متن و ترجمه

کتاب نفیس

فروع کافی

جلد نهم

تألیف

محدّث عالی مقام ثقة الاسلام محمّد یعقوب کلینی رازی رحمه‌الله

ترجمه: گروه مترجمان

اشراف و ویرایش: محمّد حسین رحیمیان

فهرست موضوعات
کتاب وصیت
(۱۵ـ۱۷۸)

بخش سیزدهم

بخش چهاردهم

بخش پانزدهم

بخش شانزدهم

بخش هفدهم

بخش هیجدهم

بخش نوزدهم

بخش بیستم

بخش بیست و یکم

بخش بیست و دوم

بخش بیست و سوم

بخش بیست و چهارم

بخش بیست و پنجم

بخش بیست و ششم

بخش بیست و هفتم

بخش بیست و یکم

بخش بیست و دوم

بخش بیست و سوم

بخش بیست و چهارم

بخش بیست و پنجم

بخش بیست و ششم

بخش بیست و هفتم

بخش بیست و هشتم

بخش بیست و نهم

بخش سی ام

بخش سی و یکم

بخش سی و دوم

بخش سی و سوم

بخش سی و چهارم

بخش سی و پنجم

بخش سی و ششم

بخش سی و هفتم

بخش سی و هشتم

بخش سی و نهم

بخش چهلم

بخش چهل و یکم

بخش چهل و دوم

بخش چهل و سوم

بخش چهل و چهارم

بخش چهل و پنجم

بخش چهل و ششم

بخش چهل و هفتم

بخش چهل و هشتم

بخش چهل و نهم

بخش پنجاهم

بخش پنجاه و یکم

کتاب حدود
(۴۲۵ ـ ۵۶۸)

كِتَابُ الْوَصَايَا

كتاب

وصيت

(۱)
بَابُ الْوَصِيَّةِ وَ مَا أُمِرَ بِهَا

۱ ـ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِسْحَاقَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ حَازِمٍ الْكَلْبِيِّ ابْنِ أُخْتِ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله:

مَنْ لَمْ يُحْسِنْ وَصِيَّتَهُ عِنْدَ الْمَوْتِ كَانَ نَقْصاً فِي مُرُوءَتِهِ وَ عَقْلِهِ.

قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَ كَيْفَ يُوصِي الْمَيِّتُ ؟

قَالَ: إِذَا حَضَرَتْهُ وَفَاتُهُ وَ اجْتَمَعَ النَّاسُ إِلَيْهِ قَالَ:

«اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْهَدُ إِلَيْكَ فِي دَارِ الدُّنْيَا أَنِّي أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لا شَرِيكَ لَكَ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَ رَسُولُكَ وَ أَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَ أَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَ أَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَ أَنَّ الْحِسَابَ حَقٌّ وَ الْقَدَرَ وَ الْمِيزَانَ حَقٌّ وَ أَنَّ الدِّينَ

بخش یکم
آن چه دربارهٔ وصیّت دستور داده شده است

۱ ـ سلیمان بن جعفر گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: پیامبر خدا صلى الله عليه وآله فرمود:

کسی که به هنگام مرگ وصیت خوب و کاملی نکند، در جوانمردی و عقلش نقص وکاستی است.

عرض کردند: ای پیامبر خدا! انسان محتضر چگونه وصیت کند؟

فرمود: هنگامی که زمان مرگش فرا رسید و مردم کنارش جمع شدند بگوید:

«اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْهَدُ إِلَيْكَ فِي دَارِ الدُّنْيَا أَنِّي أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لا شَرِيكَ لَكَ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَ رَسُولُكَ وَ أَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَ أَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَ أَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَ أَنَّ الْحِسَابَ حَقٌّ وَ الْقَدَرَ وَ الْمِيزَانَ حَقٌّ وَ أَنَّ الدِّينَ

كَمَا وَصَفْتَ وَ أَنَّ الْإِسْلامَ كَمَا شَرَعْتَ وَ أَنَّ الْقَوْلَ كَمَا حَدَّثْتَ وَ أَنَّ الْقُرْآنَ كَمَا أَنْزَلْتَ وَ أَنَّكَ أَنْتَ اللهُ الْحَقُّ الْمُبِينُ جَزَى اللهُ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله خَيْرَ الْجَزَاءِ وَ حَيَّا اللهُ مُحَمَّداً وَ آلَ مُحَمَّدٍ بِالسَّلامِ. اللَّهُمَّ يَا عُدَّتِي عِنْدَ كُرْبَتِي وَ يَا صَاحِبِي عِنْدَ شِدَّتِي وَ يَا وَلِيَّ نِعْمَتِي إِلَهِي وَ إِلَهَ آبَائِي لا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَداً، فَإِنَّكَ إِنْ تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَقْرُبْ مِنَ الشَّرِّ وَ أَبْعُدْ مِنَ الْخَيْرِ فَآنِسْ فِي الْقَبْرِ وَحْشَتِي وَ اجْعَلْ لِي عَهْداً يَوْمَ أَلْقَاكَ مَنْشُوراً».

ثُمَّ يُوصِي بِحَاجَتِهِ وَ تَصْدِيقُ هَذِهِ الْوَصِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ فِي السُّورَةِ الَّتِي يَذْكُرُ فِيهَا مَرْيَمَ فِي قَوْلِهِ عزّ و جلّ: ﴿لا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْداً﴾ فَهَذَا عَهْدُ الْمَيِّتِ، وَالْوَصِيَّةُ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ أَنْ يَحْفَظَ هَذِهِ الْوَصِيَّةَ وَ يُعَلِّمَهَا.

وَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام: عَلَّمَنِيهَا رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه و آله.

وَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه و آله: عَلَّمَنِيهَا جَبْرَئِيلُ عليه السلام.

۲ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ صَبِيحٍ قَالَ:

كَمَا وَصَفْتَ وَ أَنَّ الْإِسْلامَ كَمَا شَرَعْتَ وَ أَنَّ الْقَوْلَ كَمَا حَدَّثْتَ وَ أَنَّ الْقُرْآنَ كَمَا أَنْزَلْتَ وَ أَنَّكَ أَنْتَ اللهُ الْحَقُّ الْمُبِينُ جَزَى اللهُ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله خَيْرَ الْجَزَاءِ وَ حَيَّا اللهُ مُحَمَّداً وَ آلَ مُحَمَّدٍ بِالسَّلامِ. اللَّهُمَّ يَا عُدَّتِي عِنْدَ كُرْبَتِي وَ يَا صَاحِبِي عِنْدَ شِدَّتِي وَ يَا وَلِيَّ نِعْمَتِي إِلَهِي وَ إِلَهَ آبَائِي لا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَداً، فَإِنَّكَ إِنْ تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَقْرُبْ مِنَ الشَّرِّ وَ أَبْعُدْ مِنَ الْخَيْرِ فَآنِسْ فِي الْقَبْرِ وَحْشَتِي وَ اجْعَلْ لِي عَهْداً يَوْمَ أَلْقَاكَ مَنْشُوراً».

سپس به نیازهای خود وصیت کند.

این وصیت در قرآن کریم در سوره مریم تصدیق شده است، آن جا که خداوند عزّ و جلّ می‌فرماید: «و شفاعت نمی‌یابند مگر کسانی که نزد خداوند رحمان عهد و پیمانی بسته‌اند».

پس این عهد و پیمان میّت است و بر عهدهٔ هر مسلمانی است که این وصیت را به خاطر بسپارد و به دیگران نیز بیاموزد.

و امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود: پیامبر خدا صلى الله عليه و آله این وصیت را به من تعلیم و آموزش داد، و پیامبر خدا صلى الله عليه و آله فرمود: جبرئیل عليه السلام این وصیت را به من تعلیم و آموزش داد.

۲ ـ ولید بن صبیح گوید:

صَحِبَنِي مَوْلًى لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام يُقَالُ لَهُ: أَعْيَنُ ، فَاشْتَكَى أَيَّاماً ثُمَّ بَرَأَ ثُمَّ مَاتَ فَأَخَذْتُ مَتَاعَهُ وَ مَا كَانَ لَهُ فَأَتَيْتُ بِهِ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام وَ أَخْبَرْتُهُ أَنَّهُ اشْتَكَى أَيَّاماً ثُمَّ بَرَأَ ثُمَّ مَاتَ.

قَالَ: تِلْكَ رَاحَةُ الْمَوْتِ ، أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَحَدٍ يَمُوتُ حَتَّى يَرُدَّ اللهُ عزّ وجلّ مِنْ سَمْعِهِ وَ بَصَرِهِ وَ عَقْلِهِ لِلْوَصِيَّةِ أَخَذَ أَوْ تَرَكَ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام.

قَالَ: قَالَ لَهُ رَجُلٌ: إِنِّي خَرَجْتُ إِلَى مَكَّةَ فَصَحِبَنِي رَجُلٌ وَ كَانَ زَمِيلِي فَلَمَّا أَنْ كَانَ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ مَرِضَ وَ ثَقُلَ ثِقْلاً شَدِيداً فَكُنْتُ أَقُومُ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ حَتَّى لَمْ يَكُنْ عِنْدِي بِهِ بَأْسٌ فَلَمَّا أَنْ كَانَ الْيَوْمُ الَّذِي مَاتَ فِيهِ أَفَاقَ فَمَاتَ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ.

یکی از موالیان امام صادق عليه السلام به نام اعین با من دوست شد. او مدتی بیمار شده و دوباره بهبود یافت. سپس از دنیا رفت. من اثاثیه و تمام اموال او را برداشتم و نزد امام عليه السلام آوردم و به ایشان خبر دادم که آن غلام مدتی بیمار شد سپس بهبود یافت و پس از آن فوت نمود.

فرمود: این راحتی مرگ آسان است. آگاه باش! به راستی هر که از دنیا می‌رود خداوند قدرت شنوایی، بینایی و عقلش را برای وصیت کردن برمی‌گرداند؛ چه او وصیت بکند، چه وصیت نکند.

۳ ـ حمّاد بن عثمان گوید: شخصی به امام صادق عليه السلام عرض کرد: من با مردی در کجاوه‌ای به مکه رفتیم. همسفرم در نیمه راه به شدت بیمار شد. من از او پرستاری کردم و او را تیمار نمودم. چیزی نگذشت که به هوش آمد، تا آن جا که گفتم خطر رفع شده است؛ ولی بعد از آن که به هوش آمد، ناگاه از دنیا رفت. راز این موضوع چیست؟

فَقَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام: مَا مِنْ مَيِّتٍ تَحْضُرُهُ الْوَفَاةُ إِلَّا رَدَّ اللهُ عزّوجلّ عَلَيْهِ مِنْ سَمْعِهِ وَ بَصَرِهِ وَ عَقْلِهِ لِلْوَصِيَّةِ أَخَذَ الْوَصِيَّةَ أَوْ تَرَكَ وَ هِيَ الرَّاحَةُ الَّتِي يُقَالُ لَهَا: رَاحَةُ الْمَوْتِ فَهِيَ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي الصَّبَّاحِ الْكِنَانِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام.

قَالَ سَأَلْتُهُ عَنِ الْوَصِيَّةِ.

فَقَالَ هِيَ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام:

الْوَصِيَّةُ حَقٌّ وَ قَدْ أَوْصَى رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله فَيَنْبَغِي لِلْمُسْلِمِ أَنْ يُوصِيَ.

فرمود: هيچ كس به حال مرگ نمى‌افتد مگر آن كه خداى عزّوجلّ چشم و گوش و خرد او را به او باز مى‌گرداند تا وصيت كند، خواه از فرصت الهى استفاده بكند و يا استفاده نكند. اين همان نشاطى است كه نام آن را نشاط پيش از مرگ نهاده‌اند. بر عهدهٔ هر مسلمانى حق است كه پيش از مرگ وصيت كند.

۴ ـ ابو صباح كنانى گويد: از امام صادق عليه السلام دربارهٔ وصيت پرسيدم.

فرمود: وصيت حقى بر عهدهٔ همهٔ مسلمانان است.

۵ ـ محمّد بن مسلم گويد: امام باقر عليه السلام فرمود:

وصيت حق است، جدّم رسول خدا صلى الله عليه وآله نيز وصيت كرد. شايسته آن است كه مسلمان به سنّت رسول خدا صلى الله عليه وآله عمل كند، و براى بعد از مرگش سفارش كند.

(۲)

بَابُ الْإِشْهَادِ عَلَى الْوَصِيَّةِ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي الصَّبَّاحِ الْكِنَانِيِّ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: ﴿يَا أَيُّهَا ٱلَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ حِينَ ٱلْوَصِيَّةِ ٱثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ﴾.

قُلْتُ: مَا آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ؟

قَالَ: هُمَا كَافِرَانِ.

قُلْتُ: ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ؟

فَقَالَ مُسْلِمَانِ.

بخش دوم

گواهی بر وصیّت

۱ ـ ابو صباح کنانی گوید: از امام صادق علیه السلام دربارهٔ آیهٔ شریفه‌ای که می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید هنگامی که مرگ یکی از شما فرا رسد در هنگام وصیت باید از میان شما دو نفر عادل را به شهادت بطلبد؛ یا دو نفر از غیر خودتان» پرسیدم و گفتم: منظور از «دو نفر از غیر خودتان» چه کسانی هستند؟

فرمود: دو نفر کافر.

گفتم: «دو نفر عادل از خودتان» چه کسانی هستند؟

فرمود: دو نفر مسلمان.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ هَلْ تَجُوزُ شَهَادَةُ أَهْلِ مِلَّةٍ مِنْ غَيْرِ أَهْلِ مِلَّتِهِمْ؟

قَالَ: نَعَمْ إِذَا لَمْ يُوجَدْ مِنْ أَهْلِ مِلَّتِهِمْ جَازَتْ شَهَادَةُ غَيْرِهِمْ إِنَّهُ لا يَصْلُحُ ذَهَابُ حَقِّ أَحَدٍ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي قَوْلِ اللهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: ﴿أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ﴾

قَالَ: إِذَا كَانَ الرَّجُلُ فِي بَلَدٍ لَيْسَ فِيهِ مُسْلِمٌ جَازَتْ شَهَادَةُ مَنْ لَيْسَ بِمُسْلِمٍ عَلَى الْوَصِيَّةِ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ رِبْعِيٍّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي شَهَادَةِ امْرَأَةٍ حَضَرَتْ رَجُلاً يُوصِي لَيْسَ مَعَهَا رَجُلٌ.

---

۲ ـ حلبی و محمّد بن مسلم گویند: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: آیا افراد یک ملت می‌توانند برای افراد ملتی دیگر شهادت دهند؟

فرمود: آری، هنگامی که شاهدی از ملت خود نیافتند، شهادت دادن افراد ملت دیگر جایز می‌شود؛ چرا که نباید حق کسی از بین برود.

۳ ـ هشام بن حکم گوید: امام صادق عليه السلام درباره فرموده خداوند عزّ و جلّ: «یا دو تن از غیر خودتان را به گواهی احضار کنید» فرمود:

اگر مسلمانی در سرزمین‌های غیر اسلامی به حال احتضار بیفتد که مسلمانی در آن جا نیابد، احضار دیگر ملت‌های اهل کتاب برای وصیّت روا خواهد بود.

۴ ـ ربعی گوید: امام صادق عليه السلام پاسخ به این پرسش که اگر به هنگام وصیت کسی را نیابند جز یک زن که برای گواهی حاضر باشد، گواهی او چه حکمی دارد؟ فرمود:

فَقَالَ: يُجَازُ رُبُعُ مَا أَوْصَى بِحِسَابِ شَهَادَتِهَا.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام.

أَنَّهُ قَالَ فِي وَصِيَّةٍ لَمْ يَشْهَدْهَا إِلَّا امْرَأَةٌ فَأَجَازَ شَهَادَةَ الْمَرْأَةِ فِي الرُّبُعِ مِنَ الْوَصِيَّةِ بِحِسَابِ شَهَادَتِهَا.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الصَّلْتِ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ عَنْ يَحْيَى بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللهِ عزّ وجلّ: **«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ»**

قَالَ: اللَّذَانِ مِنْكُمْ مُسْلِمَانِ وَ اللَّذَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَمِنَ الْمَجُوسِ ؛ لِأَنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وآله سَنَّ فِي الْمَجُوسِ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ فِي الْجِزْيَةِ.

گواهی یک زن به میزان یک چهارم مبلغ قابل اجرا خواهد بود.

۵ ـ ابان نظیر روایت پیشین را از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند.

۶ ـ یحیی بن محمّد گوید: از امام صادق علیه السلام دربارهٔ این آیه پرسیدم که می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! در حال احتضار، برای وصیت گواهی دو عادل از خودتان بطلبید، و یا گواهی دو تن از غیر خودتان».

فرمود: دو عادل از خودتان یعنی دو تن مسلمان عادل؛ و «دو تن از غیر خودتان» یعنی دو تن از اهل کتاب؛ و در صورتی که از اهل کتاب کسی را نیابند، دو تن از مجوسیان که ادعای کتاب دارند، زیرا رسول خدا صلی الله علیه وآله دربارهٔ مجوسیان سنت اهل کتاب را اجرا کرد و از آنان جزیه گرفت.

وَذَلِكَ إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ فِي أَرْضِ غُرْبَةٍ فَلَمْ يَجِدْ مُسْلِمَيْنِ أَشْهَدَ رَجُلَيْنِ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ يُحْبَسَانِ بَعْدَ الصَّلاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللهِ ﷻ «لا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَناً وَ لَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَ لا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللهِ إِنَّا إِذاً لَمِنَ الْآثِمِينَ».

قَالَ: وَ ذَلِكَ إِذَا ارْتَابَ وَلِيُّ الْمَيِّتِ فِي شَهَادَتِهِمَا فَإِنْ عَثَرَ عَلَى أَنَّهُمَا شَهِدَا بِالْبَاطِلِ فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَنْقُضَ شَهَادَتَهُمَا حَتَّى يَجِيءَ بِشَاهِدَيْنِ فَيَقُومَانِ مَقَامَ الشَّاهِدَيْنِ الْأَوَّلَيْنِ فَيُقْسِمَانِ بِاللهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَ مَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذاً لَمِنَ الظَّالِمِينَ، فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ نَقَضَ شَهَادَةَ الْأَوَّلَيْنِ وَ جَازَتْ شَهَادَةُ الْآخَرَيْنِ، يَقُولُ اللهُ ﷻ: ﴿ذٰلِكَ أَدْنىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهٰادَةِ عَلىٰ وَجْهِهٰا أَوْ يَخٰافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمٰانٌ بَعْدَ أَيْمٰانِهِمْ﴾

۷ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ رِجَالِهِ رَفَعَهُ قَالَ:

این هم در موقعی است که انسان در بلاد غربت به حال احتضار بیفتد و دو تن مسلمان عادل نیابد، باید دو تن از اهل کتاب به گواهی حاضر شوند به این صورت که بعد از نماز عصر به مسجد احضار شوند و به خداوند ﷻ سوگند بخورند که «ما با گواهی خود دنیای کم ارزش را نمی‌خریم، گرچه به سود خویشاوند خود گواهی داده‌ایم؛ ما گواهی خدا را کتمان نمی‌کنیم، وگرنه از گنه‌کاران خواهیم بود».

فرمود: و اگر روشن شود که آن دو به نا حق گواهی داده‌اند و به ناحق سوگند خورده‌اند، کسی حق ندارد گواهی آن دو تن را نقض کند، مگر موقعی که دو تن شاهد از میان وارثان برخیزند و در جای آن دو تن نامسلمان قرار گیرند و به حق گواهی دهند، و قسم یاد کنند که «گواهی ما از گواهی آنان به حقیقت نزدیک‌تر است، و ما به حق کسی تجاوز نکرده‌ایم، وگرنه از ستم کارانیم».

اگر بتوانند این گواهی را بگذرانند، گواهی آن دو تن نامسلمان نقض می‌شود و گواهی وارثان لازم الاجرا خواهد بود.

خداوند ﷻ می‌فرماید: «با این مقررات از سوگند دروغ بپرهیزند و گواهی خود را به صدق و حقیقت ادا کنند؛ ولا اقل بترسند که بعد از سوگندشان، سوگند دیگری به منکرانشان تکلیف شود».

۷ـ راوی در روایت مرفوعه‌ای گوید: امام علیه‌السلام فرمود:

خَرَجَ تَمِيمٌ الدَّارِيُّ وَ ابْنُ بَيْدِيٍّ وَ ابْنُ أَبِي مَارِيَةَ فِي سَفَرٍ وَ كَانَ تَمِيمٌ الدَّارِيُّ مُسْلِماً وَ ابْنُ بَيْدِيٍّ وَ ابْنُ أَبِي مَارِيَةَ نَصْرَانِيَّيْنِ وَ كَانَ مَعَ تَمِيمِ الدَّارِيِّ خُرْجٌ لَهُ فِيهِ مَتَاعٌ وَ آنِيَةٌ مَنْقُوشَةٌ بِالذَّهَبِ وَ قِلادَةٌ أَخْرَجَهَا إِلَى بَعْضِ أَسْوَاقِ الْعَرَبِ لِلْبَيْعِ فَاعْتَلَّ تَمِيمٌ الدَّارِيُّ عِلَّةً شَدِيدَةً فَلَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ دَفَعَ مَا كَانَ مَعَهُ إِلَى ابْنِ بَيْدِيٍّ وَ ابْنِ أَبِي مَارِيَةَ وَ أَمَرَهُمَا أَنْ يُوصِلاهُ إِلَى وَرَثَتِهِ فَقَدِمَا الْمَدِينَةَ وَ قَدْ أَخَذَا مِنَ الْمَتَاعِ الْآنِيَةَ وَ الْقِلادَةَ وَ أَوْصَلا سَائِرَ ذَلِكَ إِلَى وَرَثَتِهِ فَافْتَقَدَ الْقَوْمُ الْآنِيَةَ وَ الْقِلادَةَ.

فَقَالَ أَهْلُ تَمِيمٍ لَهُمَا: هَلْ مَرِضَ صَاحِبُنَا مَرَضاً طَوِيلاً أَنْفَقَ فِيهِ نَفَقَةً كَثِيرَةً؟

فَقَالا: لا مَا مَرِضَ إِلَّا أَيَّاماً قَلائِلَ.

قَالُوا: فَهَلْ سُرِقَ مِنْهُ شَيْءٌ فِي سَفَرِهِ هَذَا؟

قَالا: لا.

قَالُوا: فَهَلِ اتَّجَرَ تِجَارَةً خَسِرَ فِيهَا؟

تمیم داری، ابن بیدی و ابن ابی مارد به سفر می‌رفتند. تمیم مسلمان، ابن بیدی و ابن ابی ماریه مسیحی بودند. همراه تمیم توشه‌دانی بود که در آن متاعی و ظرفی منقّش به طلا و گردنبندی بود که برای فروختن در یکی از بازارهای اعراب آورده بود. تمیم بیماری شدیدی گرفت و هنگامی که مرگش فرا رسید، اموالی را که همراه خود داشت به ابن بیدی و ابن ابی ماریه سپرد و به آنان سفارش کرد که اموال را به ورثه او تحویل دهند. آن دو نفر به مدینه آمدند در حالی که ظرف و گردن بند را از اموال برداشته بودندو بقیه اموال را به ورثه تمیم تحویل دادند.

ورثه متوجّه شدند که ظرف و گردنبند طلا گم شده است. پس به ابن بیدی و ابن ابی ماریه گفتند: آیا تمیم به بیماری طولانی مبتلا شد و در آن بیماری پول زیادی خرج کرد؟

گفتند: نه، فقط چند روز اندکی بیمار شد.

ورثه گفتند: بنابر این آیا در آن سفر، چیزی را از او دزدیدند؟

گفتند: نه.

ورثه گفتند: بنابر این آیا تمیم تجارت کرد و در آن تجارت زیان دید؟

قَالا: لا.

قَالُوا: فَقَدِ افْتَقَدْنَا أَفْضَلَ شَيْءٍ كَانَ مَعَهُ آنِيَةً مَنْقُوشَةً بِالذَّهَبِ مُكَلَّلَةً بِالْجَوْهَرِ وَ قِلادَةً.

فَقَالا: مَا دَفَعَ إِلَيْنَا فَقَدْ أَدَّيْنَاهُ إِلَيْكُمْ.

فَقَدَّمُوهُمَا إِلَى رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وآله فَأَوْجَبَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله عَلَيْهِمَا الْيَمِينَ، فَحَلَفَا فَخَلَّى عَنْهُمَا ثُمَّ ظَهَرَتْ تِلْكَ الْآنِيَةُ وَ الْقِلادَةُ عَلَيْهِمَا فَجَاءَ أَوْلِيَاءُ تَمِيمٍ إِلَى رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وآله فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! قَدْ ظَهَرَ عَلَى ابْنِ بَيْدِيٍّ وَ ابْنِ أَبِي مَارِيَةَ مَا ادَّعَيْنَاهُ عَلَيْهِمَا.

فَانْتَظَرَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله مِنَ اللهِ عزّ وجلّ الْحُكْمَ فِي ذَلِكَ، فَأَنْزَلَ اللهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ فَأَطْلَقَ اللهُ عزّ وجلّ شَهَادَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ عَلَى الْوَصِيَّةِ فَقَطْ إِذَا كَانَ فِي سَفَرٍ وَ لَمْ يَجِدِ الْمُسْلِمَيْنِ.

گفتند: نه.

ورثه گفتند: ما بهترین چیزهایی را که همراه تمیم بود گم کرده‌ایم؛ ظرفی منقوش به طلا که تاجی از گوهر داشت و یک گردن بند.

گفتند: همه اموالی را که تمیم به ما سپرد به شما تحویل داده‌ایم.

پس ابن بیدی و ابن ابی ماریه را نزد پیامبر خدا صلى الله عليه وآله آوردند. پیامبر خدا صلى الله عليه وآله بر آنان حکم کرد که قسم یاد کنند. ابن بیدی و ابن ابی ماریه نیز سوگند خوردند و پیامبر صلى الله عليه وآله آنان را آزاد نمود.

پس از مدتی آن ظرف و گردن بند در دست آن دو نفر پیدا شد. ورثه تمیم نزد پیامبر خدا صلى الله عليه وآله آمده و عرض کردند: ای پیامبر خدا! آن اموالی که ما ادعا می‌کردیم نزد ابن بیدی و ابن ابی ماریه است.

پیامبر خدا صلى الله عليه وآله منتظر حکم خدا شد. خداوند تبارک و تعالی این آیه را نازل نمود: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید هنگامی که مرگ یکی از شما فرا رسد در هنگام وصیت باید از میان شما دو نفر عادل را به شهادت بطلبد؛ یا دو نفر از غیر خودتان» پس خداوند شهادت اهل کتاب بر وصیت را فقط در هنگامی جایز دانست که شخص در سفر باشد و مسلمانی را نیابد.

﴿فَأَصٰابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمٰا مِنْ بَعْدِ الصَّلاةِ فَيُقْسِمٰانِ بِاللهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَناً وَ لَوْ كٰانَ ذٰا قُرْبىٰ وَ لا نَكْتُمُ شَهٰادَةَ اللهِ إِنّٰا إِذاً لَمِنَ الْآثِمِينَ﴾ فَهَذِهِ الشَّهَادَةُ الْأُولَى الَّتِي جَعَلَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ.

﴿فَإِنْ عُثِرَ عَلىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقّٰا إِثْماً﴾ أَيْ أَنَّهُمَا حَلَفَا عَلَى كَذِبٍ ﴿فَاخَرٰانِ يَقُومٰانِ مَقٰامَهُمٰا﴾ يَعْنِي مِنْ أَوْلِيَاءِ الْمُدَّعِي ﴿مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيٰانِ فَيُقْسِمٰانِ بِاللهِ﴾ يَحْلِفَانِ بِاللهِ أَنَّهُمَا أَحَقُّ بِهَذِهِ الدَّعْوَى مِنْهُمَا وَ أَنَّهُمَا قَدْ كَذَبَا فِيمَا حَلَفَا بِاللهِ ﴿لَشَهٰادَتُنٰا أَحَقُّ مِنْ شَهٰادَتِهِمٰا وَ مَا اعْتَدَيْنٰا إِنّٰا إِذاً لَمِنَ الظّٰالِمِينَ﴾.

فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَوْلِيَاءَ تَمِيم الدَّارِيِّ أَنْ يَحْلِفُوا بِاللهِ عَلَى مَا أَمَرَهُمْ بِهِ فَحَلَفُوا فَأَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْقِلادَةَ وَ الْآنِيَةَ مِنِ ابْنِ بَيْدِيّ وَ ابْنِ أَبِي مَارِيَةَ وَ رَدَّهُمَا إِلَى أَوْلِيَاءِ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ ﴿ذٰلِكَ أَدْنىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهٰادَةِ عَلىٰ وَجْهِهٰا أَوْ يَخٰافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمٰانٌ بَعْدَ أَيْمٰانِهِمْ﴾.

«مصیبت ومرگ شما را فرا رسید، آن دو نفر را بعد از نماز نگاه می‌دارید تا سوگند یاد کنند که «ما حاضر نیستیم حق را به چیز بی‌ارزشی بفروشیم، گرچه دربارۀ خویشان ما باشد وگواهی الهی را کتمان نمی‌کنیم که از گنه‌کاران خواهیم بود» پس این شهادت اولی است که پیامبر خدا ﷺ آن را انجام داد.

«پس اگر اطلاع شد که آن دو مرتکب گناه شده‌اند» یعنی دو شاهد، قسم دروغین یاد کرده باشند «پس دو نفر دیگر» یعنی دو نفر از اولیای مدعی «که نسبت به میت اولی هستند» به خداوند سوگند می‌خورند که نسبت به این ادعا از آن دو نفر اول سزاوارترند. و این که آن دو نفر اول قسم دروغ گفته‌اند.

«که شهادت ما از گواهی آن دو به حق نزدیکتر است وما تجاوز نکرده‌ایم که در این صورت از ستمگران خواهیم بود» پس پیامبر خدا ﷺ به اولیای تمیم دستور دادند که بنابر همان روشی که به آنان دستور داده است، به خداوند سوگند بخورند. پس ورثۀ تمیم سوگند خوردند و پیامبر خدا ﷺ گردن بند و ظرفی را از ابن بیدی و ابن ابی ماریه گرفت و به اولیای تمیم بازگرداند. «این کار، نزدیکتر است به این که گواهی به حق دهند، و یا از مردم بترسند وسوگندهایی جای سوگند آن را بگیرد».

(۳)

بَابُ الرَّجُلِ يُوصِي إِلَى آخَرَ وَ لا يَقْبَلُ وَصِيَّتَهُ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ رِبْعِيٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِنْ أَوْصَى رَجُلٌ إِلَى رَجُلٍ وَ هُوَ غَائِبٌ فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَرُدَّ وَصِيَّتَهُ، فَإِنْ أَوْصَى إِلَيْهِ وَ هُوَ بِالْبَلَدِ فَهُوَ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ قَبِلَ وَ إِنْ شَاءَ لَمْ يَقْبَلْ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ رِبْعِيٍّ عَنْ فُضَيْلٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ يُوصَى إِلَيْهِ.

فَقَالَ: إِذَا بُعِثَ بِهَا إِلَيْهِ مِنْ بَلَدٍ فَلَيْسَ لَهُ رَدُّهَا وَ إِنْ كَانَ فِي مِصْرٍ يُوجَدُ فِيهِ غَيْرُهُ فَذَلِكَ إِلَيْهِ.

بخش سوم

حکم کسی که وصیّت را نمی‌پذیرد

۱ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

اگر کسی به کسی که در شهر دیگری است وصیت کند نمی‌تواند آن را قبول نکند؛ و اگر در همان شهر حاضر باشد او اختیار دارد؛ اگر خواست می‌پذیرد و اگر خواست نمی‌پذیرد.

۲ ـ فضیل گوید: امام صادق عليه السلام در بارهٔ شخصی که دیگری او را وصی قرار می‌دهد، فرمود:

هرگاه از شهر دیگری وصیت را نزد وصی بفرستد، وصی حق ندارد آن را رد کند. و اگر وصیت کننده در شهری باشد که غیر از آن وصی، کس دیگری نیز پیدا می‌شود که وصی قرار گیرد، وصی حق رد دارد.

٣ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

إِذَا أَوْصَى الرَّجُلُ إِلَى أَخِيهِ وَ هُوَ غَائِبٌ فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَرُدَّ عَلَيْهِ وَصِيَّتَهُ لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ شَاهِداً فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَهَا طَلَبَ غَيْرَهُ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ رِبْعِيٍّ عَنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام

قَالَ فِي الرَّجُلِ يُوصَى إِلَيْهِ.

قَالَ: إِذَا بُعِثَ بِهَا مِنْ بَلَدٍ إِلَيْهِ فَلَيْسَ لَهُ رَدُّهَا.

٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام فِي الرَّجُلِ يُوصِي إِلَى رَجُلٍ بِوَصِيَّةٍ فَيَكْرَهُ أَنْ يَقْبَلَهَا.

فَقَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه‌السلام: يَخْذُلْهُ عَلَى هَذِهِ الْحَالِ.

٦ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الرَّيَّانِ قَالَ:

---

۳ ـ منصور بن حازم گويد: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

اگر انسان برادر دينی خود را به عنوان وصی اعلام كند و آن شخص غايب باشد، بعد از حضور و اطلاع نمی‌تواند وصيت را رد كند؛ زيرا اگر حاضر بود و از قبول وصيت خودداری می‌كرد، وصيت گزار می‌توانست شخص ثالثی را برای اجرای وصيت انتخاب كند.

۴ ـ فضيل گويد: امام صادق عليه‌السلام درباره شخصی كه ديگری او را وصی خود قرار می‌دهد، فرمود:

هرگاه وصيت كننده از شهر ديگری وصيت را نزد وصی بفرستد، وصی نمی‌تواند وصيت را رد كند.

۵ ـ هشام بن سالم گويد:

امام صادق عليه‌السلام درباره بيماری كه برادر دينی خود را به عنوان وصی معرفی می‌كند و وصی از قبول وصيت اكراه دارد، فرمود:

در چنين حالتی نبايد از ياری او دريغ كند.

۶ ـ علی بن ريّان گويد:

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام رَجُلٌ دَعَاهُ وَالِدُهُ إِلَى قَبُولِ وَصِيَّتِهِ هَلْ لَهُ أَنْ يَمْتَنِعَ مِنْ قَبُولِ وَصِيَّتِهِ؟

فَوَقَّعَ عليه السلام: لَيْسَ لَهُ أَنْ يَمْتَنِعَ.

(٤)
بَابُ أَنَّ صَاحِبَ الْمَالِ أَحَقُّ بِمَالِهِ مَا دَامَ حَيّاً

١ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ السَّابَاطِيِّ عَنْ عَمَّارِ بْنِ مُوسَى أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

صَاحِبُ الْمَالِ أَحَقُّ بِمَالِهِ مَا دَامَ فِيهِ شَيْءٌ مِنَ الرُّوحِ يَضَعُهُ حَيْثُ شَاءَ.

٢ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ ثَعْلَبَةَ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عُمَرَ بْنِ شَدَّادٍ الْأَزْدِيِّ وَ السَّرِيِّ جَمِيعاً عَنْ عَمَّارِ بْنِ مُوسَى عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

برای امام کاظم عليه السلام نامه نوشتم: پدر شخصی از وی خواسته است که وصی او شود؛ آیا او می‌تواند از قبول وصیت پدرش سر باز زند؟

امام عليه السلام در پاسخ نامه نوشت: او نمی‌تواند از پذیرش آن امتناع کند.

بخش چهارم
انسان مادامی که زنده است اختیار مال خود را دارد

۱ ـ عمار بن موسی گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

صاحب مال، به اموال خود سزاوارتر است و تا زمانی که مقداری از روحش مانده است، می‌تواند اموالش را در هر موردی که می‌خواهد مصرف کند.

۲ ـ عمار بن موسی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

الرَّجُلُ أَحَقُّ بِمَالِهِ مَا دَامَ فِيهِ الرُّوحُ إِنْ أَوْصَى بِهِ كُلِّهِ فَهُوَ جَائِزٌ لَهُ.

۳ـأَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي السَّمَّالِ الْأَسَدِيِّ عَمَّنْ أَخْبَرَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

الْمَيِّتُ أَوْلَى بِمَالِهِ مَا دَامَ فِيهِ الرُّوحُ.

٤ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَخِيهِ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ قَالَ: أَوْصَى أَخُو رُومِيِّ بْنِ عُمَرَ أَنَّ جَمِيعَ مَالِهِ لِأَبِي جَعْفَرٍ.

قَالَ عَمْرٌو: فَأَخْبَرَنِي رُومِيٌّ أَنَّهُ وَضَعَ الْوَصِيَّةَ بَيْنَ يَدَيْ أَبِي جَعْفَرٍ، فَقَالَ: هَذَا مَا أَوْصَى لَكَ بِهِ أَخِي وَ جَعَلْتُ أَقْرَأُ عَلَيْهِ فَيَقُولُ لِي: قِفْ وَ يَقُولُ: احْمِلْ كَذَا وَ وَهَبْتُ لَكَ كَذَا حَتَّى أَتَيْتُ عَلَى الْوَصِيَّةِ فَنَظَرْتُ فَإِذَا إِنَّمَا أَخَذَ الثُّلُثَ.

قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: أَمَرْتَنِي أَنْ أَحْمِلَ إِلَيْكَ الثُّلُثَ وَ وَهَبْتَ لِيَ الثُّلُثَيْنِ؟

فَقَالَ: نَعَمْ.

شخص تا هنگامی که روح در بدنش است به اموال خود سزاوارتر است. اگر به همه اموال خود وصیت کند، چنین اجازه‌ای دارد.

۳ـ راوی گوید: امام صادق علیه‌السلام فرمود: میّت تا زمانی که روح در بدنش است به اموال خود سزاوارتر است.

۴ ـ عمرو بن سعید گوید: مردی وصیّت کرد که تمام اموال او را به امام باقرعلیه‌السلام تسلیم کنند. برادرش تعریف کرد: من صورت اموال را به خدمت امام باقرعلیه‌السلام بردم و ریز اقلام را یک یک ارائه دادم و امام باقرعلیه‌السلام مرتب می‌فرمود: صبر کن، از این متاع، فلان مبلغ برای من بفرست و مابقی از آن تو باشد. به همین نحو صورت اموال را خواندم تا به پایان رسید. و چون وارسی کردم متوجه شدم که امام باقرعلیه‌السلام فقط یک سوم اموال را برای خود منظور کرده است.

من به آن سرور عرض کردم: گویا فرموده‌اید که یک سوم اموال را برای شما بیاورم و دو سوم آن را به من بخشیده‌اید؟

فرمود: آری.

قُلْتُ: أَبِيعُهُ وَ أَحْمِلُهُ إِلَيْكَ.

قَالَ: لا عَلَى الْمَيْسُورِ عَلَيْكَ لا تَبِعْ شَيْئاً.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ غَيْرُهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: الرَّجُلُ يَكُونُ لَهُ الْوَلَدُ أَ يَسَعُهُ أَنْ يَجْعَلَ مَالَهُ لِقَرَابَتِهِ؟

قَالَ: هُوَ مَالُهُ يَصْنَعُ بِهِ مَا شَاءَ إِلَى أَنْ يَأْتِيَهُ الْمَوْتُ.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ وَ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ جَمِيعاً عَنْ صَفْوَانَ عَنْ مُرَازِمٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يُعْطِي الشَّيْءَ مِنْ مَالِهِ فِي مَرَضِهِ

فَقَالَ: إِذَا أَبَانَ فِيهِ فَهُوَ جَائِزٌ وَ إِنْ أَوْصَى بِهِ فَهُوَ مِنَ الثُّلُثِ.

٧ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُرَازِمٍ عَنْ عَمَّارٍ السَّابَاطِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

عرض کردم: باید اموال را بفروشم و و یک سوم سهم شما را به صورت نقدی به خدمت بیاورم؟

فرمود: نه، به هر صورتی که بر تو سهل و آسان باشد، ادا کن، لازم نیست که اموال برادرت را به فروش بگذاری.

۵ ـ سماعه گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: اگر کسی صاحب فرزند باشد، آیا می‌تواند اموال خود را به دیگر خویشانش بدهد؟

فرمود: هر کسی اختیار اموال خود را دارد، و تا به بستر مرگ نیفتاده باشد هر کاری که مایل باشد می‌تواند انجام می‌دهد.

۶ ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام در مورد شخصی که به هنگام بیماری و احتضارش بخشی از اموال خود را به دیگران می‌بخشد، فرمود:

هرگاه در همان زمان بیماری، آن مقدار را از اموال خود جدا نمود، جایز است. و اگر وصیت نمود که پس از مرگش آن را جدا کنند، از ثلث ترکه محسوب می‌شود.

۷ ـ عمار ساباطی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

الْمَيِّتُ أَحَقُّ بِمَالِهِ مَا دَامَ فِيهِ الرُّوحُ يُبِينُ بِهِ؟
قَالَ: نَعَمْ فَإِنْ أَوْصَى بِهِ فَإِنْ تَعَدَّى فَلَيْسَ لَهُ إِلَّا الثُّلُثُ.

۸ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
قُلْتُ لَهُ الرَّجُلُ لَهُ الْوَلَدُ أَ يَسَعُهُ أَنْ يَجْعَلَ مَالَهُ لِقَرَابَتِهِ؟
فَقَالَ: هُوَ مَالُهُ يَصْنَعُ بِهِ مَا شَاءَ إِلَى أَنْ يَأْتِيَهُ الْمَوْتُ.

۹ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي الْمَحَامِلِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
الْإِنْسَانُ أَحَقُّ بِمَالِهِ مَا دَامَ الرُّوحُ فِي بَدَنِهِ.

۱۰ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
قُلْتُ لَهُ: الرَّجُلُ لَهُ الْوَلَدُ أَ يَسَعُهُ أَنْ يَجْعَلَ مَالَهُ لِقَرَابَتِهِ؟

تا زمانی که انسان روح در بدن دارد، به اموال خود سزاوارتر است.

و باز فرمود: آری، اگر وصیت نمود جایز است و اگر از یک سوم فراتر رود، فقط یک سوم حق اوست.

۸ ـ ابو بصیر گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: مردی فرزندی دارد؛ آیا می‌تواند اموال خود را به نزدیکانش ببخشد؟

فرمود: آن اموال اوست، هر کاری که بخواهد می‌تواند با آن‌ها انجام دهد؛ تا این که مرگ به سراغش بیاید.

۹ ـ ابو محامل گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: انسان تا زمانی که روح در بدن دارد به اموال خود سزاوارتر است.

۱۰ ـ ابوبصیر گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: کسی که صاحب فرزند باشد می‌تواند اموال خود را به خویشانش ببخشد؟

فَقَالَ: هُوَ مَالُهُ يَصْنَعُ بِهِ مَا شَاءَ إِلَى أَنْ يَأْتِيَهُ الْمَوْتُ إِنَّ لِصَاحِبِ الْمَالِ أَنْ يَعْمَلَ بِمَالِهِ مَا شَاءَ مَا دَامَ حَيّاً، إِنْ شَاءَ وَهَبَهُ وَ إِنْ شَاءَ تَصَدَّقَ بِهِ وَ إِنْ شَاءَ تَرَكَهُ إِلَى أَنْ يَأْتِيَهُ الْمَوْتُ فَإِنْ أَوْصَى بِهِ فَلَيْسَ لَهُ إِلَّا الثُّلُثُ إِلَّا أَنَّ الْفَضْلَ فِي أَنْ لا يُضَيِّعَ مَنْ يَعُولُهُ وَ لا يُضِرَّ بِوَرَثَتِهِ. وَقَدْ رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وآله قَالَ لِرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ أَعْتَقَ مَمَالِيكَ لَهُ لَمْ يَكُنْ لَهُ غَيْرُهُمْ.

فَعَابَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه وآله وَقَالَ: تَرَكَ صِبْيَةً صِغَاراً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ.

(۵)

بَابُ الْوَصِيَّةِ لِلْوَارِثِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الْوَصِيَّةِ لِلْوَارِثِ.

فرمود: اموال هر کسی در اختیار خود اوست، و تا مرگ گریبان او را نگیرد هر کاری که مایل باشد می‌تواند انجام می‌دهد، اگر مایل باشد به دیگران می‌بخشد واگر مایل باشد در راه خدا صدقه می‌دهد واگر نخواهد جا می‌گذارد تا مرگ اختیارات او را سلب کند واگر وصیت کند تا اموال او را مطابق دلخواهش به مصرف برسانند، فقط به یک سوم اموال خود حق دارد و مابقی از آن وارثان او خواهد بود؛ ولی بهتر آن است که اهل و عیال خود را ضایع نگذارد و به وارثان خود خسارت وارد نکند.

به راستی روایت شده که پیامبر صلى الله عليه وآله به یکی از انصار که بردگان خود را فروخته بود ایراد گرفت وفرمود: او فرزندان صغیری را به جا گذاشته تا مردم به آنان رسیدگی کنند.

بخش پنجم
وصیّت به نفع وارثان

۱ ـ ابو بصیر گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: می‌توانم برای کسی که از من ارث می‌برد وصیت کنم تا اضافه بر سهم ارث مبلغی به او تسلیم کنند؟

فَقَالَ: تَجُوزُ.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي وَلَّادٍ الْحَنَّاطِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الْمَيِّتِ يُوصِي لِلْوَارِثِ بِشَيْءٍ

قَالَ: نَعَمْ أَوْ قَالَ: جَائِزٌ لَهُ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنِ الْعَلاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

الْوَصِيَّةُ لِلْوَارِثِ لا بَأْسَ بِهَا.

الْفَضْلُ بْنُ شَاذَانَ عَنْ يُونُسَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ نَحْوَهُ.

فرمود: آری، وصیت لازم‌الاجرا است.

۲ ـ ابوولاد حناط گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: انسان می‌تواند برای برخی از وارثان خود مبلغی وصیت کند؟

فرمود: آری. یا فرمود: چنین وصیتی جایز است.

۳ ـ محمد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

وصیت کردن برای وارث مانعی ندارد.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الْوَصِيَّةِ لِلْوَارِثِ

فَقَالَ: تَجُوزُ.

٥ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنِ الْوَصِيَّةِ لِلْوَارِثِ

فَقَالَ: تَجُوزُ.

قَالَ: ثُمَّ تَلا هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿إِنْ تَرَكَ خَيْراً الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَ الْأَقْرَبِينَ﴾ .

٦ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ ثَعْلَبَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ:

---

۴ ـ محمّد بن مسلم نظیر این روایت را از امام صادق عليه السلام نقل می‌کند.

۵ ـ محمد بن مسلم گوید: از امام باقر عليه السلام در بارهٔ وصیت کردن برای یکی از ورثه سؤال کردم.

فرمود: جایز است.

آن گاه حضرتش این آیه را تلاوت فرمود: «چنان چه میّت چیزی به جای گذاشت برای پدر و مادر و نزدیکانش وصیت کند».

۶ ـ محمد بن قیس گوید:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يُفَضِّلُ بَعْضَ وُلْدِهِ عَلَى بَعْضٍ
قَالَ: نَعَمْ وَ نِسَاءَهُ.

(٦)

بَابُ مَا لِلْإِنْسَانِ أَنْ يُوصِيَ بِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ وَ مَا يُسْتَحَبُّ لَهُ مِنْ ذَلِكَ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

كَانَ الْبَرَاءُ بْنُ مَعْرُورٍ الْأَنْصَارِيُّ بِالْمَدِينَةِ وَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله بِمَكَّةَ وَ إِنَّهُ حَضَرَهُ الْمَوْتُ وَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله بِمَكَّةَ وَ أَصْحَابُهُ وَ الْمُسْلِمُونَ يُصَلُّونَ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ. وَ أَوْصَى الْبَرَاءُ إِذَا دُفِنَ أَنْ يُجْعَلَ وَجْهُهُ إِلَى تِلْقَاءِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وآله إِلَى الْقِبْلَةِ وَأَوْصَى بِثُلُثِ مَالِهِ فَجَرَتْ بِهِ السُّنَّةُ.

٢ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ:

از امام باقر عليه السلام پرسیدم: انسان می‌تواند به هنگام وصیت کردن بعضی از فرزندانش را بر فرزندان دیگرش برتری دهد؟

فرمود: آری؛ همسرانش را نیز می‌تواند بر یکدیگر برتری دهد.

بخش ششم
آن چه انسان می‌تواند وصیت کند

١ ـ معاویة بن عمار گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

پیامبر خدا صلى الله عليه وآله در مکه بودند که براء بن معرور انصاری در مدینه به حال احتضار افتاد، و با آن که رسول خدا صلى الله عليه وآله ومسلمانان به سوی بیت المقدس نماز می‌خواندند، براء بن معرور وصیت کرد به هنگام دفن روی او را به سوی مکه برگردانند، تا روی او به سوی رسول خدا صلى الله عليه وآله بوده باشد، و این سنت بعد از مرگ او نیز برقرار ماند.

و هم چنین وصیت کرد تا یک سوم اموالش را به مستمندان بدهند، و این گونه شد که سنت حق ثلث به جا ماند.

٢ ـ احمد بن محمّد گوید:

كَتَبَ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام أَنَّ دُرَّةَ بِنْتَ مُقَاتِلٍ تُوُفِّيَتْ وَ تَرَكَتْ ضَيْعَةً أَشْقَاصاً فِي مَوَاضِعَ وَ أَوْصَتْ لِسَيِّدِهَا مِنْ أَشْقَاصِهَا بِمَا يَبْلُغُ أَكْثَرَ مِنَ الثُّلُثِ وَ نَحْنُ أَوْصِيَاؤُهَا وَ أَحْبَبْنَا أَنْ نُنْهِيَ إِلَى سَيِّدِنَا فَإِنْ هُوَ أَمَرَ بِإِمْضَاءِ الْوَصِيَّةِ عَلَى وَجْهِهَا أَمْضَيْنَاهَا وَ إِنْ أَمَرَ بِغَيْرِ ذَلِكَ انْتَهَيْنَا إِلَى أَمْرِهِ فِي جَمِيعِ مَا يَأْمُرُ بِهِ إِنْ شَاءَ اللهُ.

قَالَ: فَكَتَبَ عليه السلام بِخَطِّهِ: لَيْسَ يَجِبُ لَهَا مِنْ تَرِكَتِهَا إِلَّا الثُّلُثُ وَ إِنْ تَفَضَّلْتُمْ وَ كُنْتُمُ الْوَرَثَةَ كَانَ جَائِزاً لَكُمْ إِنْ شَاءَ اللهُ.

۳ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ شُعَيْبِ بْنِ يَعْقُوبَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يَمُوتُ مَا لَهُ مِنْ مَالِهِ؟

فَقَالَ: لَهُ ثُلُثُ مَالِهِ وَ لِلْمَرْأَةِ أَيْضاً.

احمد بن اسحاق نمایندهٔ امام هادی عليه السلام به حضرتش نامه نوشت: درّه، دختر مقاتل فوت کرده و چند قطعه آبادی به میراث نهاده و در وصیت خود برای شما سهمی مقرر کرده است که از میزان یک سوم تجاوز می‌کند. ما وصی او هستیم و بهتر دانستیم که مسئله به را به خدمت شما گزارش کنیم تا اگر سرورمان فرمان دهد وصیت درّه را به همان صورت اجرا کنیم و اگر فرمان دیگری صادر بفرماید اطاعت نماییم، ان شاءالله.

امام هادی عليه السلام در پاسخ نامه به خط مبارک خود نوشت:

این خانم فقط به یک سوم اموال خود حق دارد. اگر شما خودتان وارث این خانم هستید و مایل باشید که فضیلتی کسب کنید، می‌توانید وصیت را به همان صورت اجرا نمایید، ان شاءالله.

۳ـ شعیب بن یعقوب گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی وصیت کند و بمیرد، اموال او تا چه حد به مصرف وصیت می‌رسد؟

فرمود: یک سوم اموال او به خودش تعلق دارد. بانوان نیز همین حق را دارند.

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:
كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ يَقُولُ:
لَأَنْ أُوصِيَ بِخُمُسِ مَالِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُوصِيَ بِالرُّبُعِ وَ لَأَنْ أُوصِيَ بِالرُّبُعِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُوصِيَ بِالثُّلُثِ وَ مَنْ أَوْصَى بِالثُّلُثِ فَلَمْ يَتْرُكْ فَقَدْ بَالَغَ.
قَالَ: وَ قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي رَجُلٍ تُوُفِّيَ وَ أَوْصَى بِمَالِهِ كُلِّهِ أَوْ أَكْثَرِهِ فَقَالَ:
إِنَّ الْوَصِيَّةَ تُرَدُّ إِلَى الْمَعْرُوفِ غَيْرِ الْمُنْكَرِ فَمَنْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَ أَتَى فِي وَصِيَّتِهِ الْمُنْكَرَ وَ الْحَيْفَ فَإِنَّهَا تُرَدُّ إِلَى الْمَعْرُوفِ وَ يُتْرَكُ لِأَهْلِ الْمِيرَاثِ مِيرَاثُهُمْ.
وَ قَالَ: مَنْ أَوْصَى بِثُلُثِ مَالِهِ فَلَمْ يَتْرُكْ وَ قَدْ بَلَغَ الْمَدَى.
ثُمَّ قَالَ: لَأَنْ أُوصِيَ بِخُمُسِ مَالِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُوصِيَ بِالرُّبُعِ.

---

۴ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام همواره می‌فرمود:
اگر به یک پنجم اموال خود وصیت کنم، برای من محبوب‌تر از این است که به یک چهارم آن وصیت کنم، و اگر به یک چهارم وصیت کنم، برای من محبوب‌تر از این است که به یک سوم وصیت کنم. و کسی که به یک سوم وصیت کند، هیچ مقدار از آن اندازه‌ای را که اجازه دارد وصیت کند فرو گذار نکرده است و به راستی که به نهایت آن رسیده است.
امام باقر عليه السلام فرمود: هم چنین امیر مؤمنان علی عليه السلام در مورد کسی که از دنیا رفت و به همه اموالش یا بخش اعظم آن وصیت نمود، قضاوت نمود وفرمود:
به راستی که وصیت به کارهای نیک ومعروف باز می‌گردد؛ نه منکرات. پس هر کس که به خودش ستم کند و در وصیتش منکر و نا عدالتی بیاورد، پس وصیت به معروف (یک سوم) باز می‌گردد و میراث ورثه برای آنان به جای گذاشته می‌شود.
و فرمود: هر کس به یک سوم اموالش وصیت کند، چیزی به جای نگذاشته است و به غایت آن رسیده است.
آن گاه فرمود: اگر به یک پنجم اموال خود وصیت کنم، نزد من محبوب‌تر از آن است که به یک چهارم وصیت کنم.

٥ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

مَنْ أَوْصَى بِالثُّلُثِ فَقَدْ أَضَرَّ بِالْوَرَثَةِ وَ الْوَصِيَّةُ بِالْخُمُسِ وَ الرُّبُعِ أَفْضَلُ مِنَ الْوَصِيَّةِ بِالثُّلُثِ وَ مَنْ أَوْصَى بِالثُّلُثِ فَلَمْ يَتَّرِكْ.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ وَ حَفْصِ بْنِ الْبَخْتَرِيِّ وَ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

مَنْ أَوْصَى بِالثُّلُثِ فَلَمْ يَتَّرِكْ.

٧ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام:

مَنْ أَوْصَى بِثُلُثِ مَالِهِ ثُمَّ قُتِلَ خَطَأً فَإِنَّ ثُلُثَ دِيَتِهِ دَاخِلٌ فِي وَصِيَّتِهِ.

---

۵ ـ حماد بن عثمان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

کسی که به یک سوم اموالش وصیت کند، به ورثه ضرر زده است. و وصیت به یک پنجم و یک چهارم، برتر از وصیت به یک سوم است و کسی که به یک سوم وصیت کند، چیزی به جای نگذاشته است.

۶ ـ حمّاد بن عثمان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: کسی که یک سوم اموال خود را مطابق دلخواهش وصیت کند، چیزی از حق خود به جا نگذاشته است.

۷ ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امیرمؤمنان علی عليه السلام فرمود:

هر کس به یک سوم اموالش وصیّت کند آن گاه از روی خطا کشته شود یک سوم دیه او داخل در وصیّت خواهد بود.

(۷)

بَابٌ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام

قَالَ: فِي رَجُلٍ أَوْصَى بِوَصِيَّةٍ وَ وَرَثَتُهُ شُهُودٌ فَأَجَازُوا ذَلِكَ فَلَمَّا مَاتَ الرَّجُلُ نَقَضُوا الْوَصِيَّةَ هَلْ لَهُمْ أَنْ يَرُدُّوا مَا أَقَرُّوا بِهِ؟

قَالَ: لَيْسَ لَهُمْ ذَلِكَ الْوَصِيَّةُ جَائِزَةٌ عَلَيْهِمْ إِذَا أَقَرُّوا بِهَا فِي حَيَاتِهِ.

أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام مِثْلَهُ.

بخش هفتم

[گذشت وارثان]

۱ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام صادق عليه السلام دربارهٔ کسی که در حضور وارثان خود وصیت کند، و با آن که از یک سوم تجاوز کرده باشد وارثانش اعتراضی نکنند و وصیت را بپذیرند، ولی بعد از مرگ او، وصیت را نقض کنند و اضافه بر ثلث را مردود سازند، آیا وارثان چنین حقی دارند که در حال حیات او وصیت را بپذیرند و بعد از مرگ پذیرش خود را پس بگیرند؟ فرمود:

وارثان چنین حقی ندارند، وصیت او بر وارثانش که در حال حیات او وصیت را تأیید کرده و اعتراضی نکرده باشند لازم الاجرا است.

(۸)
بَابُ الرَّجُلِ يُوصِي بِوَصِيَّةٍ ثُمَّ يَرْجِعُ عَنْهَا

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَارَةَ قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

لِلْمُوصِي أَنْ يَرْجِعَ فِي وَصِيَّتِهِ إِنْ كَانَ فِي صِحَّةٍ أَوْ مَرَضٍ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ بُرَيْدٍ الْعِجْلِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

لِصَاحِبِ الْوَصِيَّةِ أَنْ يَرْجِعَ فِيهَا وَ يُحْدِثَ فِي وَصِيَّتِهِ مَا دَامَ حَيّاً.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

بخش هشتم
حکم کسی که وصیت می‌کند و در وصیّت تجدیدنظر می‌نماید

۱ ـ عبید بن زراره گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

وصیت کننده می‌تواند وصیت خود را لغو کند و یا در آن تجدید نظر کند، خواه در حال صحّت وصیت کند یا در حال بیماری.

۲ ـ برید عجلی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

وصیت کننده تا زمانی که زنده است می‌تواند از وصیت خود برگردد یا وصیت خود را تغییر دهد.

۳ ـ ابن مسکان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام أَنَّ الْمُدَبَّرَ مِنَ الثُّلُثِ وَ أَنَّ لِلرَّجُلِ أَنْ يَنْقُضَ وَصِيَّتَهُ فَيَزِيدَ فِيهَا وَ يَنْقُصَ مِنْهَا مَا لَمْ يَمُتْ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عليهما‌السلام:

لِلرَّجُلِ أَنْ يُغَيِّرَ وَصِيَّتَهُ فَيُعْتِقَ مَنْ كَانَ أَمَرَ بِمِلْكِهِ وَ يُمَلِّكَ مَنْ كَانَ أَمَرَ بِعِتْقِهِ وَ يُعْطِيَ مَنْ كَانَ حَرَمَهُ وَ يَحْرِمَ مَنْ كَانَ أَعْطَاهُ مَا لَمْ يَمُتْ.

(٩)

بَابُ مَنْ أَوْصَى بِوَصِيَّةٍ فَمَاتَ الْمُوصَى لَهُ قَبْلَ الْمُوصِي أَوْ مَاتَ قَبْلَ أَنْ يَقْبِضَهَا

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام قَالَ:

امیر مؤمنان علی عليه‌السلام چنین داوری فرمود که برده مدبر از ثلث باشد و شخص تا هنگامی که زنده است می‌تواند وصیّت خود را تغییر دهد ومی‌تواند مفاد وصیت را کم نماید و یا بدان بیفزاید.

۴ ـ راوی گوید: امام سجاد عليه‌السلام فرمود: انسان می‌تواند در وصیت خود تجدید نظر کند؛ پس کسی را که دستور داده بود برده باشد، آزاد می‌کند و کسی را که دستور به آزادی‌اش داده بود، برده می‌گرداند و وارثی را که محروم نموده بود، عطا می‌کند و وارثی را که عطا کرده بود، محروم می‌کند.

بخش نهم

حکم لغو وصیّت پس از مرگ مجری وصیّت

۱ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي رَجُلٍ أَوْصَى لِآخَرَ وَ الْمُوصَى لَهُ غَائِبٌ فَتُوُفِّيَ الَّذِي أُوصِيَ لَهُ قَبْلَ الْمُوصِي قَالَ:

الْوَصِيَّةُ لِوَارِثِ الَّذِي أُوْصِيَ لَهُ.

قَالَ: وَ مَنْ أَوْصَى لِأَحَدٍ شَاهِداً كَانَ أَوْ غَائِباً فَتُوُفِّيَ الْمُوصَى لَهُ قَبْلَ الْمُوصِي فَالْوَصِيَّةُ لِوَارِثِ الَّذِي أُوصِيَ لَهُ إِلَّا أَنْ يَرْجِعَ فِي وَصِيَّتِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مُوسَى عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ الْمَدَائِنِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ السَّابَاطِيِّ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى إِلَيَّ وَ أَمَرَنِي أَنْ أُعْطِيَ عَمّاً لَهُ فِي كُلِّ سَنَةٍ شَيْئاً فَمَاتَ الْعَمُّ.

فَكَتَبَ عليه السلام: أَعْطِهِ وَرَثَتَهُ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ نُوحٍ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ قَالَ:

امیر مؤمنان علی عليه السلام در بارهٔ کسی که برای کسی وصیت نمود و آن شخص غایب بود. پس وصیت شده پیش از وصیت کننده از دنیا می‌رود، حکم نمود و فرمود: وصیت برای وارث وصیت شده است.

امام باقر عليه السلام فرمود: و هرکس برای شخصی وصیت کند ـ چه حاضر باشد، چه غایب ـ و وصیت شونده پیش از وصیت کننده بمیرد، وصیت از آنِ وارث وصیت شونده است؛ جز این که وصیت‌گزار پیش از مرگ خود از وصیت خود رجوع نماید.

۲ ـ محمد بن عمر ساباطی گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدم: مردی مرا وصی خود نمود و به من دستور داد که هر ساله مبلغی به عمویش بپردازم؛ اکنون عمویش مرده است.

امام عليه السلام نوشت: آن مبلغ را به ورثه عموی آن مرد بده.

۳ ـ عباس بن عامر گوید:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ أُوْصِيَ لَهُ بِوَصِيَّةٍ فَمَاتَ قَبْلَ أَنْ يَقْبِضَهَا وَ لَمْ يَتْرُكْ عَقِباً.

قَالَ: اطْلُبْ لَهُ وَارِثاً أَوْ مَوْلًى فَادْفَعْهَا إِلَيْهِ.

قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ أَعْلَمْ لَهُ وَلِيّاً؟

قَالَ: اجْهَدْ عَلَى أَنْ تَقْدِرَ لَهُ عَلَى وَلِيٍّ، فَإِنْ لَمْ تَجِدْهُ وَ عَلِمَ اللهُ ﷻ مِنْكَ الْجِدَّ فَتَصَدَّقْ بِهَا.

(۱۰)

بَابُ إِنْفَاذِ الْوَصِيَّةِ عَلَى جِهَتِهَا

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ حَرِيزٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ:

از امام صادق ﷺ پرسیدم: مردی پیش از مرگش به من وصیت کرد که از میراث او مبلغی به فلانی تقدیم کنم، و پیش از آن که مبلغ را به آن شخص برسانم او نیز فوت کرد و می‌گویند وارثی ندارد، تکلیف من چیست؟

فرمود: جست و جو کن شاید وارث و یا وابستهٔ او را بیابی و آن مبلغ را به آنان تسلیم کنی.

عرض کردم: اگر جست و جو کردم و وارثی برای او نشناختم چه کنم؟

حضرتش فرمود: اگر پیدا نکردی و خداوند تلاش و کوشش تو را دید و معذورت دانست، آن مبلغ را در راه خدا صدقه بده.

بخش دهم
اجرای وصیّت بر طبق مفاد آن

۱ ـ محمّد بن مسلم گوید:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى بِمَالِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ.

فَقَالَ: أَعْطِهِ لِمَنْ أَوْصَى بِهِ لَهُ وَ إِنْ كَانَ يَهُودِيّاً أَوْ نَصْرَانِيّاً إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ﴾.

٢ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام فِي رَجُلٍ أَوْصَى بِمَالِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ

قَالَ: أَعْطِ لِمَنْ أَوْصَى لَهُ بِهِ وَ إِنْ كَانَ يَهُودِيّاً أَوْ نَصْرَانِيّاً إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ﴾.

٣ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ قَالَ:

كَتَبَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام إِلَى جَعْفَرٍ وَ مُوسَى: وَ فِيمَا أَمَرْتُكُمَا مِنَ الْإِشْهَادِ بِكَذَا وَ كَذَا نَجَاةٌ لَكُمَا فِي آخِرَتِكُمَا وَ إِنْفَاذٌ لِمَا أَوْصَى بِهِ أَبَوَاكُمَا وَ بِرٌّ مِنْكُمَا لَهُمَا.

از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی وصیت کرده که اموال او را در راه خدا به مصرف برسانند، تکلیف چیست؟

فرمود: برای هر کسی که وصیت کرده، باید اموال او را به همان شخص تسلیم کنی، هر چند یهودی و یا نصرانی باشد؛ چرا که خداوند عزّوجلّ می‌گوید: «هر کس وصیت را بشنود و قبول کند، سپس آن را تغییر دهد، گناه و مسئولیت آن بر عهدهٔ همان کسانی است که وصیت را تغییر داده‌اند».

۲ ـ محمّد بن مسلم نظیر این روایت را از امام (باقر یا امام صادق عليهما السلام) نقل می‌کند.

۳ ـ علی بن مهزیار گوید: امام جواد عليه السلام برای جعفر و موسی نوشت: و در آن چه که به شما دستور دادم به فلان و فلان شهادت گیرید، موجب نجات شما در آخرتتان و تنفیذ وصیت والدین شماست و نیکی شما برای آنان است.

وَ احْذَرَا أَنْ لا تَكُونَا بَدَّلْتُمَا وَصِيَّتَهُمَا وَ لا غَيَّرْتُمَاهَا عَنْ حَالِهَا، لِأَنَّهُمَا قَدْ خَرَجَا مِنْ ذَلِكَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا وَ صَارَ ذَلِكَ فِي رِقَابِكُمَا وَ قَدْ قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ فِي الْوَصِيَّةِ: ﴿**فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ**﴾.

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ أَنَّ رَجُلاً كَانَ بِهَمَذَانَ ذَكَرَ أَنَّ أَبَاهُ مَاتَ وَ كَانَ لا يَعْرِفُ هَذَا الْأَمْرَ فَأَوْصَى بِوَصِيَّةٍ عِنْدَ الْمَوْتِ وَ أَوْصَى أَنْ يُعْطَى شَيْءٌ فِي سَبِيلِ اللهِ. فَسُئِلَ عَنْهُ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام كَيْفَ يُفْعَلُ بِهِ؟

فَأَخْبَرْنَاهُ أَنَّهُ كَانَ لا يَعْرِفُ هَذَا الْأَمْرَ.

فَقَالَ: لَوْ أَنَّ رَجُلاً أَوْصَى إِلَيَّ أَنْ أَضَعَ فِي يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ لَوَضَعْتُهُ فِيهِمَا إِنَّ اللهَ عزّوجلّ يَقُولُ: ﴿**فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ**﴾ فَانْظُرُوا إِلَى مَنْ يَخْرُجُ إِلَى هَذَا الْوَجْهِ يَعْنِي [بَعْضَ] الثُّغُورِ فَابْعَثُوا بِهِ إِلَيْهِ.

وبر حذر باشید که وصیت آنان را تغییر ندهید و از حالتش نیز تغییرش ندهید؛ زیرا والدین شما با این وصیت از دنیا رفته‌اند ـ خداوند از آنان راضی باشد ـ و این امر بر گردن شما قرار گرفت و خداوند عزّوجلّ در کتاب خود در بارهٔ وصیت می‌فرماید: «پس هر کس پس از این که وصیت را شنید، آن را تغییر دهد، پس همانا که گناه آن بر عهده کسانی است که وصیت را تغییر می‌دهند؛ به راستی که خداوند، شنوای دانا است».

۴ ـ یونس بن یعقوب گوید: مردی همدانی می‌گفت: پدرش که شیعه نبوده از دنیا رفت و هنگام مرگش وصیت نمود که مقداری از میراثش در راه خدا صرف شود. پس در خصوص این مسئله از امام صادق عليه السلام سؤال کردند که چه باید بکند؟

حضرتش فرمود: اگر شخصی به من وصیت می‌کرد که میراثش را به یهودی یا نصرانی بدهم، آن را به آنان می‌دادم؛ زیرا خداوند می‌فرماید: «پس هر کس پس از شنیدن وصیّت آن را تغییر دهد، گناهش بر عهده کسانی است که آن را تغییر داده‌اند» پس ببینید چه کسی به ناحیه مرزی می‌رود، پس آن قسمت از میراث پدر مرد همدانی را توسط او به منطقه مرزی بفرستید.

۵ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُمَرَ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: إِنَّ رَجُلاً أَوْصَى إِلَيَّ بِشَيْءٍ فِي السَّبِيلِ.

فَقَالَ لِيَ: اصْرِفْهُ فِي الْحَجِّ.

قَالَ: قُلْتُ لَهُ: أَوْصَى إِلَيَّ فِي السَّبِيلِ.

قَالَ: اصْرِفْهُ فِي الْحَجِّ ؛ فَإِنِّي لا أَعْلَمُ شَيْئاً مِنْ سَبِيلِهِ أَفْضَلَ مِنَ الْحَجِّ.

(۱۱)

بَابٌ آخَرُ مِنْهُ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ حَجَّاجٍ الْخَشَّابِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنِ امْرَأَةٍ أَوْصَتْ إِلَيَّ بِمَالٍ أَنْ يُجْعَلَ فِي سَبِيلِ اللهِ ، فَقِيلَ لَهَا: نَحُجُّ بِهِ؟

---

۵ ـ حسين بن عمر گويد: به امام صادق عليه السلام عرض كردم: مردى به من وصيت كرده كه مقدارى از ميراث او را در راه خدا خرج كنم.

فرمود: آن را در راه حج خرج كن.

عرض كردم: او به من وصيت نموده كه در راه خدا خرج كنم!

فرمود: آن را در راه حج خرج كن؛ زيرا من راهى از راه‌هاى خداوند سراغ ندارم كه برتر از حج باشد.

بخش يازدهم

رواياتى ديگر در اجراى وصيّت

۱ ـ حجاج خشّاب گويد: از امام صادق عليه السلام پرسيدم: زنى به من وصيت نموده كه مالى را در راه خداوند خرج كنم. پس از او پرسيدند: با آن مال حج به جاى آوريم؟

فَقَالَتِ: اجْعَلْهُ فِي سَبِيلِ اللهِ.

فَقَالُوا لَهَا: فَنُعْطِيهِ آلَ مُحَمَّدٍ عليهم السلام.

قَالَتِ: اجْعَلْهُ فِي سَبِيلِ اللهِ.

فَقَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ: اجْعَلْهُ فِي سَبِيلِ اللهِ كَمَا أَمَرَتْ.

قُلْتُ: مُرْنِي كَيْفَ أَجْعَلُهُ؟

قَالَ: اجْعَلْهُ كَمَا أَمَرَتْكَ إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ:

﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ أَ رَأَيْتَكَ لَوْ أَمَرَتْكَ أَنْ تُعْطِيَهُ يَهُودِيّاً كُنْتَ تُعْطِيهِ نَصْرَانِيّاً؟!

قَالَ: فَمَكَثْتُ بَعْدَ ذَلِكَ ثَلاثَ سِنِينَ ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ الَّذِي قُلْتُ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَكَتَ هُنَيْئَةً، ثُمَّ قَالَ: هَاتِهَا.

قُلْتُ: مَنْ أُعْطِيهَا؟!

گفت: آن را در راه خدا قرار ده. به او گفتند: پس آن را به آل محمّد عليهم السلام بدهیم؟ گفت: آن را در راه خدا قرار ده.

امام عليه السلام فرمود: آن را در راه خدا خرج کن؛ همان طور که دستور دادم.

عرض کردم: شما به من دستور دهید که آن را در چه راهی خرج کنم؟

فرمود: آن را در همان راهی قرار ده که آن زن به تو دستور داد. به راستی که خداوند می‌فرماید: «پس هر کس پس از شنیدن وصیّت آن را تغییر دهد، گناهش بر عهده کسانی است که آن را تغییر داده‌اند» به نظر تو اگر آن زن به تو دستور می‌داد که آن را به یهودی بدهی، تو آن را به مسیحی می‌دادی؟

حجاج گوید: پس من بعد از آن، سه سال درنگ نمودم. سپس نزد آن حضرت شرف‌یاب شدم و همان چیزهایی را که دفعه اول گفته بودم به ایشان عرض کردم.

حضرت سکوت کوتاهی نموده سپس فرمود: آن را بیاور.

عرض کردم: به چه کسی بدهم؟

قَالَ: عِيسَى شَلَقَانَ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ قَالَ:

سَأَلْتُ الْعَسْكَرِيَّ عليه السلام بِالْمَدِينَةِ عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى بِمَالٍ فِي سَبِيلِ اللهِ

فَقَالَ: سَبِيلُ اللهِ شِيعَتُنَا.

(۱۲)

بَابٌ آخَرُ مِنْهُ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي طَالِبٍ عَبْدِاللهِ بْنِ الصَّلْتِ قَالَ:

كَتَبَ الْخَلِيلُ بْنُ هَاشِمٍ إِلَى ذِي الرِّئَاسَتَيْنِ وَ هُوَ وَالِي نَيْسَابُورَ أَنَّ رَجُلاً مِنَ الْمَجُوسِ مَاتَ وَ أَوْصَى لِلْفُقَرَاءِ بِشَيْءٍ مِنْ مَالِهِ فَأَخَذَهُ قَاضِي نَيْسَابُورَ فَجَعَلَهُ فِي فُقَرَاءِ الْمُسْلِمِينَ.

فَكَتَبَ الْخَلِيلُ إِلَى ذِي الرِّئَاسَتَيْنِ بِذَلِكَ فَسَأَلَ الْمَأْمُونَ عَنْ ذَلِكَ.

فَقَالَ: لَيْسَ عِنْدِي فِي ذَلِكَ شَيْءٌ.

فرمود: به عیسی شلقان.

۲ ـ حسن بن راشد گوید: در مدینه از امام حسن عسکری علیه السلام پرسیدم: مردی وصیت نمود که قسمتی از اموالش را در راه خداوند خرج کنند.

فرمود: راه خداوند، شیعیان ما هستند.

بخش دوازدهم
روایاتی دیگر در اجرای وصیّت

۱ ـ ابوطالب عبدالله بن صلت گوید: خلیل بن هاشم به ذوالریاستین ـ والی نیشابور ـ نامه نوشت که یکی از مجوسیان از دنیا رفته و وصیت کرده است که مقداری از اموالش را به فقرا دهند. پس قاضی نیشابور آن را برداشته و به فقرای مسلمان داده است.

ذوالریاستین از مأمون عباسی این مسأله را پرسید.

مأمون گفت: من در این خصوص چیزی نمی‌دانم.

فَسَأَلَ أَبَا الْحَسَنِ عليه‌السلام ، فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ عليه‌السلام: إِنَّ الْمَجُوسِيَّ لَمْ يُوصِ لِفُقَرَاءِ الْمُسْلِمِينَ وَ لَكِنْ يَنْبَغِي أَنْ يُؤْخَذَ مِقْدَارُ ذَلِكَ الْمَالِ مِنْ مَالِ الصَّدَقَةِ فَيُرَدَّ عَلَى فُقَرَاءِ الْمَجُوسِ

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الرَّيَّانِ بْنِ شَبِيبٍ قَالَ:

أَوْصَتْ مَارِدَةُ لِقَوْمٍ نَصَارَى فَرَّاشِينَ بِوَصِيَّةٍ.

فَقَالَ أَصْحَابُنَا: اقْسِمْ هَذَا فِي فُقَرَاءِ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَصْحَابِكَ.

فَسَأَلْتُ الرِّضَا عليه‌السلام فَقُلْتُ: إِنَّ أُخْتِي أَوْصَتْ بِوَصِيَّةٍ لِقَوْمٍ نَصَارَى وَ أَرَدْتُ أَنْ أَصْرِفَ ذَلِكَ إِلَى قَوْمٍ مِنْ أَصْحَابِنَا مُسْلِمِينَ.

فَقَالَ: أَمْضِ الْوَصِيَّةَ عَلَى مَا أَوْصَتْ بِهِ قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: ﴿فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ﴾.

بنا بر این از امام رضا عليه‌السلام پرسید. امام فرمود: به راستی که آن مرد مجوسی برای فقرای مسلمان وصیت ننموده است. اما سزاوار است که آن مقداری را که مرد مجوسی وصیت نموده بود از اموال صدقه بردارند و به فقرای مجوسی باز گردانند.

۲ ـ ریّان بن شبیب گوید: مارده دو تخته فرش را برای گروهی از مسیحیان وصیت نمود.

پس یاران ما گفتند: آن را بین فقرای شیعه تقسیم کن.

من از امام رضا عليه‌السلام سؤال نموده و گفتم: خواهرم برای گروهی از مسیحیان وصیتی نمود و من می‌خواهم آن را به نفع گروهی از یاران مسلمان خودمان تغییر دهم.

فرمود: طبق وصیت خواهرت عمل کن؛ چراکه خداوند می‌فرماید: «گناه تغییر وصیّت بر عهده کسانی است که آن را تغییر داده‌اند».

(۱۳)
بَابُ مَنْ أَوْصَى بِعِتْقٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ حَجٍّ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ رَجُلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ فِي رَجُلٍ أَوْصَى بِأَكْثَرَ مِنَ الثُّلُثِ وَ أَعْتَقَ مَمْلُوكَهُ فِي مَرَضِهِ فَقَالَ: إِنْ كَانَ أَكْثَرَ مِنَ الثُّلُثِ رُدَّ إِلَى الثُّلُثِ وَ جَازَ الْعِتْقُ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
إِنْ أَعْتَقَ رَجُلٌ عِنْدَ مَوْتِهِ خَادِماً لَهُ ثُمَّ أَوْصَى بِوَصِيَّةٍ أُخْرَى أُلْقِيَتِ الْوَصِيَّةُ وَ أُعْتِقَ الْخَادِمُ مِنْ ثُلُثِهِ إِلَّا أَنْ يَفْضُلَ مِنَ الثُّلُثِ مَا يَبْلُغُ الْوَصِيَّةَ.

بخش سیزدهم
وصیّت به آزادی برده، صدقه و حج

۱ ـ محمد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام در بارهٔ شخصی که بیشتر از یک سوم اموالش وصیت کرده و برده‌اش را نیز در دوران بیماری اش آزاد کرده بود، فرمود:

اگر وصیتش بیشتر از ثلث باشد به ثلث برگردانده می‌شود؛ ولی آزاد کردن برده جایز است.

۲ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: اگر کسی در هنگام مرگش برده خود را آزاد کند سپس وصیت دیگری نیز بکند، وصیت را کنار می‌گذارند و برده از یک سوم آزاد می‌گردد، مگر این که به اندازه‌ای از یک سوم زیاده بیاید که به مقدار وصیت نیز باشد.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام فِي رَجُلٍ أَوْصَى عِنْدَ مَوْتِهِ بِمَالٍ لِذَوِي قَرَابَتِهِ وَ أَعْتَقَ مَمْلُوكاً لَهُ وَ كَانَ جَمِيعُ مَا أَوْصَى بِهِ يَزِيدُ عَلَى الثُّلُثِ كَيْفَ يَصْنَعُ فِي وَصِيَّتِهِ؟

فَقَالَ: يَبْدَأُ بِالْعِتْقِ فَيُنَفِّذُهُ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ حَضَرَهُ الْمَوْتُ فَأَعْتَقَ مَمْلُوكَهُ وَ أَوْصَى بِوَصِيَّةٍ فَكَانَ أَكْثَرَ مِنَ الثُّلُثِ.

قَالَ: يُمْضَى عِتْقُ الْغُلامِ وَ يَكُونُ النُّقْصَانُ فِيمَا بَقِيَ.

٥ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ سُوَيْدٍ الْقَلَّاءِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ الْحُرِّ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ:

---

۳ ـ اسماعیل بن همام گوید: امام رضا عليه السلام درباره کسی که در بستر مرگ وصیت کند که مبلغی به خویشان او بپردازند و بردهٔ او را آزاد کنند، و وقتی که بررسی کنند معلوم شود که از میزان ثلث تجاوز می‌کند، چگونه می‌توانند وصیت او را اجرا کنند؟ فرمود: اول بردهٔ او را آزاد می‌کنند، سپس آن‌چه بماند به خویشانش می‌دهند.

۴ ـ محمّد بن مسلم گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی در حال احتضار بردهٔ خود را آزاد کرده و مبلغی نیز وصیت کرده است، اینک مجموع آن از ثلث تجاوز می‌کند (چه باید کرد؟)

فرمود: آزادی برده قطعی می‌شود؛ و مبلغ مزبور تا یک سوم اموال تقلیل می‌یابد.

۵ ـ ابوبکر حضرمی گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم:

إِنَّ عَلْقَمَةَ بْنَ مُحَمَّدٍ أَوْصَانِي أَنْ أُعْتِقَ عَنْهُ رَقَبَةً فَأَعْتَقْتُ عَنْهُ امْرَأَةً أَفَتُجْزِيهِ أَوْ أُعْتِقُ عَنْهُ مِنْ مَالِي؟

قَالَ: يُجْزِيهِ.

ثُمَّ قَالَ لِي: إِنَّ فَاطِمَةَ أُمَّ ابْنِي أَوْصَتْ أَنْ أُعْتِقَ عَنْهَا رَقَبَةً فَأَعْتَقْتُ عَنْهَا امْرَأَةً.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلَنِي رَجُلٌ عَنِ امْرَأَةٍ تُوُفِّيَتْ وَ لَمْ تَحُجَّ فَأَوْصَتْ أَنْ يُنْظَرَ قَدْرُ مَا يُحَجُّ بِهِ فَسُئِلَ عَنْهُ فَإِنْ كَانَ أَمْثَلَ أَنْ يُوضَعَ فِي فُقَرَاءِ وُلْدِ فَاطِمَةَ عليها السلام وُضِعَ فِيهِمْ وَ إِنْ كَانَ الْحَجُّ أَمْثَلَ حُجَّ عَنْهَا.

فَقُلْتُ لَهُ. إِنْ كَانَتْ عَلَيْهَا حَجَّةٌ مَفْرُوضَةٌ فَأَنْ يُنْفَقَ مَا أَوْصَتْ بِهِ فِي الْحَجِّ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يُقْسَمَ فِي غَيْرِ ذَلِكَ.

علقمة بن محمّد به من وصیت کرد که یک نفر را در راه خدا آزاد کنم، و من از مال او یک کنیز خریدم و آزاد کردم. آیا آزادی کنیز کفایت می‌کند، یا این که از مال خودم مجدداً یک برده آزاد کنم؟

فرمود: آزادی کنیز هم کفایت می‌کند.

سپس فرمود: همسرم فاطمه (دختر حسین بن علی بن الحسین مادر عبدالله) وصیت کرد که یک نفر را در راه خدا آزاد کنم، و من از اموال او یک کنیز خریدم و آزاد کردم.

۶ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: مردی از من پرسید: زنی که مراسم حج را انجام نداده بود از دنیا رفت و وصیت نمود که با مبلغی حج را انجام داده و در بارهٔ آن بپرسند. پس اگر بهتر باشد که بین اولاد حضرت فاطمه عليها السلام تقسیم شود، بین آنان تقسیم گردد و اگر انجام حج بهتر است، به نیابتش حج به جا آورند.

من به آن مرد گفتم: اگر حج واجب بر گردن آن زن باشد وصیتش در راه حج خرج شود نزد من بهتر از این است که در راهی دیگر تقسیم گردد.

۷ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ فِي رَجُلٍ مَاتَ وَ أَوْصَى أَنْ يُحَجَّ عَنْهُ
فَقَالَ: إِنْ كَانَ صَرُورَةً يُحَجُّ عَنْهُ مِنْ وَسَطِ الْمَالِ وَ إِنْ كَانَ غَيْرَ صَرُورَةٍ فَمِنَ الثُّلُثِ.

۸ـ عَنْهُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ فِي امْرَأَةٍ أَوْصَتْ بِمَالٍ فِي عِتْقٍ وَ صَدَقَةٍ وَ حَجٍّ فَلَمْ يَبْلُغْ
قَالَ: ابْدَأْ بِالْحَجِّ فَإِنَّهُ مَفْرُوضٌ فَإِنْ بَقِيَ شَيْءٌ فَاجْعَلْهُ فِي الصَّدَقَةِ طَائِفَةً وَ فِي الْعِتْقِ طَائِفَةً.

۹ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ:
سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عليه‌السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى بِثَلاثِينَ دِينَاراً يُعْتَقُ بِهَا رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِنَا فَلَمْ يُوجَدْ بِذَلِكَ.
قَالَ: يُشْتَرَى مِنَ النَّاسِ فَيُعْتَقُ.

۷ـ معاویة بن عمار گوید: امام صادق عليه‌السلام درباره مردی که وصیت کند که از جانب او نایبی برای حج اعزام کنند، فرمود:
اگر به حج نرفته باشد، هزینهٔ حج از همه میراث او تأمین می‌شود و اگر حج واجب را ادا کرده باشد، هزینهٔ این حج نیابتی از یک سوم میراث او تأمین خواهد شد.

۸ـ معاویة بن عمّار گوید: امام عليه‌السلام در بارهٔ زنی که وصیت کرده بود مبلغی را در راه آزادی برده و پرداخت صدقه و انجام حج خرج کنند اما برای همه آن‌ها کفایت نمی‌کرد فرمود:
ابتدا از حج شروع کن؛ زیرا آن واجب است. پس اگر چیزی زیاد آمد، مقداری از آن را صدقه قرار ده و مقداری را در راه آزاد کردن برده.

۹ـ علی بن ابی حمزه گوید: از امام کاظم عليه‌السلام پرسیدم: مردی وصیت کرد که با سی دینار بردهٔ شیعه‌ای آزاد گردد. اما چنین برده‌ای پیدا نشده است.
فرمود: برده‌ای از مردم خریداری شود سپس آزاد گردد.

۱۰ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ:

سَأَلْتُ عَبْداً صَالِحاً عليه السلام عَنْ رَجُلٍ هَلَكَ فَأَوْصَى بِعِتْقِ نَسَمَةٍ مُسْلِمَةٍ بِثَلاثِينَ دِينَاراً فَلَمْ يُوجَدْ لَهُ بِالَّذِي سَمَّى.

قَالَ: مَا أَرَى لَهُمْ أَنْ يَزِيدُوا عَلَى الَّذِي سَمَّى.

قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ يَجِدُوا؟

قَالَ: فَلْيَشْتَرُوا مِنْ عُرْضِ النَّاسِ مَا لَمْ يَكُنْ نَاصِباً.

۱۱ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ عَنِ الشَّيْخِ عليه السلام.

أَنَّ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام مَاتَ وَ تَرَكَ سِتِّينَ مَمْلُوكاً فَأَعْتَقَ ثُلُثَهُمْ فَأَقْرَعْتُ بَيْنَهُمْ وَ أَخْرَجْتُ الثُّلُثَ.

---

۱۰ ـ علی بن ابی حمزه گوید: از امام کاظم عليه السلام سؤال کردم: مردی از دنیا رفت و وصیت نمود که با سی دینار، برده مسلمانی آزاد کنند. اما بردهای با مشخصاتی که او گفته بود نیافتند.

فرمود: برای ورثهاش جایز نمیدانم که بر مشخصاتی که آن مرد گفته بود، بیفزایند.

عرض کردم: اگر چنین بردهای نیافتند چه؟

فرمود: بنا بر این باید از عامهٔ مردم در صورتی که ناصبی نباشد، بردهای خریداری کنند.

۱۱ ـ محمد بن مروان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

امام باقر عليه السلام از دنیا رفت در حالی که شصت برده بر جای گذاشته بود و یک سوم آنان را آزاد نموده بود، پس من بین آنان قرعه انداختم و یک سوم آنان را با قرعه بیرون کشیدم.

۱۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ مُحَرَّرَةٍ أَعْتَقَهَا أَخِي وَ قَدْ كَانَتْ تَخْدُمُ مَعَ الْجَوَارِي وَ كَانَتْ فِي عِيَالِهِ فَأَوْصَانِي أَنْ أُنْفِقَ عَلَيْهَا مِنَ الْوَسَطِ.

فَقَالَ: إِنْ كَانَتْ مَعَ الْجَوَارِي وَ أَقَامَتْ عَلَيْهِنَّ فَأَنْفِقْ عَلَيْهَا وَ اتَّبِعْ وَصِيَّتَهُ.

۱۳ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى أَنْ يُعْتَقَ عَنْهُ نَسَمَةٌ بِخَمْسِمِائَةِ دِرْهَمٍ مِنْ ثُلُثِهِ فَاشْتُرِيَ نَسَمَةٌ بِأَقَلَّ مِنْ خَمْسِمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ فَضَلَتْ فَضْلَةٌ فَمَا تَرَى؟

قَالَ: تُدْفَعُ الْفَضْلَةُ إِلَى النَّسَمَةِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُعْتَقَ ثُمَّ تُعْتَقُ عَنِ الْمَيِّتِ.

۱۴ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:

---

۱۲ ـ ابوبصیر گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدم: برادرم کنیزی را آزاد کرده بود و او همراه کنیزان خدمت می‌نمود و در میان خانواده برادرم بود. پس برادرم به من وصیت نمود که از اصل ترکه، به او نفقه دهم.

فرمود: چنان چه آن زن همراه کنیزان بود و سرپرستی آنان را به عهده داشت، به او نفقه ده و از وصیت برادرت پیروی کن.

۱۳ ـ سماعه گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: شخصی وصیت کرده است که از یک سوم اموال او برده‌ای به مبلغ پانصد درهم آزاد کنند. اینک برده‌ای خریده‌اند که بهای آن کمتر از پانصد درهم است، نظر شما دربارهٔ مبلغی که از پانصد درهم باقی مانده چیست؟

فرمود: مبلغ باقی مانده را به همان برده بدهند، سپس او را آزاد کنند.

۱۴ ـ معاویة بن عمار گوید:

أَوْصَتْ إِلَيَّ امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِي بِثُلُثِ مَالِهَا وَ أَمَرَتْ أَنْ يُعْتَقَ وَ يُحَجَّ وَ يُتَصَدَّقَ فَلَمْ يَبْلُغْ ذَلِك فَسَأَلْتُ أَبَا حَنِيفَةَ عَنْهَا.

فَقَالَ: تَجْعَلُ أَثْلاثاً ثُلُثاً فِي الْعِتْقِ وَ ثُلُثاً فِي الْحَجِّ وَ ثُلُثاً فِي الصَّدَقَةِ.

فَدَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فَقُلْتُ: إِنَّ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِي مَاتَتْ وَ أَوْصَتْ إِلَيَّ بِثُلُثِ مَالِهَا وَ أَمَرَتْ أَنْ يُعْتَقَ عَنْهَا وَ يُتَصَدَّقَ وَ يُحَجَّ عَنْهَا فَنَظَرْتُ فِيهِ فَلَمْ يَبْلُغْ.

فَقَالَ: ابْدَأْ بِالْحَجِّ فَإِنَّهُ فَرِيضَةٌ مِنْ فَرَائِضِ اللهِ عزوجل وَ يُجْعَلُ مَا بَقِيَ طَائِفَةً فِي الْعِتْقِ وَ طَائِفَةً فِي الصَّدَقَةِ.

فَأَخْبَرْتُ أَبَا حَنِيفَةَ بِقَوْلِ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فَرَجَعَ عَنْ قَوْلِهِ وَ قَالَ بِقَوْلِ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام.

یکی از زنان خانواده‌ام به من وصیت کرد که از یک سوم اموال او یک برده آزاد کنم، یک نفر را به حج بفرستم و مابقی را در راه خدا صدقه دهم؛ ولی یک سوم اموالش کفایت این کار را نکرد. من این مسأله را از ابو حنیفه پرسیدم.

ابو حنیفه گفت: باید حق ثلث را به سه قسمت برابر تقسیم کنی؛ یک سوم آن را در راه آزادی برده، و یک سوم آن را در راه حج، و یک سوم آن را به عنوان صدقه به مصرف برسانی.

من به خدمت امام صادق عليه السلام رسیدم و گفتم: زنی از خانواده‌ام به من وصیت کرده که از یک سوم اموالش یک برده آزاد کنم، یک نفر را به حج بفرستم و مابقی را در راه خدا صدقه دهم و چون بررسی کردم دیدم یک سوم اموالش کفایت این امور را نمی‌کند که وصیت او را کاملا اجرا کنم، تکلیف من چیست؟

فرمود: اول با انجام یک حج که از واجبات خداوند متعال است آغاز کن؛ آن‌چه باقی بماند، قسمتی را در راه آزادی برده و قسمتی را به عنوان صدقه به مصرف برسان.

من فتوای امام را به ابوحنیفه بازگو نمودم، ابوحنیفه از فتوای خود عدول کرد و فتوای امام صادق عليه السلام را پذیرفت.

۱۵ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ عَنْ حُمْرَانَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي رَجُلٍ أَوْصَى عِنْدَ مَوْتِهِ أَعْتِقْ فُلاناً وَ فُلاناً وَ فُلاناً وَ فُلاناً وَ فُلاناً فَنَظَرْتُ فِي ثُلُثِهِ فَلَمْ يَبْلُغْ أَثْمَانَ قِيمَةِ الْمَمَالِيكِ الْخَمْسَةِ الَّتِي أَمَرَ بِعِتْقِهِمْ.

قَالَ: يُنْظَرُ إِلَى الَّذِينَ سَمَّاهُمْ وَ يُبْدَأُ بِعِتْقِهِمْ فَيُقَوَّمُونَ وَ يُنْظَرُ إِلَى ثُلُثِهِ فَيُعْتَقُ مِنْهُ أَوَّلُ شَيْءٍ ثُمَّ الثَّانِي ثُمَّ الثَّالِثُ ثُمَّ الرَّابِعُ ثُمَّ الْخَامِسُ، فَإِنْ عَجَزَ الثُّلُثُ كَانَ فِي الَّذِي سَمَّى أَخِيراً لِأَنَّهُ أَعْتَقَ بَعْدَ مَبْلَغِ الثُّلُثِ مَا لا يَمْلِكُ فَلا يَجُوزُ لَهُ ذَلِكَ.

١٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي يَزِيدَ قَالَ: سُئِلَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ كَانَ فِي سَفَرٍ وَ مَعَهُ جَارِيَةٌ لَهُ وَ غُلامَانِ مَمْلُوكَانِ.

فَقَالَ لَهُمَا: أَنْتُمَا حُرَّانِ لِوَجْهِ اللهِ وَ اشْهَدَا أَنَّ مَا فِي بَطْنِ جَارِيَتِي هَذِهِ مِنِّي فَوَلَدَتْ غُلاماً فَلَمَّا قَدِمُوا عَلَى الْوَرَثَةِ أَنْكَرُوا ذَلِكَ وَ اسْتَرَقُّوهُمْ.

---

۱۵ ـ حمران گوید: امام باقر عليه السلام در بارهٔ مردی که هنگام مرگش وصیت نمود: «فلانی، فلانی، فلانی، فلانی و فلانی را آزاد کن» و من به یک سوم میراثش نگاه کردم پس قیمت آن پنج برده را کفایت نمی‌داد فرمود:

به برده‌هایی که نام برده نگاه می‌شود و شروع به آزاد ساختن آن‌ها می‌گردد. پس آنان را قیمت گذاری می‌کنند و یک سوم میراثش نیز لحاظ می‌گردد. پس ابتدا برده اول آزاد می‌گردد سپس دومی، سپس سومی، سپس چهارمی، سپس پنجمی. پس اگر ثلث از مبلغ برده‌ها کمتر باشد، در آخرین برده لحاظ می‌شود. مثلاً ثلث به اندازه دو برده است، نقص در برده‌های سوم، چهارم و پنجم لحاظ می‌شود؛ زیرا میت ـ پس از پایان ثلث ـ برده‌ای را آزاد کرده که مالکیتش را نداشته است، بنا بر این چنین کاری برایش جایز نیست.

۱۶ ـ داوود بن ابو زید گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدند: مردی با دو غلام و یک کنیز شخصی به سفر می‌رود و در سفر به بستر مرگ می‌افتد، و برای این که شاهد داشته باشد به غلامان خود می‌گوید: شما دو تن در راه خدا آزاد هستید و هر دو تن گواهی بدهید که جنین این کنیز فرزند من است. آن گاه او می‌میرد و کنیزش پسری به دنیا می‌آورد. چون به وطن باز می‌گردند، وارثان داستان را ساختگی می‌پندارند و همه را در قید بردگی نگه می‌دارند.

ثُمَّ إِنَّ الْغُلامَيْنِ أُعْتِقَا بَعْدَ ذَلِكَ فَشَهِدَا بَعْدَ مَا أُعْتِقَا أَنَّ مَوْلاهُمَا الْأَوَّلَ أَشْهَدَهُمَا أَنَّ مَا فِي بَطْنِ جَارِيَتِهِ مِنْهُ ؟

قَالَ : يَجُوزُ شَهَادَتُهُمَا لِلْغُلامِ وَ لا يَسْتَرِقُّهُمَا الْغُلامُ الَّذِي شَهِدَا لَهُ لِأَنَّهُمَا أَثْبَتَا نَسَبَهُ.

۱۷ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ تَحْضُرُهُ الْوَفَاةُ وَ لَهُ مَمَالِيكُ لِخَاصَّةِ نَفْسِهِ وَ لَهُ مَمَالِيكُ فِي شِرْكَةِ رَجُلٍ آخَرَ فَيُوصِي فِي وَصِيَّتِهِ مَمَالِيكِي أَحْرَارٌ مَا حَالُ مَمَالِيكِهِ الَّذِينَ فِي الشِّرْكَةِ؟

فَقَالَ: يُقَوَّمُونَ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مَالُهُ يَحْتَمِلُ ثُمَّ هُمْ أَحْرَارٌ.

۱۸ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنِ النَّضْرِ بْنِ شُعَيْبٍ الْمُحَارِبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ تُوُفِّيَ وَ تَرَكَ جَارِيَةً أَعْتَقَ ثُلُثَهَا فَتَزَوَّجَهَا الْوَصِيُّ قَبْلَ أَنْ يُقْسَمَ شَيْءٌ مِنَ الْمِيرَاثِ.

بعدها آن دو غلام آزاد می‌شوند و مجدداً گواهی می‌دهند که مولای قبلی آن دو تن را گواه گرفته است که جنین کنیز فرزند اوست، این گواهی چه صورت دارد؟

فرمود: گواهی این دو غلام آزاد شده مسموع است، و کودک آن کنیز آزادی خود را بدست می‌آورد، ولی نمی‌تواند نسبت به سهم خود در مالکیت این دو غلام ادعا کند، زیرا این دو غلام با قید آزادی نسب و حرّیت او را ثابت کرده‌اند.

۱۷ ـ احمد بن زیاد گوید: از امام کاظم عليه السلام پرسیدم: مردی چند بردهٔ اختصاصی دارد و در مالکیت چند بردهٔ دیگر نیز شریک و سهیم است در حال احتضار وصیت می‌کند که برده‌های من بعد از مرگ من آزادند. تکلیف برده‌های مشترک او چه خواهد بود؟

فرمود: برده‌های مشترک باید قیمت‌گذاری شوند، اگر اموال او کفایت کند سهم شرکا را می‌پردازند و برده‌های مشترک او را نیز آزاد می‌کنند.

۱۸ ـ نضر بن شعیب محاربی گوید: امام صادق عليه السلام در بارهٔ مردی که از دنیا رفت و کنیزی به جای گذاشت که یک سومش را آزاد نموده بود و وصی پیش از تقسیم میراث، با آن کنیز ازدواج نمود، فرمود:

أَنَّهَا تُقَوَّمُ وَ تُسْتَسْعَى هِيَ وَ زَوْجُهَا فِي بَقِيَّةِ ثَمَنِهَا بَعْدَ مَا يُقَوَّمُ فَمَا أَصَابَ الْمَرْأَةَ مِنْ عِتْقٍ أَوْ رِقٍّ فَهُوَ يَجْرِي عَلَى وَلَدِهَا.

(١٤)

بَابُ أَنَّ مَنْ حَافَ فِي الْوَصِيَّةِ فَلِلْوَصِيِّ أَنْ يَرُدَّهَا إِلَى الْحَقِّ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ رِجَالِهِ قَالَ:

قَالَ إِنَّ اللهَ ﷻ أَطْلَقَ لِلْمُوصَى إِلَيْهِ أَنْ يُغَيِّرَ الْوَصِيَّةَ إِذَا لَمْ يَكُنْ بِالْمَعْرُوفِ وَ كَانَ فِيهَا حَيْفٌ وَ يَرُدَّهَا إِلَى الْمَعْرُوفِ لِقَوْلِهِ ﷻ: ﴿فَمَنْ خافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفاً أَوْ إِثْماً فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾.

٢ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُوقَةَ قَالَ:

کنیز قیمت گذاری می‌شود و پس از آن، او و شوهرش (وصی) باکار کردن قیمت خود را می‌پردازند. پس هر حکمی ـ آزادی یا بردگی ـ که بر کنیز جاری گردد، بر فرزندش نیز جاری می‌گردد.

بخش چهاردهم

اگر وصی در وصیّت ناعدالتی دید می‌تواند آن را تغییر دهد

۱ ـ راوی گوید: امام علیه‌السلام فرمود: به راستی که خداوند وصی را آزاد گذارده هنگامی که وصیت «معروف» نباشد، بلکه در آن ناعدالتی باشد، آن را تغییر دهد و به معروف باز گرداند. به دلیل فرموده خداوند که «پس هر کس بیم برد که وصیت کننده، جور و ناروایی انجام داده یا مرتکب گناه شده و بنا بر این بین آنان صلح دهد، گناهی بر او نیست».

۲ ـ محمد بن سوقه گوید:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: ﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ ما سَمِعَهُ فَإِنَّما إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ﴾.

قَالَ: نَسَخَتْهَا الْآيَةُ الَّتِي بَعْدَهَا قَوْلُهُ عزّوجلّ: ﴿فَمَنْ خافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفاً أَوْ إِثْماً فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾

قَالَ: يَعْنِي الْمُوصَى إِلَيْهِ إِنْ خَافَ جَنَفاً مِنَ الْمُوصِي فِيما أَوْصَى بِهِ إِلَيْهِ مِمَّا لا يَرْضَى اللهُ بِهِ مِنْ خِلافِ الْحَقِّ فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ أَيْ عَلَى الْمُوصَى إِلَيْهِ أَنْ يُبَدِّلَهُ إِلَى الْحَقِّ وَ إِلَى مَا يَرْضَى اللهُ بِهِ مِنْ سَبِيلِ الْخَيْرِ.

(۱۵)

بَابُ أَنَّ الْوَصِيَّ إِذَا كَانَتِ الْوَصِيَّةُ فِي حَقٍّ فَغَيَّرَهَا فَهُوَ ضَامِنٌ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَحْمَدَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ زَيْدٍ النَّرْسِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ فَرْقَدٍ صَاحِبِ السَّابِرِيِّ قَالَ:

از امام باقر عليه السلام پرسیدم: خداوند عزّوجلّ می‌فرماید: «هر کس وصیت را استماع کند سپس آن را تغییر دهد، مسئولیت آن بر عهدهٔ همان کسانی است که وصیت را تغییر داده‌اند» فرمود: کلیت آن در آیهٔ بعدی منسوخ شده است که می‌فرماید: «هرکس بیم داشته باشد که وصیت گزار به ناحق وصیت کرده و یا حقی را ناحق کرده است و با تشخیص خود میان صاحبان حق صلح و آشتی برقرار کند، مسئولیتی بر عهدهٔ او نیست».

امام باقر عليه السلام فرمود: یعنی اگر اجرا کنندهٔ وصیت بر اثر شواهد و قراین به نیات وصیت گزار بدبین شود که کار نادرستی را به او محول کرده است و خداوند از اجرای آن راضی نخواهد بود، مسئولیتی ندارد که وصیت را نادیده بگیرد و آن را به صورت حق و درست اجرا کند که خداوند راضی باشد.

بخش پانزدهم
اگر وصی، وصیّت حق را تغییر دهد، خود ضامن است

۱ ـ علی بن فرقد سابری گوید:

أَوْصَى إِلَيَّ رَجُلٌ بِتَرِكَتِهِ وَ أَمَرَنِي أَنْ أَحُجَّ بِهَا عَنْهُ فَنَظَرْتُ فِي ذَلِكَ فَإِذَا شَيْءٌ يَسِيرٌ لا يَكْفِي لِلْحَجِّ فَسَأَلْتُ أَبَا حَنِيفَةَ وَ فُقَهَاءَ أَهْلِ الْكُوفَةِ.

فَقَالُوا: تَصَدَّقْ بِهَا عَنْهُ.

فَلَمَّا حَجَجْتُ لَقِيتُ عَبْدَاللهِ بْنَ الْحَسَنِ فِي الطَّوَافِ فَسَأَلْتُهُ وَ قُلْتُ لَهُ: إِنَّ رَجُلاً مِنْ مَوَالِيكُمْ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ مَاتَ وَ أَوْصَى بِتَرِكَتِهِ إِلَيَّ وَ أَمَرَنِي أَنْ أَحُجَّ بِهَا عَنْهُ فَنَظَرْتُ فِي ذَلِكَ فَلَمْ يَكْفِ لِلْحَجِّ فَسَأَلْتُ مَنْ قِبَلَنَا مِنَ الْفُقَهَاءِ فَقَالُوا: تَصَدَّقْ بِهَا فَتَصَدَّقْتُ بِهَا فَمَا تَقُولُ؟

فَقَالَ لِي: هَذَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ فِي الْحِجْرِ فَأْتِهِ وَ سَلْهُ.

قَالَ: فَدَخَلْتُ الْحِجْرَ فَإِذَا أَبُو عَبْدِاللهِ علیه السلام تَحْتَ الْمِيزَابِ مُقْبِلٌ بِوَجْهِهِ عَلَى الْبَيْتِ يَدْعُو ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ فَرَآنِي

فَقَالَ مَا حَاجَتُكَ؟

قُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ! إِنِّي رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ مِنْ مَوَالِيكُمْ.

مردی مرا وصی خود قرار داد و به من دستور داد که با میراثش به نیابت او حج به‌جاآورم. من میراثش را بررسی کردم و دیدم که مبلغی اندک است و کفاف حج را نمی‌دهد. بنا بر این از ابو حنیفه و فقیهان کوفه سؤال کردم.

آنان گفتند: با آن مبلغ، به نیابت آن مرد صدقه بده.

پس هنگامی که به حج رفتم در طواف به عبدالله بن حسن برخوردم و از او پرسیدم و گفتم: یکی از شیعیان شما در کوفه از دنیا رفت و مرا وصی خود نمود، او به من دستور داد که از جانب او حج انجام دهم. من میراث او را بررسی کردم، برای حج کافی نبود. بنا بر این از فقیهانی که نزد ما هستند پرسیدم و آنان گفتند: آن مبلغ را صدقه بده. من نیز صدقه دادم؛ شما چه می‌فرمایید؟

عبدالله گفت: این امام صادق علیه السلام است که در حجر اسماعیل علیه السلام در زیر ناودان کعبه بود و صورتش را رو به کعبه نموده، دعا می‌نمود. سپس به من رو کرد و مرا دید و فرمود: حاجتت چیست؟

عرض کردم: فدایتان گردم! من مردی از اهل کوفه و از دوست داران شما هستم.

قَالَ: فَدَعْ ذَا عَنْكَ حَاجَتُكَ؟

قُلْتُ: رَجُلٌ مَاتَ وَ أَوْصَى بِتَرِكَتِهِ أَنْ أَحُجَّ بِهَا عَنْهُ فَنَظَرْتُ فِي ذَلِكَ فَلَمْ يَكْفِ لِلْحَجِّ فَسَأَلْتُ مَنْ عِنْدَنَا مِنَ الْفُقَهَاءِ فَقَالُوا: تَصَدَّقْ بِهَا.

فَقَالَ: مَا صَنَعْتَ؟

قُلْتُ: تَصَدَّقْتُ بِهَا.

فَقَالَ: ضَمِنْتَ إِلَّا أَنْ يَكُونَ لا يَبْلُغُ أَنْ يُحَجَّ بِهِ مِنْ مَكَّةَ فَإِنْ كَانَ لا يَبْلُغُ أَنْ يُحَجَّ بِهِ مِنْ مَكَّةَ فَلَيْسَ عَلَيْكَ ضَمَانٌ وَ إِنْ كَانَ يَبْلُغُ بِهِ مِنْ مَكَّةَ فَأَنْتَ ضَامِنٌ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى بِحَجَّةٍ فَجَعَلَهَا وَصِيُّهُ فِي نَسَمَةٍ

فَقَالَ: يَغْرَمُهَا وَصِيُّهُ وَ يَجْعَلُهَا فِي حَجَّةٍ كَمَا أَوْصَى بِهِ فَإِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ﴾.

فرمود: این موضوع را رها کن! حاجتت چیست؟

عرض کردم: مردی از دنیا رفت و وصیت نمود که با میراثش از جانب او حج نمایم. پس من به میراث او نگریستم، برای حج کافی نبود. آنگاه از فقیهانی که نزد ما هستند پرسیدم و آنان گفتند: آن را صدقه ده.

فرمود: تو چه کار کردی؟

عرض کردم: آن مبلغ را صدقه دادم.

فرمود: ضامن هستی. مگر این که کفایت نمی‌کرد که از خود مکه حج گزارده شود؟ پس اگر کفایت نمی‌کرد از مکه با آن مبلغ حج نمود، ضمانی بر عهده ات نیست و اگر کفایت می‌کرد که از مکه حج نمود، پس ضامن هستی.

۲ ـ ابو سعید گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدند: مردی وصیت نمود که برای او حج انجام دهند. اما وصی آن را در راه آزاد کردن برده قرار داد.

فرمود: وصی، ضامن است و باید آن مبلغ را در راه انجام حج قرار دهد؛ زیرا خداوند می‌فرماید: «پس هر که پس از شنیدن وصیّت آن را دگرگون سازد گناهش بر کسانی است که آن را تغییر می‌دهند».

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَارِدٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى إِلَى رَجُلٍ وَ أَمَرَهُ أَنْ يُعْتِقَ عَنْهُ نَسَمَةً بِسِتِّمائَةِ دِرْهَمٍ مِنْ ثُلُثِهِ فَانْطَلَقَ الْوَصِيُّ فَأَعْطَى السِّتَّمائَةِ دِرْهَمٍ رَجُلاً يَحُجُّ بِهَا عَنْهُ.

قَالَ: فَقَالَ: أَرَى أَنْ يَغْرَمَ الْوَصِيُّ مِنْ مَالِهِ سِتَّمائَةِ دِرْهَمٍ وَ يَجْعَلَ السِّتَّمائَةِ دِرْهَمٍ فِيما أَوْصَى بِهِ الْمَيِّتُ مِنْ نَسَمَةٍ.

(١٦)
بَابُ أَنَّ الْمُدَبَّرَ مِنَ الثُّلُثِ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام قَالَ:

---

۳ ـ محمّد بن مسلم گوید: از امام صادق عليه السلام درباره مردی که وصیت می‌کند که از حق ثلث او ششصد درهم بدهند و برده‌ای در راه خدا آزاد کنند، ولی اجرا کنندهٔ وصیت، با ششصد درهم، شخصی را استخدام می‌کند تا به نیابت از او به حج برود پرسیدم، فرمود:

نظر من آن است که وصی باید غرامت بکشد و از مال خود برده‌ای ششصد درهمی بخرد و آزاد کند.

بخش شانزدهم
حکم آزادی برده از ثلث میّت

۱ ـ زراره گوید: امام (باقر عليه السلام و یا امام صادق عليه السلام) فرمود:

الْمُدَبَّرُ مِنَ الثُّلُثِ.

۲ ـ عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَكَمِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يُدَبِّرُ مَمْلُوكَهُ أَ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِيهِ؟

قَالَ: نَعَمْ هُوَ بِمَنْزِلَةِ الْوَصِيَّةِ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

الْمُدَبَّرُ مِنَ الثُّلُثِ.

وَقَالَ لِلرَّجُلِ: أَنْ يَرْجِعَ فِي ثُلُثِهِ إِنْ كَانَ أَوْصَى فِي صِحَّةٍ أَوْ مَرَضٍ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الْمُدَبَّرِ.

برده‌ای که با قرار قبلی بعد از مرگ مولایش آزاد شود، از حق ثلث مولا محسوب می‌شود.

۲ ـ هشام بن حکم گوید: از امام صادق عليه السلام مردی می‌گوید: بردهٔ من بعد از مرگم آزاد است آیا بعداً می‌تواند از تصمیم خود منصرف شود؟

فرمود: آری، نوید آزادی بعد از مرگ به منزلهٔ وصیت و سفارش است.

۳ ـ محمد بن مسلم گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

آزادی بعد از مرگ به حساب حق ثلث مولا منظور می‌شود.

وصیت گزار حق دارد که در مصرف حق ثلث خود تجدید نظر کند، خواه در حال صحت و عافیت وصیت کرده باشد و خواه در حال بیماری و کسالت.

۴ ـ معاویة بن عمار گوید: از امام صادق عليه السلام دربارهٔ آزادی بعد از مرگ پرسیدم.

قَالَ: هُوَ بِمَنْزِلَةِ الْوَصِيَّةِ يَرْجِعُ فِيما شَاءَ مِنْهَا.

(۱۷)
بَابُ أَنَّهُ يُبْدَأُ بِالْكَفَنِ ثُمَّ بِالدَّيْنِ ثُمَّ بِالْوَصِيَّةِ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

الْكَفَنُ مِنْ جَمِيعِ الْمَالِ.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ مُعَاذٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ مَاتَ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ بِقَدْرِ ثَمَنِ كَفَنِهِ.

فرمود: نوید آزادی بعد از مرگ در حکم وصیت و سفارش است که مولا می‌تواند در آن تجدید نظر نماید.

بخش هفدهم
در اجرای وصیّت اول کفن، بعد بدهی و آن‌گاه وصیت

۱ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

کفن هر کسی از اصل مال او خارج می‌شود.

۲ ـ زراره گوید: از امام صادق عليه‌السلام پرسیدم: اگر کسی بمیرد وفقط به اندازهٔ یک کفن میراث به جا بگذارد، در حالی که بدهی به همان مبلغ بر عهده دارد (تکلیف چیست؟)

فَقَالَ: يُجْعَلُ مَا تَرَكَ فِي ثَمَنِ كَفَنِهِ إِلَّا أَنْ يَتَّجِرَ عَلَيْهِ بَعْضُ النَّاسِ فَيُكَفِّنَهُ وَيُقْضَى مَا عَلَيْهِ مِمَّا تَرَكَ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: أَوَّلُ شَيْءٍ يُبْدَأُ بِهِ مِنَ الْمَالِ الْكَفَنُ ثُمَّ الدَّيْنُ ثُمَّ الْوَصِيَّةُ ثُمَّ الْمِيرَاثُ.

(۱۸)

بَابُ مَنْ أَوْصَى وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صلوات الله عليه.

فرمود: باید با آن مبلغ کفن او را تهیه نمایند، مگر آن که دیگران کفن او را تقبل کنند و با میراث او بدهی او را بپردازند.

۳ ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

نخستین مورد وصرف اموال میت، کفن، سپس بدهی، سپس وصیت و آنگاه میراث است.

بخش هیجدهم

اجرای وصیت با پرداخت بدهی

۱ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود:

إِنَّ الدَّيْنَ قَبْلَ الْوَصِيَّةِ ثُمَّ الْوَصِيَّةَ عَلَى إِثْرِ الدَّيْنِ ثُمَّ الْمِيرَاثَ بَعْدَ الْوَصِيَّةِ ؛ فَإِنَّ أَوَّلَ الْقَضَاءِ كِتَابُ اللهِ ﷻ.

۲ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ رَجُلٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ علیه السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى إِلَى رَجُلٍ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ.

فَقَالَ: يَقْضِي الرَّجُلُ مَا عَلَيْهِ مِنْ دَيْنِهِ وَ يَقْسِمُ مَا بَقِيَ بَيْنَ الْوَرَثَةِ.

قُلْتُ: فَسُرِقَ مَا كَانَ أَوْصَى بِهِ مِنَ الدَّيْنِ مِمَّنْ يُؤْخَذُ الدَّيْنُ أَ مِنَ الْوَرَثَةِ؟

قَالَ: لا يُؤْخَذُ مِنَ الْوَرَثَةِ وَ لَكِنَّ الْوَصِيَّ ضَامِنٌ لَهَا.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ يَحْيَى الشَّعِيرِيِّ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عُتَيْبَةَ قَالَ:

بدهی، پیش از وصیت است. سپس وصیت، بعد از پرداخت است سپس میراث، پس از وصیت است؛ زیرا این اولین قضاوت در کتاب خدای ﷻ است.

۲ ـ راوی گوید: از امام صادق علیه السلام در بارۀ کسی که بدهی به عهده‌اش داشت و کسی را وصی خود قرار داد سؤال کردم.

فرمود: وصی، بدهی وصیّت گزار را پرداخت می‌کند و باقیمانده را بین ورثه تقسیم می‌کند.

گفتم: آن مبلغی را که وصیت‌گزار برای پرداخت بدهی وصیت کرده بود به سرقت رفته است. بدهی از چه کسی ستانده می‌شود؟ آیا از ورثه ستانده می‌شود؟

فرمود: از ورثه نمی‌گیرند؛ بلکه وصی ضامن آن است.

۳ ـ حکم بن عتیبه گوید:

كُنَّا عَلَى بَابِ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام وَ نَحْنُ جَمَاعَةٌ نَنْتَظِرُ أَنْ يَخْرُجَ إِذْ جَاءَتِ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ: أَيُّكُمْ أَبُو جَعْفَرٍ؟

فَقَالَ لَهَا الْقَوْمُ: مَا تُرِيدِينَ مِنْهُ؟

قَالَتْ: أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنْ مَسْأَلَةٍ.

فَقَالُوا لَهَا: هَذَا فَقِيهُ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَسَلِيهِ.

فَقَالَتْ: إِنَّ زَوْجِي مَاتَ وَ تَرَكَ أَلْفَ دِرْهَمٍ وَ كَانَ لِي عَلَيْهِ مِنْ صَدَاقِي خَمْسُمِائَةِ دِرْهَمٍ فَأَخَذْتُ صَدَاقِي وَ أَخَذْتُ مِيرَاثِي ثُمَّ جَاءَ رَجُلٌ فَادَّعَى عَلَيْهِ أَلْفَ دِرْهَمٍ فَشَهِدْتُ لَهُ.

قَالَ الْحَكَمُ: فَبَيْنَا أَنَا أَحْسُبُ إِذْ خَرَجَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام فَقَالَ: مَا هَذَا الَّذِي أَرَاكَ تُحَرِّكُ بِهِ أَصَابِعَكَ يَا حَكَمُ؟

ما نزد درب خانه امام باقر عليه السلام ایستاده بودیم و منتظر بودیم که حضرت عليه السلام از خانه بیرون بیاید. ناگاه زنی آمد و گفت: کدام شما امام باقر عليه السلام است؟

مردم به او گفتند: از ایشان چه می‌خواهی؟

گفت: می‌خواهم مسأله‌ای از ایشان بپرسم.

گفتند: این شخص (حکم بن عتیبه) فقیه اهل عراق است؛ از او بپرس!

زن گفت: شوهرم از دنیا رفت و هزار درهم به جای گذاشت و پانصد درهم از مهریه‌ام برعهده‌اش بود. من مهریه و میراث خود را برداشتم. سپس مردی آمد و ادعا کرد که هزار درهم از شوهرم طلب دارد. من نیز به نفع او شهادت دادم.

حکم گوید: پس در همین حال که من در حال محاسبه مسأله بودم ناگاه امام عليه السلام با کسی بیرون آمد و فرمود: ای حکم! چرا انگشتانت را حرکت می‌دهی؟!

فَقُلْتُ: إِنَّ هَذِهِ الْمَرْأَةَ ذَكَرَتْ أَنَّ زَوْجَهَا مَاتَ وَ تَرَكَ أَلْفَ دِرْهَمٍ وَ كَانَ لَهَا عَلَيْهِ مِنْ صَدَاقِهَا خَمْسُمِائَةِ دِرْهَمٍ فَأَخَذَتْ صَدَاقَهَا وَ أَخَذَتْ مِيرَاثَهَا ثُمَّ جَاءَ رَجُلٌ فَادَّعَى عَلَيْهِ أَلْفَ دِرْهَمٍ فَشَهِدَتْ لَهُ.

فَقَالَ الْحَكَمُ: فَوَ اللهِ مَا أَتْمَمْتُ الْكَلَامَ حَتَّى قَالَ: أَقَرَّتْ بِثُلُثِ مَا فِي يَدَيْهَا وَ لَا مِيرَاثَ لَهَا.

قَالَ الْحَكَمُ: فَمَا رَأَيْتُ وَ اللهِ أَفْهَمَ مِنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَطُّ.

قَالَ ابْنُ أَبِي عُمَيْرٍ: وَ تَفْسِيرُ ذَلِكَ أَنَّهُ لَا مِيرَاثَ لَهَا حَتَّى تَقْضِيَ الدَّيْنَ وَ إِنَّمَا تَرَكَ أَلْفَ دِرْهَمٍ وَ عَلَيْهِ مِنَ الدَّيْنِ أَلْفٌ وَ خَمْسُمِائَةِ دِرْهَمٍ لَهَا وَ لِلرَّجُلِ فَلَهَا ثُلُثُ الْأَلْفِ وَ لِلرَّجُلِ ثُلُثَاهَا.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ بَاعَ مَتَاعاً مِنْ رَجُلٍ فَقَبَضَ الْمُشْتَرِي الْمَتَاعَ وَ لَمْ يَدْفَعِ الثَّمَنَ ثُمَّ مَاتَ الْمُشْتَرِي وَ الْمَتَاعُ قَائِمٌ بِعَيْنِهِ.

عرض کردم: این زن بیان نمود که شوهرش از دنیا رفته وهزار درهم باقی گذاشته است. زن نیز پانصد درهم مهریه‌اش بر عهده شوهرش مانده بود. پس مهریه و میراث خود را برداشت. سپس شخصی آمده وادعا نموده که هزار درهم از شوهر این زن طلبکار است واین زن نیز به نفع او شهادت داده است.

حکم گوید: به خدا سوگند! هنوز سخنم را تمام نکرده بودم که حضرت علیه السلام فرمود: این زن به یک سوم مبلغی که در دستش است اقرار نموده ومیراثی ندارد.

حکم گوید: به خدا سوگند! من هرگز کسی را ندیدم که از امام باقر علیه السلام داناتر باشد.

ابن ابی عمیر گوید: تفسیر مسأله چنین است: زن میراثی ندارد تا این که بدهی ادا شود و همانا که شوهر در حالی از دنیا رفت که هزار و پانصد درهم بدهی از آنِ همسرش و آن مرد بر عهده‌اش بود. پس یک سوم هزار درهم از آنِ زن است و دو سوم آن از آنِ مرد است.

۴ ـ راوی گوید: امام صادق علیه السلام در بارهٔ مردی که کالایی را به دیگری فروخت و خریدار کالا را تحویل گرفت اما قیمتش را نپرداخت سپس خریدار فوت نمود در حالی که کالا عیناً موجود است فرمود:

قَالَ: إِذَا كَانَ الْمَتَاعُ قَائِماً بِعَيْنِهِ رُدَّ إِلَى صَاحِبِ الْمَتَاعِ.
وَقَالَ: لَيْسَ لِلْغُرَمَاءِ أَنْ يُخَاصِمُوهُ.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يَمُوتُ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ فَيَضْمَنُهُ ضَامِنٌ لِلْغُرَمَاءِ
قَالَ: إِذَا رَضِيَ الْغُرَمَاءُ فَقَدْ بَرِئَتْ ذِمَّةُ الْمَيِّتِ.

٦ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ يَحْيَى الْأَزْرَقِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ قُتِلَ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ وَ لَمْ يَتْرُكْ مَالاً فَأَخَذَ أَهْلُهُ الدِّيَةَ مِنْ قَاتِلِهِ عَلَيْهِمْ يَقْضُونَ دَيْنَهُ
قَالَ: نَعَمْ.
قُلْتُ: وَ هُوَ لَمْ يَتْرُكْ شَيْئاً.
قَالَ: إِنَّمَا أَخَذُوا الدِّيَةَ فَعَلَيْهِمْ أَنْ يَقْضُوا دَيْنَهُ.

هر گاه عين كالا موجود باشد، به فروشنده باز گردانده مى‌شود.
و فرمود: طلبكاران ميت، حق ندارند با فروشنده مخاصمه كنند.

۵ ـ عبدالله بن سنان گويد: امام صادق عليه السلام درباره بدهكارى كه بميرد و يک نفر بدهى او را ضمانت كند، فرمود:
اگر طلب‌كاران او رضايت بدهند، مسئوليت آن ميّت منتفى مى‌شود.

۶ ـ يحيى ازرق گويد: امام كاظم عليه السلام درباره بدهكارى كه به قتل رسيده و ميراثى ندارد كه بدهى او را بپردازند، اگر خانوادهٔ مقتول خونبها بگيرند، آيا مكلف مى‌شوند كه بدهى مقتول را بپردازند؟
فرمود: آرى.
عرض كردم: از مقتول كه ميراثى به جا نمانده است و اگر خانوادهٔ مقتول خونبها نمى‌گرفتند، مسئوليتى بر عهدهٔ آنان نبود.
فرمود: خونبهاى مقتول را كه دريافت كنند بايد بدهى او را هم بپردازند.

۷ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْمِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عليه‌السلام عَنْ رَجُلٍ مَاتَ وَ لَهُ عَلَيَّ دَيْنٌ وَ خَلَّفَ وُلْداً رِجَالاً وَ نِسَاءً وَصِبْيَاناً فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَقَالَ: أَنْتَ فِي حِلٍّ مِمَّا لِأَبِي عَلَيْكَ مِنْ حِصَّتِي وَ أَنْتَ فِي حِلٍّ مِمَّا لِإِخْوَتِي وَ أَخَوَاتِي وَ أَنَا ضَامِنٌ لِرِضَاهُمْ عَنْكَ.

قَالَ: تَكُونُ فِي سَعَةٍ مِنْ ذَلِكَ وَ حِلٍّ.

قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ يُعْطِهِمْ؟

قَالَ: كَانَ ذَلِكَ فِي عُنُقِهِ.

قُلْتُ: فَإِنْ رَجَعَ الْوَرَثَةُ عَلَيَّ فَقَالُوا: أَعْطِنَا حَقَّنَا؟

فَقَالَ: لَهُمْ ذَلِكَ فِي الْحُكْمِ الظَّاهِرِ؛ فَأَمَّا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ اللهِ عزّوجلّ فَأَنْتَ مِنْهَا فِي حِلٍّ إِذَا كَانَ الرَّجُلُ الَّذِي أَحَلَّ لَكَ يَضْمَنُ لَكَ عَنْهُمْ رِضَاهُمْ فَيَحْتَمِلُ الضَّامِنُ لَكَ.

---

۷ ـ حسن بن جهم گوید: از امام رضا عليه‌السلام پرسیدم: مردی که از من‌طلبی داشت از دنیا رفت و فرزندانی که شامل تعدادی مرد و زن و کودک می‌شد، به جای گذاشت پس یکی از آنان آمد وگفت: تو از بدهی که به پدرم داشتی، از سهم من معافی. هم چنین از سهم برادران و خواهرانم نیز معافی و من ضامن رضایت آنان هستم.

فرمود: تو از بدهی معاف هستی.

عرض کردم: اگر سهم برادران و خواهرانش را از آن بدهی نپردازد چه؟

فرمود: پرداخت بدهی بر گردنش خواهد بود.

عرض کردم: اگر ورثه نزد من بیایند و بگویند: حق ما را بده، چه؟

فرمود: آنان در حکم ظاهر چنین حقی دارند؛ اما بین خودت و خداوند تو از آن بدهی معاف هستی؛ هنگامی که آن وارثی که تو را حلال کرده بود، ضمانت کرده بود که آنان را راضی خواهد نمود. بنا بر این ضامن باید آن را به جای تو بپردازد.

قُلْتُ: فَمَا تَقُولُ فِي الصَّبِيِّ لِأُمِّهِ أَنْ تُحَلِّلَ؟
قَالَ: نَعَمْ إِذَا كَانَ لَهَا مَا تُرْضِيهِ أَوْ تُعْطِيهِ.
قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا؟
قَالَ: فَلا.
قُلْتُ: فَقَدْ سَمِعْتُكَ تَقُولُ: إِنَّهُ يَجُوزُ تَحْلِيلُهَا.
فَقَالَ إِنَّمَا أَعْنِي بِذَلِكَ إِذَا كَانَ لَهَا مَالٌ.
قُلْتُ: فَالْأَبُ يَجُوزُ تَحْلِيلُهُ عَلَى ابْنِهِ.
فَقَالَ لَهُ: مَا كَانَ لَنَا مَعَ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام أَمْرٌ يَفْعَلُ فِي ذَلِكَ مَا شَاءَ.
قُلْتُ: فَإِنَّ الرَّجُلَ ضَمِنَ لِي عَنْ ذَلِكَ الصَّبِيِّ وَ أَنَا مِنْ حِصَّتِهِ فِي حِلٍّ فَإِنْ مَاتَ الرَّجُلُ قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ الصَّبِيُّ فَلا شَيْءَ عَلَيْهِ؟
قَالَ: الْأَمْرُ جَائِزٌ عَلَى مَا شَرَطَ لَكَ.

عرض کردم: در بارهٔ کودک چه می‌فرمایید؟ آیا مادرش اجازه دارد حلالیت بدهد؟
فرمود: آری، هرگاه به مقداری داشته باشد که کودکش را راضی کند و یا سهمش را بپردازد.
عرض کردم: اگر مادر چنین اموالی نداشته باشد چه؟
فرمود: نمی‌تواند حلالیت بدهد.
عرض کردم: اما از شما شنیدم که می فرمودید: می‌تواند حلالیت بدهد.
فرمود: منظور من از آن سخن هنگامی است که مادر اموالی داشته باشد.
عرض کردم: بنا بر این پدر می‌تواند از جانب فرزندش بدهکار را معاف کند؟
فرمود: او صاحب همان اختیاراتی است که ما با امام کاظم عليه السلام داشتیم؛ در این مسأله، هر چه بخواهد می‌تواند انجام دهد.
عرض کردم: آن مرد برای من ضمانت نمود که آن کودک را راضی خواهد نمود و من از سهم کودک معاف شدم. پس اگر پیش از بلوغ کودک، آن مرد فوت کند، چیزی بر عهده آن مرد نخواهد بود؟
فرمود: مسأله به همان منوال جایز است که آن مرد برای تو شرط رضایت آنان را کرده بود.

(۱۹)
بَابُ مَنْ أَعْتَقَ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ وَ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ وَ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ:

سَأَلَنِي أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام هَلْ يَخْتَلِفُ ابْنُ أَبِي لَيْلَى وَ ابْنُ شُبْرُمَةَ؟

فَقُلْتُ: بَلَغَنِي أَنَّهُ مَاتَ مَوْلًى لِعِيسَى بْنِ مُوسَى وَ تَرَكَ عَلَيْهِ دَيْناً كَثِيراً وَ تَرَكَ مَمَالِيكَ يُحِيطُ دَيْنُهُ بِأَثْمَانِهِمْ فَأَعْتَقَهُمْ عِنْدَ الْمَوْتِ فَسَأَلَهُمَا عِيسَى بْنُ مُوسَى عَنْ ذَلِكَ.

فَقَالَ ابْنُ شُبْرُمَةَ: أَرَى أَنْ يَسْتَسْعِيَهُمْ فِي قِيمَتِهِمْ فَيَدْفَعَهَا إِلَى الْغُرَمَاءِ فَإِنَّهُ قَدْ أَعْتَقَهُمْ عِنْدَ مَوْتِهِ.

بخش نوزدهم
حکم آزادی برده با پرداخت بدهی

۱ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: امام صادق عليه السلام از من پرسید: آیا ابن ابی لیلی و ابن ابی شبرمه با هم اختلاف پیدا کرده‌اند؟

گفتم: به من خبر داده‌اند که یکی از بردگان آزاد شده عیسی بن موسی مرد و بدهی زیادی بر گردن عیسی گذاشت و از طرفی تعدادی برده نیز به جای گذاشت که بدهی‌اش قیمت برده‌ها را در بر می‌گرفت. اما او هنگام مرگش برده‌ها را آزاد نمود. بنا بر این عیسی بن موسی در این خصوص از آن‌ها سؤال نمود.

ابن شبرمه گفت: به نظر من بردگان باید با کار کردن قیمت خود را بپردازند و مبلغ حاصل از آن را به طلبکاران بپردازند؛ زیرا آن شخص در هنگام مرگش برده‌ها را آزاد کرده بود.

وَ قَالَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى: أَرَى أَنْ أَبِيعَهُمْ. وَ أَدْفَعَ أَثْمَانَهُمْ إِلَى الْغُرَمَاءِ فَإِنَّهُ لَيْسَ لَهُ أَنْ يُعْتِقَهُمْ عِنْدَ مَوْتِهِ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ يُحِيطُ بِهِمْ وَ هَذَا أَهْلُ الْحِجَازِ الْيَوْمَ يُعْتِقُ الرَّجُلُ عَبْدَهُ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ كَثِيرٌ فَلا يُجِيزُونَ عِتْقَهُ إِذَا كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ كَثِيرٌ.

فَرَفَعَ ابْنُ شُبْرُمَةَ يَدَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ يَا ابْنَ أَبِي لَيْلَى مَتَى قُلْتَ بِهَذَا الْقَوْلِ ؟ وَاللهِ مَا قُلْتَهُ إِلَّا طَلَبَ خِلافِي.

فَقَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام: فَعَنْ رَأْيِ أَيِّهِمَا صَدَرَ؟

قَالَ: قُلْتُ: بَلَغَنِي أَنَّهُ أَخَذَ بِرَأْيِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى وَ كَانَ لَهُ فِي ذَلِكَ هَوًى فَبَاعَهُمْ وَ قَضَى دَيْنَهُ.

قَالَ : فَمَعَ أَيِّهِمَا مَنْ قِبَلَكُمْ؟

قُلْتُ لَهُ: مَعَ ابْنِ شُبْرُمَةَ وَ قَدْ رَجَعَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى إِلَى رَأْيِ ابْنِ شُبْرُمَةَ بَعْدَ ذَلِكَ.

فَقَالَ: أَمَا وَ اللهِ! إِنَّ الْحَقَّ لَفِي الَّذِي قَالَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى وَ إِنْ كَانَ قَدْ رَجَعَ عَنْهُ.

فَقُلْتُ لَهُ: هَذَا يَنْكَسِرُ عِنْدَهُمْ فِي الْقِيَاسِ.

ابن ابی لیلی گفت: نظر من این است که آنان را بفروشم و قیمتشان را به طلبکاران بپردازم؛ زیرا او حق نداشته که در هنگام مرگش آنان را آزاد نماید در حالی که بدهی بر گردنش بود؛ که آن بدهی قیمت برده‌ها را در بر می‌گرفت. و این حجازیان هستند که امروزه شخص برده‌اش را آزاد می‌کند در حالی بدهی بسیاری دارد، اما آنان آزاد کردن او را جایز نمی‌دانند؛ در هنگامی که بدهی فراوانی بر عهده‌اش باشد.

پس ابن شبرمه دستش را به سوی آسمان بالا نمود وگفت: سبحان الله! ای ابن ابی لیلی! تو کی چنین نظری داشتی؟! به خدا سوگند! تو فقط به خاطر این که با من اختلاف کنی، چنین گفتی.

حضرت فرمود: گفتم: به من خبر داده‌اند که او به رأی ابن ابی لیلی عمل نمود؛ زیرا غرضی داشت. پس برده‌ها را فروخت و بدهی آن مرد را پرداخت.

فرمود: با کدام یک از شما بازگشت؟

گفتم: با ابن ابی شبرمه و پس از آن نیز ابن ابی لیلی به رأی ابن شبرمه بازگشت.

فرمود: آگاه باش که به خدا سوگند! حق، در گفته ابن ابی لیلی است؛ گرچه از نظر خود عدول نمود.

گفتم: این حکم در «قیاس» نزد آنان در می‌شکند!

فَقَالَ: هَاتِ قَايِسْنِي.
فَقُلْتُ: أَنَا أُقَايِسُكَ؟!
فَقَالَ: لَتَقُولَنَّ بِأَشَدِّ مَا يَدْخُلُ فِيهِ مِنَ الْقِيَاسِ.
فَقُلْتُ لَهُ: رَجُلٌ تَرَكَ عَبْداً لَمْ يَتْرُكْ مَالاً غَيْرَهُ وَ قِيمَةُ الْعَبْدِ سِتُّمائَةِ دِرْهَمٍ وَ دَيْنُهُ خَمْسُمِائَةِ دِرْهَم فَأَعْتَقَهُ عِنْدَ الْمَوْتِ كَيْفَ يُصْنَعُ؟
قَالَ: يُبَاعُ الْعَبْدُ فَيَأْخُذُ الْغُرَمَاءُ خَمْسَمِائَةِ دِرْهَم وَ يَأْخُذُ الْوَرَثَةُ مِائَةَ دِرْهَمٍ.
فَقُلْتُ: أَ لَيْسَ قَدْ بَقِيَ مِنْ قِيمَةِ الْعَبْدِ مِائَةُ دِرْهَمٍ عَنْ دَيْنِهِ؟
فَقَالَ: بَلَى.
قُلْتُ: أَ لَيْسَ لِلرَّجُلِ ثُلُثُهُ يَصْنَعُ بِهِ مَا يَشَاءُ؟
قَالَ: بَلَى.
قُلْتُ: أَ لَيْسَ قَدْ أَوْصَى لِلْعَبْدِ بِالثُّلُثِ مِنَ الْمِائَةِ حِينَ أَعْتَقَهُ؟
فَقَالَ: إِنَّ الْعَبْدَ لا وَصِيَّةَ لَهُ إِنَّمَا مَالُهُ لِمَوَالِيهِ.

فرمود: بیا با من قیاس کن (احکامی را با روش قیاس بیان کن).
گفتم: من با شما قیاس کنم؟!
فرمود: باید مسأله‌ای بیان کنی که شدیدترین قیاس‌ها در آن باشد.
گفتم: مردی چیزی جز یک برده به جای نمی‌گذارد. قیمت برده ششصد درهم است و بدهی اش پانصد درهم. او در هنگام مرگش برده را آزاد کرده است؛ چه باید بکنند؟
فرمود: برده را می‌فروشند و طلبکاران پانصد درهم را می‌گیرند و ورثه صد درهم را.
گفتم: مگر از پول قیمت برده، صد درهم از بدهی‌اش زیاد نیامد؟
فرمود: آری.
گفتم: مگر یک سوم ترکه از آن میت نیست که هر کس هر کاری بخواهد می‌تواند با آن انجام دهد؟
فرمود: آری.
گفتم: مگر هنگامی که مولا برده‌اش را آزاد نمود، یک سوم از صد درهم را برای برده وصیت نکرد؟
فرمود: به راستی که وصیت به برده تعلق نمی‌گیرد، همانا اموال برده از آنِ صاحبان اوست.

فَقُلْتُ لَهُ: فَإِذَا كَانَتْ قِيمَةُ الْعَبْدِ سِتَّمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ دَيْنُهُ أَرْبَعَمِائَةِ دِرْهَمٍ.

قَالَ: كَذَلِكَ يُبَاعُ الْعَبْدُ فَيَأْخُذُ الْغُرَمَاءُ أَرْبَعَمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ يَأْخُذُ الْوَرَثَةُ مِائَتَيْنِ فَلا يَكُونُ لِلْعَبْدِ شَيْءٌ.

قُلْتُ لَهُ: فَإِنَّ قِيمَةَ الْعَبْدِ سِتُّمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ دَيْنَهُ ثَلاثُمِائَةِ دِرْهَمٍ.

فَضَحِكَ وَ قَالَ: مِنْ هَاهُنَا أُتِيَ أَصْحَابُكَ فَجَعَلُوا الْأَشْيَاءَ شَيْئاً وَاحِداً وَ لَمْ يَعْلَمُوا السُّنَّةَ إِذَا اسْتَوَى مَالُ الْغُرَمَاءِ وَ مَالُ الْوَرَثَةِ أَوْ كَانَ مَالُ الْوَرَثَةِ أَكْثَرَ مِنْ مَالِ الْغُرَمَاءِ لَمْ يُتَّهَمِ الرَّجُلُ عَلَى وَصِيَّتِهِ وَ أُجِيزَتْ وَصِيَّتُهُ عَلَى وَجْهِهَا فَالْآنَ يُوقَفُ هَذَا فَيَكُونُ نِصْفُهُ لِلْغُرَمَاءِ وَ يَكُونُ ثُلُثُهُ لِلْوَرَثَةِ وَ يَكُونُ لَهُ السُّدُسُ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ [عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ] عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام فِي رَجُلٍ أَعْتَقَ مَمْلُوكَهُ عِنْدَ مَوْتِهِ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ.

قَالَ: إِنْ كَانَ قِيمَتُهُ مِثْلَ الَّذِي عَلَيْهِ وَ مِثْلَهُ جَازَ عِتْقُهُ وَ إِلَّا لَمْ يَجُزْ.

گفتم: اگر قیمت برده ششصد درهم باشد و بدهی میت چهارصد درهم چه؟

فرمود: مانند مسأله قبلی است: برده فروخته می‌شود و طلبکاران چهارصد درهم بر می‌دارند و ورثه دویست درهم. بنا بر این برده صاحب چیزی نمی‌شود.

گفتم: اگر قیمت برده ششصد درهم باشد و بدهی میت سیصد درهم چه؟

حضرت خندید و فرمود: از همین جاست که یارانت دچار اشتباه و خطا شدند؛ آنان همه مسائل را یک مسأله قرار دادند و سنت را فرا نگرفتند. هنگامی که سهم طلبکاران و سهم ورثه یکسان باشد و یا سهم ورثه از سهم طلبکاران بیشتر باشد، میت در وصیتش مورد اتهام قرار نمی‌گیرد و وصیت را به همان نحو که وصیت شده اجرا می‌کنند. بنا بر این هم اکنون در این مسأله توقف می‌شود؛ پس نصف آن برای طلبکارها و یک سوم برای ورثه و یک ششم برای برده است.

۲ ـ زراره گوید: امام (باقر عليه السلام و یا امام صادق عليه السلام) درباره کسی که بدهکار باشد و هنگام مرگ بردهٔ خود را که تنها میراث اوست آزاد کند، فرمود:

اگر بهای برده دو برابر بدهکاری او باشد، برده آزاد می‌شود؛ و اگر بهای برده دو برابر بدهکاری او نباشد آزادی برده جایز نیست.

٣ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْم قَالَ:
سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عليه السلام يَقُولُ فِي رَجُلٍ أَعْتَقَ مَمْلُوكاً لَهُ وَ قَدْ حَضَرَهُ الْمَوْتُ وَأَشْهَدَ لَهُ بِذَلِكَ وَ قِيمَتُهُ سِتُّمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ ثَلاثُمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ لَمْ يَتْرُكْ شَيْئاً غَيْرَهُ
قَالَ: يُعْتَقُ مِنْهُ سُدُسُهُ لِأَنَّهُ إِنَّمَا لَهُ مِنْهُ ثَلاثُمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ يُقْضَى مِنْهُ ثَلاثُمِائَةِ دِرْهَمٍ فَلَهُ مِنَ الثَّلاثِمِائَةِ ثُلُثُهَا وَ هُوَ السُّدُسُ مِنَ الْجَمِيعِ.

(٢٠)
بَابُ الْوَصِيَّةِ لِلْمُكَاتَبِ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي مُكَاتَبٍ كَانَتْ تَحْتَهُ امْرَأَةٌ حُرَّةٌ فَأَوْصَتْ لَهُ عِنْدَ مَوْتِهَا بِوَصِيَّةٍ.

---

٣ ـ حسن بن جهم گوید: از امام رضا عليه السلام شنیدم که در بارهٔ کسی که هنگام مرگش برده خود را آزاد نمود و بر آن شاهد نیز گرفت و قیمت برده ششصد درهم بود و سیصد درهم بدهی نیز بر عهده میت بود و غیر از آن برده، چیزی به جای نگذاشته بود فرمود:
یک ششم برده آزاد می‌شود؛ زیرا سیصد درهم از قیمت برده از آنِ میت است و سیصد درهم از قیمت برده نیز به طلبکاران داده می‌شود. بنا بر این یک سوم از سیصد درهم از آنِ میت است و این یک ششم از کلّ ششصد درهم خواهد بود.

بخش بیستم
وصیت برای برده مکاتب

١ ـ محمّد بن قیس گوید: در بارهٔ برده مکاتبی که زنی آزاد داشت و همسرش در هنگام مرگ وصیتی برای او نمود.

فَقَالَ أَهْلُ الْمِيرَاثِ: لا نُجِيزُ وَصِيَّتَهَا لَهُ إِنَّهُ مُكَاتَبٌ لَمْ يُعْتَقْ وَ لا يَرِثُ.
فَقَضَى بِأَنَّهُ يَرِثُ بِحِسَابِ مَا أُعْتِقَ مِنْهُ وَ يَجُوزُ لَهُ مِنَ الْوَصِيَّةِ بِحِسَابِ مَا أُعْتِقَ مِنْهُ.
وَ قَضَى عليه السلام فِي مُكَاتَبٍ أُوصِيَ لَهُ بِوَصِيَّةٍ وَ قَدْ قَضَى نِصْفَ مَا عَلَيْهِ فَأَجَازَ نِصْفَ الْوَصِيَّةِ.
وَ قَضَى عليه السلام فِي مُكَاتَبٍ قَضَى رُبُعَ مَا عَلَيْهِ فَأُوصِيَ لَهُ بِوَصِيَّةٍ فَأَجَازَ رُبُعَ الْوَصِيَّةِ.
وَ قَالَ عليه السلام فِي رَجُلٍ حُرٍّ أَوْصَى لِمُكَاتَبَةٍ وَ قَدْ قَضَتْ سُدُسَ مَا كَانَ عَلَيْهَا فَأَجَازَ لَهَا بِحِسَابِ مَا أُعْتِقَ مِنْهَا.

(۲۱)

بَابُ وَصِيَّةِ الْغُلامِ وَ الْجَارِيَةِ الَّتِي لَمْ تُدْرِكْ وَ مَا يَجُوزُ مِنْهَا وَ مَا لا يَجُوزُ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

ورثه گفتند: ما وصيت او را براى شوهر برده‌اش جايز نمى‌دانيم؛ زيرا او برده مكاتبى است كه هنوز آزاد نشده است و ارث نمى‌برد.
امام باقر عليه السلام قضاوت نمود كه شوهر به همان اندازه كه آزاد شده است، ارث مى‌برد. و به همان اندازه نيز وصيت همسرش براى او جايز خواهد بود.
و در بارۀ برده مكاتبى كه نصف آزادى اش را به دست آورده بود و وصيتى برايش شده بود، حكم نمود كه نصف وصيت جايز است.
و در بارۀ برده مكاتبى كه يک چهارمش آزاد شده بود و وصيتى برايش شده بود حكم نمود كه يک چهارم وصيت جايز است.
و در بارۀ مرد آزادى كه براى كنيز مكاتبه‌اى وصيتى نمود و يک ششم كنيز آزاد شده بود حكم نمود كه به همان اندازه كه از او آزاد شده، وصيت جايز است.

بخش بيست و يكم
حكم وصيّت كسى كه بالغ نشده است

۱ ـ زراره گويد: امام باقر عليه السلام فرمود:

إِذْ أَتَى عَلَى الْغُلامِ عَشْرُ سِنِينَ فَإِنَّهُ يَجُوزُ لَهُ فِي مَالِهِ مَا أَعْتَقَ وَ تَصَدَّقَ وَ أَوْصَى عَلَى حَدٍّ مَعْرُوفٍ وَ حَقٍّ فَهُوَ جَائِزٌ.

۲ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

إِنَّ الْغُلامَ إِذَا حَضَرَهُ الْمَوْتُ فَأَوْصَى وَ لَمْ يُدْرِكْ جَازَتْ وَصِيَّتُهُ لِذَوِي الْأَرْحَامِ وَ لَمْ تَجُزْ لِلْغُرَبَاءِ.

۳ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

إِذَا بَلَغَ الْغُلامُ عَشْرَ سِنِينَ جَازَتْ وَصِيَّتُهُ.

٤ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

هر گاه پسر نابالغ ده ساله شود، حق دارد که بردهٔ خود را آزاد کند و یا در راه خدا صدقه دهد و یا در راه خیر و در حد حقوق شرعی وصیت کند در این سه مورد تصرفات او لازم الاجرا است.

۲ ـ محمد بن مسلم گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود:

اگر پسر نابالغ به بستر مرگ بیفتد و وصیت کند که اموال او را به مردم بدهند، وصیت او در مورد خویشاوندانش لازم‌الاجرا است، و در مورد بیگانگان لازم‌الاجرا نخواهد بود.

۳ ـ عبدالرحمان بن ابی عبدالله گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

هنگامی که پسر بچه به ده سالگی برسد، وصیتش جایز خواهد بود.

۴ ـ ابوبصیر گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

إِذَا بَلَغَ الْغُلَامُ عَشْرَ سِنِينَ فَأَوْصَى بِثُلُثِ مَالِهِ فِي حَقٍّ جَازَتْ وَصِيَّتُهُ فَإِذَا كَانَ ابْنَ سَبْعِ سِنِينَ فَأَوْصَى مِنْ مَالِهِ بِالْيَسِيرِ فِي حَقٍّ جَازَتْ وَصِيَّتُهُ.

(۲۲)

بَابُ الْوَصِيَّةِ لِأُمَّهَاتِ الْأَوْلَادِ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ قَالَ:

نَسَخْتُ مِنْ كِتَابٍ بِخَطِّ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام: فُلَانٌ مَوْلَاكَ تُوُفِّيَ ابْنُ أَخٍ لَهُ وَ تَرَكَ أُمَّ وَلَدٍ لَهُ لَيْسَ لَهَا وَلَدٌ فَأَوْصَى لَهَا بِأَلْفٍ هَلْ تَجُوزُ الْوَصِيَّةُ وَ هَلْ يَقَعُ عَلَيْهَا عِتْقٌ وَ مَا حَالُهَا رَأْيُكَ؟ فَدَتْكَ نَفْسِي!

فَكَتَبَ عليه السلام: تُعْتَقُ فِي الثُّلُثِ وَ لَهَا الْوَصِيَّةُ.

هر گاه پسر نابالغ ده ساله شود و در حد ثلث برای مصارف مشروعی وصیت کند، وصیت او لازم‌الاجر است؛ و اگر هفت ساله باشد و به مقدار کمی وصیت کند، وصیت او لازم‌الاجر است.

بخش بیست و دوم
وصیّت برای کنیزان صاحب فرزند

۱ ـ احمد بن محمّد بن ابونصر گوید: از نامهٔ امام رضا عليه السلام و خط مبارک آن سرور چنین رونویسی کردم:

برادرزادهٔ فلانی از دنیا رفته و برای کنیز شخصی خود که فرزند ندارد هزار درهم وصیت کرده است. آیا این وصیت لازم الاجر است؟ و آیا به خاطر این وصیت آزاد می‌شود؟ تکلیف او چه خواهد بود؟ رأی خود را مرقوم بفرمایید خداوند جان مرا فدایت کند!

امام عليه السلام در پاسخ نوشته بود: کنیز مزبور از حق ثلث آزاد می‌شود و حق وصیت اجرا می‌شود.

٢ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ خَالِدٍ الصَّيْرَفِيِّ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْمَاضِي عليه السلام قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَيْهِ فِي رَجُلٍ مَاتَ وَ لَهُ أُمُّ وَلَدٍ وَ قَدْ جَعَلَ لَهَا شَيْئاً فِي حَيَاتِهِ ثُمَّ مَاتَ.

قَالَ: فَكَتَبَ: لَهَا مَا أَثَابَهَا بِهِ سَيِّدُهَا فِي حَيَاتِهِ مَعْرُوفٌ ذَلِكَ لَهَا تُقْبَلُ عَلَى ذَلِكَ شَهَادَةُ الرَّجُلِ وَ الْمَرْأَةِ وَ الْخَادِمِ غَيْرِ الْمُتَّهَمِينَ.

٣ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام فِي أُمِّ الْوَلَدِ إِذَا مَاتَ عَنْهَا مَوْلاهَا وَ قَدْ أَوْصَى لَهَا

قَالَ: تُعْتَقُ فِي الثُّلُثِ وَ لَهَا الْوَصِيَّةُ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ كَانَتْ لَهُ أُمُّ وَلَدٍ وَ لَهُ مِنْهَا غُلامٌ فَلَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ أَوْصَى لَهَا بِأَلْفَيْ دِرْهَمٍ أَوْ بِأَكْثَرَ لِلْوَرَثَةِ أَنْ يَسْتَرِقُّوهَا؟

---

۲ ـ حسین بن خالد صیرفی گوید: به امام کاظم عليه السلام نوشتم: اگر مولا در زمان حیات خود به کنیزی که صاحب فرزند است چیزی عطا کند، موقعی که از دنیا رفت، تکلیف آن عطیه چه خواهد بود؟

امام در پاسخ نوشت: عطیه‌ای که شناخته و مشخص باشد و در زمان حیات خود بخشیده باشد به کنیز او تعلق دارد، و جزء میراث نخواهد بود. در این باره، گواهی مرد و زن و خادم خانه پذیرفته و مسموع است، با این قید که مورد اتهام نباشند.

۳ ـ راوی گوید: امام رضا عليه السلام در بارهٔ کنیز صاحب فرزند که مولایش از دنیا برود و وصیتی برای او بکند فرمود:

از حساب ثلث ما ترک آزاد می‌شود و صاحب وصیت نیز است.

۴ ـ ولید گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی از کنیز شخصی خود صاحب فرزند باشد و در موقع مرگ وصیت کند که دو هزار درهم و یا بیشتر به آن کنیز بپردازند، آیا وارثان مولا حق دارند که آن کنیز را به بردگی بگیرند؟

قَالَ: فَقَالَ: لا بَلْ تُعْتَقُ مِنْ ثُلُثِ الْمَيِّتِ وَ تُعْطَى مَا أَوْصَى لَهَا بِهِ.
وَ فِي كِتَابِ الْعَبَّاسِ: تُعْتَقُ مِنْ نَصِيبِ ابْنِهَا وَ تُعْطَى مِنْ ثُلُثِهِ مَا أَوْصَى لَهَا بِهِ.

(۲۳)

بَابُ مَا يَجُوزُ مِنَ الْوَقْفِ وَ الصَّدَقَةِ وَ النُّحْلِ وَ الْهِبَةِ وَ السُّكْنَى وَ الْعُمْرَى وَالرُّقْبَى وَ مَا لا يَجُوزُ مِنْ ذَلِكَ عَلَى الْوَلَدِ وَ غَيْرِهِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
لا صَدَقَةَ وَ لا عِتْقَ إِلَّا مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللهِ عزّوجلّ.
۲ ـ وَ عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامٍ وَ حَمَّادٍ وَ ابْنِ أُذَيْنَةَ وَ ابْنِ بُكَيْرٍ وَ غَيْرِهِمْ كُلِّهِمْ قَالُوا: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

فرمود: نه، این کنیز از سهم فرزندش آزاد می‌شود، و مبلغ وصیت را از حساب حق ثلث مولا صاحب می‌شود.
ودر کتاب عباس آمده است: کنیز از سهم فرزندش آزاد می‌شود واز حق ثلث آن‌چه وصیّت شده به او پرداخت می‌شود.

بخش بیست و سوم

حکم وقف، صدقه، پیشکش، بخشش، صدقهٔ سکنی، عمری و رقبی

۱ ـ حمّاد بن عثمان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
صدقه وآزادی برده انجام نمی‌پذیرد مگر این که در راه خدای عزّوجلّ باشد.
۲ ـ هشام، حماد، ابن اذینه، ابن بکیر و دیگر راویان نظیر این روایت را از امام صادق عليه السلام نقل می‌کنند.

لا صَدَقَةَ وَ لا عِتْقَ إِلَّا مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللهِ عَزَّوَجَلَّ.

۳ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

إِنَّمَا الصَّدَقَةُ مُحْدَثَةٌ إِنَّمَا كَانَ النَّاسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صلى‌الله‌عليه‌وآله يَنْحَلُونَ وَ يَهَبُونَ وَ لا يَنْبَغِي لِمَنْ أَعْطَى لِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ شَيْئاً أَنْ يَرْجِعَ فِيهِ.

قَالَ: وَ مَا لَمْ يُعْطَ لِلَّهِ وَ فِي اللهِ فَإِنَّهُ يُرْجَعُ فِيهِ نِحْلَةً كَانَتْ أَوْ هِبَةً حِيزَتْ أَوْ لَمْ تُحَزْ وَ لا يَرْجِعُ الرَّجُلُ فِيمَا يَهَبُ لِامْرَأَتِهِ وَ لا الْمَرْأَةُ فِيمَا تَهَبُ لِزَوْجِهَا حِيزَ أَوْ لَمْ يُحَزْ، أَ لَيْسَ اللهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿وَ لا تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً﴾ ؟! وَ قَالَ: ﴿فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْساً فَكُلُوهُ هَنِيئاً مَرِيئاً﴾ وَ هَذَا يَدْخُلُ فِي الصَّدَاقِ وَ الْهِبَةِ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَارَةَ قَالَ:

---

۳ ـ زراره گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

صدقهٔ خاص که انسان مال خود را در اختیار دیگران بگذارد جدیداً ابداع شده است. در زمان رسول خدا صلى‌الله‌عليه‌وآله مردم مالی را پیشکش می‌نمودند و یا به رسم عطا و کرامت می‌بخشیدند. کسی که چیزی را در راه خدای عَزَّوَجَلَّ ببخشد، حق ندارد پس بگیرد.

حضرتش فرمود: اما اگر به خاطر رضای خدا و در راه خدا نباشد، حق رجوع دارد، چه پیشکش باشد و یا بخشش کند، حق رجوع ندارد.

هم چنین اگر خانم به شوهر خود بخشش کند، حق رجوع ندارد، خواه در اختیار صرف قرار بدهد و یا هنوز در اختیار خودش باشد. مگر نه این است که خداوند عَزَّوَجَلَّ می‌فرماید: «اگر چیزی به همسر خود عطا کردید، چیزی از آن را باز پس مگیرید» و می‌فرماید: «اگر زنان چیزی از مال خود را بر شما حلال کردند، گوارایتان باشد» این حکم در مورد مهریه وبخشش برابر است.

۴ ـ عبید بن زراره گوید:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يَتَصَدَّقُ بِالصَّدَقَةِ أَ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِي صَدَقَتِهِ؟

فَقَالَ: إِنَّ الصَّدَقَةَ مُحْدَثَةٌ إِنَّمَا كَانَ النُّحْلُ وَ الْهِبَةُ وَ لِمَنْ وَهَبَ أَوْ نَحَلَ أَنْ يَرْجِعَ فِي هِبَتِهِ حِيزَ أَوْ لَمْ يُحَزْ وَ لا يَنْبَغِي لِمَنْ أَعْطَى [لِلّهِ] شَيْئاً أَنْ يَرْجِعَ فِيهِ.

٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: الرَّجُلُ يَتَصَدَّقُ عَلَى وُلْدِهِ بِصَدَقَةٍ وَ هُمْ صِغَارٌ أَ لَـهُ أَنْ يَرْجِعَ فِيهَا؟

قَالَ: لا، الصَّدَقَةُ لِلّهِ عزّ و جلّ.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ صَدَقَةٍ مَا لَمْ تُقْسَمْ وَ لَمْ تُقْبَضْ.

فَقَالَ: جَائِزَةٌ إِنَّمَا أَرَادَ النَّاسُ النُّحْلَ فَأَخْطَئُوا.

از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی ملک خود را به عنوان صدقه تقدیم کند، آیا می‌تواند رجوع کند و ملک خود را پس بگیرد؟

فرمود: صدقهٔ خاص جدیداً ابداع شده است؛ پیش‌تر مردم چیزی را پیشکش می‌نمودند و یا به عنوان کرامت می‌بخشیدند. کسی که چیزی را ببخشد و یا پیشکش نماید، حق رجوع دارد؛ خواه به طرف مقابل تسلیم کرده باشد یا تسلیم نکرده باشد، ولی شایسته نیست که انسان چیزی را در راه خدا ببخشد سپس آن را مسترد نماید.

۵ ـ جمیل گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: اگر کسی به فرزندان نابالغ خود صدقه کند، آیا می‌تواند صدقهٔ خود را پس بگیرد؟

فرمود: نه، صدقه در راه خدای عزّ و جلّ تقدیم می‌شود.

۶ ـ ابوبصیر گوید: از امام صادق عليه السلام درباره صدقه‌ای که هنوز تقسیم نشده و به تصرّف نرسیده پرسیدم.

فرمود: جایز است. مردم می‌خواهند چیزی را در راه خدا پیشکش بدهند، ولی در نام آن خطا می‌کنند.

۷ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ فِي الرَّجُلِ يَتَصَدَّقُ عَلَى وُلْدٍ قَدْ أَدْرَكُوا:

إِذَا لَمْ يَقْبِضُوا حَتَّى يَمُوتَ فَهُوَ مِيرَاثٌ فَإِنْ تَصَدَّقَ عَلَى مَنْ لَمْ يُدْرِكْ مِنْ وُلْدِهِ فَهُوَ جَائِزٌ لِأَنَّ وَالِدَهُ هُوَ الَّذِي يَلِي أَمْرَهُ.

وَ قَالَ: لا يَرْجِعُ فِي الصَّدَقَةِ إِذَا ابْتَغَى بِهَا وَجْهَ اللهِ عزّ و جلّ.

وَ قَالَ: الْهِبَةُ وَ النِّحْلَةُ يَرْجِعُ فِيهَا إِنْ شَاءَ حِيزَتْ أَوْ لَمْ تُحَزْ إِلَّا لِذِي رَحِمٍ فَإِنَّهُ لا يَرْجِعُ فِيهِ.

۸ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِنْ تَصَدَّقْتَ بِصَدَقَةٍ لَمْ تَرْجِعْ إِلَيْكَ وَ لَمْ تَشْتَرِهَا إِلَّا أَنْ تُورَثَ.

---

۷ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

کسی که ملک خود را بر فرزندان بالغ خود صدقه می‌کند، اگر آن ملک را شخصاً به آنان تسلیم نکند، بعد از مرگ او در حکم میراث است و باید میان وارثان او تقسیم شود؛ ولی اگر ملک خود را بر فرزندان نابالغ خود صدقه کند لازم‌الاجرا خواهد بود؛ زیرا این صدقه نیازی به تسلیم ندارد و پدر شخصاً با ولایتی که دارد به احیای صدقه می‌پردازد.

و فرمود: در صورتی که انسان در صدقه رضای خدا را منظور کرده باشد، نمی‌تواند صدقهٔ خود را پس بگیرد.

و فرمود: بخشش و پیشکش قابل رجوع و استرداد است؛ خواه تسلیم شده باشد و خواه تسلیم نشده باشد؛ ولی اگر به عنوان صلهٔ رحم به خویشاوندان خود ببخشد و یا پیشکش بَرَد، قابل استرداد نخواهد بود.

۸ ـ منصور بن حازم گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

اگر متاعی را در راه خدا صدقه کنی، نباید آن را باز پس بگیری و نباید آن را خریداری کنی، مگر آن که از راه ارث تصاحب کنی.

۹ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يَجْعَلُ لِوُلْدِهِ شَيْئاً وَ هُمْ صِغَارٌ ثُمَّ يَبْدُو لَهُ أَنْ يَجْعَلَ مَعَهُمْ غَيْرَهُمْ مِنْ وُلْدِهِ.

قَالَ: لا بَأْسَ.

۱۰ ـ وَ بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يَتَصَدَّقُ عَلَى وُلْدِهِ وَ هُمْ صِغَارٌ بِالْجَارِيَةِ ثُمَّ تُعْجِبُهُ الْجَارِيَةُ وَ هُمْ صِغَارٌ فِي عِيَالِهِ أَ تَرَى أَنْ يُصِيبَهَا أَوْ يُقَوِّمَهَا قِيمَةَ عَدْلٍ فَيُشْهِدَ بِثَمَنِهَا عَلَيْهِ أَمْ يَدَعَ ذَلِكَ كُلَّهُ فَلا يَعْرِضَ لِشَيْءٍ مِنْهُ؟

قَالَ: يُقَوِّمُهَا قِيمَةَ عَدْلٍ وَ يَحْتَسِبُ بِثَمَنِهَا لَهُمْ عَلَى نَفْسِهِ وَ يَمَسُّهَا.

۱۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ وَ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِذَا كَانَتِ الْهِبَةُ قَائِمَةً بِعَيْنِهَا فَلَهُ أَنْ يَرْجِعَ وَ إِلَّا فَلَيْسَ لَهُ.

---

۹ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: امام صادق عليه السلام درباره کسی که ملکی را به فرزندان نابالغ خود ببخشد سپس تصمیم بگیرد که فرزند بعدی خود را نیز با آنان شریک کند، فرمود: مانعی ندارد.

۱۰ ـ عبدالرحمان گوید: از امام کاظم عليه السلام پرسیدم: انسان کنیزی را بر فرزندان نابالغ خود صدقه می‌کند و قبل از آن که فرزندانش به حد بلوغ برسند به آن کنیز دل می‌بندد. آیا می‌تواند از صدقه منصرف شود و با آن کنیز به بستر برود؟ یا باید کنیز را عادلانه قیمت بگذارد و در برابر گواهان تعهد کند که قیمت کنیز را به فرزندانش بپردازد؟ و یا اصلاً به آن کنیز کاری نداشته باشد.

فرمود: کنیز را عادلانه قیمت کند و بهای آن را به حساب فرزندانش بگذارد و کنیز را تصاحب کند.

۱۱ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

در صورتی انسان می‌تواند عطای خود را پس بگیرد که عین آن موجود باشد، اگر عین عطا از اختیار طرف خارج شده باشد، حقی به مطالبهٔ بها و یا مطالبهٔ مثل و مانند آن ندارد.

۱۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ الْعَلاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ كَانَتْ لَهُ جَارِيَةٌ فَآذَتْهُ امْرَأَتُهُ فِيهَا فَقَالَ: هِيَ عَلَيْكِ صَدَقَةٌ.

فَقَالَ: إِنْ كَانَ قَالَ ذَلِكَ لِلّهِ عزّ وجلّ فَلْيُمْضِهَا وَ إِنْ كَانَ لَمْ يَقُلْ فَلَهُ أَنْ يَرْجِعَ إِنْ شَاءَ فِيهَا.

۱۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يَكُونُ لَهُ عَلَى الرَّجُلِ الدَّرَاهِمُ فَيَهَبُهَا لَهُ أَ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِيهَا؟

قَالَ: لا.

۱۴ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ:

---

۱۲ ـ محمّد بن مسلم گوید: از امام (باقرعليه السلام و یا امام صادق عليه السلام) پرسیدند: اگر انسان کنیز شخصی داشته باشد وهمسرش او را در فشار بگذارد که به همسرش بگوید: من این کنیز را بر تو صدقه کردم(این صدقه چه صورت دارد؟)

فرمود: اگر به خاطر تحصیل رضای خدا صدقه کند، باید آن را به اجرا بگذارد؛ واگرنه، حق رجوع و استرداد دارد.

۱۳ ـ معاویة بن عمّار گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر انسان از کسی چند درهم طلبکار باشد و طلب خود را بر او ببخشد، آیا می‌تواند از بخشش خود رجوع کند و طلب خود را مطالبه نماید؟

فرمود: نه.

۱۴ ـ سماعه گوید:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ عَلَى حَمِيمٍ أَ يَصْلُحُ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِيهَا؟

قَالَ: لا، وَلَكِنْ إِنِ احْتَاجَ فَلْيَأْخُذْ مِنْ حَمِيمِهِ مِنْ غَيْرِ مَا تَصَدَّقَ بِهِ عَلَيْهِ.

١٥ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام فِي الرَّجُلِ يَتَصَدَّقُ بِالصَّدَقَةِ أَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَرِثَهَا؟

قَالَ: نَعَمْ.

١٦ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ أَعْطَى أُمَّهُ عَطِيَّةً فَمَاتَتْ وَكَانَتْ قَدْ قَبَضَتِ الَّذِي أَعْطَاهَا وَبَانَتْ بِهِ.

قَالَ: هُوَ وَ الْوَرَثَةُ فِيهَا سَوَاءٌ.

از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر انسان بر یکی از خویشان خود چیزی را صدقه کند، آیا می‌تواند صدقهٔ خود را پس بگیرد؟

فرمود: نه، ولی اگر نیازی پیدا کند، می‌تواند از همان خویشاوند خود مبلغ مورد حاجت را دریافت کند، به این شرط که از محل دیگری غیر از آن صدقه باشد.

۱۵ ـ محمد بن مسلم گوید: از امام (باقر یا امام صادق عليهما السلام) پرسیدم: کسی که صدقه می‌پذیرد و آن را به دیگری صدقه می‌دهد، آیا می‌تواند آن را به ارث ببرد؟

فرمود: آری.

۱۶ ـ سماعه گوید: امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر انسان کالایی را به مادرش ببخشد و مادرش کالا را دریافت کند و به خانهٔ خود منتقل سازد و بعد از دنیا برود، چه صورت دارد؟

فرمود: بخشندهٔ کالا با دیگر وارثان یکسان است.

۱۷ ـ أَبُو عَلِيّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُسْلِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودٍ الطَّائِيِّ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ عليه السلام: إِنَّ أُمِّي تَصَدَّقَتْ عَلَيَّ بِدَارٍ لَهَا أَوْ قَالَ: بِنَصِيبٍ لَهَا فِي دَارٍ فَقَالَتْ لِيَ: اسْتَوْثِقْ لِنَفْسِكَ.

فَكَتَبْتُ عَلَيْهَا: أَنِّي اشْتَرَيْتُ وَ أَنَّهَا قَدْ بَاعَتْنِي وَ قَبَضَتِ الثَّمَنَ.

فَلَمَّا مَاتَتْ قَالَ الْوَرَثَةُ: احْلِفْ أَنَّكَ اشْتَرَيْتَ وَ نَقَدْتَ الثَّمَنَ، فَإِنْ حَلَفْتُ لَهُمْ أَخَذْتُهُ وَ إِنْ لَمْ أَحْلِفْ لَهُمْ لَمْ يُعْطُونِي شَيْئاً.

قَالَ: فَقَالَ: فَاحْلِفْ لَهُمْ وَ خُذْ مَا جَعَلَتْهُ لَكَ.

۱۸ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ أَبِي عَقِيلَةَ قَالَ:

تَصَدَّقَ أَبِي عَلَيَّ بِدَارٍ وَ قَبَضْتُهَا ثُمَّ وُلِدَ لَهُ بَعْدَ ذَلِكَ أَوْلَادٌ فَأَرَادَ أَنْ يَأْخُذَهَا مِنِّي وَ يَتَصَدَّقَ بِهَا عَلَيْهِمْ، فَسَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ ذَلِكَ وَ أَخْبَرْتُهُ بِالْقِصَّةِ.

---

۱۷ ـ محمّد بن مسعود طائی گوید: به امام کاظم علیه السلام عرض کردم: مادر من سهم موروثی خانه‌اش را به من صدقه کرد و گفت: برای محکم کاری، آن‌چه لازم باشد انجام بده. من سندی تنظیم کردم که خانه را از مادرم خریداری کرده‌ام و مادرم آن را به من فروخته و بهای آن را نقدی دریافت کرده است. موقعی که مادرم از دنیا رفت، وارثان او گفتند: سوگند یاد کن که سهم مادر را خریده‌ای و بهای آن را پرداخته‌ای. اگر من سوگند یاد کنم خانه را صاحب می‌شوم؛ و اگر سوگند یاد نکنم خانه را به من نخواهند داد.

فرمود: برای آنان سوگند یاد کن و تقدیمی مادرت را تصاحب کن.

۱۸ ـ حکم بن ابی عقیل گوید: پدرم یک خانهٔ مسکونی به من صدقه کرد و من خانه را تحویل گرفتم، بعدها پدرم صاحب فرزند شد و تصمیم گرفت که خانه را از من بگیرد و بر آنان صدقه کند، من داستان خود را به امام صادق علیه السلام حکایت کردم و تکلیف خود را جویا شدم.

فَقَالَ: لا تُعْطِهَا إِيَّاهُ.

قُلْتُ: فَإِنَّهُ إِذاً يُخَاصِمُنِي.

قَالَ: فَخَاصِمْهُ وَ لا تَرْفَعْ صَوْتَكَ عَلَى صَوْتِهِ.

۱۹ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِذَا عُوِّضَ صَاحِبُ الْهِبَةِ فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ.

۲۰ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

إِذَا تَصَدَّقَ الرَّجُلُ بِصَدَقَةٍ قَبَضَهَا صَاحِبُهَا أَوْ لَمْ يَقْبِضْهَا عُلِمَتْ أَوْ لَمْ تُعْلَمْ فَهِيَ جَائِزَةٌ.

۲۱ ـ أَبَانٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ حُمْرَانَ قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنِ السُّكْنَى وَ الْعُمْرَى.

فرمود: خانه را تحویل مده.

عرض کردم: اگر خانه را تحویل ندهم پدرم با من جنگ و نزاع می‌کند.

فرمود: پاسخ او را بده، اما صدایت از صدای او بالاتر نرود.

۱۹ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

اگر انسان به کسی چیزی را ببخشد و طرف مقابل بخشش او را با تقدیم هدیه جبران کند، دیگر حق رجوع ندارد.

۲۰ ـ ابو مریم گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

هنگامی که شخص صدقه‌ای دهد که مستحق آن را تحویل گرفته باشد یا نگرفته باشد، دیگران از آن آگاه باشند یا نباشند؛ صدقه جایز است.

۲۱ ـ حمران گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: صدقهٔ سکنیٰ وعمریٰ چه حکمی دارد؟

فَقَالَ: إِنَّ النَّاسَ فِيهِ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ إِنْ كَانَ شَرَطَهُ حَيَاتَهُ سَكَنَ حَيَاتَهُ وَ إِنْ كَانَ لِعَقِبِهِ فَهُوَ لِعَقِبِهِ كَمَا شَرَطَ حَتَّى يَفْنَوْا ثُمَّ يُرَدُّ إِلَى صَاحِبِ الدَّارِ.

۲۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي الصَّبَّاحِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سُئِلَ عَنِ السُّكْنَى وَ الْعُمْرَى.

فَقَالَ: إِنْ كَانَ جَعَلَ السُّكْنَى فِي حَيَاتِهِ فَهُوَ كَمَا شَرَطَ وَ إِنْ كَانَ جَعَلَهَا لَهُ وَ لِعَقِبِهِ مِنْ بَعْدِهِ حَتَّى يَفْنَى عَقِبُهُ فَلَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَبِيعُوا وَ لا يُورِثُوا ثُمَّ تَرْجِعُ الدَّارُ إِلَى صَاحِبِهَا الْأَوَّلِ.

۲۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

فرمود: مردم باید به تعهدات خود وفادار بمانند؛ اگر شرط کرده که تا زنده باشد در خانهٔ او مسکن نماید، تا زنده است می‌تواند با خانواده خود در آن خانه زندگی کند؛ و اگر شرط کرده باشد که خانهٔ خود را در اختیار او و فرزندان او بگذارد، باید به شرط خود پایبند بماند و تا یک تن از نسل او زنده باشد خانه را از آنان پس نگیرد؛ و چون نسل او منقرض شد، خانه به صاحبش باز می‌گردد.

۲۲ ـ ابوصباح نظیر این روایت را از امام صادق عليه السلام نقل می‌کند.

۲۳ ـ یعقوب بن شعیب گوید:

سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَكُونُ لَهُ الْخَادِمُ تَخْدُمُهُ فَيَقُولُ هِيَ لِفُلانٍ: تَخْدُمُهُ مَا عَاشَ فَإِذَا مَاتَ فَهِيَ حُرَّةٌ فَتَأْبِقُ الْأَمَةُ قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ الرَّجُلُ بِخَمْسِ سِنِينَ أَوْ سِتَّةٍ ثُمَّ يَجِدُهَا وَرَثَتُهُ أَ لَهُمْ أَنْ يَسْتَخْدِمُوهَا قَدْرَ مَا أَبَقَتْ؟

قَالَ: إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ فَقَدْ عَتَقَتْ.

۲٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ دَارٍ لَمْ تُقْسَمْ فَتَصَدَّقَ بَعْضُ أَهْلِ الدَّارِ بِنَصِيبِهِ مِنَ الدَّارِ

قَالَ: يَجُوزُ.

قُلْتُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ كَانَتْ هِبَةً؟

قَالَ: يَجُوزُ.

قَالَ: وَ سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ أَسْكَنَ رَجُلاً دَارَهُ حَيَاتَهُ.

قَالَ: يَجُوزُ لَهُ وَ لَيْسَ لَهُ أَنْ يُخْرِجَهُ.

از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی کنیز خود را به خدمت بگیرد و بگوید: این کنیز مال فلانی باشد و تا زنده است به خدمت او قیام کند و موقعی که بمیرد آزاد است؛ ولی کنیز مزبور پنج سال و یا شش سال پیش از مرگ مخدوم خود فرار کند و بعد وارثان آن مخدوم او را بیابند آیا حق دارند که آن کنیز را به مقیاس دورهٔ فرارش به استخدام خود نگه دارند؟

فرمود: کنیز موقعی که مخدومش بمیرد آزاد می‌شود.

۲۴ ـ عمر حلبی گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر انسان سهم خود را از خانهٔ مشاعی که تفکیک نشده صدقه کند، چه صورت دارد؟

فرمود: صدقه جایز است.

عرض کردم: اگر سهم خود را بخشش کند، چه صورت دارد؟

فرمود: بخشش جایز است.

پرسیدم: اگر انسان خانهٔ خود را عمرانه به کسی صدقه کند، چه صورت دارد؟

فرمود: جایز است و حق ندارد او را از خانه بیرون کند.

قُلْتُ: فَلَهُ وَ لِعَقِبِهِ.

قَالَ: يَجُوزُ.

وَ سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ أَسْكَنَ رَجُلاً وَ لَمْ يُوَقِّتْ لَهُ شَيْئاً.

قَالَ: يُخْرِجُهُ صَاحِبُ الدَّارِ إِذَا شَاءَ.

۲۵ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يُسْكِنُ الرَّجُلَ دَارَهُ وَ لِعَقِبِهِ مِنْ بَعْدِهِ.

قَالَ: يَجُوزُ وَ لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَبِيعُوا وَ لا يُورِثُوا.

قُلْتُ: فَرَجُلٌ أَسْكَنَ دَارَهُ رَجُلاً حَيَاتَهُ.

قَالَ: يَجُوزُ ذَلِكَ.

قُلْتُ: فَرَجُلٌ أَسْكَنَ رَجُلاً دَارَهُ وَ لَمْ يُوَقِّتْ.

قَالَ: جَائِزٌ وَ يُخْرِجُهُ إِذَا شَاءَ.

عرض کردم: و اگر برای همیشه بر او و نسل او صدقه کند، چه صورت دارد؟

فرمود: جایز است.

پرسیدم: اگر انسان کسی را در خانهٔ خود سکنی دهد ومدّتی بر این سکنی مشخص نکند، چه حکمی دارد؟

فرمود: هر وقت که مایل باشد می‌تواند او را اخراج کند.

۲۵ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام در بارهٔ شخصی که دیگری را در خانه خود جای می‌دهد و این حق را به فرزندان او نیز می‌دهد، فرمود:

جایز است و فرزندان حق ندارند خانه را بفروشند و آن را نمی‌توانند ارث ببرند.

گفتم: مردی حق سکونت خانه خود را تا زمان زنده بودن کسی به او واگذار می‌کند.

فرمود: این کار جایز است.

گفتم: مردی، دیگری را در خانه خود جای می‌دهد اما وقتی معین نمی‌کند.

فرمود: جایز است و هرگاه بخواهد او را بیرون می‌کند.

٢٦ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَاصِمِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يَتَصَدَّقُ بِالصَّدَقَةِ الْمُشْتَرَكَةِ

قَالَ: جَائِزٌ.

٢٧ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ قَالَ:

كُنْتُ شَاهِدَ ابْنِ أَبِي لَيْلَى فَقَضَى فِي رَجُلٍ جَعَلَ لِبَعْضِ قَرَابَتِهِ غَلَّةَ دَارِهِ وَ لَمْ يُوَقِّتْ وَقْتاً فَمَاتَ الرَّجُلُ فَحَضَرَ وَرَثَتُهُ ابْنَ أَبِي لَيْلَى وَ حَضَرَ قَرَابَتُهُ الَّذِي جُعِلَ لَهُ الدَّارُ.

فَقَالَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى: أَرَى أَنْ أَدَعَهَا عَلَى مَا تَرَكَهَا صَاحِبُهَا.

فَقَالَ لَهُ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ الثَّقَفِيُّ: أَمَا إِنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام قَدْ قَضَى فِي هَذَا الْمَسْجِدِ بِخِلافِ مَا قَضَيْتَ.

فَقَالَ: وَ مَا عِلْمُكَ؟

---

۲۶ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام درباره کسی که ملک مشاعی را صدقه کند، فرمود: جایز است.

۲۷ ـ عمر بن اذینه گوید: من در محکمۀ محمد بن عبدالرحمان بن ابی لیلی (قاضی کوفه) حاضر بودم، او دربارۀ مردی قضاوت کرد که آن مرد به یکی از خویشان خود صدقه می‌کند، اما وقت معینی را برای استرداد آن مشخص نمی‌نماید. اینک صاحب خانه مرده است و وارثان صاحب خانه با آن خویشاوند در محضر قاضی حاضر شده‌اند و حق خود را می‌جویند.

ابن ابی لیلی گفت: رأی من بر آن است که عایدی خانه در اختیار خویشاوند آن میّت باقی بماند.

محمّد بن مسلم ثقفی به او گفت: آگاه باش که علی بن ابی طالب عليه السلام در همین مسجد بر خلاف داوری تو، داوری کرده است.

قاضی پرسید: از کجا می‌گویی؟

قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ عليهما السلام يَقُولُ:
قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام بِرَدِّ الْحَبِيسِ وَ إِنْفَاذِ الْمَوَارِيثِ.
فَقَالَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى: هَذَا عِنْدَكَ فِي كِتَابٍ؟
قَالَ: نَعَمْ.
قَالَ: فَأَرْسِلْ وَ ائْتِنِي بِهِ.
قَالَ لَهُ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ: عَلَى أَنْ لا تَنْظُرَ فِي الْكِتَابِ إِلَّا فِي ذَلِكَ الْحَدِيثِ.
قَالَ: لَكَ ذَاكَ.
قَالَ: فَأَرَاهُ الْحَدِيثَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي الْكِتَابِ فَرَدَّ قَضِيَّتَهُ.

۲۸ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ الْخَثْعَمِيِّ قَالَ:
كُنْتُ أَخْتَلِفُ إِلَى ابْنِ أَبِي لَيْلَى فِي مَوَارِيثَ لَنَا لِيَقْسِمَهَا وَ كَانَ فِيهَا حَبِيسٌ وَ كَانَ يُدَافِعُنِي فَلَمَّا طَالَ شَكَوْتُهُ إِلَى أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام.
فَقَالَ: أَ وَ مَا عَلِمَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وآله أَمَرَ بِرَدِّ الْحَبِيسِ وَ إِنْفَاذِ الْمَوَارِيثِ؟!

محمّد بن مسلم گفت: از امام باقر عليه السلام شنیدم که می‌فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام این‌گونه داوری کرد که بعد از مرگ، صدقهٔ بدون وقت مرجوع می‌شود و قانون ارث اجرا می‌شود.
قاضی پرسید: آیا این مطلب را در کتابی درج کرده‌ای؟
محمّد بن مسلم گفت: آری.
قاضی گفت: بفرست تا آن را بیاورند.
محمّد بن مسلم گفت: با این شرط که در کتاب من فقط به همین حدیث بنگری و به دیگر احادیث نپردازی.
قاضی گفت: شرط تو را پذیرفتم.
محمّد بن مسلم فرستاد تا کتاب را آوردند و حدیث امام باقر عليه السلام را در این زمینه به قاضی ارائه داد، و قاضی از رأی خود برگشت.

۲۸ ـ عبدالرحمان خثعمی گوید: من برای تقسیم میراثی که باید بین ما تقسیم می‌شد نزد ابن ابی لیلی می‌رفتم. در آن میراث، اموالی که استفاده خصوصی داشت؛ ولی او همیشه مرا از دسترسی به آن منع می‌کرد. پس هنگامی که این ماجرا طولانی شد شکایت ابن ابی لیلی را نزد امام صادق عليه السلام بردم.
حضرت فرمود: مگر او نمی‌داند که پیامبر خدا صلى الله عليه وآله دستور داد که چنین اموالی را بازگردانند و مواریث را تنفیذ نمایند؟!

قَالَ: فَأَتَيْتُهُ فَفَعَلَ كَمَا كَانَ يَفْعَلُ فَقُلْتُ لَهُ: إِنِّي شَكَوْتُكَ إِلَى جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليهما السلام فَقَالَ لِي: كَيْتَ وَ كَيْتَ.

قَالَ: فَحَلَّفَنِي ابْنُ أَبِي لَيْلَى أَنَّهُ قَالَ ذَلِكَ لَكَ، فَحَلَفْتُ لَهُ فَقَضَى لِي بِذَلِكَ.

۲۹ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ حَيَّانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ وَقَفَ غَلَّةً لَهُ عَلَى قَرَابَةٍ مِنْ أَبِيهِ وَ قَرَابَةٍ مِنْ أُمِّهِ وَأَوْصَى لِرَجُلٍ وَ لِعَقِبِهِ مِنْ تِلْكَ الْغَلَّةِ لَيْسَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ قَرَابَةٌ بِثَلاثِمِائَةِ دِرْهَمٍ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَ يُقْسَمُ الْبَاقِي عَلَى قَرَابَتِهِ مِنْ أَبِيهِ وَ قَرَابَتِهِ مِنْ أُمِّهِ.

قَالَ: جَائِزٌ لِلَّذِي أُوصِيَ لَهُ بِذَلِكَ.

قُلْتُ؟ أَ رَأَيْتَ إِنْ لَمْ يَخْرُجْ مِنْ غَلَّةِ الْأَرْضِ الَّتِي وَقَفَهَا إِلَّا خَمْسُمِائَةِ دِرْهَمٍ؟

فَقَالَ: أَ لَيْسَ فِي وَصِيَّتِهِ أَنْ يُعْطَى الَّذِي أُوصِيَ لَهُ مِنَ الْغَلَّةِ ثَلاثَمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ يُقْسَمَ الْبَاقِي عَلَى قَرَابَتِهِ مِنْ أُمِّهِ وَ قَرَابَتِهِ مِنْ أَبِيهِ؟

عبدالرحمان گوید: من به نزد ابن ابی لیلی رفتم و او مانند قبل با من برخورد کرد.

به او گفتم: من از تو به امام صادق عليه السلام شکایت بردم و ایشان به من چنین و چنان فرمود.

ابن ابی لیلی مرا قسم داد که آیا امام عليه السلام چنین سخنی را به تو فرمود؟ من قسم یاد کردم و او نیز طبق سخن آن حضرت حکم نمود.

۲۹ ـ جعفر بن حیان گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی عایدی ملک خود را بر یک خویشاوند پدری و یک خویشاوند مادری وقف کند و در ضمن وصیت کند که هر ساله از درآمد این زمین سیصد درهم برای یکی از دوستان بیگانه‌اش و نسل و اعقابش منظور کنند و مابقی را بین آن دو خویشاوند پدری و مادری او تقسیم کنند، آیا این وصیت نافذ است؟

فرمود: وصیت صاحب زمین برای دوست بیگانه‌اش جایز است.

عرض کردم: اگر عایدی زمین جز پانصد درهم پایین بیاید، چه؟

فرمود: مگر در وصیتنامه مقرر نیست که سیصد درهم به طور مقطوع به دوست بیگانه‌اش بدهند و آن‌چه باقی بماند بر دو خویشاوند مادری و پدری او تقسیم گردد؟

قُلْتُ: نَعَمْ.

قَالَ: لَيْسَ لِقَرَابَتِهِ أَنْ يَأْخُذُوا مِنَ الْغَلَّةِ شَيْئاً حَتَّى يُوَفَّى الْمُوصَى لَهُ بِثَلاثِمِائَةِ دِرْهَمٍ ثُمَّ لَهُمْ مَا يَبْقَى بَعْدَ ذَلِكَ.

قُلْتُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ مَاتَ الَّذِي أُوصِيَ لَهُ؟

قَالَ: إِنْ مَاتَ كَانَتِ الثَّلاثُمِائَةِ دِرْهَمٍ لِوَرَثَتِهِ يَتَوَارَثُونَهَا مَا بَقِيَ أَحَدٌ فَإِذَا انْقَطَعَ وَرَثَتُهُ وَ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ أَحَدٌ كَانَتِ الثَّلاثُمِائَةِ دِرْهَمٍ لِقَرَابَةِ الْمَيِّتِ تُرَدُّ إِلَى مَا يَخْرُجُ مِنَ الْوَقْفِ ثُمَّ يُقْسَمُ بَيْنَهُمْ يَتَوَارَثُونَ ذَلِكَ مَا بَقُوا وَ بَقِيَتِ الْغَلَّةُ.

قُلْتُ: فَلِلْوَرَثَةِ مِنْ قَرَابَةِ الْمَيِّتِ أَنْ يَبِيعُوا الْأَرْضَ إِذَا احْتَاجُوا وَ لَمْ يَكْفِهِمْ مَا يَخْرُجُ مِنَ الْغَلَّةِ؟

قَالَ: نَعَمْ إِذَا رَضُوا كُلُّهُمْ وَ كَانَ الْبَيْعُ خَيْراً لَهُمْ بَاعُوا.

عرض کردم: آری.

فرمود: خویشاوندان او حق ندارند در عایدی زمین تصرف کنند مگر موقعی که سیصد درهم وصیت شده را پرداخته باشند. بعد از آن هر چه باقی بماند مال آنان خواهد بود.

عرض کردم: به نظر شما اگر دوست بیگانهٔ او بمیرد، چه باید کرد؟

فرمود: پس از مرگ او، سیصد درهم مزبور حق وارثانش خواهد بود که نسل در نسل آن را میان خود تقسیم می‌کنند؛ و هر گاه نسل او منقرض شود و هیچ کس باقی نماند، آن مبلغ به خویشاوندان صاحب زمین می‌رسد و مادام که نسل خویشاوندان او باشند و عایدی زمین نیز برقرار بماند، عایدی زمین بین آنان تقسیم می‌شود.

عرض کردم: اگر نسل‌های بعدی محتاج شوند و عایدی زمین کفاف جمعیت آنان را ندهد، آیا می‌توانند زمین وقفی را بفروشند؟

فرمود: آری، در صورتی که همهٔ آنان رضایت دهند و فروش زمین به حال آنان نافع‌تر باشد.

۳۰ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام: أَنَّ فُلاناً ابْتَاعَ ضَيْعَةً فَوَقَفَهَا وَ جَعَلَ لَكَ فِي الْوَقْفِ الْخُمُسَ وَ يَسْأَلُ عَنْ رَأْيِكَ فِي بَيْعِ حِصَّتِكَ مِنَ الْأَرْضِ أَوْ يُقَوِّمُهَا عَلَى نَفْسِهِ بِمَا اشْتَرَاهَا بِهِ أَوْ يَدَعُهَا مَوْقُوفَةً.

فَكَتَبَ عليه‌السلام إِلَيَّ: أَعْلِمْ فُلاناً! أَنِّي آمُرُهُ بِبَيْعِ حَقِّي مِنَ الضَّيْعَةِ وَ إِيصَالِ ثَمَنِ ذَلِكَ إِلَيَّ وَ إِنَّ ذَلِكَ رَأْيِي إِنْ شَاءَ اللهُ أَوْ يُقَوِّمُهَا عَلَى نَفْسِهِ إِنْ كَانَ ذَلِكَ أَوْفَقَ لَهُ.

وَ كَتَبْتُ إِلَيْهِ: أَنَّ الرَّجُلَ ذَكَرَ أَنَّ بَيْنَ مَنْ وَقَفَ بَقِيَّةَ هَذِهِ الضَّيْعَةِ عَلَيْهِمُ اخْتِلافاً شَدِيداً وَ أَنَّهُ لَيْسَ يَأْمَنُ أَنْ يَتَفَاقَمَ ذَلِكَ بَيْنَهُمْ بَعْدَهُ فَإِنْ كَانَ تَرَى أَنْ يَبِيعَ هَذَا الْوَقْفَ وَ يَدْفَعَ إِلَى كُلِّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ مَا كَانَ وُقِفَ لَهُ مِنْ ذَلِكَ أَمَرْتَهُ.

فَكَتَبَ بِخَطِّهِ إِلَيَّ: وَ أَعْلِمْهُ أَنَّ رَأْيِي لَهُ إِنْ كَانَ قَدْ عَلِمَ الِاخْتِلافَ مَا بَيْنَ أَصْحَابِ الْوَقْفِ أَنْ يَبِيعَ الْوَقْفَ أَمْثَلُ، فَإِنَّهُ رُبَّمَا جَاءَ فِي الِاخْتِلافِ مَا فِيهِ تَلَفُ الْأَمْوَالِ وَ النُّفُوسِ.

۳۰ـ علی بن مهزیار گوید: به امام جواد عليه‌السلام نوشتم که فلانی زمین کشاورزی خریداری کرد و آن را وقف نمود و یک پنجم از وقف را سهم شما قرار داد. او اکنون از شما می‌پرسد که نظر شما در خصوص فروش سهم شما از آن زمین چیست؟ یا این که آن را به همان قیمت خریدش نرخ گذاری کند و خودش آن را بخرد و یا زمین را به همان حالت وقفی رها سازد؟

امام عليه‌السلام برای من نوشت: به فلانی خبر ده که من به او دستور می‌دهم که سهم مرا بفروشد و مبلغ آن را به من تحویل دهد. و به راستی که ـ ان شاء الله ـ نظرم چنین است، یا این که آن را قیمت گذاری کند تا خودش آن را بپردازد؛ چنان چه این روش برای او راحت‌تر باشد.

هم چنین برای حضرت نوشتم: این مرد می‌گوید: بین کسانی که بقیه زمین وقف آنهاست اختلاف شدیدی است و او بیم دارد که پس از مرگش اختلاف آنان اوج گیرد. پس اگر شما نظرتان این است که زمین را بفروشد و سهم هر کدام از آنان را از زمین وقفی به آنان بپردازد به او بگویم چنین کند؟

امام با خط مبارک خود نوشت: و به او اعلام کن که نظر من برای او چنین است: اگر می‌داند که صاحبان وقف اختلاف دارد، فروش زمین بهتر است؛ زیرا چه بسا در اختلافات، مسائلی پیش می‌آید که باعث ضایع شدن اموال و نفوس می‌گردد.

۳۱ ـ عَلِيُّ بْنُ مَهْزِيَارَ قَالَ:

قُلْتُ: رَوَى بَعْضُ مَوَالِيكَ عَنْ آبَائِكَ عليهم السلام: أَنَّ كُلَّ وَقْفٍ إِلَى وَقْتٍ مَعْلُومٍ فَهُوَ وَاجِبٌ عَلَى الْوَرَثَةِ وَ كُلَّ وَقْفٍ إِلَى غَيْرِ وَقْتٍ مَعْلُومٍ جَهْلٌ مَجْهُولٌ بَاطِلٌ مَرْدُودٌ عَلَى الْوَرَثَةِ وَ أَنْتَ أَعْلَمُ بِقَوْلِ آبَائِكَ.

فَكَتَبَ عليه السلام: هُوَ عِنْدِي كَذَا.

۳۲ ـ وَ كَتَبَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَمَدَانِيُّ إِلَيْهِ عليه السلام: مَيِّتٌ أَوْصَى بِأَنْ يُجْرَى عَلَى رَجُلٍ مَا بَقِيَ مِنْ ثُلُثِهِ وَ لَمْ يَأْمُرْ بِإِنْفَاذِ ثُلُثِهِ هَلْ لِلْوَصِيِّ أَنْ يُوقِفَ ثُلُثَ الْمَيِّتِ بِسَبَبِ الْإِجْرَاءِ؟

فَكَتَبَ عليه السلام: يُنْفِذُ ثُلُثَهُ وَ لا يُوقِفُ.

۳۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ سُلَيْمَانَ قَالَ:

۳۱ـ علی بن مهزیار گوید: به امام جواد عليه السلام عرض کردم: یکی از شیعیان روایت می‌کند که پدران شما فرمودند: «هر وقفی که تا مدت معینی باشد اجرای آن بر ورثه واجب است و هر وقفی که مدتش نامعین باشد، باطل می‌شود و به ورثه باز می‌گردد» و شما از سخن پدران خود آگاه‌ترید. نظر شما چیست؟

فرمود: نزد من نیز همین حکم است.

۳۲ ـ علی بن مهزیار گوید: ابراهیم بن محمد همدانی به امام جواد عليه السلام نوشت: میتی وصیت نموده است که ثلث اموالش را به شخصی ـ تا زمانی که آن شخص زنده است ـ بپردازد، اما ثلث را تنفیذ نکرده است. آیا وصی می‌تواند به خاطر پرداخت مستمر ثلث، آن را به آن شخص وقف نماید؟

حضرت نوشت: وصی باید ثلث را تنفیذ کند و وقف نکند.

۳۳ ـ علی بن سلیمان گوید:

كَتَبْتُ إِلَيْهِ يَعْنِي أَبَا الْحَسَنِ عليه السلام: جُعِلْتُ فِدَاكَ! لَيْسَ لِي وَلَدٌ وَ لِي ضِيَاعٌ وَرِثْتُهَا مِنْ أَبِي وَ بَعْضُهَا اسْتَفَدْتُهَا وَ لا آمَنُ الْحَدَثَانَ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لِي وَلَدٌ وَ حَدَثَ بِي حَدَثٌ فَمَا تَرَى؟ جُعِلْتُ فِدَاكَ! لِي أَنْ أُوقِفَ بَعْضَهَا عَلَى فُقَرَاءِ إِخْوَانِي وَ الْمُسْتَضْعَفِينَ أَوْ أَبِيعَهَا وَ أَتَصَدَّقَ بِثَمَنِهَا فِي حَيَاتِي عَلَيْهِمْ؟ فَإِنِّي أَتَخَوَّفُ أَنْ لا يَنْفُذَ الْوَقْفُ بَعْدَ مَوْتِي فَإِنْ أَوْقَفْتُهَا فِي حَيَاتِي فَلِي أَنْ آكُلَ مِنْهَا أَيَّامَ حَيَاتِي أَمْ لا؟

فَكَتَبَ عليه السلام: فَهِمْتُ كِتَابَكَ فِي أَمْرِ ضِيَاعِكَ وَ لَيْسَ لَكَ أَنْ تَأْكُلَ مِنْهَا مِنَ الصَّدَقَةِ فَإِنْ أَنْتَ أَكَلْتَ مِنْهَا لَمْ يَنْفُذْ إِنْ كَانَ لَكَ وَرَثَةٌ فَبِعْ وَ تَصَدَّقْ بِبَعْضِ ثَمَنِهَا فِي حَيَاتِكَ وَ إِنْ تَصَدَّقْتَ أَمْسَكْتَ لِنَفْسِكَ مَا يَقُوتُكَ مِثْلَ مَا صَنَعَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام.

٣٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ:

به امام کاظم عليه السلام نوشتم: قربانت گردم! من فرزندی ندارم از طرفی زمین‌های کشاورزی دارم که از پدرم ارث برده‌ام و بعضی از آن‌ها را از دست داده‌ام، من از مرگ ایمنی ندارم. بنا بر این چنان چه فرزندی نداشته باشم و اتفاقی برایم بیفتد، نظر شما چیست؟ قربانت گردم! آیا می‌توانم قسمتی از آن زمین‌ها را به برادران دینی فقیر و مستضعف خود وقف کنم یا این که آن‌ها را بفروشم و در زمان حیات خود قیمت آن را به آنان صدقه دهم؟ زیرا می‌ترسم که پس از مرگم وقف مرا نافذ ندانند. بنا بر این اگر در زمان حیات خود آن‌ها را وقف کنم، می‌توانم تا زمانی که زنده هستم از آن استفاده کنم یا نه؟

حضرت عليه السلام نوشت: از نوشته تو در بارهٔ زمین‌های کشاورزی‌ات آگاه شدم. تو حق نداری از آن زمین‌ها که وقفی است استفاده کنی. پس اگر از آن استفاده کنی وقف نافذ نخواهد بود؛ چنان چه ورثه‌ای داشته باشی. بنا بر این آن‌ها را بفروش و قسمتی از قیمت آن‌ها را در زمان زنده بودنت صدقه ده. و اگر وقف نمودی، مقدار غذایی که تو را سیر کند برای خودت نگه دار؛ همانند روشی که امیر مؤمنان علی عليه السلام انجام می‌داد.

۳۴ ـ محمد بن یحیی گوید:

كَتَبَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام فِي الْوَقْفِ وَ مَا رُوِيَ فِيهَا.

فَوَقَّعَ عليه السلام: الْوُقُوفُ عَلَى حَسَبِ مَا يَقِفُهَا أَهْلُهَا إِنْ شَاءَ اللهُ.

٣٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَبِي عَلِيِّ بْنِ رَاشِدٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عليه السلام قُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ! اشْتَرَيْتُ أَرْضاً إِلَى جَنْبِ ضَيْعَتِي بِأَلْفَيْ دِرْهَم فَلَمَّا وَفَّيْتُ الْمَالَ خُبِّرْتُ أَنَّ الْأَرْضَ وَقْفٌ.

فَقَالَ: لا يَجُوزُ شِرَاءُ الْوَقْفِ وَ لا تُدْخِلِ الْغَلَّةَ فِي مَالِكَ ادْفَعْهَا إِلَى مَنْ أُوقِفَتْ عَلَيْهِ.

قُلْتُ: لا أَعْرِفُ لَهَا رَبّاً.

قَالَ: تَصَدَّقْ بِغَلَّتِهَا.

٣٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ جَمِيعاً عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام قَالَ:

یکی از یاران ما در خصوص وقف وروایت‌هایی که در بارهٔ آن آمده است به امام عسکری عليه السلام نامه‌ای نوشت.

حضرت عليه السلام توقیع نمود: وقف‌ها طبق شیوه وقفی است که وقف کنندگان منظور می‌کنند، ان شاء الله.

۳۵ـ ابو علی بن راشد گوید: از امام کاظم عليه السلام پرسیدم: فدایت شوم! من زمینی را در کنار زمین کشاورزی خود به قیمت دو هزار درهم خریدم وهنگامی که مبلغ آن را پرداختم دریافتم که زمین وقفی است.

فرمود: خرید زمین وقفی جایز نیست و نباید غلّه آن زمین به اموال تو داخل گردد. آن را به کسی‌که زمین بر او وقف شده است بپرداز.

عرض کردم: من کسانی را که زمین بر آنان وقف شده نمی‌شناسم.

فرمود: غله آن زمین را صدقه بده.

۳۶ ـ صفوان بن یحیی گوید:

سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يُوقِفُ الضَّيْعَةَ ثُمَّ يَبْدُو لَهُ أَنْ يُحْدِثَ فِي ذَلِكَ شَيْئاً.

فَقَالَ: إِنْ كَانَ أَوْقَفَهَا لِوُلْدِهِ وَ لِغَيْرِهِمْ ثُمَّ جَعَلَ لَهَا قَيِّماً لَمْ يَكُنْ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِيهَا وَ إِنْ كَانُوا صِغَاراً وَ قَدْ شَرَطَ وَلايَتَهَا لَهُمْ حَتَّى يَبْلُغُوا فَيَحُوزَهَا لَهُمْ لَمْ يَكُنْ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِيهَا وَ إِنْ كَانُوا كِبَاراً لَمْ يُسَلِّمْهَا إِلَيْهِمْ وَ لَمْ يُخَاصِمُوا حَتَّى يَحُوزُوهَا عَنْهُ فَلَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِيهَا لِأَنَّهُمْ لا يَحُوزُونَهَا عَنْهُ وَ قَدْ بَلَغُوا.

۳۷ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ النَّوْفَلِيِّ قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ الثَّانِي عليه‌السلام أَسْأَلُ عَنْ أَرْضٍ أَوْقَفَهَا جَدِّي عَلَى الْمُحْتَاجِينَ مِنْ وُلْدِ فُلانِ بْنِ فُلانٍ وَ هُمْ كَثِيرٌ مُتَفَرِّقُونَ فِي الْبِلادِ.

فَأَجَابَ عليه‌السلام: ذَكَرْتَ الْأَرْضَ الَّتِي أَوْقَفَهَا جَدُّكَ عَلَى فُقَرَاءِ وُلْدِ فُلانِ بْنِ فُلانٍ وَهِيَ لِمَنْ حَضَرَ الْبَلَدَ الَّذِي فِيهِ الْوَقْفُ وَ لَيْسَ لَكَ أَنْ تُتْبِعَ مَنْ كَانَ غَائِباً.

از امام رضا عليه‌السلام پرسیدم: اگر انسان زمینی را وقف کند و بعد تصمیم بگیرد که از این عمل منصرف شود وطرح دیگری بریزد، آیا جایز است؟

فرمود: اگر کسی زمین خود را برای فرزندان و برخی افراد بیگانه وقف کند وبرای ادارهٔ وقف و تقسیم عایدی سرپرستی معین نماید، حق ندارد از مراتب وقف کرده باشد تا بعداً بالغ شوند و به سرپرستی و ادارهٔ زمین بپردازند و به همین منظور خودش از باب ولایت به سرپرستی و ادارهٔ وقف اقدام کرده باشد، باز هم نمی‌تواند وقف را تغییر دهد؛ اما اگر فرزندانش بالغ باشند و هنوز زمین وقفی را به آنان تسلیم نکرده باشد و آنان نیز بر پدرشان ادعایی نکرده باشند، پدر می‌تواند وقف را تغییر و تبدیل دهد؛ چرا که فرزندانش نمی‌توانند بی‌اجازهٔ پدر زمین وقفی را تصاحب کنند.

۳۷ ـ علی بن محمد بن سلیمان نوفلی گوید: به امام جواد عليه‌السلام نامه نوشتم و پرسیدم: پدربزرگم زمینی را وقف نیازمندان نسل «فلان بن فلان» نمود و آن‌ها بسیارند ودر شهرهای مختلف پر اکنده‌اند.

حضرت چنین جواب فرمود: زمینی را بیان کردی که پدر بزرگت وقف نیازمندان نسل «فلان بن فلان» نمود برای آن تعداد از آن نیازمندانی است که در شهری که زمین وقفی در آن است مقیم‌اند ولازم نیست که پی بقیه که در شهرهای دیگرند بگردی.

۳۸ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ نُعَيْمٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ مُوسَى علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ جَعَلَ دَاراً سُكْنَى لِرَجُلٍ إِبَّانَ حَيَاتِهِ أَوْ جَعَلَهَا لَهُ وَ لِعَقِبِهِ مِنْ بَعْدِهِ.

قَالَ: هِيَ لَهُ وَ لِعَقِبِهِ مِنْ بَعْدِهِ كَمَا شَرَطَ.

قُلْتُ: فَإِنِ احْتَاجَ يَبِيعُهَا؟

قَالَ: نَعَمْ.

قُلْتُ: فَيَنْقُضُ بَيْعُهُ الدَّارَ السُّكْنَى.

قَالَ: لا يَنْقُضُ الْبَيْعُ السُّكْنَى كَذَلِكَ سَمِعْتُ أَبِي علیه السلام يَقُولُ:

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام: لا يَنْقُضُ الْبَيْعُ الْإِجَارَةَ وَ لا السُّكْنَى وَ لَكِنْ يَبِيعُهُ عَلَى أَنَّ الَّذِي يَشْتَرِيهِ لا يَمْلِكُ مَا اشْتَرَى حَتَّى يَنْقَضِيَ السُّكْنَى عَلَى مَا شَرَطَ وَ الْإِجَارَةُ.

قُلْتُ: فَإِنْ رَدَّ عَلَى الْمُسْتَأْجِرِ مَالَهُ وَ جَمِيعَ مَا لَزِمَهُ مِنَ النَّفَقَةِ وَ الْعِمَارَةِ فِيمَا اسْتَأْجَرَهُ؟

---

۳۸ ـ حسین بن نعیم گوید: از امام کاظم علیه السلام پرسیدم: اگر انسان سکنای خانه‌اش را به کسی صدقه کند که تا زنده باشد و یا نسل و اعقاب او زنده باشند کسی مزاحم آنان نباشد، این صدقه چگونه است؟

فرمود: آن خانه، بر اساس شرط و تعهد، در اختیار او و نسل او قرار خواهد گرفت.

عرض کردم: اگر صاحب خانه نیازی داشته باشند، می‌تواند آن را بفروشد؟

فرمود: آری.

عرض کردم: فروختن خانه، صدقهٔ سکنی را نقض می‌کند؟

فرمود: فروختن خانه صدقهٔ سکنی را نقض نمی‌کند؛ من از پدرم چنین شنیده‌ام که فرمود: امام باقر علیه السلام فرمود: فروختن خانه سند اجاره و سند سکنی را نقض نمی‌کند؛ مالک خانهٔ خود را با این قصد می‌فروشد که خریدار خانه حق تخلیه ندارد مگر بعد از پایان دورهٔ سکنی با همهٔ شرایط آن و مگر بعد از پایان مدت اجاره.

عرض کردم: اگر خریدار خانه حقوق مستأجر را از مخارج و هزینهٔ تعمیرات بپرازد تا خانه را تخلیه کند، چه صورت دارد؟

قَالَ: عَلَى طِيبَةِ النَّفْسِ وَ يَرْضَى الْمُسْتَأْجِرُ بِذَلِكَ لا بَأْسَ.

۳۹ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ رَافِعٍ الْبَجَلِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ جَعَلَ لِرَجُلٍ سُكْنَى دَارٍ لَهُ حَيَاتَهُ يَعْنِي صَاحِبَ الدَّارِ فَلَمَّا مَاتَ صَاحِبُ الدَّارِ أَرَادَ وَرَثَتُهُ أَنْ يُخْرِجُوهُ أَ لَهُمْ ذَلِكَ؟

قَالَ: فَقَالَ: أَرَى أَنْ تُقَوَّمَ الدَّارُ بِقِيمَةٍ عَادِلَةٍ وَ يُنْظَرَ إِلَى ثُلُثِ الْمَيِّتِ فَإِنْ كَانَ فِي ثُلُثِهِ مَا يُحِيطُ بِثَمَنِ الدَّارِ فَلَيْسَ لِلْوَرَثَةِ أَنْ يُخْرِجُوهُ وَ إِنْ كَانَ الثُّلُثُ لا يُحِيطُ بِثَمَنِ الدَّارِ فَلَهُمْ أَنْ يُخْرِجُوهُ.

قِيلَ لَهُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ مَاتَ الرَّجُلُ الَّذِي جُعِلَ لَهُ السُّكْنَى بَعْدَ مَوْتِ صَاحِبِ الدَّارِ يَكُونُ السُّكْنَى لِعَقِبِ الَّذِي جُعِلَ لَهُ السُّكْنَى؟

قَالَ: لا.

۴۰ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ عَجْلانَ أَبِي صَالِحٍ قَالَ:

فرمود: اگر مستأجر با رضایت خاطر قبول کند مانعی ندارد.

۳۹ ـ خالد بن رافع بجلی: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی در زمان حیاتش حق سکونت خانه خود را برای دیگری قرار می‌دهد. پس هنگامی که صاحب خانهٔ از دنیا می‌رود، ورثه‌اش می‌خواهند آن مرد را از خانه بیرون کنند؛ آیا چنین حقی دارند؟

فرمود: به نظر من خانه را به قیمتی عادلانه قیمت گذاری کنند و یک سوم اموال میت را بنگرند؛ پس اگر ثلث ترکه قیمت خانه را در بر می‌گیرد ورثه حق ندارند بیرونش کنند و اگر قیمت خانه را در بر نمی‌گیرد حق دارند او را بیرون کنند.

عرض کردند: به نظر شما اگر مردی که در آن خانه سکونت کرده است پس از مرگ صاحب خانه فوت کند، حق سکونت برای ورثه او نیز وجود دارد؟

فرمود: نه.

۴۰ ـ عجلان ابی صالح گوید:

أَمْلَأَ عَلَيَّ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام :

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ ، هَذَا مَا تَصَدَّقَ اللهَ بِهِ فُلانُ بْنُ فُلانٍ وَ هُوَ حَيٌّ سَوِيٌّ بِدَارِهِ الَّتِي فِي بَنِي فُلانٍ بِحُدُودِهَا صَدَقَةً لا تُبَاعُ وَ لا تُوهَبُ وَ لا تُورَثُ حَتَّى يَرِثَهَا وَارِثُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ إِنَّهُ قَدْ أَسْكَنَ صَدَقَتَهُ هَذِهِ فُلاناً وَ عَقِبَهُ فَإِذَا انْقَرَضُوا فَهِيَ عَلَى ذِي الْحَاجَةِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُدَيْسٍ عَنْ أَبَانٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام مِثْلَهُ

٤١ ـ أَبَانٌ عَنْ أَبِي الْجَارُودِ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام:

لا يَشْتَرِي الرَّجُلُ مَا تَصَدَّقَ بِهِ وَ إِنْ تَصَدَّقَ بِمَسْكَنٍ عَلَى ذِي قَرَابَتِهِ فَإِنْ شَاءَ سَكَنَ مَعَهُمْ وَ إِنْ تَصَدَّقَ بِخَادِمٍ عَلَى ذِي قَرَابَتِهِ خَدَمَتْهُ إِنْ شَاءَ اللهُ.

امام صادق عليه السلام صورت وقف‌نامه‌ای را چنین املا کرد:

بسم‌الله الرحمن الرحیم.

این است وقف نامه‌ای که فلانی پسر فلانی تنظیم کرده است: وی در حال حیات و در حال سلامتی، خانهٔ شخصی خود را در محلهٔ بنی‌فلان که حدود چهار جانبی آن معلوم است، صدقه‌ای دائم در راه خدا قرار داد که آن را نفروشند و نبخشند و به میراث نبرند تا آن روز که وارث آسمان‌ها و زمین به میراث بگیرد؛ و در این خانهٔ وقفی فلانی را با فرزندان و اعقابش نشیمن داد و اگر نسل و اعقاب او منقرض شدند، بر نیازمند از مسلمانان وقف خواهد بود.

۴۱ ـ ابو جارود گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

انسان نباید صدقه‌ای را که پرداخته است دو باره خریداری کند و اگر خانه‌ای را به بستگانش صدقه داده است، اگر بخواهد می‌تواند با آنان در آن خانه سکوت کند و اگر خدمتکاری را به بستگانش صدقه دهد، خدمتکار می‌تواند خدمت او را به جای آورد؛ ان شاءالله.

(۲٤)

بَابُ مَنْ أَوْصَى بِجُزْءٍ مِنْ مَالِهِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ سَيَابَةَ قَالَ:

إِنَّ امْرَأَةً أَوْصَتْ إِلَيَّ فَقَالَتْ: ثُلُثِي يُقْضَى بِهِ دَيْنِي وَ جُزْءٌ مِنْهُ لِفُلَانَةَ فَسَأَلْتُ عَنْ ذَلِكَ ابْنَ أَبِي لَيْلَى.

فَقَالَ: مَا أَرَى لَهَا شَيْئاً مَا أَدْرِي مَا الْجُزْءُ؟

فَسَأَلْتُ عَنْهُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام بَعْدَ ذَلِكَ وَ خَبَّرْتُهُ كَيْفَ قَالَتِ الْمَرْأَةُ وَ مَا قَالَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى.

فَقَالَ: كَذَبَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى لَهَا عُشْرُ الثُّلُثِ إِنَّ اللهَ عزّوجلّ أَمَرَ إِبْرَاهِيمَ عليه‌السلام فَقَالَ: **﴿اجْعَلْ عَلىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءاً﴾** وَ كَانَتِ الْجِبَالُ يَوْمَئِذٍ عَشَرَةً وَ الْجُزْءُ هُوَ الْعُشْرُ مِنَ الشَّيْءِ.

بخش بیست و چهارم

حکم کسی که به یک جزء از مال خودش وصیّت می‌کند

۱ ـ عبدالرحمان بن سیابه گوید: زنی به من وصیت نمود و گفت: با ثلث ترکه‌ام بدهی‌های مرا بپرداز و یک جزء آن برای فلان زن است. من این مسأله را از ابن ابی لیلی پرسیدم.

ابن ابی لیلی گفت: به نظر من آن زن هیچ سهمی ندارد. من نمی‌دانم «یک جزء» چیست.

بعد از آن از امام صادق عليه‌السلام پرسیدم و به ایشان خبر دادم که آن زن وصیت گزار چه گفت و ابن ابی لیلی چه پاسخ داد.

فرمود: ابن ابی لیلی دروغ گفته است. یک دهم ثلث برای آن زن است. به راستی که خداوند به ابراهیم عليه‌السلام امر نمود و فرمود: «بر هر کوهی، جزئی از آن را قرار بده» و در آن روز آن کوه‌ها ده کوه بودند و جزء، همان یک دهم شئ است.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:
سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى بِجُزْءٍ مِنْ مَالِهِ.
قَالَ: جُزْءٌ مِنْ عَشَرَةٍ قَالَ اللهُ عزّوجلّ: ﴿اجْعَلْ عَلىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءاً﴾ وَ كَانَتِ الْجِبَالُ عَشَرَةً.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ: الْجُزْءُ وَاحِدٌ مِنْ عَشَرَةٍ، لِأَنَّ الْجِبَالَ عَشَرَةٌ وَ الطُّيُورَ أَرْبَعَةٌ.

(۲۵)

بَابُ مَنْ أَوْصَى بِشَيْءٍ مِنْ مَالِهِ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ جَمِيلٍ عَنْ أَبَانٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما السلام أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى بِشَيْءٍ مِنْ مَالِهِ

---

۲ ـ معاویة بن عمار گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی به جزئی از ترکه‌اش وصیت نمود.

فرمود: جزء از ده می‌باشد. خداوند می‌فرماید: «بر هر کوهی جزئی از آن را قرار بده» و آن کوه‌ها ده کوه بودند.

۳ ـ ابان بن تغلب گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: جزء یک دهم است؛ زیرا (در داستان حضرت ابراهیم عليه السلام) کوه‌ها ده کوه بودند و پرندگان چهار عدد.

بخش بیست و پنجم

حکم کسی که به مقداری از مال خودش وصیّت می‌کند

۱ ـ ابان گوید: از امام سجاد عليه السلام پرسیدند: مردی به مقداری از ترکه‌اش وصیت نمود.

فَقَالَ: الشَّيْءُ فِي كِتَابِ عَلِيٍّ عليه السلام وَاحِدٌ مِنْ سِتَّةٍ.

٢ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ أَوْ غَيْرِهِ عَنْ جَمِيلٍ عَنْ أَبَانٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما السلام قَالَ:

سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى بِشَيْءٍ مِنْ مَالِهِ.

قَالَ: الشَّيْءُ فِي كِتَابِ عَلِيٍّ عليه السلام مِنْ سِتَّةٍ.

(٢٦)

بَابُ مَنْ أَوْصَى بِسَهْمٍ مِنْ مَالِهِ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ يُوصِي بِسَهْمٍ مِنْ مَالِهِ.

فرمود: یک مقدار در کتاب حضرت علی عليه السلام یک ششم است.

٢ ـ ابان نظیر این روایت را با سند دیگری از امام سجاد عليه السلام نقل می‌کند.

بخش بیست و ششم

حکم کسی که به سهمی از مال خودش وصیّت می‌کند

١ ـ سکونی گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدند: شخصی به سهمی از ترکه‌اش وصیت می‌کند.

فَقَالَ: السَّهْمُ وَاحِدٌ مِنْ ثَمَانِيَةٍ لِقَوْلِ اللهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَ الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَ الْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَ فِي الرِّقَابِ وَ الْغَارِمِينَ وَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ﴾.

٢ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ صَفْوَانَ قَالَ: سَأَلْتُ الرِّضَا عليه السلام ؛

وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَفْوَانَ وَ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ قَالا: سَأَلْنَا أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى بِسَهْمٍ مِنْ مَالِهِ وَ لا يُدْرَى السَّهْمُ أَيُّ شَيْءٍ هُوَ؟

فَقَالَ: لَيْسَ عِنْدَكُمْ فِيما بَلَغَكُمْ عَنْ جَعْفَرٍ عليه السلام وَلا عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِيهَا شَيْءٌ؟

قُلْنَا لَهُ: جُعِلْنَا فِدَاكَ! مَا سَمِعْنَا أَصْحَابَنَا يَذْكُرُونَ شَيْئاً مِنْ هَذَا عَنْ آبَائِكَ.

فَقَالَ: السَّهْمُ وَاحِدٌ مِنْ ثَمَانِيَةٍ.

فَقُلْنَا لَهُ: جُعِلْنَا فِدَاكَ! كَيْفَ صَارَ وَاحِداً مِنْ ثَمَانِيَةٍ؟

فَقَالَ: أَ مَا تَقْرَأُ كِتَابَ اللهِ عزّ وجلّ؟

فرمود: سهم یک هشتم است؛ به خاطر فرموده خداوند: «صدقات مخصوص فقرا، مساکین وکارکنانی است که آن را جمع‌آوری می‌کنند وبرای جلب محبت افراد وبردگان، بدهکاران ودر راه خدا وبازماندگان در راه» (که هشت گروه هستند).

٢ ـ صفوان و احمد بن احمد بن محمد بن ابی نصر گویند: از امام رضا عليه السلام پرسیدیم: شخصی به سهمی از ترکه‌اش وصیت نمود وروشن نیست که سهم چیست؟

فرمود: آیا در روایاتی که از امام صادق عليه السلام و امام باقر عليه السلام به شما رسیده است، روایتی در خصوص این مسأله نیست؟

عرض کردیم: قربانتان گردیم! ما از یاران خود نشنیدیم که از پدران شما روایتی در این خصوص بیان کنند.

فرمود: سهم یک هشتم است.

عرض کردیم: فدایتان شویم! چگونه یک هشتم است؟

فرمود: آیا قرآن نخوانده‌ای؟!

قُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ! إِنِّي لَأَقْرَؤُهُ وَ لَكِنْ لا أَدْرِي أَيُّ مَوْضِعٍ هُوَ.

فَقَالَ: قَوْلُ اللهِ ﷻ: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَ الْمَسَاكِينِ وَ الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَ الْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَ فِي الرِّقَابِ وَ الْغَارِمِينَ وَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ﴾.

ثُمَّ عَقَدَ بِيَدِهِ ثَمَانِيَةً قَالَ: وَ كَذَلِكَ قَسَمَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى ثَمَانِيَةِ أَسْهُمٍ فَالسَّهْمُ وَاحِدٌ مِنْ ثَمَانِيَةٍ.

(۲۷)

بَابُ الْمَرِيضِ يُقِرُّ لِوَارِثٍ بِدَيْنٍ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: الرَّجُلُ يُقِرُّ لِوَارِثٍ بِدَيْنٍ

عرض کردم: قربانت شوم! قرآن خوانده‌ام اما نمی‌دانم که آن کدام موضع قرآن است.

فرمود: فرموده خداوند ﷻ: «صدقات مخصوص فقرا، مساکین وکارکنانی است که آن را جمع‌آوری می‌کنند وبرای جلب محبت افراد وبردگان، بدهکاران ودر راه خدا وبازماندگان در راه».

آنگاه حضرت با انگشتان خود شمرد: یک، دو،...و هشت و فرمود: پیامبر خدا ﷺ نیز به همین روش صدقات را بر هشت قسمت تقسیم نمود. بنا بر این سهم یک هشتم است.

بخش بیست و هفتم

حکم اقرار بیمار به نفع وارثان

۱ ـ حلبی گوید: به امام صادق علیه‌السلام عرض کردم: شخصی می‌تواند اقرار کند که به یکی از ورثه خود بدهی دارد؟

فَقَالَ: يَجُوزُ إِذَا كَانَ مَلِيّاً.

۲ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى لِبَعْضِ وَرَثَتِهِ أَنَّ لَهُ عَلَيْهِ دَيْناً.

فَقَالَ: إِنْ كَانَ الْمَيِّتُ مَرْضِيّاً فَأَعْطِهِ الَّذِي أَوْصَى لَهُ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنِ الْعَلاءِ بَيَّاعِ السَّابِرِيِّ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ امْرَأَةٍ اسْتَوْدَعَتْ رَجُلاً مَالاً فَلَمَّا حَضَرَتْهَا الْوَفَاةُ قَالَتْ لَهُ: إِنَّ الْمَالَ الَّذِي دَفَعْتُهُ إِلَيْكَ لِفُلانَةَ وَ مَاتَتِ الْمَرْأَةُ فَأَتَى أَوْلِيَاؤُهَا الرَّجُلَ فَقَالُوا لَهُ: إِنَّهُ كَانَ لِصَاحِبَتِنَا مَالٌ وَ لا نَرَاهُ إِلَّا عِنْدَكَ فَاحْلِفْ لَنَا أَنَّ مَا لَهَا قِبَلَكَ شَيْءٌ أَفَيَحْلِفُ لَهُمْ؟

فرمود: جایز است؛ آنگاه که وارث (یا میت) ثروتمند باشد.

۲ ـ منصوربن حازم گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی در حال احتضار اعتراف کند که فلان وارث من مبلغی از من طلب کار است، (آیا اعتراف او مسموع است؟)

فرمود: اگر وصیت گزار مورد اعتماد باشد، آن مبلغ را به وارث او بپردازید.

۳ ـ بیّاع سابری گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: زنی دارایی خود را نزد کسی امانت می‌گذارد، و چون مرگ او فرا می‌رسد به امانت‌دار خود می‌گوید: مبلغی را که نزدت امانت نهاده‌ام مال خواهرم فلانی است، به او تحویل بده. موقعی که آن زن می‌میرد وارثانش می‌آیند و می‌گویند: این زن مبلغی داشت که باید نزد شما امانت باشد، در صورت انکار، باید قسم یاد کنی که این زن نزد تو هیچ امانتی ندارد. آیا شخص امین می‌تواند برای وارثان آن زن سوگند خورد و آن مبلغ را به خواهر او تحویل دهد؟

فَقَالَ: إِنْ كَانَتْ مَأْمُونَةً عِنْدَهُ فَيَحْلِفُ لَهُمْ وَ إِنْ كَانَتْ مُتَّهَمَةً فَلا يَحْلِفُ وَ يَضَعُ الْأَمْرَ عَلَى مَا كَانَ فَإِنَّمَا لَهَا مِنْ مَالِهَا ثُلُثُهُ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ جَابِرٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَقَرَّ لِوَارِثٍ لَهُ وَ هُوَ مَرِيضٌ بِدَيْنٍ عَلَيْهِ.

قَالَ: يَجُوزُ عَلَيْهِ إِذَا أَقَرَّ بِهِ دُونَ الثُّلُثِ.

٥ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي وَلَّادٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ مَرِيضٍ أَقَرَّ عِنْدَ الْمَوْتِ لِوَارِثٍ بِدَيْنٍ لَهُ عَلَيْهِ.

قَالَ: يَجُوزُ ذَلِكَ.

قُلْتُ: فَإِنْ أَوْصَى لِوَارِثٍ بِشَيْءٍ؟

قَالَ: جَائِزٌ.

فرمود: اگر آن زن مورد اعتماد باشد و شخص امین بداند که زن راست گفته و این مبلغ مال خواهر اوست، باید برای وارثان آن زن سوگند یاد کند؛ واگر مورد اتهام باشد، نباید سوگند خورد، باید آن مبلغ را به دست وارثان او بسپارد و اعتراف آن زن را برای آنان فاش کند تا آنان خود تصمیم بگیرند؛ زیرا این زن بیش از یک ثلث نمی‌تواند برای دیگران منظور کند.

۴ ـ اسماعیل بن جابر گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی در بستر بیماری اعتراف کند که فلان وارث من مبلغی از من طلب کار است که باید تأدیه شود، آیا اعتراف او مسموع است؟

فرمود: اگر مبلغ مزبور در حدود ثلث میراث باشد، باید به وارث او بپردازند.

۵ ـ ابوولّاد گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی در بستر بیماری و با حال احتضار اعتراف کند که فلان وارث من مبلغی از من طلب کار است، آیا اعتراف او حجت است؟

فرمود: اعتراف او جایز است.

عرض کردم: اگر در همین حالت وصیت کند که مبلغی از حق ثلث من به فلان وارث من بپردازید چه صورت دارد؟

فرمود: وصیت جایز است.

(۲۸)
بَابُ بَعْضِ الْوَرَثَةِ يُقِرُّ بِعِتْقٍ أَوْ دَيْنٍ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَرَّارٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ عَبْداً فَشَهِدَ بَعْضُ وُلْدِهِ أَنَّ أَبَاهُ أَعْتَقَهُ قَالَ: يَجُوزُ عَلَيْهِ شَهَادَتُهُ وَ لا يُغْرَمُ وَ يُسْتَسْعَى الْغُلامُ فِيمَا كَانَ لِغَيْرِهِ مِنَ الْوَرَثَةِ.

۲ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ غُلاماً مَمْلُوكاً فَشَهِدَ بَعْضُ الْوَرَثَةِ أَنَّهُ حُرٌّ.

بخش بیست و هشتم
اعتراف برخی از وارثان به آزادی برده یا پرداخت بدهی

۱ ـ منصور بن حازم گوید: امام صادق عليه السلام در بارۀ مردی که از دنیا رفت و برده‌ای به جای گذاشت و یکی از فرزندان میت شهادت داد که پدرش برده را آزاد کرده بود فرمود: شهادت پسر بر خودش لازم الاجرا می‌شود و طلبی نخواهد داشت و برده با کار کردن در پرداخت سهم باقی وارثان سعی می‌نماید.

۲ ـ منصور بن حازم گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی وفات نمود و برده‌ای را از خود به جا گذاشت. یکی از ورثه به آزادی برده شهادت داد.

فَقَالَ: إِنْ كَانَ الشَّاهِدُ مَرْضِيّاً جَازَتْ شَهَادَتُهُ فِي نَصِيبِهِ وَ اسْتُسْعِيَ فِيما كَانَ لِغَيْرِهِ مِنَ الْوَرَثَةِ.

٣ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ وَ حُسَيْنِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ مَاتَ فَأَقَرَّ عَلَيْهِ بَعْضُ وَرَثَتِهِ لِرَجُلٍ بِدَيْنٍ.

قَالَ: يَلْزَمُهُ ذَلِكَ فِي حِصَّتِهِ.

(٢٩)

بَابُ الرَّجُلِ يَتْرُكُ الشَّيْءَ الْقَلِيلَ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ أَكْثَرُ مِنْهُ وَ لَهُ عِيَالٌ

١ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي نَصْرٍ بِإِسْنَادٍ لَهُ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ يَمُوتُ وَ يَتْرُكُ عِيَالاً وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ أَ يُنْفِقُ عَلَيْهِمْ مِنْ مَالِهِ ؟

فرمود: چنان چه وارثی که شهادت داده است، مورد قبول باشد شهادتش در خصوص سهم خودش جایز است و برده با کار کردن سهم باقی ورّاث را می‌پردازد.

۳ ـ اسحاق بن عمّار گوید: امام صادق عليه السلام درباره کسی که می‌میرد و یکی از وارثانش اعتراف کند که او مبلغی به فلانی بدهکار است، فرمود:

این وارث شخصاً باید به اعتراف خود ترتیب اثر بدهد و بدهی آن میّت را به میزان ارثی که دریافت می‌کند تأدیه نماید.

بخش بیست و نهم
ترکه اندک و بدهی فراوان

۱ ـ راوی گوید: از امام عليه السلام پرسیدند: مردی از دنیا می‌رود که خانواده‌ای دارد و دینی نیز بر گردن اوست؛ آیا می‌توان از اموالش نفقه خانواده‌اش را داد؟

قَالَ: إِنِ اسْتَيْقَنَ أَنَّ الدَّيْنَ الَّذِي عَلَيْهِ يُحِيطُ بِجَمِيعِ الْمَالِ فَلا يُنْفِقْ عَلَيْهِمْ وَ إِنْ لَمْ يَسْتَيْقِنْ فَلْيُنْفِقْ عَلَيْهِمْ مِنْ وَسَطِ الْمَالِ.

۲ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ سَمَاعَةَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ هَاشِمٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنْ عَبْدِالرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه‌السلام مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ:

إِنْ كَانَ يُسْتَيْقَنُ أَنَّ الَّذِي تَرَكَ يُحِيطُ بِجَمِيعِ دَيْنِهِ فَلا يُنْفَقْ عَلَيْهِمْ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ يُسْتَيْقَنُ فَلْيُنْفَقْ عَلَيْهِمْ مِنْ وَسَطِ الْمَالِ.

۳ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ سَمَاعَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ أَوْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا [عَنْهُ] عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه‌السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: إِنَّ رَجُلاً مِنْ مَوَالِيكَ مَاتَ وَ تَرَكَ وُلْداً صِغَاراً وَ تَرَكَ شَيْئاً وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ وَ لَيْسَ يَعْلَمُ بِهِ الْغُرَمَاءُ فَإِنْ قَضَاهُ لِغُرَمَائِهِ بَقِيَ وُلْدُهُ وَ لَيْسَ لَهُمْ شَيْءٌ.

فَقَالَ: أَنْفَقَهُ عَلَى وُلْدِهِ.

فرمود: اگر وصی یقین دارد که آن دین همه ترکه را در بر می‌گیرد، نباید نفقه دهد. و اگر یقین نداشته باشد، باید از اصل مال نفقه آنان را بپردازد.

۲ ـ عبدالرحمان بن حجاج نظیر روایت قبل را از امام کاظم عليه‌السلام نقل می‌نماید.

۳ـ علی بن ابی حمزه گوید: به امام رضا عليه‌السلام گفتم: یکی از دوست داران شما از دنیا رفته وفرزندان خردسالی از خود به جای نهاده است. او ترکه‌ای نیز به جای گذاشته است. دینی نیز به عهده اوست، اما طلبکاران از ماجرا بی خبرند. پس چنان چه وصی ترکه را به طلبکاران بپردازد، کودکان بدون خرج و نفقه می‌مانند.

فرمود: (وصی) ترکه را به کودکان بپردازد.

(۳۰)

بَابٌ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى لِرَجُلٍ بِسَيْفٍ وَ كَانَ فِي جَفْنٍ وَ عَلَيْهِ حِلْيَةٌ فَقَالَ لَهُ الْوَرَثَةُ: إِنَّمَا لَكَ النَّصْلُ وَ لَيْسَ لَكَ الْمَالُ.

قَالَ: فَقَالَ: لا، بَلِ السَّيْفُ بِمَا فِيهِ لَهُ.

قَالَ: فَقُلْتُ: رَجُلٌ أَوْصَى لِرَجُلٍ بِصُنْدُوقٍ وَ كَانَ فِيهِ مَالٌ فَقَالَ الْوَرَثَةُ: إِنَّمَا لَكَ الصُّنْدُوقُ وَ لَيْسَ لَكَ الْمَالُ.

قَالَ: فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام: الصُّنْدُوقُ بِمَا فِيهِ لَهُ.

بخش سی ام

[وصیّت به مال مبهم]

۱ ـ ابو جمیله گوید: از امام رضا علیه السلام پرسیدم: مردی شمشیری را برای دیگری وصیت نمود، آن شمشیر داخل غلافی بود و روی غلاف، زیورآلاتی قرار داشت. پس ورثه گفتند: فقط تیغه شمشیر از آنِ توست و صاحب اموال دیگر نیستی.

فرمود: نه؛ بلکه شمشیر همراه متعلقاتش برای اوست.

عرض کردم: مردی وصیت نمود صندوقی که در آن اموالی بود به دیگری داده شود. اما ورثه گفتند: فقط صندوق برای توست و اموال داخل آن مالِ تو نیست.

فرمود: صندوق و اموال داخل آن برای آن مرد است.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ هِلالٍ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ قَالَ: هَذِهِ السَّفِينَةُ لِفُلانٍ وَ لَمْ يُسَمِّ مَا فِيهَا وَ فِيهَا طَعَامٌ أَ يُعْطَاهَا الرَّجُلُ وَ مَا فِيهَا؟

قَالَ: هِيَ لِلَّذِي أَوْصَى لَهُ بِهَا إِلَّا أَنْ يَكُونَ صَاحِبُهَا مُتَّهَماً وَ لَيْسَ لِلْوَرَثَةِ شَيْءٌ.

۳ ـ وَ عَنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ الْمُفَضَّلِ بْنِ صَالِحٍ قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام أَسْأَلُهُ عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى لِرَجُلٍ بِسَيْفٍ فَقَالَ الْوَرَثَةُ: إِنَّمَا لَكَ الْحَدِيدُ وَ لَيْسَ لَكَ الْحِلْيَةُ لَيْسَ لَكَ غَيْرُ الْحَدِيدِ.

فَكَتَبَ إِلَيَّ: السَّيْفُ لَهُ وَ حِلْيَتُهُ.

٤ ـ عَنْهُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ:

---

۲ ـ عقبة بن خالد گوید: از امام صادق عليه السلام سؤال کردم: مردی می‌گوید: این کشتی از آنِ فلانی باشد، اما به زبان نمی‌آورد که در آن کشتی چیست، داخل کشتی غذایی است؛ آیا کشتی و غذای داخل آن را به او می‌دهند؟

فرمود: این حق برای اوست؛ جز این که وصیت‌گزار مورد اتهام باشد و ترکه‌اش برای ورثه نباشد.

۳ ـ ابو جمیله مفضّل بن صالح گوید: به امام کاظم عليه السلام نامه نوشتم و از ایشان پرسیدم: مردی وصیت نمود که شمشیری را به شخصی دهند. اما ورثه می‌گویند: فقط آهن شمشیر از آنِ توست و زیور آلات آن برای تو نیست. تو حقی جز آهن شمشیر نداری.

حضرت نوشت: شمشیر و زیورآلات آن برای اوست.

۴ ـ عقبه نظیر روایت یکم همین بخش را از امام صادق عليه السلام نقل می‌کند.

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى لِرَجُلٍ بِصُنْدُوقٍ وَكَانَ فِي الصُّنْدُوقِ مَالٌ فَقَالَ الْوَرَثَةُ: إِنَّمَا لَكَ الصُّنْدُوقُ وَلَيْسَ لَكَ مَا فِيهِ.

فَقَالَ: الصُّنْدُوقُ بِمَا فِيهِ لَهُ.

(۳۱)

بَابُ مَنْ لا تَجُوزُ وَصِيَّتُهُ مِنَ الْبَالِغِينَ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي وَلَّادٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

مَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ مُتَعَمِّداً فَهُوَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِداً فِيهَا.

قِيلَ لَهُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ كَانَ أَوْصَى بِوَصِيَّةٍ ثُمَّ قَتَلَ نَفْسَهُ مِنْ سَاعَتِهِ تَنْفُذُ وَصِيَّتُهُ؟

بخش سی و یکم

بالغی که وصیّتش جایز نیست

۱ ـ ابو ولاّد گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

هر کس از روی عمد خودکشی نماید برای همیشه در آتش دوزخ خواهد بود.

کسی از حاضران پرسید: به نظر شما اگر کسی وصیت نامهٔ خود را تنظیم کند و در همان ساعت خودکشی کند، آیا وصیت او باید اجرا شود؟

قَالَ: فَقَالَ: إِنْ كَانَ أَوْصَى قَبْلَ أَنْ يُحْدِثَ حَدَثاً فِي نَفْسِهِ مِنْ جِرَاحَةٍ أَوْ فِعْلٍ لَعَلَّهُ يَمُوتُ أُجِيزَتْ وَصِيَّتُهُ فِي الثُّلُثِ وَ إِنْ كَانَ أَوْصَى بِوَصِيَّةٍ بَعْدَ مَا أَحْدَثَ فِي نَفْسِهِ مِنْ جِرَاحَةٍ أَوْ فِعْلٍ لَعَلَّهُ يَمُوتُ لَمْ تَجُزْ وَصِيَّتُهُ.

(۳۲)

بَابُ مَنْ أَوْصَى لِقَرَابَاتِهِ وَ مَوَالِيهِ كَيْفَ يُقْسَمُ بَيْنَهُمْ؟

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام: رَجُلٌ كَانَ لَهُ ابْنَانِ فَمَاتَ أَحَدُهُمَا وَ لَهُ وُلْدٌ ذُكُورٌ وَ إِنَاثٌ فَأَوْصَى لَهُمْ جَدُّهُمْ بِسَهْمِ أَبِيهِمْ فَهَذَا السَّهْمُ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ أَمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ؟

فَوَقَّعَ عليه السلام: يُنْفِذُونَ وَصِيَّةَ جَدِّهِمْ كَمَا أَمَرَ إِنْ شَاءَ اللهُ.

فرمود: اگر کسی نخست وصیت کند سپس دست به خودکشی زند؛ جراحتی بر تن خود برساند و یا سمی تناول کند، وصیت او در حد ثلث اجرا خواهد شد؛ ولی اگر نخست دست به خودکشی زده باشد؛ یعنی جراحتی بر تن خود وارد کند و یا سمی تناول کند، و بعد وصیت کند، وصیت او اجرا نخواهد شد.

بخش سی و دوم
چگونگی تقسیم وصیّت به نزدیکان

۱ ـ سهل بن زیاد گوید: به امام حسن عسکری عليه السلام نوشتم: مردی دو پسر دارد و یکی از آنان که پسران و دخترانی دارد وفات می‌کند. پدر بزرگ، سهم پدر این بچه‌ها را برای آنان وصیت می‌کند؛ آیا پسر و دختر در این سهم یکسان‌اند؟ یا پسر دو برابر سهم دختر دارد؟

حضرت توقیع فرمود: وصیت پدر بزرگشان را همان طور که دستور داده بود به جای آورند؛ ان شاء الله!

قَالَ: وَ كَتَبْتُ إِلَيْهِ رَجُلٌ لَهُ وُلْدٌ ذُكُورٌ وَ إِنَاثٌ فَأَقَرَّ لَهُمْ بِضَيْعَةٍ أَنَّهَا لِوُلْدِهِ وَ لَمْ يَذْكُرْ أَنَّهَا بَيْنَهُمْ عَلَى سِهَامِ اللهِ ﷻ وَ فَرَائِضِهِ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ؟

فَوَقَّعَ ﷺ: يُنْفِذُونَ فِيهَا وَصِيَّةَ أَبِيهِمْ عَلَى مَا سَمَّى، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ سَمَّى شَيْئاً رَدُّوهَا إِلَى كِتَابِ اللهِ ﷻ وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ ﷺ إِنْ شَاءَ اللهُ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ:

كَتَبَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ ﷺ: رَجُلٌ أَوْصَى بِثُلُثِ مَالِهِ لِمَوَالِيهِ وَ لِمَوْلَيَاتِهِ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ أَوْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ مِنَ الْوَصِيَّةِ؟

فَوَقَّعَ ﷺ: جَائِزٌ لِلْمَيِّتِ مَا أَوْصَى بِهِ عَلَى مَا أَوْصَى بِهِ إِنْ شَاءَ اللهُ.

۳ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ﷺ فِي رَجُلٍ أَوْصَى بِثُلُثِ مَالِهِ فِي أَعْمَامِهِ وَ أَخْوَالِهِ

فَقَالَ: لِأَعْمَامِهِ الثُّلُثَانِ وَ لِأَخْوَالِهِ الثُّلُثُ.

هم چنین برای آن حضرت نوشتم: مردی فرزندان پسر و دختری دارد و اعتراف کرده است که زمینی کشاورزی از آن فرزندان باشد. اما بیان نکرده است که آن زمین بین فرزندان طبق سهام وفرایض خداوند تقسیم شود؛ آیا پسر و دختر سهم یکسانی از آن زمین دارند؟

حضرت توقیع فرمود: وصیت پدرشان را طبق همان وصیتی که نمود به جای آورند. پس اگر مواردی را به روشنی بیان نکرد، وصیت را به قرآن و سنت نبوی ﷺ برگردانید؛ ان شاء الله!

۲ ـ محمد بن یحیی گوید: محمد بن حسن به امام عسکری ﷺ نامه نوشت: مردی وصیت نمود که یک سوم اموالش برای بردگان و کنیزانش باشد. آیا برده و کنیز در آن سهم یکسانی دارند یا برده دو برابر سهم کنیز را دارا است؟

حضرت توقیع فرمود: وصیتی که میت نمود برایش طبق همان روشی که وصیت نموده جایز است؛ ان شاء الله!

۳ ـ زراره گوید: امام باقر ﷺ در مورد کسی که وصیت کند که یک سوم اموال او را به عموها ودایی‌هایش بدهند، فرمود:

برای عموهایش دو سوم و برای دایی‌هایش یک سوم آن منظور می‌شود.

(۳۳)
بَابُ مَنْ أَوْصَى إِلَى مُدْرِكٍ وَ أَشْرَكَ مَعَهُ الصَّغِيرَ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ أَخِيهِ جَعْفَرِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَقْطِينٍ قَالَ:
سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى إِلَى امْرَأَةٍ فَأَشْرَكَ فِي الْوَصِيَّةِ مَعَهَا صَبِيّاً.
فَقَالَ: يَجُوزُ ذَلِكَ وَ تُمْضِي الْمَرْأَةُ الْوَصِيَّةَ وَ لا يُنْتَظَرُ بُلُوغُ الصَّبِيِّ فَإِذَا بَلَغَ الصَّبِيُّ فَلَيْسَ لَهُ أَنْ لا يَرْضَى إِلَّا مَا كَانَ مِنْ تَبْدِيلٍ أَوْ تَغْيِيرٍ فَإِنَّ لَهُ أَنْ يَرُدَّهُ إِلَى مَا أَوْصَى بِهِ الْمَيِّتُ.

۲ ـ مُحَمَّدٌ قَالَ:
كَتَبَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام: رَجُلٌ أَوْصَى إِلَى وُلْدِهِ وَ فِيهِمْ كِبَارٌ قَدْ أَدْرَكُوا وَ فِيهِمْ صِغَارٌ أَ يَجُوزُ لِلْكِبَارِ أَنْ يُنْفِذُوا وَصِيَّتَهُ وَ يَقْضُوا دَيْنَهُ لِمَنْ صَحَّ عَلَى الْمَيِّتِ بِشُهُودٍ عُدُولٍ قَبْلَ أَنْ يُدْرِكَ الْأَوْصِيَاءُ الصِّغَارُ؟

بخش سی و سوم
حکم وصیّت به بالغی که صغیری با او شریک باشد

۱ ـ علی بن یقطین گوید: از امام رضا عليه السلام پرسیدم: مردی زنی را وصی خود می‌کند و کودکی را نیز در آن وصیت با او شریک می‌سازد.

فرمود: چنین کاری جایز است و زن وصیت را جاری می‌کند و منتظر بلوغ کودک نمی‌شود، وقتی بالغ شد، حق ندارد رضایت ندهد؛ جز این که در وصیت تبدیل و دگرگونی شده باشد که او حق دارد وصیت را به همان وصیتی که میت نمود، باز گرداند.

۲ ـ محمد بن یحیی گوید: محمد بن حسن به امام عسکری عليه السلام نوشت: اگر کسی اجرای وصیت را به فرزندان خود محول کند، در صورتی که برخی از فرزندان او بالغ و برخی نابالغ‌اند، آیا فرزندان بالغ او می‌توانند وصیت پدر خود را اجرا کنند و بدهکاری او را که با گواهی افراد عادل به ثبوت رسیده بپردازند؟

فَوَقَّعَ عليه السلام : نَعَمْ عَلَى الْأَكَابِرِ مِنَ الْوِلْدَانِ أَنْ يَقْضُوا دَيْنَ أَبِيهِمْ وَ لا يَحْبِسُوهُ بِذَلِكَ.

(٣٤)
بَابُ مَنْ أَوْصَى إِلَى اثْنَيْنِ فَيَنْفَرِدُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِبَعْضِ التَّرِكَةِ

١ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ:

كَتَبَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام: رَجُلٌ مَاتَ وَ أَوْصَى إِلَى رَجُلَيْنِ أَ يَجُوزُ لِأَحَدِهِمَا أَنْ يَنْفَرِدَ بِنِصْفِ التَّرِكَةِ وَ الْآخَرِ بِالنِّصْفِ؟

فَوَقَّعَ عليه السلام: يَنْبَغِي لَهُمَا أَنْ يُخَالِفَا الْمَيِّتَ وَ أَنْ يَعْمَلا عَلَى حَسَبِ مَا أَمَرَهُمَا إِنْ شَاءَ اللهُ.

٢ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَخَوَيْهِ مُحَمَّدٍ وَ أَحْمَدَ عَنْ أَبِيهِمَا عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي يَزِيدَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ قَالَ:

امام عسکری عليه السلام در پاسخ نوشت: آری، فرزندان بالغ او مکلف هستند که بدهی پدر را بپردازند و تا هنگام بالغ شدن فرزندان صغیر به تأخیر نیندازند.

بخش سی و چهارم
حکم وصیت برای دو نفر

۱ ـ محمد بن یحیی گوید: محمد بن حسن برای امام حسن عسکری عليه السلام نامه نوشت: مردی از دنیا رفت و دو نفر را وصی خود قرار داد؛ آیا جایز است که یکی از آنان نصف ترکه را بردارد و دیگری نصف دیگر را؟

حضرت توقیع فرمود: برای آنان روا نیست که با میت مخالفت کنند و باید طبق دستوری که میت نمود رفتار کنند؛ ان شاءالله!

۲ ـ برید بن معاویه گوید:

إِنَّ رَجُلاً مَاتَ وَ أَوْصَى إِلَيَّ وَ إِلَى آخَرَ أَوْ إِلَى رَجُلَيْنِ فَقَالَ أَحَدُهُمَا: خُذْ نِصْفَ مَا تَرَكَ وَ أَعْطِنِي النِّصْفَ مِمَّا تَرَكَ فَأَبَى عَلَيْهِ الْآخَرُ فَسَأَلُوا أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: ذَلِكَ لَهُ.

(۳۵)

بَابُ صَدَقَاتِ النَّبِيِّ صلی الله علیه وآله وَفَاطِمَةَ وَ الْأَئِمَّةِ علیهم السلام وَوَصَايَاهُمْ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الثَّانِي عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الْحِيطَانِ السَّبْعَةِ الَّتِي كَانَتْ مِيرَاثَ رَسُولِ اللهِ صلی الله علیه وآله لِفَاطِمَةَ علیها السلام فَقَالَ: لا، إِنَّمَا كَانَتْ وَقْفاً وَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صلی الله علیه وآله يَأْخُذُ إِلَيْهِ مِنْهَا مَا يُنْفِقُ عَلَى أَضْيَافِهِ وَ التَّابِعَةُ يَلْزَمُهُ فِيهَا فَلَمَّا قُبِضَ جَاءَ الْعَبَّاسُ يُخَاصِمُ فَاطِمَةَ علیها السلام فِيهَا فَشَهِدَ عَلِيٌّ عليه السلام وَ غَيْرُهُ أَنَّهَا وَقْفٌ عَلَى فَاطِمَةَ علیها السلام وَهِيَ الدَّلالُ وَ الْعَوَافُ وَ الْحُسْنَى وَالصَّافِيَةُ وَ مَا لِأُمِّ إِبْرَاهِيمَ وَ الْمَيْثَبُ وَ الْبُرْقَةُ.

مردی از دنیا رفت و من و دیگری ـ یا دو نفر دیگر ـ را وصی خود قرار داد. پس یکی از آن دو نفر گفت: نصف ترکه را تو بردار و نصف دیگر را به من بده. اما دومی خودداری کرد. بنا بر این از امام صادق عليه السلام در این باره پرسیدند.

فرمود: وصی دوم حق خودداری ندارد.

بخش سی و پنجم

صدقات و وصیّت‌های رسول خدا، فاطمهٔ زهرا و امامان معصوم علیهم السلام

۱ ـ احمد بن محمد گوید: از امام رضا عليه السلام در باره باغ‌های هفتگانه‌ای که ارث حضرت فاطمه علیها السلام از پیامبر صلی الله علیه وآله بود سؤال کردم.

فرمود: نه؛ تنها وقف بود و پیامبر خدا صلی الله علیه وآله به اندازه خرج میهمانان خود و نیازهای آنان از آن باغ‌های وقفی بر می‌داشت. هنگامی که پیامبر خدا صلی الله علیه وآله از دنیا رفت، عباس آمد و با حضرت فاطمه علیها السلام درخصوص آن منازعه نمود. پس حضرت علی عليه السلام و دیگران شهادت دادند که آن باغ‌ها وقف حضرت فاطمه علیها السلام است. و آن باغ‌ها دلال، عواف، حسنیٰ، صافیه، باغ ام ابراهیم، میثب و برقه بودند.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ الْحَلَبِيِّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالا:

سَأَلْنَاهُ عَنْ صَدَقَةِ رَسُولِ اللهِ صلی الله علیه و آله وَ صَدَقَةِ فَاطِمَةَ عليها السلام

قَالَ: صَدَقَتُهُمَا لِبَنِي هَاشِمٍ وَ بَنِي الْمُطَّلِبِ.

۳ ـ وَ عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي يَحْيَى الْمَدِينِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

الْمَيْثَبُ هُوَ الَّذِي كَاتَبَ عَلَيْهِ سَلْمَانُ فَأَفَاءَهُ اللهُ عزّوجلّ عَلَى رَسُولِ اللهِ صلی الله علیه و آله فَهُوَ فِي صَدَقَتِهَا.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ صَدَقَةِ رَسُولِ اللهِ صلی الله علیه و آله وَ صَدَقَةِ عَلِيٍّ عليه السلام

فَقَالَ: هِيَ لَنَا حَلالٌ.

---

۲ ـ عبیدالله حلبی و محمّد بن مسلم گویند: از امام صادق عليه السلام پرسیدیم: صدقات رسول خدا صلی الله علیه و آله و صدقات فاطمهٔ زهرا عليها السلام بر چه کسانی وقف شده بود؟

فرمود: هر دو بزرگوار صدقات خود را برای بنی‌هاشم و بنی مطلب وقف کرده‌اند.

۳ ـ ابو یحیی مدینی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

نخلستان میثب باغچه‌ای است که به دست سلمان فارسی آباد شد. سلمان با مولای یهودی خود سند آزادی به امضا رسانید که در این باغچه سیصد درخت خرما به عمل آورد، سپس آزاد شود. این باغچه به فرمان خداوند عزّوجلّ به رسول خدا صلی الله علیه و آله تعلق گرفت، و اینک جزء صدقات فاطمهٔ زهرا عليها السلام است.

۴ ـ ابو مریم گوید: امام صادق عليه السلام پرسیدم: صدقات رسول خدا صلی الله علیه و آله و صدقات علی عليه السلام چه حکمی دارند؟

فرمود: این صدقات بر ما حلال هستند.

وَقَالَ: إِنَّ فَاطِمَةَ عليها السلام جَعَلَتْ صَدَقَتَهَا لِبَنِي هَاشِمٍ وَ بَنِي الْمُطَّلِبِ.

۵ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام:

أَلاَ أُقْرِئُكَ وَصِيَّةَ فَاطِمَةَ عليها السلام؟

قَالَ: قُلْتُ: بَلَى.

قَالَ: فَأَخْرَجَ حُقّاً أَوْ سَفَطاً فَأَخْرَجَ مِنْهُ كِتَاباً فَقَرَأَهُ:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ. هَذَا مَا أَوْصَتْ بِهِ فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وآله أَوْصَتْ بِحَوَائِطِهَا السَّبْعَةِ الْعَوَافِ وَ الدَّلالِ وَ الْبُرْقَةِ وَ الْمَيْثَبِ وَ الْحُسْنَى وَ الصَّافِيَةِ وَ مَا لِأُمِّ إِبْرَاهِيمَ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام فَإِنْ مَضَى عَلِيٌّ فَإِلَى الْحَسَنِ فَإِنْ مَضَى الْحَسَنُ فَإِلَى الْحُسَيْنِ فَإِنْ مَضَى الْحُسَيْنُ فَإِلَى الْأَكْبَرِ مِنْ وُلْدِي، شَهِدَ اللهُ عَلَى ذَلِكَ وَ الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ وَ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ وَ كَتَبَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام.

و فرمود: فاطمه عليها السلام صدقات خود را برای بنی هاشم و بنی مطلب وقف کرده است.

۵ ـ ابو بصیر گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

می‌خواهی وصیت نامهٔ فاطمه عليها السلام را بر تو بخوانم؟

عرض کردم: آری، امام جعبهٔ ـ سبد ـ کوچکی آورد ونوشته‌ای را از آن خارج کرد وچنین خواند:

بسم‌الله الرحمن الرحیم

این وصیت نامهٔ فاطمه دخت محمد رسول خدا صلى الله عليه وآله است. وصیت کرد تمام هفت نخلستان عواف، دلال، برقه، میثب، حسنی، صافیه وباغچه‌ای که در اختیار مادر ابراهیم بود؛ واجرای وصیت را بر عهدهٔ علی بن ابی‌طالب عليه السلام واگذار نمود واگر علی از دنیا برود بر عهدهٔ حسن، و اگر حسن از دنیا برود بر عهدهٔ حسین است، و اگر حسین از دنیا برود بر عهدهٔ فرزند بزرگ‌ترم خواهد بود.

شاهد این وصیت خداوند متعال، مقداد بن اسود کندی و زبیربن عوام خواهند بود وکاتب سند علی بن ابی‌طالب عليه السلام.

وَ عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ مِثْلَهُ وَ لَمْ يَذْكُرْ حُقّاً وَ لا سَفَطاً وَ قَالَ: إِلَى الْأَكْبَرِ مِنْ وُلْدِي دُونَ وُلْدِكَ.

٦ ـ وَ عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

أَلا أُقْرِئُكَ وَصِيَّةَ فَاطِمَةَ عليها السلام؟

قُلْتُ: بَلَى.

قَالَ: فَأَخْرَجَ إِلَيَّ صَحِيفَةً:

هَذَا مَا عَهِدَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه وآله فِي مَالِهَا إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام وَإِنْ مَاتَ فَإِلَى الْحَسَنِ وَ إِنْ مَاتَ فَإِلَى الْحُسَيْنِ فَإِنْ مَاتَ الْحُسَيْنُ فَإِلَى الْأَكْبَرِ مِنْ وُلْدِي دُونَ وُلْدِكَ الدَّلالُ وَ الْعَوَافُ وَ الْمَيْثَبُ وَ بُرْقَةُ وَ الْحُسْنَى وَ الصَّافِيَةُ وَ مَا لِأُمِّ إِبْرَاهِيمَ شَهِدَ اللهُ عزّ وجلّ عَلَى ذَلِكَ وَ الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ وَ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ.

عاصم بن حمید نظیر همین روایت را نقل کرده، ولی سخن از جعبه وسبد کوچکی به میان نیاورده است. در آن روایت آمده است: واگر حسین از دنیا برود بر عهدۀ فرزند بزرگ‌ترم ـ از فرزندان من نه از فرزندان تو ـ خواهد بود.

۶ ـ ابوبصیر نظیر این روایت را از امام صادق عليه السلام نقل می‌کند.

۷ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ: بَعَثَ إِلَيَّ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى عليه السلام بِوَصِيَّةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ هِيَ:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ هَذَا مَا أَوْصَى بِهِ وَ قَضَى بِهِ فِي مَالِهِ عَبْدُ اللهِ عَلِيٌّ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ لِيُولِجَنِي بِهِ الْجَنَّةَ وَ يَصْرِفَنِي بِهِ عَنِ النَّارِ وَ يَصْرِفَ النَّارَ عَنِّي يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ أَنَّ مَا كَانَ لِي مِنْ مَالٍ بِيَنْبُعَ يُعْرَفُ لِي فِيهَا وَ مَا حَوْلَهَا صَدَقَةٌ وَ رَقِيقَهَا غَيْرَ أَنَّ رَبَاحاً وَ أَبَا نَيْزَرَ وَ جُبَيْراً عُتَقَاءُ لَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَيْهِمْ سَبِيلٌ فَهُمْ مَوَالِيَّ يَعْمَلُونَ فِي الْمَالِ خَمْسَ حِجَجٍ وَ فِيهِ نَفَقَتُهُمْ وَ رِزْقُهُمْ وَ أَرْزَاقُ أَهَالِيهِمْ وَ مَعَ ذَلِكَ مَا كَانَ لِي بِوَادِي الْقُرَى كُلُّهُ مِنْ مَالٍ لِبَنِي فَاطِمَةَ وَ رَقِيقُهَا صَدَقَةٌ وَ مَا كَانَ لِي بِدَيْمَةَ وَ أَهْلُهَا صَدَقَةٌ غَيْرَ أَنَّ زُرَيْقاً لَهُ مِثْلُ مَا كَتَبْتُ لِأَصْحَابِهِ.

۷ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: امام کاظم عليه السلام وصیت امیر مؤمنان علی عليه السلام را برای من فرستاد و آن چنین بود:

بسم الله الرحمن الرحیم

این وصیت و حکمی است که بنده خدا علی عليه السلام به خاطر جلب رضایت خدا در اموال خود نمود تا به خاطر آن، مرا در بهشت داخل نماید و با آن مرا از آتش دور سازد و آتش را نیز از من دور کند؛ در روزی که صورت‌هایی سفید می‌گردند وصورت‌هایی سیاه از این روی اموالی که در منطقه «ینبع» و اطراف آن دارم که همه می‌دانند از آن من است، وقف خواهد بود و بردگان آن ـ غیر از رباح، ابو نیزر و جبیر ـ آزادند و هیچ کسی به آنان تسلط نخواهد داشت. بنا بر این آنان برده آزاد شده‌اند که باید پنج سال در آن اموال به کارگری بپردازند و خرج و روزی آنان و خانواده شان از آن اموال برداشته شود.

علاوه بر آن اموالی که در منطقه «وادی القری» دارم برای فرزندان فاطمه عليها السلام خواهد بود و بردگان آن وقفی خواهند بود.

و اموالی را که در منطقه «دیمه» دارم و بردگان آن وقفی خواهند بود؛ جز این که زریق، حکم رباح و ابو نیزر و... را دارد.

وَمَا كَانَ لِي بِأُذَيْنَةَ وَ أَهْلُهَا صَدَقَةٌ وَ الْفُقَيْرَيْنِ كَمَا قَدْ عَلِمْتُمْ صَدَقَةٌ فِي سَبِيلِ اللهِ وَ إِنَّ الَّذِي كَتَبْتُ مِنْ أَمْوَالِي هَذِهِ صَدَقَةٌ وَاجِبَةٌ بَتْلَةٌ حَيّاً أَنَا أَوْ مَيِّتاً يُنْفَقُ فِي كُلِّ نَفَقَةٍ يُبْتَغَى بِهَا وَجْهُ اللهِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَ وَجْهِهِ وَ ذَوِي الرَّحِمِ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَ بَنِي الْمُطَّلِبِ وَ الْقَرِيبِ وَ الْبَعِيدِ.

فَإِنَّهُ يَقُومُ عَلَى ذَلِكَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ يَأْكُلُ مِنْهُ بِالْمَعْرُوفِ وَ يُنْفِقُهُ حَيْثُ يَرَاهُ اللهُ عزّوجلّ فِي حِلٍّ مُحَلَّلٍ لا حَرَجَ عَلَيْهِ فِيهِ فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يَبِيعَ نَصِيباً مِنَ الْمَالِ فَيَقْضِيَ بِهِ الدَّيْنَ فَلْيَفْعَلْ إِنْ شَاءَ وَ لا حَرَجَ عَلَيْهِ فِيهِ وَ إِنْ شَاءَ جَعَلَهُ سَرِيَّ الْمِلْكِ.

وَ إِنَّ وُلْدَ عَلِيٍّ وَ مَوَالِيَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ إِلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ وَ إِنْ كَانَتْ دَارُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ غَيْرَ دَارِ الصَّدَقَةِ فَبَدَا لَهُ أَنْ يَبِيعَهَا فَلْيَبِعْ إِنْ شَاءَ لاَ حَرَجَ عَلَيْهِ فِيهِ وَ إِنْ بَاعَ فَإِنَّهُ يَقْسِمُ ثَمَنَهَا ثَلاثَةَ أَثْلاثٍ فَيَجْعَلُ ثُلُثاً فِي سَبِيلِ اللهِ وَ ثُلُثاً فِي بَنِي هَاشِمٍ وَ بَنِي الْمُطَّلِبِ وَ يَجْعَلُ الثُّلُثَ فِي آلِ أَبِي طَالِبٍ وَ إِنَّهُ يَضَعُهُ فِيهِمْ حَيْثُ يَرَاهُ اللهُ.

و اموالی که در «اذینه» دارم و بردگان آن وقفی خواهند بود.

و اموالی که در فقیرین است ـ همان طور که می‌دانید ـ وقف در راه خداست.

و این موارد از اموالی را که نوشتم، وقف قطعی و جدا شدۀ از من است، چه زنده باشم و چه از دنیا رفته. در هر خرجی که برای جلب رضایت خداوند و وجه او و ارحام بنی‌هاشم و فرزندان مطلب و دوستان و آشنایان و غریبه‌ها مصرف گردد.

پس حسن بن علی علیهما‌السلام سرپرستی این اموال را بر عهده گیرد؛ به اندازه معمول برای خود مصرف نماید و در راهی که خداوند در نظر دارد در راه حلال مصرف کند و مشکلی بر عهده‌اش نخواهد بود. پس اگر بخواهد قسمتی از اموال را بفروشد و با آن بدهی را پرداخت کند، پس اگر بخواهد، چنین کند و مشکلی بر عهده‌اش نیست و اگر می‌تواند آن را ملکی گران قیمت قرار دهد.

و سرپرستی فرزندان علی علیه‌السلام و بردگانشان و اموالشان با حسن بن علی است و اگر خانه حسن بن علی خانه‌ای غیر از خانه وقفی بود؛ و او تصمیم گرفت که خانه وقفی را بفروشد، اگر بخواهد می‌تواند بفروشد؛ مشکلی بر عهده‌اش نخواهد بود و اگر آن را فروخت، باید پول آن را سه قسمت کند، یک سوم آن را در راه خداوند، یک سوم را برای بنی هاشم و بنی عدالمطلب و یک سوم را برای آل ابو طالب قرار دهد و آن را در راهی که خداوند در نظر گرفته است، بین آنان قرار دهد.

وَ إِنْ حَدَثَ بِحَسَنٍ حَدَثٌ وَ حُسَيْنٌ حَيٌّ فَإِنَّهُ إِلَى الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ وَ إِنَّ حُسَيْناً يَفْعَلُ فِيهِ مِثْلَ الَّذِي أَمَرْتُ بِهِ حَسَناً لَهُ مِثْلُ الَّذِي كَتَبْتُ لِلْحَسَنِ وَعَلَيْهِ مِثْلُ الَّذِي عَلَى الْحَسَنِ.

وَ إِنَّ لِبَنِي [ابْنَيْ] فَاطِمَةَ مِنْ صَدَقَةِ عَلِيٍّ مِثْلَ الَّذِي لِبَنِي عَلِيٍّ.

وَ إِنِّي إِنَّمَا جَعَلْتُ الَّذِي جَعَلْتُ لِابْنَيْ فَاطِمَةَ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ ﷻ وَتَكْرِيمَ حُرْمَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَ تَعْظِيمَهُمَا وَ تَشْرِيفَهُمَا وَ رِضَاهُمَا.

وَ إِنْ حَدَثَ بِحَسَنٍ وَ حُسَيْنٍ حَدَثٌ فَإِنَّ الْآخِرَ مِنْهُمَا يَنْظُرُ فِي بَنِي عَلِيٍّ فَإِنْ وَجَدَ فِيهِمْ مَنْ يَرْضَى بِهُدَاهُ وَ إِسْلامِهِ وَ أَمَانَتِهِ فَإِنَّهُ يَجْعَلُهُ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَ إِنْ لَمْ يَرَ فِيهِمْ بَعْضَ الَّذِي يُرِيدُهُ فَإِنَّهُ يَجْعَلُهُ إِلَى رَجُلٍ مِنْ آلِ أَبِي طَالِبٍ يَرْضَى بِهِ.

واگر اتفاقی برای حسن افتاد وحسین در حیات بود، سرپرستی با حسین است. واو همان اعمالی را باید انجام دهد که حسن را به آن دستور داده‌ام. او همان اختیاراتی را دارد که برای حسن نگاشته‌ام و همان وظایفی بر عهده او خواهد بود که بر عهده حسن است.

و فرزندان (پسران) فاطمه ؏ صاحب همان موقوفات علی ؑ هستند که فرزندان علی ؑ دارای آن هستند.

و به راستی که من این اختیارات را به این خاطر برای پسران فاطمه ؏ قرار داده‌ام که جلب رضایت خداوند و تکریم حرمت پیامبر خدا و تعظیم خدا و پیامبر ﷺ و شریف شمردن آنان و رضایت آنان حاصل گردد.

و اگر اتفاقی برای حسن وحسین بیفتد، آخرین آن‌ها در بین فرزندان علی جست وجو کند. پس اگر بین آنان کسی را پیدا کند که هدایت و اسلام و امانت‌داری او مورد رضایتش باشد، پس اگر بخواهد می‌تواند سرپرستی را به او بسپارد. و اگر آن کس راکه می‌خواهد در بین آنان نیابد سرپرستی را به مردی از آل ابو طالب ؑ که مورد رضایت اوست بسپارد.

فَإِنْ وَجَدَ آلَ أَبِي طَالِبٍ قَدْ ذَهَبَ كُبَرَاؤُهُمْ وَ ذَوُو آرَائِهِمْ فَإِنَّهُ يَجْعَلُهُ إِلَى رَجُلٍ يَرْضَاهُ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ.

وَ إِنَّهُ يَشْتَرِطُ عَلَى الَّذِي يَجْعَلُهُ إِلَيْهِ أَنْ يَتْرُكَ الْمَالَ عَلَى أُصُولِهِ وَ يُنْفِقَ ثَمَرَهُ حَيْثُ أَمَرْتُهُ بِهِ مِنْ سَبِيلِ اللهِ وَ وَجْهِهِ وَ ذَوِي الرَّحِمِ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَ بَنِي الْمُطَّلِبِ وَ الْقَرِيبِ وَ الْبَعِيدِ لا يُبَاعُ مِنْهُ شَيْءٌ وَ لا يُوهَبُ وَ لا يُورَثُ.

وَ إِنَّ مَالَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَى نَاحِيَتِهِ وَ هُوَ إِلَى ابْنَيْ فَاطِمَةَ.

وَ إِنَّ رَقِيقِيَ الَّذِينَ فِي صَحِيفَةٍ صَغِيرَةٍ الَّتِي كُتِبَتْ لِي عُتَقَاءُ.

هَذَا مَا قَضَى بِهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فِي أَمْوَالِهِ هَذِهِ الْغَدَ مِنْ يَوْمَ قَدِمَ مَسْكِنَ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ وَ الدَّارِ الْآخِرَةِ وَ اللهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى كُلِّ حَالٍ.

وَ لا يَحِلُّ لِامْرِئٍ مُسْلِمٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَقُولَ فِي شَيْءٍ قَضَيْتُهُ مِنْ مَالِي وَ لا يُخَالِفَ فِيهِ أَمْرِي مِنْ قَرِيبٍ أَوْ بَعِيدٍ.

پس اگر دریابد که بزرگان و خردمندان آل ابو طالب علیهم السلام از دنیا رفته‌اند. سرپرستی را به مردی از بنی هاشم که مورد رضایتش است بسپارد.

و با کسی که سرپرستی را به عهده او می‌دهد قرار داد می‌کند اموال را به همان صورت اصلی‌اش واگذارد و حاصل اموال را همان طور که من دستور داده‌ام خرج نماید که راه خداوند، وجه الله، ارحام بنی هاشم، بنی مطلب و دوستان و آشنایان و غریبه‌ها هستند. هیچ چیز از آن را نمی‌توان فروخت و ارثی نیست.

و اموال محمد بن علی (محمد حنفیه) بر همان صورت خود باقی است و سرپرستی آن در اختیار پسران فاطمه علیها السلام است.

و بردگان من که نامشان در صحیفه‌ای کوچک که برایم نگاشته شده است، آزادند.

این، حکمی است که علی بن ابی طالب در فردای روزی که به شهر مسکن آمد، در اموال خود نمود؛ به خاطر جلب رضای خدا و خانهٔ آخرت، و خداوند در همه احوال کمک کننده است.

و برای مرد مسلمانی که به خداوند و روز قیامت ایمان دارد، جایز نیست که در بارهٔ حکمی که در اموال خود نمودم سخنی بگوید و جایز نیست که در خصوص آن با دستور من مخالفت نماید؛ چه دوست و آشنا باشد چه غریبه و بیگانه.

أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ وَلائِدِيَ اللَّائِي أَطُوفُ عَلَيْهِنَّ السَّبْعَةَ عَشَرَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتُ أَوْلادٍ مَعَهُنَّ أَوْلادُهُنَّ وَ مِنْهُنَّ حَبَالَى وَ مِنْهُنَّ مَنْ لا وَلَدَ لَهُ فَقَضَايَ فِيهِنَّ إِنْ حَدَثَ بِي حَدَثٌ أَنَّهُ مَنْ كَانَ مِنْهُنَّ لَيْسَ لَهَا وَلَدٌ وَ لَيْسَتْ بِحُبْلَى فَهِيَ عَتِيقٌ لِوَجْهِ اللهِ ﷻ لَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَيْهِنَّ سَبِيلٌ وَ مَنْ كَانَ مِنْهُنَّ لَهَا وَلَدٌ أَوْ حُبْلَى فَتُمْسَكُ عَلَى وَلَدِهَا وَ هِيَ مِنْ حَظِّهِ.

فَإِنْ مَاتَ وَلَدُهَا وَ هِيَ حَيَّةٌ فَهِيَ عَتِيقٌ لَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَيْهَا سَبِيلٌ. هَذَا مَا قَضَى بِهِ عَلِيٌّ فِي مَالِهِ الْغَدَ مِنْ يَوْمَ قَدِمَ مَسْكِنَ شَهِدَ أَبُو شِمْرِ بْنُ أَبْرَهَةَ وَ صَعْصَعَةُ بْنُ صُوحَانَ وَ يَزِيدُ بْنُ قَيْسٍ وَ هَيَّاجُ بْنُ أَبِي هَيَّاجٍ وَ كَتَبَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ بِيَدِهِ لِعَشْرٍ خَلَوْنَ مِنْ جُمَادَى الْأُولَى سَنَةَ سَبْعٍ وَ ثَلاثِينَ.

وَ كَانَتِ الْوَصِيَّةُ الْأُخْرَى مَعَ الْأُولَى:

اما بعد، کنیزان فرزند دار من که اکنون با آنان هستم هفده نفرند که برخی از آنان صاحب فرزندند و فرزندانشان همراهشان می‌باشند و برخی دیگر باردارند و برخی فرزندی ندارند؛ حکم من در بارهٔ آنان چنین است که اگر اتفاقی برای من افتاد، هر کدام از آنان که نه فرزند دارند و نه باردارند، به خاطر وجه الله آزاد هستند و هیچ کس بر آنان تسلط نخواهد داشت و هر کدام که فرزند دارد یا حامله است، به خاطر فرزندش نگهش می‌دارند و از سهم فرزندش محسوب می‌شود. پس اگر فرزندش از دنیا برود و او زنده است، او نیز آزاد است؛ هیچ کس بر او تسلط نخواهد داشت.

این حکمی است که علی در فردای روزی که به منطقه مسکن [1] آمد، در اموال خود نمود.

ابو شمر بن ابرهه، صعصعة بن صوحان، یزید بن قیس، هیّاج بن ابو هیّاج بر این وصیّت شاهد وگواهند. این وصیّت نامه علی بن ابی طالب در بیست روز مانده به پایان ماه جمادی الاول سال سی و هفت با دست خود نگاشت.

وصیت دیگری نیز همراه وصیت اول چنین بود:

---

۱ ـ مسکِن: ناحیه‌ای در شهر کوفه در کنار فرات.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ. هَذَا مَا أَوْصَى بِهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ؛ أَوْصَى أَنَّهُ يَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ أَرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ. صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ.

ثُمَّ إِنَّ صَلاتِي وَ نُسُكِي وَ مَحْيَايَ وَ مَمَاتِي لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لا شَرِيكَ لَهُ وَ بِذَلِكَ أُمِرْتُ وَ أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

ثُمَّ إِنِّي أُوصِيكَ يَا حَسَنُ وَ جَمِيعَ أَهْلِ بَيْتِي وَ وُلْدِي وَ مَنْ بَلَغَهُ كِتَابِي بِتَقْوَى اللهِ رَبِّكُمْ وَلا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً وَ لا تَفَرَّقُوا فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ: «صَلاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ أَفْضَلُ مِنْ عَامَّةِ الصَّلاةِ وَالصِّيَامِ وَأَنَّ الْمُبِيرَةَ الْحَالِقَةَ لِلدِّينِ فَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ» وَلا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.

انْظُرُوا ذَوِي أَرْحَامِكُمْ فَصِلُوهُمْ يُهَوِّنِ اللهُ عَلَيْكُمُ الْحِسَابَ.

بسم الله الرحمن الرحیم. این وصیت علی بن ابی طالب است؛ وصیت می‌نماید این که شهادت می‌دهد که معبودی جز خدا نیست؛ که شریک و انبازی ندارد و به راستی محمّد بنده و فرستاده اوست. که او را به هدایت و دین حق فرستاده است تا بر تمام ادیان آشکار و پیروز نماید؛ گرچه شرک ورزان ناراضی باشند. درود خداوند بر او و خاندانش باد!

سپس به راستی که نماز و عباداتم و زندگی و مرگ من از آن خداوند پروردگار عالمیان است. او شریکی ندارد و من به آن مأمور شده‌ام و من از مسلمانان هستم.

سپس من به تو ـ ای حسن! ـ و تمام خانواده‌ام و فرزندانم و هر کس که نوشته‌ام به او می‌رسد وصیت می‌کنم به: تقوای خداوند، پروردگارتان و فقط به حالت اسلام از دنیا روید و همگی به ریسمان الهی چنگ زنید و متفرق نگردید؛ زیرا من از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می‌فرمود: «اصلاح و آشتی بین دو نفر، برتر از یک سال نماز و روزه است و نابود کننده و ریشه کن ساز دین، جدایی انداختن بین دو نفر است».

بنگرید ارحام خود را و صله رحم آنان را به جا آورید که خداوند حساب و کتاب قیامت را برایتان آسان خواهد کرد.

اللهَ اللهَ فِي الْأَيْتَامِ فَلا تُغِبُّوا أَفْوَاهَهُمْ وَ لا يَضِيعُوا بِحَضْرَتِكُمْ، فَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: «يَقُولُ مَنْ عَالَ يَتِيماً حَتَّى يَسْتَغْنِيَ أَوْجَبَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ بِذَلِكَ الْجَنَّةَ كَمَا أَوْجَبَ لِآكِلِ مَالِ الْيَتِيمِ النَّارَ».

اللهَ اللهَ فِي الْقُرْآنِ فَلا يَسْبِقُكُمْ إِلَى الْعَمَلِ بِهِ أَحَدٌ غَيْرُكُمْ.

اللهَ اللهَ فِي جِيرَانِكُمْ؛ فَإِنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَوْصَى بِهِمْ وَ مَا زَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُوصِي بِهِمْ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُمْ.

اللهَ اللهَ فِي بَيْتِ رَبِّكُمْ فَلا يَخْلُو مِنْكُمْ مَا بَقِيتُمْ، فَإِنَّهُ إِنْ تُرِكَ لَمْ تُنَاظَرُوا وَ أَدْنَى مَا يَرْجِعُ بِهِ مَنْ أَمَّهُ أَنْ يُغْفَرَ لَهُ مَا سَلَفَ.

اللهَ اللهَ فِي الصَّلاةِ، فَإِنَّهَا خَيْرُ الْعَمَلِ إِنَّهَا عَمُودُ دِينِكُمْ.

اللهَ اللهَ فِي الزَّكَاةِ، فَإِنَّهَا تُطْفِئُ غَضَبَ رَبِّكُمْ.

اللهَ اللهَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ، فَإِنَّ صِيَامَهُ جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ.

اللهَ اللهَ فِي الْفُقَرَاءِ وَ الْمَسَاكِينِ فَشَارِكُوهُمْ فِي مَعَايِشِكُمْ.

خدا را! خدا را! (در نظر بگیرید) در خصوص یتیمان. پس در رسیدگی به آنان رسیدگی درنگ نکنید و در حضورتان آنان را تباه نسازید؛ زیرا از پیامبر خدا ﷺ شنیدم که می‌فرمود: «هر کس سرپرستی یتیمی را بر عهده گیرد تا این که یتیم بی نیاز گردد، خداوند به خاطر این عملش بهشت را بر او واجب خواهد نمود؛ همان طور که آتش برای کسی که اموال یتیم را می‌خورد واجب نموده است».

خدا را! خدا را! (در نظر بگیرید) در مورد قرآن؛ پس هیچ کس نسبت به عمل به قرآن، از شما پیشی نگیرد جز خودتان.

خدارا! خدارا! (در نظر بگیرید) در خصوص همسایگانتان؛ زیرا پیامبر ﷺ در خصوص آن سفارش نمود و همیشه به همسایگان سفارش می‌نمود به گونه‌ای که گمان کردیم آنان را وارث همدیگر قرار خواهد داد.

خدارا! خدارا! (در نظر بگیرید) در مورد خانه پروردگارتان، پس تا زنده‌اید نباید از وجود شما خالی ماند؛ زیرا اگر خانه پروردگار متروک واقع گردد، مورد نظر و محافظت خداوند نخواهید بود. وکم‌ترین چیزی که حاجی با خود می‌آورد این است که گناهان گذشته‌اش آمرزیده می‌شود.

خدا را! خدا را! (در نظر بگیرید) در بارهٔ نماز؛ زیرا آن بهترین عمل است و آن ستون دین شماست.

خدا را! خدا را! (در نظر بگیرید) در بارهٔ زکات؛ زیرا خشم پروردگارتان را خاموش می‌کند.

خدا را! خدا را! (در نظر بگیرید) در مورد ماه رمضان؛ زیرا به راستی که روزه آن، پوشش و حجابی از آتش دوزخ است. خدا را، خدا را (در نظر بگیرید) دربارهٔ فقرا و مساکین. پس با آنها در هزینه زندگی خود مشارکت کنید.

اللهَ اللهَ فِي الْجِهَادِ بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ وَ أَلْسِنَتِكُمْ، فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ رَجُلانِ: إِمَامُ هُدًى أَوْ مُطِيعٌ لَهُ مُقْتَدٍ بِهُدَاهُ.

اللهَ اللهَ فِي ذُرِّيَّةِ نَبِيِّكُمْ فَلا يُظْلَمَنَّ بِحَضْرَتِكُمْ وَ بَيْنَ ظَهْرَانَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ تَقْدِرُونَ عَلَى الدَّفْعِ عَنْهُمْ.

اللهَ اللهَ فِي أَصْحَابِ نَبِيِّكُمُ الَّذِينَ لَمْ يُحْدِثُوا حَدَثاً وَ لَمْ يُؤْوُوا مُحْدِثاً، فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَوْصَى بِهِمْ وَ لَعَنَ الْمُحْدِثَ مِنْهُمْ وَ مِنْ غَيْرِهِمْ وَ الْمُؤْوِيَ لِلْمُحْدِثِ.

اللهَ اللهَ فِي النِّسَاءِ وَ فِيما مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، فَإِنَّ آخِرَ مَا تَكَلَّمَ بِهِ نَبِيُّكُمْ عليه السلام أَنْ قَالَ: «أُوصِيكُمْ بِالضَّعِيفَيْنِ النِّسَاءِ وَ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ».

الصَّلاةَ الصَّلاةَ الصَّلاةَ لا تَخَافُوا فِي اللهِ لَوْمَةَ لائِمٍ يَكْفِكُمُ اللهُ مَنْ آذَاكُمْ وَ بَغَى عَلَيْكُمْ، قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْناً كَمَا أَمَرَكُمُ اللهُ عزّ و جلّ.

وَ لا تَتْرُكُوا الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ فَيُوَلِّيَ اللهُ أَمْرَكُمْ شِرَارَكُمْ ثُمَّ تَدْعُونَ فَلا يُسْتَجَابُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ.

خدا را! خدا را! (در نظر بگیرید) در باره جهاد با اموال، نفوس وزبان‌هایتان؛ زیرا همانا که دو نفر جهاد می‌کنند: امامی هدایت گر و یا کسی که اطاعت گر اوست و از هدایت او پیروی می‌کند.

خدا را! خدا را! (در نظر بگیرید) در مورد نسل پیامبرتان؛ پس در حضور و بود شما مورد ظلم واقع نگردند در حالی که شما قدرت دفاع از آنان را دارید.

خدا را! خدا را! (در نظر بگیرید) در باره اصحاب پیامبرتان؛ کسانی که نه بدعتی ایجاد کردند و نه به بدعت گزار پناه دادند؛ چرا که پیامبر خدا ﷺ به آنان سفارش فرمود و بدعت‌گزاران و پناه‌دهندگان آنان را لعنت نمود.

خدا را! خدا را! (در نظر بگیرید) درباره زنان و بردگانتان؛ زیرا آخرین سخن پیامبرتان درباره آن‌ها این بود که فرمود: «شما را درباره دو قشر ضعیف سفارش می‌کنم: زنان و بردگان».

نماز! نماز! نماز! در راه خدا از سرزنش دیگران نهراسید. خداوند شما را از شر آزارکنندگان وستمکاران دور خواهد نمود. برای مردم کلام زیبا گویید، همان طور که خدای عزّ و جلّ به شما فرمان داد.

وامر به معروف و نهی از منکر را ترک نکنید که خداوند حکومت شما را به اشرارتان می‌سپارد. سپس دعا می‌کنید اما دعای شما علیه آنان مستجاب نمی‌گردد.

وَ عَلَيْكُمْ يَا بَنِيَّ! بِالتَّوَاصُلِ وَ التَّبَاذُلِ وَ التَّبَارِّ وَ إِيَّاكُمْ وَ التَّقَاطُعَ وَ التَّدَابُرَ وَ التَّفَرُّقَ وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى وَ لا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ وَ اتَّقُوا اللهَ إِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ.

حَفِظَكُمُ اللهُ مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ وَ حَفِظَ فِيكُمْ نَبِيَّكُمْ أَسْتَوْدِعُكُمُ اللهَ وَ أَقْرَأُ عَلَيْكُمُ السَّلامَ وَ رَحْمَةَ اللهِ وَ بَرَكَاتِهِ.

ثُمَّ لَمْ يَزَلْ يَقُولُ: «لا إِلَهَ إِلَّا اللهُ لا إِلَهَ إِلَّا اللهُ» حَتَّى قُبِضَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ وَ رَحْمَتُهُ فِي ثَلاثِ لَيَالٍ مِنَ الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ لَيْلَةَ ثَلاثٍ وَ عِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ سَنَةَ أَرْبَعِينَ مِنَ الْهِجْرَةِ وَ كَانَ ضُرِبَ لَيْلَةَ إِحْدَى وَ عِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ.

٨ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ صَفْوَانَ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ صَفْوَانَ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ أَنَّ أَبَا الْحَسَنِ مُوسَى عليه السلام بَعَثَ إِلَيْهِ بِوَصِيَّةِ أَبِيهِ وَ بِصَدَقَتِهِ مَعَ أَبِي إِسْمَاعِيلَ مُصَادِفٍ:

وبر شما باد پرهیز از قطع رابطه خویشاوندی و پشت کردن به همدیگر و پراکندگی.
وبر نیکی وتقوای همدیگر کمک کنید وهمدیگر را بر گناه ودشمنی یاری ننمایید و از خداوند بترسید؛ به راستی که خداوند دارای عذابی شدید است.

خداوند شما اهل بیت را حفظ نماید و به خاطر پیامبرتان شما را محفوظ نگه دارد. شما را به خدا می‌سپارم و به شما درود و رحمت و برکات خداوندی می‌فرستم.

سپس آن حضرت علیه السلام پیوسته می‌فرمود: «لا اله الا الله» تا این که قبض روح گشت ـ صلوات و رحمت خداوند بر ایشان باد! ـ؛ در طول سه شب از دهه آخر؛ یعنی شب بیست و سوم ماه رمضان [1]؛ شب جمعه سال چهلم هجری. البته آن حضرت در شب بیست و یکم ماه رمضان ضربت خورده بود.

۸ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: امام کاظم علیه السلام وصیت پدر خود و وقف نامه خود را به همراه ابو اسماعیل مصادف برای من فرستاد وآن چنین است:

---

۱ ـ گفتنی است که در این روایت درباره تاریخ شهادت حضرت علی علیه السلام اشتباهی رخ داده است؛ چرا که مشهور آن است که در شب بیست ویکم آن حضرت به شهادت رسیده است.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ

هَذَا مَا عَهِدَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ هُوَ يَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَ يُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ أَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لا رَيْبَ فِيهَا وَ أَنَّ اللهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ عَلَى ذَلِكَ نَحْيَا وَ عَلَيْهِ نَمُوتُ وَ عَلَيْهِ نُبْعَثُ حَيّاً إِنْ شَاءَ اللهُ.

وَ عَهِدَ إِلَى وُلْدِهِ أَلَّا يَمُوتُوا إِلَّا وَ هُمْ مُسْلِمُونَ وَ أَنْ يَتَّقُوا اللهَ وَ يُصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِهِمْ مَا اسْتَطَاعُوا فَإِنَّهُمْ لَنْ يَزَالُوا بِخَيْرٍ مَا فَعَلُوا ذَلِكَ وَ إِنْ كَانَ دَيْنٌ يُدَانُ بِهِ.

وَعَهِدَ إِنْ حَدَثَ بِهِ حَدَثٌ وَ لَمْ يُغَيِّرْ عَهْدَهُ هَذَا وَ هُوَ أَوْلَى بِتَغْيِيرِهِ مَا أَبْقَاهُ اللهُ لِفُلانٍ كَذَا وَ كَذَا وَ لِفُلانٍ كَذَا وَ كَذَا وَ لِفُلانٍ كَذَا وَ فُلانٌ حُرٌّ وَ جَعَلَ عَهْدَهُ إِلَى فُلانٍ.

بسم الله الرحمن الرحیم

این وصیت نامه جعفربن محمد است و او گواهی می‌دهد که معبودی جز خدا نیست؛ یگانه‌ای است که شریکی ندارد، سلطنت و ستایش از آن اوست، زنده می‌کند و می‌میراند، خیر و نیکی به دست اوست و او بر هر چیزی توانا است. و این که محمد ﷺ بنده و رسول خداست و این که قیامت خواهد آمد؛ شکی در آن نیست. و این که خداوند مردگان را برخواهد انگیخت. با این عقیده زندگی می‌کنیم و می‌میریم و با آن به صورت زنده برانگیخته خواهیم شد؛ ان شاء الله.

و به فرزندان خود وصیت می‌کند که فقط به حالت مسلمانی از دنیا روند و تقوای الهی پیشه کنند و بین همدیگر آشتی برقرار سازند تا جایی که می‌توانند؛ زیرا تا زمانی که چنین می‌کنند، در خوبی و خوشی خواهند بود و این که این روش، اعتقادی باشد که با آن به پرستش خداوند بپردازند.

و وصیت می‌کند که اگر اتفاقی برای او افتاد و این وصیت را تغییر نداد و خود او تا زمانی که خداوند او را نگه داشته به تغییر وصیت خود سزاوارتر است، فلان مقدار برای فلانی و فلان اندازه برای فلانی و فلانی آزاد است و وصیت خود را به فلانی سپرد که

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

هَذَا مَا تَصَدَّقَ بِهِ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ بِأَرْضٍ بِمَكَانِ كَذَا وَ كَذَا وَحَدُّ الْأَرْضِ كَذَا وَ كَذَا كُلِّهَا وَ نَخْلِهَا وَ أَرْضِهَا وَ بَيَاضِهَا وَ مَائِهَا وَ أَرْجَائِهَا وَ حُقُوقِهَا وَشِرْبِهَا مِنَ الْمَاءِ وَ كُلِّ حَقٍّ قَلِيلٍ أَوْ كَثِيرٍ هُوَ لَهَا فِي مَرْفَعٍ أَوْ مَظْهَرٍ أَوْ مَغِيضٍ أَوْ مِرْفَقٍ أَوْ سَاحَةٍ أَوْ شُعْبَةٍ أَوْ مَشْعَبٍ أَوْ مَسِيلٍ أَوْ عَامِرٍ أَوْ غَامِرٍ شِرْبِهَا مِنَ الْمَاءِ وَ كُلِّ حَقٍّ قَلِيلٍ أَوْ كَثِيرٍ هُوَ لَهَا فِي مَرْفَعٍ أَوْ مَظْهَرٍ أَوْ مَغِيضٍ أَوْ مِرْفَقٍ أَوْ سَاحَةٍ أَوْ شُعْبَةٍ أَوْ مَشْعَبٍ أَوْ مَسِيلٍ أَوْ عَامِرٍ أَوْ غَامِرٍ تَصَدَّقَ بِجَمِيعِ حَقِّهِ مِنْ ذَلِكَ عَلَى وُلْدِهِ مِنْ صُلْبِهِ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ تَصَدَّقَ بِجَمِيعِ حَقِّهِ مِنْ ذَلِكَ عَلَى وُلْدِهِ مِنْ صُلْبِهِ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ.

يَقْسِمُ وَالِيهَا مَا أَخْرَجَ اللهُ ﷻ مِنْ غَلَّتِهَا بَعْدَ الَّذِي يَكْفِيهَا مِنْ عِمَارَتِهَا وَ مَرَافِقِهَا وَبَعْدَ ثَلاثِينَ عَذْقاً يَقْسِمُ فِي مَسَاكِينِ أَهْلِ الْقَرْيَةِ بَيْنَ وُلْدِ مُوسَى لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

بسم الله الرحمن الرحیم

این وقف برای موسی بن جعفر علیه‌السلام در فلان زمین در فلان منطقه است که محدوده زمین فلان اندازه است؛ همه آن زمین و درخت خرمای آن و زمین آن و... (حضرت انواع حقوق و مشخصات زمین را نام برده و می‌فرماید:) همه حقوق خود را از این زمین، وقف پسران و دختران صلبی خود می‌نماید.

به این صورت که متولی و سرپرست موقوفه، محصول این موقوفه را که خداوند ﷻ رویانده است، پس از این که مخارج آبادانی و امورات جانبی موقوفه را تأمین نمود و پس از این که سی خوشه خرما بین مساکین قریه تقسیم نمود، آن را بین فرزندان موسی تقسیم می‌کند. به این صورت که پسران دو برابر دختران دریافت کنند.

فَإِنْ تَزَوَّجَتِ امْرَأَةٌ مِنْ وُلْدِ مُوسَى فَلا حَقَّ لَهَا فِي هَذِهِ الصَّدَقَةِ حَتَّى تَرْجِعَ إِلَيْهَا بِغَيْرِ زَوْجٍ ، فَإِنْ رَجَعَتْ كَانَ لَهَا مِثْلُ حَظِّ الَّتِي لَمْ تَتَزَوَّجْ مِنْ بَنَاتِ مُوسَى وَ إِنَّ مَنْ تُوُفِّيَ مِنْ وُلْدِ مُوسَى وَ لَهُ وَلَدٌ فَوَلَدُهُ عَلَى سَهْمِ أَبِيهِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ عَلَى مِثْلِ مَا شَرَطَ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ فِي وُلْدِهِ مِنْ صُلْبِهِ وَ إِنَّ مَنْ تُوُفِّيَ مِنْ وُلْدِ مُوسَى وَ لَمْ يَتْرُكْ وَلَداً رُدَّ حَقُّهُ عَلَى أَهْلِ الصَّدَقَةِ .

وَ إِنَّهُ لَيْسَ لِوُلْدِ بَنَاتِي فِي صَدَقَتِي هَذِهِ حَقٌّ إِلَّا أَنْ يَكُونَ آبَاؤُهُمْ مِنْ وُلْدِي .

وَ إِنَّهُ لَيْسَ لِأَحَدٍ حَقٌّ فِي صَدَقَتِي مَعَ وُلْدِي أَوْ وُلْدِ وُلْدِي وَ أَعْقَابِهِمْ مَا بَقِيَ مِنْهُمْ أَحَدٌ وَ إِذَا انْقَرَضُوا وَ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ أَحَدٌ فَصَدَقَتِي عَلَى وُلْدِ أَبِي مِنْ أُمِّي مَا بَقِيَ أَحَدٌ مِنْهُمْ عَلَى مَا شَرَطْتُهُ بَيْنَ وُلْدِي وَ عَقِبِي فَإِنِ انْقَرَضَ وُلْدُ أَبِي مِنْ أُمِّي فَصَدَقَتِي عَلَى وُلْدِ أَبِي وَ أَعْقَابِهِمْ مَا بَقِيَ مِنْهُمْ أَحَدٌ عَلَى مِثْلِ مَا شَرَطْتُ بَيْنَ وُلْدِي وَ عَقِبِي .

پس اگر یکی از دختران موسی ازدواج نمود، سهمی در این موقوفه نخواهد داشت؛ تا این که بدون شوهر به خانه پدری بازگردد. بنا بر این اگر به خانه پدری بازگشت، سهمیه دختری از دختران موسی را دارد که ازدواج نکرده است و هر کدام از فرزندان موسی از دنیا برود و بدون فرزند باشد، سهمش به بقیه افراد صاحب سهم بازگردانده می‌شود.

وفرزندان دخترانم حقّی در این موقوفه نخواهند داشت؛ جز این که پدران آنان از نسل من باشند.

وبا وجود فرزندانم یا فرزند فرزندان من یا نسل و نتیجه آنان، تا زمانی که یکی از آنان باقی است، هیچ کس حقی در این موقوفه ندارد. وهرگاه همهٔ آنان منقرض شدند وهیچ کس از آنان نماند، موقوفه‌ام برای فرزندان پدرم که از مادرم متولد شده‌اند خواهد بود؛ تا زمانی که یکی از آنان باقی باشد با همان شرطی خواهد بود که بین فرزندان و نسل و نتیجه‌ام قرارداد کرده‌ام. پس اگر فرزندان پدرم که از مادرم هستند منقرض شوند، موقوفه‌ام برای فرزندان پدرم و نسل و نتیجه آنان خواهد بود. تا هنگامی که یکی از آنان باقی باشد؛ با همان شرطی که بین فرزندان ونسل ونتیجه‌ام قرارداد کرده‌ام.

فَإِذَا انْقَرَضَ مِنْ وُلْدِ أَبِي وَ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ أَحَدٌ فَصَدَقَتِي عَلَى الْأَوَّلِ فَالْأَوَّلِ حَتَّى يَرِثَهَا اللهُ الَّذِي وَرَّثَهَا وَ هُوَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ.

تَصَدَّقَ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ بِصَدَقَتِهِ هَذِهِ وَ هُوَ صَحِيحٌ صَدَقَةً حَبْساً بَتْلاً بَتّاً لا مَشُوبَةَ فِيهَا وَ لا رَدَّ أَبَداً ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ ﷻ وَالدَّارِ الْآخِرَةِ، لا يَحِلُّ لِمُؤْمِنٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَبِيعَهَا أَوْ شَيْئاً مِنْهَا وَلا يَهَبَهَا وَ لا يُنْحِلَهَا وَ لا يُغَيِّرَ شَيْئاً مِنْهَا مِمَّا وَضَعْتُهُ عَلَيْهَا حَتَّى يَرِثَ اللهُ الْأَرْضَ وَ مَا عَلَيْهَا.

وَ جَعَلَ صَدَقَتَهُ هَذِهِ إِلَى عَلِيٍّ وَ إِبْرَاهِيمَ فَإِنِ انْقَرَضَ أَحَدُهُمَا دَخَلَ الْقَاسِمُ مَعَ الْبَاقِي مِنْهُمَا، فَإِنِ انْقَرَضَ أَحَدُهُمَا دَخَلَ إِسْمَاعِيلُ مَعَ الْبَاقِي مِنْهُمَا فَإِنِ انْقَرَضَ أَحَدُهُمَا دَخَلَ الْعَبَّاسُ مَعَ الْبَاقِي مِنْهُمَا فَإِنِ انْقَرَضَ أَحَدُهُمَا فَالْأَكْبَرُ مِنْ وُلْدِي فَإِنْ لَمْ يَبْقَ مِنْ وُلْدِي إِلَّا وَاحِدٌ فَهُوَ الَّذِي يَلِيهِ.

وَزَعَمَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام أَنَّ أَبَاهُ قَدَّمَ إِسْمَاعِيلَ فِي صَدَقَتِهِ عَلَى الْعَبَّاسِ وَ هُوَ أَصْغَرُ مِنْهُ.

پس هر گاه فرزندان پدرم منقرض شوند و هیچ کدامشان باقی نماند، موقوفه‌ام به ترتیب برای خویشاوندان نزدیک و پس از آن خویشاوندان دورتر همین طور خواهد بود تا این که خداوندی که آن را به ارث می‌برد. وارث آن گردد و او بهترین وارثان است.

موسی بن جعفر در حالی که صحیح و سالم بود این موقوفه را وقف نمود؛ وقف حبسی تمام و کمال و بدون بازگشت که شک و شبهه‌ای در آن نیست و هیچ‌گاه بازگردانده نخواهد شد. این وقف را به خاطر وجه خداوند ﷻ و به دست آوردن جهان آخرت انجام داد.

برای مؤمنی که به خدا و روز پایانی ایمان دارد، حلال نیست که آن موقوفه یا بخشی از آن موقوفه را بفروشد یا هبه کند و یا ببخشد و یا از قانونی که برایش وضع کردم تغییر دهد؛ تا این که خداوند، زمین و آن چه بر روی آن است وارث گردد.

و سرپرستی این موقوفه را به علی و ابراهیم می‌سپارد. پس اگر یکی از آنان از دنیا برود، قاسم با آن که زنده است شریک خواهد شد. پس اگر یکی از آنان از دنیا رود، اسماعیل با آن کس که زنده است شریک می‌شود. پس اگر یکی از آنان از دنیا برود، عباس با آن کس که زنده است شریک می‌گردد. پس اگر یکی از آنان از دنیا رود، بزرگ‌ترین فرزندم با آن کس که زنده است شریک خواهد شد. پس اگر فقط یکی از پسرانم باقی مانده باشد. پس او سرپرست موقوفه خواهد بود.

(راوی گوید:) امام رضا عليه السلام عقیده داشت که پدرش در مسأله سرپرستی موقوفه، اسماعیل را بر عباس مقدم داشت در حالی که اسماعیل از عباس کوچک‌تر بود.

۹ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ عِمْرَانَ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَطِيَّةَ الْحَذَّاءِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

قَسَمَ نَبِيُّ اللهِ صلى الله عليه وآله الْفَيْءَ فَأَصَابَ عَلِيّاً عليه السلام أَرْضاً فَاحْتَفَرَ فِيهَا عَيْناً فَخَرَجَ مَاءٌ يَنْبُعُ فِي السَّمَاءِ كَهَيْئَةِ عُنُقِ الْبَعِيرِ فَسَمَّاهَا يَنْبُعَ، فَجَاءَ الْبَشِيرُ يُبَشِّرُ.

فَقَالَ عليه السلام: بَشِّرِ الْوَارِثَ هِيَ صَدَقَةٌ بَتَّةً بَتْلاً فِي حَجِيجِ بَيْتِ اللهِ وَ عَابِرِي سَبِيلِ اللهِ لا تُبَاعُ وَلا تُوهَبُ وَ لا تُورَثُ فَمَنْ بَاعَهَا أَوْ وَهَبَهَا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَ الْمَلائِكَةِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ لا يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ صَرْفاً وَ لا عَدْلاً.

۱۰ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ أَحْمَرَ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ جَمِيعاً عَنْ سَالِمَةَ مَوْلاةِ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَتْ:

---

۹ ـ ایوب بن عطیه حذّاء گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود: پیامبر خدا صلى الله عليه وآله «فِئ» (غنیمت جنگی) را تقسیم نمود و یک قطعه زمین نصیب امیر مؤمنان علی عليه السلام شد. حضرت در آن زمین چاهی حفر نمود. در این هنگام آبی از چاه خارج شد که مانند گردن شتر در آسمان فواره می‌زد. حضرت آن را «ینبع» نامید. در این هنگام شخصی آمد و به حضرت تبریک و بشارت گفت.

حضرت فرمود: به وارث (کسانی که منفعت می‌برند) بشارت بده. این، وقفی کامل و بدون بازگشت است در راه حاجیان خانهٔ خدا و مسافران راه خدا؛ نه فروخته می‌شود و نه هبه می‌گردد و نه به ارث برده می‌شود. پس هرکس آن را بفروشد یا هبه کند، لعنت خداوند و فرشتگان و مردم، همگی بر او باد! خداوند هیچ توبه و جایگزینی از او قبول نکند!

۱۰ ـ سالمه کنیز امام صادق عليه السلام گوید:

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام حِينَ حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ: أَعْطُوا الْحَسَنَ بْنَ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ وَ هُوَ الْأَفْطَسُ سَبْعِينَ دِينَاراً وَ أَعْطُوا فُلاناً كَذَا وَ كَذَا وَ فُلاناً كَذَا وَ كَذَا.

فَقُلْتُ: أَ تُعْطِي رَجُلاً حَمَلَ عَلَيْكَ بِالشَّفْرَةِ؟

فَقَالَ: وَيْحَكِ! أَ مَا تَقْرَءِينَ الْقُرْآنَ؟!

قُلْتُ: بَلَى.

قَالَ: أَ مَا سَمِعْتِ قَوْلَ اللهِ عزّ و جلّ: ﴿**الَّذِينَ يَصِلُونَ مٰا أَمَرَ اللهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَ يَخٰافُونَ سُوءَ الْحِسٰابِ**﴾؟!

قَالَ ابْنُ مَحْبُوبٍ فِي حَدِيثِهِ.

حَمَلَ عَلَيْكَ بِالشَّفْرَةِ يُرِيدُ أَنْ يَقْتُلَكَ.

فَقَالَ: أَ تُرِيدِينَ عَلَى أَنْ لا أَكُونَ مِنَ الَّذِينَ قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: ﴿**الَّذِينَ يَصِلُونَ مٰا أَمَرَ اللهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَ يَخٰافُونَ سُوءَ الْحِسٰابِ**﴾.

من در کنار بستر امام صادق علیه السلام بودم که به حال احتضار افتاده بود، آن حضرت لحظه‌ای بی‌هوش شد و چون به هوش آمد فرمود: به حسن افطس هفتاد دینار بدهید، به فلانی چنین و چنان بدهید و به فلانی چنین و چنان بدهید.

عرض کردم: به کسی عطا می‌کنی که با کارد به جانت حمله کرد؟

فرمود: وای بر تو! مگر قرآن نخوانده‌ای؟

عرض کردم: چرا.

فرمود: آیا سخن خداوند عزّ و جلّ را نشنیده‌ای که می‌فرماید: «آنان که رشتهٔ خویشاوندی را که خدا به برقراری آن دستور داده، برقرار می‌دارند و از پروردگار خود در هراسند و از سخت‌گیری حساب قیامت بیمناکند»؟!

ابن محبوب در حدیث دیگر خود گوید: گفت: او با کارد به تو حمله کرد تا تو را بکشد. فرمود: آیا می‌خواهی من از کسانی نباشم که خداوند متعال فرمود: «آنان که رشته خویشاوندی را که خدا به برقراری آن دستور داده، برقرار می‌دارند و از پروردگار خود در هراسند و از سخت‌گیری حساب قیامت بیمناکند».

نَعَمْ يَا سَالِمَةُ! إِنَّ اللهَ خَلَقَ الْجَنَّةَ وَ طَيَّبَهَا وَ طَيَّبَ رِيحَهَا وَ إِنَّ رِيحَهَا لَتُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَلْفَيْ عَامٍ وَ لا يَجِدُ رِيحَهَا عَاقٌّ وَ لا قَاطِعُ رَحِمٍ.

۱۱ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنْ صَفْوَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عليه‌السلام عَمَّا يَقُولُ النَّاسُ فِي الْوَصِيَّةِ بِالثُّلُثِ وَ الرُّبُعِ عِنْدَ مَوْتِهِ أَشَيْءٌ صَحِيحٌ مَعْرُوفٌ أَمْ كَيْفَ صَنَعَ أَبُوكَ؟

فَقَالَ: الثُّلُثُ ذَلِكَ الْأَمْرُ الَّذِي صَنَعَ أَبِي رَحِمَهُ اللهُ.

۱۲ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سَمَاعَةَ وَ غَيْرِهِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ: قَالَ: إِنَّ

أَبَا جَعْفَرٍ مَاتَ وَ تَرَكَ سِتِّينَ غُلاماً فَأَعْتَقَ ثُلُثَهُمْ فَأَقْرَعْتُ بَيْنَهُمْ فَأَخْرَجْتُ عِشْرِينَ فَأَعْتَقْتُهُمْ.

آری ای سالمه! به راستی که خداوند بهشت را آفرید و آن را پاکیزه و خوشبو ساخت، به راستی که بوی آن از مسیر دو هزار سال راه استشمام می‌شود؛ ولی عاق والدین و قطع کننده پیوند خویشاوندی بوی آن را استشمام نمی‌کند.

۱۱ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید از امام کاظم عليه‌السلام پرسیدم: برخی می‌گویند که وصیت به اندازهٔ یک سوم بهتر است و برخی می‌گویند که وصیت به اندازهٔ یک چهارم بهتر است؛ آیا این سخن‌ها پایهٔ صحیح و شناخت درستی دارند؟ پدر بزرگوارتان چگونه وصیت کرد؟

فرمود: پدرم ـ که رحمت خدا بر او باد ـ به میزان یک سوم وصیت کرد.

۱۲ ـ محمد بن مروان گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود: امام باقر عليه‌السلام از دنیا رفت و شصت برده بر جای گذاشت و یک سوم آنان را آزاد نمود. پس من بین آنان قرعه کشیدم و بیست نفر را بیرون کشیده و آزاد نمودم.

۱۳ ـ عَنْهُ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ وَ غَيْرِهِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

أَعْتَقَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام مِنْ غِلْمَانِهِ عِنْدَ مَوْتِهِ شِرَارَهُمْ وَ أَمْسَكَ خِيَارَهُمْ.

فَقُلْتُ: يَا أَبَهْ! تُعْتِقُ هَؤُلاءِ وَ تُمْسِكُ هَؤُلاءِ؟!

فَقَالَ: إِنَّهُمْ قَدْ أَصَابُوا مِنِّي ضُرّاً فَيَكُونُ هَذَا بِهَذَا.

۱٤ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

مَرِضَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عليهما السلام ثَلاثَ مَرَضَاتٍ فِي كُلِّ مَرْضَةٍ يُوصِي بِوَصِيَّةٍ فَإِذَا أَفَاقَ أَمْضَى وَصِيَّتَهُ.

---

۱۳ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امام باقر عليه السلام در هنگام فوت، برده‌های بد خود را آزاد نمود اما برده‌های خوب را نگه داشت.

من عرض کردم: پدر جان! آنان را آزاد می‌کنی و این‌ها را نگه می‌داری؟!

فرمود: گاهی به آن برده‌های بد، ضرری از من رسید. بنا بر این، این آزاد کردن در مقابل آن ضرر است.

۱۴ ـ عمر بن یزید گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امام سجاد عليه السلام سه بار بیمار شد. آن حضرت در هر بیماری وصیتی انجام می‌داد و هنگامی که بهبود می‌یافت، وصیت خود را تأیید می‌نمود.

(۳٦)

بَابُ مَا يَلْحَقُ الْمَيِّتَ بَعْدَ مَوْتِهِ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

لَيْسَ يَتْبَعُ الرَّجُلَ بَعْدَ مَوْتِهِ مِنَ الْأَجْرِ إِلَّا ثَلاثُ خِصَالٍ: صَدَقَةٌ أَجْرَاهَا فِي حَيَاتِهِ فَهِيَ تَجْرِي بَعْدَ مَوْتِهِ وَ سُنَّةُ هُدًى سَنَّهَا فَهِيَ يُعْمَلُ بِهَا بَعْدَ مَوْتِهِ أَوْ وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

لَيْسَ يَتْبَعُ الرَّجُلَ بَعْدَ مَوْتِهِ مِنَ الْأَجْرِ إِلَّا ثَلاثُ خِصَالٍ: صَدَقَةٌ أَجْرَاهَا فِي حَيَاتِهِ فَهِيَ تَجْرِي بَعْدَ مَوْتِهِ وَ صَدَقَةٌ مَبْتُولَةٌ لا تُورَثُ أَوْ سُنَّةُ هُدًى يُعْمَلُ بِهَا بَعْدَهُ أَوْ وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ.

بخش سی و ششم
حکم صدقه‌ها و خیرهای پس از مرگ

۱ ـ هشام بن سالم گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

انسان پس از مرگش هیچ پاداشی نمی‌برد جز از سه طریق: عمل خیری که در زمان حیاتش آن را جاری نموده بود که پس از مرگش نیز جاری مانده است و سنت هدایتی که آن را بنا نهاده بود و پس از مرگش دیگران به آن عمل می‌کنند، یا فرزند صالحی که برایش دعا کند.

۲ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

انسان پس از مرگش پاداشی نمی‌برد مگر از سه طریق: عمل خیری که در زمان حیاتش جاری ساخته که بعد از مرگش نیز جاری است وصدقه‌ای که از اموالش جدا کرده باشد و به ارث نمی‌رود ویا سنت هدایتی که پس از مرگش مورد استفاده است ویا فرزند صالحی که برایش دعا کند.

مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ مُحَمَّدٍ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ:

أَوْ وَلَدٌ صَالِحٌ يَسْتَغْفِرُ لَهُ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

لا يَتْبَعُ الرَّجُلَ بَعْدَ مَوْتِهِ إِلَّا ثَلاثُ خِصَالٍ صَدَقَةٌ أَجْرَاهَا لِلّهِ فِي حَيَاتِهِ فَهِيَ تَجْرِي لَهُ بَعْدَ مَوْتِهِ وَ سُنَّةُ هُدًى سَنَّهَا فَهِيَ يُعْمَلُ بِهَا بَعْدَ وَفَاتِهِ وَ وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام: مَا يَلْحَقُ الرَّجُلَ بَعْدَ مَوْتِهِ؟

محمّد حلبی نظیر این روایت را از امام صادق عليه‌السلام نقل می‌کند و می‌افزاید: یا فرزند صالحی که برایش آمرزش بخواهد.

۳ ـ اسحاق بن عمار نیز نظیر این روایت را از امام صادق عليه‌السلام نقل می‌کند.

۴ ـ معاویة بن عمار گوید: به امام صادق عليه‌السلام عرض کردم: کدام اجر و پاداشی است که بعد از مرگ هم به انسان واصل می‌شود؟

فَقَالَ: سُنَّةٌ سَنَّهَا يُعْمَلُ بِهَا بَعْدَ مَوْتِهِ فَيَكُونُ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْتَقِصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ وَ الصَّدَقَةُ الْجَارِيَةُ تَجْرِي مِنْ بَعْدِهِ وَ الْوَلَدُ الصَّالِحُ يَدْعُو لِوَالِدَيْهِ بَعْدَ مَوْتِهِمَا وَ يَحُجُّ وَ يَتَصَدَّقُ عَنْهُمَا وَ يُعْتِقُ وَ يَصُومُ وَ يُصَلِّي عَنْهُمَا.

فَقُلْتُ: أُشْرِكُهُمَا فِي حَجِّي؟

قَالَ: نَعَمْ.

۵ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِي كَهْمَسٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سِتَّةٌ تَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ بَعْدَ وَفَاتِهِ وَلَدٌ يَسْتَغْفِرُ لَهُ وَ مُصْحَفٌ يُخَلِّفُهُ وَ غَرْسٌ يَغْرِسُهُ وَ قَلِيبٌ يَحْفِرُهُ وَ صَدَقَةٌ يُجْرِيهَا وَ سُنَّةٌ يُؤْخَذُ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ

فرمود: روش نیکی را پایه گذاری کند که در میان مردم متداول شود و چون مردم به آن روش کار کنند، اجر و پاداش آن به بنیان گذار آن روش می‌رسد، بی‌آن‌که اجر و پاداش دیگران کاهش یابد؛ و خیرات بادوامی که بعد از مرگ انسان مورد استفاده و بهره‌یابی مردم واقع شود؛ و فرزند صالح و شایسته‌ای که بعد از مرگ والدین بر آنان دعا کند و به نیابت آنان حج بگزارد، صدقه دهد، بنده آزاد کند، روزه بگیرد و نماز بخواند.

عرض کردم: می‌توانم پدر و مادرم را در ثواب حج خود شرکت بدهم؟

فرمود: آری.

۵ ـ ابی کهمس گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

شش چیز پس از مرگ انسان به او می‌رسد: فرزندی که برایش آمرزش بخواهد، قرآنی که از خود به جای می‌گذارد، نهالی که آن را می‌کارد، چاهی که آن را حفر می‌کند، عمل خیری که آن را جاری می‌سازد و سنتی که پس از مرگش به آن عمل می‌شود.

(۳۷)

بَابُ النَّوَادِرِ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: إِنَّ رَجُلاً أَوْصَى إِلَيَّ فَسَأَلْتُهُ أَنْ يُشْرِكَ مَعِي ذَا قَرَابَةٍ لَهُ فَفَعَلَ وَ ذَكَرَ الَّذِي أَوْصَى إِلَيَّ أَنَّ لَهُ قِبَلَ الَّذِي أَشْرَكَهُ فِي الْوَصِيَّةِ خَمْسِينَ وَ مِائَةَ دِرْهَمٍ عِنْدَهُ رَهْناً بِهَا جَامٌ مِنْ فِضَّةٍ ، فَلَمَّا هَلَكَ الرَّجُلُ أَنْشَأَ الْوَصِيُّ يَدَّعِي أَنَّ لَهُ قِبَلَهُ أَكْرَارَ حِنْطَةٍ.

قَالَ: إِنْ أَقَامَ الْبَيِّنَةَ وَ إِلَّا فَلا شَيْءَ لَهُ.

قَالَ: قُلْتُ لَهُ: أَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِمَّا فِي يَدِهِ شَيْئاً؟

قَالَ: لا يَحِلُّ لَهُ.

بخش سی و هفتم

چند روایت نکته دار

۱ ـ برید بن معاویه گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: شخصی به من وصیت کرد که بعد از مرگ او وصیت نامه‌اش را اجرا کنم، من تقاضا کردم که یکی از خویشان خود را با من شریک و قرین سازد و او پذیرفت.

وصیت گزار به من گفته بود که همین خویشاوند صدوپنجاه درهم به من بدهکار است و در برابر آن یک جام نقره نزد من گرو نهاده است. اینک که وصیت گزار از دنیا رفته، همین خویشاوند او که در اجرای وصیت با من شریک است ادّعا می‌کند که از این فوت شده چند هزار رطل گندم طلب کار است. (تکلیف من چیست؟)

فرمود: اگر دو شاهد عادل بیاورد، ادعای او مسموع است، وگرنه هیچ حقی ندارد.

عرض کردم: آیا وصی همتای من حق دارد بدون شاهد از اموالی که زیر دست او قرار دارد چیزی بردارد؟

فرمود: چنین کاری برای او حلال نیست.

قُلْتُ: أَ رَأَيْتَ لَوْ أَنَّ رَجُلاً عَدَا عَلَيْهِ فَأَخَذَ مَالَهُ فَقَدَرَ عَلَى أَنْ يَأْخُذَ مِنْ مَالِهِ مَا أَخَذَ أَ كَانَ ذَلِكَ لَهُ؟

قَالَ: إِنَّ هَذَا لَيْسَ مِثْلَ هَذَا.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

أَوْصَى رَجُلٌ بِثَلاثِينَ دِينَاراً لِوُلْدِ فَاطِمَةَ عليها‌السلام قَالَ: فَأَتَى بِهَا الرَّجُلُ إِلَى أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام.

فَقَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه‌السلام: ادْفَعْهَا إِلَى فُلانٍ شَيْخٍ مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ عليها‌السلام وَكَانَ مُعِيلاً مُقِلّاً.

فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: إِنَّمَا أَوْصَى بِهَا الرَّجُلُ لِوُلْدِ فَاطِمَةَ عليها‌السلام.

فَقَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه‌السلام: إِنَّهَا لا تَقَعُ مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ عليها‌السلام وَهِيَ تَقَعُ مِنْ هَذَا الرَّجُلِ وَلَهُ عِيَالٌ.

عرض کردم: به نظر شما اگر کسی به حق دیگری تجاوز کند و مال او را بخورد، و بعدها آن دیگری قدرت بیابد که از مال او چیزی بردارد، آیا چنین حقی دارد؟

فرمود: این مسئله با آن مسئله فرق دارد.

۲ ـ حمّاد بن عثمان گوید: مردی وصیت کرده بود که سی دینار طلا از میراث او به فرزندان فاطمه عليها‌السلام تقدیم کنند. وصی او با سی دینار طلا خدمت امام صادق عليه‌السلام آمده بود، امام پیری عیالمند وکم درآمد را از فرزندان فاطمه عليها‌السلام نام برد وفرمود: این وجه را به او تقدیم کن.

عرض کرد: وصیّت‌گزار به من گفته است که این سی دینار طلا را به فرزندان فاطمه عليها‌السلام بدهم.

فرمود: این مبلغ دردی از همهٔ فرزندان فاطمه عليها‌السلام دوا نمی‌کند، فقط می‌تواند درد این پیر عیالمند را دوا کند.

٣ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ حَمْزَةَ قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: إِنَّ فِي بَلَدِنَا رُبَّمَا أُوصِيَ بِالْمَالِ لِآلِ مُحَمَّدٍ عليهم السلام ، فَيَأْتُونِّي بِهِ فَأَكْرَهُ أَنْ أَحْمِلَهُ إِلَيْكَ حَتَّى أَسْتَأْمِرَكَ.

فَقَالَ: لا تَأْتِنِي بِهِ وَ لا تَعَرَّضْ لَهُ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى رَفَعَهُ عَنْهُمْ عليهم السلام قَالَ: قَالَ:

مَنْ أَوْصَى بِالثُّلُثِ احْتُسِبَ لَهُ مِنْ زَكَاتِهِ.

٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي رَجُلٍ أَقَرَّ عِنْدَ مَوْتِهِ لِفُلانٍ وَ فُلانٍ لِأَحَدِهِمَا عِنْدِي أَلْفُ دِرْهَمٍ ثُمَّ مَاتَ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ

فَقَالَ: أَيُّهُمَا أَقَامَ الْبَيِّنَةَ فَلَهُ الْمَالُ ، فَإِنْ لَمْ يُقِمْ وَاحِدٌ مِنْهُمَا الْبَيِّنَةَ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

---

٣ ـ احمد بن حمزه گويد: به امام عليه السلام عرض كردم: گاهى در شهر ما اموالى را براى آل‌محمد عليهم السلام وصيت مى‌كنند و آن را نزد من مى‌آورند، اما من كراهت دارم كه آن را نزد شما بياورم؛ تا زمانى كه از شما كسب تكليف كنم.

فرمود: آن اموال را نزد من نياور و در آن مداخله نكن [1].

۴ ـ محمد بن يحيى در روايت مرفوعه‌اى گويد: امامان معصوم عليهم السلام فرمودند:

هركس به ثلث تركه‌اش وصيت كند، زكاتش نيز محسوب مى‌گردد.

۵ ـ سكونى گويد: امام صادق عليه السلام فرمود:

امير مؤمنان على عليه السلام در بارهٔ كسى كه هنگام مرگش اعتراف مى‌كند: فلانى و فلانى؛ هر كدام از آن‌ها هزار درهم از من طلبكار است. سپس به همين حال از دنيا برود فرمود:

هر كدام از آن دو نفر كه شاهد بياورد، هزار درهم از آنِ اوست و اگر هيچ كدامشان شاهد نياوردند، هزار درهم بين آنان به دو نصف تقسيم مى‌گردد.

---

١ ـ مجلسى اول رحمه الله مى‌گويد: نهى در اين روايت يا به جهت تقيه است و يا اين كه راوى شايستگى وكالت را ندارد گرچه در نقل روايت مورد اعتماد است.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْعَدَةَ بْنِ صَدَقَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

مَنْ عَدَلَ فِي وَصِيَّتِهِ كَانَ بِمَنْزِلَةِ مَنْ تَصَدَّقَ بِهَا فِي حَيَاتِهِ وَ مَنْ جَارَ فِي وَصِيَّتِهِ لَقِيَ اللهَ عزّوجلّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ هُوَ عَنْهُ مُعْرِضٌ.

٧ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّيَّانِ قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام أَسْأَلُهُ عَنْ إِنْسَانٍ أَوْصَى بِوَصِيَّةٍ فَلَمْ يَحْفَظِ الْوَصِيُّ إِلَّا بَاباً وَاحِداً مِنْهَا كَيْفَ يَصْنَعُ فِي الْبَاقِي؟

فَوَقَّعَ عليه السلام: الْأَبْوَابُ الْبَاقِيَةُ يَجْعَلُهَا فِي الْبِرِّ.

٨ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام: أَنِّي وَقَفْتُ أَرْضاً عَلَى وُلْدِي وَ فِي حَجٍّ وَ وُجُوهِ بِرٍّ وَلَكَ فِيهِ حَقٌّ بَعْدِي أَوْ لِمَنْ بَعْدَكَ وَ قَدْ أَزَلْتُهَا عَنْ ذَلِكَ الْمَجْرَى.

---

۶ ـ مسعدة بن صدقه گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هر کس در وصیتش عدالت را رعایت نماید، مانند کسی است که در زمان زنده بودنش چنین وصیتی را صدقه داده است و هرکس در وصیتش ستم کند، روز قیامت خداوند را در حالی ملاقات می‌کند که خداوند از او روی گردان است.

۷ ـ محمّد بن ریّان گوید: به امام کاظم عليه السلام نامه نوشتم و از ایشان پرسیدم: شخصی وصیتی می‌کند، اما وصی فقط یک بخش آن را به یاد می‌سپارد در دیگر بخش‌های وصیت چگونه عمل کند؟

فرمود: بخش‌های دیگر را در راه‌های نیک قرار دهد.

۸ ـ یکی از اصحاب ما گوید: برای امام کاظم عليه السلام نگاشتم: من زمینی را بر فرزندانم و انجام حج و راه‌های خیر و نیکی وقف نمودم و پس از آن برای شما یا کسی که بعد از شما است، حقی قرار دادم. اما اکنون آن وقف را زائل و باطل نمودم.

فَقَالَ عليه‌السلام: أَنْتَ فِي حِلٍّ وَ مُوَسَّعٌ لَكَ.

۹ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عِيسَى قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ عليه‌السلام أَسْأَلُهُ فِي رَجُلٍ أَوْصَى بِبَعْضِ ثُلُثِهِ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ مِنْ غَلَّةِ ضَيْعَةٍ لَهُ إِلَى وَصِيِّهِ يَضَعُ نِصْفَهُ فِي مَوَاضِعَ سَمَّاهَا لَهُ مَعْلُومَةٍ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَالْبَاقِي مِنَ الثُّلُثِ يَعْمَلُ فِيهِ بِمَا شَاءَ وَ رَأَى الْوَصِيُّ فَأَنْفَذَ الْوَصِيُّ مَا أَوْصَى إِلَيْهِ مِنَ الْمُسَمَّى الْمَعْلُومِ وَقَالَ فِي الْبَاقِي قَدْ صَيَّرْتُ لِفُلَانٍ كَذَا وَ لِفُلَانٍ كَذَا وَلِفُلَانٍ كَذَا فِي كُلِّ سَنَةٍ وَ فِي الْحَجِّ كَذَا وَ كَذَا وَ فِي الصَّدَقَةِ كَذَا فِي كُلِّ سَنَةٍ، ثُمَّ بَدَا لَهُ فِي كُلِّ ذَلِكَ فَقَالَ: قَدْ شِئْتُ الْأَوَّلَ وَ رَأَيْتُ خِلَافَ مَشِيَّتِيَ الْأُولَى وَ رَأْيِي أَ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِيهَا وَ يُصَيِّرَ مَا صَيَّرَ لِغَيْرِهِمْ أَوْ يَنْقُصَهُمْ أَوْ يُدْخِلَ مَعَهُمْ غَيْرَهُمْ إِنْ أَرَادَ ذَلِكَ؟

فَكَتَبَ عليه‌السلام: لَهُ أَنْ يَفْعَلَ مَا شَاءَ إِلَّا أَنْ يَكُونَ كَتَبَ كِتَاباً عَلَى نَفْسِهِ.

حضرت پاسخ فرمود: برای تو حلال است چنین کنی و چنین اختیاری داری.

۹ ـ جعفر بن عیسی گوید: به امام کاظم عليه‌السلام نامه نوشتم و از ایشان پرسیدم: مردی به وصی خود وصیت نمود که هر ساله نیمی از ثلث ترکه‌اش را از محصول یکی از زمین‌های کشاورزی‌اش به مصرف موارد مشخصی که برای وصی نام برد، برساند ودر باقی ماندهٔ ثلث هر طور که خود وصی اراده کند و رأیش باشد، عمل کند. پس وصی وصیت معین شده میت را تنفیذ نمود و در خصوص باقی مانده ثلث گفت: فلان مقدار را هرساله برای فلانی و فلانی و فلانی قرار دادم، وفلان مقدار را هرساله برای حج و صدقه نهادم.

سپس از همه تصمیمات خود برگشت و گفت: در ابتدا اراده من آن بود، اما الآن نظرم بر عکس اراده و نظر ابتدایی‌ام را دارم؛ آیا اگر اراده کند می‌تواند از نظرش برگردد و وصیت را برای دیگران قرار دهد ویا از تعداد افراد بکاهد و یا دیگران را با آنان شریک کند؟

حضرت در پاسخ نوشت: او می‌تواند هر اراده‌ای بکند مگر این که نوشته‌ای نگاشته و آن را بر خود لازم کرده باشد.

۱۰ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ [بْنِ إِبْرَاهِيمَ] بْنِ مُحَمَّدٍ الْهَمَذَانِيِّ قَالَ:

كَتَبَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى: هَلْ لِلْوَصِيِّ أَنْ يَشْتَرِيَ شَيْئاً مِنْ مَالِ الْمَيِّتِ إِذَا بِيعَ فِيمَنْ زَادَ فَيَزِيدَ وَ يَأْخُذَ لِنَفْسِهِ؟

فَقَالَ: يَجُوزُ إِذَا اشْتَرَى صَحِيحاً.

۱۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَبِي عَلِيِّ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ صَاحِبِ الْعَسْكَرِ عليه السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ! نُؤْتَى بِالشَّيْءِ فَيُقَالُ: هَذَا مَا كَانَ لِأَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام عِنْدَنَا فَكَيْفَ نَصْنَعُ؟

فَقَالَ: مَا كَانَ لِأَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام بِسَبَبِ الْإِمَامَةِ فَهُوَ لِي وَ مَا كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ فَهُوَ مِيرَاثٌ عَلَى كِتَابِ اللهِ وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله.

---

۱۰ ـ حسن بن محمد همدانی گوید: محمد بن یحیی نوشت: آیا برای وصی جایز است که چیزی از اموال میت را در مزایده به بالاترین قیمت خریداری کند و آن را برای خود بردارد؟

فرمود: هرگاه به صورت صحیح خریداری کند، جایز است.

۱۱ ـ ابو علی بن راشد گوید: به امام عسکری علیه السلام گفتم: فدایتان گردم! اموالی پیش ما می‌آورند و می‌گویند: این از آن امام ابوجعفر علیه السلام است که نزد ما می‌باشد، چه باید بکنیم؟

فرمود: اموالی که به خاطر امامت از آن امام ابوجعفر علیه السلام است، آن مال من است و اموالی که به خاطر امامت نیست، آن میراث طبق قرآن و سنت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است.

۱۲ ـ عَنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَيْهِ عليه‌السلام رَجُلٌ مَاتَ وَ جَعَلَ كُلَّ شَيْءٍ لَهُ فِي حَيَاتِهِ لَكَ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ، ثُمَّ إِنَّهُ أَصَابَ بَعْدَ ذَلِكَ وَلَداً وَ مَبْلَغُ مَالِهِ ثَلاثَةُ آلافِ دِرْهَمٍ وَ قَدْ بَعَثْتُ إِلَيْكَ بِأَلْفِ دِرْهَمٍ فَإِنْ رَأَيْتَ ـ جَعَلَنِيَ اللهُ فِدَاكَ! ـ أَنْ تُعْلِمَنِي فِيهِ رَأْيَكَ لِأَعْمَلَ بِهِ.

فَكَتَبَ: أَطْلِقْ لَهُمْ.

۱۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ عليه‌السلام: اعْلَمْ يَا سَيِّدِي! أَنَّ ابْنَ أَخٍ لِي تُوُفِّيَ فَأَوْصَى لِسَيِّدِي بِضَيْعَةٍ وَ أَوْصَى أَنْ يُدْفَعَ كُلُّ شَيْءٍ فِي دَارِهِ حَتَّى الْأَوْتَادُ تُبَاعُ وَ يُجْعَلُ الثَّمَنُ إِلَى سَيِّدِي وَ أَوْصَى بِحَجٍّ وَ أَوْصَى لِلْفُقَرَاءِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ وَ أَوْصَى لِعَمَّتِهِ وَ أُخْتِهِ بِمَالٍ فَنَظَرْتُ فَإِذَا مَا أَوْصَى بِهِ أَكْثَرُ مِنَ الثُّلُثِ وَ لَعَلَّهُ يُقَارِبُ النِّصْفَ مِمَّا تَرَكَ وَ خَلَّفَ ابْناً لَهُ ثَلاثُ سِنِينَ وَ تَرَكَ دَيْناً فَرَأْيُ سَيِّدِي.

---

۱۲ ـ حسین بن مالک گوید: به امام عليه‌السلام نامه نوشتم: مردی تمام دارایی خود را در زمان حیاتش برای شما قرار داد. او فرزندی نداشت، اما پس از آن دارای فرزندانی شد. مبلغ ترکه او سه هزار درهم است. من هزار درهم آن را برای شما فرستادم. پس اگر صلاح بدانید ـ خداوند مرا فدای شما گرداند! ـ نظر خود را به من اعلام کنید تا به آن عمل کنم.

حضرت در پاسخ نوشت: بقیه ترکه را برای فرزندانش واگذار.

۱۳ ـ حسین بن مالک گوید: به امام هادی عليه‌السلام نوشتم: سرور من! برادرزادهٔ من از دنیا رفت و برای شما سرورمان یک قطعه زمین کشاورزی با وسایل خانه‌اش، وصیت کرده است، حتّی میخ‌های خانه‌اش را بفروشند و بهای آن را به خدمت سرورمان تقدیم کنند؛ وصیت کرده است به نیابت او حج بروند؛ به خویشاوند فقیر او مبلغی بپردازند؛ به عمّه و خواهرش مبلغی بپردازند. من وارسی کردم، ملاحظه شد که بیش از حد ثلث وصیت کرده است و شاید نزدیک به نصف میراث خود را وصیت کرده باشد او یک پسر سه ساله دارد که وارث اوست، بدهی نیز دارد که باید ادا شود. سرور من! نظر مبارک را بیان بفرمایید.

فَوَقَّعَ عليه السلام: يُقْتَصَرُ مِنْ وَصِيَّتِهِ عَلَى الثُّلُثِ مِنْ مَالِهِ وَ يُقْسَمُ ذَلِكَ بَيْنَ مَنْ أَوْصَى لَهُ عَلَى قَدْرِ سِهَامِهِمْ إِنْ شَاءَ اللهُ.

١٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ سَعْدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ:

سَأَلْتُ الرِّضَا عليه السلام عَنْ رَجُلٍ حَضَرَهُ الْمَوْتُ فَأَوْصَى إِلَى ابْنِهِ وَ أَخَوَيْنِ شَهِدَ الِابْنُ وَصِيَّتَهُ وَ غَابَ الْأَخَوَانِ فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ أَيَّامٍ أَبَيَا أَنْ يَقْبَلا الْوَصِيَّةَ مَخَافَةَ أَنْ يَتَوَثَّبَ عَلَيْهِمَا ابْنُهُ وَ لَمْ يَقْدِرَا أَنْ يَعْمَلا بِمَا يَنْبَغِي. فَضَمِنَ لَهُمَا ابْنُ عَمٍّ لَهُمَا وَ هُوَ مُطَاعٌ فِيهِمْ أَنْ يَكْفِيَهُمَا ابْنَهُ فَدَخَلا بِهَذَا الشَّرْطِ فَلَمْ يَكْفِهِمَا ابْنَهُ وَ قَدِ اشْتَرَطَا عَلَيْهِ ابْنَهُ وَ قَالا: نَحْنُ نَبْرَأُ مِنَ الْوَصِيَّةِ وَ نَحْنُ فِي حِلٍّ مِنْ تَرْكِ جَمِيعِ الْأَشْيَاءِ وَ الْخُرُوجِ مِنْهُ أَيَسْتَقِيمُ أَنْ يُخَلِّيَا عَمَّا فِي أَيْدِيهِمَا وَ يَخْرُجَا مِنْهُ؟

قَالَ: هُوَ لازِمٌ لَكَ فَارْفُقْ عَلَى أَيِّ الْوُجُوهِ كَانَ، فَإِنَّكَ مَأْجُورٌ لَعَلَّ ذَلِكَ يَحُلُّ بِابْنِهِ.

امام عليه السلام در پاسخ نوشت: در اجرای وصیت باید به ثلث میراث اکتفا شود وآن را به مقیاس حقوقی که معین کرده است بین حق‌داران تقسیم کنند.

۱۴ ـ اسماعیل گوید: از امام رضا عليه السلام پرسیدم: مردی به بستر احتضار افتاد. وپسر ودو برادر خود را وصی نمود. پسر شاهد وصیت بود، اما دو برادر غایب بودند. هنگامی که چند روز گذشت برادرها وصیت را نپذیرفتند؛ از بیم این که پسر به آنان اعتراض کند وآنان نتوانند کاری شایسته انجام دهند. پسر عموی برادرهای میت که مورد قبول آنها بود برای برادرها ضمانت نمود که پسر را از اعتراض باز دارد. برادرها با این شرط به اجرای وصیت اقدام نمودند. اما پسر عمو نتوانست پسر را از اعتراض دور سازد در حالی که برادرها با او شرط کرده بودند که چنین کند. برادرها گفتند: ما از وصیت برائت می‌جوییم و برای ما حلال است که همه چیز را واگذاریم و از وصیت خارج گردیم. آیا درست است که آن چه در اختیار دارند رها کنند واز وصیت خارج شوند؟

فرمود: این وصیت بر تو لازم است، هر طور شده با پسر مهربانی کن؛ زیرا پاداش خواهی داشت. شاید این کار پسر را سر به راه کند.

۱۵ ـ اَلْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ وَصِيِّ عَلِيِّ بْنِ السَّرِيِّ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ مُوسَى عليه السلام: إِنَّ عَلِيَّ بْنَ السَّرِيِّ تُوُفِّيَ فَأَوْصَى إِلَيَّ.

فَقَالَ: رَحِمَهُ اللهُ.

قُلْتُ: وَ إِنَّ ابْنَهُ جَعْفَرَ بْنَ عَلِيٍّ وَقَعَ عَلَى أُمِّ وَلَدٍ لَهُ فَأَمَرَنِي أَنْ أُخْرِجَهُ مِنَ الْمِيرَاثِ.

قَالَ: فَقَالَ لِي: أَخْرِجْهُ مِنَ الْمِيرَاثِ وَ إِنْ كُنْتَ صَادِقاً فَسَيُصِيبُهُ خَبَلٌ.

قَالَ: فَرَجَعْتُ فَقَدَّمَنِي إِلَى أَبِي يُوسُفَ الْقَاضِي فَقَالَ لَهُ: أَصْلَحَكَ اللهُ! أَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ السَّرِيِّ وَ هَذَا وَصِيُّ أَبِي فَمُرْهُ فَلْيَدْفَعْ إِلَيَّ مِيرَاثِي مِنْ أَبِي.

فَقَالَ أَبُو يُوسُفَ الْقَاضِي لِي: مَا تَقُولُ؟

فَقُلْتُ لَهُ: نَعَمْ هَذَا جَعْفَرُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ السَّرِيِّ وَ أَنَا وَصِيُّ عَلِيِّ بْنِ السَّرِيِّ.

قَالَ: فَادْفَعْ إِلَيْهِ مَالَهُ.

---

۱۵ ـ وصی علی بن سری گوید: به امام کاظم علیه السلام گفتم: علی بن سری از دنیا رفت و مرا وصی خود نمود.

فرمود: خداوند رحمتش کند!

گفتم: پسر او، جعفر بن علی، با کنیز فرزند دار پدرش مرتکب عمل غیر مشروع شد از این رو پدرش به من دستور داد که او را از میراث محروم کنم.

فرمود: او را از میراث محروم کن؛ چنان چه تو راست گفته باشی، او به زودی گرفتار دیوانگی خواهد شد.

وصی گوید: پس من به شهر خود بازگشتم. جعفر بن علی مرا نزد ابو یوسف قاضی برد و گفت: خداوند کارهای تو را اصلاح کند! من جعفر بن علی بن سری هستم و این وصی پدرم می‌باشد، به او دستور بده که میراثم را به من بدهد.

ابو یوسف گفت: چه می‌گویی؟

گفتم: آری او جعفر بن علی بن سری است و من وصی علی بن سری هستم.

گفت: بنا بر این میراثش را به او بده.

فَقُلْتُ: أُرِيدُ أَنْ أُكَلِّمَكَ.

قَالَ: فَادْنُ إِلَيَّ.

فَدَنَوْتُ حَيْثُ لا يَسْمَعُ أَحَدٌ كَلامِي فَقُلْتُ لَهُ: هَذَا وَقَعَ عَلَى أُمِّ وَلَدٍ لِأَبِيهِ فَأَمَرَنِي أَبُوهُ وَ أَوْصَى إِلَيَّ أَنْ أُخْرِجَهُ مِنَ الْمِيرَاثِ وَ لا أُوَرِّثَهُ شَيْئاً فَأَتَيْتُ مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ عليهما السلام بِالْمَدِينَةِ فَأَخْبَرْتُهُ وَ سَأَلْتُهُ فَأَمَرَنِي أَنْ أُخْرِجَهُ مِنَ الْمِيرَاثِ وَ لا أُوَرِّثَهُ شَيْئاً.

فَقَالَ: اللهَ! إِنَّ أَبَا الْحَسَنِ عليه السلام أَمَرَكَ؟

قَالَ: قُلْتُ: نَعَمْ.

قَالَ: فَاسْتَحْلَفَنِي ثَلاثاً، ثُمَّ قَالَ لِي: أَنْفِذْ مَا أَمَرَكَ بِهِ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام فَالْقَوْلُ قَوْلُهُ.

قَالَ الْوَصِيُّ: فَأَصَابَهُ الْخَبَلُ بَعْدَ ذَلِكَ.

قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْوَشَّاءُ: فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ وَ قَدْ أَصَابَهُ الْخَبَلُ.

گفتم: می‌خواهم با تو سخن بگویم.

گفت: نزدیک من آی.

من به او نزدیک شدم به طوری که هیچ کس سخنم را نمی‌شنید.

به ابو یوسف گفتم: او با کنیز فرزند دار پدرش عمل نامشروع انجام داد و پدرش دستور داد و به من وصیت نمود که او را از میراث محروم کنم و هیچ میراثی به او ندهم. من در مدینه خدمت امام کاظم علیه السلام رفتم و به ایشان خبر دادم و در این باره از ایشان پرسیدم. حضرت به من دستور داد که از میراث بیرونش کنم و چیزی از میراث به او ندهم.

ابو یوسف گفت: تو را به خدا سوگند! به راستی امام کاظم علیه السلام به تو دستور داد؟

گفتم: آری.

ابو یوسف سه بار مرا سوگند داد، سپس به من گفت: دستور امام کاظم علیه السلام را تنفیذ کن؛ زیرا سخن، سخن ایشان است.

وصی گوید: بعد از آن جعفر بن علی دیوانه شد.

ابو محمد حسن بن علی وشّاء گوید: من بعد از آن جعفر بن علی را دیدم که دیوانه شده بود.

١٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ خَالِدِ بْنِ بُكَيْرٍ الطَّوِيلِ قَالَ:

دَعَانِي أَبِي حِينَ حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ فَقَالَ: يَا بُنَيَّ! اقْبِضْ مَالَ إِخْوَتِكَ الصِّغَارِ فَاعْمَلْ بِهِ وَ خُذْ نِصْفَ الرِّبْحِ وَ أَعْطِهِمُ النِّصْفَ وَ لَيْسَ عَلَيْكَ ضَمَانٌ.

فَقَدَّمَتْنِي أُمُّ وَلَدٍ لِأَبِي بَعْدَ وَفَاةِ أَبِي إِلَى ابْنِ أَبِي لَيْلَى فَقَالَتْ لَهُ: إِنَّ هَذَا يَأْكُلُ أَمْوَالَ وَلَدِي.

قَالَ: فَقَصَصْتُ عَلَيْهِ مَا أَمَرَنِي بِهِ أَبِي.

فَقَالَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى: إِنْ كَانَ أَبُوكَ أَمَرَكَ بِالْبَاطِلِ لَمْ أُجِزْهُ.

ثُمَّ أَشْهَدَ عَلَيَّ ابْنُ أَبِي لَيْلَى إِنْ أَنَا حَرَّكْتُهُ فَأَنَا لَهُ ضَامِنٌ فَدَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام بَعْدُ فَقَصَصْتُ عَلَيْهِ قِصَّتِي ثُمَّ قُلْتُ لَهُ: مَا تَرَى؟

فَقَالَ: أَمَّا قَوْلُ ابْنِ أَبِي لَيْلَى فَلا أَسْتَطِيعُ رَدَّهُ وَ أَمَّا فِيما بَيْنَكَ وَبَيْنَ اللهِ عزّوجلّ فَلَيْسَ عَلَيْكَ ضَمَانٌ.

---

۱۶ ـ خالد بن بکیر طویل گوید: پدرم هنگام مرگش مرا احضار نمود و گفت: پسرم! اموال برادران کوچکت را بردار و با آن به معامله بپرداز و نصف سود آن را خودت بگیر و نیم دیگر آن را به برادرانت بده و در صورت ضرر دیدن ضامن اموال نیستی.

پس از مرگ پدرم، یکی از کنیزان فرزند دار او مرا نزد ابن ابی لیلی برد و به او گفت: این شخص اموال فرزند مرا می‌خورد.

من برای ابن ابی لیلی بازگو نمودم که پدرم چه وصیتی نمود.

ابن ابی لیلی گفت: اگر پدرت تو را به امری باطل دستور داده باشد، من آن را جایز نمی‌دانم.

سپس بر من شاهد گرفت که اگر به معامله آن اموال بپردازم، ضامن آن هستم. پس از مدتی به خدمت امام صادق عليه السلام رسیدم و داستان خود را برای ایشان شرح دادم و عرض کردم: نظر شما چیست؟

فرمود: اما سخن ابن ابی لیلی را (به جهت جوّ حاکم) نمی‌توانم رد کنم، ولی تو بین خودت و خداوند ضامن نیستی.

۱۷ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ مَرْوَانَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: إِنَّ أَبِي حَضَرَهُ الْمَوْتُ فَقِيلَ لَهُ: أَوْصِ، فَقَالَ: هَذَا ابْنِي ـ يَعْنِي عُمَرَ ـ فَمَا صَنَعَ فَهُوَ جَائِزٌ.

فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام: فَقَدْ أَوْصَى أَبُوكَ وَ أَوْجَزَ.

قُلْتُ: فَإِنَّهُ أَمَرَ لَكَ بِكَذَا وَ كَذَا.

فَقَالَ: أَجْرِهِ.

قُلْتُ: وَ أَوْصَى بِنَسَمَةٍ مُؤْمِنَةٍ عَارِفَةٍ فَلَمَّا أَعْتَقْنَاهُ بَانَ لَنَا أَنَّهُ لِغَيْرِ رِشْدَةٍ.

فَقَالَ: قَدْ أَجْزَأَتْ عَنْهُ، إِنَّمَا مَثَلُ ذَلِكَ مَثَلُ رَجُلٍ اشْتَرَى أُضْحِيَّةً عَلَى أَنَّهَا سَمِينَةٌ فَوَجَدَهَا مَهْزُولَةً فَقَدْ أَجْزَأَتْ عَنْهُ.

۱۸ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ـ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ ـ: «مَنْ أَوْصَى وَ لَمْ يَحِفْ وَ لَمْ يُضَارَّ كَانَ كَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فِي حَيَاتِهِ».

---

۱۷ ـ عمار بن مروان گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: هنگامی که مرگ پدرم فرارسید به او گفتند: وصیت کن!

پدرم گفت: این پسرم ـ یعنی عمر ـ هر کاری بکند جایز است.

امام صادق عليه السلام به او فرمود: به راستی که پدرت به اختصار وصیت نموده است.

گفتم: عمر دستور داده است که فلان مقدار برای شما باشد.

فرمود: آن را اجرا کن.

گفتم: هم چنین وصیت نمود که بردهای مؤمن و شیعه آزاد کنیم. هنگامی که آزادش نمودیم متوجه شدیم که آن برده رشد دینی نداشته است.

فرمود: همین برای پدرت کافی است؛ همانا مثل این قضیه مثل مردی است که قربانی عید قربان را با شرط فربه بودنش می‌خرد، اما متوجه می‌گردد که لاغر است؛ پس همین برایش کافی است.

۱۸ ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود: «هر کس وصیت نماید و در وصیتش ناعدالتی نکند و به ورثه ضرر وارد ننماید، مانند کسی است که چنین اموالی را در زمان زندگی اش صدقه داده است».

۱۹ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ يُوسُفَ عَنْ مُثَنَّى بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى إِلَى رَجُلٍ بِوُلْدِهِ وَ بِمَالٍ لَهُمْ وَ أَذِنَ لَهُ عِنْدَ الْوَصِيَّةِ أَنْ يَعْمَلَ بِالْمَالِ وَ أَنْ يَكُونَ الرِّبْحُ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُمْ.

فَقَالَ: لا بَأْسَ بِهِ مِنْ أَجْلِ أَنَّ أَبَاهُ قَدْ أَذِنَ لَهُ فِي ذَلِكَ وَ هُوَ حَيٌّ.

۲۰ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ رَزِينٍ عَنِ ابْنِ أَشْيَمَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي عَبْدٍ لِقَوْمٍ مَأْذُونٍ لَهُ فِي التِّجَارَةِ دَفَعَ إِلَيْهِ رَجُلٌ أَلْفَ دِرْهَمٍ فَقَالَ لَهُ: اشْتَرِ مِنْهَا نَسَمَةً وَ أَعْتِقْهَا عَنِّي وَ حُجَّ عَنِّي بِالْبَاقِي ثُمَّ مَاتَ صَاحِبُ الْأَلْفِ دِرْهَمٍ فَانْطَلَقَ الْعَبْدُ فَاشْتَرَى أَبَاهُ فَأَعْتَقَهُ عَنِ الْمَيِّتِ وَ دَفَعَ إِلَيْهِ الْبَاقِيَ فِي الْحَجِّ عَنِ الْمَيِّتِ فَحَجَّ عَنْهُ فَبَلَغَ ذَلِكَ مَوَالِيَ أَبِيهِ وَ مَوَالِيَهُ وَ وَرَثَةَ الْمَيِّتِ فَاخْتَصَمُوا جَمِيعاً فِي الْأَلْفِ دِرْهَمٍ.

فَقَالَ مَوَالِي الْمُعْتَقِ: إِنَّمَا اشْتَرَيْتَ أَبَاكَ بِمَالِنَا.

---

۱۹ ـ محمد بن مسلم گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدند: شخصی دیگری را وصی فرزندان خود و اموالش قرار داده وهنگام وصیت کردن به وصی اجازه داده است که با اموالش به معامله بپردازد و سود آن بین او و فرزندان تقسیم شود.

فرمود: ایرادی ندارد؛ زیرا پدر (وصیت کننده) در حالی که زنده بود اجازه معامله را برای وصی صادر کرده بود.

۲۰ ـ ابن اشیم گوید: گروهی به بردهای اجازه تجارت داده بودند و شخصی هزار درهم به او داد و گفت: با این پول بردهای خریداری کن. سپس از جانب من آزادش کن و با بقیه پول از جانب من حج به جای آور. سپس صاحب پول مرد.

برده رفت و پدر خودش را خریداری کرد و از جانب صاحب پول آزادش کرد و بقیه پول را به پدرش داد که از جانب صاحب پول حج گزارد. این خبر به صاحبان پدرش، صاحبان خودش و ورثه صاحب پول رسید. پس همگی در باره آن مبلغ با هم نزاع کردند.

صاحبان برده گفتند: پدرت را با پول ما خریدهای.

وَقَالَ الْوَرَثَةُ: اشْتَرَيْتَ أَبَاكَ بِمَالِنَا،
وَقَالَ مَوَالِي الْعَبْدِ: إِنَّمَا اشْتَرَيْتَ أَبَاكَ بِمَالِنَا.
فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام: أَمَّا الْحَجَّةُ فَقَدْ مَضَتْ بِمَا فِيهَا لا تُرَدُّ وَ أَمَّا الْمُعْتَقُ فَهُوَ رَدٌّ فِي الرِّقِّ لِمَوَالِي أَبِيهِ وَ أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَقَامَ الْبَيِّنَةَ أَنَّ الْعَبْدَ اشْتَرَى أَبَاهُ مِنْ أَمْوَالِهِمْ كَانَ لَهُمْ رِقّاً.
۲۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ أَوْ غَيْرِهِ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:
قُلْتُ لَهُ: رَجُلٌ أَوْصَى لِرَجُلٍ بِوَصِيَّةٍ فِي مَالِهِ ثُلُثٍ أَوْ رُبُعٍ فَقُتِلَ الرَّجُلُ خَطَأً يَعْنِي الْمُوصِيَ.
فَقَالَ: يُجَازُ لِهَذِهِ الْوَصِيَّةِ مِنْ مِيرَاثِهِ وَ مِنْ دِيَتِهِ.
۲۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى قَالَ:

و ورثه گفتند: پدرت را با پول ما خریده‌ای.
و صاحبان برده گفتند: پدرت را با پول ما خریده‌ای.
امام باقر عليه السلام فرمود: امّا حج با مسائل آن پایان پذیرفته است و بر نمی‌گردد. و امّا پدر برده که به بردگی صاحبان خودش بر می‌گردد و هر کدام از صاحبان برده و ورثه میت دلیل بیاورند که برده با پول آنان پدرش را خریده است، پدر برده، بردهٔ آنان خواهد بود.
۲۱ ـ محمد بن قیس گوید: به امام باقر عليه السلام عرض کردم: شخصی یک سوم یا یک چهارم اموال خود را برای دیگری وصیت می‌کند، آن گاه وصیت گزار بـه قـتل خـطایی کشـته می‌شود.
فرمود: این وصیت را میراث و دیه وصیت‌گزار نیز دربرمی‌گیرد.
۲۲ ـ معاویة بن عمار گوید:

حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: مَاتَتْ أُخْتُ مُفَضَّلِ بْنِ غِيَاثٍ فَأَوْصَتْ بِشَيْءٍ مِنْ مَالِهَا الثُّلُثِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَ الثُّلُثِ فِي الْمَسَاكِينِ وَ الثُّلُثِ فِي الْحَجِّ فَإِذَا هُوَ لا يَبْلُغُ مَا قَالَتْ.

فَذَهَبْتُ أَنَا وَ هُوَ إِلَى ابْنِ أَبِي لَيْلَى فَقَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَّةَ فَقَالَ: اجْعَلْ ثُلُثاً فِي ذَا وَ ثُلُثاً فِي ذَا وَ ثُلُثاً فِي ذَا.

فَأَتَيْنَا ابْنَ شُبْرُمَةَ فَقَالَ أَيْضاً كَمَا قَالَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى، فَأَتَيْنَا أَبَا حَنِيفَةَ فَقَالَ كَمَا قَالا.

فَخَرَجْنَا إِلَى مَكَّةَ فَقَالَ لِي: سَلْ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام وَلَمْ تَكُنْ حَجَّتِ الْمَرْأَةُ.

فَسَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام. فَقَالَ لِيَ: ابْدَأْ بِالْحَجِّ، فَإِنَّهُ فَرِيضَةٌ مِنَ اللهِ عَلَيْهَا وَ مَا بَقِيَ فَاجْعَلْ بَعْضاً فِي ذَا وَبَعْضاً فِي ذَا.

قَالَ: فَتَقَدَّمْتُ فَدَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَاسْتَقْبَلْتُ أَبَا حَنِيفَةَ وَ قُلْتُ لَهُ:

خواهر مفضّل بن غیاث از دنیا رفت و به مقداری از اموالش وصیّت کرد که یک سوم آن مقدار را در راه خدا، یک سوم برای فقرا و یک سوم برای انجام حج باشد. اما آن مبلغ به اندازه وصیتش نبود. من و مفضّل نزد ابن شبرمه رفتیم و ماجرا را برایش تعریف نمودیم.

ابن شبرمه گفت: یک سوم آن را در راه خداوند، یک سوم در راه فقرا و یک سوم در راه حج قرار دهید.

نزد ابن ابی لیلی رفتیم. او نیز سخن ابن شبرمه را تکرار کرد. پس نزد ابو حنیفه رفتیم و او نیز سخن آن دو را باز گفت.

ما به مکه رفتیم. مفضّل به من گفت: از امام صادق عليه‌السلام سؤال کن، در ضمن آن زن حج نکرده بود. پس از امام سؤال کردم.

امام عليه‌السلام به من فرمود: از حج شروع کن؛ زیرا آن، واجب الهی بر گردن او است و باقی مانده را مقداری در راه خدا و مقداری برای فقرا قرار ده.

به کوفه بازگشتم و به مسجد کوفه رفتم. با ابو حنیفه رو به رو شدم و به او گفتم:

سَأَلْتُ جَعْفَرَبْنَ مُحَمَّدٍ عليه السلام عَنِ الَّذِي سَأَلْتُكَ عَنْهُ، فَقَالَ لِيَ: ابْدَأْ بِحَقِّ اللهِ أَوَّلاً، فَإِنَّهُ فَرِيضَةٌ عَلَيْهَا وَ مَا بَقِيَ فَاجْعَلْهُ بَعْضاً فِي ذَا وَبَعْضاً فِي ذَا. فَوَاللهِ، مَا قَالَ لِي خَيْراً وَلا شَرّاً وَجِئْتُ إِلَى حَلْقَتِهِ وَ قَدْ طَرَحُوهَا وَ قَالُوا: قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: ابْدَأْ بِالْحَجِّ، فَإِنَّهُ فَرِيضَةٌ مِنَ اللهِ عَلَيْهَا.

قَالَ: قُلْتُ: هُوَ بِاللهِ كَانَ كَذَا وَ كَذَا فَقَالُوا: هُوَ أَخْبَرَنَا هَذَا.

۲۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ سَعْدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ مُسَافِرٍ حَضَرَهُ الْمَوْتُ فَدَفَعَ مَالَهُ إِلَى رَجُلٍ مِنَ التُّجَّارِ فَقَالَ: إِنَّ هَذَا الْمَالَ لِفُلانِ بْنِ فُلانٍ لَيْسَ لِي فِيهِ قَلِيلٌ وَ لا كَثِيرٌ فَادْفَعْهُ إِلَيْهِ يَضَعُهُ حَيْثُ يَشَاءُ، فَمَاتَ وَ لَمْ يَأْمُرْ صَاحِبَهُ الَّذِي جَعَلَ لَهُ بِأَمْرٍ وَ لا يَدْرِي صَاحِبُهُ مَا الَّذِي حَمَلَهُ عَلَى ذَلِكَ كَيْفَ يَصْنَعُ بِهِ؟

قَالَ: يَضَعُهُ حَيْثُ يَشَاءُ إِذَا لَمْ يَكُنْ يَأْمُرُهُ.

از امام صادق عليه السلام در بارۀ مسأله‌ای که از تو پرسیده بودم سؤال کردم و امام به من فرمود: نخست از حق خدا شروع کن؛ زیرا آن واجبی است بر عهده خواهر مفضّل و باقی مانده آن را مقداری در راه خداوند و مقداری برای فقرا قرار ده.

پس به خدا سوگند! ابو حنیفه نه گفت: خوب است و نه گفت: بد است. پس به درس ابوحنیفه رفتم. شاگردان او آن مسأله را مطرح کردند وگفتند: ابو حنیفه گفته است: از حج شروع کن که واجبی الهی است بر عهده‌اش.

گفتم: به خدا سوگند! آیا ابو حنیفه چنین گفته است؟

گفتند: ابو حنیفه به ما چنین گفت.

۲۳ ـ احوص گوید: از امام کاظم عليه السلام پرسیدم: مسافری به بستر احتضار افتاد. پس اموال خود را به تاجری داد و گفت: این اموال از آنِ فلانی پسر فلانی است؛ من هیچ سهمی ـ نه کم و نه زیاد ـ در آن ندارم. پس آن را به او بده که هر طور که می‌خواهد مصرف کند.

آن مرد از دنیا رفت و برای صاحب اموال دستوری صادر نکرد که با اموال چه کند و صاحب اموال نیز نمی‌داند، چرا آن شخص اموال را از آن او دانسته است؛ اکنون او چه وظیفه‌ای دارد؟

فرمود: هر گاه میت دستوری نداده آن را در هر راهی که می‌خواهد، مصرف کند.

٢٤ ـ وَ عَنْهُ عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى إِلَى رَجُلٍ أَنْ يُعْطِيَ قَرَابَتَهُ مِنْ ضَيْعَتِهِ كَذَا وَ كَذَا جَرِيباً مِنْ طَعَامٍ فَمَرَّتْ عَلَيْهِ سِنُونَ لَمْ يَكُنْ فِي ضَيْعَتِهِ فَضْلٌ بَلِ احْتَاجَ إِلَى السَّلَفِ وَ الْعِينَةِ عَلَى مَنْ أَوْصَى لَهُ مِنَ السَّلَفِ وَ الْعِينَةِ أَمْ لا، فَإِنْ أَصَابَهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ يُجْرِ عَلَيْهِمْ لِمَا فَاتَهُمْ مِنَ السِّنِينَ الْمَاضِيَةِ.

فَقَالَ: كَأَنِّي لا أُبَالِي إِنْ أَعْطَاهُمْ أَوْ أَخَذَ ثُمَّ يَقْضِي.

٢٥ ـ وَ عَنْهُ عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى بِوَصَايَا لِقَرَابَاتِهِ وَ أَدْرَكَ الْوَارِثُ فَقَالَ لِلْوَصِيِّ أَنْ يَعْزِلَ أَرْضاً بِقَدْرِ مَا يُخْرِجُ مِنْهُ وَصَايَاهُ إِذَا قَسَمَ الْوَرَثَةُ وَ لا يُدْخِلَ هَذِهِ الْأَرْضَ فِي قِسْمَتِهِمْ أَمْ كَيْفَ يَصْنَعُ؟

فَقَالَ: نَعَمْ كَذَا يَنْبَغِي.

٢٦ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ الْمُهْتَدِي عَنْ جَدِّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ سَعْدِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّهُ قَالَ:

---

۲۴ ـ احوص گوید: از امام کاظم علیه‌السلام پرسیدم: مردی به دیگری وصیت نمود که محصول غلّات فلان جریب از زمین کشاورزی او را به خویشانش بدهد. پس از گذشت چند سال نه تنها زمین محصولی نداشت، بلکه برای محصول دادن به قرض و وام نیاز داشت. آیا هزینه قرض و وام بر عهده کسانی است که برای آن‌ها وصیت شده یا نه؟ از این روی اگر پس از هزینه کردن، محصول داد، سهمیه سال‌های گذشته که به آنان نرسیده بود، به آنان پرداخت می‌شود؟

فرمود: انگار اهمیتی نمی‌دهم که متولی زمین، سهمیه آن‌ها را از جانب خودش بدهد؛ یا این که هزینه زمین را از آنان بگیرد آن‌گاه بعد از محصول دادن پرداخت کند.

۲۵ ـ احوص گوید: از امام کاظم علیه‌السلام پرسیدم: مردی برای نزدیکانش وصیتی می‌کند و وارثی بالغ دارد. وصی می‌تواند در هنگامی که ورثه میراث را تقسیم می‌کنند، زمینی را که کفاف وصیت پدرش را بدهد کنار بگذارد و آن را در تقسیم میراث داخل نکند؟ یا چه وظیفهٔ دیگری دارد؟

فرمود: آری، شایسته است چنین کند.

۲۶ ـ سعد بن سعد گوید:

سَأَلْتُهُ يَعْنِي أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام عَنْ رَجُلٍ كَانَ لَهُ ابْنٌ يَدَّعِيهِ فَنَفَاهُ وَ أَخْرَجَهُ مِنَ الْمِيرَاثِ وَ أَنَا وَصِيُّهُ فَكَيْفَ أَصْنَعُ؟

فَقَالَ يَعْنِي الرِّضَا عليه السلام: لَزِمَهُ الْوَلَدُ بِإِقْرَارِهِ بِالْمَشْهَدِ لا يَدْفَعُهُ الْوَصِيُّ عَنْ شَيْءٍ قَدْ عَلِمَهُ.

۲۷ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ كَانَتْ لَهُ عِنْدِي دَنَانِيرُ وَ كَانَ مَرِيضاً فَقَالَ لِي: إِنْ حَدَثَ بِي حَدَثٌ فَأَعْطِ فُلاناً عِشْرِينَ دِينَاراً وَ أَعْطِ أَخِي بَقِيَّةَ الدَّنَانِيرِ فَمَاتَ وَ لَمْ أَشْهَدْ مَوْتَهُ فَأَتَانِي رَجُلٌ مُسْلِمٌ صَادِقٌ فَقَالَ لِي: إِنَّهُ أَمَرَنِي أَنْ أَقُولَ لَكَ: انْظُرِ الدَّنَانِيرَ الَّتِي أَمَرْتُكَ أَنْ تَدْفَعَهَا إِلَى أَخِي فَتَصَدَّقْ مِنْهَا بِعَشَرَةِ دَنَانِيرَ اقْسِمْهَا فِي الْمُسْلِمِينَ وَ لَمْ يَعْلَمْ أَخُوهُ أَنَّ لَهُ عِنْدِي شَيْئاً.

فَقَالَ: أَرَى أَنْ تَصَدَّقَ مِنْهَا بِعَشَرَةِ دَنَانِيرَ كَمَا قَالَ.

از امام رضا عليه السلام پرسیدم: مردی پسری دارد که ادعا می‌کند پدر اوست. پس او را طرد می‌کند و از میراث محروم می‌سازد. من وصی آن شخص هستم؛ اکنون چه کنم؟

فرمود: با اقرار شخص در حضور شاهدان، پسر، فرزند اوست. وصی حق ندارد فرزند را از چیزی که می‌داند حق اوست دور نماید.

۲۷ ـ اسحاق بن عمار گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی بیمار مبلغی دینار نزد من داشت. به من گفت: اگر پیش آمدی برایم رخ داد، بیست دینار به فلانی بپرداز و بقیه آن را به برادرم بده.

پس او از دنیا رفت، اما من شاهد مرگش نبودم. مرد مسلمان راستگویی آمد و به من گفت: میت به من دستور داد به تو بگویم که دینارهایی را که به تو دستور داده بودم به برادرم بدهی بنگر و ده دینار آن را صدقه ده و بین فقرای مسلمان تقسیم کن. در حالی که برادر میت نمی‌دانست برادرش مقداری پول نزد من دارد.

فرمود: نظر من این است که ده دینار آن را همان طور که میت گفته است صدقه دهی.

۲۸ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ كَانَ غَارِماً فَهَلَكَ فَأُخِذَ بَعْضُ وُلْدِهِ بِمَا كَانَ عَلَيْهِ فَغُرِّمُوا غُرْماً عَنْ أَبِيهِمْ فَانْطَلَقُوا إِلَى دَارِهِ فَابْتَاعُوهَا وَ مَعَهُمْ وَرَثَةٌ غَيْرُهُمْ نِسَاءٌ وَ رِجَالٌ لَمْ يُطْلِقُوا الْبَيْعَ وَ لَمْ يَسْتَأْمِرُوهُمْ فِيهِ فَهَلْ عَلَيْهِمْ فِي ذَلِكَ شَيْءٌ؟

فَقَالَ: إِذَا كَانَ إِنَّمَا أَصَابَ الدَّارَ مِنْ عَمَلِهِ ذَلِكَ فَإِنَّمَا غُرِّمُوا فِي ذَلِكَ الْعَمَلِ فَهُوَ عَلَيْهِمْ جَمِيعاً.

۲۹ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مِهْزَمٍ عَنْ عَنْبَسَةَ الْعَابِدِ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام : أَوْصِنِي.

فَقَالَ: أَعِدَّ جَهَازَكَ وَ قَدِّمْ زَادَكَ وَ كُنْ وَصِيَّ نَفْسِكَ وَ لا تَقُلْ لِغَيْرِكَ يَبْعَثُ إِلَيْكَ بِمَا يُصْلِحُكَ.

---

۲۸ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: از امام کاظم عليه السلام پرسیدم: مرد بدهکاری از دنیا رفت. بعضی از فرزندان او را به خاطر بدهی پدر گرفتند. آنان به خاطر بدهی پدر، بدهکار شدند. بنا بر این رفتند خانه پدرشان را فروختند و بدهی را پرداختند.اضافه بر آن فرزندان، ورثه دیگری نیز بودند که تعدادی زن و مرد بودند، آنان فروش خانه را جایز ندانستند و فرزندانی که خانه را فروخته بودند از این ورثه اجازه نگرفته بودند. بنا بر این آیا آن ورثه‌ای که خانه را فروختند به خاطر این کار مدیون هستند؟

فرمود: چنان چه میت با همان پولی که بدهکار بود، این خانه را به دست آورده بود، پس همه آنان در این کار بدهکارند. بنا بر این بدهی بر عهده همگی آنان است.

۲۹ ـ عنبسه عابد گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: مرا وصیتی کن تا به کاربندم.

فرمود: وسائل سفر را آماده‌کن و توشه‌ات را قبل از حرکت بفرست؛ خودت قبل از مرگ وصیتت را اجراکن و مگو که دیگران بعد از مرگت روانه کنند و شکست تو را اصلاح نمایند.

۳۰ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام أُعْلِمُهُ أَنَّ إِسْحَاقَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ وَقَفَ ضَيْعَةً عَلَى الْحَجِّ وَأُمِّ وَلَدِهِ وَ مَا فَضَلَ عَنْهَا لِلْفُقَرَاءِ وَ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ أَشْهَدَنِي عَلَى نَفْسِهِ بِمَالٍ لِيُفَرَّقَ عَلَى إِخْوَانِنَا وَ أَنَّ فِي بَنِي هَاشِمٍ مَنْ يُعْرَفُ حَقُّهُ يَقُولُ بِقَوْلِنَا مِمَّنْ هُوَ مُحْتَاجٌ فَتَرَى أَنْ أَصْرِفَ ذَلِكَ إِلَيْهِمْ إِذَا كَانَ سَبِيلُهُ سَبِيلَ الصَّدَقَةِ لِأَنَّ وَقْفَ إِسْحَاقَ إِنَّمَا هُوَ صَدَقَةٌ.

فَكَتَبَ عليه السلام: فَهِمْتُ يَرْحَمُكَ اللهُ مَا ذَكَرْتَ مِنْ وَصِيَّةِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَ مَا أَشْهَدَ لَكَ بِذَلِكَ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَ مَا اسْتَأْمَرْتَ فِيهِ مِنْ إِيصَالِكَ بَعْضَ ذَلِكَ إِلَى مَنْ لَهُ مَيْلٌ وَ مَوَدَّةٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ مِمَّنْ هُوَ مُسْتَحِقٌّ فَقِيرٌ فَأَوْصِلْ ذَلِكَ إِلَيْهِمْ يَرْحَمُكَ اللهُ فَهُمْ إِذَا صَارُوا إِلَى هَذِهِ الْخُطَّةِ أَحَقُّ بِهِ مِنْ غَيْرِهِمْ لِمَعْنًى لَوْ فَسَّرْتُهُ لَكَ لَعَلِمْتَهُ إِنْ شَاءَ اللهُ.

---

۳۰ ـ علی بن مهزیار گوید: به امام جواد عليه السلام نامه نوشتم و اعلام داشتم که اسحاق بن ابراهیم زمین کشاورزی خود را وقف انجام حج و کنیز فرزنددارش قرار داد و اضافه آن را وقف فقرا نمود. و محمد بن ابراهیم مرا بر خودش شاهد گرفت تا اموالی را بین برادران ما تقسیم کند و در بین بنی هاشم کسانی هستند که حق ایشان را می‌شناسند و شیعه هستند، هم چنین احتیاج مالی دارند. به نظر شما در صورتی که آن اموال صدقه باشد می‌توانم آن را به آنان بدهم؛ زیرا وقف اسحاق بن ابراهیم صدقه بود.

امام عليه السلام نوشت: آن چه را گفتی دانستم ـ خداوند رحمتت کند! ـ از وصیت اسحاق بن ابراهیم ـ خداوند از او راضی گردد ـ و شهادتی که محمد بن ابراهیم ـ خداوند از او راضی باشد ـ از تو گرفت و اجازه‌ای که برای رساندن قسمتی از آن اموال به عده‌ای از بنی هاشم که ارادت و محبتی به ما دارند و مستحق و فقیرند، طلب نمودی.

پس آن اموال را به آنان بپرداز ـ خداوند رحمتت کند ـ زیرا هنگامی که آن عده از بنی هاشم بر این عقیده باشند، از دیگران سزاوارتر خواهند بود؛ به خاطر دلیلی که اگر برای تو تفسیر کنم ـ ان شاء الله ـ آن را خواهی دانست.

۳۱ ـ أَبُو عَلِيّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ دَفَعَ إِلَى رَجُلٍ مَالاً وَ قَالَ إِنَّمَا أَدْفَعُهُ إِلَيْكَ لِيَكُونَ ذُخْراً لِابْنَتَيَّ فُلانَةَ وَ فُلانَةَ ثُمَّ بَدَا لِلشَّيْخِ بَعْدَ مَا دَفَعَ الْمَالَ أَنْ يَأْخُذَ مِنْهُ خَمْسَةً وَ عِشْرِينَ وَ مِائَةَ دِينَارٍ فَاشْتَرَى بِهَا جَارِيَةً لِابْنِ ابْنِهِ، ثُمَّ إِنَّ الشَّيْخَ هَلَكَ فَوَقَعَ بَيْنَ الْجَارِيَتَيْنِ وَ بَيْنَ الْغُلامِ أَوْ إِحْدَاهُمَا فَقَالَتَا لَهُ: وَيْحَكَ وَ اللهِ إِنَّكَ لَتَنْكِحُ جَارِيَتَكَ حَرَاماً إِنَّمَا اشْتَرَاهَا أَبُونَا لَكَ مِنْ مَالِنَا الَّذِي دَفَعَهُ إِلَى فُلانٍ فَاشْتَرَى لَكَ مِنْهُ هَذِهِ الْجَارِيَةَ فَأَنْتَ تَنْكِحُهَا حَرَاماً لا تَحِلُّ لَكَ، فَأَمْسَكَ الْفَتَى عَنِ الْجَارِيَةِ فَمَا تَرَى فِي ذَلِكَ؟

فَقَالَ: أَ لَيْسَ الرَّجُلُ الَّذِي دَفَعَ الْمَالَ أَبَا الْجَارِيَتَيْنِ وَ هُوَ جَدُّ الْغُلامِ وَ هُوَ اشْتَرَى لَهُ الْجَارِيَةَ؟

قُلْتُ: بَلَى.

فَقَالَ: فَقُلْ لَهُ: فَلْيَأْتِ جَارِيَتَهُ إِذَا كَانَ الْجَدُّ هُوَ الَّذِي أَعْطَاهُ وَ هُوَ الَّذِي أَخَذَهُ.

---

۳۱ ـ سعید بن یسار گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: پیری سالمند نقدینه‌ای به امانت می‌سپارد و به آن مرد امین می‌گوید: از این رو نقدینه را به امانت می‌سپارم که بعد از من ذخیره‌ای برای دخترانم فلانی و فلانی باشد. بعد از مدتی می‌آید وصد وبیست وپنج دینار آن را مسترد می‌کند و برای نوهٔ خود کنیزی می‌خرد. موقعی که این پیرمرد از دنیا رفت و مابقی نقدینه در اختیار آن دو خواهر قرار می‌گیرد از ماجرا مطلع می‌شوند. یک روز که میان این دو خواهر با آن برادرزاده نزاعی رخ می‌دهد، به برادر زادهٔ خود می‌گویند: چه می‌گویی، وای بر تو، به خدا سوگند! این کنیزی که داری برای تو حرام است، پدر از مال ما که نزد فلانی به امانت گذاشته بود این کنیز را برایت خرید، تو مالک این کنیز نیستی، بستر این کنیز بر تو حرام است! بعد از این نزاع، آن پسر از مباشرت با کنیز خودداری می‌کند و تکلیف خود را نمی‌داند. نظر شما چیست؟

فرمود: مگر آن پیر سالمند که نقدینه‌اش را برای این دو خواهر به امانت گذاشته پدر همین دو خواهر نیست؟ مگر آن پیر سالمند جد همین پسر نیست که این کنیز را خریداری کرده است؟

عرض کردم: چرا.

فرمود: به آن پسر اطلاع بده در صورتی که جدّ او شخصاً مالی را به امانت گذاشته است و شخصاً دریافت کرده و این کنیز را خریده است، می‌تواند با کنیز خود همبستر شود.

(۳۸)

بَابُ مَنْ مَاتَ عَلَى غَيْرِ وَصِيَّةٍ وَ لَهُ وَارِثٌ صَغِيرٌ فَيُبَاعُ عَلَيْهِ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ غَيْرُهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَعْدٍ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ:

سَأَلْتُ الرِّضَا عليه السلام عَنْ رَجُلٍ مَاتَ بِغَيْرِ وَصِيَّةٍ وَ تَرَكَ أَوْلاداً ذُكْرَاناً [وَ إِنَاثاً] وَغِلْمَاناً صِغَاراً وَ تَرَكَ جَوَارِيَ وَ مَمَالِيكَ هَلْ يَسْتَقِيمُ أَنْ تُبَاعَ الْجَوَارِي؟

قَالَ: نَعَمْ.

وَ عَنِ الرَّجُلِ يَصْحَبُ الرَّجُلَ فِي سَفَرِهِ فَيَحْدُثُ بِهِ حَدَثُ الْمَوْتِ وَ لا يُدْرِكُ الْوَصِيَّةَ كَيْفَ يَصْنَعُ بِمَتَاعِهِ؟ وَ لَهُ أَوْلادٌ صِغَارٌ وَ كِبَارٌ أَ يَجُوزُ أَنْ يَدْفَعَ مَتَاعَهُ وَدَوَابَّهُ إِلَى وُلْدِهِ الْكِبَارِ أَوْ إِلَى الْقَاضِي؟ فَإِنْ كَانَ فِي بَلْدَةٍ لَيْسَ فِيهَا قَاضٍ كَيْفَ يَصْنَعُ وَ إِنْ كَانَ دَفَعَ الْمَالَ إِلَى وُلْدِهِ الْأَكَابِرِ وَ لَمْ يُعْلِمْ بِهِ فَذَهَبَ وَ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى رَدِّهِ كَيْفَ يَصْنَعُ؟

بخش سی و هشتم

حکم کسی که بدون وصیت می‌میرد و وارث صغیر دارد

۱ ـ اسماعیل بن سعد اشعری گوید: از امام رضا عليه السلام پرسیدم: اگر کسی بدون وصیت بمیرد و فرزندانی، پسر و دختر، با چند غلام نابالغ و چند کنیز و برده از او به جا بماند، آیا فروختن کنیزان او کار درستی هست؟

فرمود: آری.

پرسیدم: انسان با دوست خود همسفر می‌شود و در سفر دوستش به علت حادثه‌ای فوت می‌کند و فرصت وصیت نمی‌یابد، متاع او را چه باید کرد، با آن که فرزندان او برخی بالغ‌اند و برخی نابالغ؟ آیا رواست که متاع او را با چهارپای سواری به فرزندان بالغ او رد کنند؟ یا لازم است که آن را به قاضی بسپارند؟ و اگر در شهری باشند که قاضی ندارد، چه باید بکنند؟ و اگر مال و متاع او را به فرزندان بالغ او رد کنند و به دیگران اطلاع ندهند و آن مال و متاع از میان برود و انسان نتواند از آنان پس بگیرد، چه باید کرد؟

قَالَ: إِذَا أَدْرَكَ الصِّغَارُ وَ طَلَبُوا فَلَمْ يَجِدْ بُدّاً مِنْ إِخْرَاجِهِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ بِأَمْرِ السُّلْطَانِ

وَعَنِ الرَّجُلِ يَمُوتُ بِغَيْرِ وَصِيَّةٍ وَ لَهُ وَرَثَةٌ صِغَارٌ وَ كِبَارٌ أَ يَحِلُّ شِرَاءُ خَدَمِهِ وَمَتَاعِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَوَلَّى الْقَاضِي بَيْعَ ذَلِكَ فَإِنْ تَوَلَّاهُ قَاضٍ قَدْ تَرَاضَوْا بِهِ وَ لَمْ يَسْتَأْمِرْهُ الْخَلِيفَةُ أَ يَطِيبُ الشِّرَاءُ مِنْهُ أَمْ لَا؟

فَقَالَ: إِذَا كَانَ الْأَكَابِرُ مِنْ وُلْدِهِ مَعَهُ فِي الْبَيْعِ فَلَا بَأْسَ بِهِ إِذَا رَضِيَ الْوَرَثَةُ بِالْبَيْعِ وَقَامَ عَدْلٌ فِي ذَلِكَ.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ قَالَ:
سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عليه‌السلام عَنْ رَجُلٍ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ قَرَابَةٌ مَاتَ وَ تَرَكَ أَوْلاداً صِغَاراً وَتَرَكَ مَمَالِيكَ لَهُ غِلْمَانٌ وَ جَوَارِي وَ لَمْ يُوصِ فَمَا تَرَى فِيمَنْ يَشْتَرِي مِنْهُمُ الْجَارِيَةَ يَتَّخِذُهَا أُمَّ وَلَدٍ وَ مَا تَرَى فِي بَيْعِهِمْ؟

امام عليه‌السلام فرمود: بعد از آن که فرزندان نابالغ او بالغ شوند و حق خود را مطالبه نمایند، چاره‌ای ندارد جز این که از کیسهٔ خود تاوان دهد، مگر که والی گفته باشد مال و متاع او را به فرزندان بالغ او تسلیم کنید.

پرسیدم: اگر کسی بدون وصیت بمیرد و فرزندان او برخی بالغ باشند و برخی نابالغ، رواست که بردگان او و یا متاع زندگی او را خریداری کنند؟ با آن که فروش متاع او به امر قاضی نباشد؟ و اگر همگان رضایت دهند و یک قاضی اختصاصی معین کنند، خرید متاع آن میّت حلال و روا خواهد بود؟

فرمود: اگر فرزندان بالغ او در کنار قاضی باشند و همهٔ وارثان به فروش متاع و وسائل رضایت دهند و یک فرد عادل متصدی فروش و تقسیم باشد، خرید آن وسائل مانعی ندارد.

۲ ـ ابن رئاب گوید: از امام کاظم عليه‌السلام سؤال کردم: یکی از خویشان من از دنیا رفت و فرزندان کوچکی به جای گذاشت. او غلامان و کنیزانی نیز به جای نهاد اما وصیت نکرد. بنا بر این نظر شما در بارهٔ کسی که کنیزی از آنان می‌خرد و او را جهت فرزند دار شدن قرار می‌دهد چیست؟ هم چنین نظر شما در باره فروشی که آن کودکان انجام می‌دهند چیست؟

قَالَ: فَقَالَ: إِنْ كَانَ لَهُمْ وَلِيٌّ يَقُومُ بِأَمْرِهِمْ بَاعَ عَلَيْهِمْ وَ نَظَرَ لَهُمْ كَانَ مَأْجُوراً فِيهِمْ.

قُلْتُ: فَمَا تَرَى فِيمَنْ يَشْتَرِي مِنْهُمُ الْجَارِيَةَ فَيَتَّخِذُهَا أُمَّ وَلَدٍ؟

قَالَ: لا بَأْسَ بِذَلِكَ إِذَا أَنْفَذَ ذَلِكَ الْقَيِّمُ لَهُمُ النَّاظِرُ فِيما يُصْلِحُهُمْ وَ لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَرْجِعُوا فِيما صَنَعَ الْقَيِّمُ لَهُمُ النَّاظِرُ فِيما يُصْلِحُهُمْ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ زُرْعَةَ عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ مَاتَ وَ لَهُ بَنُونَ وَ بَنَاتٌ صِغَارٌ وَ كِبَارٌ مِنْ غَيْرِ وَصِيَّةٍ وَ لَهُ خَدَمٌ وَ مَمَالِيكُ وَ عُقَدٌ كَيْفَ يَصْنَعُ الْوَرَثَةُ بِقِسْمَةِ ذَلِكَ الْمِيرَاثِ؟

قَالَ: إِنْ قَامَ رَجُلٌ ثِقَةٌ قَاسَمَهُمْ ذَلِكَ كُلَّهُ فَلا بَأْسَ.

فرمود: اگر آنان سرپرستی دارند که امور آن‌ها را انجام می‌دهد، برای آنان بفروشد و حق آنان را در نظر بگیرد، پاداش خواهد برد.

گفتم: نظر شما در باره کسی که از آن فرزندان کنیز می‌خرد و از او فرزند دار می‌شود چیست؟

فرمود: این معامله ایرادی ندارد به شرط آن که سر پرست آنان که مصالح آنها را در نظر گرفته این معامله را امضا کند و در این صورت حق رجوع از معامله نیز ندارد.

۳ ـ سماعه گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی بدون وصیت از دنیا رفت. او پسران و دختران کوچک و بزرگی و خدمت کاران و بردگانی دارد. ورثه چگونه میراث را تقسیم کنند؟

فرمود: اگر شخص مورد اعتمادی به پاخاست و همه میراث را بین ورثه تقسیم نمود،مانعی ندارد.

(٣٩)

بَابُ الْوَصِيِّ يُدْرِكُ أَيْتَامُهُ فَيَمْتَنِعُونَ مِنْ أَخْذِ مَالِهِمْ وَ مَنْ يُدْرِكُ وَ لا يُؤْنَسُ مِنْهُ الرُّشْدُ وَ حَدِّ الْبُلُوغِ

١ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ سَعْدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ:

سَأَلْتُ الرِّضَا عليه السلام عَنْ وَصِيِّ أَيْتَامٍ تُدْرِكُ أَيْتَامُهُ فَيَعْرِضُ عَلَيْهِمْ أَنْ يَأْخُذُوا الَّذِي لَهُمْ فَيَأْبَوْنَ عَلَيْهِ كَيْفَ يَصْنَعُ؟

قَالَ عليه السلام: يَرُدُّهُ عَلَيْهِمْ وَ يُكْرِهُهُمْ عَلَى ذَلِكَ.

٢ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى [عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى] عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

بخش سی و نهم

حکم سرپرستی ایتام و حدود بلوغ

١ ـ اسماعیل گوید: از امام رضا عليه السلام پرسیدم: اگر ایتام به حد بلوغ و رشد برسند و وصی وسرپرست به آنان تکلیف کند که بیایید و اموال خود را تحویل بگیرید، ولی آنان خودداری کنند، تکلیف وصی چه خواهد بود؟

فرمود: باید با جبر و اکراه اموالشان را به آنان رد کند.

٢ ـ هشام گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

انْقِطَاعُ يُتْمِ الْيَتِيمِ بِالِاحْتِلَامِ وَ هُوَ أَشُدُّهُ وَ إِنِ احْتَلَمَ وَ لَمْ يُؤْنَسْ مِنْهُ رُشْدٌ وَ كَانَ سَفِيهاً أَوْ ضَعِيفاً فَلْيُمْسِكْ عَنْهُ وَلِيُّهُ مَالَهُ.

٣ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ مُثَنَّى بْنِ رَاشِدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ يَتِيمٍ قَدْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَ لَيْسَ بِعَقْلِهِ بَأْسٌ وَ لَهُ مَالٌ عَلَى يَدَيْ رَجُلٍ فَأَرَادَ الرَّجُلُ الَّذِي عِنْدَهُ الْمَالُ أَنْ يَعْمَلَ بِمَالِ الْيَتِيمِ مُضَارَبَةً فَأَذِنَ لَهُ الْغُلَامُ فِي ذَلِكَ.

فَقَالَ: لَا يَصْلُحُ أَنْ يَعْمَلَ بِهِ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَ يَدْفَعَ إِلَيْهِ مَالَهُ.

قَالَ: وَ إِنِ احْتَلَمَ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ عَقْلٌ لَمْ يُدْفَعْ إِلَيْهِ شَيْءٌ أَبَداً.

حُمَيْدٌ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ سِرْحَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام مِثْلَ ذَلِكَ

٤ ـ عَنْهُ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِبَاطٍ وَ الْحُسَيْنِ بْنِ هَاشِمٍ وَ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عِيصِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

پایان یافتن یتیمی یتیم، احتلام اوست که همان رشد اوست واگر محتلم شود، اما رشدی از او مشاهده نشد بلکه سفیه و ناتوان بود، پس سر پرستش باید اموال او را برایش نگه دارد.

۳ ـ ابوبصیر گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: یتیمی که هنوز به حد بلوغ نرسیده و تحت سرپرستی ولی خود به سر می‌برد، اما قرآن را خوانده است و به هوش و خرد او ایرادی نیست، اگر ولی او تصمیم بگیرد که با اموال او به صورت مضاربه تجارت کند و منافع را تقسیم کنند، و به همین منظور از یتیم خود اجازه بگیرد و یتیم به او اجازه بدهد، روا خواهد بود؟

فرمود: صلاحیت ندارد که این ولی با اموال یتیم تجارت کند تا آن روز که یتیم بالغ شود و مالش را به او رد کند.

فرمود: اگر یتیم به حد بلوغ برسد ومحتلم شود ولی هوش وخرد او در حد کفایت اجتماعی نباشد، هرگز نمی‌توان اموال او را به دستش سپرد.

۴ ـ عیص بن قاسم گوید:

سَأَلْتُهُ عَنِ الْيَتِيمَةِ مَتَى يُدْفَعُ إِلَيْهَا مَالُهَا؟
قَالَ: إِذَا عَلِمْتَ أَنَّهَا لا تُفْسِدُ وَ لا تُضَيِّعُ.
فَسَأَلْتُهُ إِنْ كَانَتْ قَدْ تَزَوَّجَتْ؟
فَقَالَ: إِذَا تَزَوَّجَتْ فَقَدِ انْقَطَعَ مِلْكُ الْوَصِيِّ عَنْهَا.+
٥ ـ عَنْهُ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:
لا يُدْخَلُ بِالْجَارِيَةِ حَتَّى تَأْتِيَ لَهَا تِسْعُ سِنِينَ أَوْ عَشْرُ سِنِينَ.
٦ ـ عَنْهُ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ آدَمَ بَيَّاعِ اللُّؤْلُؤِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
إِذَا بَلَغَ الْغُلامُ ثَلاثَ عَشْرَةَ سَنَةً كُتِبَتْ لَهُ الْحَسَنَةُ وَ كُتِبَتْ عَلَيْهِ السَّيِّئَةُ وَ عُوقِبَ وَ إِذَا بَلَغَتِ الْجَارِيَةُ تِسْعَ سِنِينَ فَكَذَلِكَ وَ ذَلِكَ أَنَّهَا تَحِيضُ لِتِسْعِ سِنِينَ.
٧ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر دختری یتیم در کفالت من باشد، در چه وقتی باید اموالش را به او رد کنم؟
فرمود: موقعی که بدانی اموال خود را به فساد و تباهی نمی‌کشد.
پرسیدم: در صورتی که شوهر کند، تکلیف وصی چه خواهد بود؟
فرمود: بعد از آن که دختر یتیم شوهر کند، ولایت وصی قطع می‌شود و تحت نظر شوهر قرار می‌گیرد.
۵ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:
شوهر نمی‌تواند با همسر خود عروسی کند، مگر موقعی که نه ساله و یا ده ساله شود.
۶ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
هر گاه پسر به سن سیزده سالگی برسد، کارهای نیک و بد او ثبت می‌شود و مسئولیت دارد و هر گاه دختر به سن نه سالگی برسد، به همین صورت کارهای نیک و بد او ثبت می‌شود و مسئولیت دارد. مسئولیت به خاطر این است که دختر در سن نه سالگی حائض می‌شود.
۷ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ ثَلاثَ عَشْرَةَ سَنَةً وَ دَخَلَ فِي الْأَرْبَعَ عَشْرَةَ وَجَبَ عَلَيْهِ مَا وَجَبَ عَلَى الْمُحْتَلِمِينَ احْتَلَمَ أَوْ لَمْ يَحْتَلِمْ كُتِبَتْ عَلَيْهِ السَّيِّئَاتُ وَ كُتِبَتْ لَهُ الْحَسَنَاتُ وَجَازَ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا أَنْ يَكُونَ ضَعِيفاً أَوْ سَفِيهاً.

۸ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ الْمَدَائِنِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَبِيبٍ بَيَّاعِ الْهَرَوِيِّ قَالَ:

حَدَّثَنِي عِيسَى بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ـ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ ـ: يَثَّغِرُ الصَّبِيُّ لِسَبْعٍ وَ يُؤْمَرُ بِالصَّلاةِ لِتِسْعٍ وَ يُفَرَّقُ بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ لِعَشْرٍ وَ يَحْتَلِمُ لِأَرْبَعَ عَشْرَةَ وَ يَنْتَهِي طُولُهُ لِإِحْدى وَعِشْرِينَ سَنَةً وَ يَنْتَهِي عَقْلُهُ لِثَمَانٍ وَ عِشْرِينَ إِلَّا التَّجَارِبَ.

هنگامی که رشد پسر بچه به سیزده سالگی رسید وداخل چهارده سالگی شد، تکالیفی که بر محتلم شدگان واجب است بر او نیز واجب می‌گردد؛ چه محتلم بشود چه نشود. گناهان، وحسنات و نیکی‌ها برایش نگاشته می‌شود وهر چیزی برای او جایز می‌گردد جز این که ناتوان ویا سفیه باشد.

۸ـ عیسی بن زید گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه‌السلام فرمود:

دندان‌های شیری پسر بچه در هفت سالگی می‌افتد و دندان اصلی می‌روید. و در نه سالگی باید به او فرمان کنند که نماز بخواند. و در ده سالگی محل خواب کودکان از هم جدا می‌شود. و در چهارده سالگی محتلم می‌گردد. و در بیست و یک سالگی رشد قامتش به پایان می‌رسد. و در بیست و هشت سالگی رشد عقل به پایان می‌رسد جز تجربه که هم چنان بر آن افزوده می‌گردد.

۹ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَمَّنْ رَوَاهُ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ مَاتَ وَ أَوْصَى إِلَى رَجُلٍ وَ لَهُ ابْنٌ صَغِيرٌ فَأَدْرَكَ الْغُلَامُ وَذَهَبَ إِلَى الْوَصِيِّ فَقَالَ لَهُ: رُدَّ عَلَيَّ مَالِي لِأَتَزَوَّجَ فَأَبَى عَلَيْهِ فَذَهَبَ حَتَّى زَنَى.

قَالَ: يُلْزَمُ ثُلُثَيْ إِثْمِ زِنَى هَذَا الرَّجُلِ ذَلِكَ الْوَصِيُّ، لِأَنَّهُ مَنَعَهُ الْمَالَ وَ لَمْ يُعْطِهِ فَكَانَ يَتَزَوَّجُ.

تَمَّ كِتَابُ الْوَصَايَا وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ صَلَوَاتُهُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ يَتْلُوهُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى كِتَابُ الْمَوَارِيثِ.

---

۹ ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام در باره میتی که شخصی را وصی خود نموده بود و پسری داشت. پسر به بلوغ رسید و پیش وصی رفت و گفت: اموالم را به من باز گردان تا ازدواج کنم. اما وصی امتناع نمود تا این که پسر مرتکب زنا گردید، فرمود:

دو سوم گناه این پسر بر گردن وصی است؛ زیرا او را از اموالش منع نموده و به او نداده بود که ازدواج کند.

کتاب وصیت پایان یافت، حمد و سپاس بی‌پایان از آنِ خداوند؛ پروردگار جهانیان است و درود و صلوات او بر بهترین آفریدگانش حضرت محمّد و خاندان پاک او باد. در پی این کتاب ـ ان شاء الله تعالی ـ کتاب میراث خواهد آمد.

كِتَابُ الْمَوَارِيثِ

كتاب

ميراث

(۱)
بَابُ وُجُوهِ الْفَرَائِضِ

قَالَ: إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى جَعَلَ الْفَرَائِضَ عَلَى أَرْبَعَةِ أَصْنَافٍ وَ جَعَلَ مَخَارِجَهَا مِنْ سِتَّةِ أَسْهُمٍ.

فَبَدَأَ بِالْوَلَدِ وَ الْوَالِدَيْنِ الَّذِينَ هُمُ الْأَقْرَبُونَ وَ بِأَنْفُسِهِمْ يَتَقَرَّبُونَ لا بِغَيْرِهِمْ وَلا يَسْقُطُونَ مِنَ الْمِيرَاثِ أَبَداً وَ لا يَرِثُ مَعَهُمْ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ إِلَّا الزَّوْجُ وَ الزَّوْجَةُ، فَإِنْ حَضَرَ كُلُّهُمْ قُسِمَ الْمَالُ بَيْنَهُمْ عَلَى مَا سَمَّى اللهُ ﷻ وَإِنْ حَضَرَ بَعْضُهُمْ فَكَذَلِكَ وَ إِنْ لَمْ يَحْضُرْ مِنْهُمْ إِلَّا وَاحِدٌ فَالْمَالُ كُلُّهُ لَهُ.

وَ لا يَرِثُ مَعَهُ أَحَدٌ غَيْرُهُ إِذَا كَانَ غَيْرُهُ لا يَتَقَرَّبُ بِنَفْسِهِ وَ إِنَّمَا يَتَقَرَّبُ بِغَيْرِهِ إِلَّا مَا خَصَّ اللهُ بِهِ مِنْ طَرِيقِ الْإِجْمَاعِ أَنَّ وَلَدَ الْوَلَدِ يَقُومُونَ مَقَامَ الْوَلَدِ وَ كَذَلِكَ وَلَدُ الْإِخْوَةِ إِذَا لَمْ يَكُنْ وَلَدُ الصُّلْبِ وَ لا إِخْوَةٌ.

بخش یکم
صورت‌های سهم‌های ارث واجب

کلینی رحمه‌الله گوید:

به راستی که خداوند تبارک و تعالی سهم‌های ارث را بر چهار گروه قرار داد وخروجی‌های آن‌ها را بر شش سهم.

پس نخست از فرزند و والدین آغاز نمود که آنان، نزدیک‌ترین شخص به میت هستند و به واسطه خودشان با میت، خویشی دارند، نه به واسطه کسی دیگر وهیچ گاه از ارث ساقط نمی‌شوند. هم چنین جز زن و شوهر فرد دیگری همراه آنان حق ارث ندارد. پس اگر همهٔ آنان حاضر باشند، میراث طبق سهمیه بندی خداوند بین آنان تقسیم می‌گردد واگر فقط برخی از آنان باشند نیز طبق سهمیه بندی خداوند تقسیم می‌شود واگر فقط یکی از آنان باشد، همه ارث از آن او خواهد بود.

و همراه او کسانی که با واسطه با میت خویشاوندی دارند، ارث نمی‌برند؛ جز تخصیصی که خداوند از طریق اجماع زده است که فرزندان فرزند به جای پدرشان قرار می‌گیرند و همین طور فرزندان برادر در صورتی که میت فرزند صلبی و هم چنین برادری نداشته باشد.

وَهَذَا مِنْ أَمْرِ الْوَلَدِ مُجْمَعٌ عَلَيْهِ وَ لا أَعْلَمُ بَيْنَ الْأُمَّةِ فِي ذَلِكَ اخْتِلافاً. فَهَؤُلاءِ أَحَدُ الْأَصْنَافِ الْأَرْبَعَةِ.

وَ أَمَّا الصِّنْفُ الثَّانِي فَهُوَ الزَّوْجُ وَالزَّوْجَةُ، فَإِنَّ اللهَ ﷻ ثَنَّى بِذِكْرِهِمَا بَعْدَ ذِكْرِ الْوَلَدِ وَ الْوَالِدَيْنِ فَلَهُمُ السَّهْمُ الْمُسَمَّى لَهُمْ وَ يَرِثُونَ مَعَ كُلِّ أَحَدٍ وَ لا يَسْقُطُونَ مِنَ الْمِيرَاثِ أَبَداً.

وَ أَمَّا الصِّنْفُ الثَّالِثُ فَهُمُ الْكَلالَةُ وَ هُمُ الْإِخْوَةُ وَ الْأَخَوَاتُ إِذَا لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ وَ لا الْوَالِدَانِ لِأَنَّهُمْ لا يَتَقَرَّبُونَ بِأَنْفُسِهِمْ، وَإِنَّمَا يَتَقَرَّبُونَ بِالْوَالِدَيْنِ فَمَنْ تَقَرَّبَ بِنَفْسِهِ كَانَ أَوْلَى بِالْمِيرَاثِ مِمَّنْ تَقَرَّبَ بِغَيْرِهِ.

وَ إِنْ كَانَ لِلْمَيِّتِ وَلَدٌ وَ وَالِدَانِ أَوْ وَاحِدٌ مِنْهُمْ لَمْ تَكُنِ الْإِخْوَةُ وَ الْأَخَوَاتُ كَلالَةً لِقَوْلِ اللهِ ﷻ: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَ هُوَ يَرِثُهَا﴾؛ يَعْنِي الْأَخَ ﴿إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ﴾ وَ إِنَّمَا جَعَلَ اللهُ لَهُمُ الْمِيرَاثَ بِشَرْطٍ.

و این مسأله فرزند اجماعی است و در بین مسلمانان اختلافی در این خصوص در نیافته‌ام. پس این یکی از گروه‌های چهارگانه است.

و اما گروه دوم که زن و شوهر است. پس به راستی که خداوند نام آن‌ها را در مرتبه دوم و بعد از نام فرزند و والدین آورده است. پس آن‌ها سهم تعیین شده خود را دارند و همراه همه ورثه ارث می‌برند و هیچ گاه از ارث ساقط نمی‌گردند.

و اما گروه سوم که کلاله هستند؛ کلاله، برادران و خواهرانی که فرزند و والدین نباشد، آنان ورثه محسوب می‌شوند؛ زیرا آنان به واسطه خودشان با میت خویشی ندارند، بلکه به واسطه والدین خویشی دارند. بنا براین هرکس به واسطه خودش با میت خویشاوندی داشته باشد، از کسی که به واسطه دیگری خویشی داشته باشد نسبت به ارث سزاوارتر می‌باشد.

و چنان چه میت فرزند و پدر و مادر یا یکی از آنان را دارا باشد، برادران و خواهران کلاله محسوب نمی‌شوند؛ زیرا خداوند فرموده است: «از تو می‌پرسند؛ بگو خداوند حکم کلاله را برای شما بیان می‌کند: اگر مردی بمیرد و فرزندی نداشته باشد و یک خواهر داشته باشد، خواهرش نصف ترکه را به ارث می‌برد. هم چنین در صورتی که خواهر بدون فرزند باشد و بمیرد» برادرش «نیز چنین ارثی نمی‌برد» و همانا که خداوند حق ارث را با یک شرط به آنان داده است.

وَ قَدْ يَسْقُطُونَ فِي مَوَاضِعَ وَ لا يَرِثُونَ شَيْئاً وَ لَيْسُوا بِمَنْزِلَةِ الْوَلَدِ وَ الْوَالِدَيْنِ الَّذِينَ لا يَسْقُطُونَ عَنِ الْمِيرَاثِ أَبَداً.

فَإِذَا لَمْ يَحْضُرْ وَلَدٌ وَ لا وَالِدَانِ فَلِلْكَلالَةِ سِهَامُهُمُ الْمُسَمَّاةُ لَهُمْ لا يَرِثُ مَعَهُمْ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ إِذَا لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ إِلَّا مَنْ كَانَ فِي مِثْلِ مَعْنَاهُمْ.

وَ أَمَّا الصِّنْفُ الرَّابِعُ فَهُمْ أُولُو الْأَرْحَامِ الَّذِينَ هُمْ أَبْعَدُ مِنَ الْكَلالَةِ فَإِذَا لَمْ يَحْضُرْ وَلَدٌ وَ لا وَالِدَانِ وَ لا كَلالَةٌ فَالْمِيرَاثُ لِأُولِي الْأَرْحَامِ مِنْهُمُ الْأَقْرَبِ مِنْهُمْ فَالْأَقْرَبِ يَأْخُذُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ نَصِيبَ مَنْ يَتَقَرَّبُ بِقَرَابَتِهِ وَ لا يَرِثُ أُولُو الْأَرْحَامِ مَعَ الْوَلَدِ وَ لا مَعَ الْوَالِدَيْنِ وَ لا مَعَ الْكَلالَةِ شَيْئاً وَ إِنَّمَا يَرِثُ أُولُو الْأَرْحَامِ بِالرَّحِمِ فَأَقْرَبُهُمْ إِلَى الْمَيِّتِ أَحَقُّهُمْ بِالْمِيرَاثِ وَ إِذَا اسْتَوَوْا فِي الْبُطُونِ فَلِقَرَابَةِ الْأُمِّ الثُّلُثُ وَ لِقَرَابَةِ الْأَبِ الثُّلُثَانِ وَ إِذَا كَانَ أَحَدُ الْفَرِيقَيْنِ أَبْعَدَ فَالْمِيرَاثُ لِلْأَقْرَبِ عَلَى مَا نَحْنُ ذَاكِرُوهُ إِنْ شَاءَ اللهُ.

و گاهی کلاله در برخی مواضع از ارث ساقط می‌شوند و هیچ ارثی نمی‌برند. آنان به منزله فرزند و والدین نیستند که هیچ وقت از ارث ساقط نمی‌گردند.

پس هر گاه فرزند و پدر و مادری نباشد، کلاله سهم‌های تعیین شده خود را می‌گیرند. هرگاه میت فرزندی نداشته باشد، همراه کلاله فرد دیگری ارث نخواهد برد؛ جز کسانی که به منزله کلاله هستند (اجداد پدری و مادری).

اما گروه چهارم که بستگان هستند و از کلاله به میت دورترند. پس هر گاه فرزند، پدر و مادر، وکلاله‌ای نبود، میراث از آن بستگان است که به ترتیب درجه خویشاوندی که با میت دارند ارث می‌برند. هر کدام از آنان سهم واسطه‌ای را که توسط او با میت خویشاوند است می‌گیرد. و بستگان همراه فرزند و والدین و کلاله ارثی نمی‌برند. و همانا که بستگان به ترتیب درجه خویشاوندی با میت ارث می‌برند. بنا بر این کسی که به میت نزدیک‌تر است، به ارث نیز سزاوار است وهنگامی که همه درجه خویشاوندی یکسانی با میت داشته باشند، یک سوم ترکه از آن بستگان مادری خواهد بود و دو سوم از آن بستگان پدری و هنگامی که یکی از دو گروه بستگان مادری و بستگان پدری دورتر باشند، میراث از آن بستگانی است که نزدیک‌ترند؛ بنابر روشی که ـ ان شاء الله ـ ذکر خواهیم کرد.

(۲)
بَابُ بَيَانِ الْفَرَائِضِ فِي الْكِتَابِ

إِنَّ اللهَ جَلَّ ذِكْرُهُ جَعَلَ الْمَالَ كُلَّهُ لِلْوَلَدِ فِي كِتَابِهِ ثُمَّ أَدْخَلَ عَلَيْهِمْ بَعْدُ الْأَبَوَيْنِ وَالزَّوْجَيْنِ فَلا يَرِثُ مَعَ الْوَلَدِ غَيْرُ هَؤُلاءِ الْأَرْبَعَةِ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ: ﴿يُوصِيكُمُ اللهُ فِي أَوْلادِكُمْ﴾.

فَأَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلَى أَنَّ اللهَ أَرَادَ بِهَذَا الْقَوْلِ الْمِيرَاثَ فَصَارَ الْمَالُ كُلُّهُ بِهَذَا الْقَوْلِ لِلْوَلَدِ، ثُمَّ فَصَّلَ الْأُنْثَى مِنَ الذَّكَرِ فَقَالَ: ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ وَ لَوْ لَمْ يَقُلْ عَزَّ وَ جَلَّ: ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ لَكَانَ إِجْمَاعُهُمْ عَلَى مَا عَنَى اللهُ بِهِ مِنَ الْقَوْلِ يُوجِبُ الْمَالَ كُلَّهُ لِلْوَلَدِ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ، فَلَمَّا أَنْ قَالَ ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ كَانَ هَذَا تَفْصِيلَ الْمَالِ وَ تَمْيِيزَ الذَّكَرِ مِنَ الْأُنْثَى فِي الْقِسْمَةِ وَ تَفْضِيلَ الذَّكَرِ عَلَى الْأُنْثَى فَصَارَ الْمَالُ كُلُّهُ مَقْسُوماً بَيْنَ الْوُلْدِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

بخش دوم
بیان سهم‌های ارث در قرآن

[کلینی رحمه الله گوید:] به راستی که خداوند در قرآن همه اموال میّت را از آنِ فرزند نمود. سپس بعد از آن، حکم والدین وزن وشوهر را بر حکم فرزندان وارد کرد. بنا بر این در صورت وجود فرزند، کسی جز این چهار نفر ارث نمی‌برد. به دلیل این که خداوند فرمود: «خداوند شما را درباره فرزندان تان سفارش و وصیت می‌نماید» پس همه فقهای امت اسلامی اجماع دارند که منظور خداوند از این سخن وصیت است. بنا بر این طبق این سخن، همه اموال از آنِ فرزند گشته است.

سپس دختر را از پسر جدا نمود و فرمود: «پسر سهمیه دو دختر را دارد» واگر خداوند نمی‌فرمود که پسر سهمیه دو دختر را دارد، اجماع فقها بر همان بود که خداوند از سخن اول منظور نموده بود که همه اموال به طور مساوی از آنِ دختر و پسر می‌شد. پس هنگامی که فرمود: «پسر سهمیه دو دختر را دارد» تفصیل اموال و تفاوت پسر با دختر در تقسیم میراث و افزونی پسر بر دختر گشت. پس همه اموال بین فرزندان به این نحو تقسیم شد که پسر دارای سهام دو دختر می‌باشد.

ثُمَّ قَالَ : ﴿فَإِنْ كُنَّ نِساءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثٰا مٰا تَرَكَ﴾ . فَلَوْ لا أَنَّهُ ﷻ أَرَادَ بِهَذَا الْقَوْلِ مَا يَتَّصِلُ بِهَذَا كَانَ قَدْ قَسَمَ بَعْضَ الْمَالِ وَ تَرَكَ بَعْضاً مُهْمَلاً وَ لَكِنَّهُ جَلَّ وَ عَزَّ أَرَادَ بِهَذَا أَنْ يُوصِلَ الْكَلامَ إِلَى مُنْتَهَى قِسْمَةِ الْمِيرَاثِ كُلِّهِ ، فَقَالَ : ﴿وَ إِنْ كٰانَتْ وٰاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَ لِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وٰاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمّٰا تَرَكَ إِنْ كٰانَ لَهُ وَلَدٌ﴾ .

فَصَارَ الْمَالُ كُلُّهُ مَقْسُوماً بَيْنَ الْبَنَاتِ وَ بَيْنَ الْأَبَوَيْنِ فَكَانَ مَا يَفْضُلُ مِنَ الْمَالِ مَعَ الِابْنَةِ الْوَاحِدَةِ رَدّاً عَلَيْهِمْ عَلَى قَدْرِ سِهَامِهِمُ الَّتِي قَسَمَهَا اللهُ جَلَّ وَ عَزَّ وَ كَانَ حُكْمُهُمْ فِيمَا بَقِيَ مِنَ الْمَالِ كَحُكْمِ مَا قَسَمَهُ اللهُ ﷻ عَلَى نَحْوِ مَا قَسَمَهُ ، لِأَنَّهُمْ كُلَّهُمْ أُولُو الْأَرْحَامِ وَ هُمْ أَقْرَبُ الْأَقْرَبِينَ وَ صَارَتِ الْقِسْمَةُ لِلْبَنَاتِ النِّصْفُ وَ الثُّلُثَانِ مَعَ الْأَبَوَيْنِ فَقَطْ وَ إِذَا لَمْ يَكُنْ أَبَوَانِ ، فَالْمَالُ كُلُّهُ لِلْوَلَدِ بِغَيْرِ سِهَامٍ إِلَّا مَا فَرَضَ اللهُ ﷻ لِلْأَزْوَاجِ عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ فِي أَوَّلِ الْكَلامِ وَ قُلْنَا : إِنَّ اللهَ ﷻ إِنَّمَا جَعَلَ الْمَالَ كُلَّهُ لِلْوَلَدِ عَلَى ظَاهِرِ الْكِتَابِ ثُمَّ أَدْخَلَ عَلَيْهِمُ الْأَبَوَيْنِ وَ الزَّوْجَيْنِ .

سپس فرمود: «پس اگر فرزندان شما بیش از دو دختر باشد، دو سوم میراث از آنِ آنان است». پس اگر خداوند از این سخن آن چه را که به این سخن متصل است اراده نمی‌کرد، قسمتی از اموال را تقسیم کرده بود و قسمتی را مهمل و بدون بیان گذاشته بود. اما خداوند اراده نمود که سخن را تا انتهای تقسیم تمام میراث برساند. پس فرمود: «و اگر یک دختر باشد، نصف میراث از آنِ اوست وچنان چه میت دارای فرزند باشد برای هر کدام از والدین میت یک ششم ترکه است».

پس همه اموال بین دختران و بین پدر و مادر تقسیم شد. پس هر مقداری از مال که با وجود دختر اضافه می‌آید، به نسبت سهامشان که خداوند تقسیم کرده است و به همان نحوی که تقسیم کرده است خواهد بود؛ زیرا همهٔ آنها خویشان میت وهمان‌ها نزدیک‌ترین نزدیکان میت هستند و تقسیم میراث فقط با وجود والدین برای دختران نصف و دو سوم شده است و هر گاه پدر و مادر نباشند، همه آنها بدون سهام از آنِ فرزندان است. جز آن چه که خداوند برای زن و شوهران قرار داده است؛ طبق همان صورتی که در اول سخن بیان نمودیم و گفتیم: به راستی که خداوند متعال بنا بر ظاهر قرآن همه اموال را برای فرزندان قرار داد. سپس حکم والدین و زن و شوهر را بر حکم آنان وارد کرد.

وَ قَدْ تَكَلَّمَ النَّاسُ فِي أَمْرِ الِابْنَتَيْنِ مِنْ أَيْنَ جُعِلَ لَهُمَا الثُّلُثَانِ وَ اللهُ جَلَّ وَ عَزَّ إِنَّمَا جَعَلَ الثُّلُثَيْنِ لِمَا فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَقَالَ قَوْمٌ بِإِجْمَاعٍ وَ قَالَ قَوْمٌ قِيَاساً كَمَا أَنْ كَانَ لِلْوَاحِدَةِ النِّصْفُ كَانَ ذَلِكَ دَلِيلاً عَلَى أَنَّ لِمَا فَوْقَ الْوَاحِدَةِ الثُّلُثَيْنِ.

وَقَالَ قَوْمٌ بِالتَّقْلِيدِ وَ الرِّوَايَةِ وَ لَمْ يُصِبْ وَاحِدٌ مِنْهُمُ الْوَجْهَ فِي ذَلِكَ.

فَقُلْنَا: إِنَّ اللهَ ﷻ جَعَلَ حَظَّ الْأُنْثَيَيْنِ الثُّلُثَيْنِ بِقَوْلِهِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ إِذَا تَرَكَ الرَّجُلُ بِنْتاً وَ ابْناً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ وَ هُوَ الثُّلُثَانِ فَحَظُّ الْأُنْثَيَيْنِ الثُّلُثَانِ وَ اكْتَفَى بِهَذَا الْبَيَانِ أَنْ يَكُونَ ذَكَرَ الْأُنْثَيَيْنِ بِالثُّلُثَيْنِ. وَ هَذَا بَيَانٌ قَدْ جَهِلَهُ كُلُّهُمْ وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيراً.

ثُمَّ جَعَلَ الْمِيرَاثَ كُلَّهُ لِلْأَبَوَيْنِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ فَقَالَ: ﴿فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَ وَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ﴾ وَلَمْ يَجْعَلْ لِلْأَبِ تَسْمِيَةً إِنَّمَا لَهُ مَا بَقِيَ. ثُمَّ حَجَبَ الْأُمَّ عَنِ الثُّلُثِ بِالْإِخْوَةِ فَقَالَ: ﴿فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ﴾.

اهل سنت در باره سهام دو دختر به سخن پرداختند که چگونه دو سوم از آن آنان است در حالی که خداوند دو سوم را برای دخترانی که تعدادشان بیش دو نفر است قرار داده است. پس گروهی قائل به اجماع شدند و گروهی قائل به قیاس؛ همان طور که برای یک دختر نصف میراث است، برای بیش از یک دختر، دو سوم است.

و گروهی قائل به تقلید روایت گشتند. اما هیچ کدام در این باره صورت درست نیافته‌اند.

پس می‌گوییم: به راستی که خداوندﷻ با فرمایش خویش سهام دو دختر را دو سوم قرار داده است ودلیل آن هنگامی است که مردی یک دختر و یک پسر به جای گذارد. سهام پسر به اندازه سهام دو دختر است که دو سوم می‌شود. بنا بر این سهام دو دختر، دو سوم است وبا این توضیح از بیان این که سهم دو دختر دو سوم است اکتفا نمود واین توضیحی است که همه اهل تسنن از آن نا آگاه‌اند و خداوند را بسیار سپاس.

سپس در هنگامی که فرزندی نباشد همه اموال را برای پدر و مادر قرارداد و فرمود: «پس اگر میت بی فرزند باشد و پدر و مادرش از او ارث برند، یک سوم نصیب مادرش می‌باشد»، اما برای پدر سهمیه معینی بیان ننمود. همانا که باقی مانده اموال از آن پدر است.

سپس با وجود برادران میت مادر را از یک سوم منع نمود و فرمود: «پس اگر میت برادرانی دارد؛ مادرش یک ششم را به ارث می‌برد.»

فَلَمْ يُوَرِّثِ اللهُ جَلَّ وَ عَزَّ مَعَ الْأَبَوَيْنِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ إِلَّا الزَّوْجَ وَ الْمَرْأَةَ وَ كُلُّ فَرِيضَةٍ لَمْ يُسَمِّ لِلْأَبِ فِيهَا سَهْماً فَإِنَّمَا لَهُ مَا بَقِيَ وَ كُلُّ فَرِيضَةٍ سَمَّى لِلْأَبِ فِيهَا سَهْماً كَانَ مَا فَضَلَ مِنَ الْمَالِ مَقْسُوماً عَلَى قَدْرِ السِّهَامِ فِي مِثْلِ ابْنَةٍ وَ أَبَوَيْنِ عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ أَوَّلاً.

ثُمَّ ذَكَرَ فَرِيضَةَ الْأَزْوَاجِ فَأَدْخَلَهُمْ عَلَى الْوَلَدِ وَ عَلَى الْأَبَوَيْنِ وَ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ الْفَرَائِضِ عَلَى قَدْرِ مَا سَمَّى لَهُمْ وَ لَيْسَ فِي فَرِيضَتِهِمُ اخْتِلافٌ وَ لا تَنَازُعٌ فَاخْتَصَرْنَا الْكَلامَ فِي ذَلِكَ

ثُمَّ ذَكَرَ فَرِيضَةَ الْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ مِنْ قِبَلِ الْأُمِّ فَقَالَ: ﴿وَ إِنْ كٰانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَ لَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ﴾ يَعْنِي لِأُمٍّ ﴿فَلِكُلِّ وٰاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كٰانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكٰاءُ فِي الثُّلُثِ﴾ وَ هَذَا فِيهِ خِلافٌ بَيْنَ الْأُمَّةِ وَ كُلُّ هَذَا ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصىٰ بِهٰا أَوْ دَيْنٍ﴾.

بنا بر این خداوند با والدین ـ هنگامی که میت بی فرزند باشد ـ فقط به زن و شوهر حق ارث داده است. و در هر صورتی که پدر سهمیه مشخص نداشته باشد، باقی مانده میراث از آنِ او می‌شود و در هر صورتی که پدر سهمیه میراث معینی دارد، اضافه میراث به نسبت سهام بین ورثه تقسیم می‌گردد. برای نمونه در مثال یک دختر و پدر و مادر بنابر توضیحی که در ابتدا بیان نمودیم.

سپس صورت میراث زن وشوهران را نام برده و آنان را بر فرزند و والدین و همه سهام‌داران ارث وارد نمود؛ طبق اندازه‌ای که برایشان معین نمود و در میراث زن وشوهران هیچ اختلاف و منازعه‌ای نیست. پس کلام خود را در این زمینه به اختصار بیان نمودیم.

سپس خداوند صورت میراث برادران و خواهران مادری را بیان نمود و فرمود: «و اگر میت مردی باشد که کلاله‌اش از او ارث می‌برند یا زنی باشد که برادر یا خواهری» مادری «دارد، پس برای هر کدامشان یک ششم است. پس اگر بیشتر از این تعداد باشند، همگی در یک سوم شریکند». در این مسأله بین فقهای امت اختلاف است و همه این صورت‌های ارث «بعد از وصیتی است که میت به آن سفارش کرده یا بدهی که به گردن اوست».

فَلِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ لَهُمْ نَصِيبُهُمُ الْمُسَمَّى لَهُمْ مَعَ الْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأَبِ وَالْأُمِّ. وَالْإِخْوَةُ وَالْأَخَوَاتُ مِنَ الْأُمِّ لا يُزَادُونَ عَلَى الثُّلُثِ وَ لا يُنْقَصُونَ مِنَ السُّدُسِ وَ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ.

وَهَذَا كُلُّهُ مُجْمَعٌ عَلَيْهِ إِلَّا أَنْ لا يَحْضُرَ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ فَيَكُونَ مَا بَقِيَ لِأُولِي الْأَرْحَامِ وَ يَكُونُوا هُمْ أَقْرَبَ الْأَرْحَامِ وَ ذُو السَّهْمِ أَحَقُّ مِمَّنْ لا سَهْمَ لَهُ فَيَصِيرُ الْمَالُ كُلُّهُ لَهُمْ عَلَى هَذِهِ الْجِهَةِ.

ثُمَّ ذَكَرَ الْكَلالَةَ لِلْأَبِ وَ هُمُ الْإِخْوَةُ وَ الْأَخَوَاتُ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ وَ الْإِخْوَةُ وَ الْأَخَوَاتُ مِنَ الْأَبِ إِذَا لَمْ يَحْضُرْ إِخْوَةٌ وَ أَخَوَاتٌ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَقَالَ: **﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ ما تَرَكَ﴾** وَالْبَاقِي يَكُونُ لِأَقْرَبِ الْأَرْحَامِ وَ هِيَ أَقْرَبُ أُولِي الْأَرْحَامِ، فَيَكُونُ الْبَاقِي لَهَا سَهْمُ أُولِي الْأَرْحَامِ.

پس برادران وخواهران مادری سهم مشخص خود را دارند؛ همراه برادران وخواهران پدر ومادری هستند. و سهام برادران و خواهران مادری از یک سوم بیشتر و از یک ششم کم‌تر نمی‌شود و پسر و دختر در آن یک سان هستند.

همه این موارد مورد اجماع است که برادران و خواهران مادری بیش از یک سوم نمی‌گیرند، جز این که کلاله دیگری جز آنان نباشد که در این صورت اضافه میراث از آنِ بستگان خواهد بود ونزدیک‌ترین بستگان به میت همین کلاله مادری هستند. و صاحب سهام محقّ‌تر از کسی است که سهام ندارد. بنا بر همین جهت، همه میراث برای آنان خواهد بود.

سپس خداوند، حکم کلاله پدری را بیان نمود که برادران و خواهران پدری ومادری آن‌گاه که کلاله پدر و مادری نباشند، برادران و خواهران پدری اند. پس فرمود: «از تو می‌پرسند؛ بگو خداوند درباره کلاله به شما فتوا می‌دهد که: اگر مردی بی فرزند بمیرد و خواهری داشته باشد، نصف میراث از آن اوست» وباقی‌مانده آن از آنِ بستگان است و این زن نزدیک‌ترین بستگان خواهد بود. بنا بر این باقی‌مانده میراث از آنِ اوست که سهام بستگان است.

ثُمَّ قَالَ: ﴿وَ هُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ﴾؛ يَعْنِي لِلْأَخِ الْمَالُ كُلُّهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ ﴿فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَ إِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالاً وَ نِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾.

وَ لا يَصِيرُونَ كَلالَةً إِلَّا إِذَا لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ وَ لا وَالِدٌ، فَحِينَئِذٍ يَصِيرُونَ كَلالَةً وَ لا يَرِثُ مَعَ الْكَلالَةِ أَحَدٌ مِنْ أُولِي الْأَرْحَامِ إِلَّا الْإِخْوَةُ وَ الْأَخَوَاتُ مِنَ الْأُمِّ وَ الزَّوْجُ وَ الزَّوْجَةُ.

فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ: فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ تَقَدَّسَ سَمَّاهُمْ كَلالَةً إِذَا لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ فَقَالَ: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ﴾ فَقَدْ جَعَلَهُمْ كَلالَةً إِذَا لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ فَلِمَ زَعَمْتَ أَنَّهُمْ لا يَكُونُونَ كَلالَةً مَعَ الْأُمِّ؟

قِيلَ لَهُ: قَدْ أَجْمَعُوا جَمِيعاً أَنَّهُمْ لا يَكُونُونَ كَلالَةً مَعَ الْأَبِ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ وَالْأُمُّ فِي هَذَا بِمَنْزِلَةِ الْأَبِ، لِأَنَّهُمَا جَمِيعاً يَتَقَرَّبَانِ بِأَنْفُسِهِمَا وَ يَسْتَوِيَانِ فِي الْمِيرَاثِ مَعَ الْوَلَدِ وَ لا يَسْقُطَانِ أَبَداً مِنَ الْمِيرَاثِ.

سپس فرمود: «و اگر خواهر، بی فرزند باشد، برادر از او ارث می‌برد»؛ یعنی همهٔ اموال‌از آن برادر است؛ هنگامی که خواهر بی فرزند باشد. «پس اگر تعداد خواهران بیش از دو نفر باشد، دو سوم میراث برای آنان است و اگر برادران و خواهرانی باشند، پسر سهمیه دو دختر را دارد».

و آن‌ها، کلاله محسوب نمی‌گردند؛ مگر هنگامی که فرزند و پدر و مادری موجود نباشد. پس در این هنگام آن‌ها کلاله‌اند و همراه با کلاله، هیچ کدام از بستگان ارث نمی‌برد جز برادران و خواهران مادری و زن و شوهر.

بنا بر این چنان چه کسی بگوید: خداوند زمانی کلاله را نام می‌برد که فرزند نباشد و فرمود: «از تو می‌پرسند؛ بگو خداوند به شما درباره کلاله فتوا می‌دهد که اگر مردی بمیرد و فرزندی نداشته باشد» پس هنگامی که فرزند نباشد آن‌ها را کلاله قرار می‌دهد. پس چرا گمان را ادعا نمودی که در صورت وجود مادر میت، کلاله محسوب نمی‌گردند؟!

به این شخص چنین پاسخ می‌دهند: اجماع جمیع فقها این است که در صورت وجود پدر ـ گرچه فرزند نباشد ـ کلاله معتبر نیست، مادر نیز در این مسأله مانند پدر می‌باشد؛ زیرا هر دوی آن‌ها توسط خودشان با میت نزدیکی و خویشاوندی دارند و هر دو در میراث ـ در صورت وجود فرزند ـ یکسان هستند و هیچ گاه از حق ارث ساقط نمی‌شوند.

فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ : فَإِنْ كَانَ مَا بَقِيَ يَكُونُ لِلْأُخْتِ الْوَاحِدَةِ وَ لِلْأُخْتَيْنِ وَ مَا زَادَ عَلَى ذَلِكَ الكافي فَمَا مَعْنَى التَّسْمِيَةِ لَهُنَّ النِّصْفُ وَ الثُّلُثَانِ ، فَهَذَا كُلُّهُ صَائِرٌ لَهُنَّ وَ رَاجِعٌ إِلَيْهِنَّ وَ هَذَا يَدُلُّ عَلَى أَنَّ مَا بَقِيَ فَهُوَ لِغَيْرِهِمْ وَ هُمُ الْعَصَبَةُ .

قِيلَ لَهُ : لَيْسَتِ الْعَصَبَةُ فِي كِتَابِ اللهِ وَ لا فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَ إِنَّمَا ذَكَرَ اللهُ ذَلِكَ وَسَمَّاهُ ، لِأَنَّهُ قَدْ يُجَامِعُهُنَّ الْإِخْوَةُ مِنَ الْأُمِّ وَ يُجَامِعُهُنَّ الزَّوْجُ وَ الزَّوْجَةُ فَسَمَّى ذَلِكَ لِيَدُلَّ كَيْفَ كَانَ الْقِسْمَةُ وَ كَيْفَ يَدْخُلُ النُّقْصَانُ عَلَيْهِنَّ وَ كَيْفَ تَرْجِعُ الزِّيَادَةُ إِلَيْهِنَّ عَلَى قَدْرِ السِّهَامِ وَ الْأَنْصِبَاءِ إِذَا كُنَّ لا يُحِطْنَ بِالْمِيرَاثِ أَبَداً عَلَى حَالٍ وَاحِدَةٍ لِيَكُونَ الْعَمَلُ فِي سِهَامِهِمْ كَالْعَمَلِ فِي سِهَامِ الْوَلَدِ عَلَى قَدْرِ مَا يُجَامِعُ الْوَلَدَ مِنَ الزَّوْجِ وَ الْأَبَوَيْنِ . وَ لَوْ لَمْ يُسَمِّ ذَلِكَ لَمْ يُهْتَدَ لِهَذَا الَّذِي بَيَّنَّاهُ وَ بِاللهِ التَّوْفِيقُ .

پس اگر شخصی بگوید: اگر باقی مانده میراث برای یک دختر یا دو دختر یا بیش‌تر از آن است، پس دیگر چه معنایی دارد که نصف و دو سوم میراث برای آنان معین گردد؟! زیرا همه میراث به دختران می‌رسد و به آنان باز می‌گردد. و این، دلیل است که باقی میراث از آنِ دیگران است که همان «عصبه» هستند.

در جوابش گفته می‌شود: نام عصبه نه در قرآن کتاب خدا آمده است و نه در سنت پیامبر خدا ﷺ وهمانا که خداوند این مسأله را بیان نمود و سهام دختران را مشخص کرد به این دلیل که گاهی برادران مادری میت و زن و شوهر با دختران جمع می‌شوند. بنا بر این سهام را معین نمود تا دلالت کند که تقسیم میراث چگونه است و چگونه بر سهام دختران نقص وارد می‌شود و چگونه بنا بر سهم و نصیبشان، اضافه میراث به آنان باز می‌گردد؛ هنگامی که آن‌ها هیچ گاه در یک حالت تمام میراث را فرا نمی‌گیرند، تا تقسیم سهام آنان مانند تقسیم سهام فرزند بنا بر اندازه‌ای که فرزند با شوهر و الدین جمع می‌شود، باشد. و اگر آن را نام نمی‌برد، به علتی که بیان کردیم مشخص نمی‌شد و توفیق از خداوند است.

ثُمَّ ذَكَرَ أُولِي الْأَرْحَامِ فَقَالَ ﷻ: ﴿وَ أُولُوا الْأَرْحامِ بَعْضُهُمْ أَوْلىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتابِ اللهِ﴾ لِيُعَيِّنَ أَنَّ الْبَعْضَ الْأَقْرَبَ أَوْلَى مِنَ الْبَعْضِ الْأَبْعَدِ وَ أَنَّهُمْ أَوْلَى مِنَ الْحُلَفَاءِ وَالْمَوَالِي وَ هَذَا بِإِجْمَاعٍ إِنْ شَاءَ اللهُ، لِأَنَّ قَوْلَهُمْ بِالْعَصَبَةِ يُوجِبُ إِجْمَاعَ مَا قُلْنَاهُ.

ثُمَّ ذَكَرَ إِبْطَالَ الْعَصَبَةِ فَقَالَ: ﴿لِلرِّجالِ نَصِيبٌ مِمّا تَرَكَ الْوالِدانِ وَ الْأَقْرَبُونَ وَ لِلنِّساءِ نَصِيبٌ مِمّا تَرَكَ الْوالِدانِ وَ الْأَقْرَبُونَ مِمّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيباً مَفْرُوضاً﴾ وَ لَمْ يَقُلْ فَمَا بَقِيَ هُوَ لِلرِّجَالِ دُونَ النِّسَاءِ، فَمَا فَرَضَ اللهُ جَلَّ ذِكْرُهُ لِلرِّجَالِ فِي مَوْضِعٍ حَرَّمَ فِيهِ عَلَى النِّسَاءِ بَلْ أَوْجَبَ لِلنِّسَاءِ فِي كُلِّ مَا قَلَّ أَوْ كَثُرَ.

وَهَذَا مَا ذَكَرَ اللهُ ﷻ فِي كِتَابِهِ مِنَ الْفَرَائِضِ فَكُلُّ مَا خَالَفَ هَذَا عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ فَهُوَ رَدٌّ عَلَى اللهِ وَ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ وَ حُكْمٌ بِغَيْرِ مَا أَنْزَلَ اللهُ، وَهَذَا نَظِيرُ مَا حَكَى اللهُ ﷻ عَنِ الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ يَقُولُ: ﴿وَ قالُوا ما فِي بُطُونِ هٰذِهِ الْأَنْعامِ خالِصَةٌ لِذُكُورِنا وَ مُحَرَّمٌ عَلىٰ أَزْواجِنا﴾.

سپس به بیان بستگان پرداخت و فرمود: «و در کتاب خداوند گروهی از بستگان سزاوارتر از گروهی دیگر هستند» تا مشخص نماید برخی از بستگان نزدیک از بستگان دور سزاوارترند و این که بستگان از هم پیمانان و برده‌های آزاد شده سزاوارتر هستند. و این ـ ان شا الله ـ حکمی اجماعی است؛ زیرا معتقد بودن اهل تسنن به عصبه موجب اجماع حکمی که بیان کردیم می‌شود.

سپس باطل بودن عصبه را بیان نمود و فرمود: «برای مردان سهمی از میراث پدر و مادر و نزدیکان است و برای زنان سهمی از میراث پدر و مادر و نزدیکان می‌باشد، کم باشد یا زیاد؛ سهمی معین و مشخص» و نفرمود که باقی مانده میراث برای مردان است نه زنان. پس خداوند در هیچ موردی برای مردان سهمی مشخص ننمود که در آن مورد برای زنان تحریم کرده باشد؛ بلکه برای زنان نیز چه در میراث اندک و چه در میراث فراوان، سهم قرار داد.

و این، صورت سهام‌هایی است که خداوند در قرآن بیان نمود. پس هر حکمی که بر خلاف آن ـ بنا بر آن چه بیان نمودیم ـ باشد، رد بر خداوند و پیامبر او ﷺ است. و حکمی است غیر از آن چه خداوند نازل نموده است. و این حکم، مانند حکایتی است که خداوند از مشرکان نقل می‌کند؛ آن جا که می‌فرماید: «و گفتند: آن چه در شکم این چهار پایان است، مخصوص مردان ما است و بر همسران ما حرام است».

وَ فِي كِتَابِ أَبِي نُعَيْمٍ الطَّحَّانِ رَوَاهُ عَنْ شَرِيكٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَابِرٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ أَنَّهُ قَالَ:

مِنْ قَضَاءِ الْجَاهِلِيَّةِ أَنْ يُورَثَ الرِّجَالُ دُونَ النِّسَاءِ.

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ صَالِحِ بْنِ السِّنْدِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِيرٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ حُسَيْنٍ الرَّزَّازِ قَالَ:

أَمَرْتُ مَنْ يَسْأَلُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام الْمَالُ لِمَنْ هُوَ لِلْأَقْرَبِ أَوْ لِلْعَصَبَةِ؟

فَقَالَ: الْمَالُ لِلْأَقْرَبِ وَ الْعَصَبَةُ فِي فِيهِ التُّرَابُ.

(۳)

بَابٌ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ يَزِيدَ الْكُنَاسِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

و در کتاب ابو نعیم طحّان آمده است که زید بن ثابت گوید: از حکم‌های دوران جاهلی این بود که فقط مردان ارث می‌بردند.

۱ ـ حسین رزّاز گوید: به شخصی دستور دادم که از امام صادق عليه السلام بپرسد: اموال میت از آنِ چه کسی است؟ بستگان یا عصبه؟

فرمود: اموال از آنِ بستگان است و در دهان عصبه خاک باد!

بخش سوم

[صاحبان سهام]

۱ ـ یزید کناسی گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

ابْنُكَ أَوْلَى بِكَ مِنِ ابْنِ ابْنِكَ وَ ابْنُ ابْنِكَ أَوْلَى بِكَ مِنْ أَخِيكَ.
قَالَ: وَ أَخُوكَ لِأَبِيكَ وَ أُمِّكَ أَوْلَى بِكَ مِنْ أَخِيكَ لِأَبِيكَ.
قَالَ: وَ أَخُوكَ لِأَبِيكَ أَوْلَى بِكَ مِنْ أَخِيكَ لِأُمِّكَ.
قَالَ: وَ ابْنُ أَخِيكَ لِأَبِيكَ وَ أُمِّكَ أَوْلَى بِكَ مِنِ ابْنِ أَخِيكَ لِأَبِيكَ.
قَالَ: وَ ابْنُ أَخِيكَ مِنْ أَبِيكَ أَوْلَى بِكَ مِنْ عَمِّكَ.
قَالَ: وَ عَمُّكَ أَخُو أَبِيكَ مِنْ أَبِيهِ وَ أُمِّهِ أَوْلَى بِكَ مِنْ عَمِّكَ أَخِي أَبِيكَ مِنْ أَبِيهِ.
قَالَ: وَ عَمُّكَ أَخُو أَبِيكَ لِأَبِيهِ أَوْلَى بِكَ مِنْ عَمِّكَ أَخِي أَبِيكَ لِأُمِّهِ.
قَالَ: وَ ابْنُ عَمِّكَ أَخِي أَبِيكَ مِنْ أَبِيهِ وَ أُمِّهِ أَوْلَى بِكَ مِنِ ابْنِ عَمِّكَ أَخِي أَبِيكَ لِأَبِيهِ.
قَالَ: وَ ابْنُ عَمِّكَ أَخِي أَبِيكَ مِنْ أَبِيهِ أَوْلَى بِكَ مِنِ ابْنِ عَمِّكَ أَخِي أَبِيكَ لِأُمِّهِ.
۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ بُكَيْرٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ:

پسرت از پسرِ پسرت به تو سزاوارتر است. و پسرِ پسرت از برادرت به تو سزاوارتر است. و برادر پدر و مادری از برادر پدری‌ات به تو سزاوارتر است. و برادر پدری‌ات از برادر مادری‌ات به تو سزاوارتر است. و عموی تو که برادر پدر و مادری پدر توست از عموی تو که برادر پدری پدر توست به تو سزاوارتر است. و پسر عموی تو که برادر پدر و مادری پدر توست، از پسر عموی تو که برادر مادری پدر توست به تو سزاوارتر است.
۲ ـ زراره گوید: از امام صادق علیه‌السلام شنیدم که می‌فرمود:

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ: ﴿وَ لِكُلٍّ جَعَلْنا مَوالِيَ مِمّا تَرَكَ الْوالِدانِ وَ الْأَقْرَبُونَ﴾.
قَالَ: إِنَّمَا عَنَى بِذَلِكَ أُولِي الْأَرْحَامِ فِي الْمَوَارِيثِ وَ لَمْ يَعْنِ أَوْلِيَاءَ النِّعْمَةِ فَأَوْلاهُمْ بِالْمَيِّتِ أَقْرَبُهُمْ إِلَيْهِ مِنَ الرَّحِمِ الَّتِي تَجُرُّهُ إِلَيْهَا.

(٤)

بَابُ أَنَّ الْمِيرَاثَ لِمَنْ سَبَقَ إِلَى سَهْمِ قَرِيبِهِ وَأَنَّ ذَا السَّهْمِ أَحَقُّ مِمَّنْ لا سَهْمَ لَهُ

١ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
إِنَّ فِي كِتَابِ عَلِيٍّ عليه السلام: «أَنَّ كُلَّ ذِي رَحِمٍ بِمَنْزِلَةِ الرَّحِمِ الَّذِي يَجُرُّ بِهِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ وَارِثٌ أَقْرَبَ إِلَى الْمَيِّتِ مِنْهُ فَيَحْجُبَهُ».

خداوند متعال می‌فرماید: «برای هر سهمی از سهام ارث که از پدر و مادر و نزدیک تران بر جا بماند صاحبی مقرر کردیم»، منظور از واژهٔ «مولی» خویشان میت است که صاحب سهام ارث می‌شوند، نه مولاهایی که نعمت آزادی به بردگان خود می‌بخشند. بنابراین کسی به میراث میت اولی و نزدیک‌تر است که با میت از نظر خویشاوندی رحم نزدیک‌تر باشد.

بخش چهارم

میراث از آنِ کسی است که در طبقه پیشین است

۱ ـ ابو ایوب خزاز گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
در کتاب حضرت علی عليه السلام چنین آمده است: «هر خویشاوندی که در طبقهٔ بعدی قرار بگیرد به منزلهٔ آن خویشاوندی است که میراث میت را از راه خویشاوندی به سوی خود می‌کشد، جز آن که اگر طبقهٔ پیشین زنده باشند طبقهٔ بعدی را حذف می‌کنند».

۲ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ حَمَّادٍ أَبِي يُوسُفَ الْخَزَّازِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام يَقُولُ: «إِذَا كَانَ وَارِثٌ مِمَّنْ لَهُ فَرِيضَةٌ فَهُوَ أَحَقُّ بِالْمَالِ».

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ: قَالَ:

إِذَا الْتَفَّتِ الْقَرَابَاتُ فَالسَّابِقُ أَحَقُّ بِمِيرَاثِ قَرِيبِهِ فَإِنِ اسْتَوَتْ قَامَ كُلٌّ مِنْهُمْ مَقَامَ قَرِيبِهِ.

(۵)
بَابُ أَنَّ الْفَرَائِضَ لا تُقَامُ إِلَّا بِالسَّيْفِ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

---

۲ ـ سلیمان بن خالد گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:امیر مؤمنان علی عليه‌السلام می‌فرمود: «هرگاه وارث از کسانی باشد که سهمیه مشخصی دارد، او به اموال سزاوارتر است».

۳ ـ راوی گوید:امام صادق عليه‌السلام فرمود:

زمانی که تعدادی خویشاوند جمع شوند، آن که به میت نزدیک‌تر است، به میراث کسی که توسط او با میت خویشاوند است، سزاوارتر می‌باشد. پس اگر همه خویشاوندان یکسان باشند،هرکدام جایگزین کسی می‌شود که توسط او با میت خویشاوند است.

بخش پنجم
اجرای حکم ارث با شمشیر

۱ ـ هشام بن سالم گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

لا يَسْتَقِيمُ النَّاسُ عَلَى الْفَرَائِضِ وَ الطَّلاقِ إِلَّا بِالسَّيْفِ.

۲ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ دُرُسْتَ بْنِ أَبِي مَنْصُورٍ عَنْ مَعْمَرِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

لا تَقُومُ الْفَرَائِضُ وَ الطَّلاقُ إِلَّا بِالسَّيْفِ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ يَحْيَى الْحَلَبِيِّ عَنْ شُعَيْبٍ الْحَدَّادِ عَنْ يَزِيدَ الصَّائِغِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ النِّسَاءِ هَلْ يَرِثْنَ الرِّبَاعَ؟

فَقَالَ: لا، وَلَكِنْ يَرِثْنَ قِيمَةَ الْبِنَاءِ.

قَالَ: قُلْتُ: فَإِنَّ النَّاسَ لا يَرْضَوْنَ بِذَا.

قَالَ: فَقَالَ: إِذَا وُلِّينَا فَلَمْ يَرْضَ النَّاسُ بِذَلِكَ ضَرَبْنَاهُمْ بِالسَّوْطِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَقِيمُوا ضَرَبْنَاهُمْ بِالسَّيْفِ.

مردم به مقررات ارث و طلاق گردن نمی‌نهند جز با تهدید به شمشیر.

۲ ـ معمر بن یحیی گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: سهام ارث و طلاق جز با شمشیر برپانمی‌گردد!

۳ ـ یزید صائغ گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: آیا زنان، خانه را ارث می‌برند؟

فرمود: نه؛ اما قیمت ساختمان را ارث می‌برند.

عرض کردم: مردم به این حکم راضی نمی‌شوند.

فرمود: هنگامی که حکومت را به دست گیریم و مردم به این حکم راضی نشوند، با تازیانه آنان را می‌زنیم. پس اگر نپذیرفتند با شمشیر آنان را می‌زنیم.

(٦)

بَابٌ نَادِرٌ

١ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ وَ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ سَعْدَانَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ مِنْ أَصْحَابِنَا قَالَ:

أَتَى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام رَجُلٌ بِالْبَصْرَةِ بِصَحِيفَةٍ فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! انْظُرْ إِلَى هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، فَإِنَّ فِيهَا نَصِيحَةً.

فَنَظَرَ فِيهَا ثُمَّ نَظَرَ إِلَى وَجْهِ الرَّجُلِ فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ صَادِقاً كَافَيْنَاكَ وَ إِنْ كُنْتَ كَاذِباً عَاقَبْنَاكَ وَ إِنْ شِئْتَ أَنْ نُقِيلَكَ أَقَلْنَاكَ.

فَقَالَ: بَلْ تُقِيلُنِي يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ!

فَلَمَّا أَدْبَرَ الرَّجُلُ قَالَ:

بخش ششم

[دو روایت نکته دار]

۱ ـ راویان متعددی گویند: در بصره مردی با صحیفه‌ای در دست خدمت امیر مؤمنان علی علیه السلام آمده وگفت: ای امیر مؤمنان! به این صحیفه بنگر که نصیحتی در آن است.

حضرت به آن نظر نموده سپس به صورت مرد نگاه نمود و فرمود: اگر راست می‌گویی کفایتت می‌کنیم و اگر دروغ می‌گویی کیفر می‌کنیم و اگر می‌خواهی از تو در گذریم، از تو در می‌گذریم.

گفت: ای امیر مؤمنان! مرا ببخش.

و هنگامی که آن مرد رفت، حضرت فرمود:

أَيَّتُهَا الْأُمَّةُ الْمُتَحَيِّرَةُ بَعْدَ نَبِيِّهَا! أَمَا إِنَّكُمْ لَوْ قَدَّمْتُمْ مَنْ قَدَّمَ اللهُ وَ أَخَّرْتُمْ مَنْ أَخَّرَ اللهُ وَ جَعَلْتُمُ الْوِلايَةَ وَ الْوِرَاثَةَ حَيْثُ جَعَلَهَا اللهُ مَا عَالَ وَلِيُّ اللهِ وَ لا طَاشَ سَهْمٌ مِنْ فَرَائِضِ اللهِ وَ لا اخْتَلَفَ اثْنَانِ فِي حُكْمِ اللهِ وَ لا تَنَازَعَتِ الْأُمَّةُ فِي شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ اللهِ إِلَّا عِلْمُ ذَلِكَ عِنْدَنَا مِنْ كِتَابِ اللهِ فَذُوقُوا وَبَالَ مَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَ مَا اللهُ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ.

۲ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ التَّيْمِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لا مُقَدِّمَ لِمَا أَخَّرَ وَ لا مُؤَخِّرَ لِمَا قَدَّمَ.

ای امت سرگردان پس از پیامبر خویش! آگاه باشید اگر شما کسی را که خداوند مقدمش نمود مقدم می‌داشتید وکسی را که مؤخرش نمود موخر می‌داشتید وولایت ووراثت را همان جایی می‌نهادید که خداوند قرار داده بود؛ ولیّ خدا به (مسأله باطل) عول [1] (در میراث) گرفتار نمی‌شد و تیری از فریضه‌های الهی به خطا نمی‌رفت وهرگز دو تن در حکم الهی اختلاف نمی‌کردند وامت در هیچ کدام از امور الهی منازعه نمی‌نمودند جز آن که دانش آن از قرآن در نزد ما است. پس بچشید نتیجه آن چه که دستان شما پیشاپیش فرستادند. وخداوند به بندگان ستم نمی‌کند وستمکاران به زودی خواهند دانست که به چه جایگاهی باز خواهند گشت.

۲ ـ یونس بن یعقوب گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود:

سپاس خدایی را که برای آن چه که مؤخّر داشته، پیش اندازنده‌ای نیست و برای آن چه که مقدّم داشته، تأخیر اندازنده‌ای نیست.

---

۱ ـ عول یعنی از سهام شش گانه ارث ومیراث به هنگام تقسیم از سهام واقعی وارثان کاسته شود.

ثُمَّ ضَرَبَ بِإِحْدَى يَدَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى ثُمَّ قَالَ: يَا أَيَّتُهَا الْأُمَّةُ الْمُتَحَيِّرَةُ بَعْدَ نَبِيِّهَا! لَوْ كُنْتُمْ قَدَّمْتُمْ مَنْ قَدَّمَ اللهُ وَ أَخَّرْتُمْ مَنْ أَخَّرَ اللهُ وَ جَعَلْتُمُ الْوِلايَةَ وَ الْوِرَاثَةَ حَيْثُ جَعَلَهَا اللهُ مَا عَالَ وَلِيُّ اللهِ وَ لا عَالَ سَهْمٌ مِنْ فَرَائِضِ اللهِ وَ لا اخْتَلَفَ اثْنَانِ فِي حُكْمِ اللهِ وَ لا تَنَازَعَتِ الْأُمَّةُ فِي شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ اللهِ إِلَّا وَ عِنْدَنَا عِلْمُهُ مِنْ كِتَابِ اللهِ فَذُوقُوا وَبَالَ أَمْرِكُمْ وَ مَا فَرَّطْتُمْ فِي مَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَ مَا اللهُ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ.

(۷)
بَابٌ فِي إِبْطَالِ الْعَوْلِ

۱ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

سپس دست خود را به دست دیگرش زد ونظیر سخن روایت پیشین را بیان فرمود.

بخش هفتم
باطل بودن عول

۱ ـ ابو مریم انصاری گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

إِنَّ الَّذِي يَعْلَمُ عَدَدَ رَمْلِ عَالِجٍ لَيَعْلَمُ أَنَّ الْفَرَائِضَ لا تَعُولُ عَلَى أَكْثَرَ مِنْ سِتَّةٍ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام: رُبَّمَا أُعِيلَ السِّهَامُ حَتَّى يَكُونَ عَلَى الْمِائَةِ أَوْ أَقَلَّ أَوْ أَكْثَرَ. فَقَالَ: لَيْسَ تَجُوزُ سِتَّةً.

ثُمَّ قَالَ: كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يَقُولُ: إِنَّ الَّذِي أَحْصَى رَمْلَ عَالِجٍ لَيَعْلَمُ، أَنَّ السِّهَامَ لا تَعُولُ عَلَى سِتَّةٍ لَوْ يُبْصِرُونَ وَجْهَهَا لَمْ تَجُزْ سِتَّةً.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عُتْبَةَ قَالَ:

جَالَسْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ فَعَرَضَ ذِكْرُ الْفَرَائِضِ فِي الْمَوَارِيثِ.

به راستی که همانی که از شمار ریگ‌های منطقه عالج آگاه است، به یقین می‌داند که سهام‌های ارث بیش از شش سهم نیست.

۲ ـ ابو بصیر گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: گاهی سهام افزایش می‌یابد به حدی که به صد سهام یا کمتر و یا بیشتر می‌رسد؟

فرمود: بیش از شش سهم جایز نیست.

سپس فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام می‌فرمود: «به راستی که همان کسی که ریگ‌های منطقه عالج را بر شمرده است، به یقین می‌داند که سهام ارث بیشتر از شش سهام نمی‌گردد. اگر مردم وجه آن را می‌دانستند، سهام ارث بیشتر از شش سهم نمی‌شد».

۳ ـ زهری گوید: عبیدالله بن عبدالله بن عتبه گفت: من با ابن عباس نشسته بودم. سخن از سهمیه‌های ارث به میان آمد.

فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ! أَ تَرَوْنَ أَنَّ الَّذِي أَحْصَى رَمْلَ عَالِجٍ عَدَداً جَعَلَ فِي مَالٍ نِصْفاً وَ نِصْفاً وَ ثُلُثاً فَهَذَانِ النِّصْفَانِ قَدْ ذَهَبَا بِالْمَالِ فَأَيْنَ مَوْضِعُ الثُّلُثِ؟

فَقَالَ لَهُ زُفَرُ بْنُ أَوْسٍ الْبَصْرِيُّ: يَا أَبَا الْعَبَّاسِ! فَمَنْ أَوَّلُ مَنْ أَعَالَ الْفَرَائِضَ؟

فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: لَمَّا الْتَفَّتْ عِنْدَهُ الْفَرَائِضُ وَ دَفَعَ بَعْضُهَا بَعْضاً قَالَ: وَاللهِ مَا أَدْرِي أَيَّكُمْ قَدَّمَ اللهُ وَ أَيَّكُمْ أَخَّرَ وَ مَا أَجِدُ شَيْئاً هُوَ أَوْسَعُ مِنْ أَنْ أَقْسِمَ عَلَيْكُمْ هَذَا الْمَالَ بِالْحِصَصِ فَأَدْخَلَ عَلَى كُلِّ ذِي حَقٍّ مَا دَخَلَ عَلَيْهِ مِنْ عَوْلِ الْفَرِيضَةِ. وَايْمُ اللهِ أَنْ لَوْ قَدَّمَ مَنْ قَدَّمَ اللهُ وَ أَخَّرَ مَنْ أَخَّرَ اللهُ مَا عَالَتْ فَرِيضَةٌ.

فَقَالَ لَهُ زُفَرُ بْنُ أَوْسٍ: وَ أَيَّهَا قَدَّمَ وَ أَيَّهَا أَخَّرَ؟

فَقَالَ: كُلُّ فَرِيضَةٍ لَمْ يُهْبِطْهَا اللهُ ﷻ عَنْ فَرِيضَةٍ إِلَّا إِلَى فَرِيضَةٍ فَهَذَا مَا قَدَّمَ اللهُ.

ابن عباس گفت: منزه است خدای با عظمت! آیا نظر شما این است که کسی که تعداد ریگ‌های تپه عالج را برشمرده است، در یک مال موروثی، نصف سهم و نصف سهم و دو سوم سهم قرار داده است؟! زیرا این دو نصف سهم که تمام مال را برند؛ پس موضع دو سوم کجاست؟!

زفر بن اوس بصری گفت: ای ابوعباس! نخستین کسی که عول را در سهام ارث بنا نهاد که بود؟

گفت: عمر بن خطاب، هنگامی که سهام ارث نزد او گرد آمد و بعضی از سهم‌ها برخی دیگر را می‌راندند، او گفت: به خدا سوگند! من نمی‌دانم خداوند کدام یک از شما را مقدم داشته، کدام را مؤخر و راهی نمی‌دانم که وسیع‌تر از آن باشد که مال را بین شما به صورت حصّه حصّه تقسیم کنم. پس عول سهام را بر همه صاحبان سهام وارد نمود. و به خدا سوگند! اگر عمر، کسانی را مقدم می‌داشت که خداوند مقدم نموده بود و کسانی را موخر می‌داشت که خداوند موخر نموده بود، سهمیه‌ای زیاد نمی‌گشت.

زفر به او گفت: کدام یک از صاحبان سهام مقدمند و کدام موخر؟

گفت: هر سهامی که خداوند آن را از سهام خود پایین‌تر بیاورد و به سهام دیگر تنزّل دهد، پس این سهامی است که خداوند مقدم نموده است.

وَ أَمَّا مَا أَخَّرَ اللهُ فَكُلُّ فَرِيضَةٍ إِذَا زَالَتْ عَنْ فَرْضِهَا وَ لَمْ يَكُنْ لَهَا إِلَّا مَا بَقِيَ فَتِلْكَ الَّتِي أَخَّرَ اللهُ.

وَ أَمَّا الَّتِي قَدَّمَ فَالزَّوْجُ لَهُ النِّصْفُ فَإِذَا دَخَلَ عَلَيْهِ مَا يُزِيلُهُ عَنْهُ رَجَعَ إِلَى الرُّبُعِ وَلا يُزِيلُهُ عَنْهُ شَيْءٌ.

وَ الزَّوْجَةُ لَهَا الرُّبُعُ فَإِذَا زَالَتْ عَنْهُ صَارَتْ إِلَى الثُّمُنِ لا يُزِيلُهَا عَنْهُ شَيْءٌ وَ الْأُمُّ لَهَا الثُّلُثُ فَإِذَا زَالَتْ عَنْهُ صَارَتْ إِلَى السُّدُسِ وَ لا يُزِيلُهَا عَنْهُ شَيْءٌ فَهَذِهِ الْفَرَائِضُ الَّتِي قَدَّمَ اللهُ ﷻ.

وَ أَمَّا الَّتِي أَخَّرَ اللهُ فَفَرِيضَةُ الْبَنَاتِ وَ الْأَخَوَاتِ لَهَا النِّصْفُ وَ الثُّلُثَانِ فَإِذَا أَزَالَتْهُنَّ الْفَرَائِضُ عَنْ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ لَهَا إِلَّا مَا بَقِيَ فَتِلْكَ الَّتِي أَخَّرَ اللهُ.

فَإِذَا اجْتَمَعَ مَا قَدَّمَ اللهُ وَ مَا أَخَّرَ بُدِئَ بِمَا قَدَّمَ اللهُ فَأُعْطِيَ حَقَّهُ كَامِلاً فَإِنْ بَقِيَ شَيْءٌ كَانَ لِمَنْ أَخَّرَ اللهُ فَإِنْ لَمْ يَبْقَ شَيْءٌ فَلا شَيْءَ لَهُ.

فَقَالَ لَهُ زُفَرُ بْنُ أَوْسٍ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تُشِيرَ بِهَذَا الرَّأْيِ عَلَى عُمَرَ؟

و اما سهامی که خداوند مؤخر داشته است: هر سهامی است که هر گاه از سهام خود پایین‌تر بیاید فقط باقی مانده اموال از آن اوست،پس این سهامی است که خدا مؤخرش نموده است.

و اما سهامی که خداوند مقدم داشته است: شوهر که نصف اموال برای اوست. پس هنگامی که چیزی او را از نصف زایل کند، به یک چهارم بر می‌گردد وهیچ چیزی او را از یک چهارم زایل نمی‌نماید.

و همسر که یک چهارم دارد. هنگامی از یک چهارم زایل شود، بـه یک هشـتم تـغییر می‌یابد؛ هیچ چیزی او را از آن زایل نمی‌کند. پس این‌ها سهام‌هایی است که خداوند مقدم داشته است.

و اما سهامی که خداوند مؤخر داشته: سهام دختران و خواهران که نصف و دو سوم دارند. پس هر گاه از این سهام زایل گردند فقط باقی مانده ترکه برای آنان خواهد بود، پس این‌ها سهام‌هایی است که خداوند مؤخر داشته است.

پس هرگاه سهام‌های مقدم و موخر با هم جمع شوند از سهام مقدم شروع می‌شود و حق او را تمام و کمال می‌پردازند. پس اگر چیزی باقی ماند برای سهام موخر خواهد شد و اگر چیزی نماند، ارثی نخواهد داشت.

زفر به ابن عباس گفت: چه چیزی مانع شد که این حکم را به عمر گوشزد کنی؟

فَقَالَ: هَيْبَتُهُ.

فَقَالَ الزُّهْرِيُّ: وَ اللهِ! لَوْ لا أَنَّهُ تَقَدَّمَهُ إِمَامٌ عَدْلٌ كَانَ أَمْرُهُ عَلَى الْوَرَعِ فَأَمْضَى أَمْراً فَمَضَى مَا اخْتَلَفَ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فِي الْعِلْمِ اثْنَانِ.

(٨)

بَابٌ آخَرُ فِي إِبْطَالِ الْعَوْلِ وَ أَنَّ السِّهَامَ لا تَزِيدُ عَلَى سِتَّةٍ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ وَ الْفُضَيْلِ بْنِ يَسَارٍ وَ بُرَيْدٍ الْعِجْلِيِّ وَ زُرَارَةَ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

السِّهَامُ لا تَعُولُ وَ لا تَكُونُ أَكْثَرَ مِنْ سِتَّةٍ.

وَ عَنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ مِثْلَ ذَلِكَ

گفت: هیبت (ترسناک) او!

زهری گوید: به خدا سوگند! اگر پیش از ابن عباس امامی عادل نبود که پرهیزکار باشد و امری را تأیید کند و از آن مساله درگذرد هیچ دو نفری در خصوص دانش ابن عباس اختلاف پیدا نمی‌کردند.

بخش هشتم

بطلان عول و این که سهام بیش از شش طبقه نخواهد بود

١ ـ محمد بن مسلم، فضیل بن یسار، برید عجلی و زرارة بن اعین گویند: امام باقر عليه السلام فرمود:

سهام ارث از حد مقرر تجاوز نمی‌کند و از شش سهم بیشتر نخواهد شد.

۲ ـ وَ عَنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ:

قُلْتُ لِزُرَارَةَ: إِنَّ بُكَيْرَ بْنَ أَعْيَنَ حَدَّثَنِي عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام: أَنَّ السِّهَامَ لا تَعُولُ وَ لا تَكُونُ أَكْثَرَ مِنْ سِتَّةٍ.

فَقَالَ: هَذَا مَا لَيْسَ فِيهِ اخْتِلافٌ بَيْنَ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ وَ أَبِي جَعْفَرٍ عليهما السلام.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

السِّهَامُ لا تَعُولُ.

٤ ـ وَ عَنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَدِيدٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ:

أَمَرَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام فَأَقْرَأَنِي صَحِيفَةَ الْفَرَائِضِ، فَرَأَيْتُ جُلَّ مَا فِيهَا عَلَى أَرْبَعَةِ أَسْهُمٍ.

---

۲ ـ علی بن سعید گوید: به زراره گفتم: بکیر بن اعین به من خبر داد که امام باقر علیه السلام فرمود: عول بر سهام وارد نمی‌شود و از شش سهم بیشتر نخواهد شد.

۳ ـ محمّد بن مسلم نظیر این روایت را از امام باقر علیه السلام نقل می‌کند.

۴ ـ زراره گوید: امام باقر علیه السلام به امام صادق علیه السلام دستور داد و ایشان صحیفه فرائض و واجبات میراث را برای من خواند. پس مشاهده کردم که بیشتر مسأله‌های آن بر چهار سهم بنا نهاده شده است.

٥ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام:
أَنَّ السِّهَامَ لا تَكُونُ أَكْثَرَ مِنْ سِتَّةِ أَسْهُمٍ.

٦ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:
قَرَأَ عَلَيَّ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام فَرَائِضَ عَلِيٍّ عليه السلام فَكَانَ أَكْثَرُهُنَّ مِنْ خَمْسَةٍ أَوْ مِنْ أَرْبَعَةٍ وَأَكْثَرُهُ مِنْ سِتَّةِ أَسْهُمٍ.

٧ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ يَقْطِينٍ عَنْ عَبْدِالرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
أَصْلُ الْفَرَائِضِ مِنْ سِتَّةِ أَسْهُمٍ لا تَزِيدُ عَلَى ذَلِكَ وَ لا تَعُولُ عَلَيْهَا ثُمَّ الْمَالُ بَعْدَ ذَلِكَ لِأَهْلِ السِّهَامِ الَّذِينَ ذُكِرُوا فِي الْكِتَابِ.

---

۵ ـ محمد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: سهام ارث بیشتر از شش سهم نخواهد بود.

۶ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام صحیفهٔ فرائض و میراث حضرت علی عليه السلام را برای من قرائت کرد. پس بیشتر مسائل آن، از پنج یا چهار سهم و بیشتر آن از شش سهم بود.

۷ ـ بکیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
اصل سهام ارث از شش سهم است و بر آن افزوده نمی‌شود و عول بر آن وارد نمی‌گردد. آنگاه بعد از آن میراث برای سهام داران ارث که نامشان در قرآن آمده است می‌باشد.

(۹)

بَابُ مَعْرِفَةِ إِلْقَاءِ الْعَوْلِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ ابْنِ أُذَيْنَةَ قَالَ: قَالَ زُرَارَةُ: إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تُلْقِيَ الْعَوْلَ فَإِنَّمَا يَدْخُلُ النُّقْصَانُ عَلَى الَّذِينَ لَهُمُ الزِّيَادَةُ مِنَ الْوُلْدِ وَالْإِخْوَةِ مِنَ الْأَبِ وَ أَمَّا الزَّوْجُ وَ الْإِخْوَةُ مِنَ الْأُمِّ فَإِنَّهُمْ لا يُنْقَصُونَ مِمَّا سَمَّى لَهُمُ [اللهُ] شَيْئاً.

۲ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ سَالِمٍ الْأَشَلِّ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ: إِنَّ اللهَ عزّ وجلّ أَدْخَلَ الْوَالِدَيْنِ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ الْمَوَارِيثِ فَلَمْ يَنْقُصْهُمَا مِنَ السُّدُسِ [شَيْئاً] وَ أَدْخَلَ الزَّوْجَ وَ الْمَرْأَةَ فَلَمْ يَنْقُصْهُمَا مِنَ الرُّبُعِ وَ الثُّمُنِ [شَيْئاً].

بخش نهم

شناخت سهم بندی به نسبت عول

۱ ـ ابن اذینه گوید: زراره گفت: اگر بخواهی سهم‌بندی به نسبت عول را کنار نهی، باید کاستی میراث را بر فرزندان و برادران پدری تحمیل کنی، که هر چه از سهام قرآنی زیاد بیاید به آنان می‌رسد؛ اما همسران و برادران مادری هیچ وقت از ضریب نازل خود که خداوند به صراحت یاد کرده است پایین‌تر نمی‌آیند.

۲ ـ سالم اشلّ از امام باقر عليه السلام شنید که آن حضرت فرمود:

خداوند عزّ وجلّ پدر ومادر را بر همهٔ وارثان قرار داد وسهم آنان را از یک ششم پایین‌تر نیاورد؛ و زن و شوهر را بر همهٔ وارثان قرار داد وسهم آنان را از یک چهارم و یک هشتم پایین‌تر نیاورد.

٣ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

أَرْبَعَةٌ لا يَدْخُلُ عَلَيْهِمْ ضَرَرٌ فِي الْمِيرَاثِ: الْوَالِدَانِ وَ الزَّوْجُ وَ الْمَرْأَةُ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ دُرُسْتَ بْنِ أَبِي مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

إِنَّ اللهَ عزّوجلّ أَدْخَلَ الْأَبَوَيْنِ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ الْفَرَائِضِ فَلَمْ يَنْقُصْهُمَا مِنَ السُّدُسِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا وَ أَدْخَلَ الزَّوْجَ وَ الزَّوْجَةَ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ الْمَوَارِيثِ فَلَمْ يَنْقُصْهُمَا مِنَ الرُّبُعِ وَ الثُّمُنِ.

---

۳ ـ ابوبصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

در قانون ارث، از سهم چهار تن کاسته نخواهد شد: پدر ومادر، شوهر وزن.

۴ ـ راوی گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

خداوند عزّوجلّ پدر و مادر را بر همه صاحبان سهام ارث وارد نمود و سهم آنان را از یک ششم کمتر نکرد که برای هر کدام از آن دو نفر است. وشوهر و همسر را بر همه ورثه وارد نمود و سهم آنان را از یک چهارم و یک هشتم کمتر قرار نداد.

(۱۰)
بَابُ أَنَّهُ لا يَرِثُ مَعَ الْوَلَدِ وَ الْوَالِدَيْنِ إِلَّا زَوْجٌ أَوْ زَوْجَةٌ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ وَ غَيْرِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام قَالَ:

لا يَرِثُ مَعَ الْأُمِّ وَ لا مَعَ الْأَبِ وَ لا مَعَ الِابْنِ وَ لا مَعَ الِابْنَةِ إِلَّا الزَّوْجُ وَ الزَّوْجَةُ وَإِنَّ الزَّوْجَ لا يُنْقَصُ مِنَ النِّصْفِ شَيْئاً إِذَا لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ وَ لا تُنْقَصُ الزَّوْجَةُ مِنَ الرُّبُعِ شَيْئاً إِذَا لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ فَإِذَا كَانَ مَعَهُمَا وَلَدٌ فَلِلزَّوْجِ الرُّبُعُ وَ لِلْمَرْأَةِ الثُّمُنُ.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ:

بخش دهم
در کنار پدر و مادر و فرزند جز زن و شوهر ارث نمی‌برند

۱ ـ زراره گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود:

در کنار مادر، پدر، فرزندان، چه دختر و چه پسر، هیچ وارث دیگری جز زن و شوهر سهم ندارد. در صورتی که فرزندی نباشد، سهم شوهر از نصف تنزل نمی‌کند و سهم زن نیز از یک چهارم پایین‌تر نمی‌آید و در صورتی که فرزندان در کنار آنان قرار بگیرند، شوهر یک چهارم ارث می‌برد و زن یک هشتم.

۲ ـ زراره گوید: امام عليه‌السلام فرمود:

إِذَا تَرَكَ الرَّجُلُ أُمَّهُ أَوْ أَبَاهُ أَوِ ابْنَهُ أَوِ ابْنَتَهُ فَإِذَا تَرَكَ وَاحِداً مِنَ الْأَرْبَعَةِ فَلَيْسَ بِالَّذِي عَنَى اللهُ ﷻ فِي كِتَابِهِ ﴿قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلالَةِ﴾ وَ لا يَرِثُ مَعَ الْأُمِّ وَ لا مَعَ الْأَبِ وَ لا مَعَ الِابْنِ وَ لا مَعَ الِابْنَةِ أَحَدٌ خَلَقَهُ اللهُ ﷻ غَيْرَ زَوْجٍ أَوْ زَوْجَةٍ.

(۱۱)

بَابُ الْعِلَّةِ فِي أَنَّ السِّهَامَ لا تَكُونُ أَكْثَرَ مِنْ سِتَّةٍ وَ هُوَ مِنْ كَلامِ يُونُسَ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ قَالَ:

الْعِلَّةُ فِي وَضْعِ السِّهَامِ عَلَى سِتَّةٍ لا أَقَلَّ وَ لا أَكْثَرَ لِعِلَّةِ وُجُوهِ أَهْلِ الْمِيرَاثِ، لِأَنَّ الْوُجُوهَ الَّتِي مِنْهَا سِهَامُ الْمَوَارِيثِ سِتَّةُ جِهَاتٍ لِكُلِّ جِهَةٍ سَهْمٌ فَأَوَّلُ جِهَاتِهَا سَهْمُ الْوَلَدِ وَ الثَّانِي سَهْمُ الْأَبِ وَ الثَّالِثُ سَهْمُ الْأُمِّ وَ الرَّابِعُ سَهْمُ الْكَلالَةِ كَلالَةِ الْأَبِ وَالْخَامِسُ سَهْمُ كَلالَةِ الْأُمِّ وَ السَّادِسُ سَهْمُ الزَّوْجِ وَ الزَّوْجَةِ فَخَمْسَةُ أَسْهُمٍ مِنْ هَذِهِ السِّهَامِ السِّتَّةِ سِهَامُ الْقَرَابَاتِ وَ السَّهْمُ السَّادِسُ هُوَ سَهْمُ الزَّوْجِ وَ الزَّوْجَةِ مِنْ جِهَةِ الْبَيِّنَةِ وَ الشُّهُودِ.

هر گاه کسی بمیرد و پدر یا مادر یا پسر و دختر خود را بر جا بگذارد، ارث آنان با آیهٔ قرآن نخواهد بود که می‌فرماید: «(ای پیامبر!) بگو حکم کلاله را خدا فتوا می‌دهد». و در کنار مادر و یا پدر و یا پسر و دختر، هیچ وارث دیگری جز زن یا شوهر ارث نمی‌برد.

بخش یازدهم

چرا طبق گفتار یونس سهام ارث بیشتر از شش سهم نیست؟

۱ ـ یونس گوید: علت قرارگرفتن سهام ارث بر شش سهم ـ نه کمتر و نه بیشتر ـ به جهت صورت‌های میراث بران است؛ زیرا صورت‌هایی که سهام ارث از آن پدید می‌آید شش جهت است و برای هر جهتی سهمی است. نخستین جهت آن سهم فرزند، دومین جهت سهم پدر، سومی سهم مادر، چهارمی سهم کلاله پدری، پنجمی سهم کلاله مادری و ششمی سهم زن و شوهر است. پس پنج سهم از این سهام‌های ششگانه سهام خویشاوندان است و سهم ششم سهام زن و شوهر از جهت بینه و شهود است.

فَهَذِهِ عِلَّةُ مَجَارِي السِّهَامِ وَ إِجْرَائِهَا مِنْ سِتَّةِ أَسْهُم لا يَجُوزُ أَنْ يُزَادَ عَلَيْهَا وَ لا يَجُوزُ أَنْ يُنْقَصَ مِنْهَا إِلَّا عَلَى جِهَةِ الرَّدِّ، لِأَنَّهُ لا حَاجَةَ إِلَى زِيَادَةٍ فِي السِّهَامِ؛ لِأَنَّ السِّهَامَ قَدِ اسْتَغْرَقَهَا سِهَامُ الْقَرَابَةِ وَ لا قَرَابَةَ غَيْرُ مَنْ جَعَلَ اللهُ ﷻ لَهُمْ سَهْماً فَصَارَتْ سِهَامُ الْمَوَارِيثِ مَجْمُوعَةً فِي سِتَّةِ أَسْهُم مَخْرَجَ كُلِّ مِيرَاثٍ مِنْهَا.

فَإِذَا اجْتَمَعَتِ السِّهَامُ السِّتَّةُ لِلَّذِينَ سَمَّى اللهُ لَهُمْ سَهْماً فَكَانَ لِكُلِّ مُسَمًّى لَهُ سَهْمٌ عَلَى جِهَةِ مَا سُمِّيَ لَهُ.

فَكَانَ فِي اسْتِغْرَاقِهِ سَهْمَهُ اسْتِغْرَاقٌ لِجَمِيعِ السِّهَامِ، لِاجْتِمَاعِ جَمِيعِ الْوَرَثَةِ الَّذِينَ يَسْتَحِقُّونَ جَمِيعَ السِّهَامِ السِّتَّةِ وَ حُضُورِهِمْ فِي الْوَقْتِ الَّذِي فَرَضَ اللهُ لَهُمْ فِي مِثْلِ ابْنَتَيْنِ وَ أَبَوَيْنِ فَكَانَ لِلابْنَتَيْنِ أَرْبَعَةُ أَسْهُم وَ كَانَ لِلْأَبَوَيْنِ سَهْمَانِ فَاسْتَغْرَقُوا السِّهَامَ كُلَّهَا وَ لَمْ يَحْتَجْ أَنْ يُزَادَ فِي السِّهَامِ وَ لا يُنْقَصَ فِي هَذَا الْمَوْضِعِ إِذْ لا وَارِثَ فِي هَذَا الْوَقْتِ غَيْرُ هَؤُلاءِ مَعَ هَؤُلاءِ وَ كَذَلِكَ كُلُّ وَرَثَةٍ يَجْتَمِعُونَ فِي الْمِيرَاثِ فَيَسْتَغْرِقُونَهُ يَتِمُّ سِهَامُهُمْ بِاسْتِغْرَاقِهِمْ تَمَامَ السِّهَامِ.

پس این، علت مجراها و اجرای سهام از شش سهم می‌باشد، جایز نیست که بر آن اضافه یا از آن کم گردد؛ مگر در صورت رد، زیرا نیازی به افزودن سهام نیست؛ چرا که سهام خویشاوندان آن را فرا می‌گیرد و خویشاوندی غیر از کسانی که خداوند برای آنان سهام قرار داده، نیست. پس سهام مواریث در مجموع در شش سهم قرار گرفته است که مخرج هر ارثی از آن شش سهم می‌باشد.

پس هر گاه سهم‌های شش گانه برای کسانی که خداوند نامشان را آورده است جمع گردد، هر کدامشان یک سهم دارد؛ برابر با جهتی که به خاطر آن نام او آمده است.

بنا بر این فراگرفتن سهم این وارث، باعث فراگرفتن همه سهم‌هاست؛ زیرا همه ورثه‌ای که استحقاق همه سهام‌ها را دارند اجتماع نموده‌اند و در زمانی که خداوند برای آنان مفروض نموده است حاضر گردیده‌اند؛ برای نمونه در مثال دو دختر و پدر و مادر: برای دخترها چهار سهم و برای پدر و مادر دو سهم است. پس همه سهام‌های شش گانه را فراگرفته‌اند و احتیاج ندارند که تعداد سهام‌ها بیشتر شود و در این مثال سهام کم نمی‌آید؛ زیرا در این زمان غیر از این ورثه همراه آنان وارث دیگری وجود ندارد و همین طور هر ورثه‌ای که در میراث اجتماع کنند و آن را به طور کامل فرا گیرند، با فرا گرفتنشان سهام به پایان می‌رسد.

وَ إِذَا تَمَّتْ سِهَامُهُمْ وَ مَوَارِيثُهُمْ لَمْ يَجُزْ أَنْ يَكُونَ هُنَاكَ وَارِثٌ يَرِثُ بَعْدَ اسْتِغْرَاقِ سِهَامِ الْوَرَثَةِ كَمَلاً الَّتِي عَلَيْهَا الْمَوَارِيثُ.

فَإِذَا لَمْ يَحْضُرْ بَعْضُ الْوَرَثَةِ كَانَ مَنْ حَضَرَ مِنَ الْوَرَثَةِ يَأْخُذُ سَهْمَهُ الْمَفْرُوضَ ثُمَّ يَرُدُّ مَا بَقِيَ مِنْ بَقِيَّةِ السِّهَامِ عَلَى سِهَامِ الْوَرَثَةِ الَّذِينَ حَضَرُوا بِقَدْرِهِمْ لِأَنَّهُ لا وَارِثَ مَعَهُمْ فِي هَذَا الْوَقْتِ غَيْرُهُمْ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَرَّارٍ عَنْ يُونُسَ قَالَ:

إِنَّمَا جُعِلَتِ الْمَوَارِيثُ مِنْ سِتَّةِ أَسْهُم عَلَى خِلْقَةِ الْإِنْسَانِ ؛ لِأَنَّ اللهَ ﷻ بِحِكْمَتِهِ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ سِتَّةِ أَجْزَاءٍ ، فَوَضَعَ الْمَوَارِيثَ عَلَى سِتَّةِ أَسْهُم ، وَهُوَ قَوْلُهُ ﷻ: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ سُلالَةٍ مِنْ طِينٍ * ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرارٍ مَكِينٍ﴾ فَفِي النُّطْفَةِ دِيَةٌ ﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً﴾ فَفِي الْعَلَقَةِ دِيَةٌ ﴿فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً﴾ وَفِيهَا دِيَةٌ ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظاماً﴾ وَفِيهَا دِيَةٌ ﴿فَكَسَوْنَا الْعِظامَ لَحْماً﴾ وَفِيهِ دِيَةٌ أُخْرَى ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقاً آخَرَ﴾ وَفِيهِ دِيَةٌ أُخْرَى. فَهَذَا ذِكْرُ آخِرِ الْمَخْلُوقِ.

و هنگامی که سهام و مواریث آنان تمام شود، جایز نیست که در این موضع وارثی باشد که بعد از فراگرفتن کامل سهام ورثه‌ای که مواریث طبق آن است، ارث برد.

پس هرگاه برخی از ورثه حاضر نباشند، ورثه حاضر سهم خود را می‌گیرند، سپس باقی مانده سهام شش گانه به سهام ورثه حاضر ـ به تعداد سهامشان ـ بر می‌گردد؛ زیرا در این زمان وارث دیگری غیر از ورثه حاضر همراه آنان نیست.

۲ ـ یونس گوید: همانا که سهم‌های ارث طبق خلقت انسان بنا بر شش سهم قرار داده شده است؛ زیرا خداوندﷻ انسان را با حکمت خود از شش جزء آفرید. از این رو سهم‌های ارث را بر شش سهم قرار داد و آن فرموده خداوند است که «وما انسان را از عصاره‌ای از گِل آفریدیم. آن‌گاه او را نطفه‌ای در قرارگاه مطمئن قرار دادیم» پس نطفه دیه دارد «آن‌گاه نطفه را به صورت علقه» پس علقه دیه دارد «وعلقه را به صورت مضغه» و مضغه دیه دارد «ومضغه را به صورت استخوان‌هایی قرار دادیم» و در استخوان‌ها دیه است «وبر استخوان‌ها گوشت پوشاندیم» و در گوشت دیه دیگری است «آن‌گاه آن را آفرینش تازه‌ای دادیم» و در آن (خود انسان) دیه دیگری است. پس این بیان انتهای آفریده است.

(۱۲)
بَابُ عِلَّةِ كَيْفَ صَارَ لِلذَّكَرِ سَهْمَانِ وَ لِلْأُنْثَى سَهْمٌ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَرَّارٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَانِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا ﷺ قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ! كَيْفَ صَارَ الرَّجُلُ إِذَا مَاتَ وَ وُلْدُهُ مِنَ الْقَرَابَةِ سَوَاءٌ تَرِثُ النِّسَاءُ نِصْفَ مِيرَاثِ الرِّجَالِ وَ هُنَّ أَضْعَفُ مِنَ الرِّجَالِ وَ أَقَلُّ حِيلَةً؟

فَقَالَ: لِأَنَّ اللهَ ﷻ فَضَّلَ الرِّجَالَ عَلَى النِّسَاءِ بِدَرَجَةٍ وَ لِأَنَّ النِّسَاءَ يَرْجِعْنَ عِيَالاً عَلَى الرِّجَالِ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّخَعِيِّ قَالَ:

بخش دوازدهم
چرا پسر دو سهم دارد و دختر یک سهم؟

۱ ـ یو نس بن عبدالرحمان گوید: به امام رضا ﷺ گفتم: چگونه در زمانی که مردی از دنیا برود و فرزندان او که رابطه خویشاوندی یکسانی با او دارند زنان به اندازه نصف سهام مردان ارث می‌برند؛ در حالی که زنان از مردان ناتوان‌تر و بیچاره‌ترند؟!

فرمود: زیرا خداوند مردان را یک درجه بر زنان برتری داده است؛ چرا که زنان عائله مردان قرار می‌گیرند.

۲ ـ اسحاق بن محمد نخعی گوید:

سَأَلَ الْفَهْفَكِيُّ أَبَا مُحَمَّدٍ عليه السلام: مَا بَالُ الْمَرْأَةِ الْمِسْكِينَةِ الضَّعِيفَةِ تَأْخُذُ سَهْماً وَاحِداً وَ يَأْخُذُ الرَّجُلُ سَهْمَيْنِ؟

فَقَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ عليه السلام: إِنَّ الْمَرْأَةَ لَيْسَ عَلَيْهَا جِهَادٌ وَ لا نَفَقَةٌ وَ لا عَلَيْهَا مَعْقُلَةٌ إِنَّمَا ذَلِكَ عَلَى الرِّجَالِ.

فَقُلْتُ فِي نَفْسِي: قَدْ كَانَ قِيلَ لِي: إِنَّ ابْنَ أَبِي الْعَوْجَاءِ سَأَلَ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ فَأَجَابَهُ بِهَذَا الْجَوَابِ.

فَأَقْبَلَ أَبُو مُحَمَّدٍ عليه السلام عَلَيَّ فَقَالَ: نَعَمْ هَذِهِ الْمَسْأَلَةُ مَسْأَلَةُ ابْنِ أَبِي الْعَوْجَاءِ وَ الْجَوَابُ مِنَّا وَاحِدٌ؛ إِذَا كَانَ مَعْنَى الْمَسْأَلَةِ وَاحِداً جَرَى لِآخِرِنَا مَا جَرَى لِأَوَّلِنَا وَ أَوَّلُنَا وَ آخِرُنَا فِي الْعِلْمِ سَوَاءٌ وَلِرَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وآله وَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَضْلُهُمَا.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ هِشَامٍ عَنِ الْأَحْوَلِ قَالَ:

فهفکی از امام حسن عسکری عليه السلام پرسید: چرا زن بی نوای ناتوان یک سهم می‌گیرد و مرد دو سهم؟!

فرمود: زیرا جهاد و نفقه‌ای بر عهده زن نیست و هم چنین دیه قتل خطایی (که از مردان خویشاوند قاتل می‌گیرند) بر عهده‌اش نیست.

اسحاق گوید: من با خودم گفتم: به من گفته شده بود که ابن ابی العوجا این مسأله را از امام صادق عليه السلام پرسیده بود و امام صادق عليه السلام همین جواب را به او داده بود.

پس امام حسن عسکری عليه السلام به من رو نمود و فرمود: آری، این مسأله، مسأله ابن ابی‌العوجا است و هرگاه مسأله یکسان باشد جواب ما نیز یکسان است. همان حکمی در خصوص آخرین ما جاری می‌شود که در خصوص نخستین ما جاری گشته است و نخستین و آخرین ما در علم و دانش یکسان‌اند، اما پیامبر خدا صلى الله عليه وآله و امیر مؤمنان علی عليه السلام برتری خاص خود را دارند.

۳ ـ احول گوید:

قَالَ لِي ابْنُ أَبِي الْعَوْجَاءِ: مَا بَالُ الْمَرْأَةِ الْمِسْكِينَةِ الضَّعِيفَةِ تَأْخُذُ سَهْماً وَاحِداً وَيَأْخُذُ الرَّجُلُ سَهْمَيْنِ؟

قَالَ: فَذَكَرَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فَقَالَ: إِنَّ الْمَرْأَةَ لَيْسَ عَلَيْهَا جِهَادٌ وَ لا نَفَقَةٌ وَ لا مَعْقُلَةٌ وَ إِنَّمَا ذَلِكَ عَلَى الرِّجَالِ وَ لِذَلِكَ جَعَلَ لِلْمَرْأَةِ سَهْماً وَاحِداً وَ لِلرَّجُلِ سَهْمَيْنِ.

(۱۳)

بَابُ مَا يَرِثُ الْكَبِيرُ مِنَ الْوُلْدِ دُونَ غَيْرِهِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ حَرِيزٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِذَا هَلَكَ الرَّجُلُ فَتَرَكَ بَنِينَ فَلِلْأَكْبَرِ السَّيْفُ وَ الدِّرْعُ وَ الْخَاتَمُ وَ الْمُصْحَفُ، فَإِنْ حَدَثَ بِهِ حَدَثٌ فَلِلْأَكْبَرِ مِنْهُمْ.

ابن ابی العوجا به من گفت: چرا زن بی‌نوای ضعیف یک سهم می‌گیرد و مرد دو سهم؟!

یکی از ما این مسأله را برای امام صادق عليه السلام بازگو نمود. حضرت فرمود: زیرا جهاد و نفقه و دیه قتل خطایی بر عهده زن نیست و همانا این وظیفه‌ها بر عهده مردان است و به همین علت برای زن یک سهم و برای مرد دو سهم است.

بخش سیزدهم

حکم ارث اختصاصی فرزند بزرگ

۱ ـ حریز گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

اگر کسی بمیرد و چند پسر داشته باشد، شمشیر، زره، انگشتر، و قرآن او به پسر بزرگ‌تر می‌رسد واگر پسر بزرگ‌تر مرده باشد، به آن پسری خواهد رسید که اینک بزرگ‌تر از دیگران است.

۲ ـ عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ ابْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما‌السلام:

أَنَّ الرَّجُلَ إِذَا تَرَكَ سَيْفاً وَ سِلاحاً فَهُوَ لِابْنِهِ وَ إِنْ كَانَ لَهُ بَنُونَ فَهُوَ لِأَكْبَرِهِمْ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ فَلِلْأَكْبَرِ مِنْ وُلْدِهِ سَيْفُهُ وَ مُصْحَفُهُ وَ خَاتَمُهُ وَ دِرْعُهُ.

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ فَسَيْفُهُ وَ خَاتَمُهُ وَ مُصْحَفُهُ وَ كُتُبُهُ وَ رَحْلُهُ وَ رَاحِلَتُهُ وَ كِسْوَتُهُ لِأَكْبَرِ وُلْدِهِ فَإِنْ كَانَ الْأَكْبَرُ ابْنَةً فَلِلْأَكْبَرِ مِنَ الذُّكُورِ.

---

۲ ـ راوی گوید: امام (باقر و یا امام صادق علیهما‌السلام) فرمود:

هنگامی که مردی شمشیر و سلاحی به جای بگذارد از آنِ پسرش خواهد بود و اگر چند پسر داشته باشد از آنِ بزرگ‌ترین پسر خواهد بود.

۳ ـ ربعی بن عبدالله نظیر این روایت را از امام صادق علیه‌السلام نقل می‌کند.

۴ ـ ربعی بن عبدالله گوید: امام صادق علیه‌السلام فرمود:

هر گاه مردی بمیرد، شمشیر، انگشتر، قرآن، کتاب‌ها، اساس زندگی، مرکب سواری و لباس‌های او به بزرگ‌ترین فرزند او خواهد رسید، و اگر بزرگ‌ترین فرزند او دختر باشد به بزرگ‌ترین پسر او تعلق خواهد گرفت.

(١٤)
بَابُ مِيرَاثِ الْوُلْدِ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام قَالَ:

وَرِثَ عَلِيٌّ عليه‌السلام عِلْمَ رَسُولِ اللهِ صلى‌الله‌عليه‌وآله وَ وَرِثَتْ فَاطِمَةُ عليها‌السلام تَرِكَتَهُ.

٢ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ حَيْدَرٍ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ حُمْرَانَ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام مَنْ وَرِثَ رَسُولَ اللهِ صلى‌الله‌عليه‌وآله؟

فَقَالَ: فَاطِمَةُ عليها‌السلام وَوَرِثَتْهُ مَتَاعَ الْبَيْتِ وَ الْخُرْثِيَّ وَ كُلَّ مَا كَانَ لَهُ.

٣ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ مُحْرِزٍ قَالَ:

بخش چهاردهم
میراث فرزندان

۱ ـ زراره گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود: حضرت علی عليه‌السلام دانش پیامبر خدا صلى‌الله‌عليه‌وآله را به ارث برد و حضرت فاطمه عليها‌السلام ترکه ایشان را.

۲ ـ حمزة بن حمران گوید: به امام صادق عليه‌السلام عرض کردم: چه کسانی از پیامبر خدا صلى‌الله‌عليه‌وآله ارث بردند؟

فرمود: حضرت فاطمه عليها‌السلام ، ایشان اثاث خانه پیامبر خدا صلى‌الله‌عليه‌وآله وهمه دارایی آن حضرت را به ارث برد.

۳ ـ سلمة بن محرز گوید:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام: إِنَّ رَجُلاً أَرْمَانِيّاً مَاتَ وَ أَوْصَى إِلَيَّ.
فَقَالَ لِي: وَ مَا الْأَرْمَانِيُّ؟
قُلْتُ: نَبَطِيٌّ مِنْ أَنْبَاطِ الْجِبَالِ مَاتَ وَ أَوْصَى إِلَيَّ بِتَرِكَتِهِ وَ تَرَكَ ابْنَتَهُ.
قَالَ: فَقَالَ لِي: أَعْطِهَا النِّصْفَ.
قَالَ: فَأَخْبَرْتُ زُرَارَةَ بِذَلِكَ، فَقَالَ لِي: اتَّقَاكَ إِنَّمَا الْمَالُ لَهَا.
قَالَ: فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ بَعْدُ فَقُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللهُ! إِنَّ أَصْحَابَنَا زَعَمُوا أَنَّكَ اتَّقَيْتَنِي.
فَقَالَ: لا وَ اللهِ! مَا اتَّقَيْتُكَ وَ لَكِنِ اتَّقَيْتُ عَلَيْكَ أَنْ تُضَمَّنَ فَهَلْ عَلِمَ بِذَلِكَ أَحَدٌ؟
قُلْتُ: لا.
قَالَ: فَأَعْطِهَا مَا بَقِيَ.

٤ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ خِدَاشٍ الْمِنْقَرِيِّ أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا الْحَسَنِ عليه‌السلام عَنْ رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ ابْنَتَهُ وَ أَخَاهُ
قَالَ: الْمَالُ لِلابْنَةِ.

به امام صادق عليه‌السلام عرض کردم: یک نفر اَرمانی از دنیا رفت واجرای وصیت خود را به من واگذار کرد.
فرمود: أرمانی کیست؟
عرض کردم: از نژاد نبط که در کوهستان زندگی می‌کنند، دارایی خود را به من وصیت کرد و تنها یک دختر از او باقی است.
فرمود: نصف اموال را به دخترش تسلیم کن.
من در مراجعت به کوفه فتوای امام صادق عليه‌السلام را برای زراره نقل کردم.
زراره گفت: امام صادق عليه‌السلام از تو تقیه کرده است؛ بلکه همهٔ اموال آن مرد از آن دختر اوست.
من سال دیگر به خدمت امام عليه‌السلام رسیدم و عرض کردم: خداوند کارهای شما را اصلاح کند، یاران ما تصور می‌کنند که شما از من تقیه کرده‌اید.
فرمود: نه، به خدا سوگند! از تو تقیه نکردم، بلکه مصلحت تو را رعایت کردم که مبادا خویشان آن مرد تو را تاوان کنند؛ آیا دیگران از وصیت او باخبر شدند؟
عرض کردم: نه.
فرمود: مابقی اموال را هم به دخترش تسلیم کن.
۴ ـ عبدالله بن خداش منقری از امام کاظم عليه‌السلام در باره مردی که از دنیا رفته بود و دختر و برادری از خود به جای گذاشته بود پرسید.
فرمود: ترکه از آنِ دختر است.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ ابْنَتَهُ وَ أُخْتَهُ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ.

قَالَ: الْمَالُ لِلابْنَةِ وَ لَيْسَ لِلْأُخْتِ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ شَيْءٌ.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ بُرَيْدٍ الْعِجْلِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: رَجُلٌ مَاتَ وَ تَرَكَ ابْنَتَهُ وَ عَمَّهُ.

قَالَ: الْمَالُ لِلابْنَةِ وَ لَيْسَ لِلْعَمِّ شَيْءٌ، أَوْ قَالَ: لَيْسَ لِلْعَمِّ مَعَ الابْنَةِ شَيْءٌ.

٧ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ الطَّائِيِّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحْرِزٍ بَيَّاعِ الْقَلانِسِ قَالَ:

---

۵ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام درباره کسی که از دنیا رفته و از او یک دختر و یک خواهر پدری و مادری برجا بماند، فرمود:

همهٔ میراث مال دختر اوست، و خواهر پدری و مادری سهمی ندارد.

۶ ـ برید عجلی گوید: به امام باقر عليه السلام عرض کردم: اگر کسی از دنیا برود و یک دختر و یک عمو از او به جا بماند (حق آنان چیست؟)

فرمود: همهٔ میراث از آنِ دختر است، و عموی او سهمی ندارد.

یا فرمود: برای عمو با وجود دختر ارثی نمی‌رسد.

۷ ـ عبدالله بن محرز گوید:

أَوْصَى إِلَيَّ رَجُلٌ وَ تَرَكَ خَمْسَمِائَةِ دِرْهَمٍ أَوْ سِتَّمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ تَرَكَ ابْنَةً وَ قَالَ لِي: عَصَبَةٌ بِالشَّامِ،

فَسَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ علیه السلام عَنْ ذَلِكَ. فَقَالَ: أَعْطِ الِابْنَةَ النِّصْفَ وَ الْعَصَبَةَ النِّصْفَ الْآخَرَ.

فَلَمَّا قَدِمْتُ الْكُوفَةَ أَخْبَرْتُ أَصْحَابَنَا بِقَوْلِهِ فَقَالُوا: اتَّقَاكَ.

فَأَعْطَيْتُ الِابْنَةَ النِّصْفَ الْآخَرَ، ثُمَّ حَجَجْتُ فَلَقِيتُ أَبَا عَبْدِاللهِ علیه السلام فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ أَصْحَابُنَا وَ أَخْبَرْتُهُ أَنِّي دَفَعْتُ النِّصْفَ الْآخَرَ إِلَى الِابْنَةِ.

فَقَالَ: أَحْسَنْتَ، إِنَّمَا أَفْتَيْتُكَ مَخَافَةَ الْعَصَبَةِ عَلَيْكَ.

۸ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحْرِزٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ علیه السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: رَجُلٌ تَرَكَ ابْنَتَهُ وَ أُخْتَهُ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ.

قَالَ الْمَالُ كُلُّهُ لِلِابْنَةِ وَ لَيْسَ لِلْأُخْتِ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ شَيْءٌ.

مردی از دنیا رفت ومرا وصی خود قرار داد، از او پانصد یا ششصد درهم به جا ماند ووارث او فقط یک دختر بود، آن مرد گفت: فامیل پدری من در شام زندگی می‌کنند.

من در این باره از امام صادق علیه السلام پرسیدم.

فرمود: نصف میراث آن را به دخترش تسلیم کن ونصف دیگر را به فامیل پدری او از طبقات بعدی تقدیم کن.

موقعی که من به کوفه برگشتم سخن امام علیه السلام را بر یارانمان بازگو کردم و آنان گفتند: امام از تو تقیه کرده است. از این رو نیم دیگر را نیز به دختر آن مرد تسلیم نمودم.

سال بعد به حج مشرف شدم و به خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و فتوای یارانمان را بر آن سرور عرضه کردم وگفتم: من نیم دیگر میراث را نیز به دخترش تسلیم کردم.

فرمود: آفرین، کار درستی کرده‌ای؛ من از آن ترسیدم که فامیل پدری او مطلع شوند و نیم میراث را از تو بگیرند.

۸ ـ عبدالله بن محرز گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: مردی فقط دختر و خواهر پدر و مادری اش را به جای گذاشته است.

فرمود: همه اموال برای دختر است و خواهر پدر و مادری ارثی ندارد.

۹ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكِنْدِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْمِيثَمِيِّ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحْرِزٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَوْصَى إِلَيَّ وَ هَلَكَ وَ تَرَكَ ابْنَةً.

فَقَالَ: أَعْطِ الِابْنَةَ النِّصْفَ وَ اتْرُكْ لِلْمَوَالِي النِّصْفَ.

فَرَجَعْتُ فَقَالَ أَصْحَابُنَا: لا وَ اللهِ! مَا لِلْمَوَالِي شَيْءٌ.

فَرَجَعْتُ إِلَيْهِ مِنْ قَابِلٍ فَقُلْتُ لَهُ: إِنَّ أَصْحَابَنَا قَالُوا: لَيْسَ لِلْمَوَالِي شَيْءٌ وَ إِنَّمَا اتَّقَاكَ.

فَقَالَ: لا وَاللهِ! مَا اتَّقَيْتُكَ وَ لَكِنِّي خِفْتُ عَلَيْكَ أَنْ تُؤْخَذَ بِالنِّصْفِ، فَإِنْ كُنْتَ لاتَخَافُ فَادْفَعِ النِّصْفَ الْآخَرَ إِلَى الِابْنَةِ، فَإِنَّ اللهَ سَيُؤَدِّي عَنْكَ.

---

۹ ـ عبدالله بن محرز گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی مرا وصی خود نمود وخودش از دنیا رفت و دختری به جای نهاد.

فرمود: نصف اموال را به دختر بده و نصف دیگر را برای ورثه واگذار.

من بازگشتم اما یارانم گفتند: نه، به خدا سوگند! ورثه حقی ندارند.

من سال آینده خدمت امام عليه السلام رسیدم و به ایشان عرض کردم: یارانم می‌گویند: ورثه حقی ندارند و همانا امام از تو تقیه نموده است.

فرمود: نه، به خدا سوگند! من از تو تقیه نکردم، اما من بر تو ترسیدم که به جهت آن نصف ترکه مورد بازخواست قرارگیری. پس اگر واهمه‌ای نداری، نصف دیگر را هم به دختر بده؛ زیرا خداوند کفیل تو خواهد بود.

(۱۵)
بَابُ مِيرَاثِ وَلَدِ الْوَلَدِ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي خَلَفٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ عليه السلام قَالَ:
بَنَاتُ الِابْنَةِ يَقُمْنَ مَقَامَ الْبِنْتِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَيِّتِ بَنَاتٌ وَ لا وَارِثٌ غَيْرُهُنَّ وَبَنَاتُ الِابْنِ يَقُمْنَ مَقَامَ الِابْنِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَيِّتِ بَنَاتٌ أَوْلادٌ وَ لا وَارِثٌ غَيْرُهُنَّ.

۲ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُكَيْنٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
ابْنُ الِابْنِ يَقُومُ مَقَامَ أَبِيهِ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

بخش پانزدهم
میراث نوادگان و نبیرگان

۱ ـ سعد بن ابی خلف گوید: امام کاظم عليه السلام فرمود:

دختران دختر به جای دختر می‌نشینند و میراث مادر خود را می‌برند، در صورتی که برای میّت دختر دیگری نباشد و نه وارث دیگری از پسران؛ دختران پسر به جای پسر می‌نشینند و میراث پدر را می‌برند، در صورتی که برای میّت دختر دیگری نباشد و نه وارث دیگری از پسران.

۲ ـ اسحاق بن عمار گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

پسر به جای پدر می‌نشیند و میراث پدر خود را می‌برد.

۳ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

بَنَاتُ الِابْنَةِ يَرِثْنَ إِذَا لَمْ تَكُنْ بَنَاتٌ كُنَّ مَكَانَ الْبَنَاتِ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ ابْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

بَنَاتُ الِابْنَةِ يَقُمْنَ مَقَامَ الِابْنَةِ إِذَا لَمْ تَكُنْ لِلْمَيِّتِ بَنَاتٌ وَ لا وَارِثٌ غَيْرُهُنَّ وَ بَنَاتُ الِابْنِ يَقُمْنَ مَقَامَ الِابْنِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَيِّتِ وَلَدٌ وَ لا وَارِثٌ غَيْرُهُنَّ.

قَالَ الْفَضْلُ: وَوُلْدُ الْوَلَدِ أَبَداً يَقُومُونَ مَقَامَ الْوَلَدِ إِذَا لَمْ يَكُنْ وَلَدُ الصُّلْبِ [وَ] لا يَرِثُ مَعَهُمْ إِلَّا الْوَالِدَانِ وَ الزَّوْجُ وَ الزَّوْجَةُ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنٍ وَ ابْنَةَ ابْنٍ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنٍ وَ ابْنَ ابْنَةٍ فَلِابْنِ الِابْنِ الثُّلُثَانِ وَ لِابْنِ الِابْنَةِ الثُّلُثُ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَةَ ابْنٍ وَ ابْنَ ابْنَةٍ فَلِابْنَةِ الِابْنِ الثُّلُثَانِ نَصِيبُ الِابْنِ وَ لِابْنِ الْبِنْتِ الثُّلُثُ نَصِيبُ الِابْنَةِ.

دختران دختر نیز از پدربزرگ خود ارث می‌برند و به جای دختران می‌نشینند در صورتی که دختران جد نباشند.

۴ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

دختران دختر، جای دختر می‌نشینند؛ هرگاه میت غیر از آنان نه دختری داشته باشد و نه وارثی. و دختران پسر هرگاه که میت وارثی جز آنان نداشته باشد به جای پسر می‌نشینند.

فضل بن شاذان گوید: و فرزندان فرزند همیشه به جای فرزند می‌نشینند؛ هنگامی که فرزند صلبی نباشد و با وجود آنان جز والدین و زن و شوهر، شخص دیگری ارث نمی‌برد.

پس اگر میّت پسرِ پسر و پسرِ دختر به جای گذارد، پسر سهمیه دو دختر را ارث می‌برد.

اگر میّت پسرِ پسر و پسرِ دختر به جای گذارد پسرِ پسر دو سوم و پسرِ دختر یک سوم ارث می‌برند.

اگر میّت دخترِ پسر و پسرِ دختر به جای گذارد، دخترِ پسر دو سوم که سهم پسر میت است و پسرِ دختر یک سوم که سهم دختر میت است، ارث می‌برند.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَةَ ابْنٍ وَ ابْنَةَ ابْنَةٍ فَلِابْنَةِ الِابْنِ الثُّلُثَانِ وَ لِابْنَةِ الِابْنَةِ الثُّلُثُ فَالْحُكْمُ فِي ذَلِكَ وَ الْمِيرَاثُ فِيهِ كَالْحُكْمِ فِي الْبَنِينَ وَ الْبَنَاتِ مِنَ الصُّلْبِ يَكُونُ لِوُلْدِ الِابْنِ الثُّلُثَانِ وَ لِوُلْدِ الْبَنَاتِ الثُّلُثُ.

فَإِنْ تَرَكَ ثَلاثَ بَنِينَ أَوْ بَنَاتِ ابْنٍ بَعْضُهُمْ أَسْفَلُ مِنْ بَعْضٍ فَالْمَالُ لِلْأَعْلَى وَ لَيْسَ لِمَنْ دُونَهُ شَيْءٌ لِأَنَّهُ أَقْرَبُ بِبَطْنٍ وَ كَذَلِكَ لَوْ كَانُوا كُلُّهُمْ بَنَاتٍ فَكَانَ أَسْفَلَ مِنْهُنَّ بِبَطْنٍ غُلامٌ فَالْمَالُ كُلُّهُ لِمَنْ هُوَ أَعْلَى وَ لَيْسَ لِمَنْ سَفَلَ شَيْءٌ، لِأَنَّ مَنْ هُوَ أَقْرَبُ بِبَطْنٍ أَحَقُّ بِالْمَالِ مِنَ الْأَبْعَدِ.

مِثْلُ ذَلِكَ إِنْ تَرَكَ ابْنَ الِابْنَةِ وَ ابْنَ ابْنَةِ ابْنٍ فَالْمَالُ كُلُّهُ لِابْنِ الِابْنَةِ لِأَنَّهُ أَقْرَبُ بِبَطْنٍ.

وَ كَذَلِكَ إِنْ تَرَكَ ابْنَةَ ابْنَةٍ وَ ابْنَ ابْنَةِ ابْنٍ فَالْمَالُ كُلُّهُ لِابْنَةِ الِابْنَةِ لِأَنَّهَا أَقْرَبُ بِبَطْنٍ.

وَ كَذَلِكَ إِنْ تَرَكَ ابْنَةَ ابْنِ ابْنَةٍ وَ ابْنَ ابْنِ ابْنِ ابْنٍ فَالْمَالُ كُلُّهُ لِابْنَةِ ابْنِ الِابْنَةِ لِأَنَّهَا أَقْرَبُ بِبَطْنٍ.

اگر میّت دخترِ پسر و دخترِ دختر به جای گذارد، دخترِ پسر دو سوم دارد و دختر دختر یک سوم ارث می‌برند بنا بر این حکم حق ارث در مسأله فرزند فرزند، مانند حکم پسران و دختران صلبی است که فرزند پسر دو سوم و فرزند دختر یک سوم ارث می‌برند.

پس اگر میّت پسران و دختران پسر به جای گذارد که بعضی از آنان به میت دورترند (مانند نوه و نتیجه) ارث برای آن است که نزدیک‌تر می‌باشد و آن که دورتر است ارثی ندارد؛ زیرا او یک درجه نزدیک‌تر است. و هم چنین اگر همگی آنان دختر باشند و پسری دورتر از آنان باشد، میراث برای کسانی است که نزدیک‌ترند و کسی که دورتر است بی‌ارث می‌باشد؛ زیرا کسی که یک درجه نزدیک‌تر است، از کسی که دورتر است، به مال ارثی سزاوارتر است. مانند این که اگر میّت پسر دختر و پسر دختر پسر به جای گذارد، مال ارثی برای پسر دختر است؛ زیرا او یک درجه نزدیک‌تر است.

وهم‌چنین اگر میّت دختر دختر و پسر دختر پسر به جای گذارد، همه ارث برای دختر دختر است؛ زیرا او یک درجه به میت نزدیک‌تر است. وهم چنین اگر میّت دختر پسر دختر و پسر پسر پسر پسر به جای گذارد، همه ارث از آنِ دختر پسر دختر است؛ زیرا او یک درجه نزدیک‌تر است.

وَ كَذٰلِكَ إِنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنَةٍ وَ بِنْتَ ابْنَةٍ وَ امْرَأَةً وَ عَصَبَةً فَلِلْمَرْأَةِ الثُّمُنُ وَ مَا بَقِيَ فَبَيْنَ بِنْتِ الِابْنَةِ وَ ابْنِ الِابْنَةِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ يُقْسَمُ الْمَالُ عَلَى أَرْبَعَةٍ وَ عِشْرِينَ سَهْماً لِلْمَرْأَةِ الثُّمُنُ ثَلَاثَةُ أَسْهُمٍ وَ لِابْنَةِ الِابْنَةِ سَبْعَةُ أَسْهُمٍ وَ لِابْنِ الِابْنَةِ أَرْبَعَةَ عَشَرَ سَهْماً.

وَ إِنْ تَرَكَ زَوْجاً وَ بِنْتَ ابْنَةٍ وَ ابْنَ ابْنَةٍ فَلِلزَّوْجِ الرُّبُعُ وَ مَا بَقِيَ فَبَيْنَ ابْنَةِ الِابْنَةِ وَ ابْنِ الِابْنَةِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ وَ هِيَ مِنْ أَرْبَعَةِ أَسْهُمٍ فَلِلزَّوْجِ سَهْمٌ وَ لِابْنِ الِابْنَةِ سَهْمَانِ وَ لِابْنَةِ الِابْنَةِ سَهْمٌ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنَةٍ وَ ابْنَ ابْنٍ وَ زَوْجاً فَلِلزَّوْجِ الرُّبُعُ وَ مَا بَقِيَ فَبَيْنَ ابْنِ الِابْنَةِ وَ ابْنِ الِابْنِ وَ لِابْنِ الِابْنَةِ نَصِيبُ الِابْنَةِ وَ هُوَ الثُّلُثُ وَ لِابْنِ الِابْنِ نَصِيبُ الِابْنِ وَ هُوَ الثُّلُثَانِ وَ هِيَ أَيْضاً مِنْ أَرْبَعَةِ أَسْهُمٍ.

هم‌چنین اگر میّت پسر دختر و دختر دختر و همسر و عصبه به جای گذارد، همسر یک هشتم ارث می‌برد و باقی مانده بین دختر دختر و پسر دختر تقسیم می‌شود که پسر، سهمیه دو دختر را داراست. به این صورت که اموال به ۲۴ سهم تقسیم می‌شود: زن یک هشتم دارد که سه سهم می‌شود و دختر دختر هفت سهم دارد و پسر دختر، چهارده سهم.

واگر میت شوهر، دختر دختر و پسر دختر به جای گذارد، شوهر یک چهارم ارث می‌برد وباقی‌مانده بین دختر دختر و پسر پسر تقسیم می‌گردد که پسر سهم دو دختر را ارث می‌برد که از چهار سهم صورت می‌گیرد که شوهر یک سهم، پسر دختر دو سهم و دختر دختر یک سهم می‌گیرد.

واگر میّت پسر دختر، پسر پسر و شوهر به جای گذارد، شوهر یک چهارم ارث می‌برد وباقی‌مانده بین پسر دختر و پسر پسر تقسیم می‌شود و پسر دختر سهم دختر میت را می‌گیرد که یک سوم است و پسر پسر سهم پسر میت را می‌گیرد که دو سوم است و این مسأله نیز با چهار سهم صورت می‌گیرد.

وَإِنْ تَرَكَ زَوْجاً وَ ابْنَةَ ابْنَةٍ فَلِلزَّوْجِ الرُّبُعُ وَ مَا بَقِيَ فَلِابْنَةِ الِابْنَةِ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَةَ ابْنَةٍ وَ أَبَوَيْنِ فَلِلْأَبَوَيْنِ السُّدُسَانِ وَ لِابْنَةِ الِابْنَةِ النِّصْفُ وَ بَقِيَ سَهْمٌ وَاحِدٌ مَرْدُودٌ عَلَيْهِمْ عَلَى قَدْرِ سِهَامِهِمْ يُقْسَمُ الْمَالُ عَلَى خَمْسَةِ أَسْهُمٍ فَلِلْأَبَوَيْنِ سَهْمَانِ وَ لِابْنَةِ الِابْنَةِ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنَةٍ وَ أَبَوَيْنِ فَلِلْأَبَوَيْنِ السُّدُسَانِ وَ لِابْنِ الِابْنَةِ النِّصْفُ كَذَلِكَ أَيْضاً يُقْسَمُ الْمَالُ عَلَى خَمْسَةِ أَسْهُمٍ لِلْأَبَوَيْنِ سَهْمَانِ وَ لِابْنِ الِابْنَةِ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَةَ ابْنٍ وَ أَبَوَيْنِ فَلِلْأَبَوَيْنِ السُّدُسَانِ وَ مَا بَقِيَ فَلِابْنَةِ الِابْنِ وَ هِيَ مِنْ سِتَّةِ أَسْهُمٍ لِلْأَبَوَيْنِ سَهْمَانِ وَ لِابْنَةِ الِابْنِ أَرْبَعَةُ أَسْهُمٍ.

قَالَ الْفَضْلُ: مِنَ الدَّلِيلِ عَلَى خَطَإِ الْقَوْمِ فِي مِيرَاثِ وَلَدِ الْبَنَاتِ أَنَّهُمْ جَعَلُوا وَلَدَ الْبَنَاتِ وَلَدَ الرَّجُلِ مِنْ صُلْبِهِ فِي جَمِيعِ الْأَحْكَامِ إِلَّا فِي الْمِيرَاثِ وَ أَجْمَعُوا عَلَى ذَلِكَ فَقَالُوا: لا تَحِلُّ حَلِيلَةُ ابْنِ الِابْنَةِ لِلرَّجُلِ وَ لا حَلِيلَةُ ابْنِ ابْنِ الِابْنَةِ لِقَوْلِ اللهِ ﷻ: ﴿وَ حَلائِلُ أَبْنائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلابِكُمْ﴾.

واگر میّت شوهر ودختر دختر به جای گذارد، شوهر یک چهارم ارث می‌برد وباقی مانده از آن دختر دختر است.

واگر میّت دختر دختر و پدر و مادر به جای گذارد، پدر و مادر دو ششم ارث می‌برند ودختر دختر نصف ویک سهم باقی می‌ماند که به تعداد سهم هر کدام به آنان باز گردانده می‌شود. به این صورت که ارث را به پنج قسمت تقسیم می‌کنند و پدر و مادر دو سهم می‌گیرند و دختر دختر، سه سهم.

واگر میّت پسر دختر و پدر و مادر به جای گذارد، پدر و مادر دو ششم ارث می‌برند وپسر دختر نصف که همان گونه میراث به پنج قسمت تقسیم می‌گردد و پدر و مادر دو سهم ارث می‌برند وپسر دختر سه سهم.

واگر میّت دختر پسر و پدر و مادر به جای گذارد، پدر ومادر دو ششم ارث می‌برند وباقی‌مانده برای دختر پسر است وارث از شش قسمت محاسبه می‌شود که پدر و مادر دو سهم می‌گیرند ودختر پسر چهار سهم.

فضل گوید: از دلیل‌هایی که اهل سنت در باره ارث فرزندان دختر اشتباه کردند این است که آنان فرزندان دختر را در همه احکام جز در احکام مواریث در مکان فرزندان صلبی شخص قرار داده‌اند، وبه صورت اجماعی گفتند: همسران پسر دختر و همسران پسر پسر دختر برای شخص حرام است؛ زیرا خداوند فرموده است: «و همسران پسرانتان که از صلب‌های شما هستند (بر شما حرام اند)».

فَإِذَا كَانَ ابْنُ الِابْنَةِ ابْنَ الرَّجُلِ لِصُلْبِهِ فِي هَذَا الْمَوْضِعِ لِمَ لا يَكُونُ فِي الْمِيرَاثِ ابْنَهُ ؟

وَ كَذَلِكَ قَالُوا: لَوْ أَنَّ رَجُلاً طَلَّقَ امْرَأَةً لَهُ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا لَمْ تَحِلَّ تِلْكَ الْمَرْأَةُ لِابْنِ ابْنَةٍ، لِقَوْلِ اللهِ ﷻ: ﴿وَ لا تَنْكِحُوا مٰا نَكَحَ آبٰاؤُكُمْ مِنَ النِّسٰاءِ﴾، فَكَيْفَ صَارَ الرَّجُلُ هَاهُنَا أَبَا ابْنِ ابْنَتِهِ وَ لا يَصِيرُ أَبَاهُ فِي الْمِيرَاثِ.

وَ كَذَلِكَ قَالُوا: يَحْرُمُ عَلَى الرَّجُلِ أَنْ يَتَزَوَّجَ بِامْرَأَةٍ كَانَ تَزَوَّجَهَا ابْنُ ابْنَتِهِ.

وَ كَذَلِكَ قَالُوا: لَوْ شَهِدَ لِأَبِي أُمِّهِ بِشَهَادَةٍ أَوْ شَهِدَ لِابْنِ ابْنَتِهِ بِشَهَادَةٍ لَمْ تَجُزْ شَهَادَتُهُ.

وَأَشْبَاهُ هَذِهِ فِي أَحْكَامِهِمْ كَثِيرَةٌ، فَإِذَا جَاءُوا إِلَى بَابِ الْمِيرَاثِ قَالُوا: لَيْسَ وَلَدُ الِابْنَةِ وَلَدَ الرَّجُلِ وَ لا هُوَ لَهُ بِأَبٍ اقْتِدَاءً مِنْهُمْ بِالْأَسْلافِ وَ الَّذِينَ أَرَادُوا إِبْطَالَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عليهما السلام بِسَبَبِ أُمِّهِمَا وَ اللهُ الْمُسْتَعَانُ.

پس هنگامی که در این مسأله پسر دختر، پسر صلبی شخص است، چرا در مسأله میراث پسرش محسوب نمی‌گردد؟!

هم چنین گفته‌اند: اگر مردی همسرش را پیش از آمیزش طلاق دهد، این زن برای پسر دختر او حرام خواهد بود؛ چرا که خداوند می‌فرماید: «وبا زنانی که پدران شما با آن‌ها ازدواج کرده‌اند، ازدواج نکنید» پس چگونه در این مورد این شخص پدرِ پسر دخترش می‌شود، ولی میراث پدرش نمی‌شود؟

هم چنین گفته‌اند: برای مرد حرام است که با زنی که پسر دخترش با او ازدواج کرده، ازدواج کند.

هم چنین گفته‌اند: اگر کسی به نفع پدر مادری خود شهادت دهد یا پدر بزرگ برای پسر دخترش شهادت دهد شهادتش جایز نیست.

و نظایر این مسأله‌ها در احکام اهل تسنن فراوان است. اما هنگامی که باب میراث را مطرح کردند گفتند: فرزند دختر، فرزند شخص نیست و شخص نیز پدر او محسوب نمی‌شود. به این جهت که از گذشتگان خویش پیروی کنند؛ کسانی که می‌خواستند امام حسن و امام حسین علیهما السلام را به خاطر این که توسط مادرشان با پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت دارند، از فرزندی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ساقط نمایند؛ و خداوند یاری رسان است.

هَذَا مَعَ مَا قَدْ نَصَّ اللهُ فِي كِتَابِهِ بِقَوْلِهِ ﷻ: ﴿كُلًّا هَدَيْنَا وَ نُوحاً هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ وَ أَيُّوبَ﴾... إِلَى قَوْلِهِ: ﴿وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ فَجَعَلَ عِيسَى مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَ مِنْ ذُرِّيَّةِ نُوحٍ وَ هُوَ ابْنُ بِنْتٍ لِأَنَّهُ لا أَبَ لِعِيسَى، فَكَيْفَ لا يَكُونُ وَلَدُ الْبِنْتِ وَلَدَ الرَّجُلِ ؟! بَلَى، لَوْ أَرَادُوا الْإِنْصَافَ وَ الْحَقَّ وَ بِاللهِ التَّوْفِيقُ.

(۱۶)

بَابُ مِيرَاثِ الْأَبَوَيْنِ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ وَ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ أَبَوَيْهِ قَالَ: لِلْأَبِ سَهْمَانِ وَ لِلْأُمِّ سَهْمٌ.

افزودن بر این دلیل، خداوند در قرآن به آشکار می‌فرماید: «همه (پیامبران) را هدایت نمودیم ونوح را نیز پیش‌تر هدایت کردیم و از فرزندان او داوود، سلیمان، ایوب و... هدایت کردیم، ونیز عیسی والیاس را، همه از صالحان بودند» خداوند، حضرت عیسی را از نسل آدم ونوح قرار داده، در حالی که عیسی فرزند دختری آنان است؛ چرا که او پدری نداشت؛ پس چگونه فرزند دختر، فرزند شخص نمی‌شود؟! آری، اگر خواستار انصاف وحقیقت بودند و توفیق با خداوند است.

بخش شانزدهم
میراث پدر و مادر

۱ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام درباره کسی که از دنیا رفته وتنها پدر ومادرش را به جاگذاشته، فرمود:

برای پدر دو سهم و برای مادر یک سهم منظور می‌شود.

۲ ـ اَلْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ تَرَكَ أُمَّهُ وَ أَخَاهُ.

قَالَ: يَا شَيْخُ! تُرِيدُ عَلَى الْكِتَابِ؟

قَالَ: قُلْتُ: نَعَمْ.

قَالَ: كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام يُعْطِي الْمَالَ الْأَقْرَبَ فَالْأَقْرَبَ.

قَالَ: قُلْتُ: فَالْأَخُ لا يَرِثُ شَيْئاً؟

قَالَ: قَدْ أَخْبَرْتُكَ أَنَّ عَلِيّاً عليه السلام كَانَ يُعْطِي الْمَالَ الْأَقْرَبَ فَالْأَقْرَبَ.

۳ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ حَمَّادٍ عَنِ ابْنِ مِسْكِينٍ عَنْ مُشْمَعِلِّ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ تَرَكَ أَبَوَيْهِ قَالَ: هِيَ مِنْ ثَلاثَةِ أَسْهُمٍ لِلْأُمِّ سَهْمٌ وَ لِلْأَبِ سَهْمَانِ.

---

۲ ـ حماد بن عثمان گوید: از امام کاظم عليه السلام در باره مردی که مادر و برادری از خود به جای گذارد پرسیدم.

فرمود: ای پیر مرد! پاسخی مطابق با قرآن می‌خواهی؟

عرض کردم: آری.

فرمود: حضرت علی عليه السلام میراث را به خویشاوندان نزدیک‌تر سپس دورتر می‌داد.

عرض کردم: بنا بر این، برادر ارثی نمی‌برد؟

فرمود: به تو گفتم که حضرت علی عليه السلام میراث را به خویشاوندان نزدیک‌تر سپس دورتر می‌داد.

۳ ـ ابی بصیر گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که پدر و مادرش را به جای گذارد فرمود: از سه قسمت محاسبه می‌گردد: برای مادر یک سهم و برای پدر دو سهم می‌رسد.

(۱۷)
بَابُ مِيرَاثِ الْأَبَوَيْنِ مَعَ الْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ لِأَبٍ وَ الْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ لِأُمٍّ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ جَمِيعاً عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ قَالَ:

قُلْتُ لِزُرَارَةَ: إِنَّ أُنَاساً حَدَّثُونِي عَنْهُ يَعْنِي أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام وَ عَنْ أَبِيهِ عليه السلام بِأَشْيَاءَ فِي الْفَرَائِضِ فَأَعْرِضُهَا عَلَيْكَ فَمَا كَانَ مِنْهَا بَاطِلاً فَقُلْ: هَذَا بَاطِلٌ وَ مَا كَانَ مِنْهَا حَقّاً فَقُلْ: هَذَا حَقٌّ وَ لا تَرْوِهِ وَ اسْكُتْ.

وَ قُلْتُ لَهُ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام فِي أَبَوَيْنِ وَ إِخْوَةٍ لِأُمٍّ أَنَّهُمْ يَحْجُبُونَ وَ لا يَرِثُونَ.

فَقَالَ: هَذَا وَ اللهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَ لَكِنِّي سَأُخْبِرُكَ وَ لا أَرْوِي لَكَ شَيْئاً وَ الَّذِي أَقُولُ لَكَ هُوَ وَاللهِ الْحَقُّ: إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا تَرَكَ أَبَوَيْهِ فَلِلْأُمِّ الثُّلُثُ وَ لِلْأَبِ الثُّلُثَانِ فِي كِتَابِ اللهِ عزّ و جلّ.

بخش هفدهم
میراث پدر و مادر با برادران و خواهران پدری و مادری

۱ ـ عمر بن اذینه گوید: به زراره گفتم: گروهی از امام صادق و پدرش امام باقر علیهما السلام سهام ارث را روایت کرده‌اند، من روایت آنان را بر تو عرضه می‌دارم، هر روایتی که باطل باشد، بگو این روایت باطل است، و آن روایتی که حق باشد بگو حق است؛ اما شخصاً روایت مکن و ساکت باش.

به زراره گفتم: مردی روایت کرده است که امام (صادق علیه السلام یا امام باقر علیه السلام) فرموده است: اگر کسی بمیرد و پدر و مادر او باقی بمانند و در کنار آنان برادران مادری او قرار بگیرند، این برادران مادری میراثی ندارند.

زراره گفت: به خدا سوگند که این روایت باطل است، من تو را از حق مطلب با خبر می‌سازم و روایتی نقل نخواهم کرد، اما به خدا سوگند آن‌چه می‌گویم عین حقیقت است: اگر کسی بمیرد و تنها پدر و مادر او زنده باشند، یک سوم میراث حق مادر اوست و دو سوم آن حق پدر، این سهم در کتاب خداوند عزّ و جلّ به صراحت یاد شده است.

فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ يَعْنِي لِلْمَيِّتِ يَعْنِي إِخْوَةً لِأَبٍ وَ أُمٍّ أَوْ إِخْوَةً لِأَبٍ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ وَ لِلْأَبِ خَمْسَةُ أَسْدَاسٍ، وَإِنَّمَا وُفِّرَ لِلْأَبِ مِنْ أَجْلِ عِيَالِهِ.

وَأَمَّا الْإِخْوَةُ لِأُمٍّ لَيْسُوا لِأَبٍ، فَإِنَّهُمْ لا يَحْجُبُونَ الْأُمَّ عَنِ الثُّلُثِ وَ لا يَرِثُونَ وَ إِنْ مَاتَ رَجُلٌ وَتَرَكَ أُمَّهُ وَإِخْوَةً وَأَخَوَاتٍ لِأُمٍّ وَأَبٍ وَإِخْوَةً وَ أَخَوَاتٍ لِأَبٍ وَ إِخْوَةً وَأَخَوَاتٍ لِأُمٍّ وَ لَيْسَ الْأَبُ حَيّاً، فَإِنَّهُمْ لا يَرِثُونَ وَلا يَحْجُبُونَهَا، لِأَنَّهُ لَمْ يُورَثْ كَلالَةً.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي خَلَفٍ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِذَا تَرَكَ الْمَيِّتُ أَخَوَيْنِ فَهُمْ إِخْوَةٌ مَعَ الْمَيِّتِ حَجَبَا الْأُمَّ عَنِ الثُّلُثِ وَ إِنْ كَانَ وَاحِداً لَمْ يَحْجُبِ الْأُمَّ.

وَ قَالَ: إِذَا كُنَّ أَرْبَعَ أَخَوَاتٍ حَجَبْنَ الْأُمَّ عَنِ الثُّلُثِ لِأَنَّهُنَّ بِمَنْزِلَةِ الْأَخَوَيْنِ وَ إِنْ كُنَّ ثَلاثاً لَمْ يَحْجُبْنَ.

و اگر برادران آن میّت در کنار پدر و مادر او قرار بگیرند، در صورتی که برادران پدری و مادری باشند و یا لااقل برادران پدری باشند، یک ششم میراث از آنِ مادر است و پنج ششم از آنِ پدر، و این زیادی به جهت عیالمندی پدر خواهد بود.

اما اگر برادران آن میّت برادران مادری باشند، نه ارث می‌برند و نه سهم مادر خود را تقلیل می‌دهند؛ و اگر کسی بمیرد و تنها مادر او زنده باشد و در کنار مادر برادران و خواهران تنی برادران و خواهران پدری و برادران و خواهران مادری قرار بگیرند و پدر آن میّت زنده نباشد، هیچ یک از این برادران و خواهران ارث نمی‌برند و سهم مادر خود را تقلیل نمی‌دهند؛ چون با وجود مادر ارث آن میّت به صورت طفیلی تقسیم نخواهد شد.

۲ ـ ابو عباس گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هر گاه کسی بمیرد و دو برادر داشته باشد، این دو برادر سهم مادر آن میّت را از یک سوم به یک ششم تقلیل می‌دهند؛ ولی اگر یک برادر داشته باشد، نمی‌تواند سهم مادر آن میّت را تقلیل بدهد.

حضرتش فرمود: و اگر چهار خواهر داشته باشد، این چهار خواهر سهم مادر آن میّت را تقلیل می‌دهند؛ زیرا چهار خواهر با دو برادر برابرند؛ ولی اگر سه خواهر داشته باشد، سهم مادر آن میّت تقلیل نخواهد یافت.

٣ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَسِّنِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ فَضْلٍ أَبِي الْعَبَّاسِ الْبَقْبَاقِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ علیه‌السلام عَنْ أَبَوَيْنِ وَ أُخْتَيْنِ لِأَبٍ وَ أُمٍّ هَلْ يَحْجُبَانِ الْأُمَّ عَنِ الثُّلُثِ؟

قَالَ: لَا.

قَالَ: قُلْتُ: فَثَلَاثٌ؟

قَالَ: لَا.

قُلْتُ: فَأَرْبَعٌ؟

قَالَ: نَعَمْ.

٤ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ علیه‌السلام قَالَ:

لَا تَحْجُبُ الْأُمَّ مِنَ الثُّلُثِ إِذَا لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ إِلَّا أَخَوَانِ أَوْ أَرْبَعُ أَخَوَاتٍ.

۳ـ فضل ابو عبّاس بقباق گوید: از امام صادق علیه‌السلام پرسیدم: اگر کسی بمیرد و پدر و مادر او با دو خواهر تنی زنده باشند، آیا با این دو خواهر تنی مادرشان از سهم یک سوم محروم می‌شود و سهمش به یک ششم تنزل می‌یابد؟

فرمود: نه.

عرض کردم: اگر سه خواهر باشند چطور؟

فرمود: نه.

عرض کردم: و اگر چهار خواهر باشند؟

فرمود: آری.

۴ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام صادق علیه‌السلام فرمود:

اگر میت فرزندی نداشته باشد، هیچ کس سهم مادر او را از یک سوم تقلیل نمی‌دهد، مگر وجود دو برادر یا چهار خواهر.

۵ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ فَضْلٍ أَبِي الْعَبَّاسِ الْبَقْبَاقِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

لا تَحْجُبُ الْأُمَّ عَنِ الثُّلُثِ إِلَّا أَخَوَانِ أَوْ أَرْبَعُ أَخَوَاتٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ أَوْ لِأَبٍ.

۶ ـ وَ بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَارَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

إِنَّ الْإِخْوَةَ مِنَ الْأُمِّ لا يَحْجُبُونَ الْأُمَّ عَنِ الثُّلُثِ.

۷ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بَحْرٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ:

قَالَ لِي أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام: يَا زُرَارَةُ! مَا تَقُولُ فِي رَجُلٍ تَرَكَ أَبَوَيْهِ وَ إِخْوَتَهُ مِنْ أُمِّهِ؟

قَالَ: قُلْتُ: السُّدُسُ لِأُمِّهِ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْأَبِ.

فَقَالَ: مِنْ أَيْنَ قُلْتَ هَذَا؟

---

۵ ـ فضل ابو عبّاس بقباق نظیر این روایت را از امام صادق عليه السلام نقل می‌کند.

۶ ـ عبید بن زراره گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

برادر مادری سهم مادر میت را از یک سوم تقلیل نمی‌دهد.

۷ ـ زراره گوید: امام صادق عليه السلام به من فرمود:

اگر کسی بمیرد و بازماندگان او را پدر و مادر و برادران مادری او تشکیل بدهند، میراث آنان به چه صورت تقسیم می‌شود؟

عرض کردم: یک ششم از آن مادرش خواهد بود و باقی‌مانده از آنِ پدرش.

فرمود: این حکم را از کجا آورده‌ای؟

قُلْتُ: سَمِعْتُ اللهَ ﷻ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ: ﴿فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ﴾.
فَقَالَ: وَيْحَكَ يَا زُرَارَةُ! أُولَئِكَ الْإِخْوَةُ مِنَ الْأَبِ، فَإِذَا كَانَ الْإِخْوَةُ مِنَ الْأُمِّ لَمْ يَحْجُبُوا الْأُمَّ عَنِ الثُّلُثِ.

(۱۸)
بَابُ مِيرَاثِ الْوَلَدِ مَعَ الْأَبَوَيْنِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ جَمِيعاً عَنْ صَفْوَانَ أَوْ قَالَ: عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ:
أَقْرَأَنِي أَبُو جَعْفَرٍ عليه‌السلام صَحِيفَةَ كِتَابِ الْفَرَائِضِ الَّتِي هِيَ إِمْلاءُ رَسُولِ اللهِ صلى‌الله‌عليه‌وآله وَ خَطُّ عَلِيٍّ عليه‌السلام بِيَدِهِ فَوَجَدْتُ فِيهَا: رَجُلٌ تَرَكَ ابْنَتَهُ وَ أُمَّهُ لِلِابْنَةِ النِّصْفُ ثَلَاثَةُ أَسْهُمٍ وَ لِلْأُمِّ السُّدُسُ سَهْمٌ يُقْسَمُ الْمَالُ عَلَى أَرْبَعَةِ أَسْهُمٍ فَمَا أَصَابَ ثَلَاثَةَ أَسْهُمٍ فَلِلِابْنَةِ وَمَا أَصَابَ سَهْماً فَهُوَ لِلْأُمِّ.

عرض کردم: خداوند ﷻ در کتاب خود می‌فرماید: «اگر برای میت برادرانی باشند، یک ششم میراث از آن مادرش خواهد بود».
فرمود: خدا تو را بیامرزد ای زراره! این آیه درباره برادران پدری است؛ اگر برادران میت مادری باشند، سهم مادر آن میّت را از یک سوم به یک ششم تنزل نمی‌دهند.

بخش هیجدهم
میراث فرزندان در کنار پدر و مادر

۱ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام باقر عليه‌السلام کتابی میراثی در اختیارم نهاد که علی عليه‌السلام به خط خود و به املای رسول خدا صلى‌الله‌عليه‌وآله نوشته بود. در آن کتاب خواندم:
کسی که بمیرد و بازماندگان او یک دختر و یک مادر باشند، نیم میراث از آن دختر است که سه سهم خواهد بود و یک ششم میراث از آنِ مادر است که یک سهم خواهد بود؛ از این رو تمام میراث را به چهار قسمت می‌کنند و قرعه می‌کشند: سه قسمت را به دختر می‌دهند و یک قسمت را به مادر.

قَالَ: وَ قَرَأْتُ فِيهَا رَجُلٌ تَرَكَ ابْنَتَهُ وَ أَبَاهُ فَلِلابْنَةِ النِّصْفُ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ وَ لِلْأَبِ السُّدُسُ سَهْمٌ يُقْسَمُ الْمَالُ عَلَى أَرْبَعَةِ أَسْهُمٍ فَمَا أَصَابَ ثَلاثَةَ أَسْهُمٍ فَلِلابْنَةِ وَ مَا أَصَابَ سَهْماً فَلِلْأُمِّ.

قَالَ مُحَمَّدٌ: وَ وَجَدْتُ فِيهَا رَجُلٌ تَرَكَ أَبَوَيْهِ وَ ابْنَتَهُ فَلِلابْنَةِ النِّصْفُ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ وَ لِلْأَبَوَيْنِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ [لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا سَهْمٌ] يُقْسَمُ الْمَالُ عَلَى خَمْسَةِ أَسْهُمٍ فَمَا أَصَابَ ثَلاثَةً فَلِلابْنَةِ وَ مَا أَصَابَ سَهْمَيْنِ فَلِلْأَبَوَيْنِ.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ:

وَجَدْتُ فِي صَحِيفَةِ الْفَرَائِضِ رَجُلٌ مَاتَ وَ تَرَكَ ابْنَتَهُ وَ أَبَوَيْهِ فَلِلابْنَةِ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ وَ لِلْأَبَوَيْنِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا سَهْمٌ يُقْسَمُ الْمَالُ عَلَى خَمْسَةِ أَجْزَاءٍ فَمَا أَصَابَ ثَلاثَةَ أَجْزَاءٍ فَلِلابْنَةِ وَ مَا أَصَابَ جُزْءَيْنِ فَلِلْأَبَوَيْنِ.

محمد بن مسلم گوید: در آن کتاب خواندم: کسی که بمیرد وبازماندگان او یک دختر در کنار پدرش باشد، نیم میراث از آنِ دخترش خواهد بود که سه سهم خواهد بود ویک ششم از آنِ پدرش که یک سهم خواهد بود؛ از این رو تمام اموال را به چهار قسمت می‌کنند و قرعه می‌کشند: سه قسمت را به دختر می‌دهند و یک قسمت را به پدر.

محمد گوید: در آن نوشته خواندم: کسی که بمیرد ووارثان او را پدر، مادر وتنها دخترش تشکیل بدهند، نیم میراث از آنِ دختر است که سه سهم خواهد بود، وبرای هر یک از پدر و مادرش یک ششم منظور می‌کنند ویک سهم خواهد بود؛ از این رو تمام میراث را به پنج قسمت تقسیم می‌کنند و قرعه می‌کشند: سه قسمت را به دختر می‌دهند و یک قسمت را به پدر و یک قسمت را به مادر.

۲ ـ زراره گوید: در کتاب فرائض ومیراث چنین یافتم:

مردی از دنیا رفت و دختر و پدر و مادرش را به جای گذارد. پس دختر سه سهم دارد و هرکدام از پدر و مادر یک سهم دارند. مال ارثی به پنج قسمت تقسیم می‌گردد: اموالی که به سه سهم می‌رسد، برای دختر است واموالی که به دو سهم می‌رسد برای پدر و مادر است.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ جَمِيعاً عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه‌السلام عَنِ الْجَدِّ.

فَقَالَ: مَا أَجِدُ أَحَداً قَالَ فِيهِ إِلَّا بِرَأْيِهِ إِلَّا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام.

قُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللهُ! فَمَا قَالَ فِيهِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام؟

قَالَ: إِذَا كَانَ غَداً فَالْقَنِي حَتَّى أُقْرِئَكَهُ فِي كِتَابٍ.

قُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللهُ! حَدِّثْنِي فَإِنَّ حَدِيثَكَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تُقْرِئَنِيهِ فِي كِتَابٍ.

فَقَالَ لِيَ الثَّانِيَةَ: اسْمَعْ مَا أَقُولُ لَكَ إِذَا كَانَ غَداً فَالْقَنِي حَتَّى أُقْرِئَكَهُ فِي كِتَابٍ.

فَأَتَيْتُهُ مِنَ الْغَدِ بَعْدَ الظُّهْرِ وَ كَانَتْ سَاعَتِيَ الَّتِي كُنْتُ أَخْلُو بِهِ فِيهَا بَيْنَ الظُّهْرِ وَ الْعَصْرِ وَ كُنْتُ أَكْرَهُ أَنْ أَسْأَلَهُ إِلَّا خَالِياً خَشْيَةَ أَنْ يُفْتِيَنِي مِنْ أَجْلِ مَنْ يَحْضُرُهُ بِالتَّقِيَّةِ فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ أَقْبَلَ عَلَى ابْنِهِ جَعْفَرٍ عليه‌السلام فَقَالَ لَهُ: أَقْرِئْ زُرَارَةَ صَحِيفَةَ الْفَرَائِضِ.

---

۳ ـ زراره گوید: از امام باقر عليه‌السلام سهم جد از میراث را پرسیدم.

فرمود: هر کسی که دربارهٔ جد فتوا داده به رأی شخصی خود فتوا داده است، جز امیرمؤمنان علی عليه‌السلام.

عرض کردم: خداوند کارهای شما را اصلاح کند! امیر مؤمنان علی عليه‌السلام چه فتوایی داده است؟

فرمود: فردا بیا تا فتوای امیر مؤمنان علی عليه‌السلام را از روی کتاب و نوشته ارائه دهم.

عرض کردم: خداوند کارهای شما را اصلاح کند! اگر برای من حدیث بفرمایید تا با گوش خود بشنوم بهتر از آن است که از روی نوشته بخوانم!

امام دوباره به من فرمود: حرف مرا بشنو، فردا به ملاقات بیا تا از روی نوشته فتوای علی عليه‌السلام را نشانت بدهم.

من فردا بعد از ظهر به ملاقات امام رفتم. وقت ملاقات من همواره بعد از ظهر بود که در فاصلهٔ نماز ظهر وعصر شرف‌یاب می‌شدم؛ چون مایل نبودم پرسش‌های خود را جز در مواقع خلوت مطرح نمایم که مبادا به خاطر حضور دیگران فتوای تقیه‌ای صادر کند.

هنگامی که فردا خدمت امام شرف‌یاب شدم، آن حضرت رو به فرزندش امام صادق عليه‌السلام نمود وفرمود: کتاب ارث را در اختیار زراره بگذار تا بخواند.

ثُمَّ قَامَ لِيَنَامَ فَبَقِيتُ أَنَا وَ جَعْفَرٌ عليه السلام فِي الْبَيْتِ فَقَامَ فَأَخْرَجَ إِلَيَّ صَحِيفَةً مِثْلَ فَخِذِ الْبَعِيرِ.

فَقَالَ: لَسْتُ أُقْرِئُكَهَا حَتَّى تَجْعَلَ لِي عَلَيْكَ اللهَ أَنْ لا تُحَدِّثَ بِمَا تَقْرَأُ فِيهَا أَحَداً أَبَداً حَتَّى آذَنُ لَكَ وَ لَمْ يَقُلْ حَتَّى يَأْذَنَ لَكَ أَبِي.

فَقُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللهُ! وَ لِمَ تُضَيِّقُ عَلَيَّ وَ لَمْ يَأْمُرْكَ أَبُوكَ بِذَلِكَ؟

فَقَالَ لِي: مَا أَنْتَ بِنَاظِرٍ فِيهَا إِلَّا عَلَى مَا قُلْتُ لَكَ.

فَقُلْتُ: فَذَاكَ لَكَ وَ كُنْتُ رَجُلاً عَالِماً بِالْفَرَائِضِ وَ الْوَصَايَا بَصِيراً بِهَا حَاسِباً لَهَا أَلْبَثُ الزَّمَانَ أَطْلُبُ شَيْئاً يُلْقَى عَلَيَّ مِنَ الْفَرَائِضِ وَ الْوَصَايَا لا أَعْلَمُهُ فَلا أَقْدِرُ عَلَيْهِ.

فَلَمَّا أَلْقَى إِلَيَّ طَرَفَ الصَّحِيفَةِ إِذَا كِتَابٌ غَلِيظٌ يُعْرَفُ أَنَّهُ مِنْ كُتُبِ الْأَوَّلِينَ فَنَظَرْتُ فِيهَا فَإِذَا فِيهَا خِلافُ مَا بِأَيْدِي النَّاسِ مِنَ الصِّلَةِ وَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ الَّذِي لَيْسَ فِيهِ اخْتِلافٌ وَ إِذَا عَامَّتُهُ كَذَلِكَ فَقَرَأْتُهُ حَتَّى أَتَيْتُ عَلَى آخِرِهِ بِخُبْثِ نَفْسٍ وَ قِلَّةِ تَحَفُّظٍ وَ سَقَامِ رَأْيٍ وَ قُلْتُ وَ أَنَا أَقْرَؤُهُ: بَاطِلٌ حَتَّى أَتَيْتُ عَلَى آخِرِهِ ثُمَّ أَدْرَجْتُهَا وَ دَفَعْتُهَا إِلَيْهِ.

آن‌گاه خود برخاست تا به اندرون رود و بخوابد. من در اتاق بیرونی با امام صادق عليه السلام تنها ماندم. آن حضرت برخاست وکتابی ضخیم همانند یک ران شتر آورد و فرمود: این کتاب در اختیار تو قرار نخواهد گرفت جز این که با خدا عهد کنی تا من اجازه‌ات ندهم هرگز احکام آن را با هیچ کس در میان ننهی. ونگفت تا پدرم اجازه‌ات دهد.

عرض کردم: خداوند کارهای شما را اصلاح کند! چرا تا این حد مرا در تنگنا می‌گذاری با آن که پدرت چنین نفرمود؟

فرمود: تو این کتاب ارث را مطالعه نخواهی کرد جز به همین شرط که من می‌گویم.

عرض کردم: باشد، شرط تو را پذیرفتم.

من در آن موقع به مسائل ارث ووصیت به طور کامل وبا محاسبات دقیق آشنا بودم وهمیشه در جست وجوی آن بودم که مسئله‌ای طرح شود که من پاسخ آن را ندانم و به پژوهش و تحقیق در آن بپردازم، ولی آن‌چه مطرح می‌شد پاسخ همه را می‌دانستم.

موقعی که امام صادق عليه السلام یک سر کتاب ارث را به دست من داد دیدم کتاب ضخیمی است که معلوم می‌شود از آثار پیشینیان است. من به قرائت و مطالعهٔ کتاب پرداختم، ولی مفاد آن را با فقه متداول و معروف مخالف دیدم، حتی در مسائل صلهٔ رحم و امر به معروف که مورد اختلاف مردم نیست. من هم‌چنان به مطالعهٔ کتاب ادامه دادم تا به آخر رسیدم، اما با اضطراف خاطر و بی‌توجهی به عمق مسائل و بدبینی کامل، و هر مسئله‌ای را که خواندم با خود گفتم: مردود و باطل است. من کتاب ارث را درهم پیچیدم و به امام صادق عليه السلام دادم.

فَلَمَّا أَصْبَحْتُ لَقِيتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه‌السلام فَقَالَ لِي: أَ قَرَأْتَ صَحِيفَةَ الْفَرَائِضِ؟
فَقُلْتُ: نَعَمْ.
فَقَالَ: كَيْفَ رَأَيْتَ مَا قَرَأْتَ؟
قَالَ: قُلْتُ: بَاطِلٌ لَيْسَ بِشَيْءٍ هُوَ خِلافُ مَا النَّاسُ عَلَيْهِ.
قَالَ: فَإِنَّ الَّذِي رَأَيْتَ وَ اللهِ يَا زُرَارَةُ! هُوَ الْحَقُّ الَّذِي رَأَيْتَ إِمْلاءُ رَسُولِ اللهِ صلى‌الله‌عليه‌وآله وَ خَطُّ عَلِيٍّ عليه‌السلام بِيَدِهِ.
فَأَتَانِي الشَّيْطَانُ فَوَسْوَسَ فِي صَدْرِي فَقَالَ: وَ مَا يُدْرِيهِ أَنَّهُ إِمْلاءُ رَسُولِ اللهِ صلى‌الله‌عليه‌وآله وَ خَطُّ عَلِيٍّ عليه‌السلام بِيَدِهِ؟!
فَقَالَ لِي قَبْلَ أَنْ أَنْطِقَ: يَا زُرَارَةُ! لا تَشُكَّنَّ! وَدَّ الشَّيْطَانُ وَ اللهِ إِنَّكَ شَكَكْتَ وَ كَيْفَ لا أَدْرِي أَنَّهُ إِمْلاءُ رَسُولِ اللهِ صلى‌الله‌عليه‌وآله وَ خَطُّ عَلِيٍّ عليه‌السلام بِيَدِهِ وَ قَدْ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي: أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام حَدَّثَهُ ذَلِكَ.

فردا که خدمت امام باقر عليه‌السلام شرف یاب شدم فرمود: کتاب ارث را خواندی؟
عرض کردم: آری.
فرمود: آن را چگونه دیدی؟
عرض کردم: همهٔ آن باطل و بی‌ارزش است. این کتاب با آراء همهٔ مسلمانان مخالف است.
فرمود: ولی به خدا سوگند که آن‌چه را خواندی همهٔ آن بر حق است، کتابی که خوانده‌ای با املای رسول خدا صلى‌الله‌عليه‌وآله و خط علی عليه‌السلام نگاشته شده است.
در این هنگام شیطان در دل من رخنه کرد و با وسوسه گفت: از کجا می‌تواند تشخیص بدهد که املای رسول خدا صلى‌الله‌عليه‌وآله و خط علی عليه‌السلام است؟
پیش از آن که حرفی بزنم، امام باقر عليه‌السلام فرمود: ای زراره! شک نکن! به خدا سوگند! شیطان دوست دارد که شکاک باشی؛ چگونه تشخیص من صحیح نخواهد بود با آن که پدرم علی بن الحسین عليهما‌السلام از جدم حسین عليه‌السلام به من خبر داد که امیر مؤمنان علی عليه‌السلام شخصاً به او گفته است که این کتاب به خط من و املای رسول خدا صلى‌الله‌عليه‌وآله است.

قَالَ: قُلْتُ: لا كَيْفَ جَعَلَنِيَ اللهُ فِدَاكَ! وَ نَدِمْتُ عَلَى مَا فَاتَنِي مِنَ الْكِتَابِ وَ لَوْ كُنْتُ قَرَأْتُهُ وَ أَنَا أَعْرِفُهُ لَرَجَوْتُ أَنْ لا يَفُوتَنِي مِنْهُ حَرْفٌ.

قَالَ عُمَرُ بْنُ أُذَيْنَةَ: قُلْتُ لِزُرَارَةَ: فَإِنَّ أُنَاساً حَدَّثُونِي عَنْهُ عليه السلام وَعَنْ أَبِيهِ عليه السلام بِأَشْيَاءَ فِي الْفَرَائِضِ فَأَعْرِضُهَا عَلَيْكَ فَمَا كَانَ مِنْهَا بَاطِلاً فَقُلْ هَذَا بَاطِلٌ وَ مَا كَانَ مِنْهَا حَقّاً فَقُلْ هَذَا حَقٌّ وَ لا تَرْوِهِ وَ اسْكُتْ.

فَحَدَّثْتُهُ بِمَا حَدَّثَنِي بِهِ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِـي الِابْـنَةِ وَ الْأَبِ وَ الِابْنَةِ وَ الْأُمِّ وَ الِابْنَةِ وَ الْأَبَوَيْنِ.

فَقَالَ: هُوَ وَ اللهِ الْحَقُّ.

وَ قَالَ الْفَضْلُ بْنُ شَاذَانَ فِي ابْنَةٍ وَأَبٍ: لِلِابْنَةِ النِّصْفُ وَ لِلْأَبِ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِمَا عَلَى قَدْرِ أَنْصِبَائِهِمَا.

وَ كَذَلِكَ إِنْ تَرَكَ ابْنَةً وَ أُمّاً فَلِلِابْنَةِ النِّصْفُ وَ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِمَا عَلَى قَدْرِ أَنْصِبَائِهِمَا.

عرض کردم: خداوند مرا فدایت کند! دیگر شکی ندارم. اما سخت پشیمان شدم که با بی‌توجهی کامل کتاب ارث را خواندم و نکات آن را از دست دادم؛ اگر با شناخت کامل و علاقهٔ وافر خوانده بودم، با حافظه‌ای که در خود سراغ دارم امیدوار بودم که هیچ نکته‌ای را از دست ندهم.

عمر بن اذینه گوید: به زراره گفتم: گروهی از امام صادق عليه السلام واز پدرش امام باقر عليه السلام مطالبی درباره ارث روایت کرده‌اند، من روایت آنان را بر تو عرضه می‌دارم، هر روایتی که باطل باشد بگو این روایت باطل است، و آن روایتی که حق باشد بگو حق است؛ اما شخصاً روایت مکن و ساکت باش.

سپس روایت محمد بن مسلم را درباره «ارث دختر و پدر»، «ارث دختر و مادر» و «ارث دختر و پدر و مادر» را مطرح کردم و زراره گفت: به خدا سوگند که روایت او بر حق است.

فضل بن شاذان درباره ارث دختر با پدر گفت: نیم ترکه مال دختر و یک ششم آن برای پدر خواهد بود و بقیه مال به نسبت سهام هر کدام به آنها داده می‌شود.

وَ قَدْ قَالَ بَعْضُ النَّاسِ وَ مَا بَقِيَ فَلِلاِبْنَةِ لِأَنَّهَا أَقْرَبُ مِنَ الْوَالِدَيْنِ وَ غَلِطَ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ لِأَنَّ الْأَبَوَيْنِ يَتَقَرَّبَانِ بِأَنْفُسِهِمَا كَمَا يَتَقَرَّبُ الْوَلَدُ وَ لَيْسُوا بِأَقْرَبَ مِنَ الْأَبَوَيْنِ وَ الصَّوَابُ أَنْ يُرَدَّ عَلَيْهِمْ مَا بَقِيَ عَلَى قَدْرِ أَنْصِبَائِهِمْ؛ لِأَنَّهُمُ اسْتَكْمَلُوا سِهَامَهُمْ فَكَانُوا أَقْرَبَ الْأَرْحَامِ. فَكَانَ مَا بَقِيَ مِنَ الْمَالِ لَهُمْ بِقَرَابَةِ الْأَرْحَامِ فَيُقْسَمُ ذَلِكَ بَيْنَهُمْ عَلَى قَدْرِ مَنَازِلِهِمْ فَيَكُونُ حُكْمُ مَا بَقِيَ مِنَ الْمَالِ حُكْمَ مَا قَسَمَهُ اللهُ ﷻ بَيْنَهُمْ لا يُخَالَفُ اللهُ فِي حُكْمِهِ وَ لا يَتَغَيَّرُ قِسْمَتُهُ.

وَإِنْ تَرَكَ بِنْتاً وَ أَبَوَيْنِ فَلِلاِبْنَةِ النِّصْفُ وَ لِلْأَبَوَيْنِ السُّدُسَانِ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِمْ عَلَى قَدْرِ أَنْصِبَائِهِمْ، لِأَنَّ اللهَ جَلَّ وَ عَزَّ لَمْ يَرُدَّ عَلَى أَحَدٍ دُونَ الْآخَرِ وَ جَعَلَ لِلنِّسَاءِ نَصِيباً كَمَا جَعَلَ لِلرِّجَالِ نَصِيباً وَ سَوَّى فِي هَذِهِ الْفَرِيضَةِ بَيْنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَتَيْنِ وَ أَبَوَيْنِ فَلِلاِبْنَتَيْنِ الثُّلُثَانِ وَ لِلْأَبَوَيْنِ السُّدُسَانِ.

وَ إِنْ تَرَكَ ثَلاثَ بَنَاتٍ أَوْ أَكْثَرَ فَلِلْأَبَوَيْنِ السُّدُسَانِ وَ لِلْبَنَاتِ الثُّلُثَانِ.

البته برخی از اهل سنّت گفته‌اند: آن‌چه از ترکه باقی می‌ماند از آنِ دختر است؛ چرا که از پدر و مادر به میّت نزدیک‌تر است. ولی در این حکم راه اشتباه پیموده‌اند؛ چرا که خود والدین به میّت نزدیک‌ترند آن سان که فرزند به او نزدیک است و آنان به میّت از والدین نزدیک‌تر نیستند. حکم درست آن است که باقی‌مانده میراث را به نسبت سهام به آنان بدهند؛ چرا که آنان سهام را تکمیل نموده‌اند پس نزدیک‌ترین ارحام می‌شوند. پس باقی‌مانده اموال به جهت خویشاوندی برای آنان خواهد بود، پس به نسبت جایگاهشان به میت تقسیم می‌شود؛ از این رو حکم مانده اموال همان حکمی را دارد که خداوند متعال بین آنان قسمت کرده است که با حکم خدا نمی‌شود مخالفت کرد و قسمت‌بندی خدا تغییر ناشدنی است.

و اگر میت یک دختر و پدر و مادر به جای گذارد، نیم اموال، مال دختر و به پدر و مادر دو ششم ارث می‌رسد و باقی‌مانده اموال به نسبت سهام به آنان داده می‌شود؛ چرا که خداوند متعال بر ورثه‌ای چیزی نداده که از دیگری باز دارد و برای زنان سهمی قرار داده آن‌سان که برای مردان قرار داده است. و در این میراث پدر و مادر را یکسان قرار داده است.

و اگر وارث میّتی دو دختر و پدر و مادر باشند دو سوم از اموال برای دو دختر و دو ششم آن برای پدر و مادر خواهد بود.

و اگر وارث میّتی سه دختر یا بیشتر باشد، برای پدر و مادر دو ششم از اموال و برای دختران دو سوم خواهد بود.

وَإِنْ تَرَكَ أَبَوَيْنِ وَ ابْناً وَ بِنْتاً فَلِلْأَبَوَيْنِ السُّدُسَانِ. وَ مَا بَقِيَ فَبَيْنَ الِابْنِ وَ الِابْـنَةِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

(۱۹)

بَابُ مِيرَاثِ الْوَلَدِ مَعَ الزَّوْجِ وَ الْمَرْأَةِ وَ الْأَبَوَيْنِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ جَمِيعاً عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ قَالَ:

قُلْتُ لِزُرَارَةَ: إِنِّي سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ مُسْلِمٍ وَ بُكَيْراً يَرْوِيَانِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام فِي زَوْجٍ وَ أَبَوَيْنِ وَ ابْنَةٍ فَلِلزَّوْجِ الرُّبُعُ ثَلَاثَةُ أَسْهُمٍ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ سَهْماً وَ لِلْأَبَوَيْنِ السُّدُسَانِ أَرْبَعَةُ أَسْهُمٍ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ سَهْماً وَ بَقِيَ خَمْسَةُ أَسْهُمٍ فَهُوَ لِلِابْنَةِ لِأَنَّهَا لَوْ كَانَتْ ذَكَراً لَمْ يَكُنْ لَهَا غَيْرُ خَمْسَةٍ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ سَهْماً وَ إِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا خَمْسَةٌ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ سَهْماً، لِأَنَّهُمَا لَوْ كَانَا ذَكَرَيْنِ لَمْ يَكُنْ لَهُمَا غَيْرُ مَا بَقِيَ خَمْسَةٌ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ.

واگر بازماندگان میتی پدر ومادر وپسر ودختری باشند، دو ششم از اموال از آنِ پدر ومادر خواهد بود وباقی‌مانده بین پسر ودختر طبق سهمیه‌بندی قرآنی تقسیم خواهد شد.

بخش نوزدهم

میراث فرزندان در کنار همسر و پدر و مادر

۱ ـ عمر بن اذینه گوید: به زراره گفتم: از محمّد بن مسلم و بکیر شنیده‌ام که از امام باقرعليه‌السلام روایت کرده‌اند که اگر زنی بمیرد و شوهر، پدر ومادر وتنها دخترش وارثان او باشند، برای شوهر او یک چهارم، معادل با سه سهم از دوازده سهم، برای پدر ومادر دو ششم، معادل چهار سهم از دوازده سهم وآن‌چه باقی بماند، که معادل پنج سهم است، ویژهٔ تنها دختر او خواهد بود؛ که اگر به جای این دختر یک پسر وارث او بود، باز هم بیش از پنج سهم از دوازده سهم نصیب او نمی‌شد؛ و اگر به جای یک دختر و دو دختر بود، سهم آن دو همین پنج سهم از دوازده سهم بود؛ و اگر به جای دو دختر دو پسر بود، باز هم نصیب آن دو پسر بیش از پنج سهم از دوازده سهم نمی‌شد. (آیا این روایت صحیح است؟)

قَالَ زُرَارَةُ: هَذَا هُوَ الْحَقُّ. إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تُلْقِيَ الْعَوْلَ فَتَجْعَلَ الْفَرِيضَةَ لا تَعُولُ، فَإِنَّمَا يَدْخُلُ النُّقْصَانُ عَلَى الَّذِينَ لَهُمُ الزِّيَادَةُ مِنَ الْوُلْدِ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ فَأَمَّا الزَّوْجُ وَ الْإِخْوَةُ لِلْأُمِّ فَإِنَّهُمْ لا يُنْقَصُونَ مِمَّا سَمَّى اللهُ لَهُمْ شَيْئاً.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ وَ عَلاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ أَبَوَيْهَا وَ ابْنَتَهَا قَالَ:

لِلزَّوْجِ الرُّبُعُ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ سَهْماً وَ لِلْأَبَوَيْنِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ سَهْمَانِ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ سَهْماً وَ بَقِيَ خَمْسَةُ أَسْهُمٍ فَهِيَ لِلابْنَةِ لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ ذَكَراً لَمْ يَكُنْ لَهُ أَكْثَرُ مِنْ خَمْسَةِ أَسْهُمٍ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ سَهْماً، لِأَنَّ الْأَبَوَيْنِ لا يُنْقَصَانِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِنَ السُّدُسِ شَيْئاً وَ أَنَّ الزَّوْجَ لا يُنْقَصُ مِنَ الرُّبُعِ شَيْئاً.

زراره گفت: این روایت حق است. اگر بخواهی تسهیم به نسبت را القا کنی، باید کاستی میراث را بر کسانی که سهم زیادی دارند؛ هم چون فرزندان و برادران پدری وارد کنی (که هرچه از سهام دیگران باقی بماند به آنان می‌رسد) اما همسر و برادران مادری هیچ وقت از سهم خود که خداوند متعال برای آنان مشخص کرده تنزل نخواهند کرد.

۲ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام درباره زنی که بمیرد و وارثان او به شوهر، پدر، مادر و تنها دخترش منحصر باشند، فرمود:

برای شوهر او یک چهارم، معادل سه سهم از دوازده سهم، برای هر یک از پدر و مادرش یک ششم، که معادل دو سهم از دوازده سهم است خواهد بود؛ وباقی‌مانده، معادل پنج سهم از دوازده سهم ویژهٔ تنها دختر اوست، چرا که اگر به جای این دختر یک پسر بود، بازهم بیش از پنج سهم از دوازده سهم حقی نداشت؛ زیرا پدر و مادر از ضریب دوم خود (یک ششم) پایین‌تر نمی‌آیند، و شوهر از ضریب خود (یک چهارم) تنزل نخواهد کرد.

۳ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ قَالَ: دَفَعَ إِلَيَّ صَفْوَانُ كِتَاباً لِمُوسَى بْنِ بَكْرٍ فَقَالَ لِي: هَذَا سَمَاعِي مِنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ وَ قَرَأْتُهُ عَلَيْهِ، فَإِذَا فِيهِ مُوسَى بْنُ بَكْرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ زُرَارَةَ. قَالَ: هَذَا مِمَّا لَيْسَ فِيهِ اخْتِلافٌ عِنْدَ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام وَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام أَنَّهُمَا سُئِلا عَنِ امْرَأَةٍ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ أُمَّهَا وَ ابْنَتَيْهَا، فَقَالَ:

لِلزَّوْجِ الرُّبُعُ وَ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ لِلابْنَتَيْنِ مَا بَقِيَ لِأَنَّهُمَا لَوْ كَانَا رَجُلَيْنِ لَمْ يَكُنْ لَهُمَا شَيْءٌ إِلَّا مَا بَقِيَ وَ لا تُزَادُ الْمَرْأَةُ أَبَداً عَلَى نَصِيبِ الرَّجُلِ لَوْ كَانَ مَكَانَهَا.

وَ إِنْ تَرَكَ الْمَيِّتُ أُمّاً وَ أَباً وَ امْرَأَةً وَ ابْنَةً فَإِنَّ الْفَرِيضَةَ مِنْ أَرْبَعَةٍ وَ عِشْرِينَ سَهْماً لِلْمَرْأَةِ الثُّمُنُ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ مِنْ أَرْبَعَةٍ وَ عِشْرِينَ وَ لِأَحَدِ الْأَبَوَيْنِ السُّدُسُ أَرْبَعَةُ أَسْهُمٍ وَ لِلابْنَةِ النِّصْفُ اثْنَا عَشَرَ سَهْماً وَ بَقِيَ خَمْسَةُ أَسْهُمٍ هِيَ مَرْدُودَةٌ عَلَى سِهَامِ الابْنَةِ وَ أَحَدِ الْأَبَوَيْنِ عَلَى قَدْرِ سِهَامِهِمَا وَ لا يُرَدُّ عَلَى الْمَرْأَةِ شَيْءٌ.

---

۳ ـ حسن بن محمّد بن سماعه گوید: صفوان بن یحیی کتابی به من داد وگفت: این احادیث را از موسی بن بکر شنیده‌ام و احادیث آن را نزد او خوانده‌ام. در آن دفتر نوشته بود که موسی بن بکر، از علی بن سعید، از زراره روایت کرده است که این مسائل مورد اتفاق اصحاب ماست که آن‌ها را از امام صادق و امام باقر علیهما السلام روایت کرده‌اند: اگر زنی بمیرد و وارثان او منحصر باشند به شوهر و مادر و دو دختر، برای شوهر یک چهارم، برای مادر یک ششم و آن‌چه باقی بماند سهم دو دختر خواهد بود؛ زیرا اگر به جای این دو دختر، دو پسر فرض شوند، باز همین بقیهٔ سهام را صاحب می‌شوند. هیچ‌گاه سهم دختر از سهم پسر تجاوز نخواهد کرد، گرچه پسر در جای دختر قرار بگیرد.

واگر کسی بمیرد ومادر، پدر با همسر و یک دختر وارثان او باشند، میراث را بیست وچهار قسمت می‌کنند: سهم همسر یک هشتم، معادل با سه سهم از بیست و چهار سهم وسهم یک دختر نصف میراث، معادل با دوازده سهم از بیست و چهار سهم خواهد بود وباقی‌ماندهٔ میراث که پنج سهم از بیست وچهار سهم است، باید به همین تناسب بین دختر و پدر، یا دختر و مادر تقسیم شود. در این موارد از مازاد میراث به همسر نخواهد رسید.

وَإِنْ تَرَكَ أَبَوَيْنِ وَ امْرَأَةً وَ بِنْتاً فَهِيَ أَيْضاً مِنْ أَرْبَعَةٍ وَ عِشْرِينَ سَهْماً لِلْأَبَوَيْنِ السُّدُسَانِ ثَمَانِيَةُ أَسْهُمٍ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَرْبَعَةُ أَسْهُمٍ وَ لِلْمَرْأَةِ الثُّمُنُ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ وَلِلابْنَةِ النِّصْفُ اثْنَا عَشَرَ سَهْماً وَ بَقِيَ سَهْمٌ وَاحِدٌ مَرْدُودٌ عَلَى الابْنَةِ وَ الْأَبَوَيْنِ عَلَى قَدْرِ سِهَامِهِمْ وَ لا يُرَدُّ عَلَى الْمَرْأَةِ شَيْءٌ.

وَ إِنْ تَرَكَ أَباً وَ زَوْجاً وَ ابْنَةً فَلِلْأَبِ سَهْمَانِ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ وَ هُوَ السُّدُسُ وَ لِلزَّوْجِ الرُّبُعُ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ وَ لِلابْنَةِ النِّصْفُ سِتَّةُ أَسْهُمٍ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ وَ بَقِيَ سَهْمٌ وَاحِدٌ مَرْدُودٌ عَلَى الابْنَةِ وَ الْأَبِ عَلَى قَدْرِ سِهَامِهِمَا وَ لا يُرَدُّ عَلَى الزَّوْجِ شَيْءٌ.

وَ لا يَرِثُ أَحَدٌ مِنْ خَلْقِ اللهِ مَعَ الْوَلَدِ إِلَّا الْأَبَوَانِ وَ الزَّوْجُ وَ الزَّوْجَةُ.

واگر مردی بمیرد و پدر و مادر و همسر و دختر او صاحبان ارث باشند، بازهم میراث را به بیست و چهار قسمت می‌کنند: برای پدر و مادر دو ششم، معادل هشت سهم از بیست و چهار سهم؛ برای هر یک چهار سهم از بیست و چهار سهم، برای همسر یک هشتم، معادل سه سهم از بیست و چهار سهم؛ وبرای دختر نصف آن، معادل دوازده سهم از بیست و چهار سهم؛ باقی ماندهٔ میراث، که یک سهم از بیست و چهار سهم است، به همین نسبت بین دختر و پدر و مادر تقسیم می‌شود، و از مازاد سهام چیزی به همسر تعلق نمی‌گیرد.

واگر زنی بمیرد و پدر و شوهر و یک دختر از او بر جا بمانند: سهم پدر معادل دو سهم از دوازده سهم خواهد بود، که همان یک ششم است، سهم شوهر یک چهارم، معادل سه سهم از دوازده سهم و سهم دختر نصف میراث، معادل شش سهم از دوازده سهم خواهد بود و مابقی سهام، که یک سهم از دوازده سهم است، به همین نسبت بین دختر و پدر تقسیم می‌شود و به شوهر چیزی نمی‌رسد وبا فرض وجود فرزند، هیچ مخلوقی ارث نمی‌برد، جز پدر ومادر و زن و شوهر.

فَإِنْ لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ وَ كَانَ وَلَدُ الْوَلَدِ ذُكُوراً كَانُوا أَوْ إِنَاثاً فَإِنَّهُمْ بِمَنْزِلَةِ الْوَلَدِ وَ وَلَدُ الْبَنِينَ بِمَنْزِلَةِ الْبَنِينَ يَرِثُونَ مِيرَاثَ الْبَنِينَ وَ وَلَدُ الْبَنَاتِ بِمَنْزِلَةِ الْبَنَاتِ يَرِثُونَ مِيرَاثَ الْبَنَاتِ وَ يَحْجُبُونَ الْأَبَوَيْنِ وَ الزَّوْجَ وَ الزَّوْجَةَ عَنْ سِهَامِهِمُ الْأَكْثَرِ وَ إِنْ سَفَلُوا بِبَطْنَيْنِ وَ ثَلاثَةٍ وَ أَكْثَرَ يَرِثُونَ مَا يَرِثُ وَلَدُ الصُّلْبِ وَ يَحْجُبُونَ مَا يَحْجُبُ وَلَدُ الصُّلْبِ.

(۲۰)

بَابُ مِيرَاثِ الْأَبَوَيْنِ مَعَ الزَّوْجِ وَ الزَّوْجَةِ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَسِّنِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ الْجُعْفِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام فِي زَوْجٍ وَ أَبَوَيْنِ.

قَالَ: لِلزَّوْجِ النِّصْفُ وَ لِلْأُمِّ الثُّلُثُ وَ لِلْأَبِ مَا بَقِيَ.

واگر فرزندان میت زنده نباشند، نوادگان او، چه دختر و چه پسر، به جای فرزندان اومی‌نشینند: فرزندان پسر، چه دختر و چه پسر، به جای پسر قرار می‌گیرند و میراث پسر می‌برند؛ و فرزندان دختر، چه دختر و چه پسر، به جای دختر قرار می‌گیرند و میراث دختر می‌برند؛ و مانند وارثان اصلی سهم پدر و مادر و سهم زن و شوهر را از سهم اول به سهم دوم تنزل می‌دهند. حتی اگر دو نسل و سه نسل واحیاناً بیشتر از سه نسل از میت دور باشند، عیناً میراث فرزندان میت را می‌برند، و مانند فرزندان دست اول سهم پدر و مادر و زن و شوهر را تنزل می‌دهند.

بخش بیستم

میراث پدر و مادر با شوهر و زن

۱ ـ اسماعیل جعفی گوید: امام باقر عليه‌السلام دربارهٔ زنی که بمیرد و شوهر و پدر و مادرش وارثان او باشند فرمود:

برای شوهر نصف میراث و برای مادر یک سوم میراث منظور می‌شود و آن‌چه باقی بماند به پدر اختصاص دارد.

وَقَالَ فِي امْرَأَةٍ مَعَ أَبَوَيْنِ قَالَ: لِلْمَرْأَةِ الرُّبُعُ وَ لِلْأُمِّ الثُّلُثُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْأَبِ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَانِ الْجُعْفِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام فِي زَوْجٍ وَ أَبَوَيْنِ.

قَالَ: لِلزَّوْجِ النِّصْفُ وَ لِلْأُمِّ الثُّلُثُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْأَبِ.

۳ ـ وَ عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ جَمِيعاً عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ أَنَّ أَبَا جَعْفَرٍ عليه‌السلام أَقْرَأَهُ صَحِيفَةَ الْفَرَائِضِ الَّتِي أَمْلاهَا رَسُولُ اللهِ صلی‌الله‌علیه‌وآله وَ خَطَّ عَلِيٌّ عليه‌السلام بِيَدِهِ، فَقَرَأْتُ فِيهَا:

امْرَأَةٌ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ أَبَوَيْهَا فَلِلزَّوْجِ النِّصْفُ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ وَ لِلْأُمِّ سَهْمَانِ الثُّلُثُ تَامّاً وَ لِلْأَبِ السُّدُسُ سَهْمٌ.

ودربارهٔ کسی که بمیرد و زن و پدر و مادرش وارثان او باشند فرمود: برای زن یک چهارم و برای مادر یک سوم منظور می‌شود و آن‌چه باقی بماند ویژهٔ پدر خواهد بود.

۲ ـ اسماعیل بن عبدالرحمان جعفی گوید: امام باقرعليه‌السلام در باره زنی که از دنیا رفته و شوهر و پدر و مادرش وارثان او باشند، فرمود:

برای شوهر یک نیمهٔ میراث و برای مادر یک سوم میراث منظور می‌شود و بقیه به پدر اختصاص می‌یابد.

۳ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام باقرعليه‌السلام کتاب ارثی را که به خط علی عليه‌السلام و املای رسول خداصلی‌الله‌علیه‌وآله بود در اختیار من نهاد. در آن کتاب چنین خواندم:

اگر زنی بمیرد و شوهر و پدر و مادر او زنده باشند، برای شوهرش یک نیمهٔ میراث، معادل سه سهم از شش سهم، برای مادرش یک سوم میراث، معادل دو سهم از شش سهم، منظور می‌شود وبقیهٔ میراث، که یک سهم از شش سهم است، نصیب پدر خواهد بود.

٤ ـ وَ عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ قَالَ:

قُلْتُ لِزُرَارَةَ: إِنَّ أُنَاساً قَدْ حَدَّثُونِي عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام وَأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام بِأَشْيَاءَ فِي الْفَرَائِضِ فَأَعْرِضُهَا عَلَيْكَ فَمَا كَانَ مِنْهَا بَاطِلاً فَقُلْ هَذَا بَاطِلٌ وَ مَا كَانَ مِنْهَا حَقّاً فَقُلْ هَذَا حَقٌّ وَ لا تَرْوِيهِ وَاسْكُتْ.

فَحَدَّثْتُهُ بِمَا حَدَّثَنِي بِهِ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ فِي الزَّوْجِ وَ الْأَبَوَيْنِ. قَالَ: وَ اللهِ هُوَ الْحَقُّ.

٥ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ رِبَاطٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ وَضَّاحٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي امْرَأَةٍ تُوُفِّيَتْ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ أُمَّهَا وَ أَبَاهَا، قَالَ:

هِيَ مِنْ سِتَّةِ أَسْهُمٍ لِلزَّوْجِ النِّصْفُ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ وَ لِلْأُمِّ الثُّلُثُ سَهْمَانِ وَ لِلْأَبِ السُّدُسُ سَهْمٌ.

---

۴ ـ عمر بن اذینه گوید: به زراره گفتم: گروهی از امام باقر عليه السلام و امام صادق عليه السلام سهام ارث را روایت کرده‌اند، من روایت آنان را بر تو عرضه می‌دهم؛ هر روایتی که باطل باشد، بگو این روایت باطل است وهر روایتی که حق باشد، بگو این روایت حق است؛ اما شخصاً روایت مکن و ساکت بمان.

سپس روایت محمّد بن مسلم را در مورد «ارث شوهر با پدر و مادر» مطرح کردم، زراره گفت: به خدا سوگند که این روایت حق است.

۵ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام در مورد زنی که بمیرد وشوهر ومادر وپدرش وارث او باشند، فرمود:

میراث را به شش سهم تقسیم می‌کنند و به شوهر یک نیمهٔ میراث، معادل سه سهم از شش سهم، به مادر یک سوم میراث، معادل دو سهم از شش سهم و به پدر یک ششم میراث می‌پردازند.

قَالَ الْفَضْلُ بْنُ شَاذَانَ فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ: وَ مِنَ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ لِلْأُمِّ الثُّلُثَ مِنْ جَمِيعِ الْمَالِ أَنَّ جَمِيعَ مَنْ خَالَفَنَا لَمْ يَقُولُوا فِي هَذِهِ الْفَرِيضَةِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ إِنَّمَا قَالُوا لِلْأُمِّ ثُلُثُ مَا بَقِيَ وَ ثُلُثُ مَا بَقِيَ هُوَ السُّدُسُ وَ لَكِنَّهُمْ لَمْ يَسْتَجِيزُوا أَنْ يُخَالِفُوا لَفْظَ الْكِتَابِ فَأَثْبَتُوا لَفْظَ الْكِتَابِ وَ خَالَفُوا حُكْمَهُ وَ ذَلِكَ خِلافٌ عَلَى اللهِ وَ عَلَى كِتَابِهِ.

وَ كَذَلِكَ مِيرَاثُ الْمَرْأَةِ مَعَ الْأَبَوَيْنِ لِلْمَرْأَةِ الرُّبُعُ وَ لِلْأُمِّ الثُّلُثُ كَامِلاً وَ مَا بَقِيَ فَلِلْأَبِ؛ لِأَنَّ اللهَ جَلَّ ذِكْرُهُ قَدْ سَمَّى فِي هَذِهِ الْفَرِيضَةِ وَ فِي الَّتِي قَبْلَهَا لِلْمَرْأَةِ الرُّبُعَ وَ لِلزَّوْجِ النِّصْفَ وَ لِلْأُمِّ الثُّلُثَ وَ لَمْ يُسَمِّ لِلْأَبِ شَيْئاً وَ إِنَّمَا قَالَ: ﴿وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ﴾ وَ كَانَ مَا بَقِيَ بَعْدَ ذَهَابِ السِّهَامِ لِلْأَبِ، فَإِنَّمَا يَرِثُ الْأَبُ مَا بَقِيَ.

فضل بن شاذان درباره این مسأله گوید: از دلیل‌هایی که اقامه شده که برای مادر یک سوم از همهٔ مال داده می‌شود این است که همه مخالفان ما نگفته‌اند که در این مورد برای مادر یک ششم ارث می‌رسد؛ بلکه آنان گفته‌اند: برای مادر یک سوم باقی‌مانده اموال می‌رسد که همان یک ششم است؛ ولی آنان روا ندانسته‌اند که با متن کتاب خدا مخالفت کنند؛ بلکه متن کتاب خدا را حفظ کرده‌اند و با حکم آن مخالفت کرده‌اند و چنین روشی در واقع خلاف خدا و کتاب اوست.

هم چنین است دربارهٔ میراث زن با پدر و مادر که یک چهارم به زن می‌رسد و یک سوم به طور کامل به مادر می‌رسد و باقی‌مانده از آنِ پدر خواهد بود؛ چرا که خداوند متعال در این میراث سهم هر کدام را بیان فرموده است و در مورد پیشین برای زن یک چهارم، برای شوهر نصف، برای مادر یک سوم می‌رسد؛ ولی برای پدر چیزی بیان نشده است؛ فقط فرموده: «وارثان او پدر و مادر باشند برای مادرش یک سوم خواهد بود» و باقی‌مانده میراث پس از پایان یافتن سهام از آنِ پدر خواهد بود، چرا که پدر فقط باقی‌مانده ارث را می‌برد.

(۲۱)
بَابُ الْكَلالَةِ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ وَ عَبْدِاللهِ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

إِذَا تَرَكَ الرَّجُلُ أَبَاهُ أَوْ أُمَّهُ أَوِ ابْنَهُ أَوِ ابْنَتَهُ إِذَا تَرَكَ وَاحِداً مِنْ هَؤُلاءِ الْأَرْبَعَةِ فَلَيْسَ هُمُ الَّذِينَ عَنَى اللهُ عزّوجلّ ﴿قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلالَةِ﴾.

۲ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِبَاطٍ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ حُمْرَانَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الْكَلالَةِ

فَقَالَ: مَا لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ وَ لَا وَالِدٌ.

بخش بیست و یکم
حکم کلاله

۱ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

اگر کسی بمیرد و پدر یا مادر یا پسر و یا دختر خود را بر جای بگذارد، ارث آنان با این نیست که خداوند می‌فرماید: «بگو: خداوند حکم کلاله را بیان می‌کند».

۲ ـ حمزة بن حمران گوید: از امام صادق عليه السلام دربارهٔ حکم کلاله پرسیدم.

فرمود: در صورتی است که میت نه فرزندی داشته باشد و نه پدرش زنده باشد.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
الْكَلَالَةُ مَا لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ وَ لا وَالِدٌ.

(۲۲)
بَابُ مِيرَاثِ الْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ مَعَ الْوَلَدِ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ:
وَقَعَ بَيْنَ رَجُلَيْنِ مِنْ بَنِي عَمِّي مُنَازَعَةٌ فِي مِيرَاثٍ فَأَشَرْتُ عَلَيْهِمَا بِالْكِتَابِ إِلَيْهِ فِي ذَلِكَ لِيَصْدُرَا عَنْ رَأْيِهِ.
فَكَتَبَا إِلَيْهِ جَمِيعاً: جَعَلَنَا اللهُ فِدَاكَ! مَا تَقُولُ فِي امْرَأَةٍ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ ابْنَتَهَا لِأَبِيهَا وَ أُمِّهَا؟

۳ ـ عبدالرحمان بن حجّاج نظیر این روایت را از امام صادق عليه السلام نقل می‌کند.

بخش بیست و دوم
میراث برادران و خواهران با فرزندان

۱ ـ محمّد بن حسن اشعری گوید: میان دو تن از عموزادگانم بر سر میراث نزاع شد. من به آنان اشاره کردم تا نامه‌ای به امام عليه السلام بنویسند و دستور آن حضرت را به کار بندند.

آن دو باهم در نامهٔ خود چنین نوشتند: خداوند ما را فدای شما گرداند! اگر زنی بمیرد و وارثان او فقط شوهر و دخترش با یک خواهر تنی که از یک پدر و مادر متولد شده‌اند، باشند (چه باید کرد؟).

وَ قُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ! إِنْ رَأَيْتَ أَنْ تُجِيبَنَا بِمُرِّ الْحَقِّ.

فَخَرَجَ إِلَيْهِمَا كِتَابٌ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ، عَافَانَا اللهُ وَ إِيَّاكُمَا أَحْسَنَ عَافِيَةٍ فَهِمْتُ كِتَابَكُمَا ذَكَرْتُمَا أَنَّ امْرَأَةً مَاتَتْ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ ابْنَتَهَا وَ أُخْتَهَا لِأَبِيهَا وَ أُمِّهَا فَالْفَرِيضَةُ لِلزَّوْجِ الرُّبُعُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلابْنَةِ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحْرِزٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: رَجُلٌ تَرَكَ ابْنَتَهُ وَ أُخْتَهُ لِأَبِيهِ وَأُمِّهِ.

فَقَالَ: الْمَالُ كُلُّهُ لِلابْنَةِ وَ لَيْسَ لِلْأُخْتِ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ شَيْءٌ.

فَقُلْتُ: فَإِنَّا قَدِ احْتَجْنَا إِلَى هَذَا وَ الْمَيِّتُ رَجُلٌ مِنْ هَؤُلاءِ النَّاسِ وَ أُخْتُهُ مُؤْمِنَةٌ عَارِفَةٌ.

قَالَ: فَخُذِ النِّصْفَ لَهَا، خُذُوا مِنْهُمْ كَمَا يَأْخُذُونَ مِنْكُمْ فِي سُنَّتِهِمْ وَ قَضَايَاهُمْ.

قَالَ ابْنُ أُذَيْنَةَ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِزُرَارَةَ.

خداوند ما را فدایتان گرداند! اگر صلاح بدانید حکم حق را بیان نمایید، گرچه تلخ و ناگوار باشد.

پاسخ نامه آنان به این صورت واصل شد: «بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم، خداوند بر ما و شما بهترین عافیت دهد! نوشتهٔ شما را فهمیدم. نوشته بودید که زنی از دنیا رفته و وارثان او فقط شوهر و دختر و خواهر تنی او هستند. در این صورت سهم شوهر او یک چهارم میراث است و آن‌چه بماند سهم تنها دختر اوست».

۲ ـ عبدالله بن محرز گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: وارث مردی دختر و خواهر پدری و مادری خود اوست.

فرمود: همه اموال ارثی برای دختر است و خواهر پدر و مادری ارثی ندارد.

عرض کردم: به راستی که ما به این حکم نیاز داریم؛ چرا که مرده مردی از اهل تسنن است اما خواهرش زنی با ایمان و شیعه است.

فرمود: بنا بر این نصف ارث را برای او بردار. از آنان بگیرید؛ همان طور که آنان در سنّت‌ها و احکامشان از شما می‌گیرند.

ابن اذینه گوید: این ماجرا را برای زراره تعریف نمودم.

فَقَالَ: إِنَّ عَلَى مَا جَاءَ بِهِ ابْنُ مُحْرِزٍ لَنُوراً.

عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ: قَالَ زُرَارَةُ: النَّاسُ وَ الْعَامَّةُ فِي أَحْكَامِهِمْ وَ فَرَائِضِهِمْ يَقُولُونَ قَوْلاً قَدْ أَجْمَعُوا عَلَيْهِ وَ هُوَ الْحُجَّةُ عَلَيْهِمْ يَقُولُونَ فِي رَجُلٍ تُوُفِّيَ وَ تَرَكَ ابْنَتَهُ أَوِ ابْنَتَيْهِ وَ تَرَكَ أَخَاهُ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ أَوْ أُخْتَهُ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ أَوْ أُخْتَهُ لِأَبِيهِ أَوْ أَخَاهُ لِأَبِيهِ إِنَّهُمْ يُعْطُونَ الِابْنَةَ النِّصْفَ أَوِ ابْنَتَيْهِ الثُّلُثَيْنِ وَ يُعْطُونَ بَقِيَّةَ الْمَالِ أَخَاهُ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ أَوْ أُخْتَهُ لِأَبِيهِ أَوْ أُخْتَهُ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ دُونَ عَصَبَةِ بَنِي عَمِّهِ وَ بَنِي أَخِيهِ وَ لا يُعْطُونَ الْإِخْوَةَ لِلْأُمِّ شَيْئاً.

قَالَ: فَقُلْتُ لَهُمْ: فَهَذِهِ الْحُجَّةُ عَلَيْكُمْ، إِنَّمَا سَمَّى اللهُ لِلْإِخْوَةِ لِلْأُمِّ أَنَّهُ يُورَثُ كَلالَةً فَلَمْ تُعْطُوهُمْ مَعَ الِابْنَةِ شَيْئاً وَ أَعْطَيْتُمُ الْأُخْتَ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ وَ الْأُخْتَ لِلْأَبِ بَقِيَّةَ الْمَالِ دُونَ الْعَمِّ وَ الْعَصَبَةِ، وَإِنَّمَا سَمَّاهُمُ اللهُ ﷻ كَلالَةً كَمَا سَمَّى الْإِخْوَةَ لِلْأُمِّ كَلالَةً، فَقَالَ ﷻ مِنْ قَائِلٍ: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلالَةِ﴾ فَلِمَ فَرَّقْتُمْ بَيْنَهُمَا؟

زراره گفت: به راستی حکمی که پسر محرز آورده دارای نوری است.

عمر بن اذینه گوید: زراره گفت: اهل تسنن در مورد احکام و فریضه‌های خود سخنی اجماعی می‌گویند که این سخن، حجّت علیه آنان است. آنان در باره میتی که بازماندگان او یک یا دو دختر و برادر یا خواهر پدر و مادری و یا خواهر و یا برادر پدری‌اش هستند می‌گویند: به دختر نصف اموال را می‌دهند، یا به دو دختر دو سوم می‌دهند و بقیه اموال میت را به برادر پدر و مادری یا خواهر پدری و یا برادر پدری می‌دهند؛ غیر از خویشاوندان پسر عمو و پسر برادر میت، اما به برادران مادری چیزی نمی‌دهند.

زراره گوید: پس به اهل تسنن گفتم: این حکم، حجت علیه خودتان می‌شود؛ همانا خداوند سهم برادران مادری را مشخص نموده که ارث کلاله‌ای دارند. از همین رو با وجود دختر میّت، چیزی به آنان نداده‌اید؛ وباقی مانده میراث را به خواهر پدر و مادری و خواهر پدری داده‌اید اما به عمو و عصبه چیزی نداده‌اید؟! در حالی که خداوند آنان را کلاله نامیده است؛ همان طور که برادران مادری را کلاله نامید و از جانب گوینده‌ای فرمود: «از تو فتوا می‌خواهند؛ بگو: خداوند حکم کلاله را به شما بیان می‌کند» پس چرا بین آنان فرق گذاشتید؟!

فَقَالُوا: السُّنَّةِ وَ إِجْمَاعِ الْجَمَاعَةِ.
قُلْنَا: سُنَّةِ اللهِ وَ سُنَّةِ رَسُولِهِ، أَوْ سُنَّةِ الشَّيْطَانِ وَ أَوْلِيَائِهِ؟
فَقَالُوا: سُنَّةِ فُلانٍ وَ فُلانٍ.
قُلْنَا: قَدْ تَابَعْتُمُونَا فِي خَصْلَتَيْنِ وَ خَالَفْتُمُونَا فِي خَصْلَتَيْنِ.
قُلْنَا: إِذَا تَرَكَ وَاحِداً مِنْ أَرْبَعَةٍ فَلَيْسَ الْمَيِّتُ يُورَثُ كَلالَةً إِذَا تَرَكَ أَباً أَوِ ابْناً، قُلْتُمْ صَدَقْتُمْ.
فَقُلْنَا: أَوْ أُمّاً أَوِ ابْنَةً فَأَبَيْتُمْ عَلَيْنَا ثُمَّ تَابَعْتُمُونَا فِي الِابْنَةِ فَلَمْ تُعْطُوا الْإِخْوَةَ مِنَ الْأُمِّ مَعَهَا شَيْئاً، وَخَالَفْتُمُونَا فِي الْأُمِّ فَكَيْفَ تُعْطُونَ الْإِخْوَةَ لِلْأُمِّ الثُّلُثَ مَعَ الْأُمِّ وَ هِيَ حَيَّةٌ، وَإِنَّمَا يَرِثُونَ بِحَقِّهَا وَ رَحِمِهَا وَ كَمَا أَنَّ الْإِخْوَةَ وَ الْأَخَوَاتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ وَ الْإِخْوَةَ وَ الْأَخَوَاتِ لِلْأَبِ لا يَرِثُونَ مَعَ الْأَبِ شَيْئاً؛ لِأَنَّهُمْ يَرِثُونَ بِحَقِّ الْأَبِ كَذَلِكَ الْإِخْوَةُ وَ الْأَخَوَاتُ لِلْأُمِّ لا يَرِثُونَ مَعَهَا شَيْئاً.
وَأَعْجَبُ مِنْ ذَلِكَ أَنَّكُمْ تَقُولُونَ: إِنَّ الْإِخْوَةَ مِنَ الْأُمِّ لا يَرِثُونَ الثُّلُثَ وَ يَحْجُبُونَ الْأُمَّ عَنِ الثُّلُثِ فَلا يَكُونُ لَهَا إِلَّا السُّدُسُ كَذِباً وَ جَهْلاً وَ بَاطِلاً قَدْ أَجْمَعْتُمْ عَلَيْهِ.

پس اهل تسنن گفتند: این حکم طبق سنت واجماع گروهی است.
ما گفتیم: سنت خدا وسنت پیامبر او، یا سنت شیطان و دوستانش؟!
آنان گفتند: طبق سنت فلانی و فلانی (عمر و ابوبکر).
گفتیم: در دو حکم از ما پیروی نموده‌اید و در دو حکم، مخالفت: ما می‌گوییم: هرگاه میت چهار وارث را به جای گذارد، ارث کلاله‌ای ندارد؛ آنگاه پدر یا پسری به جای گذارد.
شما می‌گویید: درست است و ما می‌گوییم: یا مادر یا دختری به جای گذارد، اما شما سخن ما را نمی‌پذیرید.
سپس در خصوص دختر، حکم ما را قبول می‌کنید و در صورت وجود دختر، به برادران مادری ارث نمی‌دهید، اما باز هم در خصوص مادر میت با ما مخالفت دارید. پس چگونه در حالی که مادر میت زنده است، یک سوم ارث را به برادران مادری می‌دهید؟! در حالی که آنان فقط از طریق مادر و حق ارث او ارث می‌برند. و همان طور که برادران و خواهران پدر و مادری و برادران و خواهران پدری، در صورت وجود پدر، ارثی نمی‌برند؛ زیرا آنان از طریق حق ارث پدرشان، وارثند؛ هم چنین برادران و خواهران مادری در صورت وجود مادر، ارثی نمی‌برند.
وعجیب‌تر این که می‌گویید: برادران مادری صاحب یک سوم میراث نیستند ومادر را از یک سوم محروم می‌کنند واو فقط یک ششم می‌گیرد این حکم از دروغ، جهالت وبطلان است وبر آن اجماع دارید.

فَقُلْتُ لِزُرَارَةَ: تَقُولُ هَذَا بِرَأْيِكَ؟

فَقَالَ: أَنَا أَقُولُ هَذَا بِرَأْيِي، إِنِّي إِذاً لَفَاجِرٌ، أَشْهَدُ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنَ اللهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ ﷺ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ جَمِيعاً عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ بُكَيْرِ بْنِ أَعْيَنَ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ علیه السلام: امْرَأَةٌ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ إِخْوَتَهَا لِأُمِّهَا وَ إِخْوَتَهَا وَ أَخَوَاتِهَا لِأَبِيهَا.

فَقَالَ: لِلزَّوْجِ النِّصْفُ ثَلاثَةُ أَسْهُم وَ لِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ الثُّلُثُ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ وَ بَقِيَ سَهْمٌ فَهُوَ لِلْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأَبِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ، لِأَنَّ السِّهَامَ لا تَعُولُ وَ لا يُنْقَصُ الزَّوْجُ مِنَ النِّصْفِ وَ لا الْإِخْوَةُ مِنَ الْأُمِّ مِنْ ثُلُثِهِمْ، لِأَنَّ اللهَ ﷻ يَقُولُ: ﴿فَإِن كَانُوا أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ﴾ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا السُّدُسُ وَالَّذِي عَنَى اللهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِي قَوْلِهِ: ﴿وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ﴾.

عمر بن اذینه گوید: به زراره گفتم: این سخن را طبق دیدگاه خود می‌گویی؟

گفت: من این سخن را از خودم می‌گویم؟! در این صورت، من فاجر و گناه کار خواهم بود. شهادت می‌دهم که این حق است از جانب خدا و پیامبر او ﷺ.

۳ـ بکیر بن اعین گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: اگر زنی بمیرد و شوهرش وارث او باشد با چند برادر مادری و چند خواهر و برادر پدری (ارث آنان چگونه خواهد بود؟)

فرمود: برای شوهر یک نیمهٔ میراث منظور می‌شود، معادل سه سهم از شش سهم، برای برادران مادری یک سوم، معادل دو سهم از شش سهم، ودختر و پسر یکسان سهم می‌برند؛ و یک سهم باقی مانده ویژهٔ برادران و خواهران پدری است، که حق پدرشان را بر اساس «پسر دو برابر دختر» تقسیم می‌کنند. چرا که خداوند می‌فرماید: «اگر وارثان بیش از این باشند، در یک سوم شریکند» و اگر یک وارث باشد برای او یک ششم خواهد بود و این است آن‌چه خداوند ﷻ می‌فرماید: «اگر کلالهٔ مادری بیش از دو تن باشند، فقط یک ششم میراث را صاحب می‌شوند و اگر بیش از یک فرد باشد آنان در یک سوم شریکند».

إِنَّمَا عَنَى بِذَلِكَ الْإِخْوَةَ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأُمِّ خَاصَّةً، وَقَالَ فِي آخِرِ سُورَةِ النِّسَاءِ: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتٌ﴾ يَعْنِي أُخْتاً لِأُمٍّ وَ أَبٍ أَوْ أُخْتاً لِأَبٍ ﴿فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ﴾ ﴿وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالاً وَ نِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ فَهُمُ الَّذِينَ يُزَادُونَ وَ يُنْقَصُونَ وَ كَذَلِكَ أَوْلادُهُمُ الَّذِينَ يُزَادُونَ وَ يُنْقَصُونَ.

وَلَوْ أَنَّ امْرَأَةً تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ إِخْوَتَهَا لِأُمِّهَا وَ أُخْتَيْهَا لِأَبِيهَا كَانَ لِلزَّوْجِ النِّصْفُ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ وَ لِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ سَهْمَانِ وَ بَقِيَ سَهْمٌ فَهُوَ لِلْأُخْتَيْنِ لِلْأَبِ.

وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَهُوَ لَهَا؛ لِأَنَّ الْأُخْتَيْنِ لِأَبٍ لَوْ كَانَتَا أَخَوَيْنِ لِأَبٍ لَمْ يُزَادَا عَلَى مَا بَقِيَ وَ لَوْ كَانَتْ وَاحِدَةً أَوْ كَانَ مَكَانَ الْوَاحِدَةِ أَخٌ لَمْ يُزَدْ عَلَى مَا بَقِيَ وَ لا يُزَادُ أُنْثَى مِنَ الْأَخَوَاتِ وَ لا مِنَ الْوَلَدِ عَلَى مَا لَوْ كَانَ ذَكَراً لَمْ يُزَدْ عَلَيْهِ.

در این مورد فقط خواهران وبرادران مادری مطرح شده‌اند در آخر سورهٔ نساء می‌فرماید: «از تو فتوا می‌طلبند، بگو خداوند حکم کلاله را بیان می‌کند که اگر مردی بمیرد وفرزندی نداشته باشد وخواهری» خواهر پدر ومادری یا خواهر پدری «از او بر جای بماند، سهم آن خواهر یک نیمهٔ میراث است؛ وآن برادر وارث خواهرش خواهد بود؛ اگر فرزندی نداشته باشد»... «واگر وارث برادران وخواهران باشند وزنان و مردانی را تشکیل بدهند، برای یک مرد برابر دو زن ارث می‌رسد» وسهم اینان نوسان دارد، گاهی ارث بیشتری می‌برند وگاهی کمتر، هم چنین پسران ودخترانشان نیز سهم نوسانی دارند که گاهی کم می‌شود وگاهی زیاد.

واگر زنی بمیرد و وارثان او شوهر، برادران مادری ودو خواهر پدری او باشند، برای شوهر یک نیمهٔ میراث که معادل دو سهم از شش سهم است می‌رسد ویک سهم باقی‌مانده از آن دو خواهر پدری خواهد بود.

و اگر به جای این دو خواهر پدری یک خواهر پدری باشد، باز همان یک سهم باقی مانده را خواهد برد؛ چرا که آن دو خواهر پدری دو برادر پدری اگر دو برادر پدری باشند آنان نیز از همان یک سهم باقی مانده افزون‌تر نخواهد بود؛ یا اگر یک خواهر پدری یا یک برادر پدری باشد، باز همان یک سهم باقی مانده را خواهد برد. وهیچ گاه خواهران ویا دختران میت از سهم برادران خود افزون‌تر نخواهند برد.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ بُكَيْرٍ قَالَ:

جَاءَ رَجُلٌ إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فَسَأَلَهُ عَنِ امْرَأَةٍ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ إِخْوَتَهَا لِأُمِّهَا وَأُخْتَهَا لِأَبِيهَا.

فَقَالَ: لِلزَّوْجِ النِّصْفُ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ وَ لِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ الثُّلُثُ سَهْمَانِ وَ لِلْأُخْتِ مِنَ الْأَبِ السُّدُسُ سَهْمٌ.

فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: فَإِنَّ فَرَائِضَ زَيْدٍ وَ فَرَائِضَ الْعَامَّةِ وَ الْقُضَاةِ عَلَى غَيْرِ ذَلِكَ يَا أَبَا جَعْفَرٍ! يَقُولُونَ: لِلْأُخْتِ مِنَ الْأَبِ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ تَصِيرُ مِنْ سِتَّةٍ تَعُولُ إِلَى ثَمَانِيَةٍ.

فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام: وَ لِمَ قَالُوا ذَلِكَ؟

قَالَ: لِأَنَّ اللهَ عزّوجلّ يَقُولُ: ﴿وَ لَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ﴾.

فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام: فَإِنْ كَانَتِ الْأُخْتُ أَخاً؟

قَالَ: فَلَيْسَ لَهُ إِلَّا السُّدُسُ.

---

۴ ـ بکیر گوید: مردی به خدمت امام باقر عليه السلام آمد و پرسید: اگر زنی بمیرد و وارثان او فقط شوهر، برادران مادری و یک خواهر پدری باشند، (ارث آنان چگونه خواهد بود؟)

فرمود: نصف میراث از آنِ شوهر است، معادل سه سهم از شش سهم ویک سوم میراث از آنِ برادران مادری است، معادل دو سهم از شش سهم ویک ششم باقی مانده از آنِ خواهر پدری است.

آن مرد عرض کرد: ای ابا جعفر! سهام ارثی زید واهل سنت وقاضیان آنان چنین نیست. آنان می‌گویند: در این مورد برای خواهر پدری سه سهم از میراث است تا محاسبه از ۶ به ۸ ارتقا یابد.

امام باقر عليه السلام فرمود: چرا چنین گفته‌اند؟

عرض کرد: از آن رو که خداوند عزّوجلّ می‌فرماید: «اگر کسی بمیرد و بازماندهٔ او یک خواهر باشد، یک نیمهٔ میراث از آن او خواهد بود».

امام باقر عليه السلام فرمود: اگر فرض کنیم که در عوض این یک خواهر پدری، یک برادر پدری باشد، ارث او چگونه خواهد بود؟

عرض کرد: در این صورت ارث او فقط یک ششم خواهد بود.

فَقَالَ لَهُ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام: فَمَا لَكُمْ نَقَصْتُمُ الْأَخَ إِنْ كُنْتُمْ تَحْتَجُّونَ لِلْأُخْتِ النِّصْفَ بِأَنَّ اللهَ سَمَّى لَهَا النِّصْفَ، فَإِنَّ اللهَ قَدْ سَمَّى لِلْأَخِ الْكُلَّ وَ الْكُلُّ أَكْثَرُ مِنَ النِّصْفِ، لِأَنَّهُ قَالَ عزّوجلّ: ﴿فَلَهَا النِّصْفُ﴾ وَ قَالَ لِلْأَخِ: ﴿وَهُوَ يَرِثُهَا﴾ يَعْنِي جَمِيعَ مَالِهَا ﴿إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ﴾ فَلا تُعْطُونَ الَّذِي جَعَلَ اللهُ لَهُ الْجَمِيعَ فِي بَعْضِ فَرَائِضِكُمْ شَيْئاً وَ تُعْطُونَ الَّذِي جَعَلَ اللهُ لَهُ النِّصْفَ تَامّاً.

فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: أَصْلَحَكَ اللهُ! فَكَيْفَ نُعْطِي الْأُخْتَ النِّصْفَ وَ لا نُعْطِي الذَّكَرَ لَوْ كَانَتْ هِيَ ذَكَراً شَيْئاً؟

قَالَ: تَقُولُونَ فِي أُمٍّ وَ زَوْجٍ وَ إِخْوَةٍ لِأُمٍّ وَ أُخْتٍ لِأَبٍ يُعْطُونَ الزَّوْجَ النِّصْفَ وَ الْأُمَّ السُّدُسَ وَ الْإِخْوَةَ مِنَ الْأُمِّ الثُّلُثَ وَ الْأُخْتَ مِنَ الْأَبِ النِّصْفَ ثَلاثَةً فَيَجْعَلُونَهَا مِنْ تِسْعَةٍ وَ هِيَ مِنْ سِتَّةٍ فَتَرْتَفِعُ إِلَى تِسْعَةٍ.

قَالَ: وَ كَذَلِكَ تَقُولُونَ.

قَالَ فَإِنْ كَانَتِ الْأُخْتُ ذَكَراً أَخاً لِأَبٍ؟

قَالَ: لَيْسَ لَهُ شَيْءٌ.

امام باقر عليه السلام فرمود: از چه روسهم برادر او را می‌کاهید؟ اگر برای ارث خواهر با استناد به این آیه نصف میراث را می‌دهید؛ چرا که خداوند برای برادر همه میراث را قرار داده وهمه اموال از نصف آن بیشتر است چرا که خداوند فرموده: «برای خواهر نصف آن» وبرای برادر فرموده: «همه اموال را به ارث می‌برد اگر فرزندی نداشته باشد».

پس چرا شما با محاسبه ارثی خود گاهی همین برادر پدری را، که صاحب همهٔ میراث معرفی شده، محروم می‌کنید؛ اما به خواهر پدری، که صاحب نیمهٔ میراث است، یک نیمهٔ میراث را به طور کامل می‌پردازید؟

آن مرد عرض کرد: خداوند کارهای شما را اصلاح کند! در کدام صورت به خواهر پدری یک نیمه می‌دهیم و اگر به جای او برادرش قرار بگیرد چیزی به او نمی‌دهیم؟

فرمود: اگر کسی بمیرد و بازماندگان او فقط به مادر و شوهر و چند برادر مادری و یک خواهر پدری باشد به شوهر او یک نیمهٔ میراث معادل سه ششم؛ می‌دهند، و به مادر او یک ششم؛ و به برادران مادری او یک سوم، معادل دو ششم؛ و به خواهر پدری او یک نیمهٔ میراث، معادل سه ششم. ومخرج حساب را از شش به نُه بالا می‌برید.

آن مرد عرض کرد: آری همین طور است.

فرمود: حال اگر در همین موضوع به جای یک خواهر پدری یک برادر پدری باشد چه طور؟

فَقَالَ الرَّجُلُ لِأَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام: جَعَلَنِيَ اللهُ فِدَاكَ! فَمَا تَقُولُ أَنْتَ؟

فَقَالَ: لَيْسَ لِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ وَ لا الْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ وَ لا الْإِخْوَةِ مِنَ الْأَبِ مَعَ الْأُمِّ شَيْءٌ.

قَالَ عُمَرُ بْنُ أُذَيْنَةَ: وَ سَمِعْتُهُ مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ يَرْوِيهِ مِثْلَ مَا ذَكَرَ بُكَيْرٌ الْمَعْنَى سَوَاءٌ وَ لَسْتُ أَحْفَظُهُ بِحُرُوفِهِ وَ تَفْصِيلِهِ إِلَّا مَعْنَاهُ.

قَالَ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِزُرَارَةَ، فَقَالَ: صَدَقَا هُوَ وَ اللهِ الْحَقُّ.

۵ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ رَزِينٍ وَ أَبِي أَيُّوبَ وَ عَبْدِاللهِ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: مَا تَقُولُ فِي امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ إِخْوَتَهَا لِأُمِّهَا وَ إِخْوَةً وَأَخَوَاتٍ لِأَبِيهَا؟

آن مرد به امام باقر عليه السلام عرض کرد: خداوند مرا فدای شما نماید! هیچ چیزی برای او منظور نشده است. نظر شما چیست؟

فرمود: در صورتی که وارث مادر باشد، برادران پدری ومادری، برادران مادری وبرادران پدری سهمی ندارند.

عمر بن اذینه می‌گوید: من این حدیث را از محمّد بن مسلم نیز شنیدم، درست مانند همین حدیث بکیر بن اعین بود؛ ولی ـ جز معنای حدیث ـ الفاظ آن را به طور مفصل حفظ نکرده‌ام.

من این حدیث را به زراره عرضه نمودم، زراره گفت: آن دو راست گفته‌اند وبه خدا سوگند! همان حق است.

۵ ـ محمّد بن مسلم گوید: به امام باقر عليه السلام گفتم: نظر شما در باره زنی که از دنیا می‌رود و شوهر و برادران مادری و برادران و خواهران پدری خود را بر جای گذارد چیست؟

فَقَالَ: لِلزَّوْجِ النِّصْفُ ثَلاثَةُ أَسْهُمٍ وَ لِإِخْوَتِهَا لِأُمِّهَا الثُّلُثُ سَهْمَانِ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ وَ بَقِيَ سَهْمٌ فَهُوَ لِلْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأَبِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ، لِأَنَّ السِّهَامَ لا تَعُولُ وَ إِنَّ الزَّوْجَ لا يُنْقَصُ مِنَ النِّصْفِ وَ لا الْإِخْوَةَ مِنَ الْأُمِّ مِنْ ثُلُثِهِمْ، لِأَنَّ اللهَ ﷻ يَقُولُ: ﴿فَإِنْ كانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكاءُ فِي الثُّلُثِ وَ إِنْ كانَ وَاحِداً فَلَهُ السُّدُسُ﴾.

وَإِنَّمَا عَنَى اللهُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَ إِنْ كانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَ لَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ واحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ﴾ إِنَّمَا عَنَى بِذَلِكَ الْإِخْوَةَ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأُمِّ خَاصَّةً، وَقَالَ فِي آخِرِ سُورَةِ النِّسَاءِ: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتٌ﴾ يَعْنِي بِذَلِكَ أُخْتاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ أَوْ أُخْتاً لِأَبٍ ﴿فَلَها نِصْفُ ما تَرَكَ وَ هُوَ يَرِثُها إِنْ لَمْ يَكُنْ لَها وَلَدٌ فَإِنْ كانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثانِ مِمّا تَرَكَ وَ إِنْ كانُوا إِخْوَةً رِجالاً وَ نِساءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ وَهُمُ الَّذِينَ يُزَادُونَ وَ يُنْقَصُونَ.

فرمود: برای شوهر نصف ترکه؛ سه سهم است وبرادران مادری یک سوم؛ که دو سهم می‌شود و پسر و دختر در آن یکسانند. ویک سهم می‌ماند که برای برادران و خواهران پدری است؛ به این صورت که پسر سهمیه دو دختر را داراست؛ زیرا در سهام عول وارد نمی‌شود و شوهر کمتر از نصف وبرادران مادری، کمتر از یک سوم ترکه نمی‌گیرند. زیرا خداوند می‌فرماید: «پس اگر بیش از این باشند، همگی در یک سوم شریکند واگر یک نفر باشد، یک ششم از آن اوست.»

وهمانا منظور خداوند در این فرموده که: «واگر کلاله مردی از او میراث برند یا زنی باشد که دارای برادر یا خواهری باشد، پس برای هر کدام از آن‌ها یک ششم است» تنها برادران و خواهران مادری است.

و در آخر سوره نساء فرمود: «از تو فتوا می‌خواهند بگو خداوند حکم کلاله را به شما بیان می‌کند: «اگر مردی بمیرد وبدون فرزند باشد و دارای یک خواهر» پدر ومادری باشد یا خواهر پدری باشد نصف ترکه از آن اوست ودر صورتی که این خواهر بدون فرزند باشد، آن مرد نیز از او ارث می‌برد. پس اگر دو خواهر باشند، دو سوم ترکه از برای آنان است و اگر برادران و خواهرانی باشند پسر، سهمیه دو دختر را دارد». واین طایفه کسانی هستند که سهامشان کم و زیاد می‌شود.

قَالَ: وَ لَوْ أَنَّ امْرَأَةً تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ أُخْتَيْهَا لِأُمِّهَا وَ أُخْتَيْهَا لِأَبِيهَا كَانَ لِلزَّوْجِ النِّصْفُ ثَلاثَةُ أَسْهُم وَ لِأُخْتَيْهَا لِأُمِّهَا الثُّلُثُ سَهْمَانِ وَ لِأُخْتَيْهَا لِأَبِيهَا السُّدُسُ سَهْمٌ وَ إِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَهُوَ لَهَا؛ لِأَنَّ الْأُخْتَيْنِ مِنَ الْأَبِ لا يُزَادُونَ عَلَى مَا بَقِيَ وَ لَوْ كَانَ أَخٌ لِأَبٍ لَمْ يُزَدْ عَلَى مَا بَقِيَ.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام قَالَ:

سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنْ أُخْتَيْنِ وَ زَوْجٍ:

فَقَالَ: النِّصْفُ وَ النِّصْفُ.

فَقَالَ الرَّجُلُ: أَصْلَحَكَ اللهُ! قَدْ سَمَّى اللهُ لَهُمَا أَكْثَرَ مِنْ هَذَا لَهُمَا الثُّلُثَانِ.

فَقَالَ: مَا تَقُولُ فِي أَخٍ وَ زَوْجٍ؟

فَقَالَ: النِّصْفُ وَ النِّصْفُ.

فَقَالَ: أَ لَيْسَ قَدْ سَمَّى اللهُ الْمَالَ؟ فَقَالَ: ﴿وَ هُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ﴾.

فرمود: و اگر زنی بمیرد و شوهر و دو خواهر مادری و دو خواهر پدری به جای گذارد، شوهر صاحب نصف میراث که سه سهم است خواهد بود، و برای خواهران مادری یک سوم؛ دو سهم و برای خواهران پدری یک ششم، یک سهم خواهد بود. و اگر یک خواهر پدری باشد نیز همین یک سهم را می‌گیرد؛ زیرا دو خواهر پدری، سهمی بیشتر از باقی مانده از میراث نمی‌گیرند و اگر برادر پدری باشد باز هم بیشتر از باقی مانده از میراث نخواهد گرفت.

۶ ـ بکیر گوید: مردی از امام باقر عليه‌السلام پرسید: اگر زنی بمیرد و بازماندگان او شوهر و دو خواهرش باشند ارث آنان چگونه خواهد بود؟

فرمود: نصف (از آنِ شوهر) و نصف (دیگر از آنِ دو خواهر).

عرض کرد: خداوند کارهای شما را اصلاح کند! خداوند ﷻ که برای دو خواهر بیش از این؛ دو سوم مقرر کرده است.

امام باقر عليه‌السلام به او فرمود: نظر تو دربارهٔ زنی که وارثان او شوهر و یک برادرش باشند چگونه است؟

عرض کرد: نصف و نصف.

فرمود: مگر خداوند میراث را مقرر نکرده و گفته است: «و برادر وارث خواهرش خواهد بود، اگر خواهر فرزندی نداشته باشد»؟

عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ بْنِ أَيُّوبَ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ لِي زُرَارَةُ: مَا تَقُولُ فِي رَجُلٍ تَرَكَ أَبَوَيْهِ وَ إِخْوَتَهُ لِأُمِّهِ؟

فَقُلْتُ: لِأُمِّهِ السُّدُسُ وَ لِلْأَبِ مَا بَقِيَ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ.

وَ قَالَ: إِنَّمَا أُولَئِكَ الْإِخْوَةُ لِلْأَبِ وَ الْإِخْوَةُ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ وَ هُوَ أَكْثَرُ لِنَصِيبِهَا إِنْ أَعْطَوُا الْإِخْوَةَ لِلْأُمِّ الثُّلُثَ وَ أَعْطَوْهَا السُّدُسَ وَ إِنَّمَا صَارَ لَهَا السُّدُسُ وَ حَجَبَهَا الْإِخْوَةُ لِلْأَبِ وَ الْإِخْوَةُ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ؛ لِأَنَّ الْأَبَ يُنْفِقُ عَلَيْهِمْ فَوُفِّرَ نَصِيبُهُ وَانْتَقَصَتِ الْأُمُّ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ، فَأَمَّا الْإِخْوَةُ مِنَ الْأُمِّ فَلَيْسُوا مِنْ هَذِهِ فِي شَيْءٍ لايَحْجُبُونَ أُمَّهُمْ مِنَ الثُّلُثِ.

قُلْتُ: فَهَلْ تَرِثُ الْإِخْوَةُ مِنَ الْأُمِّ شَيْئاً؟

قَالَ: لَيْسَ فِي هَذَا شَكٌّ إِنَّهُ كَمَا أَقُولُ لَكَ.

علی بن سعیدگوید: زراره به من گفت: در باره مردی که پدر و مادر و برادران مادری اش را بر جای می‌گذارد چه می‌گویی؟

گفتم: مادر یک ششم می‌گیرد و باقی مانده برای پدر است؛ پس اگر میت برادرانی داشته باشند. مادر یک ششم می‌گیرد.

هم چنین زراره گفت: همانا اینان برادران پدری وبرادران مادری هستند که سهم بیشتری دارند اگر به برادران مادری یک سوم دهند و به مادر یک ششم، وهمانا سهم مادر به این خاطر به یک ششم تغییر می‌یابد و برادران پدری و مادری مانع او می‌گردند، که پدر و خرج برادران میت را می‌دهد. بنا بر این سهمش افزون می‌شود. به همین خاطر از سهم مادر کاسته می‌گردد. اما برادران مادری در این مسأله دخالتی ندارند و مانع مادر از یک سوم نمی‌گردند.

گفتم: بنا بر این برادران مادری از مادر ارثی می‌برند؟

زراره گفت: در این مسأله هیچ شکی نیست؛ مسأله به همان صورت است که برای تو گفتم.

۷ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ قَالَ:

قُلْتُ لِزُرَارَةَ: إِنَّ بُكَيْراً حَدَّثَنِي عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام أَنَّ الْإِخْوَةَ لِلْأَبِ وَ الْأَخَوَاتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ يُزَادُونَ وَيُنْقَصُونَ، لِأَنَّهُنَّ لا يَكُنَّ أَكْثَرَ نَصِيباً مِنَ الْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ لَوْ كَانُوا مَكَانَهُنَّ، لِأَنَّ اللهَ عزّوجلّ يَقُولُ: ﴿إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَ هُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ﴾ يَقُولُ: يَرِثُ جَمِيعَ مَالِهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ، فَأَعْطَوْا مَنْ سَمَّى اللهُ لَهُ النِّصْفَ كَمَلاً وَ عَمَدُوا فَأَعْطَوُا الَّذِي سَمَّى اللهُ لَهُ الْمَالَ كُلَّهُ أَقَلَّ مِنَ النِّصْفِ وَ الْمَرْأَةُ لا تَكُونُ أَبَداً أَكْثَرَ نَصِيباً مِنْ رَجُلٍ لَوْ كَانَ مَكَانَهَا.

قَالَ: فَقَالَ زُرَارَةُ: وَ هَذَا قَائِمٌ عِنْدَ أَصْحَابِنَا لا يَخْتَلِفُونَ فِيهِ.

۸ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ جَمِيلٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: رَجُلٌ تَرَكَ ابْنَتَهُ وَ أُخْتَهُ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ.

---

۷ ـ موسی بن بکر گوید: به زراره گفتم: برادرت بکیر بن اعین از امام باقر عليه السلام حدیث آورده است که سهام برادران و خواهران پدری با سهام برادران و خواهران پدری و مادری در نوسان است وکاستی وفزونی دارد؛ چراکه خواهران پدری و خواهران پدری و مادری هیچ گاه از برادران پدری و برادران پدری و مادری سهم بیشتری نخواهند گرفت، اگر فرضاً این برادران در جای آن خواهران قرار گیرند؛ زیرا خداوند عزّوجلّ می‌فرماید: «اگر مردی بمیرد که او را فرزند نباشد و خواهر پدری وارث او باشد، سهم این خواهر یک نیمهٔ میراث است؛ و اگر آن خواهر بمیرد، این برادر وارث او خواهد بود» یعنی، همهٔ میراث او را صاحب می‌شود در صورتی که خواهرش فرزند نداشته باشد. ولی اهل سنت به خواهری که خداوند یک نیمهٔ میراث را به طور کامل به او داده وبه این برادرش که خداوند تمام میراث را به او داده کمتر از نصف می‌دهند؛ با آن که هیچ گاه نصیب زنان از نصیب مردان بیشتر نخواهد بود اگر مردان به جای آن زنان قرار بگیرند.

زراره گفت: این حکم در نزد اصحاب ما نیز چنین است که در این مسئله اختلافی ندارند.

۸ ـ عبدالله بن محمد گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: بازماندگان مردی دختر و خواهر پدر و مادری اوست.

فَقَالَ: الْمَالُ كُلُّهُ لِابْنَتِهِ.

قَالَ الْفَضْلُ: إِنَّ اللهَ ﷻ إِنَّمَا جَعَلَ لِلْأُخْتِ فَرِيضَةً إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَقَالَ: ﴿إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتٌ فَلَهٰا نِصْفُ مٰا تَرَكَ﴾ فَإِذَا كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَلَيْسَ لَهَا شَيْءٌ. فَمَنْ أَعْطَاهَا فَقَدْ خَالَفَ اللهَ وَرَسُولَهُ.

وَ كَذَلِكَ وُلْدُ الْوَلَدِ ذُكُوراً كَانُوا أَوْ إِنَاثاً وَإِنْ سَفَلُوا، فَإِنَّ الْإِخْوَةَ وَ الْأَخَوَاتِ لا يَرِثُونَ مَعَ الْوَلَدِ وَ كَذَلِكَ الْإِخْوَةُ وَ الْأَخَوَاتُ لا يَرِثُونَ مَعَ الْوَالِدَيْنِ وَلا مَعَ أَحَدِهِمَا.

قَالَ الْفَضْلُ: وَ الْعَجَبُ لِلْقَوْمِ أَنَّهُمْ جَعَلُوا لِلْأُخْتِ مَعَ الِابْنَةِ النِّصْفَ وَ هِيَ أَقْرَبُ مِنَ الْأُخْتِ وَ أَحْرَى أَنْ تَكُونَ عَلَى مُخَالَفَةِ الْكِتَابِ وَ لَمْ يَجْعَلُوا لِابْنَةِ الِابْنِ مَعَ الِابْنَةِ نِصْفاً وَ هِيَ أَقْرَبُ مِنَ الْأُخْتِ وَ أَحْرَى أَنْ تَكُونَ عَصَبَةً مِنَ الْأُخْتِ، كَمَا أَنَّ ابْنَ الِابْنِ مَعَ الْأَخِ هُوَ الْعَصَبَةُ دُونَ الْأَخِ وَ لا يَجْعَلُونَ أَيْضاً لَهَا الثُّلُثَ حَتَّى كَأَنَّهَا ابْنَةٌ مَعَ ابْنَةِ ابْنٍ كَمَا جَعَلُوا لِلْأُخْتِ النِّصْفَ كَأَنَّهَا أَخٌ مَعَ الِابْنَةِ.

فرمود: همه اموال برای دختر او است.

فضل گوید: به راستی که خداوند ﷻ هرگاه که میت بدون فرزند باشد، برای خواهر سهمی معیّن نمود وفرمود: «اگر مردی بمیرد که فرزندی نداشته باشد و دارای خواهری باشد، نصف ترکه از آن خواهرش خواهد بود» پس هرگاه میت فرزند داشته باشد، خواهر سهمی ندارد. پس هرکس که به این خواهر سهمی بپردازد، به راستی که با خدا ورسولش مخالفت نموده است.

و هم چنین فرزند فرزند، چه پسر باشند و چه دختر ـ گرچه در درجه‌های پایین باشد ـ همین حکم را دارند. پس برادران و خواهران با وجود فرزند ارثی نخواهند داشت وهم‌چنین برادران و خواهران با وجود والدین ـ و هم چنین با وجود یکی از والدین ـ ارث نمی‌برند.

فضل گوید: شگفتا از اهل تسنن که با وجود دختر، برای خواهر نصف میراث را قرار داده‌اند در حالی که دختر از خواهر به میت نزدیک‌تر است وحکم آنان به مخالفت با قرآن سزاوارتر است؛ ولی با وجود دختر برای دختر پسر، نصف میراث قرار نداده‌اند، در حالی که دختر پسر از خواهر به میت نزدیک‌تر است و شایسته است که عصبه خواهر شود، همان طور که با وجود برادر، پسر پسر عصبه شمرده می شود؛ نه برادر. و هم چنین برای او یک سوم نیز قرار نداده‌اند به حدی که او، مانند دختری همراه دختر پسر است، همان طور که برای خواهر نصف قرار دادند، مانند این که او برادری همراه دختر است.

فَلَيْسَ لَهُمْ فِي أَمْرِ الْأُخْتِ كِتَابٌ وَ لا سُنَّةٌ جَامِعَةٌ وَ لا قِيَاسٌ. وَابْنَةُ الِابْنِ كَانَتْ أَحَقَّ أَنْ تُفَضَّلَ عَلَى الْأُخْتِ مِنَ الْأُخْتِ [أَنْ تُفَضَّلَ عَلَى ابْنَةِ الِابْنِ] إِذَا كَانَتِ ابْنَةُ الِابْنِ ابْنَةَ الْمَيِّتِ وَ الْأُخْتُ ابْنَةُ الْأُمِّ وَ اللهُ الْمُسْتَعَانُ.

قَالَ: وَ الْإِخْوَةُ وَ الْأَخَوَاتُ مِنَ الْأَبِ يَقُومُونَ مَقَامَ الْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ إِذَا لَمْ يَكُنْ إِخْوَةٌ وَ أَخَوَاتٌ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ يَرِثُونَ كَمَا يَرِثُونَ وَ يَحْجُبُونَ كَمَا يَحْجُبُونَ وَ هَذَا مُجْمَعٌ عَلَيْهِ.

إِنْ مَاتَ رَجُلٌ وَ تَرَكَ أَخاً لِأَبٍ [وَ] أُمٍّ فَالْمَالُ كُلُّهُ لَهُ وَ كَذَلِكَ إِنْ كَانَا أَخَوَيْنِ أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَالْمَالُ بَيْنَهُمْ بِالسَّوِيَّةِ.

وَ إِنْ تَرَكَ أُخْتاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَلَهَا النِّصْفُ بِالتَّسْمِيَةِ وَ الْبَاقِي مَرْدُودٌ عَلَيْهَا لِأَنَّهَا أَقْرَبُ الْأَرْحَامِ وَ هِيَ ذَاتُ سَهْمٍ وَ كَذَلِكَ إِنْ تَرَكَ أُخْتَيْنِ أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَلَهُنَّ الثُّلُثَانِ بِالتَّسْمِيَةِ وَ الْبَاقِي يُرَدُّ عَلَيْهِنَّ بِسِهَامِ ذَوِي الْأَرْحَامِ.

وَ إِنْ كَانُوا إِخْوَةً وَ أَخَوَاتٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَالْمَالُ بَيْنَهُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

پس آنان در باره مسأله خواهر، نه کتابی، نه سنت جامعی و نه قیاسی دارند. ودختر پسر از خواهر ـ اگر بر دختر پسر برتری داده شود ـ سزاوارتر است که بر او برتری داده شود؛ و خداوند کمک رسان است.

فضل گوید: هرگاه برادران و خواهران پدر و مادری نباشند، برادران و خواهران پدری به جای آن‌ها می‌نشینند و مانند آنان ارث می‌برند و مانند آنان مانع ارث می‌شوند و این مسأله اجماعی است.

اگر مردی بمیرد و برادر پدر و مادری بر جای نهد، همه اموال برای اوست و هم چنین اگر دو برادر یا بیشتر باشند اموال به صورت یکسان بین آن‌ها تقسیم می‌شود.

و اگر خواهر پدر و مادری بر جای گذارد، نصف ترکه به واسطه صاحب سهم بودن از آنِ اوست وبقیه آن به او بازگردانده می‌شود؛ زیرا نزدیک‌ترین خویشاوند وصاحب سهام است. وهم چنین اگر دو خواهر یا بیشتر بر جای گذارد، دو سوم به واسطه صاحب سهام بودن و مابقی به واسطه سهام خویشاوندان به آنان پرداخت می‌گردد.

و اگر برادران و خواهران پدر و مادری باشند، اموال به صورت «سهمیه پسر دو برابر دختر» بین آنان تقسیم می‌گردد.

وَ كَذَلِكَ إِخْوَةٌ وَ أَخَوَاتٌ مِنَ الْأَبِ يَقُومُونَ مَقَامَ الْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأَبِ وَالْأُمِّ إِذَا لَمْ يَكُنْ إِخْوَةٌ وَأَخَوَاتٌ لِأَبٍ وَأُمٍّ.

وَإِنْ تَرَكَ أَخاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ أَخاً لِأَبٍ فَالْمَالُ كُلُّهُ لِلْأَخِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ وَ سَقَطَ الْأَخُ لِلْأَبِ وَ لا تَرِثُ الْإِخْوَةُ مِنَ الْأَبِ ذُكُوراً كَانُوا أَوْ إِنَاثاً مَعَ الْإِخْوَةِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ ذُكُوراً كَانُوا أَوْ إِنَاثاً فَإِنْ تَرَكَ أُخْتاً لِأَبٍ وَأُمٍّ وَأُخْتاً لِأَبٍ فَالْمَالُ كُلُّهُ لِلْأُخْتِ لِلْأَبِ وَالْأُمِّ.

وَإِنْ تَرَكَ أُخْتاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ أَخاً لِأَبٍ فَالْمَالُ كُلُّهُ لِلْأُخْتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ يَكُونُ لَهَا النِّصْفُ بِالتَّسْمِيَةِ وَ يَكُونُ مَا بَقِيَ لَهَا وَهِيَ أَقْرَبُ أُولِي الْأَرْحَامِ لِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:

أَعْيَانُ بَنِي الْأَبِ أَحَقُّ بِالْمِيرَاثِ مِنْ وُلْدِ الْعَلَّاتِ.

وَ هَذَا مُجْمَعٌ عَلَيْهِ مِنْ قَوْلِهِ ﷺ.

وَ إِنْ تَرَكَ أَخاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ أَخاً لِأُمٍّ فَلِلْأَخِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْأَخِ لِلْأَبِ وَالْأُمِّ وَ إِنَّمَا تَسْقُطُ الْإِخْوَةُ مِنَ الْأَبِ، لِأَنَّهُمْ لا يَقُومُونَ مَقَامَ الْإِخْوَةِ مِنَ الْأَبِ وَالْأُمِّ، إِذَا لَمْ يَكُنْ إِخْوَةٌ لِأَبٍ وَ أُمٍّ كَمَا يَقُومُ الْإِخْوَةُ مِنَ الْأَبِ مَقَامَ الْإِخْوَةِ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ، إِذَا لَمْ يَكُنْ إِخْوَةٌ لِأَبٍ وَ أُمٍّ.

و هم چنین برادران و خواهران پدری در زمانی که برادران و خواهران پدر و مادری نباشند، به جای آن‌ها هستند.

و اگر برادر پدر و مادری و برادر پدری بر جای نهد، همه اموال برای برادر پدر و مادری است و برادر پدری ساقط می‌گردد و برادران و خواهران پدری با وجود برادران و خواهران پدر و مادری ارث نمی‌برند.

و اگر خواهر پدر و مادری و خواهر پدری بر جای نهد، همه اموال برای خواهر پدر و مادری است و اگر خواهر پدر و مادری و برادر پدری بر جای نهد، اموال برای خواهر پدر و مادری است. به این صورت که نصف اموال با واسطه صاحب سهام بودن بقیه آن نیز برای اوست و او نزدیک‌ترین خوشاوندان است؛ زیرا پیامبر ﷺ فرمود: «فرزندان شخص که از یک مادر هستند از فرزندانی که از مادرهای مختلف اند به میراث سزاوار ترند». و این مسأله اجماعی است که از فرمایش پیامبر ﷺ به دست آمده است.

و اگر برادر پدر و مادری و برادر مادری بر جای نهد، یک ششم برای برادر مادری است و بقیه آن برای برادر پدر و مادری. و همانا برادران پدری به این جهت ساقط می‌شوند که آن‌ها به جای برادران پدر و مادری نمی‌نشینند؛ آن طور که برادران پدری جایگزین برادران پدر و مادری می‌شوند.

وَإِنْ تَرَكَ إِخْوَةً وَ أَخَوَاتٍ لِأَبٍ وَ أُمّ وَ أَخاً وَ أُخْتاً لِأُمّ فَلِلْأَخِ وَ الْأُخْتِ مِنَ الْأُمِّ الثُّلُثُ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ وَ مَا بَقِيَ فَبَيْنَ الْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

وَ إِنْ تَرَكَ أُخْتاً لِأَبٍ وَ أُمّ وَ أَخاً وَ أُخْتاً لِأُمّ فَلِلْأَخِ وَ الْأُخْتِ لِلْأُمِّ الثُّلُثُ وَ لِلْأُخْتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ النِّصْفُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِمَا عَلَى قَدْرِ أَنْصِبَائِهِمَا.

وَ إِنْ تَرَكَ إِخْوَةً لِأُمّ وَ أَخاً لِأَبٍ فَلِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ الثُّلُثُ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْأَخِ لِلْأَبِ.

وَ إِنْ تَرَكَ أُخْتَيْنِ لِأَبٍ وَ أُمّ وَ أَخاً لِأُمّ أَوْ أُخْتاً لِأُمّ فَلِلْأُخْتَيْنِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ الثُّلُثَانِ وَلِلْأَخِ أَوِ الْأُخْتِ مِنَ الْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِمْ عَلَى قَدْرِ أَنْصِبَائِهِمْ.

واگر برادران و خواهران پدر و مادری و یک برادر و خواهر مادری بر جای گذارد، یک سوم برای برادر و خواهر مادری است که به صورت مساوی بین آنان تقسیم گردد. وباقی‌مانده میراث بین برادران و خواهران پدر و مادری به صورت «سهمیه پسر دو برابر خواهر» تقسیم می‌گردد.

واگر خواهر پدر و مادری و برادر و خواهر مادری بر جای نهد، یک سوم برای برادر و خواهر مادری است و نصف برای خواهر پدری و مادری وباقی‌مانده میراث به نسبت سهام هر کدام به آنان باز گردانده می‌شود.

و اگر برادران مادری و برادر پدری بر جای گذارد، یک سوم برای برادران مادری است که پسر و دختر در آن حقی یکسان دارند و باقی مانده از آن برادر پدری است.

و اگر دو خواهر پدر و مادری و برادر مادری و یا خواهر مادری بر جای گذارد، دو سوم برای خواهران پدر و مادری و یک ششم برای برادر یا خواهر مادری است. و باقی مانده به نسبت سهام هر کدام به آنان باز گردانده می‌شود.

وَ إِنْ تَرَكَ أُخْتاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ إِخْوَةً لِأُمٍّ وَ ابْنَ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَلِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ الثُّلُثُ وَلِلْأُخْتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ النِّصْفُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِنَّ عَلَى قَدْرِ أَنْصِبَائِهِنَّ وَ يَسْقُطُ ابْنُ الْأَخِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ.

وَ إِنْ تَرَكَ أَخاً لِأَبٍ وَ ابْنَ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَالْمَالُ كُلُّهُ لِلْأَخِ لِلْأَبِ لِأَنَّهُ أَقْرَبُ بِبَطْنٍ وَ قَرَابَتُهُمَا مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ وَ لَا يُشْبِهُ هَذَا أَخاً لِأُمٍّ وَ ابْنَ أَخٍ لِأَبٍ، لِأَنَّ قَرَابَتَهُمَا مِنْ جِهَتَيْنِ فَيَأْخُذُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِنْ جِهَةِ قَرَابَتِهِ.

وَ إِنْ تَرَكَ ثَلَاثَةَ بَنِي إِخْوَةٍ مُتَفَرِّقِينَ فَلِابْنِ الْأَخِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِابْنِ الْأَخِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ وَ سَقَطَ الْبَاقُونَ، وَبَنُو الْإِخْوَةِ مِنَ الْأَبِ وَ بَنَاتُ الْإِخْوَةِ مِنَ الْأَبِ يَقُومُونَ مَقَامَ بَنِي الْإِخْوَةِ وَ بَنَاتِ الْإِخْوَةِ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ إِذَا لَمْ يَكُنْ بَنُو إِخْوَةٍ وَ أَخَوَاتٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَ أَخٍ لِأُمٍّ فَلِابْنِ الْأَخِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ نَصِيبُ أُمِّهِ وَ مَا بَقِيَ فَلِابْنِ الْأَخِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ نَصِيبُ أَبِيهِ.

واگر خواهر پدر و مادری و برادران مادری و پسر برادر پدر و مادری بر جای گذارد، یک سوم برای برادران مادری و نصف برای خواهر پدر و مادری است وباقی‌مانده آن به نسبت سهام هر کدام به آنان باز گردانده می‌شود وارث پسر برادر پدر و مادری ساقط می‌گردد.

و اگر برادر پدری وپسر برادر پدر و مادری بر جای نهد، همه میراث برای برادر پدری است؛ زیرا یک نسل به میت نزدیک‌تر است وخویشاوندی آن دو از یک جهت است. پس هر کدام سهمی که جهت خویشاوندی اش را دارد می‌گیرد.

و اگر سه پسر برادرکه از برادرهای مختلف اند بر جای گذارد، یک ششم برای پسر برادر مادری است و باقی مانده برای پسر برادر پدر و مادری است و بقیه ورّاث ساقط می‌گردند.

وهنگامی که پسران برادران ودختران خواهران پدر و مادری نباشند، پسران و دختران برادران وخواهران پدری جایگزین آن‌ها می‌شوند. پس اگر پسر برادر پدر و مادری و پسر برادر مادری بر جای نهد، یک ششم برای پسر برادر مادری است که سهم مادرش است وباقی‌مانده از آنِ پسر برادر پدر و مادری است است که سهم پدرش است.

وَ كَذَلِكَ ابْنَةُ أُخْتٍ مِنَ الْأُمِّ وَ بِنْتُ الْأُخْتِ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ يَقُمْنَ كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا مَقَامَ أُمِّهَا وَ تَرِثُ مِيرَاثَهَا.

وَ إِنْ تَرَكَ أَخاً لِأُمٍّ وَ ابْنَ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَلِلْأَخِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِابْنِ الْأَخِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ لِأَنَّهُ يَقُومُ مَقَامَ أَبِيهِ.

فَإِنْ تَرَكَ أَخاً لِأُمٍّ وَ ابْنَةَ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَلِلْأَخِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ لِابْنَةِ الْأَخِ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ النِّصْفُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهَا لِأَنَّهَا تَرِثُ مِيرَاثَ أَبِيهَا.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَةَ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ أَخٍ لِأُمٍّ وَ ابْنَ ابْنِ أَخٍ لِأَبٍ فَلِابْنِ الْأَخِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِابْنِ ابْنِ الْأَخِ لِلْأَبِ يَأْخُذُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا حِصَّةَ مَنْ يَتَقَرَّبُ بِهِ.

وَ كَذَلِكَ إِنْ تَرَكَ ابْنَ أَخٍ لِأُمٍّ وَ ابْنَ ابْنِ [ابْنِ] أَخٍ لِأَبٍ فَلِابْنِ الْأَخِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِابْنِ ابْنِ [ابْنِ] الْأَخِ لِلْأَبِ.

وهم چنين دختر خواهر مادری و دختر خواهر پدر و مادری، هر كدام جايگزين مادر خود می‌شوند و ميراث او را می‌گيرند.

و اگر برادر مادری و پسر برادر پدر و مادری بر جای گذارد، يک ششم برای برادر مادری است و باقی مانده از آن پسر برادر پدر و مادری است؛ زيرا او به جای پدرش می‌نشيند.

پس اگر برادر مادری و دختر برادر پدر و مادری بر جای گذارد، يک ششم از آن برادر مادری و نصف برای دختر برادر پدر و مادری است وباقی‌مانده نيز به دختر برادر بازگردانده می‌شود؛ زيرا او ميراث پدرش را می‌گيرد.

واگر پسر برادر ومادری ودختر برادر پدر ومادری بر جای نهد، اموال بين آنان تقسيم می‌شود به اين صورت كه پسر دو برابر دختر می‌گيرد.

واگر پسر برادر مادری وپسر پسر برادر پدری برجای نهد، برای پسر برادر مادری يک ششم وباقی‌مانده تركه از آنِ پسر پسر برادر پدری خواهد بود كه هر كدام سهم خود را به سبب خويشاوندی می‌گيرند.

پس اگر پسر برادر مادری و پسر پسر پسر برادر پدری بر جای نهد، يک ششم برای پسر برادر مادری است و بقيه آن برای پسر پسر پسر برادر پدری است.

وَإِنْ تَرَكَ ابْنَةَ أَخِيهِ وَ ابْنَ أُخْتِهِ فَلِابْنَةِ أَخِيهِ الثُّلُثَانِ نَصِيبُ الْأَخِ وَ لِابْنِ أُخْتِهِ الثُّلُثُ نَصِيبُ الْأُخْتِ

وَ إِنْ تَرَكَ أُخْتاً لِأُمٍّ وَ ابْنَ أُخْتٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَلِلْأُخْتِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ لِابْنِ الْأُخْتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ النِّصْفُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِمَا عَلَى قَدْرِ سِهَامِهِمَا.

فَإِنْ تَرَكَ أُخْتَيْنِ لِأُمٍّ وَ ابْنَ أُخْتٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَلِلْأُخْتَيْنِ لِلْأُمِّ الثُّلُثُ وَ لِابْنِ الْأُخْتِ الثُّلُثَانِ بَيْنَهُمَا.

وَ كَذَلِكَ إِنْ تَرَكَ أُخْتاً لِأُمٍّ وَ بَنِي أَخَوَاتٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَلِلْأُخْتِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَلِبَنِي الْأَخَوَاتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ الثُّلُثَانِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِمْ وَ لا يُشْبِهُ هَذَا وُلْدَ الْوَلَدِ، لِأَنَّ وُلْدَ الْوَلَدِ هُمْ وُلْدٌ؛ يَرِثُونَ مَا يَرِثُ الْوَلَدُ وَ يَحْجُبُونَ مَا يَحْجُبُ الْوَلَدُ، فَحُكْمُهُمْ حُكْمُ الْوَلَدِ وَ وُلْدُ الْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ لَيْسُوا بِإِخْوَةٍ وَ لا يَرِثُونَ فِي كُلِّ مَوْضِعٍ مَا يَرِثُ الْإِخْوَةُ وَ لا يَحْجُبُونَ مَا تَحْجُبُ الْإِخْوَةُ؛ لِأَنَّهُ لا يَرِثُ مَعَ أَخٍ لِأَبٍ وَ لا يَحْجُبُونَ الْأُمَّ وَ لَيْسَ سَهْمُهُمْ بِالتَّسْمِيَةِ كَسَهْمِ الْوَلَدِ إِنَّمَا يَأْخُذُونَ مِنْ طَرِيقِ سَبَبِ الْأَرْحَامِ وَ لا يُشْبِهُونَ أَمْرَ الْوَلَدِ.

و اگر دختر برادر و پسر خواهرش را بر جای نهد، دو سوم سهم دختر برادر است که سهم برادر می‌باشد و یک سوم سهم پسر دختر است که سهم خواهر می‌باشد.

و اگر خواهر مادری و پسر خواهر پدر و مادری بر جای می‌نهد، یک ششم برای خواهر مادری است و نصف برای پسر خواهر پدر و مادری و باقی مانده ترکه به نسبت ترکه به نسبت سهام هر کدام به آن‌ها بر گردانده می‌شود.

پس اگر دو خواهر مادری و یک پسر خواهر پدر و مادری بر جای نهد، یک سوم برای دو خواهر مادری و دو سوم از آن پسر خواهری است.

و هم چنین اگر خواهر مادری و پسران خواهران پدر و مادری بر جای نهد، یک ششم برای خواهر مادری، دو سوم برای پسران خواهران پدر و مادری خواهد بود؛ به این صورت که پسران سهمیه دو دختر را دارند و باقی مانده اموال به پسران خواهران برگردانده می‌شود. این مسأله مانند مسأله فرزندان فرزند نیست، زیرا فرزندان فرزند، فرزند محسوب می‌شوند و همانند فرزند، ارث می‌برند و مانع ارث بری می‌شوند. بنا بر این حکم فرزند را دارند. اما فرزندان برادران و خواهران برادر میت نیستند و در هر جایی که برادران ارث می‌برند، ارث نمی‌برند و در تمام مواردی که برادران مانع ارث بری می‌شوند، مانع نمی‌گردند؛ زیرا آن‌ها با وجود برادر پدری ارث نمی‌برند و مانع ارث بری مادر میت نیز نمی‌گردند و سهم آنان مانند سهم فرزندان، مشخص شده نیست؛ همانا از طریق خویشاوندی ارث می‌برند و مسأله آنان شبیه مسأله فرزندان نیست.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنِ أَخٍ لِأُمٍّ وَ ابْنَةَ ابْنِ أَخٍ لِأُمٍّ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنَةِ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَةَ ابْنِ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ.

فَإِنْ كَانَتْ بِنْتُ الْأَخِ وَ ابْنُ الْأَخِ أَبُوهُمَا وَاحِداً فَلِابْنِ بِنْتِ الْأَخِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ الثُّلُثُ وَ لِابْنَةِ ابْنِ الْأَخِ الثُّلُثَانِ.

وَ إِنْ كَانَ أَبُو ابْنَةِ الْأَخِ غَيْرَ أَبِي ابْنِ الْأَخِ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ يَرِثُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِيرَاثَ جَدِّهِ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنَةِ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَةَ ابْنَةِ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَإِنْ كَانَتْ أُمُّهُمَا وَاحِدَةً فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ وَ إِنْ لَمْ تَكُنْ أُمُّهُمَا وَاحِدَةً فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنَةِ أَخٍ لِأُمٍّ وَ ابْنَ ابْنَةِ أَخٍ لِأَبٍ فَلِابْنِ ابْنَةِ الْأَخِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِابْنِ ابْنَةِ الْأَخِ لِلْأَبِ

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَةَ ابْنَةِ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَةَ الْأَخِ لِأُمٍّ فَلِابْنَةِ الْأَخِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِابْنَةِ ابْنَةِ الْأَخِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ.

پس اگر پسر پسر برادر مادری و دختر پسر برادر پدر و مادری بر جای گذارد، اموال بین آنان به دو نیم تقسیم می‌گردد.

پس اگر پسر دختر برادر پدر و مادری و دختر پسر برادر پدر و مادری بر جای نهد، اگر دختر برادر و پسر برادر پدرشان یکی باشد، یک سوم برای پسر دختر برادر و دو سوم برای دختر پسر برادر است. و اگر پدر دختر برادر، پدر پسر برادر نباشد، اموال بین پسر و دختر به دو نیم تقسیم می‌گردد؛ هر کدام میراث پدربزرگ خود را می‌گیرند.

پس اگر پسر دختر برادر پدر و مادری و دختر دختر برادر پدر و مادری بر جای نهد؛ اگر مادرشان یکی باشد، اموال به صورت «سهمیه پسر دو برابر دختر» بین آن‌ها تقسیم می‌گردد. و اگر مادرشان یکی نباشد، اموال بین آن‌ها به دو نیم تقسیم می‌شود.

پس اگر پسر دختر برادر مادری و پسر دختر برادر پدری بر جای نهد یک ششم برای پسر دختر برادر مادری است وباقی‌مانده میراث از آن پسر دختر برادری پدری خواهد بود.

و اگر دختر دختر برادر پدر و مادری و دختر برادر مادر بر جای گذارد، یک ششم برای دختر برادر مادری وباقی‌مانده از آنِ دختر دختر برادر پدر و مادری است.

وَإِنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنَةِ أُخْتٍ وَ ابْنَ ابْنِ أُخْتٍ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا عَلَى ثَلَاثَةٍ لِابْنِ ابْنِ الْأُخْتِ الثُّلُثَانِ وَ لِابْنِ ابْنَةِ الْأُخْتِ الثُّلُثُ إِنْ كَانَتِ الْأُمُّ وَاحِدَةً.

فَإِنْ كَانَا مِنْ أُخْتَيْنِ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَ أُخْتٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَةَ أُخْتٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَ ابْنِ أُخْتٍ أُخْرَى لِأَبٍ وَ أُمٍّ، فَإِنْ كَانَتْ أُمُّ ابْنَةِ الْأُخْتِ وَ ابْنِ الْأُخْتِ وَاحِدَةً فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ وَ سَقَطَ ابْنُ ابْنِ الْأُخْتِ الْأُخْرَى، وَإِنْ كَانَتْ أُمُّ ابْنِ الْأُخْتِ غَيْرَ أُمِّ ابْنَةِ الْأُخْتِ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

(۲۳)
بَابُ الْجَدِّ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ جَمِيعاً عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ فَرِيضَةِ الْجَدِّ.

و اگر پسر دختر خواهر و پسرپسر خواهر بر جای می‌گذارد، اموال بین آن‌ها به سه قسمت تقسیم می‌گردد: دو سوم از آنِ پسر پسر خواهر و یک سوم از آنِ پسر دختر خواهر است؛ درصورتی که مادرشان یکی باشد. پس اگر از دو خواهر باشند، اموال بین آن‌ها به دو نیم تقسیم می‌شود.

و اگر پسر خواهر پدر و مادری و دختر خواهر پدر ومادری و پسر پسر خواهر دیگر پدر و مادری بر جای گذارد، اگر مادر دختر خواهر و پسر خواهر، یکی باشد، اموال بین آن دو به صورت «سهمیه پسر دو برابر دختر» تقسیم می‌شود و پسر پسر خواهر دیگر، ساقط می‌گردد. و اگر مادرشان یکی نباشد، اموال بین آن دو به دو نیم تقسیم می‌شود.

بخش بیست و سوم
میراث پدر بزرگ

۱ ـ زراره گوید: از امام باقر عليه السلام درباره میراث پدربزرگ پرسیدم.

فَقَالَ: مَا أَعْلَمُ أَحداً مِنَ النَّاسِ قَالَ فِيهَا إِلَّا بِالرَّأْيِ إِلَّا عَلِيٌّ عليه السلام فَإِنَّهُ قَالَ فِيهَا بِقَوْلِ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وآله.

الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام مِثْلَهُ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ زُرَارَةَ وَ بُكَيْرٍ وَ الْفُضَيْلِ وَ مُحَمَّدٍ وَ بُرَيْدٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام قَالَ:

إِنَّ الْجَدَّ مَعَ الْإِخْوَةِ مِنَ الْأَبِ يَصِيرُ مِثْلَ وَاحِدٍ مِنَ الْإِخْوَةِ مَا بَلَغُوا.

قَالَ: قُلْتُ: رَجُلٌ تَرَكَ أَخَاهُ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ وَ جَدَّهُ، أَوْ قُلْتُ: تَرَكَ جَدَّهُ وَ أَخَاهُ لِأَبِيهِ وَأُمِّهِ.

قَالَ: الْمَالُ بَيْنَهُمَا وَ إِنْ كَانَا أَخَوَيْنِ أَوْ مِائَةَ أَلْفٍ فَلَهُ مِثْلُ نَصِيبِ وَاحِدٍ مِنَ الْإِخْوَةِ.

فرمود: هر که دربارهٔ میراث پدر بزرگ فتوا داده است به رأی شخصی خود فتوا داده است، جز امیر مؤمنان علی علیه السلام که فتوای او بر اساس سخن پیامبر خدا صلی الله علیه وآله است.

۲ ـ زراره گوید: امام (باقر علیه السلام و یا امام صادق علیه السلام) فرمود:

پدر بزرگ پدری در ردیف برادران پدری قرار می‌گیرد و مانند یک برادر ارث می‌برد، هر چند تعداد برادران بالا رود.

عرض کردم: اگر کسی بمیرد و وارثان او فقط یک برادر پدری و مادری با یک جد پدری باشند (میراث جد چگونه خواهد بود؟)

فرمود: تمام میراث به نسبت مساوی بین آن دو تقسیم می‌شود و اگر دو برادر باشند یا صد هزار برادر باشند، جد مانند یک تن از آن صد هزار سهم خواهد برد.

قَالَ: قُلْتُ: رَجُلٌ تَرَكَ جَدَّهُ وَ أُخْتَهُ.

فَقَالَ: لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ وَ إِنْ كَانَتَا أُخْتَيْنِ فَالنِّصْفُ لِلْجَدِّ وَ النِّصْفُ الْآخَرُ لِلْأُخْتَيْنِ، وَ إِنْ كُنَّ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَعَلَى هَذَا الْحِسَابِ وَ إِنْ تَرَكَ إِخْوَةً وَ أَخَوَاتٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ أَوْ لِأَبٍ وَ جَدّاً فَالْجَدُّ أَحَدُ الْإِخْوَةِ فَالْمَالُ بَيْنَهُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

قَالَ زُرَارَةُ: هَذَا مِمَّا لا يُؤْخَذُ عَلَيَّ فِيهِ قَدْ سَمِعْتُهُ مِنْ أَبِيهِ وَ مِنْهُ قَبْلَ ذَلِكَ، وَلَيْسَ عِنْدَنَا فِي ذَلِكَ شَكٌّ وَ لا اخْتِلافٌ.

٣ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ الْجُعْفِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ:

الْجَدُّ يُقَاسِمُ الْإِخْوَةَ مَا بَلَغُوا وَ إِنْ كَانُوا مِائَةَ أَلْفٍ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ امْرَأَتَهُ وَ أُخْتَهُ وَ جَدَّهُ.

قَالَ: هَذِهِ مِنْ أَرْبَعَةِ أَسْهُمٍ لِلْمَرْأَةِ الرُّبُعُ وَ لِلْأُخْتِ سَهْمٌ وَ لِلْجَدِّ سَهْمَانِ.

عرض کردم: اگر کسی بمیرد و بازماندگان او فقط یک جد و یک خواهر باشند، چطور؟ فرمود: برای یک مرد برابر با سهم دو زن؛ و اگر یک جد باشد با دو خواهر، یک نیمهٔ میراث از آنِ جد و نیمهٔ دیگر از آنِ دو خواهر خواهد بود واگر خواهران او بیشتر باشند، بر همین مقیاس سهم خود را می‌برند واگر کسی بمیرد وچند خواهر وبرادر پدری و مادری یا چند خواهر و برادر پدری با یک جد داشته باشد، جد او نیز مانند یکی از برادران ارث می‌برد و همهٔ میراث بین آنان به مقیاس مرد دو برابر زن تقسیم می‌شود.

زراره می‌گوید: در این فتوا هیچ کس بر من ایرادی ندارد؛ من این فتوا را از پدربزرگوارش امام باقر عليه السلام و از خود امام صادق عليه السلام شنیده‌ام. ما در این مسئله تردید و اختلافی نداریم.

۳ ـ اسماعیل جعفی گوید: از امام باقر عليه السلام شنیدم که می‌فرمود: پدر بزرگ در تقسیم ارث با برادران میت شریک می‌گردد؛ هر تعدادی که باشند؛ گرچه صد هزار نفر باشند.

۴ ـ ابو عبیده گوید: امام باقر عليه السلام در باره کسی که بمیرد و زن، خواهر و جدش وارثان او باشند، فرمود:

باید همهٔ میراث را به چهار قسمت تقسیم کنند: یک چهارم به زن، یک سهم به خواهر و دو سهم به جدش بدهند.

۵ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ فِي سِتَّةِ إِخْوَةٍ وَ جَدٍّ قَالَ: لِلْجَدِّ السُّبُعُ.

٦ ـ وَ عَنْهُ عَنْ عُبَيْسِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ مُشْمَعِلِّ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ تَرَكَ خَمْسَةَ إِخْوَةٍ وَ جَدّاً.

قَالَ: هِيَ مِنْ سِتَّةٍ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ سَهْمٌ.

٧ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

الْإِخْوَةُ مَعَ الْجَدِّ يَعْنِي أَبَا الْأَبِ يُقَاسِمُ الْإِخْوَةَ مِنَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ وَ الْإِخْوَةَ مِنَ الْأَبِ يَكُونُ الْجَدُّ كَوَاحِدٍ مِنْهُمْ مِنَ الذُّكُورِ.

٨ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ:

---

۵ ـ ابو بصیر گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

اگر شش برادر با یک جد وارث کسی باشند، سهم جد یک هفتم میراث است.

۶ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام درباره کسی که بمیرد و وارثان او فقط پنج برادر و یک جد باشند، فرمود:

میراث را به شش قسمت مساوی تقسیم می‌کنند و به هر کدامشان یک سهم می‌دهند.

۷ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

برادران پدری با پدر بزرگ پدری سهیم و شریک می‌شوند و پدر بزرگ پدری همانند یک تن از برادران پدری ارث خواهد برد.

۸ ـ زراره گوید:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ تَرَكَ أَخَاهُ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ وَ جَدَّهُ.

قَالَ: الْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ وَ لَوْ كَانَا أَخَوَيْنِ أَوْ مِائَةً كَانَ الْجَدُّ مَعَهُمْ كَوَاحِدٍ مِنْهُمْ لِلْجَدِّ مَا يُصِيبُ وَاحِداً مِنَ الْإِخْوَةِ.

قَالَ: وَإِنْ تَرَكَ أُخْتَهُ فَلِلْجَدِّ سَهْمَانِ وَ لِلْأُخْتِ سَهْمٌ وَ إِنْ كَانَتَا أُخْتَيْنِ فَلِلْجَدِّ النِّصْفُ وَ لِلْأُخْتَيْنِ النِّصْفُ.

قَالَ: وَ إِنْ تَرَكَ إِخْوَةً وَ أَخَوَاتٍ مِنْ أَبٍ وَ أُمٍّ كَانَ الْجَدُّ كَوَاحِدٍ مِنَ الْإِخْوَةِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

۹ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ امْرَأَتَهُ وَ أُخْتَهُ وَ جَدَّهُ قَالَ:

هَذَا مِنْ أَرْبَعَةِ أَسْهُمٍ لِلْمَرْأَةِ الرُّبُعُ وَ لِلْأُخْتِ سَهْمٌ وَ لِلْجَدِّ سَهْمَانِ.

۱۰ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ وَ جَمِيلِ ابْنِ دَرَّاجٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَانِ الْجُعْفِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: الْجَدُّ يُقَاسِمُ الْإِخْوَةَ مَا بَلَغُوا وَ إِنْ كَانُوا مِائَةَ أَلْفٍ.

از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی بمیرد و وارثان او فقط یک برادر پدری و مادری با پدر بزرگ پدری باشند (سهام آنان چگونه خواهد بود؟)

فرمود: همهٔ میراث به تساوی بین آن دو تقسیم می‌شود و اگر دو برادر یا صد برادر باشند، جد پدری در ردیف آنان قرار می‌گیرد و همانند یک تن از برادران میت ارث می‌برد.

فرمود: اگر کسی بمیرد وبازماندگان او خواهر وپدر بزرگ باشند، برای جد دو سهم وبرای خواهر یک سهم خواهد بود واگر دو خواهر باشند، یک نیمهٔ میراث از آن جد ونیمهٔ دیگر از آن دو خواهر خواهد بود.

فرمود: اگر بازماندگان کسی برادران وخواهران تنی باشند، پدربزرگ همانند یک برادر در کنار آنان قرار می‌گیرد و سهم هر مرد برابر سهم دو زن خواهد بود.

۹ ـ ابو عبیده گوید: امام باقر عليه السلام در باره مردی که از دنیا می‌رود و همسر، خواهر و جد خود را بر جای می‌گذارد فرمود:

این مسأله از چهار سهم محاسبه می‌شود: زن یک چهارم، خواهر، یک سهم وجد دو سهم ارث می‌برد.

۱۰ ـ اسماعیل بن عبدالرحمان جعفی گوید: از امام باقر عليه السلام شنیدم که می‌فرمود: پدر بزرگ با برادران در یک مقیاس شریک می‌شود، هر تعدادی باشند، گرچه صد هزار باشند.

۱۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: أَخٌ لِأَبٍ وَ جَدٌّ.

قَالَ: الْمَالُ بَيْنَهُمَا سَوَاءً.

(۲٤)

بَابُ الْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ مَعَ الْجَدِّ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ تَرَكَ أَخَاهُ لِأُمِّهِ لَمْ يَتْرُكْ وَارِثاً غَيْرَهُ.

قَالَ: الْمَالُ لَهُ.

قُلْتُ: فَإِنْ كَانَ مَعَ الْأَخِ لِلْأُمِّ جَدٌّ؟

قَالَ: يُعْطَى الْأَخُ لِلْأُمِّ السُّدُسَ وَ يُعْطَى الْجَدُّ الْبَاقِيَ.

---

۱۱ ـ عبدالله بن سنان گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: برادر پدری در کنار پدر بزرگ چگونه ارث می‌برد؟

فرمود: تمام میراث به تساوی بین آن دو تقسیم می‌شود.

بخش بیست و چهارم

میراث برادران مادری با پدر بزرگ

۱ ـ ابن سنان گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی بمیرد ووارث او فقط برادر مادری باشد (چه حکمی دارد؟)

فرمود: همهٔ میراث از آنِ او خواهد بود.

عرض کردم: اگر در کنار این برادر مادری پدر بزرگ باشد چه صورت دارد؟

فرمود: برادر مادری یک ششم وباقی‌مانده را پدر بزرگ به ارث می‌برد.

قُلْتُ: فَإِنْ كَانَ الْأَخُ لِأَبٍ وَ جَدٌّ.
قَالَ : الْمَالُ بَيْنَهُمَا سَوَاءً.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ جَمِيعاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي الصَّبَّاحِ الْكِنَانِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام عَنِ الْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ مَعَ الْجَدِّ.
قَالَ: الْإِخْوَةُ مِنَ الْأُمِّ فَرِيضَتُهُمُ الثُّلُثُ مَعَ الْجَدِّ.

۳ ـ وَ عَنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ عُمَارَةَ عَنْ مِسْمَعٍ أَبِي سَيَّارٍ قَالَ:
سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام عَنْ رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ إِخْوَةً وَ أَخَوَاتٍ لِأُمٍّ وَ جَدّاً.
قَالَ: فَقَالَ: الْجَدُّ بِمَنْزِلَةِ الْأَخِ مِنَ الْأَبِ لَهُ الثُّلُثَانِ وَ لِلْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأُمِّ الثُّلُثُ فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَوَاءً.

عرض کردم: اگر برادر پدری با پدر بزرگ قرار بگیرد (چه صورت دارد؟)

فرمود: همهٔ میراث به تساوی بین آنان تقسیم می‌شود.

۲ ـ ابو صباح کنانی گوید: از امام صادق عليه‌السلام در باره برادران مادری که همراه جد هستند پرسیدم.

فرمود: سهم برادران مادری که همراه جد هستند، یک سوم است.

۳ ـ مسمع ابی سیّار گوید: از امام صادق عليه‌السلام پرسیدم: اگر کسی بمیرد و چند برادر و خواهر مادری با جد پدری وارثان او باشند، چه سهمی می‌برند؟

فرمود: پدر بزرگ به منزلهٔ برادر پدری بوده ودو سوم میراث از آنِ او خواهد شد وبرادران و خواهران مادری سهم مادر خود را، که یک سوم است، با نسبت برابر شریک می‌شوند.

٤ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام:
أَعْطِ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأُمِّ فَرِيضَتَهُنَّ مَعَ الْجَدِّ.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ مَعَ الْجَدِّ.
قَالَ: لِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ مَعَ الْجَدِّ نَصِيبُهُمُ الثُّلُثُ مَعَ الْجَدِّ.

٦ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سَمَاعَةَ وَصَالِحِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ عَنْ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ مَعَ الْجَدِّ.
قَالَ: لِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ فَرِيضَتُهُمُ الثُّلُثُ مَعَ الْجَدِّ.

٧ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

---

۴ ـ ابو بصیر گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:
سهم خواهران مادری را با وجود پدربزرگ بپرداز.

۵ ـ حلبی گوید: از امام صادق عليه السلام دربارۀ میراث برادران مادری با پدربزرگ پرسیدم.
فرمود: اگر برادران مادری با جد وارث کسی باشند، برادران مادری سهم مادرشان را می‌برند، که یک سوم میراث است.

۶ ـ زید گوید: امام صادق عليه السلام در باره برادران مادری که همراه جد هستند فرمود:
برادران مادری با وجود جد، سهم مادرشان را دارند که یک سوم است.

۷ ـ حلبی نظیر این روایت را از امام صادق عليه السلام نقل می‌کند.

سَأَلْتُهُ عَنِ الْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ مَعَ الْجَدِّ

فَقَالَ: لِلْإِخْوَةِ لِلْأُمِّ فَرِيضَتُهُمُ الثُّلُثُ مَعَ الْجَدِّ.

(۲۵)

بَابُ ابْنِ أَخٍ وَ جَدٍّ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ:

نَشَرَ أَبُو عَبْدِاللهِ علیه‌السلام صَحِيفَةً فَأَوَّلُ مَا تَلَقَّانِي فِيهَا ابْنُ أَخٍ وَ جَدٌّ الْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

فَقُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ! إِنَّ الْقُضَاةَ عِنْدَنَا لا يَقْضُونَ لِابْنِ الْأَخِ مَعَ الْجَدِّ بِشَيْءٍ.

فَقَالَ: إِنَّ هَذَا الْكِتَابَ خَطُّ عَلِيٍّ علیه‌السلام وَ إِمْلاءُ رَسُولِ اللهِ صلی‌الله‌علیه‌وآله.

بخش بیست و پنجم

میراث برادرزاده با پدر بزرگ

۱ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام صادق علیه‌السلام کتاب ارث را در برابر من باز کرد نخستین مسئله‌ای که دیدم این بود که برادر زاده با جد همهٔ میراث را به دو نیم صاحب می‌شوند.

عرض کردم: قربانت گردم! قاضیان کوفه به این برادرزاده چیزی نمی‌دهند و همهٔ میراث را از آنِ پدر بزرگ می‌دانند.

فرمود: این کتاب با املای رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله و خط علی علیه‌السلام نوشته شده است.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِنَّ عَلِيّاً عليه السلام كَانَ يُوَرِّثُ ابْنَ الْأَخِ مَعَ الْجَدِّ مِيرَاثَ أَبِيهِ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

حَدَّثَنِي جَابِرٌ عَنْ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وآله وَ لَمْ يُكَذِّبْ [جَابِرٌ]: أَنَّ ابْنَ الْأَخِ يُقَاسِمُ الْجَدَّ.

٤ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ قَالَ رَوَى أَبُو شُعَيْبٍ عَنْ رِفَاعَةَ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنِ ابْنِ أَخٍ وَ جَدٍّ.

فَقَالَ: الْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ:

---

۲ ـ قاسم بن سلیمان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

حضرت علی عليه السلام به برادر زاده‌ای که همراه با جد است، حق ارث پدرش را می‌داد.

۳ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: جابر به من خبر داد وجابر تکذیب نشده که پیامبر خدا صلى الله عليه وآله (فرمود:) برادر زاده در تقسیم ارث با جد شریک می‌شود.

۴ ـ ابان بن تغلب از امام صادق عليه السلام پرسیدم: میراث برادرزاده با پدر بزرگ چگونه است؟

فرمود: تمام میراث به تساوی بین آن دو تقسیم می‌شود.

۵ ـ محمّد بن مسلم گوید:

نَظَرْتُ إِلَى صَحِيفَةٍ يَنْظُرُ فِيهَا أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام فَقَرَأْتُ فِيهَا مَكْتُوباً: ابْنُ أَخٍ وَ جَدٌّ الْمَالُ بَيْنَهُمَا سَوَاءٌ.

فَقُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام: إِنَّ مَنْ عِنْدَنَا لا يَقْضُونَ بِهَذَا الْقَضَاءِ وَ لا يَجْعَلُونَ لِابْنِ الْأَخِ مَعَ الْجَدِّ شَيْئاً.

فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام: أَمَا إِنَّهُ إِمْلاءُ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وآله وَ خَطُّ عَلِيٍّ عليه السلام مِنْ فِيهِ بِيَدِهِ.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

سَمِعْتُ رَجُلاً يَسْأَلُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام أَوْ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام وَ أَنَا عِنْدَهُ عَنِ ابْنِ أَخٍ وَ جَدٍّ. قَالَ: يُجْعَلُ الْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَيْنِ.

٧ ـ الْفَضْلُ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي خَلَفٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ فِي بَنَاتِ أُخْتٍ وَ جَدٍّ.

به صحیفه‌ای که امام باقر عليه السلام به آن نگریست نگاه کردم. در آن نوشته‌ای را خواندم که نوشته شده بود:

اموال ارثی بین برادر زاده و پدر بزرگ به صورت یکسان است.

پس به امام باقر عليه السلام عرض کردم: قضات ما چنین حکمی نمی‌کنند و برای برادرزاده‌ای که همراه جد است، حقی در نظر نمی‌گیرند.

فرمود: آگاه باش! آن املای پیامبر خدا و خط علی عليهما السلام است که از دهان پیامبر صلى الله عليه وآله نوشته است.

۶ ـ ابو بصیر گوید: من در خدمت امام باقر عليه السلام ویا امام صادق عليه السلام حضور داشتم که شنیدم شخصی از آن بزرگوار در باره ارث برادر زاده وجد می‌پرسید.

فرمود: اموال ارثی به صورت مساوی بین آن دو تقسیم می‌شود.

۷ ـ یکی از یاران امام صادق عليه السلام گوید: امام عليه السلام در بارهٔ میراث دختران خواهر میت وجدّ او فرمود:

فَقَالَ: لِبَنَاتِ الْأُخْتِ الثُّلُثُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْجَدِّ، فَأَقَامَ بَنَاتِ الْأُخْتِ مَقَامَ الْأُخْتِ وَ جَعَلَ الْجَدَّ بِمَنْزِلَةِ الْأَخ.

۸ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ علیه السلام عَنِ امْرَأَةٍ مُمْلَكَةٍ لَمْ يَدْخُلْ بِهَا زَوْجُهَا مَاتَتْ وَتَرَكَتْ أُمَّهَا وَأَخَوَيْنِ لَهَا مِنْ أَبِيهَا وَ أُمِّهَا وَ جَدَّهَا أَبَا؛ أُمِّهَا وَ زَوْجَهَا.

قَالَ: يُعْطَى الزَّوْجُ النِّصْفَ وَ تُعْطَى الْأُمُّ الْبَاقِيَ وَ لا يُعْطَى الْجَدُّ شَيْئاً، لِأَنَّ ابْنَتَهُ حَجَبَتْهُ عَنِ الْمِيرَاثِ وَ لا يُعْطَى الْإِخْوَةُ شَيْئاً.

۹ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ علیه السلام عَنْ رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ أَبَاهُ وَ عَمَّهُ وَ جَدَّهُ.

قَالَ: فَقَالَ: حَجَبَ الْأَبُ الْجَدَّ الْمِيرَاثَ لِلْأَبِ وَ لَيْسَ لِلْعَمِّ وَ لا لِلْجَدِّ شَيْءٌ.

یک سوم میراث برای دختران خواهر است و مابقی برای جد خواهد بود.

راوی گوید: آن حضرت دختران خواهر میت را به جای خواهر میت، وجد را به منزله برادر میت قرار داد.

۸ ـ حسن بن صالح گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: زنی پیش از زفاف از دنیا رفت وبازماندگان او مادر و دو برادر تنی با جد مادری، یعنی پدر مادرش وشوهر او هستند (ارث آنان چه صورت دارد؟)

فرمود: یک نیمهٔ میراث از آنِ شوهر است، نیمهٔ دیگر از آنِ مادر؛ جد مادری سهمی ندارد، زیرا مادر او که دختر همین جد است مانع از ارث‌بری جد است وبرادران او نیز سهمی ندارند.

۹ ـ ابو بصیر گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: مردی از دنیا می‌رود و بازماندگان او پدر، عمو و پدر بزرگ خود اوست (ارث آنان چگونه است؟)

فرمود: پدر، مانع ارث‌بری پدر بزرگ می‌گردد و میراث برای پدر است و عمو وجد سهمی ندارند.

۱۰ ـ وَ عَنْهُ وَ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِاللهِ جَمِيعاً عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام: امْرَأَةٌ مَاتَتْ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ أَبَوَيْهَا أَوْ جَدَّهَا أَوْ جَدَّتَهَا كَيْفَ يُقْسَمُ مِيرَاثُهَا؟

فَوَقَّعَ عليه السلام: لِلزَّوْجِ النِّصْفُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْأَبَوَيْنِ.

وَ قَدْ رُوِيَ أَيْضاً: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وآله أَطْعَمَ الْجَدَّ وَ الْجَدَّةَ السُّدُسَ.

۱۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وآله أَطْعَمَ الْجَدَّةَ السُّدُسَ.

۱۲ ـ عَنْهُ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وآله أَطْعَمَ الْجَدَّةَ أُمَّ الْأَبِ السُّدُسَ وَ ابْنُهَا حَيٌّ وَ أَطْعَمَ الْجَدَّةَ أُمَّ الْأُمِّ السُّدُسَ وَ ابْنَتُهَا حَيَّةٌ.

---

۱۰ ـ عبدالله بن جعفر گوید: در نامه‌ای به امام عسکری عليه السلام نوشتم: اگر زنی بمیرد و بازماندگان او شوهر با پدر و مادر و یا پدربزرگ و مادربزرگش باشند، چگونه میراث آنان تقسیم می‌شود؟

امام عليه السلام در پاسخ نوشت: یک نیمهٔ میراث از آنِ شوهر و نیمهٔ دیگر ویژهٔ پدر و مادر است.

۱۱ ـ جمیل بن درّاج گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

رسول خدا صلى الله عليه وآله به میزان یک ششم برای مادر بزرگ خرجی عطا کرد.

۱۲ ـ جمیل بن درّاج گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

رسول خدا صلى الله عليه وآله به میزان یک ششم به مادر پدر خرجی عطا کرد، با آن که فرزندش یعنی پدر میت زنده بود؛ و به میزان یک ششم به مادر مادر خرجی عطا کرد، با آن که دخترش یعنی مادر میت زنده بود.

۱۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وآله أَطْعَمَ الْجَدَّةَ السُّدُسَ وَ لَمْ يَفْرِضْ لَهَا شَيْئاً.

۱٤ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

إِنَّ نَبِيَّ اللهِ صلى الله عليه وآله أَطْعَمَ الْجَدَّةَ السُّدُسَ طُعْمَةً.

۱٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي خَلَفٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ قَالَ:

دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام وَ عِنْدَهُ أَبَانُ بْنُ تَغْلِبَ فَقُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللهُ! إِنَّ ابْنَتِي هَلَكَتْ وَ أُمِّي حَيَّةٌ.

فَقَالَ أَبَانٌ: لَيْسَ لِأُمِّكَ شَيْءٌ.

فَقَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام: سُبْحَانَ اللهِ! أَعْطِهَا السُّدُسَ.

---

۱۳ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

رسول خدا صلى الله عليه وآله برای مادر بزرگ یک ششم میراث را به عنوان خرجی منظور کرد، ولی حکم قطعی صادر نفرمود.

۱۴ ـ زراره گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

رسول خدا صلى الله عليه وآله به میزان یک ششم برای مادر بزرگ خرجی عطا کرد.

۱۵ ـ عبدالرحمان بن ابی عبدالله گوید: به حضور امام صادق عليه السلام شرف یاب شدم، ابان‌بن تغلب هم حضور داشت، عرض کردم: خداوند کارهای شما را سامان دهد! دختر من از دنیا رفته است، آیا مادر من ارث می‌برد؟

ابان بن تغلب گفت: مادرت در میراث دخترت سهمی ندارد.

امام صادق عليه السلام فرمود: سبحان الله! یک ششم میراث را به او عطا کن.

١٦ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَنْصُورٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِذَا اجْتَمَعَ أَرْبَعُ جَدَّاتٍ ثِنْتَيْنِ مِنْ قِبَلِ الْأُمِّ وَ ثِنْتَيْنِ مِنْ قِبَلِ الْأَبِ طُرِحَتْ وَاحِدَةٌ مِنْ قِبَلِ الْأُمِّ بِالْقُرْعَةِ فَكَانَ السُّدُسُ بَيْنَ الثَّلَاثَةِ وَ كَذَلِكَ إِذَا اجْتَمَعَ أَرْبَعَةُ أَجْدَادٍ أُسْقِطَ وَاحِدٌ مِنْ قِبَلِ الْأُمِّ بِالْقُرْعَةِ وَ كَانَ السُّدُسُ بَيْنَ الثَّلَاثَةِ.

هَذَا قَدْ رُوِيَ وَ هِيَ أَخْبَارٌ صَحِيحَةٌ إِلَّا أَنَّ إِجْمَاعَ الْعِصَابَةِ أَنَّ مَنْزِلَةَ الْجَدِّ مَنْزِلَةُ الْأَخِ مِنَ الْأَبِ يَرِثُ مِيرَاثَ الْأَخِ وَ إِذَا كَانَتْ مَنْزِلَةُ الْجَدِّ مَنْزِلَةَ الْأَخِ مِنَ الْأَبِ يَرِثُ مَا يَرِثُ الْأَخُ. يَجُوزُ أَنْ تَكُونَ هَذِهِ أَخْبَاراً خَاصَّةً إِلَّا أَنَّهُ أَخْبَرَنِي بَعْضُ أَصْحَابِنَا: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وآله أَطْعَمَ الْجَدَّ السُّدُسَ مَعَ الْأَبِ وَ لَمْ يُعْطِهِ مَعَ الْوَلَدِ، وَ لَيْسَ هَذَا أَيْضاً مِمَّا يُوَافِقُ إِجْمَاعَ الْعِصَابَةِ أَنَّ مَنْزِلَةَ الْأَخِ وَ الْجَدِّ بِمَنْزِلَةٍ وَاحِدَةٍ.

---

۱۶ ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: هرگاه چهار مادر بزرگ میت موجود باشند ـ دو مادر بزرگ مادری و دو مادر بزرگ پدری ـ یک از مادر بزرگ‌های مادری با قرعه کنار زده می‌شود. بنا بر این یک ششم ارث بین سه مادر بزرگ دیگر تقسیم می‌شود. هم چنین هرگاه چهار پدر بزرگ باشند، یکی از پدر بزرگ‌های مادری با قرعه کنار زده می‌شود و یک ششم ارث بین سه پدر بزرگ دیگر تقسیم می‌شود.

این روایات صحیحی است که نقل شده، جز این که اجماع گروه چنین است که پدر بزرگ، حکم برادر پدری را دارد. و هنگامی که پدر بزرگ به منزله برادر پدری باشد، همان ارث برادر را می‌برد.

و امکان دارد که این‌ها روایات، خاصی باشند، جز این که یکی از اصحاب ما به من خبر داد؛ که پیامبر خدا صلى الله عليه وآله با وجود پدر یک ششم ارث را به عنوان اطعام به پدر بزرگ داد اما با وجود پسر چنین ننمود. و این حکم نیز با اجماع گروه که حکم برادر و پدر بزرگ را یکسان می‌داند موافق است.

قَالَ يُونُسُ: إِنَّ الْجَدَّ يُنَزَّلُ مَنْزِلَةَ الْأَخِ بِتَقَرُّبِهِ بِالْقَرَابَةِ الَّتِي رَأَى بِمِثْلِهَا يَتَقَرَّبُ الْأَخُ وَ بِمُسَاوَاتِهِ إِيَّاهُ فِي مَوْضِعِ قَرَابَتِهِ مِنَ الْمَيِّتِ.

وَ لِذَلِكَ لَمْ يَكُنْ إِلَى تَسْمِيَةِ سَهْمِهِ حَاجَةٌ مَعَ الْإِخْوَةِ لِأَنَّهُ بِمَنْزِلَتِهِمْ فِي الْقَرَابَةِ وَ هُوَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ يُنَزَّلُ بِمَنْزِلَةِ الذَّكَرِ مِنْهُمْ مَا بَلَغُوا.

كَمَا سَمَّى اللهُ سَهْمَ الْأَبَوَيْنِ فَسَمَّى سَهْمَ الْأُمِّ فَقَالَ لِلْأُمِّ الثُّلُثُ وَ كَنَّى عَنْ تَسْمِيَةِ سَهْمِ الْأَبِ وَ إِنْ كَانَ لَهُ فِي الْمِيرَاثِ سَهْمٌ مَفْرُوضٌ؛ فَكَذَلِكَ سَمَّى اللهُ ﷻ مِيرَاثَ الْأَخِ وَ كَنَّى عَنْ مِيرَاثِ الْجَدِّ لِأَنَّهُ يَجْرِي مَجْرَاهُ وَ هُوَ نَظِيرُهُ وَ مِثْلُهُ فِي وَجْهِ الْقَرَابَةِ مِنَ الْمَيِّتِ سَوَاءً هَذَا قَرَابَتُهُ إِلَى الْمَيِّتِ بِالْأَبِ وَ هَذَا قَرَابَتُهُ إِلَى الْمَيِّتِ بِالْأَبِ فَصَارَتْ قَرَابَتُهُمَا إِلَى الْمَيِّتِ مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ فَلِذَلِكَ اسْتَوَيَا فِي الْمِيرَاثِ.

یونس گوید: پدر بزرگ به جهت خویشاوندی که با میت نزدیکی دارد وبه جهت مساوات پدر بزرگ با برادر، در جایگاه قرابت با میت در جای برادر می‌نشیند و به همین علّت با وجود نام بردن سهم برادران، حاجتی به نام بردن سهم پدر بزرگ نبود؛ زیرا پدر بزرگ در خویشاوندی و قرابت، حکم برادران را دارد و یکی از آنان محسوب می‌گردد. وآنان به هر تعدادی که باشند، پدر بزرگ به منزله یکی از مذکّران آن‌هاست.

همان طور که خداوند سهم پدر ومادر را مشخص نمود، مادر را نام برده وفرمود: یک سوم ارث برای مادر است و از نام بردن با کنایه سهم پدر صرف نظر نمود؛ پس همین طور نیز خداوند سهم برادر را نام برد و با کنایه از میراث پدر بزرگ صرف نظر کرد؛ زیرا پدر بزرگ حکم برادر را دارد و در وجه نزدیکی با میت، نظیر و مانند برادر است یکسان است. خویشاوندی پدر بزرگ با میت از طریق پدر میت است و خویشاوندی برادر با میت نیز از طریق پدر میت است. پس خویشاوندی هر کدام با میت از یک طریق است؛ از این رو میراث نیز حکم یکسانی دارند.

وَ أَمَّا اسْتِوَاءُ ابْنِ الْأَخِ وَ الْجَدِّ فِي الْمِيرَاثِ سَوَاءً إِذَا لَمْ يَكُنْ غَيْرُهُمَا صَارَا شَرِيكَيْنِ فِي اسْتِوَاءِ الْمِيرَاثِ، لِأَنَّ الْعِلَّةَ فِي اسْتِوَاءِ ابْنِ الْأَخِ وَ الْجَدِّ فِي الْمِيرَاثِ غَيْرُ عِلَّةِ اسْتِوَاءِ الْأَخِ وَ الْجَدِّ فِي الْمِيرَاثِ. فَاسْتِوَاءُ الْجَدِّ وَ الْأَخِ فِي الْمِيرَاثِ سَوَاءً مِنْ جِهَةِ قَرَابَتِهِمَا سَوَاءً وَ اسْتِوَاءُ الْجَدِّ وَ ابْنِ الْأَخِ مِنْ جِهَةِ أَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَرِثُ مِيرَاثَ مَنْ سَمَّى اللهُ لَهُ سَهْماً فَالْجَدُّ يَرِثُ مِيرَاثَ الْأَبِ، لِأَنَّ اللهَ تَعَالَى سَمَّى لِلْأَبِ سَهْماً مُسَمًّى وَ وَرِثَ ابْنُ الْأَخِ مِيرَاثَ الْأَخِ لِأَنَّ اللهَ سَمَّى لِلْأَخِ سَهْماً مُسَمًّى.

فَوَرِثَ الْجَدُّ مَعَ الْأَخِ، مِنْ جِهَةِ الْقَرَابَةِ وَ وَرِثَ ابْنُ الْأَخِ مَعَ الْجَدِّ مِنْ جِهَةِ وَجْهِ تَسْمِيَةِ سَهْمِ الْأَخِ وَ الْجَدُّ أَقْرَبُ إِلَى الْمَيِّتِ مِنِ ابْنِ الْأَخِ مِنْ جِهَةِ الْقَرَابَةِ وَ لَيْسَ هُوَ أَقْرَبَ مِنْهُ إِلَى مَنْ سَمَّى اللهُ لَهُ سَهْماً، فَإِنْ لَمْ يَسْتَوِيَا مِنْ وَجْهِ الْقَرَابَةِ فَقَدِ اسْتَوَيَا مِنْ جِهَةِ قَرَابَةِ مَنْ سَمَّى اللهُ لَهُ سَهْماً.

و امّا برابر بودن پسر برادر و پدر بزرگ در یکسان بودن میراث؛ هر گاه ورثه دیگری جز آنان نباشد، در برابر بودن میراث شریک می‌شوند؛ زیرا علت برابری آن‌ها در میراث، غیر از علت برابری برادر و پدر بزرگ در میراث است. پس برابر بودن پدر بزرگ و برادر در یکسان بودن میراث، از جهت برابری آن‌ها در خویشاوندی است و برابری پدر بزرگ و پسر برادر، از این‌روست که هر کدام از آن‌ها میراث کسی را می‌گیرد که خداوند سهمی برای او مشخص کرده است.

پس پدر بزرگ میراث پدر را می‌گیرد؛ زیرا خداوند برای پدر سهمی مشخص بیان نمود و پسر برادر را می‌گیرد؛ زیرا خداوند برای برادر سهمی مشخص بیان کرد. از این‌رو پدر بزرگ همراه برادر از جهت قرابت ارث برد و پسر برادر همراه پدر بزرگ از جهت صورت نام بردن سهم برادر ارث برد و پدر بزرگ از جهت خویشاوندی از پسر برادر به میت نزدیک‌تر است، اما به کسی که خداوند برای او سهمی معین نمود نزدیک‌تر نیست. پس اگر از جهت خویشاوندی یکسان نیستند، به راستی که از جهت خویشاوندی با کسی که خداوند برای او سهم تعیین نمود، یکسان هستند.

وَ قَالَ الْفَضْلُ بْنُ شَاذَانَ: إِنَّ الْجَدَّ بِمَنْزِلَةِ الْأَخِ يَرِثُ حَيْثُ يَرِثُ الْأَخُ وَ يَسْقُطُ حَيْثُ يَسْقُطُ الْأَخُ وَ ذَلِكَ أَنَّ الْأَخَ يَتَقَرَّبُ إِلَى الْمَيِّتِ بِأَبِي الْمَيِّتِ وَ كَذَلِكَ الْجَدُّ يَتَقَرَّبُ إِلَى الْمَيِّتِ بِأَبِي الْمَيِّتِ. فَلَمَّا أَنِ اسْتَوَيَا فِي الْقَرَابَةِ وَ تَقَرَّبَا مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ كَانَ فَرْضُهُمَا وَ حُكْمُهُمَا وَاحِداً.

قَالَ: فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ: فَلِمَ لا تُحْجَبُ الْأُمُّ بِالْجَدِّ وَ الْأَخِ أَوْ بِالْجَدَّيْنِ كَمَا تُحْجَبُ بِالْأَخَوَيْنِ؟

قِيلَ لَهُ: لِأَنَّهُ لا يَكُونُ فِي الْأَجْدَادِ مَنْ يَقُومُ مَقَامَ الْأَخَوَيْنِ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فِي الْمِيرَاثِ، لِأَنَّ الْجَدَّ أَبَا الْأُمِّ بِمَنْزِلَةِ أَخٍ لِأُمٍّ وَ الْإِخْوَةُ مِنَ الْأُمِّ لا يَحْجُبُونَ وَ الْجَدُّ وَ إِنْ قَامَ مَقَامَ الْأَخِ، فَإِنَّهُ لَيْسَ بِأَخٍ وَ إِنَّمَا حَجَبَ اللهُ بِالْإِخْوَةِ، لِأَنَّ كَلَّهُمْ عَلَى الْأَبِ فَوَفَّرَ عَلَى الْأَبِ لِمَا يَلْزَمُهُ مِنْ مَئُونَتِهِمْ وَ لَيْسَ كَلُّ الْجَدِّ عَلَى الْأَبِ.

فضل بن شاذان گوید: همان پدر بزرگ به منزله برادر است، جایی که برادر ارث می‌برد او نیز ارث می‌برد و جایی که برادر از ارث ساقط می‌شود او نیز ساقط می‌گردد. دلیلش این است که برادر توسط پدر میت با میت خویشی دارد و پدر بزرگ نیز به همین ترتیب با پدر میت قرابت دارد. پس هنگامی که در خویشی به میت یکسان هستند و از یک جهت خویشاوند هستند، سهام و حکمشان نیز یکی است.

پس اگر شخصی بگوید: پس چرا مادر میت با پدر بزرگ و برادر یا با دو پدر بزرگ از یک سوم منع نمی‌شود؛ همان طور که با دو برادر منع می‌شود؟

به او گفته می‌شود: زیرا در میان اصناف پدر بزرگ‌ها کسی نیست که در میراث جایگزین دو برادر پدر و مادری شود؛ چرا که پدر بزرگی که پدر مادر است، به منزله برادر مادری است و برادران مادری مانع مادر میت نمی‌گردند. هم چنین است پدر بزرگ، گرچه در جای برادر میت بنشیند؛ چرا که او برادر نیست و همانا خداوند توسط برادران، مادر را از یک سوم منع نموده است؛ زیرا هزینه برادران را بر دوش پدر نهاده است؛ از این‌رو که هزینه برادران بر پدر لازم است، سهم او را زیاد نمود، اما هزینه پدر بزرگ بر عهده پدر نیست.

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ. وَ لَمَّا أَنْ ذَكَرَ اللهُ الْإِمَاءَ فَقَالَ: ﴿فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ ما عَلَى الْمُحْصَنٰاتِ مِنَ الْعَذٰابِ﴾ وَ لَمْ يَذْكُرِ الْحَدَّ عَلَى الْعَبِيدِ وَ كَانَ الْعَبِيدُ فِي مَعْنَاهُنَّ فِي الرِّقِّ فَلَزِمَ الْعَبِيدَ مِنْ ذَلِكَ مَا لَزِمَ الْإِمَاءَ إِذَا كَانَتْ عِلَّتُهُمَا وَ مَعْنَاهُمَا وَاحِداً، وَ اسْتَغْنَى بِذِكْرِ الْإِمَاءِ فِي هَذَا الْمَوْضِعِ عَنْ ذِكْرِ الْعَبِيدِ؛ وَ كَذَلِكَ الْجَدُّ لَمَّا أَنْ كَانَ فِي مَعْنَى الْأَخِ مِنْ جِهَةِ الْقَرَابَةِ وَ جِهَةِ مَنْ يَتَقَرَّبُ إِلَى الْمَيِّتِ كَانَ فِي ذِكْرِ الْأَخِ غِنًى عَنْ ذِكْرِ الْجَدِّ وَ دَلَالَةٌ عَلَى فَرْضِهِ إِذَا كَانَ فِي مَعْنَى الْأَخِ كَمَا كَانَ فِي ذِكْرِ الْإِمَاءِ غِنًى عَنْ ذِكْرِ الْعَبِيدِ فِي الْحُدُودِ وَ بِاللهِ التَّوْفِيقُ.

فَإِنْ مَاتَ رَجُلٌ وَ تَرَكَ جَدّاً وَ أَخاً فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ، وَ كَذَلِكَ إِنْ كَانُوا أَلْفَ أَخٍ وَ جَدٍّ فَالْمَالُ بَيْنَهُمْ بِالسَّوِيَّةِ وَ الْجَدُّ كَوَاحِدٍ مِنَ الْإِخْوَةِ وَ لِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ فَرِيضَتُهُمُ الْمُسَمَّاةُ لَهُمْ مَعَ الْجَدِّ.

فَإِنْ تَرَكَ جَدّاً وَ أُخْتاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

از این‌رو آنگاه که خداوند کنیزان را نام برد و فرمود: «پس نصف شکنجه‌ای که بر زنان شوهر دار است، بر کنیزان لازم می‌شود» اما حد بردگان را ذکر نکرد؛ در حالی که بردگان در بردگی نیز هم معنای کنیزان هستند. بنا بر این با انجام آن گناه شکنجه‌ای که بر کنیزان لازم می‌آید بر بردگان نیز لازم می‌گردد؛ هنگامی که علت و معنای بردگان و کنیزان یکی باشد وبا آوردن نام کنیزان در آن‌جا، از بردن نام بردگان کفایت نمود، هم چنین است آن گاه که پدر بزرگ از جهت نزدیکی وخویشاوندی او با میت در معنای برادر است با بیان حکم برادر، از بیان حکم پدر بزرگ کفایت می‌کند ودلالتی بر سهم اوست، هنگامی که پدر بزرگ هم معنای برادر باشد. همان طورکه در باب حدود، بیان حکم کنیزان، از بیان حکم بردگان کفایت می‌کند. وتوفیق از جانب خداست.

بنا بر این اگر مردی بمیرد و پدر بزرگ و برادری بر جای گذارد، اموال به صورت دو نصف بین آنان تقسیم می‌شود. هم چنین است اگر هزار برادر و یک پدر بزرگ باشند، اموال به صورت مساوی بین آنان تقسیم می‌شود و پدر بزرگ مانند یکی از برادران خواهد بود و برادران مادری با وجود پدر بزرگ سهم مشخص خود را دارند.

پس اگر پدر بزرگ و خواهر پدر و مادری بر جای گذارد، اموال به صورت سهمیه پسر دو برابر سهمیه دختر بین آنان تقسیم می‌گردد.

وَ كَذَلِكَ إِنْ تَرَكَ جَدّاً وَ أَخَوَاتٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ أَوْ أَخَوَاتٍ لِأَبٍ بَالِغاً مَا بَلَغُوا فَالْمَالُ بَيْنَهُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

فَإِنْ تَرَكَ جَدّاً وَ أَخاً لِأُمٍّ أَوْ أُخْتاً لِأُمٍّ فَلِلْأَخِ أَوِ الْأُخْتِ مِنَ الْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْجَدِّ.

فَإِنْ تَرَكَ أُخْتَيْنِ أَوْ أَخَوَيْنِ أَوْ إِخْوَةً وَ أَخَوَاتٍ لِأُمٍّ وَ جَدّاً فَلِلْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأُمِّ فَرِيضَتُهُمُ الثُّلُثُ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْجَدِّ.

فَإِنْ تَرَكَ جَدّاً وَ ابْنَ أَخٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ، لِأَنَّهُمْ قَدْ أَجْمَعُوا أَنَّ ابْنَ الْأَخِ يَقُومُ مَقَامَ الْأَخِ إِذَا لَمْ يَكُنِ الْأَخُ كَمَا يَقُومُ ابْنُ الِابْنِ مَقَامَ الِابْنِ إِذَا لَمْ يَكُنِ ابْنٌ وَهَذَا أَصْلٌ مُجْمَعٌ عَلَيْهِ.

وَ الْجَدَّةُ بِمَنْزِلَةِ الْأُخْتِ تَرِثُ حَيْثُ تَرِثُ الْأُخْتُ وَ تَسْقُطُ حَيْثُ تَسْقُطُ الْأُخْتُ وَ حُكْمُهَا فِي ذَلِكَ كَحُكْمِ الْجَدِّ سَوَاءً.

هم چنین اگر یک پدر بزرگ و چند خواهر پدر و مادری و یا چند خواهر پدری ـ به هر تعدادی که باشند ـ بر جای گذارد، اموال به صورت «سهمیه پسر دو برابر دختر» بین آنان تقسیم می‌شود.

پس اگر یک پدر بزرگ و یک برادر مادری یا یک خواهر مادری بر جای نهد، برادر یا خواهر مادری، یک ششم می‌گیرد و مابقی برای پدر بزرگ است. پس اگر دو خواهر یا دو برادر یا چند برادر و چند خواهر مادری و یک پدر بزرگ بر جای نهد، برادران و خواهران مادری سهم خود را که یک سوم است می‌گیرند که مرد و زن حق یکسانی از آن دارند و باقی‌مانده ترکه برای پدر بزرگ است.

پس اگر پدر بزرگ و یک برادر زاده پدر و مادری را بر جای گذارد، اموال بین آنان نصف می‌شود؛ زیرا اجماعی است که هر گاه برادر نباشد، برادر زاده جایگزین او می‌شود. همان‌گونه که پسر پسر جایگزین پسر می‌گردد؛ هنگامی که پسری نباشد و این اصلی اجماعی است.

و مادر بزرگ به منزله خواهر است؛ جایی که خواهر ارث می‌برد او نیز ارث می‌برد و جایی که از ارث ساقط می‌شود، او نیز ساقط می‌گردد. و حکم او در این مسأله مانند حکم پدر بزرگ یکسان است.

وَالْجَدَّةُ مِنْ قِبَلِ الْأُمِّ وَ هِيَ أُمُّ الْأُمِّ بِمَنْزِلَةِ الْأُخْتِ لِلْأُمِّ وَ الْجَدَّةُ مِنْ قِبَلِ الْأَبِ بِمَنْزِلَةِ الْأُخْتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ عَلَى هَذَا تَجْرِي مَوَارِيثُهُنَّ فِي كُلِّ مَوْضِعٍ ، فَإِذَا اجْتَمَعَ ثَلاثُ جَدَّاتٍ أَوْ أَرْبَعُ جَدَّاتٍ لَمْ يَرِثْ مِنْهُنَّ إِلَّا جَدَّتَانِ أُمُّ الْأَبِ وَ أُمُّ الْأُمِّ وَ سَقَطْنَ الْبَاقِيَاتُ .

فَإِنْ تَرَكَ جَدَّتَهُ أُمَّ أَبِيهِ وَ جَدَّتَهُ أُمَّ أُمِّهِ فَلِأُمِّ الْأُمِّ السُّدُسُ وَ لِأُمِّ الْأَبِ النِّصْفُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِمَا عَلَى قَدْرِ أَنْصِبَائِهِمَا ؛ لِأَنَّ هَذَا مِثْلُ مَنْ تَرَكَ أُخْتاً لِأَبٍ وَأُمٍّ وَ أُخْتاً لِأُمٍّ وَ هَذَا الْبَابُ كُلُّهُ عَلَى مِثَالِ مَا بَيَّنَّاهُ مِنَ الْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ .

فَإِنْ تَرَكَ أُخْتَيْهِ لِأُمِّهِ وَ جَدَّتَهُ أُمَّ أُمِّهِ وَ أُخْتَيْهِ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ وَ جَدَّتَهُ أُمَّ أَبِيهِ فَلِأُخْتَيْهِ لِأُمِّهِ وَ جَدَّتِهِ أُمِّ أُمِّهِ الثُّلُثُ بَيْنَهُنَّ بِالسَّوِيَّةِ وَ لِأُخْتَيْهِ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ وَ جَدَّتِهِ أُمِّ أَبِيهِ الثُّلُثَانِ بَيْنَهُنَّ بِالسَّوِيَّةِ .

و مادربزرگ مادری ـ که همان مادرِ مادر است ـ به منزله خواهر مادری است و مادر بزرگ پدری، به منزله خواهر پدر و مادری است. میراث مادر بزرگ‌ها در همه موارد بر همین قاعده اجرا می‌شود. پس هر گاه سه یا چهار مادر بزرگ باشند، فقط دو مادر بزرگ ارث می‌برند: مادر پدر و مادر مادر و بقیهٔ مادر بزرگ‌ها ساقط می‌گردند.

پس اگر میت، مادربزرگ پدر و مادربزرگ مادری را بر جای گذارد، مادر مادر یک ششم دارد و مادر پدر نصف ارث و بقیه ارث طبق سهامشان به آنان پرداخت می‌شود؛ زیرا این شخص مانند کسی است که یک خواهر پدر و مادری و یک خواهر مادری بر جای می‌گذارد و تمام این باب بنابر قاعده‌ای است که برادران و خواهران بیان کردیم.

پس اگر دو خواهر مادری و مادر مادر و دو خواهر پدر و مادری و مادر پدرش را بر جای گذارد، یک سوم اموال برای دو خواهر مادری و مادر مادرش خواهد بود که به طور مساوی بین آنان تقسیم می‌گردد و دو سوم برای دو خواهر پدر و مادری و مادر پدرش می‌باشد که به طور مساوی بین آنان قسمت می‌شود.

وَ إِنْ تَرَكَ أُخْتاً لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ وَ جَدَّهُ أَبَا أَبِيهِ وَ جَدَّتَهُ أُمَّ أَبِيهِ وَ جَدَّتَهُ أُمَّ أُمِّهِ فَلِجَدَّتِهِ أُمِّ أُمِّهِ السُّدُسُ لِأَنَّهَا بِمَنْزِلَةِ أُخْتِ الْأُمِّ وَ مَا بَقِيَ فَبَيْنَ الْأُخْتِ وَ الْجَدِّ وَ الْجَدَّةِ أُمِّ الْأَبِ وَ أَبِي الْأَبِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

فَإِنْ تَرَكَ أُخْتَيْهِ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ وَ أَخَاهُ وَ أُخْتَهُ لِأَبِيهِ وَ جَدَّتَهُ أُمَّ أَبِيهِ وَ جَدَّتَهُ أُمَّ أُمِّهِ؛ فَإِنَّ لِجَدَّتِهِ أُمِّ أُمِّهِ السُّدُسَ وَ مَا بَقِيَ فَبَيْنَ الْأُخْتَيْنِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ وَ الْجَدَّةِ أُمِّ الْأَبِ بَيْنَهُنَّ بِالسَّوِيَّةِ وَ سَقَطَ الْإِخْوَةُ وَ الْأَخَوَاتُ مِنَ الْأَبِ.

وَ إِنْ تَرَكَ أُخْتَهُ لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ وَ جَدَّتَهُ أُمَّ أُمِّهِ فَلِجَدَّتِهِ أُمِّ أُمِّهِ السُّدُسُ، فَإِنَّهَا بِمَنْزِلَةِ الْأُخْتِ لِأُمٍّ وَ لِلْأُخْتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ النِّصْفُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِمَا عَلَى قَدْرِ أَنْصِبَائِهِمَا.

فَإِنْ تَرَكَ أُمّاً وَ امْرَأَةً وَ أَخاً وَ جَدّاً فَلِلْمَرْأَةِ الرُّبُعُ وَ لِلْأُمِّ الثُّلُثُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَى الْأُمِّ لِأَنَّهَا أَقْرَبُ الْأَرْحَامِ.

و اگر یک خواهر پدر و مادری و پدر پدر و مادر پدر و مادر مادرش را بر جای نهد، یک ششم برای مادر مادرش است؛ زیرا او حکم خواهر مادری را دارد وبقیه میراث بین خواهر و پدر پدر و مادر مادرش به صورت سهمیه پسر دو برابر دختر تقسیم می‌گردد.

پس اگر دو خواهر پدر و مادری و برادر و خواهر پدری و مادر پدر و مادر مادرش را برجای نهد، یک ششم برای مادر مادرش است و باقی‌مانده ارث بین دو خواهر پدر ومادری تقسیم می‌شود وبقیه آن را به نسبت سهام هر کدامشان به آنان پرداخت می‌شود.

و اگر خواهر پدر و مادری و مادر مادرش را بر جای نهد، ارث مادر مادر یک ششم خواهد بود، زیرا او به منزله خواهر مادری است و خواهر پدر و مادری نصف میراث را می‌گیرد وباقی‌مانده آن به نسبت سهام هر کدامشان به آنان پرداخت می‌شود.

پس اگر مادر وهمسر وبرادر وپدر بزرگی برجای گذارد یک‌چهارم از آنِ همسر ویک‌سوم از آنِ مادر خواهد بود وبقیه ارث به مادر بازگردانده می‌شود زیرا او نزدیک‌ترین خویشاوند است.

فَإِنْ تَرَكَ أُمّاً وَ أَخاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ أَخاً لِأَبٍ وَ جَدّاً فَالْمَالُ كُلُّهُ لِلْأُمِّ.

وَ إِنْ تَرَكَ زَوْجاً وَ أُمّاً وَ أُخْتاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ جَدّاً [وَ هِيَ كَالْأَكْدَرِيَّةِ] فَلِلزَّوْجِ النِّصْفُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْأُمِّ وَ سَقَطَ الْبَاقُونَ ؛ لِأَنَّهُمْ لا يَرِثُونَ مَعَ الْأُمِّ.

فَإِنْ تَرَكَ جَدَّتَهُ أُمَّ أُمِّهِ وَ ابْنَةَ ابْنَتِهِ فَالْمَالُ لِابْنَةِ الِابْنَةِ لِأَنَّ الْجَدَّةَ أُمَّ الْأُمِّ بِمَنْزِلَةِ أُخْتٍ لِأُمٍّ وَ الْأُخْتُ لِلْأُمِّ لا تَرِثُ مَعَ الْوَلَدِ وَ لا مَعَ وَلَدِ الْوَلَدِ شَيْئاً.

فَإِنْ تَرَكَ جَدَّتَهُ أُمَّ أَبِيهِ وَ عَمَّتَهُ وَ خَالَتَهُ فَالْمَالُ لِلْجَدَّةِ وَ جَعَلَ يُونُسُ الْمَالَ بَيْنَهُنَّ.

قَالَ الْفَضْلُ: غَلِطَ هَاهُنَا فِي مَوْضِعَيْنِ : اَحَدُهُما أَنَّهُ جَعَلَ لِلْخالَةِ وَ العَمَّةِ مَعَ الْجَدَّةِ أُمِّ الأبِ نَصيباً، والثّاني أَنَّهُ سَوىُّ بَيْنَ الجَدَّةِ وَ الْعَمَّةِ وَ الْعَمَّةُ إِنَّما تَتَقَرَّبُ بِالجَدَّةِ.

پس اگر مادر و برادر پدر و مادری و برادر پدر و پدر بزرگی بر جای نهد، همه اموال از آنِ مادر خواهد بود.

و اگر شوهر و مادر و خواهر پدر و مادری و پدر بزرگی بر جای گذارد ـ و این مانند جریان اکدریّه است [1] ـ نصف اموال برای شوهر، بقیه آن برای مادر خواهد بود و افراد دیگر ساقط می‌شوند؛ زیرا با وجود مادر حق ارث ندارند.

پس اگر مادر مادر و دختر دخترش را بر جای نهد، همه اموال از آن دختر دختر خواهد بود؛ زیرا مادر مادر حکم خواهر مادری را دارد و خواهر مادری با وجود دختر میت یا دختر دختر میت ارثی ندارد. پس اگر مادر پدر و عمه و خاله‌اش را بر جای گذارد، همه ارث برای مادر خواهد بود. اما یونس ارث را برای همه آنان قرار داده است.

فضل گوید: یونس در این مسأله، در دو موضع اشتباه کرده است: یکی آن که برای خاله و عمه که همراه مادر پدر هستند، حق الارث قرار داده است. دوم آن که مادر بزرگ و عمه را یکسان دانسته است در حالی که عمه با مادر بزرگ با میت خویشاوند است.

---

۱ ـ در قاموس آمده است: مردی به نام اکدر این مسأله را از عبدالملك بن مروان پرسید وبه نام او معروف شد.

فَإنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنِ ابْنٍ وَ جدّاً أَبا الأبِ. قال يُونُسُ: المالُ كُلُّهُ لِلْجَدّ

قَالَ الْفَضْلُ: غَلِطَ فِي ذَلِكَ لِأَنَّ الْجدَّ لا يَرِثُ مَعَ الْوَلَدِ وَ لا مَعَ وَلَدِ الْوَلَدِ، فَالْمَالُ كُلُّهُ لِابْنِ ابْنِ الِابْنِ وَ إِنْ سَفَلَ، لِأَنَّهُ وَلَدٌ وَ الْجَدُّ إِنَّمَا هُوَ كَالْأَخِ وَ لا خِلافَ أَنَّ ابْنَ ابْنِ الِابْنِ أَوْلَى بِالْمِيرَاثِ مِنَ الْأَخِ.

(٢٦)

بَابُ مِيرَاثِ ذَوِي الْأَرْحَامِ

١ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ كُلُّهُمْ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ شَيْءٍ مِنَ الْفَرَائِضِ.

فَقَالَ لِي: أَلا أُخْرِجُ لَكَ كِتَابَ عَلِيٍّ عليه السلام؟

فَقُلْتُ: كِتَابُ عَلِيٍّ عليه السلام لَمْ يُدْرَسْ؟

پس اگر پسر پسر پسر و پدر پدر بر جای گذارد، یونس می‌گوید: همه اموال برای پدر بزرگ است.

فضل گوید: یونس در این مسأله نیز دچار اشتباه شده است؛ زیرا پدر بزرگ در صورت وجود فرزند و فرزند فرزند ارث نمی‌برد. بنا بر این همه اموال ارثی برای پسر پسر پسر است؛ و هر چه پایین‌تر رود زیرا فرزند است و پدر بزرگ تنها مانند برادر است و اختلافی نیست که پسرپسر پسر از برادر به ارث سزاوارتر است.

بخش بیست و ششم

میراث خویشاوندان

۱ ـ ابو بصیر گوید: از امام صادق عليه السلام در باره برخی از سهام ارث پرسیدم.

فرمود: آیا کتاب علی عليه السلام را برای تو نیاورم؟

عرض کردم: کتاب علی عليه السلام قابل تدریس نیست.

فَقَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ! إِنَّ كِتَابَ عَلِيٍّ عليه السلام لَمْ يُدْرَسْ.

فَأَخْرَجَهُ فَإِذَا كِتَابٌ جَلِيلٌ وَ إِذَا فِيهِ: رَجُلٌ مَاتَ وَ تَرَكَ عَمَّهُ وَ خَالَهُ قَالَ: لِلْعَمِّ الثُّلُثَانِ وَ لِلْخَالِ الثُّلُثُ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

الْخَالُ وَ الْخَالَةُ يَرِثَانِ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَعَهُمَا أَحَدٌ، إِنَّ اللهَ عزّوجلّ يَقُولُ: ﴿وَ أُولُوا الْأَرْحامِ بَعْضُهُمْ أَوْلىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتابِ اللهِ﴾.

۳ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ وُهَيْبٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ:

الْخَالُ وَ الْخَالَةُ يَرِثَانِ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَعَهُمَا أَحَدٌ يَرِثُ غَيْرُهُمَا، إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿وَ أُولُوا الْأَرْحامِ بَعْضُهُمْ أَوْلىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتابِ اللهِ﴾.

فرمود: کتاب علی عليه السلام قابل تدریس و استفاده نیست؟!

آنگاه حضرتش عليه السلام آن را آورد و آن کتابی ارزشمند بود و در آن چنین آمده بود: مردی از دنیا رفت و عمو و دایی اش را بر جای نهاد.

حضرت علی عليه السلام فرموده بود: عمو دو سوم میراث را و دایی یک سوم آن را می‌گیرد.

۲ ـ ابو بصیر گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

دایی و خاله آنگاه ارث می‌برند که وارث دیگری با آنان نباشد؛ به راستی که خداوند عزّوجلّ می‌فرماید: «و در کتاب خدا، برخی از خویشاوندان از برخی دیگر، شایسته‌ترند».

۳ ـ ابو بصیر گوید: از امام باقر عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

دایی و خاله از خواهرزاده خود ارث می‌برند، در صورتی که جز آن‌ها وارث دیگری نباشد؛ خداوند تبارک و تعالی می‌فرماید: «و در کتاب خدا، برخی از خویشاوندان از برخی دیگر شایسته‌ترند».

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَسِّنِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام فِي عَمَّةٍ وَ خَالَةٍ.

قَالَ: الثُّلُثُ وَ الثُّلُثَانِ يَعْنِي لِلْعَمَّةِ الثُّلُثَانِ وَ لِلْخَالَةِ الثُّلُثُ.

حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُثَنَّى عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام مِثْلَهُ.

٥ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ وُهَيْبٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام فِي رَجُلٍ تَرَكَ عَمَّتَهُ وَ خَالَتَهُ.

قَالَ: لِلْعَمَّةِ الثُّلُثَانِ وَ لِلْخَالَةِ الثُّلُثُ.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام عَنِ الرَّجُلِ يَمُوتُ وَ يَتْرُكُ خَالَهُ وَ خَالَتَهُ وَ عَمَّهُ وَ عَمَّتَهُ وَ ابْنَهُ وَ ابْنَتَهُ وَ أَخَاهُ وَ أُخْتَهُ.

فَقَالَ: كُلُّ هَؤُلاءِ يَرِثُونَ وَ يَحُوزُونَ، فَإِذَا اجْتَمَعَتِ الْعَمَّةُ وَ الْخَالَةُ فَلِلْعَمَّةِ الثُّلُثَانِ وَ لِلْخَالَةِ الثُّلُثُ.

---

۴ ـ ابو مریم گوید: امام باقر عليه‌السلام در بارهٔ ارث عمه و خاله فرمود:

بر اساس یک سوم و دو سوم دو سوم است؛ یعنی میراث از آن عمه و یک سوم از آنِ خاله.

۵ ـ ابو بصیر نظیر این روایت از امام صادق عليه‌السلام نقل می‌کند.

۶ ـ محمد بن مسلم گوید: از امام صادق عليه‌السلام پرسیدم: مردی از دنیا می‌رود و دایی، خاله، عمه، عمو، پسر، دختر، برادر و خواهرش را بر جای می‌نهد.

فرمود: همه این افراد ارث می‌برند و سهم دارند. پس هر گاه عمه و خاله باشند، عمه دوسوم و خاله یک سوم میراث را می‌گیرد.

۷ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَهْلٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الثَّانِي عليه السلام فِي رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ خَالَتَيْهِ وَ مَوَالِيَهُ.

قَالَ: ﴿أُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ﴾ الْمَالُ بَيْنَ الْخَالَتَيْنِ.

۸ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ دُرُسْتَ بْنِ أَبِي مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: قَالَ:

إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ وَ تَرَكَ عَمَّتَهُ وَ خَالَتَهُ فَلِلْعَمَّةِ الثُّلُثَانِ وَ لِلْخَالَةِ الثُّلُثُ.

قَالَ الْفَضْلُ: إِنْ تَرَكَ الْمَيِّتُ عَمَّيْنِ أَحَدُهُمَا لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ الْآخَرُ لِأَبٍ فَالْمَالُ لِلْعَمِّ الَّذِي لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ.

وَإِنْ تَرَكَ أَعْمَاماً وَ عَمَّاتٍ فَالْمَالُ بَيْنَهُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ وَ إِنْ تَرَكَ أَخْوَالاً وَ خَالاتٍ فَالْمَالُ بَيْنَهُمُ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ، وَإِنْ تَرَكَ خَالاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ خَالاً لِأَبٍ فَالْمَالُ لِلْخَالِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ، وَ كَذَلِكَ الْعَمَّةُ وَ الْخَالَةُ فِي هَذَا إِنَّمَا يَكُونُ الْمَالُ لِلَّتِي هِيَ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ دُونَ الَّتِي هِيَ لِلْأَبِ.

---

۷ ـ حسین بن حکم گوید: امام جواد عليه السلام در بارهٔ مردی که فوت می‌کند و دو خاله و بردگان خود را به جای می‌گذارد فرمود:

«برخی از خویشاوندان از برخی دیگر شایسته‌ترند»؛ اموال بین دو خاله تقسیم می‌گردد.

۸ ـ راوی گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

اگر مردی از دنیا رود و عمه و خاله‌اش را بر جای گذارد، دو سوم میراث از آنِ عمه و یک سوم آن برای خاله خواهد بود.

فضل گوید: اگر میت دو عمو به جای گذارد که یکی از آنان عموی پدر و مادری است و دیگری عموی پدری، اموال برای عموی پدر و مادری است.

و اگر بازمانده میّت عموها و عمّه‌ها باشند، اموال بین آنان به صورت سهمیه پسر دو برابر دختر تقسیم می‌شود.

و اگر بازمانده دایی‌ها و خاله‌ها باشند، اموال به صورت یکسان بین آنان تقسیم می‌گردد.

و اگر بازمانده یک دایی پدر و مادری و یک دایی پدری باشد، اموال برای دایی پدر و مادری است. و هم چنین عمه و خاله در این مسأله همین حکم را دارند. اموال فقط برای وارثی است که نسبتش پدر و مادری است، نه آن که نسبتش پدری است.

۹ ـ وَ قَدْ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ : الْخَالُ وَارِثُ مَنْ لا وَارِثَ لَهُ.

وَ إِنْ تَرَكَ عَمّاً وَ خالاً فَلِلْعَمِّ الثُّلُثَانِ نَصِيبُ الْأَبِ وَ لِلْخَالِ الثُّلُثُ نَصِيبُ الْأُمِّ، لِأَنَّ مِيرَاثَهُمَا إِنَّمَا يَتَفَرَّقُ عِنْدَ الْأَبِ وَ الْأُمِّ.

وَ كَذَلِكَ إِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَعَلَى هَذَا الْمِثَالِ لِلْأَعْمَامِ الثُّلُثَانِ وَ لِلْأَخْوَالِ الثُّلُثُ.

وَ كَذَلِكَ بَنُو الْأَعْمَامِ وَ بَنُو الْأَخْوَالِ وَ بَنُو الْعَمَّاتِ وَ بَنُو الْخَالاتِ عَلَى مِثَالِ مَا فَسَّرْنَا إِنْ شَاءَ اللهُ، فَإِنْ تَرَكَ عَمّاً وَ ابْنَ أُخْتٍ فَالْمَالُ لِابْنِ الْأُخْتِ، لِأَنَّ وُلْدَ الْإِخْوَةِ يَقُومُونَ مَقَامَ الْإِخْوَةِ وَ الْعَمُّ لا يَقُومُ مَقَامَ الْجَدِّ، لِأَنَّ ابْنَ الْأَخِ يَرِثُ مَعَ الْجَدِّ وَ قَدْ أَجْمَعُوا عَلَى أَنَّ ابْنَ الْجَدِّ لا يَرِثُ مَعَ الْأَخِ فَلا يُشْبِهُ وَلَدُ الْجَدِّ وَلَدَ الْإِخْوَةِ إِنْ شَاءَ اللهُ.

---

۹ ـ پیامبر ﷺ می‌فرماید: «دایی وارث شخص بی وارث است».

و اگر عمو و دایی بر جای گذارد، دو سوم برای عمو است که سهم پدر می‌باشد و یک سوم برای دایی که سهم مادر است. زیرا ارث عمو و دایی نزد پدر و مادر جدا می‌گردد.

وهم چنین اگر بیش از این تعداد باشند، به همین روش عمل می‌شود که برای عموها دو سوم است و برای دایی‌ها یک سوم.

هم چنین حکم پسر عموها، پسر دایی‌ها، پسر عمه‌ها و پسر خاله‌ها به همین روشی که توضیح دادیم می‌باشد؛ ان شاءالله. پس اگر عمو و پسر خواهر بر جای گذارد، اموال برای پسر خواهر است؛ زیرا فرزندان برادران، به جای برادران می‌نشینند؛ چرا که عمو به جای پدربزرگ نمی‌نشیند؛ زیرا پسر برادر با وجود پدر بزرگ ارث می‌برد و علما اجماع نموده‌اند که پسر پدر بزرگ با وجود برادر ارث نمی‌برد. از این‌رو، فرزند پدر بزرگ، شبیه فرزند برادرها نمی‌باشد؛ ان شاء الله.

وَإِنْ تَرَكَ عَمّاً وَ ابْنَ أَخٍ فَالْمَالُ لِابْنِ الْأَخِ. وَ قَالَ يُونُسُ: فِي هَذَا الْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ، وَ غَلِطَ فِي ذَلِكَ، وَ ذَلِكَ أَنَّهُ لَمَّا رَأَى أَنَّ بَيْنَ الْعَمِّ وَ بَيْنَ الْمَيِّتِ ثَلاثَ بُطُونٍ.

وَ كَذَلِكَ بَيْنَ ابْنِ الْأَخِ وَ بَيْنَ الْمَيِّتِ ثَلاثَ بُطُونٍ وَ هُمَا جَمِيعاً مِنْ طَرِيقِ الْأَبِ قَالَ: الْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ، وَ هَذَا غَلَطٌ؛ لِأَنَّهُ وَ إِنْ كَانَا جَمِيعاً كَمَا وَصَفَ، فَإِنَّ ابْنَ الْأَخِ مِنْ وُلْدِ الْأَبِ وَ الْعَمَّ مِنْ وُلْدِ الْجَدِّ وَ وُلْدُ الْأَبِ أَحَقُّ وَ أَوْلَى مِنْ وُلْدِ الْجَدِّ، وَإِنْ سَفَلُوا كَمَا أَنَّ ابْنَ الِابْنِ أَحَقُّ مِنَ الْأَخِ لِأَنَّ ابْنَ الِابْنِ مِنْ وُلْدِ الْمَيِّتِ وَ الْأَخَ مِنْ وُلْدِ الْأَبِ وَ وُلْدُ الْمَيِّتِ أَحَقُّ مِنْ وُلْدِ الْأَبِ وَ إِنْ كَانَا فِي الْبُطُونِ سَوَاءً.

وَ كَذَلِكَ ابْنُ ابْنِ الِابْنِ أَحَقُّ مِنَ الْأَخِ وَ إِنْ كَانَ الْأَخُ أَقْعَدَ مِنْهُ لِأَنَّ هَذَا مِنْ وُلْدِ الْمَيِّتِ نَفْسِهِ وَ إِنْ سَفَلَ وَ لَيْسَ الْأَخُ مِنْ وُلْدِ الْمَيِّتِ.

وَ كَذَلِكَ وُلْدُ الْأَبِ أَحَقُّ وَ أَوْلَى مِنْ وُلْدِ الْجَدِّ وَ كُلُّ مَنْ كَانَتْ قَرَابَتُهُ مِنْ قِبَلِ الْأَبِ، فَإِنَّهُ يَأْخُذُ مِيرَاثَ الْأَبِ وَ كُلُّ مَنْ كَانَتْ قَرَابَتُهُ مِنْ قِبَلِ الْأُمِّ فَإِنَّهُ يَأْخُذُ مِيرَاثَ الْأُمِّ.

و اگر عمو و پسر برادر به جای گذارد، همه اموال برای پسر برادر است. یونس درباره این مسأله گوید: اموال بین عمو و پسر برادر نصف می‌شود. اما او در این مسأله اشتباه کرده است. به این دلیل که وقتی یونس مشاهده نمود که بین عمو و میت سه شکم فاصله است و همین طور بین پسر برادر و میت سه شکم فاصله است و هر دوی آن‌ها از طریق پدر میت با میت ارتباط دارند، گفت: اموال بین عمو و پسر برادر به دو نصف تقسیم می‌گردد.

و این غلط است؛ زیراگرچه هر دوی آن‌ها همان‌گونه هستند که یونس توصیف کرده؛ اما پسر برادر از نسل پدر است و عمو از نسل پدر بزرگ و فرزندان پدر میت از فرزندان پدر بزرگ میت سزاوارترند؛ گرچه در درجه پایین‌تر باشند. همان طور که نوه از برادر سزاوارتر است؛ زیرا نوه از نسل میت است و برادر از نسل پدر میت و فرزندان میت از فرزندان پدر میت سزاوترند؛ گرچه در فاصلهٔ شکم‌ها یکسان باشند.

و همین طور نوه فرزند میت از برادر سزاوارتر است؛ گرچه برادر میت به میت نزدیک‌تر است؛ زیرا نوه فرزند میت از نسل خود میت است؛ گرچه در درجه پایین‌تر باشد. اما برادر میت از نسل میت نیست.

و همین طور فرزندان پدر میت سزاوارتر از فرزندان پدر بزرگ هستند. هر خویشاوندی هر کس با میت از جانب پدر میت باشد، سهم پدر میت را می‌گیرد و خویشاوندی هر کس از جانب مادر میت باشد، سهم مادر میت را می‌گیرد.

وَ كَذَلِكَ كُلُّ مَنْ تَقَرَّبَ بِالِابْنَةِ فَإِنَّهُ يَأْخُذُ مِيرَاثَ الِابْنَةِ وَ مَنْ تَقَرَّبَ بِالِابْنِ فَإِنَّهُ آخِذٌ مِيرَاثَ الِابْنِ عَلَى نَحْوِ مَا قُلْنَاهُ فِي الْأُمِّ وَ الْأَبِ إِنْ شَاءَ اللهُ.

وَ إِنْ تَرَكَ الْمَيِّتُ عَمّاً لِأُمٍّ وَ عَمّاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَلِلْعَمِّ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْعَمِّ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ.

وَ كَذَلِكَ إِنْ تَرَكَ عَمَّةً وَ ابْنَةَ أَخٍ فَالْمَالُ لِابْنَةِ الْأَخِ لِأَنَّهَا مِنْ وُلْدِ الْأَبِ وَ الْعَمَّةَ مِنْ وُلْدِ الْجَدِّ،

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَيْ عَمٍّ أَحَدُهُمَا أَخٌ لِأُمٍّ فَالْمَالُ كُلُّهُ لِلْأَخِ لِلْأُمِّ لِأَنَّ الْعَمَّ لا يَرِثُ مَعَ الْأَخِ لِلْأُمِّ، لِأَنَّ الْأَخَ لِلْأُمِّ إِنَّمَا يَتَقَرَّبُ بِبَطْنٍ وَ هُوَ مَعَ ذَلِكَ ذُو سَهْمٍ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ عَمٍّ لِأَبٍ وَ هُوَ أَخٌ لِأُمٍّ وَ ابْنَ عَمٍّ لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَالْمَالُ لِابْنِ الْعَمِّ الَّذِي هُوَ أَخٌ لِأُمٍّ لِأَنَّ الْعَمَّ لاَ يَرِثُ مَعَ الْأَخِ لِلْأُمِّ.

وَإِنْ تَرَكَ ابْنَةَ عَمٍّ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَةَ عَمٍّ لِأُمٍّ فَلِابْنَةِ الْعَمِّ مِنَ الْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِابْنَةِ الْعَمِّ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ.

و همین طور هر کس که توسط دختر میت با او خویشاوند باشد سهم دختر میت را می‌گیرد و هر کس که توسط پسر میت با او خویشاوند باشد، سهم پسر میت را می‌گیرد؛ طبق همان قاعده‌ای که در مسأله پدر و مادر گفتیم؛ ان شاء الله.

و اگر میت، عمه و دختر برادر بر جای گذارد، همه اموال برای دختر برادر است؛ زیرا او از نسل پدر میت است و عمه از نسل پدر بزرگ میت.

و اگر دو پسر عمو بر جای گذارد که یکی از آن‌ها برادر مادری او باشد، همه اموال برای برادر مادری است؛ زیرا عمو با وجود برادر مادری ارث نمی‌برد؛ چرا که برادر مادری یک شکم از عمو به میت نزدیک‌تر است و با این حساب، او صاحب سهام است.

پس اگر یک پسر عموی پدری بر جای گذارد که برادر مادری میت باشد و یک پسر عموی پدر و مادری بر جای گذارد، همه اموال برای پسر عمویی است که برادر مادری میت است؛ زیرا عمو با وجود برادر مادری ارث نمی‌برد.

و اگر یک دختر عموی پدر و مادری و یک دختر عموی مادری بر جای گذارد، دختر عموی مادری یک ششم می‌گیرد و بقیه ارث از آنِ دختر عموی پدر و مادری خواهد بود.

وَ كَذَلِكَ ابْنُ خَالٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَةُ خَالٍ لِأُمٍّ فَلِابْنَةِ الْخَالِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِابْنِ الْخَالِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ.

وَ كَذَلِكَ إِنْ تَرَكَ خَالاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ خَالاً لِأُمٍّ فَلِلْخَالِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْخَالِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ.

وَ إِنْ تَرَكَ خَالاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ أَخْوَالاً لِأَبٍ وَ أَخْوَالاً لِأُمٍّ فَلِلْأَخْوَالِ لِلْأُمِّ الثُّلُثُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْخَالِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ وَ يَسْقُطُ الْأَخْوَالُ لِلْأَبِ.

وَ إِنْ تَرَكَ عَمّاً لِأَبٍ وَ خَالَةً لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَلِلْخَالَةِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ الثُّلُثُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْعَمِّ لِلْأَبِ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَةَ عَمٍّ وَ ابْنَ عَمَّةٍ فَلِابْنَةِ الْعَمِّ الثُّلُثَانِ وَ لِابْنِ الْعَمَّةِ الثُّلُثُ.

وَ إِنْ تَرَكَ بَنَاتِ عَمٍّ وَ بَنِي عَمٍّ فَالْمَالُ بَيْنَهُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

وَ إِنْ تَرَكَ بَنَاتِ خَالٍ وَ بَنِي خَالٍ فَالْمَالُ بَيْنَهُمْ بِالسَّوِيَّةِ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَ عَمٍّ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَ عَمٍّ لِأَبٍ فَالْمَالُ لِابْنِ الْعَمِّ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ.

وهمين طور پسر دایی پدر و مادری و دختر دایی مادری دختر دایی مادری یک ششم دارد وبقیه آن برای پسر دایی پدر و مادری است.

وهم چنین اگر یک دایی پدر و مادری و یک دایی مادری بر جای گذارد یک ششم برای دایی مادری است و بقیه میراث از آن دایی پدر و مادری است.

و اگر دایی پدر و مادری و چند دایی پدری و چند دایی مادری بر جای گذارد، یک سوم میراث برای دایی‌های مادری ومابقی آن برای دایی پدر و مادری خواهد بود ودایی‌های پدری ساقط می‌شوند.

و اگر یک عموی پدری و یک خاله پدر و مادری برجای گذارد، یک سوم میراث برای خاله پدر و مادری است و بقیه آن برای عموی پدری خواهد بود.

و اگر یک دختر عمو و یک پسر عمو بر جای گذارد، دو سوم برای دختر عمو و یک سوم برای پسر عمه خواهد بود.

و اگر چند دختر عمو و چند پسر عمو بر جای نهد، اموال بین آنان به صورت سهمیه پسر دو برابر دختر تقسیم می‌شود.

و اگر چند دختر دایی و چند پسر دایی بر جای نهد، اموال به صورت یکسان بین پسرها و دخترها تقسیم می‌گردد.

و اگر یک پسر عموی پدر و مادری و یک پسر عموی پدری بر جای گذارد، همه اموال برای پسر عموی پدر و مادری است.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَ ابْنِ عَمٍّ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَ عَمٍّ لِأَبٍ فَالْمَالُ لِابْنِ الْعَمِّ لِلْأَبِ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَتَيِ ابْنِ عَمٍّ إِحْدَاهُمَا أُخْتُهُ لِأُمِّهِ فَالْمَالُ لِلَّتِي هِيَ أُخْتُهُ لِأُمِّهِ.

وَ إِنْ تَرَكَ خَالَتَهُ وَ ابْنَ خَالَةٍ لَهُ فَالْمَالُ لِلْخَالَةِ لِأَنَّهَا أَقْرَبُ بِبَطْنٍ.

وَ إِنْ تَرَكَ عَمَّةَ أُمِّهِ وَ خَالَةَ أُمِّهِ اسْتَوَيَا فِي الْبُطُونِ وَ هُمَا جَمِيعاً مِنْ طَرِيقِ الْأُمِّ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

وَ إِنْ تَرَكَ جَدّاً أَبَا الْأُمِّ وَ خَالاً وَ خَالَةً فَالْمَالُ لِلْجَدِّ أَبِي الْأُمِّ.

وَ إِنْ تَرَكَ عَمَّ أُمٍّ وَ خَالَ أُمٍّ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

وَ إِنْ تَرَكَ خَالَتَهُ وَ ابْنَ أُخْتِهِ وَ ابْنَةَ ابْنَةِ أُخْتِهِ فَالْمَالُ لِابْنِ أُخْتِهِ وَ سَقَطَ الْبَاقُونَ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَ أَخٍ لِأُمٍّ وَ هُوَ ابْنُ أُخْتٍ لِأَبٍ وَ ابْنَةَ أَخٍ لِأَبٍ وَ هِيَ ابْنَةُ أُخْتٍ لِأُمٍّ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِنْ قِبَلِ أَنَّ أَحَدَهُمَا هُوَ ابْنُ أَخٍ لِأُمٍّ فَلَهُ السُّدُسُ مِنْ هَذِهِ الْجِهَةِ وَ الْأُخْرَى هِيَ بِنْتُ أُخْتٍ لِأُمٍّ فَلَهَا أَيْضاً السُّدُسُ مِنْ هَذِهِ الْجِهَةِ وَ بَقِيَ الثُّلُثَانِ.

و اگر پسر پسر عموی پدر و مادری و پسر عموی پدری بر جای نهد، همه میراث از آنِ پسر عموی پدری است.

و اگر دو دختر پسر عمو بر جای گذارد که یکی از آن‌ها خواهر مادری میت است، همه میراث برای دختر پسر عموی خواهر مادری میت است.

و اگر یک خاله و یک پسر خاله برجای گذارد، اموال برای خاله است؛ زیرا او یک شکم به میت نزدیک‌تر است.

و اگر عمه مادر و خاله مادرش را بر جای گذارد، هر دوی آن‌ها در تعداد فاصله شکم‌ها یکسان‌اند و هر دو از طریق مادر میت با او خویشاوند هستند، بنا بر این اموال بین آنان نصف می‌شود.

و اگر پدر و مادر و دایی و خاله‌اش را بر جای نهد، همه میراث از آن پدر مادر است.

و اگر خاله و پسر خواهر و دختر دختر خواهرش را بر جای نهد، همه اموال برای پسر دختر است و بقیه ساقط می‌شوند.

و اگر بازماندهٔ میّتی پسر برادر مادری که پسر خواهر پدری میت است و دختر برادر پدری که دختر خواهر مادری میت است باشد، برای هر کدامشان یک ششم است. به این علت که یکی از آن‌ها پسر برادر مادری میت است که به این جهت یک ششم می‌گیرد و دیگری دختر خواهر مادری میت است که او نیز به این جهت یک ششم می‌گیرد ودو سوم می‌ماند.

فَلِابْنِ الْأُخْتِ مِنْ ذَلِكَ الثُّلُثُ وَ لِابْنَةِ الْأَخِ مِنْ ذَلِكَ الثُّلُثَانِ أَصْلُ حِسَابِهِ مِنْ سِتَّةٍ يَذْهَبُ مِنْهُ السُّدُسَانِ فَيَبْقَى أَرْبَعَةٌ فَلَيْسَ لِلْأَرْبَعَةِ ثُلُثٌ إِلَّا فِيهِ كَسْرٌ يُضْرَبُ سِتَّةٌ فِي ثَلاثَةٍ فَيَكُونُ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَذْهَبُ السُّدُسَانِ سِتَّةٌ فَيَبْقَى اثْنَا عَشَرَ الثُّلُثُ مِنْ ذَلِكَ أَرْبَعَةٌ لِابْنِ الْأُخْتِ وَ الثُّلُثَانِ مِنْ ذَلِكَ ثَمَانِيَةٌ لِابْنَةِ الْأَخِ فَيَصِيرُ فِي يَدِ ابْنِ الْأُخْتِ سَبْعَةٌ مِنْ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ وَ يَصِيرُ فِي يَدَيْ بِنْتِ الْأَخِ إِحْدَى عَشَرَ مِنْ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَةَ أُخْتٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَةَ أُخْتٍ لِأَبٍ وَ ابْنَةَ أُخْتٍ لِأُمٍّ وَ امْرَأَةً فَلِلْمَرْأَةِ الرُّبُعُ وَ لِابْنَةِ الْأُخْتِ مِنَ الْأُمِّ السُّدُسُ وَ لِابْنَةِ الْأُخْتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ النِّصْفُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِمَا عَلَى قَدْرِ أَنْصِبَائِهِمَا وَ سَقَطَتِ الْأُخْرَى وَ هِيَ مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ سَهْماً لِلْمَرْأَةِ الرُّبُعُ ثَلاثَةٌ وَ لِابْنَةِ الْأُخْتِ لِلْأُمِّ السُّدُسُ سَهْمَانِ وَ لِابْنَةِ الْأُخْتِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ النِّصْفُ سِتَّةُ أَسْهُمٍ وَ بَقِيَ سَهْمٌ وَاحِدٌ بَيْنَهُمَا عَلَى قَدْرِ سِهَامِهَا وَ لا يَرُدُّ عَلَى الْمَرْأَةِ شَيْئاً.

از این رو پسر خواهر، یک سوم از این مقدار را می‌گیرد و دختر برادر، دو سوم. اصل محاسبه این مسأله، از یک ششم است. دو ششم آن می‌رود و چهار ششم آن باقی می‌ماند. اما عدد چهار، یک سوم ندارد جز با کسر و اضافه‌ای اندک. بنا بر این عدد شش ضرب در عدد سه می‌شود و عدد هجده به دست می‌آید. دو ششم آن می‌رود که مساوی با عدد شش است. عدد دوازده باقی می‌ماند.یک سوم آن که چهار سهم است از آنِ پسر خواهر است ودو سوم آن که هشت سهم است از آنِ دختر پسر. بنا بر این هفت سهم از هجده سهم در دست پسر خواهر قرار می‌گیرد و یازده سهم از هجده سهم در دست دختر پسر.

پس اگر یک دختر خواهر پدر و مادری و یک دختر خواهر پدری و یک دختر خواهر مادری و همسرش را بر جای نهد، یک چهارم میراث برای همسر است و دختر خواهر مادری و دختر خواهر پدری و مادری باز گردانده می‌شود و دختر خواهر پدری از حق ارث ساقط می‌گردد.

این مسأله با عدد دوازده محاسبه می‌شود: همسر یک چهارم دارد، سه سهم است و دختر خواهر مادری یک ششم دارد که دو سهم است و دختر خواهر پدر و مادری نصف میراث را دارد که شش سهم است و یک سهم باقی می‌ماند که به تعداد سهام دختر خواهر مادری و دختر خواهر پدر و مادری بین آنان تقسیم می‌گردد و چیزی بـه هـمسر میت بازگردانده نمی‌شود.

فَإِنْ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ خَالَتَهَا وَ عَمَّتَهَا فَلِلزَّوْجِ النِّصْفُ وَ لِلْخَالَةِ الثُّلُثُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْعَمَّةِ بِمَنْزِلَةِ زَوْجٍ وَ أَبَوَيْنِ وَ هِيَ مِنْ سِتَّةِ أَسْهُمٍ لِلزَّوْجِ النِّصْفُ ثَلاثَةٌ وَ لِلْخَالَةِ الثُّلُثُ سَهْمَانِ وَ بَقِيَ سَهْمٌ لِلْعَمَّةِ.

فَإِنْ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ جَدَّهَا أَبَا أُمِّهَا وَ خَالاً فَلِلزَّوْجِ النِّصْفُ وَ لِلْجَدِّ السُّدُسُ وَمَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِ وَ سَقَطَ الْخَالُ.

وَإِنْ تَرَكَ عَمّاً لِأَبٍ وَ خَالاً لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَلِلْخَالِ الثُّلُثُ نَصِيبُ الْأُمِّ وَ الْبَاقِي لِلْعَمِّ لِأَنَّهُ نَصِيبُ الْأَبِ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَةَ عَمٍّ وَ ابْنَ عَمَّةٍ فَلابْنَةِ الْعَمِّ الثُّلُثَانِ وَ لِابْنِ الْعَمَّةِ الثُّلُثُ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ عَمَّتِهِ وَ بِنْتَ عَمَّتِهِ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَةَ عَمَّةٍ لِأَبٍ وَ أُمٍّ وَ ابْنَ عَمٍّ لِأُمٍّ فَلابْنِ الْعَمِّ لِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ مَا بَقِيَ فَلابْنَةِ الْعَمَّةِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ؛ لِأَنَّ هَذَا كَأَنَّ الْأَبَ مَاتَ وَ تَرَكَ أَخاً لِأُمٍّ وَ أُخْتاً لِأَبٍ وَأُمٍّ وَهَاهُنَا يَفْتَرِقَانِ.

پس اگر شوهر، خاله وعمه‌اش را بر جای گذارد، شوهر نصف میراث را می‌گیرد و خاله یک سوم آن را و بقیه آن برای عمه است؛ آنها حکم شوهر و پدر و مادر زنی را که فوت کرده است دارند. این مسأله با شش سهم محاسبه می‌شود: شوهر نصف میراث را دارد که سه سهم است و خاله یک سوم دارد که دو سهم است و یک سهم برای عمه باقی می‌ماند.

پس اگر شوهر و پدر مادر و دایی اش را بر جای گذارد، شوهر نصف اموال را می‌گیرد و پدر و مادر، یک ششم و بقیه آن به پدر و مادر بازگردانده می‌شود و دایی ساقط می‌گردد.

و اگر عموی پدری و دایی پدر و مادری بر جای گذارد، یک سوم که سهم مادر میت است به دایی می‌رسد و بقیه میراث به عمو می‌رسد؛ زیرا آن سهم پدر میت است.

پس اگر دختر عمو و پسر عمه بر جای گذارد، دو سوم از آنِ دختر عمو و یک سوم برای پسر عمه خواهد بود.

پس اگر پسر عمه و دختر عمه بر جای نهد، اموال به صورت سهمیه پسر دو برابر دختر بین آنان تقسیم می‌شود.

و اگر دختر عمه پدر و مادری و پسر عموی مادری بر جای نهد یک ششم برای پسر عموی مادری است و مابقی از آن دختر عمه پدر و مادری، زیرا این مسأله گویی آن است که پدری بمیرد و یک برادر مادری و یک خواهر پدر و مادری بر جای گذارد و در این‌جا حکم دو مسأله جدا می‌شود.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ خَالَتِهِ وَ خَالَةَ أُمِّهِ فَالْمَالُ لِابْنِ خَالَتِهِ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ خَالٍ وَ ابْنَ خَالَةٍ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

وَ إِنْ تَرَكَ خَالَةَ الْأُمِّ وَ عَمَّةَ الْأَبِ فَلِخَالَةِ الْأُمِّ الثُّلُثُ وَ لِعَمَّةِ الْأَبِ الثُّلُثَانِ.

وَ إِنْ تَرَكَ عَمَّةَ الْأُمِّ وَ خَالَةَ الْأَبِ فَلِعَمَّةِ الْأُمِّ الثُّلُثُ وَ لِخَالَةِ الْأَبِ الثُّلُثَانِ.

وَ إِنْ تَرَكَ عَمَّةً لِأَبٍ وَ خَالَةً لِأَبٍ وَ أُمٍّ فَلِخَالَةِ الْأَبِ وَ الْأُمِّ الثُّلُثُ وَ لِلْعَمَّةِ الثُّلُثَانِ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنَ عَمٍّ وَ ابْنَةَ عَمٍّ وَ ابْنَ عَمَّةٍ وَ ابْنَةَ عَمَّةٍ وَ ابْنَ خَالٍ وَ ابْنَةَ خَالٍ وَ ابْنَ خَالَةٍ وَ ابْنَةَ خَالَةٍ فَالثُّلُثُ لِوُلْدِ الْخَالِ وَ الْخَالَةِ يُقْسَمُ بَيْنَهُمْ بِالسَّوِيَّةِ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ وَ الثُّلُثُ مِنَ الثُّلُثَيْنِ الْبَاقِيَيْنِ لِوُلْدِ الْعَمَّةِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ وَ الثُّلُثَانِ الْبَاقِيَانِ مِنَ الثُّلُثَيْنِ لِوُلْدِ الْعَمِّ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ وَ أَصْلُ حِسَابِهِ مِنْ تِسْعَةٍ، لِأَنَّهُ يُؤْخَذُ أَقَلُّ شَيْءٍ لَهُ ثُلُثٌ وَ لِثُلُثِهِ ثُلُثٌ وَ هُوَ تِسْعَةٌ.

پس اگر پسر خاله و خاله مادرش را بر جای نهد، اموال از آنِ پسر خاله خواهد بود.

پس اگر پسر دایی و پسر خاله‌اش را بر جای گذارد، اموال به صورت مساوی بین آنان نصف می‌شود.

و اگر خاله مادر و عمه پدرش را بر جای گذارد، یک سوم از آنِ خاله مادرش و دو سوم برای عمه پدرش خواهد بود.

و اگر عمه مادر و خاله پدرش را بر جای گذارد، یک سوم از آنِ عمه مادرش ودو سوم برای خاله پدر خواهد بود.

واگر عمه پدری و خاله پدر و مادری‌اش را بر جای گذارد، یک سوم برای خاله پدر و مادری ودو سوم برای عمه پدری است.

پس اگر پسر عمو، دختر عمو، پسر عمه، دختر عمه، پسر دایی،دختر دایی، پسر خاله، و دختر خاله‌اش را بر جای می‌نهد، یک سوم میراث برای فرزندان دایی و خاله است که به صورت یکسان برای مذکر و مونث بین آنان تقسیم می‌شود و یک سوم از دو سوم باقی مانده برای فرزندان عمه است که پسر دو برابر سهم دختر را خواهد داشت و دو سوم باقی مانده از آن دو سوم برای فرزندان عمو خواهد بود که پسر دو برابر سهم دختر خواهد داشت. و اصل محاسبه آن با عدد نه است، زیرا کمترین عدد را در نظر می‌گیرند که یک سوم است و برای یک سوم آن، یک سوم است و آن عدد نه است.

فَثُلُثُ ثُلُثِهِ لا يُقْسَمُ بَيْنَ وُلْدِ الْأَخْوَالِ؛ لِأَنَّهُمْ أَرْبَعَةٌ فَتُضْرَبُ تِسْعَةٌ فِي أَرْبَعَةٍ فَتَكُونُ سِتَّةً وَ ثَلاثِينَ فَيَكُونُ ثُلُثُهُ اثْنَيْ عَشَرَ وَ ثُلُثَا ثُلُثِهِ ثَمَانِيَةً لا يُقْسَمُ بَيْنَ وُلْدِ الْعَمَّةِ؛ لِأَنَّهُ يَنْكَسِرُ.

فَيُضْرَبُ سِتَّةً وَ ثَلاثِينَ فِي ثَلاثَةٍ فَيَكُونُ مِائَةً وَ ثَمَانِيَةً الثُّلُثُ مِنْ ذَلِكَ سِتَّةٌ وَثَلاثُونَ بَيْنَ وُلْدِ الْخَالِ وَ الْخَالَةِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ تِسْعَةٌ وَ بَقِيَ اثْنَانِ وَسَبْعُونَ مِنْ ذَلِكَ أَرْبَعَةٌ وَ عِشْرُونَ لِوُلْدِ الْعَمَّةِ وَ لِابْنِ الْعَمَّةِ سِتَّةَ عَشَرَ وَ لِابْنَةِ الْعَمَّةِ ثَمَانِيَةٌ وَبَقِيَ ثَمَانِيَةٌ وَ أَرْبَعُونَ لِابْنِ الْعَمِّ اثْنَانِ وَ ثَلاثُونَ وَ لِابْنَةِ الْعَمِّ سِتَّةَ عَشَرَ.

پس یک سوم یک سوم آن بین فرزندان دایی و خاله تقسیم نمی‌شود؛ زیرا آن‌ها چهار نفرند. بنا بر این عدد نه در عدد چهار ضرب می‌شود و عدد سی و شش به دست می‌آید. پس یک سوم آن دوازده ودو سوم یک سوم آن عدد هشت است که بین فرزندان عمه تقسیم نمی‌شود؛ زیرا ناقصی پیش می‌آید.

بنا بر این عدد سی و شش ضرب در عدد سه می‌شود و عدد صد و هشت به دست می‌آید: یک سوم آن که سی و شش سهم است بین فرزندان دایی و خاله تقسیم می‌شود: برای هر کدامشان نُه سهم است وهفتاد و دو سهم باقی می‌ماند. بیست و چهار سهم برای فرزندان عمه است که شانزده سهم برای پسر عمه و هشت سهم برای دختر عمه خواهد بود وچهل و هشت سهم باقی می‌ماند که سی و دو سهم برای عمو و شانزده سهم برای دختر عمو است.

(۲۷)
بَابُ الْمَرْأَةِ تَمُوتُ وَ لا تَتْرُكُ إِلَّا زَوْجَهَا

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ جَمِيعاً عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي امْرَأَةٍ تُوُفِّيَتْ وَ لَمْ يُعْلَمْ لَهَا أَحَدٌ وَ لَهَا زَوْجٌ.

قَالَ: الْمِيرَاثُ كُلُّهُ لِزَوْجِهَا.

۲ ـ عَنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ يَحْيَى الْحَلَبِيِّ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ الْحُرِّ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فَدَعَا بِالْجَامِعَةِ فَنَظَرْنَا فِيهَا فَإِذَا فِيهَا:
امْرَأَةٌ هَلَكَتْ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا لا وَارِثَ لَهَا غَيْرُهُ لَهُ الْمَالُ كُلُّهُ.

بخش بیست و هفتم
زنی که جز شوهرش بازمانده ندارد

۱ ـ محمّد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام در باره زنی که جز شوهرش بازمانده نداشت، فرمود:

همه میراث از آنِ شوهر اوست.

۲ ـ ابو بصیر گوید: ما خدمت امام صادق عليه السلام بودیم. حضرت دستور فرمود که کتاب جامعه را بیاورند. ما به آن نگاه کردیم. در آن کتاب چنین آمده بود:

اگر زنی بمیرد وباز مانده او شوهرش باشد و وارث دیگری نداشته باشد، همه اموال از آنِ شوهر خواهد بود.

۳ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ وُهَيْبِ بْنِ حَفْصٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي امْرَأَةٍ تُوُفِّيَتْ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا.

قَالَ: الْمَالُ لِلزَّوْجِ يَعْنِي إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهَا وَارِثٌ غَيْرُهُ.

عَنْهُ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ مِثْلَ ذَلِكَ.

٤ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ الْجُعْفِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا.

قَالَ: الْمَالُ لِلزَّوْجِ يَعْنِي إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهَا وَارِثٌ غَيْرُهُ.

٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قُلْتُ: امْرَأَةٌ مَاتَتْ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا.

قَالَ: الْمَالُ لَهُ.

---

۳ ـ ابوبصیر گوید: امام باقر عليه السلام درباره زنی که بمیرد و شوهرش تنها وارث او باشد، فرمود:

همهٔ میراث از آنِ شوهر می‌شود؛ یعنی در صورتی که جز او وارثی نداشته باشد.

۴ ـ اسماعیل بن عبدالرحمان جعفی گوید: امام باقر عليه السلام در باره زنی که از دنیا می‌رود و شوهرش را بر جای می‌گذارد فرمود:

اموال از آنِ شوهر اوست؛ هنگامی که زن، وارث دیگری نداشته باشد.

۵ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام عرض کردم: اگر زنی بمیرد و وارث او فقط شوهرش باشد (تکلیف میراث او چه خواهد بود؟)

فرمود: همهٔ میراث از آنِ شوهر خواهد بود.

قَالَ: مَعْنَاهُ لا وَارِثَ لَهَا غَيْرُهُ.

٦ ـ عَلِيٌّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:
سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَنِ امْرَأَةٍ تَمُوتُ وَ لا تَتْرُكُ وَارِثاً غَيْرَ زَوْجِهَا.
قَالَ: الْمِيرَاثُ كُلُّهُ لَهُ.

٧ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ عُيَيْنَةَ بَيَّاعِ الْقَصَبِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:
قُلْتُ لَهُ: امْرَأَةٌ هَلَكَتْ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا.
قَالَ: الْمَالُ كُلُّهُ لِلزَّوْجِ.

فرمود: به این معنا که او وارثی جز شوهرش ندارد.

۶ـ ابو بصیر گوید: از امام باقر عليه‌السلام پرسیدم: زنی از دنیا می‌رود و وارثی جز شوهرش بر جای نمی‌گذارد.

فرمود: همه میراث برای شوهرش خواهد بود.

۷ـ ابو بصیر گوید: به امام صادق عليه‌السلام عرض کردم: زنی از دنیا رفته وبازمانده‌اش شوهر اوست.

فرمود: همه مال از آنِ شوهر خواهد بود.

(۲۸)
بَابُ الرَّجُلِ يَمُوتُ وَ لا يَتْرُكُ إِلَّا امْرَأَتَهُ

۱ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ زِيَادٍ الْعَطَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ نُعَيْمٍ الصَّحَّافِ قَالَ:

مَاتَ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَيْرٍ بَيَّاعُ السَّابِرِيِّ وَ أَوْصَى إِلَيَّ وَ تَرَكَ امْرَأَةً لَهُ وَ لَمْ يَتْرُكْ وَارِثاً غَيْرَهَا فَكَتَبْتُ إِلَى الْعَبْدِ الصَّالِحِ عليه‌السلام.

فَكَتَبَ إِلَيَّ: أَعْطِ الْمَرْأَةَ الرُّبُعَ وَ احْمِلِ الْبَاقِيَ إِلَيْنَا.

۲ ـ عَنْهُ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ رِبَاطٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُكَيْنٍ وَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ مُشْمَعِلٍّ وَ عَنِ ابْنِ رِبَاطٍ عَنْ مُشْمَعِلٍّ كُلِّهِمْ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

قَرَأَ عَلَيَّ أَبُو جَعْفَرٍ عليه‌السلام فِي الْفَرَائِضِ: امْرَأَةٌ تُوُفِّيَتْ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا.

قَالَ: الْمَالُ كُلُّهُ لِلزَّوْجِ.

بخش بیست و هشتم
شوهری که جز همسرش بازمانده ندارد

۱ ـ محمّد بن نعیم صحّاف گوید: محمّد بن ابی عمیره، قماش‌فروش، از دنیا رفت و مرا وصی خود ساخته بود، وارث او فقط همسرش بود، وارث دیگری نداشت، من به امام کاظم عليه‌السلام نوشتم و کسب تکلیف نمودم.

امام عليه‌السلام در پاسخ من نوشت: یک چهارم میراث را به همسرش بده و سه چهارم باقی را به مدینه ارسال کن.

۲ ـ ابو بصیر گوید: امام باقر عليه‌السلام از کتاب فرائض برای من چنین قرائت نمود: زنی از دنیا رفت و شوهرش را بر جای گذارد.

فرمود: همه اموال از آنِ شوهر خواهد بود.

وَ رَجُلٌ تُوُفِّيَ وَ تَرَكَ امْرَأَتَهُ.

قَالَ: لِلْمَرْأَةِ الرُّبُعُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْإِمَامِ.

۳ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ وُهَيْبِ بْنِ حَفْصٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي رَجُلٍ تُوُفِّيَ وَ تَرَكَ امْرَأَتَهُ.

فَقَالَ: لِلْمَرْأَةِ الرُّبُعُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْإِمَامِ.

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ قَالَ:

كَتَبَ مُحَمَّدُ بْنُ حَمْزَةَ الْعَلَوِيُّ إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ الثَّانِي عليه السلام: مَوْلًى لَكَ أَوْصَى إِلَيَّ بِمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ كُنْتُ أَسْمَعُهُ يَقُولُ: كُلُّ شَيْءٍ هُوَ لِي فَهُوَ لِمَوْلَايَ فَمَاتَ وَ تَرَكَهَا وَ لَمْ يَأْمُرْ فِيهَا بِشَيْءٍ وَ لَهُ امْرَأَتَانِ أَمَّا إِحْدَاهُمَا فَبِبَغْدَادَ وَ لَا أَعْرِفُ لَهَا مَوْضِعاً السَّاعَةَ وَ الْأُخْرَى بِقُمَّ فَمَا الَّذِي تَأْمُرُنِي فِي هَذِهِ الْمِائَةِ دِرْهَمٍ؟

و هم چنین مردی از دنیا رفت و همسرش را بر جای نهاد.

فرمود: یک چهارم برای همسر وبقیه آن برای امام عليه السلام خواهد بود.

۳ـ ابو بصیر گوید: امام باقر عليه السلام درباره مردی که مرده و تنها وارث او همسرش باشد، فرمود: یک چهارم میراث از آنِ همسرش خواهد بود و بقیه برای امام عليه السلام است.

۴ ـ علی بن مهزیار گوید: محمد بن حمزه علوی گوید: به امام جواد عليه السلام نوشت: یکی از شیعیان شما از دنیا رفته است و صد درهم موجودی خود را به من سپرد تا وصی او باشم؛ من از او شنیده‌ام که می‌گفت: میراث من هر چه باشد از آنِ مولای من (امام جواد عليه السلام) است؛ ولی نسبت به صد درهم چیزی نگفته است؛ آن مرد دو همسر دارد که یکی در بغداد زندگی می‌کند وآدرس او را مشخص نکرده‌ام و دومی در قم زندگی می‌کند؛ اینک شما دربارهٔ این صد درهم چه می‌فرمایید؟

فَكَتَبَ إِلَيْهِ: انْظُرْ أَنْ تَدْفَعَ مِنْ هَذِهِ الدَّرَاهِمِ إِلَى زَوْجَتَيِ الرَّجُلِ وَ حَقُّهُمَا مِنْ ذَلِكَ الثُّمُنُ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ فَالرُّبُعُ وَ تَصَدَّقْ بِالْبَاقِي عَلَى مَنْ تَعْرِفُ أَنَّ لَهُ إِلَيْهِ حَاجَةً إِنْ شَاءَ اللهُ.

٥ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي زَوْجٍ مَاتَ وَ تَرَكَ امْرَأَةً.

فَقَالَ: لَهَا الرُّبُعُ وَ تَدْفَعُ الْبَاقِيَ إِلَيْنَا.

(۲۹)
بَابُ أَنَّ النِّسَاءَ لا يَرِثْنَ مِنَ الْعَقَارِ شَيْئاً

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

امام عليه السلام در پاسخ او نوشت: درست بنگر كه حق همسران او را بپردازی: حق آن دو یک هشتم میراث است، اگر فرزندی داشته باشد؛ و اگر فرزندی ندارد، حق آن دو یک چهارم است. در این صورت، باقی صد درهم را به مستمندانی که می‌شناسی تقدیم‌کن ان شاء الله.

۵ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام در باره مردی که از دنیا رفت و همسرش را بر جای نهاد، فرمود:

یک چهارم از آنِ زن است و بقیه میراث به ما پرداخت می‌شود.

بخش بیست و نهم
زنان چیزی از زمین و مزرعه ارث نمی‌برند

۱ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

النِّسَاءُ لا يَرِثْنَ مِنَ الْأَرْضِ وَ لا مِنَ الْعَقَارِ شَيْئاً.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ سَمَاعَةَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام:

أَنَّ الْمَرْأَةَ لا تَرِثُ مِمَّا تَرَكَ زَوْجُهَا مِنَ الْقُرَى وَ الدُّورِ وَ السِّلاحِ وَ الدَّوَابِّ شَيْئاً وَ تَرِثُ مِنَ الْمَالِ وَ الْفُرُشِ وَ الثِّيَابِ وَ مَتَاعِ الْبَيْتِ مِمَّا تَرَكَ وَ يُقَوَّمُ النِّقْضُ وَ الْأَبْوَابُ وَ الْجُذُوعُ وَ الْقَصَبُ فَتُعْطَى حَقَّهَا مِنْهُ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ ابْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ زُرَارَةَ وَ بُكَيْرٍ وَ فُضَيْلٍ وَ بُرَيْدٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام وَ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام، مِنْهُمْ مَنْ رَوَاهُ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام وَ مِنْهُمْ مَنْ رَوَاهُ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما‌السلام:

زنان، هیچ بخشی از زمین و مزرعه را ارث نمی‌برند.

۲ ـ زراره گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود:

زنان از میراث شوهرانشان به باغ و آبادی و خانه و اسلحهٔ شخصی و مرکب سواری او ارث نمی‌برند، فقط از نقدینه، فرش، لباس و اثاث خانه ارث می‌برند. از باغ و آبادی و خانه فقط از اعیانی آن از قبیل درها، تیرها و سایبان‌ها ارث می‌برند، که باید به قیمت برسانند و حق همسران را ادا نمایند.

۳ ـ زراره، بکیر، فضیل و برید از امام باقر عليه‌السلام و امام صادق عليه‌السلام نقل می‌کنند؛ برخی از آنان از امام صادق عليه‌السلام وبرخی دیگر از امام (باقر یا امام صادق عليهما‌السلام) نقل می‌کنند که فرمودند:

أَنَّ الْمَرْأَةَ لا تَرِثُ مِنْ تَرِكَةِ زَوْجِهَا مِنْ تُرْبَةِ دَارٍ أَوْ أَرْضٍ إِلَّا أَنْ يُقَوَّمَ الطُّوبُ وَالْخَشَبُ قِيمَةً فَتُعْطَى رُبُعَهَا أَوْ ثُمُنَهَا إِنْ كَانَ لَهَا وَلَدٌ مِنْ قِيمَةِ الطُّوبِ وَ الْجُذُوعِ وَالْخَشَبِ.

٤ ـ عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلٍ عَنْ زُرَارَةَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

لا تَرِثُ النِّسَاءُ مِنْ عَقَارِ الْأَرْضِ شَيْئاً.

٥ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنِ الْعَلاءِ عَنْ مُحَمَّدِبْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام :

تَرِثُ الْمَرْأَةُ مِنَ الطُّوبِ وَ لا تَرِثُ مِنَ الرِّبَاعِ شَيْئاً؟

قَالَ: قُلْتُ: كَيْفَ تَرِثُ مِنَ الْفَرْعِ وَ لا تَرِثُ مِنَ الْأَصْلِ شَيْئاً؟

فَقَالَ لِي: لَيْسَ لَهَا مِنْهُمْ نَسَبٌ تَرِثُ بِهِ وَ إِنَّمَا هِيَ دَخِيلٌ عَلَيْهِمْ، فَتَرِثُ مِنَ الْفَرْعِ وَ لا تَرِثُ مِنَ الْأَصْلِ وَ لا يَدْخُلُ عَلَيْهِمْ دَاخِلٌ بِسَبَبِهَا.

همسر از میراث شوهر به عرصهٔ خانه و زمین ارث نمی‌برد، جز آن که باید آجرها و تیرها را به قیمت برسانند و سهم یک چهارم و یا یک هشتم او را ادا نمایند.

۴ ـ محمد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

زن از آبادی و زمین سهمی نمی‌برد.

۵ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: زن از آجر ارث می‌برد، اما چیزی از زمین را به ارث نمی‌برد.

عرض کردم: چگونه از فرع ارث می‌برد، اما از اصل به هیچ اندازه ارث نمی‌برد؟!

به من فرمود: زیرا زن نسبتی با ورثه ندارد که به وسیله آن ارث برد؛ او تنها بر ورثه داخل شده است؛ از این‌رو از فرع ارث می‌برد؛ ولی از اصل ارث نمی‌برد و توسط او، شخص دیگری بر ورثه داخل نخواهد شد.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ زُرَارَةَ [أَ] و مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

لا تَرِثُ النِّسَاءُ مِنْ عَقَارِ الدُّورِ شَيْئاً وَ لَكِنْ يُقَوَّمُ الْبِنَاءُ وَ الطُّوبُ وَ تُعْطَى ثُمُنَهَا أَوْ رُبُعَهَا.

قَالَ وَ إِنَّمَا ذَاكَ لِئَلَّا يَتَزَوَّجْنَ النِّسَاءُ فَيُفْسِدْنَ عَلَى أَهْلِ الْمَوَارِيثِ مَوَارِيثَهُمْ.

٧ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِنَّمَا جُعِلَ لِلْمَرْأَةِ قِيمَةُ الْخَشَبِ وَ الطُّوبِ كَيْلا يَتَزَوَّجْنَ فَيَدْخُلَ عَلَيْهِمْ يَعْنِي أَهْلَ الْمَوَارِيثِ مَنْ يُفْسِدُ مَوَارِيثَهُمْ.

٨ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ يَحْيَى الْحَلَبِيِّ عَنْ شُعَيْبٍ عَنْ يَزِيدَ الصَّائِغِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ النِّسَاءِ هَلْ يَرِثْنَ الْأَرْضَ؟

---

۶ ـ زراره یا محمّد بن مسلم گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

زن از خانه‌ها هیچ ارثی نمی‌برد، اما ساختمان و آجرها را قیمت گذاری می‌کنند و یک هشتم یا یک چهارمش را به او می‌دهند.

و فرمود: این حکم بدین جهت است که زنان ازدواج نکنند و با این کار؛ حق میراث ورثه را ضایع کنند.

۷ ـ حمّاد بن عثمان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

همانا قیمت چوب‌ها و آجرها برای زنان قرار داده شده است به این جهت که ازدواج نکنند و با این کار، کسی را بر ورثه تحمیل نمایند که میراثشان را فاسد سازد.

۸ ـ یزید صائغ گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: آیا زنان زمین را ارث می‌برند؟

فَقَالَ: لا، وَلَكِنْ يَرِثْنَ قِيمَةَ الْبِنَاءِ.

قَالَ: قُلْتُ: فَإِنَّ النَّاسَ لا يَرْضَوْنَ بِذَا.

فَقَالَ: إِذَا وُلِّينَا فَلَمْ يَرْضَوْا ضَرَبْنَاهُمْ بِالسَّوْطِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَقِيمُوا ضَرَبْنَاهُمْ بِالسَّيْفِ.

۹ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ عَمِّهِ جَعْفَرِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ مُثَنًّى عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام قَالَ:

لَيْسَ لِلنِّسَاءِ مِنَ الدُّورِ وَ الْعَقَارِ شَيْءٌ.

۱۰ ـ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حُكَيْمٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ رِبَاطٍ عَنْ مُثَنًّى عَنْ يَزِيدَ الصَّائِغِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ:

إِنَّ النِّسَاءَ لا يَرِثْنَ مِنْ رِبَاعِ الْأَرْضِ شَيْئاً وَ لَكِنْ لَهُنَّ قِيمَةُ الطُّوبِ وَ الْخَشَبِ.

قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: إِنَّ النَّاسَ لَا يَأْخُذُونَ بِهَذَا.

فَقَالَ: إِذَا وُلِّينَاهُمْ ضَرَبْنَاهُمْ بِالسَّوْطِ فَإِنِ انْتَهَوْا وَ إِلَّا ضَرَبْنَاهُمْ عَلَيْهِ بِالسَّيْفِ.

فرمود: نه؛ اما قیمت ساختمان را ارث می‌برند.

گفتم: مردم به این حکم راضی نمی‌شوند.

فرمود: هنگامی که ما بر مردم حکومت کنیم و مردم به این حکم راضی نباشند، آن‌ها را با تازیانه می‌زنیم. پس اگر نپذیرفتند آن‌ها را با شمشیر می‌زنیم.

۹ ـ عبدالملک بن اعین گوید: امام (باقر علیه السلام و یا امام صادق علیه السلام) فرمود:

زنان از خانهٔ شوهر و آبادی و املاک او سهمی ندارند.

۱۰ ـ یزید صائغ گوید: از امام باقر علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: زنان از زمین ارثی نمی‌برند، سهمی ندارند اما قیمت آجر و چوب آن به آنان می‌رسد.

به ایشان عرض کردم: مردم (اهل سنّت) به این حکم عمل نمی‌کنند.

فرمود: هنگامی که ما حکومت مردم را در اختیار گیریم آنان را با تازیانه خواهیم زد. پس اگر دست کشیدند (مراد حاصل می‌شود) وگرنه به خاطر آن با شمشیر آنان را خواهیم زد.

۱۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانٍ الْأَحْمَرِ قَالَ: لا أَعْلَمُهُ إِلَّا عَنْ مُيَسِّرٍ بَيَّاعِ الزُّطِّيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنِ النِّسَاءِ مَا لَهُنَّ مِنَ الْمِيرَاثِ؟

قَالَ: لَهُنَّ قِيمَةُ الطُّوبِ وَ الْبِنَاءِ وَ الْخَشَبِ وَ الْقَصَبِ وَ أَمَّا الْأَرْضُ وَ الْعَقَارَاتُ فَلا مِيرَاثَ لَهُنَّ فِيهَا.

قَالَ: قُلْتُ: فَالثِّيَابُ؟

قَالَ: الثِّيَابُ لَهُنَّ نَصِيبُهُنَّ.

قَالَ: قُلْتُ: كَيْفَ صَارَ ذَا وَلِهَذِهِ الثُّمُنُ وَ لِهَذِهِ الرُّبُعُ مُسَمًّى؟

قَالَ: لِأَنَّ الْمَرْأَةَ لَيْسَ لَهَا نَسَبٌ تَرِثُ بِهِ وَ إِنَّمَا هِيَ دَخِيلٌ عَلَيْهِمْ وَ إِنَّمَا صَارَ هَذَا كَذَا كَيْلا تَتَزَوَّجَ الْمَرْأَةُ فَيَجِيءَ زَوْجُهَا أَوْ وَلَدُهَا مِنْ قَوْمٍ آخَرِينَ فَيُزَاحِمَ قَوْماً فِي عَقَارِهِمْ.

---

۱۱ ـ میسّر بیّاع الزطّی گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: زنان چه حقی از ارث دارند؟

فرمود: قیمت آجر ساختمان، چوب ونی به آنان می‌رسد و امّا از زمین و مزارع ارثی ندارند.

گفتم: لباس چگونه است؟

فرمود: سهم خودشان را از لباس برمی‌دارند.

گفتم: چگونه چنین است در حالالی که برخی از زنان صاحب یک هشتم ارث هستند و برخی صاحب یک چهارم که مشخص شده است؟!

فرمود: زیرا زن، نسبتی ندارد که توسط آن ارث برد و تنها بر ورثه وارد شده است. همانا این حکم به این جهت است که زن ازدواج نکند؛ پس شوهر یا فرزندانش ـ که از قومی جداگانه هستند ـ بیایند و با قومی دیگر درگیر شوند و در ساختمان خانه مزاحم آنان شوند.

(۳۰)
بَابُ اخْتِلافِ الرَّجُلِ وَ الْمَرْأَةِ فِي مَتَاعِ الْبَيْتِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: سَأَلَنِي هَلْ يَقْضِي ابْنُ أَبِي لَيْلَى بِالْقَضَاءِ ثُمَّ يَرْجِعُ عَنْهُ؟

فَقُلْتُ لَهُ: بَلَغَنِي أَنَّهُ قَضَى فِي مَتَاعِ الرَّجُلِ وَ الْمَرْأَةِ إِذْ مَاتَ أَحَدُهُمَا فَادَّعَاهُ وَرَثَةُ الْحَيِّ وَ وَرَثَةُ الْمَيِّتِ أَوْ طَلَّقَهَا الرَّجُلُ فَادَّعَاهُ الرَّجُلُ وَ ادَّعَتْهُ النِّسَاءُ بِأَرْبَعِ قَضِيَّاتٍ.

فَقَالَ: وَ مَا ذَاكَ؟

فَقُلْتُ: أَمَّا أُولَيهُنَّ فَقَضَى فِيهِ بِقَوْلِ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ كَانَ يَجْعَلُ مَتَاعَ الْمَرْأَةِ الَّتِي لا يَصْلُحُ لِلرِّجَالِ لِلْمَرْأَةِ وَ مَتَاعَ الرَّجُلِ الَّذِي لا يَصْلُحُ لِلنِّسَاءِ لِلرَّجُلِ وَ مَا كَانَ لِلرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

بخش سی ام
اختلاف زن و شوهر درباره اثاث منزل

۱ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: امام صادق عليه السلام از من پرسید: آیا ابن ابی لیلی حکمی صادر می‌کند که دوباره از آن برگردد؟

به ایشان عرض کردم: به من خبر داده‌اند که او در باره اثاث منزل مرد و زنی داوری کرد. هنگامی که یکی از آنان مرد، ورثه طرف مقابل که زنده بود و ورثه آن که از دنیا رفته بود ادعا نمودند که اثاث منزل برای آن‌هاست یا شوهر، همسرش را طلاق داد و شوهر و ورثه همسرش، هر کدام ادعای تصاحب آن‌ها را نمودند. ابن ابی لیلی در این مسأله چهار حکم صادر نمود.

حضرت فرمود: آن چهار حکم کدامند؟

عرض کردم: اولین حکم که ابن ابی لیلی به حکم ابراهیم نخعی قضاوت نمود که وی اثاث زنانه‌ای را که برای مردان شایسته نبود برای زن و اثاث مردانه‌ای را که برای زنان شایسته نبود برای مرد قرار می‌داد و اثاثی را که هم مردانه بود و هم زنانه، بین زن و شوهر نصف می‌کرد.

ثُمَّ بَلَغَنِي أَنَّهُ قَالَ: إِنَّهُمَا مُدَّعِيَانِ جَمِيعاً فَالَّذِي بِأَيْدِيهِمَا جَمِيعاً بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.
ثُمَّ قَالَ: الرِّجَالُ صَاحِبُ الْبَيْتِ وَ الْمَرْأَةُ الدَّاخِلَةُ عَلَيْهِ وَ هِيَ الْمُدَّعِيَةُ فَالْمَتَاعُ كُلُّهُ لِلرَّجُلِ إِلَّا مَتَاعَ النِّسَاءِ الَّذِي لا يَكُونُ لِلرِّجَالِ فَهُوَ لِلْمَرْأَةِ.
ثُمَّ قَضَى بَعْدَ ذَلِكَ بِقَضَاءٍ لَوْ لا أَنِّي شَاهَدْتُهُ لَمْ أَرُدَّهُ عَلَيْهِ: مَاتَتِ امْرَأَةٌ مِنَّا وَ لَهَا زَوْجُهَا وَ تَرَكَتْ مَتَاعاً فَرَفَعْتُهُ إِلَيْهِ فَقَالَ: اكْتُبُوا الْمَتَاعَ. فَلَمَّا قَرَأَهُ قَالَ لِلزَّوْجِ: هَذَا يَكُونُ لِلرَّجُلِ وَ الْمَرْأَةِ، فَقَدْ جَعَلْنَاهُ لِلْمَرْأَةِ إِلَّا الْمِيزَانَ، فَإِنَّهُ مِنْ مَتَاعِ الرَّجُلِ فَهُوَ لَكَ.
فَقَالَ لِي: فَعَلَى أَيِّ شَيْءٍ هُوَ الْيَوْمَ؟
قُلْتُ: رَجَعَ إِلَى أَنْ قَالَ بِقَوْلِ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ أَنْ جَعَلَ الْبَيْتَ لِلرَّجُلِ.
ثُمَّ سَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ فَقُلْتُ لَهُ: مَا تَقُولُ أَنْتَ فِيهِ؟
فَقَالَ: الْقَوْلَ الَّذِي أَخْبَرْتَنِي أَنَّكَ شَهِدْتَهُ وَ إِنْ كَانَ قَدْ رَجَعَ عَنْهُ.
فَقُلْتُ: يَكُونُ الْمَتَاعُ لِلْمَرْأَةِ.

سپس به من خبر رسید که ابن ابی لیلی گفته است: هر دوی آن‌ها مدعی هستند؛ بنا بر این هر چه که دارند بین آنان به صورت مساوی تقسیم شود.
سپس گفت: مردان صاحب خانه‌اند و زن بر مرد وارد می‌شود واو مدّعی است؛ از این‌رو اثاث برای مرد است جز اثاث زنانه‌ای که برای مردان نیست، برای زن است.
سپس قضاوت دیگری نمود که اگر من شاهد آن نبودم، آن را رد نمی‌کردم: زنی از نزدیکان ما از دنیا رفت. او شوهری داشت و اثاثی نیز بر جای گذاشت. من قضاوت را نزد ابن ابی لیلی بردم.
ابن ابی لیلی گفت: اثاث را صورت برداری کنید و بنویسید.
هنگامی که نوشته را خواند، به شوهر گفت: این، اثاث هم مردانه است و هم زنانه. پس ما آن را برای زن قرار دادیم؛ جز ترازو که اثاث مردانه است. پس ترازو برای توست.
حضرت فرمود: ابن ابی لیلی اکنون چه نظری دارد؟
عرض کردم: هم اکنون به سخن ابراهیم نخعی بازگشته است که خانه را برای مرد قرار داده است.
سپس از خود حضرت سؤال نمودم و به ایشان عرض کردم: شما درباره این مسأله چه می‌فرمایید؟
فرمود: همان حکمی که به‌من گفتی شاهد آن بوده‌ای؛ گرچه ابن‌ابی‌لیلی از آن برگشته است.
عرض کردم: اثاث منزل از آنِ زن است؟

فَقَالَ: أَ رَأَيْتَ إِنْ أَقَامَتْ بَيِّنَةً إِلَى كَمْ كَانَتْ تَحْتَاجُ؟

فَقُلْتُ: شَاهِدَيْنِ.

فَقَالَ: لَوْ سَأَلْتَ مَنْ بَيْنَهُمَا يَعْنِي الْجَبَلَيْنِ وَ نَحْنُ يَوْمَئِذٍ بِمَكَّةَ لَأَخْبَرُوكَ أَنَّ الْجَهَازَ وَ الْمَتَاعَ يُهْدَى عَلانِيَةً مِنْ بَيْتِ الْمَرْأَةِ إِلَى بَيْتِ زَوْجِهَا فَهِيَ الَّتِي جَاءَتْ بِهِ وَ هَذَا الْمُدَّعِي فَإِنْ زَعَمَ أَنَّهُ أَحْدَثَ فِيهِ شَيْئاً فَلْيَأْتِ عَلَيْهِ الْبَيِّنَةَ.

(۳۱)

بَابٌ نَادِرٌ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ تَزَوَّجَ أَرْبَعَ نِسْوَةٍ فِي عَقْدَةٍ وَاحِدَةٍ، أَوْ قَالَ فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ وَ مُهُورُهُنَّ مُخْتَلِفَةٌ.

فرمود: به نظر تو اگر زن بخواهد شاهد بیاورد به چند نفر نیاز دارد؟

عرض کردم: دو شاهد.

فرمود: اگر از کسانی که بین آن دو کوه هستند ـ ما در آن روز، در شهر مکه بودیم ـ سؤال کنی، به تو می‌گویند که جهیزیه و اثاث به صورت علنی از خانه شوهرش اهدا می‌شود. از این‌رو این زن است که جهیزیه و اثاث را می‌آورد و شوهر مدّعی است. پس اگر شوهر گمان می‌کند که چیزی به اثاث افزوده است، باید برای ادعای خود شاهد بیاورد.

بخش سی و یکم

یک روایت نکته دار

۱ ـ ابو بصیر گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدم: مردی با یک عقد ـ یا در یک مجلس ـ چهار زن را به عقد خود در می‌آورد و مهریه آنان مختلف است (چه حکمی دارد؟)

قَالَ: جَائِزٌ لَهُ وَ لَهُنَّ.

قُلْتُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ هُوَ خَرَجَ إِلَى بَعْضِ الْبُلْدَانِ فَطَلَّقَ وَاحِدَةً مِنَ الْأَرْبَعِ وَ أَشْهَدَ عَلَى طَلَاقِهَا قَوْماً مِنْ أَهْلِ تِلْكَ الْبِلَادِ وَ هُمْ لَا يَعْرِفُونَ الْمَرْأَةَ ثُمَّ تَزَوَّجَ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ تِلْكَ الْبِلَادِ بَعْدَ انْقِضَاءِ عِدَّةِ تِلْكَ الْمُطَلَّقَةِ ثُمَّ مَاتَ بَعْدَ مَا دَخَلَ بِهَا كَيْفَ يُقْسَمُ مِيرَاثُهُ؟

قَالَ: إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنَّ لِلْمَرْأَةِ الَّتِي تَزَوَّجَهَا أَخِيراً مِنْ أَهْلِ تِلْكَ الْبِلَادِ رُبُعَ ثُمُنِ مَا تَرَكَ وَ إِنْ عُرِفَتِ الَّتِي طُلِّقَتْ مِنَ الْأَرْبَعِ بِعَيْنِهَا وَ نَسَبِهَا فَلَا شَيْءَ لَهَا مِنَ الْمِيرَاثِ وَ عَلَيْهَا الْعِدَّةُ.

قَالَ: وَ يَقْسِمْنَ الثَّلَاثُ نِسْوَةٍ ثَلَاثَةَ أَرْبَاعِ ثُمُنِ مَا تَرَكَ وَ عَلَيْهِنَّ الْعِدَّةُ وَ إِنْ لَمْ تُعْرَفِ الَّتِي طُلِّقَتْ مِنَ الْأَرْبَعِ اقْتَسَمْنَ الْأَرْبَعُ نِسْوَةٍ ثَلَاثَةَ أَرْبَاعِ ثُمُنِ مَا تَرَكَ بَيْنَهُنَّ جَمِيعاً وَ عَلَيْهِنَّ جَمِيعاً الْعِدَّةُ.

فرمود: برای او و برای زنان جایز است.

عرض کردم: به نظر شما اگر این مرد به یکی از شهرها مسافرت کند و در آن شهر یکی از آن چهار زن را طلاق دهد و گروهی از مردم آن شهر را بر طلاق آن زن شاهد گیرد، اما آن گروه، آن زن را نمی‌شناسند. سپس بعد از پایان عده زن مطلقه، با زنی از اهالی آن شهر ازدواج کند. سپس بعد از دخول به آن زن، از دنیا برود. میراث این مرد چگونه تقسیم می‌شود؟

فرمود: اگر این مرد فرزند دارد، یک چهارم یک هشتم میراث برای زنی است که به تازگی با او ازدواج کرده است و اگر آن زن مطلقه، عیناً و نسباً معلوم و مشخص باشد، چیزی از میراث به او نمی‌رسد و باید عده نگه دارد.

فرمود: و سه زن دیگر، سه چهارم یک هشتم میراث را بین خودشان تقسیم می‌کنند و باید عده نگه دارند و اگر زن مطلقه معلوم و مشخص نباشد، هر چهار زن، سه چهارم و یک هشتم ترکه را بین خودشان تقسیم می‌کنند و همگی باید عده نگه دارند.

(۳۲)

بَابُ مِيرَاثِ الْغُلامِ وَ الْجَارِيَةِ يُزَوَّجَانِ وَ هُمَا غَيْرُ مُدْرِكَيْنِ

١ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ غُلامٍ وَ جَارِيَةٍ زَوَّجَهُمَا وَلِيَّانِ لَهُمَا وَ هُمَا غَيْرُ مُدْرِكَيْنِ.

قَالَ: فَقَالَ: النِّكَاحُ جَائِزٌ وَ أَيُّهُمَا أَدْرَكَ كَانَ لَهُ الْخِيَارُ، فَإِنْ مَاتَا قَبْلَ أَنْ يُدْرِكَا فَلا مِيرَاثَ بَيْنَهُمَا وَ لا مَهْرَ إِلَّا أَنْ يَكُونَا قَدْ أَدْرَكَا وَ رَضِيَا.

قُلْتُ: فَإِنْ أَدْرَكَ أَحَدُهُمَا قَبْلَ الْآخَرِ؟

قَالَ: يَجُوزُ ذَلِكَ عَلَيْهِ إِنْ هُوَ رَضِيَ.

بخش سی و دوم

چگونگی میراث دختر و پسری نابالغ

۱ ـ ابو عبیده گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدم: اگر پسری ودختری نابالغ به وسیلهٔ بزرگان خانواده با هم ازدواج کنند، (ازدواج آنان چه صورت دارد؟)

فرمود: ازدواج آنان جایز است؛ ولی هنگامی که بالغ شوند، در رد و قبول ازدواج صاحب اختیارند. اگر پسر و دختر پیش از بلوغ بمیرند، ازدواج آنان لغو می‌شود؛ نه میراثی درمیان است و نه مهریه، مگر این که هر دو بالغ شوند و رضایت بدهند، مهریه لازم می‌شود.

عرض کردم: اگر یکی پیش از دیگری بالغ شود، چه صورت دارد؟

فرمود: اگر پسر رضایت بدهد مهریه از نظر او قطعی می‌شود.

قُلْتُ: فَإِنْ كَانَ الرَّجُلُ الَّذِي أَدْرَكَ قَبْلَ الْجَارِيَةِ وَ رَضِيَ بِالنِّكَاحِ ثُمَّ مَاتَ قَبْلَ أَنْ تُدْرِكَ الْجَارِيَةُ أَ تَرِثُهُ؟

قَالَ: نَعَمْ، يُعْزَلُ مِيرَاثُهَا مِنْهُ حَتَّى تُدْرِكَ وَ تَحْلِفَ بِاللهِ مَا ادَّعَاهَا إِلَى أَخْذِ الْمِيرَاثِ إِلَّا رِضَاهَا بِالتَّزْوِيجِ ثُمَّ يُدْفَعُ إِلَيْهَا الْمِيرَاثُ وَ نِصْفُ الْمَهْرِ.

قُلْتُ: فَإِنْ مَاتَتِ الْجَارِيَةُ وَ لَمْ تَكُنْ أَدْرَكَتْ أَ يَرِثُهَا الزَّوْجُ الْمُدْرِكُ؟

قَالَ: لا، لِأَنَّ لَهَا الْخِيَارَ إِذَا أَدْرَكَتْ.

قُلْتُ: فَإِنْ كَانَ أَبُوهَا هُوَ الَّذِي زَوَّجَهَا قَبْلَ أَنْ تُدْرِكَ؟

قَالَ: يَجُوزُ عَلَيْهَا تَزْوِيجُ الْأَبِ وَ يَجُوزُ عَلَى الْغُلامِ وَ الْمَهْرُ عَلَى الْأَبِ لِلْجَارِيَةِ.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ نُعَيْمِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبَّادِ بْنِ كَثِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

عرض کردم: اگر پسر بالغ شود و ازدواج با دختر را بپذیرد؛ ولی پیش از بلوغ دختر بمیرد، آیا باید به دختر ارث بدهند؟

فرمود: آری، حق مهریه و حق میراث او را جدا می‌کنند و به امانت نگه می‌دارند تا بعد از بلوغ سوگند بخورد که از جان و دل به ازدواج با آن پسر رضایت داشت، بعد از این میراث و نصف مهریه او را می‌پردازند.

عرض کردم: اگر دختر پیش از بلوغ بمیرد، آیا پسر بالغ که ازدواج را امضا کرده ارث می‌برد؟

فرمود: نه، برای این که ازدواج آن دو وابسته به رضایت دختر است.

عرض کردم: اگر ازدواج این پسر و دختر به وسیلهٔ پدرانشان انجام گرفته باشد، (چه حکمی دارد؟)

فرمود: تزویج پدر نسبت به فرزند نابالغ خود جایز است و مهریه ازدواج بر عهدهٔ پدر داماد است که باید به پدر دختر بپردازد.

۲ ـ عبّاد بن کثیر گوید:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ زَوَّجَ ابْناً لَهُ مُدْرِكاً مِنْ يَتِيمَةٍ فِي حَجْرِهِ.

قَالَ: تَرِثُهُ إِنْ مَاتَ وَ لا يَرِثُهَا، لِأَنَّ لَهَا الْخِيَارَ وَ لا خِيَارَ عَلَيْهَا.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عُرْوَةَ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنِ الصَّبِيِّ يُزَوَّجُ الصَّبِيَّةَ هَلْ يَتَوَارَثَانِ؟

قَالَ: إِذَا كَانَ أَبَوَاهُمَا [هُمَا] اللَّذَانِ زَوَّجَاهُمَا فَنَعَمْ.

قُلْتُ: أَ يَجُوزُ طَلَاقُ الْأَبِ؟

قَالَ: لا.

از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی فرزند بالغ خود را با یتیمی که تحت کفالت دارد تزویج کند (ارث آنان چه حکمی دارد؟)

فرمود: اگر داماد ناکام شود، این دختر یتیم از او ارث می‌برد؛ اما اگر این دختر یتیم بمیرد، داماد از او ارث نمی‌برد؛ زیرا عروس نابالغ حق رد و قبول دارد، ولی داماد حق رد و قبول ندارد.

۳ ـ عبید بن زراره گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر پسری نابالغ را با دختری نابالغ تزویج کنند، از یک دیگر ارث می‌برند؟

فرمود: اگر به وسیلهٔ پدرانشان تزویج شده باشند، بلی ارث می‌برند.

عرض کردم: آیا طلاق پدر لازم‌الاجراست؟

فرمود: نه.

(۳۳)

بَابُ مِيرَاثِ الْمُتَزَوَّجَةِ الْمُدْرِكَةِ وَ لَمْ يُدْخَلْ بِهَا

۱ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنْ صَفْوَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ رَجُلٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ فِي الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا وَ لَمْ يَدْخُلْ بِهَا

قَالَ: لَهَا نِصْفُ الصَّدَاقِ وَ لَهَا الْمِيرَاثُ وَ عَلَيْهَا الْعِدَّةُ.

۲ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ تُوُفِّيَ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِامْرَأَتِهِ.

فَقَالَ: إِنْ كَانَ فَرَضَ لَهَا مَهْراً فَلَهَا النِّصْفُ وَ هِيَ تَرِثُهُ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ فَرَضَ لَهَا مَهْراً فَلا مَهْرَ لَهَا وَ هُوَ يَرِثُهَا.

بخش سی و سوم

میراث عروس ناکام

۱ ـ راوی گوید: امام سجّاد عليه السلام در باره زنی که شوهرش بدون همبستری با او از دنیا رفته است، فرمود:

نصف مهریه برای زن است و حق ارث دارد و عده نیز باید نگه دارد.

۲ ـ ابن ابی یعفور گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که پیش از همبستری با همسرش از دنیا می‌رود. فرمود:

اگر برای همسرش مهریه‌ای تعیین کرده بود، نصف مهریه برای زن خواهد بود و از شوهرش ارث می‌برد و اگر مهریه‌ای برای او تعیین نکرده باشد، زن مهریه‌ای ندارد و مرد از همسرش ارث خواهد برد.

٣ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنِ الْعَلاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام فِي الرَّجُلِ يَمُوتُ وَ تَحْتَهُ الْمَرْأَةُ لَمْ يَدْخُلْ بِهَا قَالَ: لَهَا نِصْفُ الْمَهْرِ وَ لَهَا الْمِيرَاثُ كَامِلاً.

٤ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ جَمِيعاً عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يَتَزَوَّجُ امْرَأَةً وَ لَمْ يَفْرِضْ لَهَا صَدَاقاً فَمَاتَ عَنْهَا أَوْ طَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا مَا لَهَا عَلَيْهِ.

فَقَالَ: لَيْسَ لَهَا صَدَاقٌ وَ هِيَ تَرِثُهُ وَ يَرِثُهَا.

---

۳ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام (باقر عليه السلام و یا امام صادق عليه السلام) دربارهٔ کسی که بمیرد و هنوز با همسر خود عروسی نکرده باشد، فرمود:

زن او نیمی از مهریه و تمام میراث خود را دریافت می‌کند.

۴ ـ عبدالرحمان بن ابی عبدالله گوید از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی ازدواج کند و مهریه زن را مشخص نکند و پیش از عروسی کردن بمیرد و یا زن را طلاق دهد (حقوق زن چگونه پرداخت می‌شود؟)

فرمود: اگر بر اثر طلاق از هم جدا شوند، زن حقی ندارد؛ و اگر بر اثر مرگ از هم جدا شوند، فقط از هم‌دیگر ارث می‌برند.

(٣٤)

بَابٌ فِي مِيرَاثِ الْمُطَلَّقَاتِ فِي الْمَرَضِ وَ غَيْرِ الْمَرَضِ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

إِذَا طُلِّقَتِ الْمَرْأَةُ ثُمَّ تُوُفِّيَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَ هِيَ فِي عِدَّةٍ مِنْهُ لَمْ تَحْرُمْ عَلَيْهِ، فَإِنَّهَا تَرِثُهُ وَ هُوَ يَرِثُهَا مَا دَامَتْ فِي الدَّمِ مِنْ حَيْضَتِهَا الثَّانِيَةِ مِنَ التَّطْلِيقَتَيْنِ الْأَوَّلَتَيْنِ، فَإِنْ طَلَّقَهَا الثَّالِثَةَ، فَإِنَّهَا لا تَرِثُ مِنْ زَوْجِهَا شَيْئاً وَ لا يَرِثُ مِنْهَا.

٢ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يُطَلِّقُ الْمَرْأَةَ.

فَقَالَ: تَرِثُهُ وَ يَرِثُهَا مَا دَامَ لَهُ عَلَيْهَا رَجْعَةٌ.

بخش سی و چهارم

میراث زنان طلاق داده شده در دوران بیماری و تندرستی

١ ـ محمّد بن قیس گوید: امام عليه السلام فرمود:

هرگاه زن طلاق داده شود سپس در دورانی که زن در عده است و بر شوهرش حرام نشده باشد، شوهرش بمیرد از شوهرش ارث خواهد برد. هم چنین تا زمانی که زن در حیض دوم از دو طلاق اول است، شوهر از او ارث می‌برد. پس اگر برای سومین بار طلاقش دهد، نه زن ارثی از شوهر می‌برد و نه شوهر ارثی از همسرش می‌برد.

٢ ـ زراره گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدم: اگر کسی همسر خود را طلاق دهد (حقوق او چگونه پرداخت می‌شود؟)

فرمود: تا زمانی که دوران عده به سر نیامده و حق رجوع باقی است، هر دو از هم‌دیگر ارث می‌برند.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ وَ هُوَ صَحِيحٌ لا رَجْعَةَ لَهُ عَلَيْهَا لَمْ تَرِثْهُ وَ لَمْ يَرِثْهَا.

وَ قَالَ: هُوَ يَرِثُ وَ يُورَثُ مَا لَمْ تَرَ الدَّمَ مِنَ الْحَيْضَةِ الثَّالِثَةِ إِذَا كَانَ لَهُ عَلَيْهَا رَجْعَةٌ.

٤ ـ عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبَانٍ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ تَطْلِيقَتَيْنِ فِي صِحَّةٍ ثُمَّ طَلَّقَ الثَّالِثَةَ وَ هُوَ مَرِيضٌ.

قَالَ: تَرِثُهُ مَا دَامَ فِي مَرَضِهِ وَ إِنْ كَانَ إِلَى سَنَةٍ.

٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ فِي مَرَضِهِ وَرِثَتْهُ مَا دَامَ فِي مَرَضِهِ ذَلِكَ وَ إِنِ انْقَضَتْ عِدَّتُهَا إِلَّا أَنْ يَصِحَّ مِنْهُ.

---

۳ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: هرگاه مردی در حال صحت وتندرستی همسرش را طلاق دهد و حق رجوع نداشته باشد، نه زن از او ارث می‌برد و نه او از همسرش.

و فرمود: هنگامی که مرد حق رجوع داشته باشد، تا زمانی که زن خون حیض سوم را ندیده است، از زن ارث می‌برد و زن نیز از او ارث می‌برد.

۴ ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که در حال تندرستی همسرش را دو بار طلاق می‌دهد. سپس در حال بیماری برای سومین مرتبه او را طلاق می‌دهد، فرمود:

تا زمانی که مرد بیمار است، زن از او ارث می‌برد؛ گرچه بیماری او تا یک سال به طول انجامد.

۵ ـ ابو عبّاس گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

اگر کسی همسر خود را در حال بیماری خود طلاق دهد؛ مادام که بیمار است طلاق او معلق می‌ماند، و در صورت مرگ شوهر، همسر او ارث می‌برد، گرچه عدۀ طلاق او سپری گردد، مگر آن که شوهر از بیماری خود بهبود یابد.

فَقُلْتُ لَهُ: فَإِنْ طَالَ بِهِ الْمَرَضُ؟

قَالَ: مَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ سَنَةٍ.

٦ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحَلَبِيِّ وَ أَبِي بَصِيرٍ وَ أَبِي الْعَبَّاسِ جَمِيعاً عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: تَرِثُهُ وَ لا يَرِثُهَا إِذَا انْقَضَتِ الْعِدَّةُ.

٧ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ الْمَرِيضِ يُطَلِّقُ امْرَأَتَهُ وَ هُوَ مَرِيضٌ.

قَالَ: إِنْ مَاتَ فِي مَرَضِهِ ذَلِكَ وَ هِيَ مُقِيمَةٌ عَلَيْهِ لَمْ تَتَزَوَّجْ وَرِثَتْهُ وَ إِنْ كَانَتْ قَدْ تَزَوَّجَتْ فَقَدْ رَضِيَتِ الَّذِي صَنَعَ وَ لا مِيرَاثَ لَهَا.

عرض کردم: گرچه بیماری شوهر به طول انجامد؟

فرمود: این حکم تا یک سال قابل اجراست.

۶ ـ حلبی و ابو بصیر و ابو عبّاس گویند: امام صادق علیه السلام فرمود:

هنگامی که عده زن به پایان رسد، او از شوهر ارث می‌برد، اما شوهر از زن ارث نمی‌برد.

۷ ـ راوی گوید: امام صادق علیه السلام در باره مرد بیماری که در حال بیماری همسرش را طلاق می‌دهد فرمود:

اگر مرد در همان مرضش از دنیا رفت و زن به پای او نشسته بود و ازدواج نکرده بود، از او ارث خواهد برد و اگر ازدواج کرده باشد، پس به طلاق شوهرش راضی بوده است و میراثی ندارد.

(۳۵)

بَابُ مِيرَاثِ ذَوِي الْأَرْحَامِ مَعَ الْمَوَالِي

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ عَنْ زُرْعَةَ عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ علیه السلام.

إِنَّ عَلِيّاً علیه السلام لَمْ يَكُنْ يَأْخُذُ مِيرَاثَ أَحَدٍ مِنْ مَوَالِيهِ إِذَا مَاتَ وَ لَهُ قَرَابَةٌ كَانَ يَدْفَعُ إِلَى قَرَابَتِهِ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فِي خَالَةٍ جَاءَتْ تُخَاصِمُ فِي مَوْلَى رَجُلٍ مَاتَ، فَقَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿وَ أُولُوا الْأَرْحامِ بَعْضُهُمْ أَوْلىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتابِ اللهِ﴾ فَدَفَعَ الْمِيرَاثَ إِلَى الْخَالَةِ وَلَمْ يُعْطِ الْمَوْلَى.

بخش سی و پنجم

میراث خویشاوندان با بردگان

۱ ـ سماعه گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

به راستی که حضرت علی علیه السلام میراث هیچ کدام از آزاد شدگان خود را نمی‌گرفت و هر گاه یکی از آنان از دنیا می‌رفت وخویشاوند داشت، حضرت علیه السلام میراثش را به خویشاوندانش می‌داد.

۲ ـ محمّد بن قیس گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

امیر مؤمنان علی علیه السلام در باره خاله مردی که آمده بود ودرباره برده آزاد شده برادر زاده‌اش که از دنیا رفته بود منازعه می‌کرد قضاوت نمود. پس این آیه را قرائت فرمود: «و در کتاب خدا برخی از خویشاوندان از برخی دیگر شایسته‌ترند»، آنگاه میراث را به خاله داد و به برده آزاد شده چیزی نداد.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ غَيْرُهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْمِ عَنْ حَنَانٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام. أَيُّ شَيْءٍ لِلْمَوَالِي؟

فَقَالَ: لَيْسَ لَهُمْ مِنَ الْمِيرَاثِ إِلَّا مَا قَالَ اللهُ عزّوجلّ: «إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفاً».

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ أَبِي الْحَمْرَاءِ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: أَيُّ شَيْءٍ لِلْمَوَالِي مِنَ الْمِيرَاثِ؟

فَقَالَ: لَيْسَ لَهُمْ شَيْءٌ إِلَّا التُّرْبَاءُ يَعْنِي التُّرَابَ.

٥ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

---

۳ ـ حنان گوید: به امام صادق عليه السلام گفتم: بردگان آزاد شده چه سهمی از ارث دارند؟

فرمود: آن‌ها حقی از میراث ندارند؛ جز همان مقداری که خداوند فرموده که «جز این که از روی خیر و نیکی چیزی به دوستان خود بدهید».

۴ ـ ابن ابو حمراء گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: اگر بردهٔ آزاد شده‌ای بمیرد مولایی که او را آزاد کرده است چگونه ارث می‌برد؟

فرمود: برای مولای او غیر از خاک‌گور سهم دیگری نیست.

۵ ـ عبدالله بن سنان گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام إِذَا مَاتَ مَوْلًى لَهُ وَ تَرَكَ ذَا قَرَابَةٍ لَمْ يَأْخُذْ مِنْ مِيرَاثِهِ شَيْئاً وَ يَقُولُ: ﴿أُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ﴾.

٦ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ التَّيْمِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ تَسْنِيمٍ الْكَاتِبِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ عَمْرٍو الْأَزْرَقِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُول وَ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنْ رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ ابْنَةَ أُخْتٍ لَهُ وَ تَرَكَ مَوَالِيَ وَ لَهُ عِنْدِي أَلْفُ دِرْهَمٍ وَ لَمْ يَعْلَمْ بِهَا أَحَدٌ فَجَاءَتِ ابْنَةُ أُخْتِهِ فَرَهَنَتْ عِنْدِي مُصْحَفاً فَأَعْطَيْتُهَا ثَلاثِينَ دِرْهَماً.

فَقَالَ لِي أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام حِينَ قُلْتُ لَهُ: عَلِمَ بِهَا أَحَدٌ؟

قُلْتُ: لا.

قَالَ: فَأَعْطِهَا إِيَّاهَا قِطْعَةً قِطْعَةً وَ لا تُعْلِمْ أَحَداً.

٧ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

امیر مؤمنان علی عليه السلام این‌گونه بود که اگر بردهٔ آزاد شدهٔ او از دنیا می‌رفت و خویشاوندان او آزاد بودند، از میراث او چیزی نمی‌گرفت و می‌فرمود: «برخی از خویشاوندان از برخی دیگر شایسته‌ترند».

۶ ـ عمرو اَزرق گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که مردی از ایشان پرسید: مردی از دنیا رفت و دختر خواهر و تعدادی برده آزاد شده بر جای گذارد و نزد من هزار درهم بود که از آنِ او بود؛ اما هیچ کس از آن با خبر نبود. پس دختر خواهر او نزد من آمد و قرآنی رهن گذاشت، پس من سی درهم را به او دادم.

پس هنگامی که من این جریان را به امام عليه السلام گفتم، ایشان به من فرمود: آیا کسی از آن با خبر است؟

گفتم: نه.

فرمود: پس آن را کم کم به دختر خواهرش بپرداز و به کسی نگو.

۷ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

كَانَ عَلِيٌّ عليه‌السلام لا يَأْخُذُ مِنْ مِيرَاثِ مَوْلًى لَهُ إِذَا كَانَ لَهُ ذُو قَرَابَةٍ وَ إِنْ لَمْ يَكُونُوا مِمَّنْ يَجْرِي لَهُمُ الْمِيرَاثُ الْمَفْرُوضُ فَكَانَ يَدْفَعُ مَالَهُ إِلَيْهِمْ.

۸ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ حَنَانٍ عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

مَاتَ مَوْلًى لِعَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما‌السلام ، فَقَالَ: انْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ لَهُ وَارِثاً؟

فَقِيلَ لَهُ: ابْنَتَانِ بِالْيَمَامَةِ مَمْلُوكَتَانِ.

فَاشْتَرَاهُمَا مِنْ مَالِ مَوْلاهُ الْمَيِّتِ ثُمَّ دَفَعَ إِلَيْهِمَا بَقِيَّةَ الْمَالِ.

۹ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِيرٍ عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ عَنْ إِسْحَاقَ قَالَ:

مَاتَ مَوْلًى لِعَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما‌السلام قَالَ: انْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ لَهُ وَارِثاً؟

فَقِيلَ لَهُ: ابْنَتَانِ بِالْيَمَامَةِ مَمْلُوكَتَانِ.

هرگاه كه برده آزاد شده حضرت علی عليه‌السلام خويشاوندی داشت ميراث او را نمی‌گرفت و اگر خويشاوندان برده آزاد شده، جزو ورثه‌ای نبودند كه سهام معين دارند باز هم آن حضرت عليه‌السلام ميراث را به آنان می‌داد.

۸ ـ اسحاق بن عمّار گويد: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

يک تن بردهٔ آزاد شدهٔ حضرت علی بن الحسين عليهما‌السلام از دنيا رفت، آن حضرت فرمود: بنگريد كه او وارثی دارد؟

عرض كردند: در سرزمين يمامه دو دختر كنيز دارد.

امام سجّاد عليه‌السلام آن دو را از ميراث او خريد و آزاد كرد وباقی‌مانده ميراث را به آنان داد.

۹ ـ اسحاق بن عمار نظير اين روايت را با سند ديگری نقل می‌كند.

فَاشْتَرَاهُمَا مِنْ مَالِ الْمَيِّتِ ثُمَّ دَفَعَ إِلَيْهِمَا بَقِيَّةَ الْمَالِ.

عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبِي ثَابِتٍ مِثْلَهُ.

(۳٦)

بَابُ مِيرَاثِ الْغَرْقَى وَ أَصْحَابِ الْهَدْمِ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام عَنِ الْقَوْمِ يَغْرَقُونَ فِي السَّفِينَةِ أَوْ يَقَعُ عَلَيْهِمُ الْبَيْتُ فَيَمُوتُونَ فَلا يُعْلَمُ أَيُّهُمْ مَاتَ قَبْلَ صَاحِبِهِ.

فَقَالَ: يُوَرَّثُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ كَذَلِكَ هُوَ فِي كِتَابِ عَلِيٍّ عليه‌السلام.

عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: كَذَلِكَ وَجَدْنَاهُ فِي كِتَابِ عَلِيٍّ عليه‌السلام.

بخش سی و ششم

میراث غرق شدگان و زیرآوار رفتگان

۱ ـ عبدالرحمان بن حجّاج گوید: از امام صادق عليه‌السلام پرسیدم: گروهی در کشتی غرق می‌شوند و یا گروهی خانه روی سرشان خراب می‌شود و همگی می‌میرند و بدین ترتیب مشخص نمی‌شود که کدامشان پیش از دیگری مرده است. (وظیفه چیست؟)

فرمود: برخی از آنان از برخی دیگر ارث می‌برند. در کتاب علی عليه‌السلام این گونه آمده است.

نظیر این روایت با سندی دیگر و با این تفاوت آمده است که حضرت امام صادق عليه‌السلام فرمود: در کتاب علی عليه‌السلام این گونه یافته‌ایم.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ بَيْتٍ وَقَعَ عَلَى قَوْمٍ مُجْتَمِعِينَ فَلا يُدْرَى أَيُّهُمْ مَاتَ قَبْلُ.

قَالَ: فَقَالَ: يُوَرَّثُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ.

قُلْتُ: فَإِنَّ أَبَا حَنِيفَةَ أَدْخَلَ فِيهَا شَيْئاً.

قَالَ: وَ مَا أَدْخَلَ؟

قُلْتُ: رَجُلَيْنِ أَخَوَيْنِ أَحَدُهُمَا مَوْلايَ وَ الْآخَرُ مَوْلًى لِرَجُلٍ لِأَحَدِهِمَا مِائَةُ أَلْفِ دِرْهَمٍ وَ الْآخَرُ لَيْسَ لَهُ شَيْءٌ رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ فَغَرِقَا فَلَمْ يُدْرَ أَيُّهُمَا مَاتَ أَوَّلاً كَانَ الْمَالُ لِوَرَثَةِ الَّذِي لَيْسَ لَهُ شَيْءٌ وَ لَمْ يَكُنْ لِوَرَثَةِ الَّذِي لَهُ الْمَالُ شَيْءٌ.

قَالَ: فَقَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام: لَقَدْ سَمِعَهَا وَ هُوَ هَكَذَا.

---

۲ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: ساختمان خانه‌ای بر سر گروهی که دور هم جمع شده‌اند، ریخت و مشخص نیست که چه کسی زودتر فوت کرده است. (تکلیف چیست؟)

فرمود: برخی از آنان از برخی دیگر ارث می‌برند.

گفتم: ابو حنیفه چیزی را به این موضوع افزوده است.

فرمود: چه چیزی افزوده است؟

گفتم: دو برادر که یکی از آنان برده آزاد شده من و دیگری برده آزاد شده شخص دیگری است و یکی از آنان صد هزار درهم دارد و دیگری چیزی ندارد. این دو برادر سوار کشتی می‌شوند و غرق می‌گردند. پس معلوم نیست که کدامشان زودتر مرده است. ابو حنیفه می‌گوید: صد هزار درهم برای وارثان برادری است که اموالی ندارد و بازماندگان برادری که صاحب صد هزار درهم است، هیچ نخواهند داشت.

امام صادق عليه السلام فرمود: به راستی که ابو حنیفه این حکم را (از حجّت خدا) شنیده است (و از خود نگفته و قیاس نکرده است) و این مسأله همین حکم را دارد.

۳ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ وَ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ سَمَاعَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: رَجُلٌ وَ امْرَأَةٌ سَقَطَ عَلَيْهِمَا الْبَيْتُ فَمَاتَا.

قَالَ: يُوَرَّثُ الرَّجُلُ مِنَ الْمَرْأَةِ وَ الْمَرْأَةُ مِنَ الرَّجُلِ.

قَالَ: قُلْتُ: فَإِنَّ أَبَا حَنِيفَةَ قَدْ أَدْخَلَ عَلَيْهِمْ فِي هَذَا شَيْئاً.

قَالَ: وَ أَيَّ شَيْءٍ أَدْخَلَ عَلَيْهِمْ؟

قُلْتُ: رَجُلَيْنِ أَخَوَيْنِ أَعْجَمِيَّيْنِ لَيْسَ لَهُمَا وَارِثٌ إِلَّا مَوَالِيهِمَا أَحَدُهُمَا لَهُ مِائَةُ أَلْفِ دِرْهَمٍ مَعْرُوفَةٍ وَ الْآخَرُ لَيْسَ لَهُ شَيْءٌ رَكِبَا فِي سَفِينَةٍ فَغَرِقَا فَأُخْرِجَتِ الْمِائَةُ أَلْفٍ كَيْفَ يُصْنَعُ بِهَا؟ قَالَ: تُدْفَعُ إِلَى مَوَالِي الَّذِي لَيْسَ لَهُ شَيْءٌ.

قَالَ: فَقَالَ: مَا أُنْكِرُ مَا أَدْخَلَ فِيهَا صَدَقَ وَ هُوَ هَكَذَا.

۳ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: خانه مرد و زنی روی سرشان تخریب می‌شود و هر دو می‌میرند. (چگونه از یکدیگر ارث می‌برند؟)

فرمود: مرد از همسرش ارث می‌برد و زن از شوهرش.

عرض کردم: ابو حنیفه حکمی بر چنین افرادی افزوده است.

فرمود: چه حکمی بر آنان افزوده است؟

عرض کردم: دو برادر عجم که وارثی نداشتند و فقط موالی آنان وارث آنان بودند؛ یکی از آنان صد هزار درهم داشت و همه از آن باخبر بودند و دیگری پولی نداشت. این دو نفر سوار کشتی شدند و در دریا غرق شدند. و آن صد هزار درهم از دریا بیرون کشیده شده است. با این پول چه کنند؟ ابو حنیفه گفت: باید به موالی برادری که پولی نداشت پرداخت گردد.

حضرت فرمود: من حکمی را که ابو حنیفه افزوده انکار نمی‌کنم. او راست گفته است و این مسأله دارای همین حکم است.

ثُمَّ قَالَ: يُدْفَعُ الْمَالُ إِلَى مَوَالِي الَّذِي لَيْسَ لَهُ شَيْءٌ وَ لَمْ يَكُنْ لِلآخَرِ مَالٌ يَرِثُهُ مَوَالِي الْآخَرِ فَلا شَيْءَ لِوَرَثَتِهِ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ حَرِيزٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام قَالَ:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام بِالْيَمَنِ فِي قَوْمٍ انْهَدَمَتْ عَلَيْهِمْ دَارٌ لَهُمْ فَبَقِيَ مِنْهُمْ صَبِيَّانِ أَحَدُهُمَا مَمْلُوكٌ وَالْآخَرُ حُرٌّ. فَأَسْهَمَ بَيْنَهُمَا فَخَرَجَ السَّهْمُ عَلَى أَحَدِهِمَا فَجَعَلَ الْمَالَ لَهُ وَ أَعْتَقَ الْآخَرَ.

٥ ـ عَلِيٌّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يَسْقُطُ عَلَيْهِ وَ عَلَى امْرَأَتِهِ بَيْتٌ

قَالَ: تُوَرَّثُ الْمَرْأَةُ مِنَ الرَّجُلِ وَ الرَّجُلُ مِنَ الْمَرْأَةِ؛ مَعْنَاهُ يُوَرَّثُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ مِنْ صُلْبِ أَمْوَالِهِمْ لا يَرِثُونَ مِمَّا يُورَثُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ شَيْئاً.

٦ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ رَفَعَهُ:

سپس فرمود: آن پول را به موالی برادری که پولی نداشته است می‌دهند و برادر دیگری که صاحب اموالی نبود موالی برادر بی پول آن را از او ارث می‌برند؛ پس ورثه‌اش سهمی ندارند.

۴ ـ حریز گوید: امام (باقر عليه السلام و یا امام صادق عليه السلام) فرمود:

آن گاه که امیر مؤمنان علی عليه السلام در یمن بود، جمعی به داوری آمدند که یک خانواده از خویشان ما در زیر آوار مرده‌اند و تنها دو کودک جان سالم بدر برده‌اند، که یکی از آن دو کودک برده ودیگری آزاد است.

امیر مؤمنان علی عليه السلام قرعه کشید و بر اساس قرعه یک کودک را فرزند خانواده اعلام کرد و آن کودک دیگر را نیز آزاد فرمود تا وابستهٔ او باشد.

۵ ـ محمّد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام در باره زن و شوهری که خانه شان روی سرشان خراب شده بود فرمود:

زن از شوهرش ارث می‌برد و مرد از همسرش. به این معنا که هرکدامشان از اصل اموالشان ارث می‌برند؛ از اموالی که یکی از آن دو از دیگری ارث می‌برد، ارثی نمی‌برند.

۶ ـ احمد بن ابوعبدالله در روایت مرفوعه‌ای گوید:

أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام قَضَى فِي رَجُلٍ وَ امْرَأَةٍ مَاتَا جَمِيعاً فِي الطَّاعُونِ مَاتَا عَلَى فِرَاشٍ وَاحِدٍ وَ يَدُ الرَّجُلِ وَ رِجْلُهُ عَلَى الْمَرْأَةِ فَجَعَلَ الْمِيرَاثَ لِلرَّجُلِ وَ قَالَ: إِنَّهُ مَاتَ بَعْدَهَا.

۷ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام لِأَبِي حَنِيفَةَ:

يَا أَبَا حَنِيفَةَ! مَا تَقُولُ فِي بَيْتٍ سَقَطَ عَلَى قَوْمٍ وَ بَقِيَ مِنْهُمْ صَبِيَّانِ أَحَدُهُمَا حُرٌّ وَالْآخَرُ مَمْلُوكٌ لِصَاحِبِهِ فَلَمْ يُعْرَفِ الْحُرُّ مِنَ الْمَمْلُوكِ؟

فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: يُعْتَقُ نِصْفُ هَذَا وَ يُعْتَقُ نِصْفُ هَذَا وَ يُقْسَمُ الْمَالُ بَيْنَهُمَا.

فَقَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام: لَيْسَ كَذَلِكَ وَ لَكِنَّهُ يُقْرَعُ بَيْنَهُمَا فَمَنْ أَصَابَتْهُ الْقُرْعَةُ فَهُوَ حُرٌّ وَ يُعْتَقُ هَذَا فَيُجْعَلُ مَوْلًى لَهُ.

امیر مؤمنان علی عليه السلام در باره زن و شوهری که هر دو در اثر بیماری طاعون روی یک بستر مرده بودند و دست و پای مرد، بر روی زن بود داوری نمود و حق ارث را برای مرد قرار داد و فرمود:

مرد، بعد از همسرش از دنیا رفته است.

۷ـ حسین بن مختار گوید: امام صادق عليه السلام به ابو حنیفه فرمود:

ای ابا حنیفه! اگر آواری سقوط کند و یک خانواده زیر آوار بمیرند و تنها دو کودک از آن خانواده باقی بمانند که یکی آزاد ودیگری برده باشد، فتوای تو در این مسئله چیست؟

ابو حنیفه گفت: یک نیمهٔ این کودک آزاد می‌شود و یک نیمهٔ این کودک و میراث میان آن دو تقسیم می‌گردد.

امام صادق عليه السلام فرمود: داوری تو درست چنین نیست، باید میان این دو کودک قرعه بکشند: قرعهٔ آزادی به نام هر کس برآمد، او را آزاد می‌کنند و فرزند خانواده می‌شناسند، و آن کودک دیگر را نیز آزاد می‌کنند و وابستهٔ کودک اول می‌سازند.

(۳۷)
بَابُ مَوَارِيثِ الْقَتْلَى وَ مَنْ يَرِثُ مِنَ الدِّيَةِ وَ مَنْ لا يَرِثُ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ سَوَّارٍ عَنِ الْحَسَنِ قَالَ:

إِنَّ عَلِيّاً عليه السلام لَمَّا هَزَمَ طَلْحَةَ وَ الزُّبَيْرَ أَقْبَلَ النَّاسُ مُنْهَزِمِينَ فَمَرُّوا بِامْرَأَةٍ حَامِلٍ عَلَى الطَّرِيقِ، فَفَزِعَتْ مِنْهُمْ فَطَرَحَتْ مَا فِي بَطْنِهَا حَيّاً فَاضْطَرَبَ حَتَّى مَاتَ ثُمَّ مَاتَتْ أُمُّهُ مِنْ بَعْدِهِ، فَمَرَّ بِهَا عَلِيٌّ عليه السلام وَ أَصْحَابُهُ وَ هِيَ مَطْرُوحَةٌ وَ وَلَدُهَا عَلَى الطَّرِيقِ.

فَسَأَلَهُمْ عَنْ أَمْرِهَا، فَقَالُوا لَهُ: إِنَّهَا كَانَتْ حُبْلَى فَفَزِعَتْ حِينَ رَأَتِ الْقِتَالَ وَ الْهَزِيمَةَ.

قَالَ: فَسَأَلَهُمْ: أَيُّهُمَا مَاتَ قَبْلَ صَاحِبِهِ؟

بخش سی و هفتم
میراث کشته شدگان

۱ ـ حسن گوید: هنگامی که حضرت علی عليه السلام طلحه و زبیر را شکست داد؛ لشکریان شکست خورده آن دو پا به فرار گذاشتند که در میان راه به زن بارداری برخوردند. آن زن از آنان دچار وحشت شد و جنین خود را سقط کرد و جنین زنده بود. پس آن قدر دست و پا زد تا مرد. سپس بعد از مرگ جنین مادرش نیز مرد.

پس حضرت علی عليه السلام و یارانش به آن زن و فرزندش که در میان راه افتاده بودند، برخوردند. حضرت از یاران خود در باره ماجرای آن زن پرسید.

گفتند: این زن باردار بود، هنگامی که جنگ و فراریان را دید دچار وحشت شد.

حضرت از یارانش پرسید: کدام یک از دیگری زودتر مرده است؟

فَقِيلَ: إِنَّ ابْنَهَا مَاتَ قَبْلَهَا.

قَالَ: فَدَعَا بِزَوْجِهَا أَبِي الْغُلَامِ الْمَيِّتِ فَوَرَّثَهُ مِنِ ابْنِهِ ثُلُثَي الدِّيَةِ وَ وَرَّثَ أُمَّهُ ثُلُثَ الدِّيَةِ ثُمَّ وَرَّثَ الزَّوْجَ مِنِ امْرَأَتِهِ الْمَيِّتَةِ نِصْفَ ثُلُثِ الدِّيَةِ الَّذِي وَرِثَتْهُ مِنِ ابْنِهَا وَوَرَّثَ قَرَابَةَ الْمَرْأَةِ الْمَيِّتَةِ الْبَاقِيَ، ثُمَّ وَرَّثَ الزَّوْجَ أَيْضاً مِنْ دِيَةِ امْرَأَتِهِ الْمَيِّتَةِ نِصْفَ الدِّيَةِ وَ هُوَ أَلْفَانِ وَ خَمْسُمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ وَرَّثَ قَرَابَةَ الْمَرْأَةِ الْمَيِّتَةِ نِصْفَ الدِّيَةِ وَ هُوَ أَلْفَانِ وَ خَمْسُمِائَةِ دِرْهَمٍ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ غَيْرُ الَّذِي رَمَتْ بِهِ حِينَ فَزِعَتْ.

قَالَ: وَ أَدَّى ذَلِكَ كُلَّهُ مِنْ بَيْتِ مَالِ الْبَصْرَةِ.

۲ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي دِيَةِ الْمَقْتُولِ أَنَّهُ يَرِثُهَا الْوَرَثَةُ عَلَى كِتَابِ اللهِ وَسِهَامِهِمْ إِذَا لَمْ يَكُنْ عَلَى الْمَقْتُولِ دَيْنٌ إِلَّا الْإِخْوَةَ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأُمِّ، فَإِنَّهُمْ لايَرِثُونَ مِنْ دِيَتِهِ شَيْئاً.

گفتند: پسرش زودتر از خودش از دنیا رفت.

آن حضرت عليه السلام شوهر زن را فراخواند و حق ارث؛ دو سوم دیه پسرش را به او داد و یک سوم دیه را به مادر او (همسرش). سپس حق ارث نصف؛ یک سوم دیه را که همسرش گرفته بود، به شوهر داد و حق ارث بقیه یک سوم را به نزدیکان زن داد. سپس حق ارث نصف دیه همسر را به شوهر داد که دو هزار و پانصد درهم بود و حق ارث نصف دیگر دیه را به نزدیکان زن داد که دو هزار و پانصد درهم بود. و این حکم به این علت بود که زن، فرزندی جز همان جنینی که هنگامی که وحشت کرد، وآن را سقط نمود، نداشت.

حسن گوید: آن حضرت عليه السلام همه مبلغ را از بیت المال بصره پرداخت نمود.

۲ ـ سلیمان بن خالد گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

امیر مؤمنان علی عليه السلام دربارهٔ دیه کشته شده این گونه داوری کرد که وارثان او بر اساس کتاب خدا از خون‌بهای او ارث می‌برند، در صورتی که مقتول بدهی نداشته باشد. فقط برادران و خواهران مادری مقتول محرومند؛ چرا آنان از خون بهای او ارث نمی‌برند.

۳ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:
قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أَنَّ الدِّيَةَ يَرِثُهَا الْوَرَثَةُ إِلَّا الْإِخْوَةَ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأُمِّ.

٤ ـ وَ عَنْهُ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:
قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أَنَّ الدِّيَةَ يَرِثُهَا الْوَرَثَةُ إِلَّا الْإِخْوَةَ مِنَ الْأُمِّ، فَإِنَّهُمْ لا يَرِثُونَ مِنَ الدِّيَةِ شَيْئاً.

٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: قَالَ:
الدِّيَةُ يَرِثُهَا الْوَرَثَةُ عَلَى فَرَائِضِ الْمَوَارِيثِ إِلَّا الْإِخْوَةَ مِنَ الْأُمِّ، فَإِنَّهُمْ لا يَرِثُونَ مِنَ الدِّيَةِ شَيْئاً.

٦ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ سَمَاعَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ وَ عَلِيِّ بْنِ رِبَاطٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
لا يَرِثُ الْإِخْوَةُ مِنَ الْأُمِّ مِنَ الدِّيَةِ شَيْئاً.

---

۳ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام حکم فرمود که ورثه دیه را به ارث می‌برند جز برادران و خواهران مادری.

۴ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام حکم فرمود که ورثه دیه را به ارث می‌برند جز برادران مادری؛ چرا که آنان هیچ مقداری از دیه را ارث نمی‌برند.

۵ ـ محمّد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: ورثه دیه را طبق سهام مواریث به ارث می‌برند و جز برادران مادری؛ چرا که آنان به هیچ اندازه از دیه ارث نمی‌برند.

۶ ـ عبیدبن زراره گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: برادران مادری از دیهٔ مقتول هیچ ارثی نمی‌برند.

۷ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ يَحْيَى الْأَزْرَقِ قَالَ

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يُقْتَلُ وَ يَتْرُكُ دَيْناً وَ لَيْسَ لَهُ مَالٌ فَيَأْخُذُ أَوْلِيَاؤُهُ الدِّيَةَ أَ عَلَيْهِمْ أَنْ يَقْضُوا دَيْنَهُ؟

قَالَ: نَعَمْ.

قُلْتُ: وَ إِنْ لَمْ يَتْرُكْ شَيْئاً؟

قَالَ: نَعَمْ، إِنَّمَا أَخَذُوا دِيَتَهُ فَعَلَيْهِمْ أَنْ يَقْضُوا دَيْنَهُ.

۸ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ هَلْ لِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ مِنَ الدِّيَةِ شَيْءٌ؟

قَالَ: لَا.

---

۷ ـ یحیی الازرق گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مرد بدهکاری بـه قـتل رسـیده و میراثی ندارد که بدهی او را بپردازند. اگر خانوادهٔ مقتول خون بها بگیرند، آیا وظیفه دارند که بدهی او را بپردازند؟

فرمود: آری.

عرض کردم: گر چه از مقتول ارثی به جا نمانده باشد؟

فرمود: آری، آن‌چه می‌گیرند خون بهای مقتول است، پس باید از خون بهای مقتول بدهی مقتول را بپردازند.

۸ ـ ابو العباس گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: آیا برادران مادری سهمی از دیه دارند؟

فرمود: نه.

(۳۸)

بَابُ مِيرَاثِ الْقَاتِلِ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

لا يَتَوَارَثُ رَجُلانِ قَتَلَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ.

۲ ـ أَحْمَدُ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ سُلَيْمَانَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ قَتَلَ أُمَّهُ أَ يَرِثُهَا؟

قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي عليه السلام يَقُولُ: أَيُّمَا رَجُلٍ ذُو رَحِمٍ قَتَلَ قَرِيبَهُ لَمْ يَرِثْهُ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَدِيدٍ جَمِيعاً عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام قَالَ؟

بخش سی و هشتم

میراث قاتل

۱ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

دو مردی که یکی از آنان دیگری را کشته است، از هم دیگر ارث نمی‌برند.

۲ ـ قاسم بن سلیمان گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: کسی مادر خود را کشته آیا حقی به میراث او دارد؟

فرمود: از پدرم شنیدم که می‌فرمود: هر که خویشاوند خود را بکشد، حقی به میراث او ندارد.

۳ ـ جمیل بن درّاج گوید: امام (باقر عليه السلام یا امام صادق عليه السلام) فرمود:

لا يَرِثُ الرَّجُلُ إِذَا قَتَلَ وَلَدَهُ أَوْ وَالِدَهُ وَ لَكِنْ يَكُونُ الْمِيرَاثُ لِوَرَثَةِ الْقَاتِلِ.

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام فِي رَجُلٍ قَتَلَ أُمَّهُ قَالَ:

لا يَرِثُهَا وَ يُقْتَلُ بِهَا صَاغِراً وَ لا أَظُنُّ قَتْلَهُ بِهَا كَفَّارَةً لِذَنْبِهِ.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ وَ عَبْدِاللهِ ابْنَيْ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى‌الله‌عليه‌وآله:

لا مِيرَاثَ لِلْقَاتِلِ.

٦ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه‌السلام عَنِ امْرَأَةٍ شَرِبَتْ دَوَاءً وَ هِيَ حَامِلٌ وَ لَمْ يَعْلَمْ بِذَلِكَ زَوْجُهَا فَأَلْقَتْ وَلَدَهَا.

هنگامی که مردی فرزند یا پدر خود را بکشد از آن ها ارث نخواهد برد. اما میراث از آنِ ورثه قاتل خواهد بود.

۴ ـ ابو عبیده گوید: امام باقر عليه‌السلام درباره کسی که مادر خود را بکشد، فرمود:

قاتل حقی به میراث مادر ندارد و با کمال خواری قصاص می‌شود و تصور نمی‌کنم قصاص این فرزند بتواند کفارهٔ قتل مادرش باشد.

۵ ـ هشام بن سالم گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود: پیامبر خدا صلى‌الله‌عليه‌وآله فرمود:

میراثی برای قاتل نیست.

۶ ـ ابو عبیده گوید: از امام باقر عليه‌السلام پرسیدم: زن بارداری بدون اطلاع همسرش دارو می‌نوشد و جنین خود را سقط می‌کند، (وظیفه او چیست؟)

قَالَ: فَقَالَ: إِنْ كَانَ لَهُ عَظْمٌ وَ قَدْ نَبَتَ عَلَيْهِ اللَّحْمُ عَلَيْهَا دِيَةٌ تُسَلِّمُهَا لِأَبِيهِ، وَ إِنْ كَانَ حِينَ طَرَحَتْهُ عَلَقَةً أَوْ مُضْغَةً فَإِنَّ عَلَيْهَا أَرْبَعِينَ دِينَاراً أَوْ غُرَّةً تُؤَدِّيهَا إِلَى أَبِيهِ.

قُلْتُ لَهُ: فَهِيَ لا تَرِثُ وَلَدَهَا مِنْ دِيَتِهِ مَعَ أَبِيهِ؟

قَالَ: لا، لِأَنَّهَا قَتَلَتْهُ فَلا تَرِثُهُ.

۷ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ فُضَيْلِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

لا يُقْتَلُ الرَّجُلُ بِوَلَدِهِ إِذَا قَتَلَهُ وَ يُقْتَلُ الْوَلَدُ بِوَالِدِهِ إِذَا قَتَلَ وَالِدَهُ وَ لا يَرِثُ الرَّجُلُ أَبَاهُ إِذَا قَتَلَهُ وَ إِنْ كَانَ خَطَأً.

۸ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

الْمَرْأَةُ تَرِثُ مِنْ دِيَةِ زَوْجِهَا وَ يَرِثُ مِنْ دِيَتِهَا مَا لَمْ يَقْتُلْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ.

فرمود: اگر جنین دارای استخوان باشد و بر استخوانش گوشت روییده شده باشد، زن باید یک خون بهای کامل به شوهرش بپردازد و اگر جنین به صورت خون بسته و یا گوشت جویده سقط شود، باید چهل دینار و یا یک برده به شوهرش تقدیم کند.

عرض کردم: مگر این زن از خون بهای کودکش با شوهرش ارث نمی‌برد؟

فرمود: نه، زیرا قاتل فرزند خویش است و از مقتول خود ارث نمی‌برد.

۷ ـ فضیل بن یسار گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: شخص در ازای قتل فرزندش، به قتل نمی‌رسد؛ ولی اگر فرزند پدرش را بکشد، در ازای آن به قتل می‌رسد و هنگامی که شخص، پدرش را بکشد از او ارث نخواهد برد؛ گرچه قتل خطایی باشد.

۸ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

زن از دیه شوهرش ارث می‌برد و مرد نیز از دیه همسرش ارث می‌برد، در صورتی که یکی از آنان دیگری را نکشته باشد.

۹ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي يَعْفُورٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام : هَلْ لِلْمَرْأَةِ مِنْ دِيَةِ زَوْجِهَا وَ هَلْ لِلرَّجُلِ مِنْ دِيَةِ امْرَأَتِهِ شَيْءٌ؟

قَالَ: نَعَمْ مَا لَمْ يَقْتُلْ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ.

۱۰ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِذَا قَتَلَ الرَّجُلُ أَبَاهُ قُتِلَ بِهِ وَ إِنْ قَتَلَهُ أَبُوهُ لَمْ يُقْتَلْ بِهِ وَ لَمْ يَرِثْهُ.

الْفَضْلُ بْنُ شَاذَانَ قَالَ: لَوْ أَنَّ رَجُلاً ضَرَبَ ابْنَهُ غَيْرَ مُسْرِفٍ فِي ذَلِكَ يُرِيدُ تَأْدِيبَهُ فَقُتِلَ الِابْنُ مِنْ ذَلِكَ الضَّرْبِ وَرِثَهُ الْأَبُ وَ لَمْ تَلْزَمْهُ الْكَفَّارَةُ، لِأَنَّ ذَلِكَ لِلْأَبِ، لِأَنَّهُ مَأْمُورٌ بِتَأْدِيبِ وَلَدِهِ، لِأَنَّهُ فِي ذَلِكَ بِمَنْزِلَةِ الْإِمَامِ يُقِيمُ حَدّاً عَلَى رَجُلٍ فَمَاتَ فَلا دِيَةَ عَلَيْهِ وَ لا يُسَمَّى الْإِمَامُ قَاتِلاً.

---

۹ ـ عبدالله بن ابی یعفور گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: آیا چیزی از دیه شوهر به زن می‌رسد؟ و آیا چیزی از دیه زن به مرد می‌رسد؟

فرمود: آری؛ در صورتی که یکی از آنان دیگری را نکشته باشد.

۱۰ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: هر گاه شخصی پدرش را بکشد، در ازای آن کشته خواهد شد و اگر پدرش او را بکشد، در ازای آن کشته نخواهد شد و از او ارث نخواهد برد.

فضل بن شاذان گوید: اگر مردی بدون این که زیاده روی کند و اراده‌اش تادیب باشد، پسرش را بزند و پسر بمیرد، پدر از او ارث خواهد برد و کفاره‌ای بر او لازم نیست. چون پدر چنین حقی دارد؛ زیرا او مأمور به تأدیب فرزندش می‌باشد. زیرا در این مسأله پدر به منزله امام است که بر شخصی حد جاری می‌کند و آن شخص می‌میرد، پس دیه‌ای بر عهده امام نیست و قاتل نیز نامیده نمی‌شود.

وَ إِنْ ضَرَبَهُ ضَرْباً مُسْرِفاً لَمْ يَرِثْهُ الْأَبُ ، فَإِنْ كَانَ بِالِابْنِ جُرْحٌ أَوْ خُرَاجٌ فَبَطَّهُ الْأَبُ فَمَاتَ مِنْ ذَلِكَ ، فَإِنَّ هَذَا لَيْسَ بِقَاتِلٍ وَ لا كَفَّارَةَ عَلَيْهِ وَ هُوَ يَرِثُهُ، لِأَنَّ هَذَا بِمَنْزِلَةِ الْأَدَبِ وَ الِاسْتِصْلاحِ وَ الْحَاجَةِ مِنَ الْوَلَدِ إِلَى ذَلِكَ وَ إِلَى شِبْهِهِ مِنَ الْمُعَالَجَاتِ .

وَ لَوْ أَنَّ رَجُلاً كَانَ رَاكِباً عَلَى دَابَّةٍ فَأَوْطَأَتِ الدَّابَّةُ أَبَاهُ أَوْ أَخَاهُ فَمَاتَ لَمْ يَرِثْهُ .

وَ لَوْ كَانَ يَسُوقُ الدَّابَّةَ أَوْ يَقُودُهَا فَوَطِئَتِ الدَّابَّةُ أَبَاهُ أَوْ أَخَاهُ فَمَاتَ وَرِثَهُ وَ كَانَتِ الدِّيَةُ عَلَى عَاقِلَتِهِ لِغَيْرِهِ مِنَ الْوَرَثَةِ وَ لَمْ تَلْزَمْهُ الْكَفَّارَةُ .

وَ لَوْ أَنَّهُ حَفَرَ بِئْراً فِي غَيْرِ حَقِّهِ أَوْ أَخْرَجَ كَنِيفاً أَوْ ظُلَّةً فَأَصَابَ شَيْءٌ مِنْهَا وَارِثاً لَهُ فَقَتَلَهُ لَمْ تَلْزَمْهُ الْكَفَّارَةُ وَ كَانَتِ الدِّيَةُ عَلَى الْعَاقِلَةِ وَ وَرِثَهُ ، لِأَنَّ هَذَا لَيْسَ بِقَاتِلٍ ، أَلا تَرَى أَنَّهُ لَوْ كَانَ فَعَلَ ذَلِكَ فِي حَقِّهِ لَمْ يَكُنْ بِقَاتِلٍ وَ لا وَجَبَ فِي ذَلِكَ دِيَةٌ وَ لا كَفَّارَةٌ .

و اگر در زدن فرزند زیاده روی کند از او ارث نخواهد برد. پس اگر پسر دچار جراحت یا غده و دملی باشد و پدر آن را بشکافد و پسر بمیرد، پدر قاتل نیست وکفاره‌ای بر گردنش نخواهد بود و از پسرش ارث خواهد برد؛ زیرا این کار، به منزله ادب و درمان است وفرزند به این عمل و نظایر آن که برای درمان است نیاز دارد.

و اگر مرد سوار بر چهارپایی باشد وچهارپا پدر یا برادر شخص را پایمال کند و پدر یا برادر از دنیا برود، شخص از او ارث نخواهد برد.

و اگر از پشت سر ویا از جلوی چهارپا آن را هدایت می‌کند و چهارپا، پدر یا برادر شخص را پایمال نماید، شخص از او ارث خواهد برد و دیه‌اش بر عهده مردان خویشاوند که ورثه‌اش هستند خواهد بود و کفاره‌ای بر او واجب نمی‌شود.

و اگر در غیر ملک خودش چاهی حفر کند، یا مستراحی بسازد ویا سایبانی برپا کند و آن آسیبی به یکی از ورثه او بزند و او را بکشد، کفاره‌ای بر عهده‌اش نخواهد بود و دیه بر عهده مردان خویشاوند است و از مقتول ارث می‌برد؛ زیرا چنین شخصی قاتل نیست. مگر نمی‌بینی اگر او در ملک خود چنین کند، قاتل نبوده ودیه وکفاره بر او واجب نخواهد بود.

فَإِخْرَاجُهُ ذَلِكَ الشَّيْءَ فِي غَيْرِ حَقِّهِ لَيْسَ هُوَ بِقَتْلٍ، لِأَنَّ ذَلِكَ بِعَيْنِهِ يَكُونُ فِي حَقِّهِ فَلا يَكُونُ قَتْلاً، وَإِنَّمَا أُلْزِمَ الدِّيَةَ فِي ذَلِكَ إِذَا كَانَ فِي غَيْرِ حَقِّهِ احْتِيَاطاً لِلدِّمَاءِ وَلِئَلَّا يَبْطُلَ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ وَ كَيْلا يَتَعَدَّى النَّاسُ حُقُوقَهُمْ إِلَى مَا لا حَقَّ لَهُمْ فِيهِ.

وَ كَذَلِكَ الصَّبِيُّ وَ الْمَجْنُونُ لَوْ قَتَلا لَوَرِثَا وَ كَانَتِ الدِّيَةُ عَلَى الْعَاقِلَةِ وَ الْقَاتِلُ يَحْجُبُ وَ إِنْ لَمْ يَرِثْ.

قَالَ: وَ لا يَرِثُ الْقَاتِلُ مِنَ الْمَالِ شَيْئاً، لِأَنَّهُ إِنْ قَتَلَ عَمْداً فَقَدْ أَجْمَعُوا أَنَّهُ لا يَرِثُ وَ إِنْ قَتَلَ خَطَأً فَكَيْفَ يَرِثُ وَ هُوَ تُؤْخَذُ مِنْهُ الدِّيَةُ وَ إِنَّمَا مُنِعَ الْقَاتِلُ مِنَ الْمِيرَاثِ احْتِيَاطاً لِدِمَاءِ الْمُسْلِمِينَ كَيْلا يَقْتُلَ أَهْلُ الْمِيرَاثِ بَعْضُهُمْ بَعْضاً طَمَعاً فِي الْمَوَارِيثِ.

(۳۹)
بَابُ مِيرَاثِ أَهْلِ الْمِلَلِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلٍ وَ هِشَامٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام أَنَّهُ قَالَ: فِيمَا رَوَى النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صلی‌الله‌علیه‌وآله أَنَّهُ قَالَ:

بنا بر این انجام چنین کاری در غیر ملک خودش قتل نخواهد بود، زیرا عیناً در ملک خودش نیز بوده است. بنا بر این قتل محسوب نمی‌شود. و همانا دیه بر او واجب می‌گردد ـ هنگامی که در غیر ملک خودش باشد ـ به خاطر احتیاط در خون افراد و برای این که خون مردی مسلمان به هدر نرود و تا این که مردم حقوق خود را به چیزهایی که حقی در آن ندارند، تعدّی ندهند.

و هم چنین اگر کودک و دیوانه، مرتکب قتلی شوند، ارث خواهند برد و دیه بر عهده مردان خویشاوند خواهد بود. و قاتل مانع ارث می‌شود گرچه ارث نمی‌برند.

فضل گوید: قاتل به هیچ اندازه از اموال ارثی را به اندازه نخواهد برد؛ زیرا اگر از روی عمد کشته باشد، پس مسأله اجماعی است که ارث نخواهد برد و اگر قتل خطایی مرتکب شده باشد چگونه ارث می‌برد در حالی که دیه را از او می‌گیرند؟! و همانا قاتل از میراث منع شده است به این خاطر که در ریختن خون مسمانان احتیاط شود؛ تا برخی از ورثه، به جهت طمع به میراث برخی دیگر را نکشند.

بخش سی و نهم
میراث پیروان ادیان دیگر

۱ ـ هشام گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:
در روایتی که اهل تسنن از پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله نقل می‌کنند آمده است که آن حضرت فرمود:

لا يَتَوارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ.

فَقَالَ: نَرِثُهُمْ وَ لا يَرِثُونا، لِأَنَّ الْإِسْلامَ لَمْ يَزِدْهُ فِي حَقِّهِ إِلَّا شِدَّةً.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ:

لا يَرِثُ الْيَهُودِيُّ وَ لا النَّصْرَانِيُّ الْمُسْلِمَ وَ يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْيَهُودِيَّ وَ النَّصْرَانِيَّ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ زُرْعَةَ عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ هَلْ يَرِثُ الْمُشْرِكَ؟

قَالَ: نَعَمْ وَ لا يَرِثُ الْمُشْرِكُ الْمُسْلِمَ.

٤ ـ عَنْهُ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ أَعْيَنَ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام: جُعِلْتُ فِدَاكَ! النَّصْرَانِيُّ يَمُوتُ وَ لَهُ ابْنٌ مُسْلِمٌ أَ يَرِثُهُ؟

قَالَ: فَقَالَ: نَعَمْ، إِنَّ اللهَ عزّوجلّ لَمْ يَزِدْهُ بِالْإِسْلامِ إِلَّا عِزّاً فَنَحْنُ نَرِثُهُمْ وَ لا يَرِثُونَّا.

اهل دو دین مختلف از یک‌دیگر ارث نمی‌برند.

امام عليه السلام فرمود: ما از اهل ادیان دیگر ارث می‌بریم، اما آنان از ما ارث نمی‌برند؛ زیرا اسلام فقط بر سختگیری و در تنگنا بودن کافر افزوده است.

۲ ـ محمد بن قیس گوید: از امام باقر عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

شخص یهودی و نصرانی از شخص مسلمان ارث نمی‌برد، اما مسلمان از یهودی و نصرانی ارث می‌برند.

۳ ـ سماعه گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: آیا مسلمان از مشرک ارث می‌برد؟

فرمود: آری؛ اما مشرک از مسلمان ارث نمی‌برد.

۴ ـ عبدالله بن اعین گوید: به امام باقر عليه السلام عرض کردم: قربانت گردم! مردی مسیحی از دنیا می‌رود و پسری مسلمان دارد. آیا پسرش از او ارث می‌برد؟

فرمود: آری، به راستی که خداوند عزّوجلّ به وسیله اسلام فقط بر عزت او افزوده است. بنا بر این ما از آنان ارث می‌بریم، اما آنان از ما ارث نمی‌برند.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

الْمُسْلِمُ يَحْجُبُ الْكَافِرَ وَ يَرِثُهُ وَ الْكَافِرُ لا يَحْجُبُ الْمُؤْمِنَ وَ لا يَرِثُهُ.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي وَلَّادٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

الْمُسْلِمُ يَرِثُ امْرَأَتَهُ الذِّمِّيَّةَ وَ لا تَرِثُهُ.

(٤٠)

بَابٌ آخَرُ فِي مِيرَاثِ أَهْلِ الْمِلَلِ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

---

۵ ـ حسن بن صالح گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

وارث مسلمان مانع از ارث بری کافر است و از او ارث می‌برد؛ ولی وارث کافر مانع از ارث بری مسلمان نیست و از او ارث نمی‌برد.

۶ ـ ابو ولّاد گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که فرمود:

مرد مسلمان از همسر ذمّی خود ارث می‌برد، اما همسرش از او ارث نمی‌برد.

بخش چهلم

روایاتی دیگر در باره میراث پیروان ادیان دیگر

۱ ـ مالک بن اعین گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدم:

سَأَلْتُهُ عَنْ نَصْرَانِيٍّ مَاتَ وَ لَهُ ابْنُ أَخٍ مُسْلِمٌ وَ ابْنُ أُخْتٍ مُسْلِمٌ وَ لِلنَّصْرَانِيِّ أَوْلادٌ وَزَوْجَةٌ نَصَارَى.

قَالَ: فَقَالَ: أَرَى أَنْ يُعْطَى ابْنُ أَخِيهِ الْمُسْلِمُ ثُلُثَيْ مَا تَرَكَ وَ يُعْطَى ابْنُ أُخْتِهِ ثُلُثَ مَا تَرَكَ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وُلْدٌ صِغَارٌ، فَإِنْ كَانَ لَهُ وُلْدٌ صِغَارٌ فَإِنَّ عَلَى الْوَارِثَيْنِ أَنْ يُنْفِقَا عَلَى الصِّغَارِ مِمَّا وَرِثَا مِنْ أَبِيهِمْ حَتَّى يُدْرِكُوا.

قِيلَ لَهُ: كَيْفَ يُنْفِقَانِ؟

قَالَ: فَقَالَ: يُخْرِجُ وَارِثُ الثُّلُثَيْنِ ثُلُثَيِ النَّفَقَةِ وَ يُخْرِجُ وَارِثُ الثُّلُثِ ثُلُثَ النَّفَقَةِ فَإِنْ أَدْرَكُوا قَطَعَا النَّفَقَةَ عَنْهُمْ.

قِيلَ لَهُ: فَإِنْ أَسْلَمَ الْأَوْلادُ وَ هُمْ صِغَارٌ؟

قَالَ: فَقَالَ: يُدْفَعُ مَا تَرَكَ أَبُوهُمْ إِلَى الْإِمَامِ حَتَّى يُدْرِكُوا فَإِنْ بَقُوا عَلَى الْإِسْلامِ دَفَعَ الْإِمَامُ مِيرَاثَهُمْ إِلَيْهِمْ وَ إِنْ لَمْ يَبْقَوْا عَلَى الْإِسْلامِ إِذَا أَدْرَكُوا دَفَعَ الْإِمَامُ مِيرَاثَهُ إِلَى ابْنِ أَخِيهِ وَ ابْنِ أُخْتِهِ الْمُسْلِمَيْنِ يَدْفَعُ إِلَى ابْنِ أَخِيهِ ثُلُثَيْ مَا تَرَكَ وَ يَدْفَعُ إِلَى ابْنِ أُخْتِهِ ثُلُثَ مَا تَرَكَ.

یک مسیحی از دنیا می‌رود. او یک پسر برادر مسلمان و یک دختر برادر مسلمان دارد. هم چنین چند فرزند و یک همسر دارد که مسیحی هستند. (ارث آنان چگونه خواهد بود؟)

فرمود: به نظر من دو سوم میراث را به پسر برادر دهند و یک سومش را به دختر برادر؛ در صورتی که میت فرزندان خردسال نداشته باشد، وگرنه آن دو وارث باید از اموالی که از پدر این فرزندان به ارث برده‌اند، به کودکان نفقه بپردازند؛ تا زمانی که کودکان، بالغ گردند.

به حضرت عرض کردند: چگونه نفقه دهند؟

فرمود: کسی که دو سوم میراث را به ارث برده، دو سوم نفقه را وکسی که یک سوم میراث را به ارث برده، یک سوم نفقه را از اموالش بیرون می‌آورد. پس چنان چه کودکان به سن بلوغ رسیدند، پرداخت نفقه را قطع می‌کنند.

عرض کردند: اگر کودکان در همان حال خردسالی مسلمان شوند چه؟

فرمود: میراث پدرشان را به امام می‌دهند تا هنگامی که کودکان، به بلوغ برسند. پس اگر بر اسلام خود باقی ماندند امام میراثشان را به آنان می‌پردازد. و اگر زمانی که به سن بلوغ رسیدند بر اسلام باقی نبودند، حاکم میراث را به پسر برادر و دختر برادر مسلمان میت می‌دهد؛ که دو سوم میراث را به پسر برادر و یک سوم آن را به دختر برادر می‌پردازد.

۲ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ مَاتَ وَ لَهُ أُمٌّ نَصْرَانِيَّةٌ وَ لَهُ زَوْجَةٌ وَ وُلْدٌ مُسْلِمُونَ.

قَالَ: فَقَالَ: إِنْ أَسْلَمَتْ أُمُّهُ قَبْلَ أَنْ يُقْسَمَ مِيرَاثُهُ أُعْطِيَتِ السُّدُسَ.

قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ امْرَأَةٌ وَ لا وُلْدٌ وَ لا وَارِثٌ لَهُ سَهْمٌ فِي الْكِتَابِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَ أُمُّهُ نَصْرَانِيَّةٌ وَ لَهُ قَرَابَةٌ نَصَارَى مِمَّنْ لَهُ سَهْمٌ فِي الْكِتَابِ لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ لِمَنْ يَكُونُ مِيرَاثُهُ؟

قَالَ: إِنْ أَسْلَمَتْ أُمُّهُ فَإِنَّ جَمِيعَ مِيرَاثِهِ لَهَا وَ إِنْ لَمْ تُسْلِمْ أُمُّهُ وَ أَسْلَمَ بَعْضُ قَرَابَتِهِ مِمَّنْ لَهُ سَهْمٌ فِي الْكِتَابِ فَإِنَّ مِيرَاثَهُ لَهُ وَ إِنْ لَمْ يُسْلِمْ مِنْ قَرَابَتِهِ أَحَدٌ فَإِنَّ مِيرَاثَهُ لِلْإِمَامِ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

---

۲ ـ ابو بصیر گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدم: مرد مسلمانی از دنیا می‌رود و یک مادر مسیحی، یک همسر و چند فرزند مسلمان دارد. (میراث او چگونه است؟)

فرمود: اگر مادرش پیش از تقسیم میراث اسلام بیاورد، یک ششم میراث را می‌گیرد.

عرض کردم: اگر میت، نه همسری داشته باشد، نه فرزندی و نه وارث صاحب سهمی در کتاب مسلمانان داشته باشد و از طرفی مادرش مسیحی باشد و خویشاوندان مسیحی که در صورت مسلمان بودن صاحب سهم درکتاب هستند نیز داشته باشد. میراث برای چه کسی است؟

فرمود: اگر مادر میت ایمان بیاورد، تمام میراث برای اوست و اگر مادرش مسلمان نشود و یکی از خویشاوندان که صاحب سهام در کتاب است مسلمان گردد، میراث برای اوخواهد بود و اگر هیچ کدام از خویشاوندانش اسلام نیاورند، میراث میت برای امام عليه السلام می‌شود.

۳ ـ عبدالله بن مسکان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

مَنْ أَسْلَمَ عَلَى مِيرَاثٍ قَبْلَ أَنْ يُقْسَمَ فَلَهُ مِيرَاثُهُ وَ إِنْ أَسْلَمَ بَعْدَ مَا قُسِمَ فَلا مِيرَاثَ لَهُ.

٤ ـ عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبَانٍ الْأَحْمَرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام قَالَ:

مَنْ أَسْلَمَ عَلَى مِيرَاثٍ قَبْلَ أَنْ يُقْسَمَ الْمِيرَاثُ فَهُوَ لَهُ وَ مَنْ أَسْلَمَ بَعْدَ مَا قُسِمَ فَلا مِيرَاثَ لَهُ وَ مَنْ أُعْتِقَ عَلَى مِيرَاثٍ قَبْلَ أَنْ يُقْسَمَ الْمَوَارِيثُ فَهُوَ لَهُ وَ مَنْ أُعْتِقَ بَعْدَ مَا قُسِمَ فَلا مِيرَاثَ لَهُ.

وَ قَالَ فِي الْمَرْأَةِ: إِذَا أَسْلَمَتْ قَبْلَ أَنْ يُقْسَمَ الْمِيرَاثُ فَلَهَا الْمِيرَاثُ.

هر کس برای گرفتن میراث، پیش از تقسیم آن مسلمان گردد، میراث خود را می‌گیرد. و اگر بعد از تقسیم میراث مسلمان گردد، میراثی ندارد.

۴ ـ محمد بن مسلم گوید: امام (باقر علیه السلام یا امام صادق علیه السلام) فرمود:

هر کس برای گرفتن میراث، پیش از تقسیم آن، اسلام بیاورد، میراث خود را دارد وهرکس بعد از تقسیم میراث اسلام بیاورد میراثی ندارد.

و هر کس برای گرفتن میراث پیش از تقسیم آن آزاد گردد، میراث خود را دارد. و هر کس پس از تقسیم میراث، آزاد گردد، میراثی نخواهد داشت.

و در باره همسر فرمود: هرگاه زن پیش از تقسیم میراث مسلمان شود، میراث خود را می‌گیرد.

(۴۱)

بَابُ أَنَّ مِيرَاثَ أَهْلِ الْمِلَلِ بَيْنَهُمْ عَلَى كِتَابِ اللهِ وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ صلى الله عليه وآله

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

إِنَّ عَلِيّاً عليه السلام كَانَ يَقْضِي فِي الْمَوَارِيثِ فِيمَا أَدْرَكَ الْإِسْلَامَ مِنْ مَالِ مُشْرِكٍ تَرَكَهُ لَمْ يَكُنْ قُسِمَ قَبْلَ الْإِسْلَامِ أَنَّهُ كَانَ يَجْعَلُ لِلنِّسَاءِ وَ الرِّجَالِ حُظُوظَهُمْ مِنْهُ عَلَى كِتَابِ اللهِ عزوجل وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ صلى الله عليه وآله.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي الْمَوَارِيثِ مَا أَدْرَكَ الْإِسْلَامَ مِنْ مَالِ مُشْرِكٍ لَمْ يُقْسَمْ فَإِنَّ لِلنِّسَاءِ حُظُوظَهُنَّ مِنْهُ.

بخش چهل و یکم

میراث اهل ادیان مختلف طبق قرآن و سنّت نبوی

۱ ـ ابو حمزه گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

به راستی که حضرت علی عليه السلام همواره در باره میراث مشرکان که پیش از اسلام مالشان تقسیم نشده بود برای زنان و مردان طبق قرآن و سنّت پیامبر سهم می‌داد.

۲ ـ محمّد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

امیر مؤمنان علی عليه السلام در باره میراث مسلمانی که از مشرک ارث می‌برد برای زنان سهم خودشان را عطا کرد.

[۳ -] عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ قَالَ:
إِنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ وَ الْمَجُوسَ يَرِثُونَ وَ يُورَثُونَ مِيرَاثَ الْإِسْلامِ مِنْ وَجْهِ الْقَرَابَةِ الَّتِي تَجُوزُ فِي الْإِسْلامِ وَ يَبْطُلُ مَا سِوَى ذَلِكَ مِنْ وِلادَتِهِمْ مِثْلُ الَّذِي يَتَزَوَّجُ مِنْهُمْ أُمَّهُ أَوْ أُخْتَهُ أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ مِنْ ذَوَاتِ الْمَحَارِمِ فَإِنَّهُمْ يَرِثُونَ مِنْ جِهَةِ الْأَنْسَابِ الْمُسْتَقِيمَةِ لا مِنْ وَجْهِ أَنْسَابِ الْخَطَإِ.
وَ قَالَ الْفَضْلُ: الْمَجُوسُ يَرِثُونَ بِالنَّسَبِ وَ لا يَرِثُونَ بِالنِّكَاحِ فَإِنْ مَاتَ مَجُوسِيٌّ وَ تَرَكَ أُمَّهُ وَ هِيَ أُخْتُهُ وَ هِيَ امْرَأَتُهُ فَالْمَالُ لَهَا مِنْ قِبَلِ أَنَّهَا أُمٌّ وَ لَيْسَ لَهَا مِنْ قِبَلِ أَنَّهَا أُخْتٌ وَ أَنَّهَا زَوْجَةٌ شَيْءٌ.
فَإِنْ تَرَكَ أُمّاً وَ هِيَ أُخْتُهُ وَ ابْنَةً فَلِلْأُمِّ السُّدُسُ وَ لِلابْنَةِ النِّصْفُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِمَا عَلَى قَدْرِ أَنْصِبَائِهِمَا وَ لَيْسَ لَهَا مِنْ قِبَلِ أَنَّهَا أُخْتٌ شَيْءٌ، لِأَنَّ الْأُخْتَ لا تَرِثُ مَعَ الْأُمِّ.

[۳ -] یونس گوید: اهل کتاب و مجوسیان طبق قانون میراث اسلام ارث می‌برند و از آنان به وسیله خویشاوندی که در اسلام جایز است ارث برده می‌شود و جز این موارد باطل می‌شود به جهت تولّد آنان در ملّت خودشان؛ همانند کسی از آنان که با مادر یا دخترش یا محرمی دیگر ازدواج می‌کند؛ زیرا اینان از جهت نسب صحیح ارث می‌برند نه از جهت نسب خطایی.

و فضل گوید: مجوسیان به واسطه نسب و خویشاوندی ارث می‌برند، اما با ازدواج ارث نمی‌برند. پس اگر یک مجوسی بمیرد و مادرش را بر جای گذارد که خواهر و همسرش نیز باشد، اموال ارثی از آن جهت که مادر میت است به او می‌رسد. و از جهت خواهر بودن و همسر بودن حقی ندارد.

پس اگر وارث او مادرش باشد که خواهرش نیز هست و دختری را بر جای گذارد، مادر یک ششم می‌گیرد و دختر، نصف میراث و بقیه آن به نسبت سهام هر کدام به آنان باز می‌گردد و مادر از آن جهت که خواهر میت است حق ارث ندارد؛ زیرا خواهر با وجود مادر ارث نمی‌برد.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَتَهُ وَ هِيَ أُخْتُهُ وَ هِيَ امْرَأَتُهُ فَإِنَّ هَذِهِ أُخْتُهُ لِأُمِّهِ فَلَهَا النِّصْفُ مِنْ قِبَلِ أَنَّهَا ابْنَتُهُ وَ الْبَاقِي رُدَّ عَلَيْهَا وَ لا تَرِثُ مِنْ قِبَلِ أَنَّهَا أُخْتٌ وَ لا مِنْ قِبَلِ أَنَّهَا زَوْجَةٌ شَيْئاً.

وَ إِنْ تَرَكَ أُخْتَهُ وَ هِيَ امْرَأَتُهُ وَ أَخَاهُ فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ وَ لا تَرِثُ مِنْ قِبَلِ أَنَّهَا امْرَأَتُهُ شَيْئاً.

وَ هَذَا كُلُّهُ عَلَى هَذَا الْمِثَالِ إِنْ شَاءَ اللهُ فَإِنْ تَزَوَّجَ مَجُوسِيٌّ ابْنَتَهُ فَأَوْلَدَهَا ابْنَتَيْنِ ثُمَّ مَاتَ، فَإِنَّهُ تَرَكَ ثَلاثَ بَنَاتٍ فَالْمَالُ بَيْنَهُنَّ بِالسَّوِيَّةِ فَإِنْ مَاتَتْ إِحْدَى الِابْنَتَيْنِ، فَإِنَّهَا تَرَكَتْ أُمَّهَا وَ هِيَ أُخْتُهَا لِأَبِيهَا وَ تَرَكَتْ أُخْتَهَا لِأَبِيهَا، وَأُمِّهَا فَالْمَالُ لِأُمِّهَا الَّتِي هِيَ أُخْتُهَا لِأَبِيهَا لِأَنَّهُ لَيْسَ لِلْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ مَعَ أَحَدِ الْوَالِدَيْنِ شَيْءٌ.

و اگر دخترش را بر جای گذارد که خواهر و همسرش نیز باشد، پس این دختر، خواهر مادری میت است. از این رو به جهت دختر بودن نصف میراث از آنِ اوست و مانده میراث به او باز گردانده می‌شود و از جهت خواهر بودن ارثی نمی‌برد و هم چنین از جهت همسر بودن حقی ندارد.

و اگر خواهرش که همسرش نیز می‌باشد و برادرش را بر جای گذارد، اموال به شیوه سهمیه پسر دو برابر دختر بین آنان تقسیم می‌شود و خواهر از آن جهت که همسر میت است ارثی نمی‌برد.

و همه این موارد طبق همین مثال‌ها خواهد بود؛ ان شاءالله. پس اگر مردی مجوسی با دخترش ازدواج کرد و او را صاحب دو دختر نمود، سپس مرد، پس از او سه دختر به جای نهاده است. اموال بین آنان به صورت یکسان تقسیم می‌شود.

پس اگر یکی از آن دو دختر از دنیا رفت، پس از او مادرش را که خواهر پدری اش نیز می‌باشد و خواهر پدر و مادری اش را بر جای گذاشته. همه اموال برای مادرش که خواهر پدری اوست؛ زیرا برادران و خواهران با وجود یکی از والدین ارثی ندارند.

(۴۲)

بَابُ مَنْ يُتْرَكُ مِنَ الْوَرَثَةِ بَعْضُهُمْ مُسْلِمُونَ وَ بَعْضُهُمْ مُشْرِكُونَ

۱ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ التَّيْمِيِّ عَنْ أَخِيهِ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ رِبَاطٍ رَفَعَهُ قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام:

لَوْ أَنَّ رَجُلاً ذِمِّيّاً أَسْلَمَ وَ أَبُوهُ حَيٌّ وَ لِأَبِيهِ وَلَدٌ غَيْرُهُ ثُمَّ مَاتَ الْأَبُ وَرِثَهُ الْمُسْلِمُ جَمِيعَ مَالِهِ وَ لَمْ يَرِثْهُ وَلَدُهُ وَ لا امْرَأَتُهُ مَعَ الْمُسْلِمِ شَيْئاً.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ يَمُوتُ وَ لَهُ أَوْلادٌ مُسْلِمُونَ وَ أَوْلادٌ غَيْرُ مُسْلِمِينَ. فَقَالَ:

هُمْ عَلَى مَوَارِيثِهِمْ.

بخش چهل و دوم

میراث بازماندگان مسلمان و مشرک

۱ ـ ابن رباط در روایت مرفوعه‌ای گوید: امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود:

اگر مردی ذمی مسلمان شود در حالی که پدرش زنده باشد و پدرش جز او فرزند دیگری نیز داشته باشد. سپس پدرش بمیرد، برادر مسلمان تمام اموال او را به ارث می‌برد و پسر و همسر پدرش با وجود پسر مسلمان ارثی نمی‌برند.

۲ ـ راویان متعددی گویند: امام صادق عليه السلام در باره مردی یهودی یا مسیحی که از دنیا می‌رود و تعدادی فرزند مسلمان و تعدادی فرزند غیر مسلمان بر جای می‌نهد فرمود:

آنان بر همان روش میراثشان (که کافر با وجود مسلمان حق ارث ندارد) می‌برند.

(۴۳)

بَابُ مِيرَاثِ الْمَمَالِيكِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام يَقُولُ فِي الرَّجُلِ الْحُرِّ يَمُوتُ وَ لَهُ أُمٌّ مَمْلُوكَةٌ. قَالَ: تُشْتَرَى مِنْ مَالِ ابْنِهَا ثُمَّ تُعْتَقُ ثُمَّ يُوَرِّثُهَا.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام يَقُولُ فِي رَجُلٍ تُوُفِّيَ وَ تَرَكَ مَالاً وَ لَهُ أُمٌّ مَمْلُوكَةٌ قَالَ: تُشْتَرَى أُمُّهُ وَ تُعْتَقُ ثُمَّ يُدْفَعُ إِلَيْهَا بَقِيَّةُ الْمَالِ.

بخش چهل و سوم

میراث بردگان

۱ ـ سلیمان بن خالد گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

امیر مؤمنان علی عليه‌السلام همواره در باره مرد آزاده‌ای که از دنیا رفته و جز یک مادر برده وارثی ندارد فرمود:

باید مادرش را از مال فرزندش خریداری کنند و آزاد نمایند، آنگاه مانده میراث را به او بدهند.

۲ ـ عبدالله بن سنان گوید: از امام صادق عليه‌السلام شنیدم که در باره مردی که از دنیا می‌رود و اموالی بر جای می‌نهد و مادری کنیز دارد فرمود:

مادرش خریداری می‌گردد، سپس آزاد می‌شود پس از آن مانده اموال را به او می‌دهند.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ وَ تَرَكَ أَبَاهُ وَ هُوَ مَمْلُوكٌ أَوْ أُمَّهُ وَ هِيَ مَمْلُوكَةٌ وَ الْمَيِّتُ حُرٌّ اشْتُرِيَ مِمَّا تَرَكَ أَبُوهُ أَوْ قَرَابَتُهُ وَ وَرِثَ مَا بَقِيَ مِنَ الْمَالِ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام : الرَّجُلُ يَمُوتُ وَ لَهُ ابْنٌ مَمْلُوكٌ.

قَالَ: يُشْتَرَى وَ يُعْتَقُ ثُمَّ يُدْفَعُ إِلَيْهِ مَا بَقِيَ.

۵ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يَقُولُ فِي الرَّجُلِ الْحُرِّ يَمُوتُ وَ لَهُ أُمٌّ مَمْلُوكَةٌ قَالَ: تُشْتَرَى مِنْ مَالِ ابْنِهَا ثُمَّ تُعْتَقُ ثُمَّ يُوَرِّثُهَا.

۳ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هر گاه شخص آزادی از دنیا برود و پدر برده ویا مادر کنیزش را بر جای گذارد پدر یا خویشاوند او با ترکه میت خریداری می‌شود و مانده اموال را به ارث می‌برد.

۴ ـ جمیل بن دراج گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: اگر کسی بمیرد وفرزند برده‌ای داشته باشد (تکلیف میراث او چیست؟)

فرمود: فرزند او را از مال پدرش می‌خرند و آزادش می‌نمایند، آنگاه مانده اموال را به او می‌دهند.

۵ـ سلیمان بن خالد گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام در باره مردی آزاد که از دنیا می‌رود و مادری کنیز دارد می‌فرمود:

مادر توسط اموال پسرش خریداری شده، سپس آزاد می‌گردد. آنگاه از پسرش ارث می‌برد.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ طَلْحَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ مَالاً كَثِيراً وَ تَرَكَ أُمّاً مَمْلُوكَةً وَ أُخْتاً مَمْلُوكَةً.

قَالَ: تُشْتَرَيَانِ مِنْ مَالِ الْمَيِّتِ ثُمَّ تُعْتَقَانِ وَ تُوَرَّثَانِ.

قُلْتُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ أَبَى أَهْلُ الْجَارِيَةِ كَيْفَ يُصْنَعُ؟

قَالَ: لَيْسَ لَهُمْ ذَلِكَ وَ يُقَوَّمَانِ قِيمَةَ عَدْلٍ ثُمَّ يُعْطَى مَا لَهُمْ عَلَى قَدْرِ الْقِيمَةِ.

قُلْتُ: أَ رَأَيْتَ لَوْ أَنَّهُمَا اشْتُرِيَا ثُمَّ أُعْتِقَا ثُمَّ وَرِثَاهُ مِنْ بَعْدُ مَنْ كَانَ يَرِثُهُمَا؟

قَالَ: يَرِثُهُمَا مَوَالِي ابْنِهِمَا لِأَنَّهُمَا اشْتُرِيَا مِنْ مَالِ الِابْنِ.

٧ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يَمُوتُ وَ لَهُ أُمٌّ مَمْلُوكَةٌ وَ لَهُ مَالٌ أَنْ تُشْتَرَى أُمُّهُ مِنْ مَالِهِ وَ تُدْفَعَ إِلَيْهَا بَقِيَّةُ الْمَالِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُ ذُو قَرَابَةٍ لَهُمْ سَهْمٌ فِي الْكِتَابِ.

---

۶ ـ عبد الله بن طلحه گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: مردی از دنیا می‌رود و اموال فراوانی بر جای می‌گذارد. هم چنین مادر و خواهر کنیزی دارد.

فرمود: آن‌ها را توسط اموال میت خریداری می‌کنند، سپس آزاد می‌شوند و ارث می‌برند.

گفتم: به نظر شما اگر صاحبان کنیز از فروش کنیز خودداری کنند چه باید کرد؟

فرمود: آن‌ها چنین حقی ندارند. کنیزها را عادلانه قیمت گذاری می‌کنند، سپس به اندازه قیمتشان، حق صاحبان کنیزها را می‌پردازند.

گفتم: به نظر شما اگر مادر و خواهر پسر خریداری شوند، سپس آزاد گردند آن‌گاه از پسر ارث ببرند، بعد از آن چه کسی از این مادر و خواهر ارث می‌برد؟

فرمود: موالی پسرشان؛ زیرا مادر و خواهر با اموال پسر خریداری شده‌اند.

۷ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی علیه السلام در باره مردی که از دنیا می‌رود و مادری کنیز و اموالی دارد، این گونه حکم نمود که مادرش با اموال او خریداری شود و مانده اموال نیز به او برگردانده می‌شود؛ هرگاه میت خویشاوندی ندارد که طبق قرآن دارای سهم ارث باشد.

۸ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِيرٍ عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:

مَاتَ مَوْلًى لِعَلِيٍّ عليه السلام فَقَالَ: انْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ لَهُ وَارِثاً.

فَقِيلَ لَهُ: إِنَّ لَهُ بِنْتَيْنِ بِالْيَمَامَةِ مَمْلُوكَتَيْنِ.

فَاشْتَرَاهُمَا مِنْ مَالِ الْمَيِّتِ ثُمَّ دَفَعَ إِلَيْهِمَا بَقِيَّةَ الْمَالِ.

قَالَ الْفَضْلُ: فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ: فَإِنْ أَبَى مَوْلَى الْمَمْلُوكِ أَنْ يَبِيعَهُ وَ امْتَنَعَ مِنْ ذَلِكَ يُجْبَرُ عَلَيْهِ؟

قِيلَ: نَعَمْ، لِأَنَّهُ لَيْسَ لَهُ أَنْ يَمْتَنِعَ وَ هَذَا حُكْمٌ لازِمٌ لِأَنَّهُ يَرُدُّ عَلَيْهِ قِيمَتَهُ تَامّاً وَ لا يَنْقُصُ مِنْهُ شَيْئاً وَ فِي امْتِنَاعِهِ فَسَادُ الْمَالِ وَ تَعْطِيلُهُ وَ هُوَ مَنْهِيٌّ عَنِ الْفَسَادِ.

---

۸ ـ اسحاق بن عمّار گوید: امام عليه السلام فرمود:

یک تن آزاد شدهٔ علی عليه السلام از دنیا رفت، آن حضرت فرمود: بنگرید که برای او وارثی می‌یابید؟

عرض کردند: در سرزمین یمامه دو دختر دارد که برده هستند.

آن حضرت آن دو کنیز را از میراث آن میت خرید و آزاد کرد و مانده میراث را به آن دو تقدیم نمود.

فضل گوید: پس اگر کسی بگوید: اگر صاحب برده از فروش برده خود داری کند، مجبورش می‌کنند؟

در جوابش گفته می‌شود: آری، زیرا او حق امتناع ندارد و این حکمی لازم الاجر است؛ چون قیمت کامل را به صاحب برده می‌دهند و به هیچ اندازه از قیمتش کاسته نمی‌شود. و امتناع صاحب برده از فروش برده باعث تلف شدن و معطل ماندن اموال می‌شود در حالی که از تلف شدن آن نهی شده است.

فَإِنْ قَالَ: فَإِنَّهَا كَانَتْ أُمَّ وَلَدٍ لِرَجُلٍ فَيَكْرَهُ الرَّجُلُ أَنْ يُفَارِقَهَا وَ أَحَبَّهَا وَ خَشِيَ أَنْ لا يَصْبِرَ عَنْهَا وَ خَافَ الْغَيْرَةَ أَنْ تَصِيرَ إِلَى غَيْرِهِ هَلْ تُؤْخَذُ مِنْهُ وَ يُفَرَّقُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهَا وَ بَيْنَ وَلَدِهِ مِنْهَا؟

قُلْنَا: فَالْحُكْمُ يُوجِبُ تَحْرِيرَهَا فَإِنْ خَشِيَ الرَّجُلُ مَا ذَكَرْتَ وَ أَحَبَّ أَنْ لا يُفَارِقَهَا فَلَهُ أَنْ يُعْتِقَهَا وَ يَجْعَلَ مَهْرَهَا عِتْقَهَا حَتَّى لا تَخْرُجَ مِنْ مِلْكِهِ ثُمَّ يَدْفَعَ إِلَيْهَا مَا وَرِثَتْ.

فَإِنْ قَالَ: فَإِنَّهَا وَرِثَتْ أَقَلَّ مِنْ قِيمَتِهَا وَ وَرِثَتِ النِّصْفَ مِنْ قِيمَتِهَا أَوِ الثُّلُثَ أَوِ الرُّبُعَ؟

قِيلَ لَهُ: يُعْتَقُ مِنْهَا بِحِسَابِ مَا وَرِثَتْ فَإِنْ شَاءَ صَاحِبُهَا أَنْ يَسْتَسْعِيَهَا فِيمَا بَقِيَ مِنْ قِيمَتِهَا فَعَلَ ذَلِكَ وَ إِنْ شَاءَ أَنْ تَخْدُمَهُ بِحِسَابِ مَا بَقِيَ مِنْهَا فَعَلَ ذَلِكَ.

فَإِنْ قَالَ: فَإِنْ كَانَ قِيمَتُهَا عَشَرَةَ آلافِ دِرْهَمٍ وَ وَرِثَتْ عَشَرَةَ دَرَاهِمَ أَوْ دِرْهَماً وَاحِداً أَوْ أَقَلَّ مِنْ ذَلِكَ؟

پس اگر کسی بگوید: اگر کنیز فرزند دار مردی باشد و آن مرد راضی نباشد از او جدا گردد و به او علاقه‌مند باشد و می‌ترسد نتواند بر نبود او شکیبا باشد از این که به کنیز به شخص دیگری برسد غیرت ورزد. آیا کنیز را از او می‌گیرند و بین صاحب کنیز، کنیز وفرزند کنیز جدایی می‌اندازند؟

می‌گوییم: این حکم، موجب آزاد شدن کنیز می‌گردد. پس اگر صاحب کنیز از موارد مذکور بیم دارد و دوست دارد که از کنیز جدا نگردد، این حق را دارد که کنیز را آزاد کند و مهریه‌اش را آزادی اش قرار دهد؛ تا از ملکیتش خارج نشود، سپس ارثش را به او بپردازد.

پس اگر کسی بگوید: اگر میراث کنیزی کمتر از قیمتش باشد و نصف یا یک سوم و یا یک چهارم قیمتش را به ارث ببرد چه؟

به او گفته شود: به همان اندازه‌ای که ارث به او رسیده آزاد می‌شود. پس اگر صاحبش خواست با کار کشیدن، بقیه قیمتش را از او بگیرد، می‌تواند چنین کند و اگر خواست به نسبت بقیه قیمتش را به خدمت خود وادارد می‌تواند چنین کند.

پس اگر کسی بگوید: اگر قیمت کنیز ده هزار درهم باشد، اما فقط دو درهم و یا کمتر از یک درهم ارث ببرد چه؟

قِيلَ لَهُ: لا تَبْلُغُ قِيمَةُ الْمَمْلُوكَةِ أَكْثَرَ مِنْ خَمْسَةِ آلافِ دِرْهَم الَّذِي هُوَ دِيَةُ الْحُرَّةِ الْمُسْلِمَةِ إِنْ كَانَتْ مَا وَرِثَتْهُ جُزْءاً مِنْ قِيمَتِهَا أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ أُعْتِقَ مِنْهَا بِمِقْدَارِ ذَلِكَ وَ إِنْ كَانَ أَقَلَّ مِنْ جُزْءٍ مِنْ ثَلاثِينَ جُزْءاً لَمْ يُعْبَأْ بِذَلِكَ وَ لَمْ يُعْتَقْ مِنْهَا شَيْءٌ فَإِنْ كَانَ جُزْءاً وَ كَسْراً أَوْ جُزْءَيْنِ وَ كَسْراً لَمْ يُعْبَأْ بِالْكَسْرِ كَمَا أَنَّ الزَّكَاةَ تَجِبُ فِي الْمِائَتَيْنِ ثُمَّ لا تَجِبُ حَتَّى تَبْلُغَ مِائَتَيْنِ وَ أَرْبَعِينَ ثُمَّ لا تَجِبُ فِي مَا بَيْنَ الْأَرْبَعِينَاتِ شَيْءٌ كَذَلِكَ هَذَا.

فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ: لِمَ جَعَلْتَ ذَلِكَ جُزْءاً مِنْ ثَلاثِينَ دُونَ أَنْ تَجْعَلَهُ جُزْءاً مِنْ عَشَرَةٍ أَوْ جُزْءاً مِنْ سِتِّينَ أَوْ أَقَلَّ أَوْ أَكْثَرَ؟

قِيلَ لَهُ: إِنَّ اللهَ ﷻ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ: ﴿يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوٰاقِيتُ لِلنّٰاسِ وَ الْحَجِّ﴾ وَ هِيَ الشُّهُورُ فَجَعَلَ الْمَوَاقِيتَ هِيَ الشُّهُورَ فَأَتَمُّ الشُّهُورِ ثَلاثُونَ يَوْماً وَ كَانَ الَّذِي يَجِبُ لَهَا مِنَ الرِّقِّ وَ الْعِتْقِ مِنْ طَرِيقِ الْمَوَاقِيتِ الَّتِي وَقَّتَهَا اللهُ ﷻ لِلنَّاسِ.

به او گفته می‌شود: قیمت کنیز هیچ‌گاه از پنج هزار درهم که دیه زن مسلمان آزاد است فراتر نمی‌رود. اگر اموالی که به ارث برده است به اندازه یک جزء از قیمت کنیز یا بیشتر از یک جزء باشد به همان اندازه کنیز آزاد می‌گردد و اگر کمتر از یک جزء واندی باشد، به آن کسری اهمیتی نمی‌دهند. همان طور که زکات در عدد دویست واجب می‌شود، سپس واجب نمی‌شود تا این که به عدد دویست و چهل برسد. سپس بین چهل تا چهل تا زکاتی واجب نمی‌گردد. این جا نیز مسأله به همان صورت مسأله زکات است.

پس اگر کسی بگوید: چرا در این مسأله، مسأله جزء را از سی جزء محاسبه کردی بدون این که جزئی از ده جز یا جزئی از شصت جز یا کمتر و یا بیشتر محاسبه نمایی؟

به او گفته می‌شود: خداوند ﷻ در قرآن می‌فرماید: «از تو درباره هلال ماهها می‌پرسند بگو: آن وقت‌هایی برای مردم وحج است» و آن (وقت‌ها) ماهها هستند. پس وقت‌ها را به ماهها تعیین نمود. بنا بر این کامل‌ترین ماهها سی روز است و بردگی و آزادی که برای کنیز لازم می‌شود از طریق وقت‌هایی است که خداوند برای مردم معین نموده است.

فَإِنْ قَالَ: فَمَا قَوْلُكَ فِيمَنْ أَوْصَى لِرَجُلٍ بِجُزْءٍ مِنْ مَالِهِ وَ مَاتَ وَ لَمْ يُبَيِّنْ هَلْ تَجْعَلُ لَهُ جُزْءاً مِنْ ثَلاثِينَ جُزْءاً مِنْ مَالِهِ كَمَا فَعَلْتَهُ لِلْمُعْتِقِ؟

قِيلَ لَهُ: لا، وَ لَكِنَّهُ نَجْعَلُ لَهُ جُزْءاً مِنْ عَشَرَةٍ مِنْ مَالِهِ، لِأَنَّ هَذَا لَيْسَ هُوَ مِنْ طَرِيقِ الْمَوَاقِيتِ وَ إِنَّمَا هَذَا مِنْ طَرِيقِ الْعَدَدِ فَلَمَّا أَنْ كَانَ أَصْلُ الْعَدَدِ كُلِّهِ الَّذِي لا تَكْرَارَ فِيهِ وَ لا نُقْصَانَ فِيهِ عَشَرَةً فَأَخَذْنَا الْأَجْزَاءَ مِنْ ذَلِكَ لِأَنَّ مَا زَادَ عَلَى الْعَشَرَةِ فَهُوَ تَكْرَارٌ لِأَنَّكَ تَقُولُ إِحْدَى عَشَرَ وَ اثْنَتَا عَشَرَ وَ ثَلاثَةَ عَشَرَ وَ هَذَا تَكْرَارُ الْحِسَابِ الْأَوَّلِ وَ مَا نَقَصَ مِنْ عَشَرَةٍ فَهُوَ نُقْصَانٌ عَنْ حَدِّ كَمَالِ أَصْلِ الْحِسَابِ وَ عَنْ تَمَامِ الْعَدَدِ.

فَجَعَلْنَا لِهَذَا الْمُوصَى لَهُ جُزْءاً مِنْ عَشَرَةٍ إِذَا كَانَ ذَلِكَ مِنْ طَرِيقِ الْعَدَدِ.

وَ هَكَذَا رُوِّينَا عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام أَنَّ لَهُ جُزْءاً مِنْ عَشَرَةٍ وَ جَعَلْنَا لِلْمُعْتِقِ جُزْءاً مِنْ ثَلاثِينَ؛ لِأَنَّهُ مِنْ طَرِيقِ الْمَوَاقِيتِ وَ هَكَذَا جَعَلَ اللهُ الْمَوَاقِيتَ لِلنَّاسِ الشُّهُورَ كَمَا ذَكَرْنَا.

پس اگر بگوید: در باره کسی که جزئی از اموالش را برای شخصی وصیت نمود و از دنیا رفت اما جزء را توضیح نداد چه می‌گویی؟ آیا یک جزء از سی جزء اموالش را به آن‌شخصی اختصاص می‌دهی؟ همان طور که برای کسی که برده آزاد می‌کند چنین حکم نمودی؟

به او گفته می‌شود: نه، بلکه یک جز از ده جز اموالش را برای آن شخص قرار می‌دهیم؛ زیرا این مسأله از طریق وقت‌ها به دست نمی‌آید. بلکه از طریق عدد به دست می‌آید. پس هنگامی که اصل تمام اعداد بدون تکرار و نقصان، عدد ده باشد، بنا بر این جزءها را با عدد ده محاسبه می‌کنیم؛ زیرا آن چه که بیشتر از ده است، تکرار است؛ چرا که می‌گویی: یازده، دوازده و سیزده و این تکرار حساب اول است ـ و آن چه که کمتر از ده است، از حد کمال اصل حساب و تام بودن عدد دارای نقص است. از این‌رو ما یک جزء از ده جزء را برای این شخص قرار دادیم؛ هنگامی که این مسأله از طریق عدد محاسبه شود.

و این چنین از امام صادق عليه‌السلام به ما روایت رسیده است که یک جزء از ده جزء برای این شخص است. و یک جزء از سی جزء را برای کسی که برده آزاد می‌کند، قرار دادیم؛ زیرا این مسأله از طریق وقت‌ها محاسبه می‌شود و این چنین خداوند وقت‌ها را، برای مردم ماه‌ها قرار داد؛ همان طور که بیان کردیم.

فَإِنْ قَالَ: فَإِنْ وَهَبَ رَجُلٌ لِلْمَمْلُوكِ مَالاً هَلْ يُعْتَقُ بِذَلِكَ الْمَالِ كَمَا أُعْتِقَ بِالْأَوَّلِ؟
قِيلَ لَهُ: إِنَّ هَذَا لا يُشْبِهُ ذَاكَ، فَإِنَّ الْمَيِّتَ لَمَّا أَنْ مَاتَ لَمْ يَكُنْ لِذَلِكَ الْمَالِ رَبٌّ غَيْرُ الْمَمْلُوكِ وَ لَمْ يَسْتَحِقَّهُ أَحَدٌ غَيْرُ الْمَمْلُوكِ فَيَبْقَى مَالٌ لا رَبَّ لَهُ وَ الْهِبَةُ لَهَا رَبٌّ قَائِمٌ بِعَيْنِهِ إِنْ أَزَلْنَا عَنِ الْمَمْلُوكِ رَجَعَ إِلَى رَبِّهِ الْقَائِمِ وَ قَدْ رَضِيَ رَبُّهُ بِمَا صَنَعَ الْمَمْلُوكُ فَهَذَا لا يُشْبِهُ ذَاكَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ.

(٤٤)

بَابُ أَنَّهُ لا يَتَوَارَثُ الْحُرُّ وَ الْعَبْدُ

١ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
لا يَتَوَارَثُ الْحُرُّ وَ الْمَمْلُوكُ.

پس اگر بگوید: اگر کسی به برده‌ای مالی بخشد، آیا برده با این مال آزاد می‌شود؟ همان طور که با مال اولی (ارثی) آزاد می‌شد.
به او گفته می‌شود: این مسأله شباهتی با مسأله قبلی ندارد؛ زیرا هنگامی که میت از دنیا رفت برای آن مال صاحبی جز برده نبود و هیچ کس جز او استحقاق آن را نداشت. از این رو آن مال بدون صاحب می‌ماند. اما بخشش صاحبی مشخص دارد. اگر مال بخششی را از برده بگیریم به صاحب مشخص خود بر می‌گردد. در حالی که صاحب آن عملی که برده انجام داده رضایت دارد. پس این مسأله، مانند مسأله قبلی نیست؛ و «الحمدالله».

بخش چهل و چهارم
بردگان و آزادان از یک دیگر ارث نمی‌برند

۱ ـ جمیل بن دراج و محمد بن مهران گویند: امام صادق علیه السلام فرمود:
انسان آزاد و برده از یک دیگر ارث نمی‌برند.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

لا يَتَوَارَثُ الْحُرُّ وَ الْمَمْلُوكُ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما‌السلام قَالَ:

لا يَتَوَارَثُ الْحُرُّ وَ الْمَمْلُوكُ.

٤ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ حُذَيْفَةَ عَنْ جَمِيلٍ عَنِ الْفُضَيْلِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

الْعَبْدُ لا يَرِثُ وَ الطَّلِيقُ لا يَرِثُ.

---

۲ ـ محمّد بن حمران گويد: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

بردگان و آزادگان، از هم ارث نمی‌برند.

۳ ـ نظير اين روايت را محمّد بن مسلم از امام (باقر عليه‌السلام يا امام صادق عليه‌السلام) نقل می‌کند.

۴ ـ فضيل بن يسار گويد: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

برده وكسی که از اسارت آزاد شده، ارث نمی‌برند.

(٤٥)

بَابُ الرَّجُلِ يَتْرُكُ وَارِثَيْنِ أَحَدُهُمَا حُرٌّ وَ الآخَرُ مَمْلُوكٌ

١ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ مِهْزَمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي عَبْدٍ مُسْلِمٍ وَ لَهُ أُمٌّ نَصْرَانِيَّةٌ وَ لِلْعَبْدِ ابْنٌ حُرٌّ قِيلَ: أَرَأَيْتَ إِنْ مَاتَتْ أُمُّ الْعَبْدِ وَ تَرَكَتْ مَالاً؟

قَالَ: يَرِثُهُ ابْنُ ابْنِهَا الْحُرُّ.

(٤٦)

بَابٌ

١ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ:

بخش چهل و پنجم

حکم ارث‌بری وارثی آزاد و وارثی برده

۱ ـ مهزم گوید: در باره برده مسلمانی که مادری مسیحی وپسری آزاد دارد به امام صادق عليه السلام عرض شد: اگر مادر برده از دنیا برود و اموالی بر جای نهد، نظر شما درباره میراث چیست؟

فرمود: نوه‌اش که آزاد است آن مال را به ارث می‌برد.

بخش چهل و ششم

[ارث بری مشروط از برده]

۱ ـ محمّد بن مسلم گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدم:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ كَانَتْ لَهُ أُمٌّ مَمْلُوكَةٌ فَلَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ انْطَلَقَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِنَا فَاشْتَرَى أُمَّهُ وَ اشْتَرَطَ عَلَيْهَا أَنِّي أَشْتَرِيكِ وَ أُعْتِقُكِ فَإِذَا مَاتَ ابْنُكِ فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ فَوَرِثْتِهِ أَعْطِينِي نِصْفَ مَا تَرِثِينَ عَلَى أَنْ تُعْطِينِي بِذَلِكِ عَهْدَ اللهِ وَ عَهْدَ رَسُولِهِ، فَرَضِيَتْ بِذَلِكَ فَأَعْطَتْهُ عَهْدَ اللهِ وَ عَهْدَ رَسُولِهِ لَتَفِيَنَّ لَهُ بِذَلِكَ. فَاشْتَرَاهَا الرَّجُلُ فَأَعْتَقَهَا عَلَى ذَلِكَ الشَّرْطِ وَ مَاتَ ابْنُهَا بَعْدَ ذَلِكَ فَوَرِثَتْهُ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَارِثٌ غَيْرُهَا.

قَالَ: فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام: لَقَدْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَ أُجِرَ فِيهَا، إِنَّ هَذَا لَفَقِيهٌ وَ الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ وَ عَلَيْهَا أَنْ تَفِيَ لَهُ بِمَا عَاهَدَتِ اللهَ وَ رَسُولَهُ عَلَيْهِ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ كَاتَبَ مَمْلُوكَهُ وَ اشْتَرَطَ عَلَيْهِ أَنَّ مِيرَاثَهُ لَهُ فَرُفِعَ ذَلِكَ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَأَبْطَلَ شَرْطَهُ وَ قَالَ:

شَرْطُ اللهِ قَبْلَ شَرْطِكَ.

مردی به حال احتضار افتاد و مادر او کنیز دیگران بود؛ یکی از شیعیان به سراغ مادر او رفت و با او شرط نهاد که من تو را می‌خرم و آزاد می‌کنم با این شرط که اگر فرزندت بمیرد و میراث او را صاحب شوی، نیم میراثت را به من بدهی، و با خدا و رسول خدا عهد کنی که نسبت به این شرط خود وفادار باشی؛ مادر بیمار رضایت داد و با خدا و رسول خدا عهد کرد که در برابر این شرط وفادار بماند؛ آن مرد، مادر بیمار را خرید و با همان شرط آزاد نمود و سرانجام بیمار از دنیا رفت و مادرش که تنها وارث او بود تمام میراث او را صاحب گشت، (اینک تکلیف این زن چیست؟)

فرمود: این مرد شیعه نسبت به آن زن نیکی نموده و پاداش دارد؛ معلوم می‌شود مردی فقیه است؛ مسلمانان در برابر شرایطی که می‌پذیرند باید وفادار بمانند، این زن بر اساس پیمانی که با خدا و رسول او بسته است باید به شرط خود وفا کند.

۲ ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

مردی با برده‌اش مکاتبه نمود و با او شرط کرد که میراث برده به او برسد. پس این دعوی را نزد امیر مؤمنان علی عليه السلام آوردند. حضرت شرط مولا را باطل نمود و فرمود:

شرط خداوند، قبل از شرط توست.

(٤٧)

بَابُ مِيرَاثِ الْمُكَاتَبِينَ

١ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
الْمُكَاتَبُ يَرِثُ وَ يُورَثُ عَلَى قَدْرِ مَا أَدَّى.

٢ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ وَ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ مُكَاتَبٍ يَمُوتُ وَ قَدْ أَدَّى بَعْضَ مُكَاتَبَتِهِ وَ لَهُ ابْنٌ مِنْ جَارِيَتِهِ.

قَالَ: إِنْ كَانَ اشْتُرِطَ عَلَيْهِ أَنَّهُ إِنْ عَجَزَ فَهُوَ مَمْلُوكٌ رَجَعَ ابْنُهُ مَمْلُوكاً وَ الْجَارِيَةُ وَإِنْ لَمْ يَكُنِ اشْتُرِطَ عَلَيْهِ ذَلِكَ أَدَّى ابْنُهُ مَا بَقِيَ مِنْ مُكَاتَبَتِهِ وَ وَرِثَ مَا بَقِيَ.

بخش چهل و هفتم
میراث بردگان با قرارداد

۱ ـ منصور بن حازم گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
برده‌ای که قرارداد آزادی خود را با مولایش امضا کرده باشد، به مقیاس پرداختی خود آزاد می‌شود؛ ارث می‌برد و ارث می‌گذارد.

۲ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام در مورد برده‌ای که با مولای خود قرار آزادی دارد از وجه آزادی خود مقداری پرداخته و اینک از دنیا رفته است، یک کنیز دارد و با یک پسری که از همین کنیز به دنیا آمده است، فرمود:

اگر مولایش با او شرط کرده باشد که در صورت عجز و درماندگی به بردگی باز می‌گردد، فرزند او با کنیزش هر دو به ملک مولایش باز می‌گردند و قرارداد آزادی ابطال می‌شود؛ اما اگر چنین شرطی ننهاده باشند، فرزندش مانده سند را می‌پردازد و میراث پدر را صاحب می‌شود.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ جَمِيعاً عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي رَجُلٍ مُكَاتَبٍ كَانَتْ تَحْتَهُ امْرَأَةٌ حُرَّةٌ فَأَوْصَتْ عِنْدَ مَوْتِهَا بِوَصِيَّةٍ، فَقَالَ: أَهْلُ الْمِيرَاثِ لا يَرِثُ وَ لا نُجِيزُ وَصِيَّتَهَا لَهُ، لِأَنَّهُ مُكَاتَبٌ لَمْ يُعْتَقْ وَلا يَرِثُ.

فَقَضَى أَنَّهُ يَرِثُ بِحِسَابِ مَا أُعْتِقَ مِنْهُ.

٤ ـ وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي مُكَاتَبٍ تُوُفِّيَ وَ لَهُ مَالٌ.

قَالَ: يُحْسَبُ مِيرَاثُهُ عَلَى قَدْرِ مَا أُعْتِقَ مِنْهُ لِوَرَثَتِهِ وَ مَا لَمْ يُعْتَقْ مِنْهُ لِأَرْبَابِهِ الَّذِينَ كَاتَبُوهُ مِنْ مَالِهِ.

٥ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ عَطِيَّةَ قَالَ:

---

۳ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر علیه السلام در باره برده مکاتبی که زنی آزاد داشت و همسرش در هنگام مرگ وصیتی نمود. اما ورثه زن گفتند: شوهرش ارث نمی‌برد و وصیت زن برای شوهرش جایز نیست؛ زیرا شوهر برده مکاتبی است که نه آزاد شده ونه ارث می‌برد.

پس حضرت حکم فرمود که شوهر به نسبت همان مقداری که آزاد شده ارث می‌برد.

۴ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر علیه السلام در باره برده مکاتبی که اموالی دارد و از دنیا می‌رود، فرمود:

میراث او به نسبت مقداری که آزاد شده محاسبه می‌گردد و برای ورثه خواهد بود و آن مقداری از اموالش که در ازای مقداری که آزاد نشده است از آنِ صاحبانش که با او مکاتبه کرده‌اند خواهد بود.

۵ ـ مالک بن عطیه گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدند:

سُئِلَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه‌السلام عَنْ رَجُلٍ مُكَاتَبٍ مَاتَ وَ لَمْ يُؤَدِّ مُكَاتَبَتَهُ وَ تَرَكَ مَالاً وَ وَلَداً.

قَالَ: إِنْ كَانَ سَيِّدُهُ حِينَ كَاتَبَهُ اشْتَرَطَ عَلَيْهِ إِنْ عَجَزَ عَنْ نَجْمٍ مِنْ نُجُومِهِ فَهُوَ رَدٌّ فِي الرِّقِّ وَ كَانَ قَدْ عَجَزَ عَنْ نَجْمٍ فَمَا تَرَكَ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ لِسَيِّدِهِ وَ ابْنُهُ رَدٌّ فِي الرِّقِّ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ قَبْلَ الْمُكَاتَبَةِ وَ إِنْ كَانَ كَاتَبَهُ بَعْدُ وَ لَمْ يَشْتَرِطْ عَلَيْهِ فَإِنَّ ابْنَهُ حُرٌّ فَيُؤَدِّي عَنْ أَبِيهِ مَا بَقِيَ عَلَيْهِ مِمَّا تَرَكَ أَبُوهُ وَ لَيْسَ لِابْنِهِ شَيْءٌ مِنَ الْمِيرَاثِ حَتَّى يُؤَدِّيَ مَا عَلَيْهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ أَبُوهُ تَرَكَ شَيْئاً فَلا شَيْءَ عَلَى ابْنِهِ.

٦ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ مُكَاتَبٍ يُؤَدِّي بَعْضَ مُكَاتَبَتِهِ ثُمَّ يَمُوتُ وَ يَتْرُكُ ابْناً لَهُ مِنْ جَارِيَتِهِ.

قَالَ: إِنْ كَانَ اشْتُرِطَ عَلَيْهِ صَارَ ابْنُهُ مَعَ أُمِّهِ مَمْلُوكَيْنِ وَ إِنْ لَمْ يَكُنِ اشْتُرِطَ عَلَيْهِ صَارَ ابْنُهُ حُرّاً وَ أَدَّى إِلَى الْمَوَالِي بَقِيَّةَ الْمُكَاتَبَةِ وَ وَرِثَ ابْنُهُ مَا بَقِيَ.

برده‌ای با مولای خود قرارداد آزادی امضا کرده و پیش از پرداخت وجهی از دنیا رفته و اموالی با یک فرزند از او به جا مانده است (تکلیف آنان چیست؟)

فرمود: اگر مولا با او شرط کرده باشد که در صورت درماندگی، حتی از پرداخت یک قسط، به بردگی باز می‌گردد و این برده قسط خود را تأخیر کرده باشد، تمام اموال او به مولا می‌رسد و فرزند او اگر پیش از تنظیم سند به دنیا آمده باشد به بردگی باز می‌گردد و اگر سند آزادی بعد از ولادت فرزندش تنظیم شده باشد، ولی شرط نکرده که در صورت درماندگی به بردگی باز گردد، فرزندش آزاد است و از جانب پدر اقساط سند را یک جا از همین میراث موجود می‌پردازد، و تا همهٔ اقساط را نپردازد حقی به میراث پدر ندارد و اگر از پدرش مالی بر جا نمانده باشد، فرزند او هیچ گونه تعهدی ندارد.

۶ ـ محمّد بن حمران گوید: از امام صادق عليه‌السلام پرسیدم: برده مکاتبی مقداری از وجه آزادی اش را می‌پردازد، سپس از دنیا می‌رود و پسری که از کنیز او متولد شده است بر جای می‌گذارد.

فرمود: اگر صاحب برده با او شرط کرده بود (که در صورت عدم پرداخت وجه به بردگی باز گردد) پسر و کنیزش برده و کنیز محسوب می‌شوند و اگر شرط نکرده بود، پسر آزاد می‌شود و بقیه حق آزادی را به صاحبان پدرش می‌پردازد وباقی ترکه پدرش را به ارث می‌برد.

۷ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما‌السلام فِي مُكَاتَبٍ مَاتَ وَ قَدْ أَدَّى مِنْ مُكَاتَبَتِهِ شَيْئاً وَتَرَكَ مَالاً وَ لَهُ وِلْدَانٌ أَحْرَارٌ.

فَقَالَ: إِنَّ عَلِيّاً عليه‌السلام كَانَ يَقُولُ: يُجْعَلُ مَالُهُ بَيْنَهُمْ بِالْحِصَصِ.

۸ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَرَّارٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: مُكَاتَبٌ اشْتَرَى نَفْسَهُ وَ خَلَّفَ مَالاً قِيمَتُهُ مِائَةُ أَلْفٍ وَ لا وَارِثَ لَهُ.

قَالَ: يَرِثُهُ مَنْ يَلِي جَرِيرَتَهُ.

قَالَ: قُلْتُ: مَنِ الضَّامِنُ لِجَرِيرَتِهِ؟

قَالَ: الضَّامِنُ لِجَرَائِرِ الْمُسْلِمِينَ.

---

۷ ـ محمد بن مسلم گوید: امام (باقر عليه‌السلام و یا امام صادق عليه‌السلام) درباره بردهای که از قرارداد آزادی خود مقداری بپردازد و بمیرد و از او مالی به جا بماند با چند فرزند آزاد، فرمود:

حضرت علی عليه‌السلام می‌فرمود که مال را میان آنان به نسبت تقسیم کنند.

۸ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه‌السلام عرض کردم: اگر بردهای از مولای خود آزادی خود را بخرد و چون بمیرد مالی از او به میراث بماند که صد هزار درهم ارزش داشته باشد، اگر این مرد وارثی نداشته باشد، (تلکیف میراث او چه خواهد بود؟)

فرمود: میراث او را کسی صاحب می‌شود که ضامن خطاهای او باشد.

عرض کردم: چه کسی ضامن خطاهای مسلمانان خواهد بود؟

فرمود: همان کسی که خطاهای مسلمین را ضمانت می‌کند.

(٤٨)

بَابُ مِيرَاثِ الْمُرْتَدِّ عَنِ الْإِسْلامِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ يَمُوتُ مُرْتَدّاً عَنِ الْإِسْلامِ وَ لَهُ أَوْلادٌ.

فَقَالَ: مَالُهُ لِوُلْدِهِ الْمُسْلِمِينَ.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي وَلَّادٍ الْحَنَّاطِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ ارْتَدَّ عَنِ الْإِسْلامِ لِمَنْ يَكُونُ مِيرَاثُهُ؟

قَالَ: يُقْسَمُ مِيرَاثُهُ عَلَى وَرَثَتِهِ عَلَى كِتَابِ اللهِ عزّ وجلّ.

۳ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

بخش چهل و هشتم

حکم میراث مرتد از اسلام

۱ ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که به حال ارتداد از اسلام از دنیا می‌رود و فرزندانی دارد، فرمود:

اموالش برای فرزندان مسلمان اوست.

۲ ـ ابو ولّاد حنّاط گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی از دین اسلام به دین قبلی خود باز گردد، بعد از مرگ، میراث او از آنِ کیست؟

فرمود: میراث او بر اساس کتاب خدا میان وارثان او تقسیم می‌شود.

۳ ـ ابوبکر حضرمی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

إِذَا ارْتَدَّ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ عَنِ الْإِسْلامِ بَانَتْ مِنْهُ امْرَأَتُهُ كَمَا تَبِينُ الْمُطَلَّقَةُ وَ إِنْ قُتِلَ أَوْ مَاتَ قَبْلَ انْقِضَاءِ الْعِدَّةِ فَهِيَ تَرِثُهُ فِي الْعِدَّةِ وَ لا يَرِثُهَا إِنْ مَاتَتْ وَ هُوَ مُرْتَدٌّ عَنِ الْإِسْلامِ.

٤ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ:
سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه‌السلام عَنِ الْمُرْتَدِّ.
فَقَالَ: مَنْ رَغِبَ عَنْ دِينِ الْإِسْلامِ وَ كَفَرَ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى مُحَمَّدٍ صلى‌الله‌عليه‌وآله بَعْدَ إِسْلامِهِ فَلا تَوْبَةَ لَهُ وَ قَدْ وَجَبَ قَتْلُهُ وَ بَانَتِ امْرَأَتُهُ مِنْهُ فَلْيُقْسَمْ مَا تَرَكَ عَلَى وُلْدِهِ.

(٤٩)
بَابُ مِيرَاثِ الْمَفْقُودِ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ [يُونُسَ] عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ قَالَ:

هر مسلمانی که از دین اسلام به دین قبلی خود باز گردد، همسرش از قید ازدواج او آزاد و رها می‌شود؛ آن چنان که بعد از طلاق رها و آزاد می‌شود و اگر او را به حکم اسلام بکشند و یا خود بمیرد در صورتی که عدّهٔ همسرش به پایان نرسیده از شوهر مرتد خود ارث می‌برد؛ ولی اگر همسر او بمیرد، شوهر مرتدش از او ارث نخواهد برد.

۴ ـ محمد بن مسلم گوید: امام باقر عليه‌السلام پرسیدم: کسانی که از دین و مذهب خود خارج می‌شوند چه حکمی دارند؟

فرمود: هر کسی که از دین اسلام روبگرداند و به احکام حضرت محمّد صلى‌الله‌عليه‌وآله کافر شود بعد از آن که در دین اسلام پرورش یافته باشد، دیگر توبه‌اش پذیرفته نخواهد بود؛ باید او را بکشند، همسرش بر اثر ارتداد وی آزاد و رها می‌شود و میراث او را بر فرزندانش تقسیم می‌کنند.

بخش چهل و نهم
حکم میراث گمشدگان

۱ ـ هشام بن سالم گوید:

سَأَلَ خَطَّابٌ الْأَعْوَرُ أَبَا إِبْرَاهِيمَ عليه‌السلام وَ أَنَا جَالِسٌ.

فَقَالَ: إِنَّهُ كَانَ عِنْدَ أَبِي أَجِيرٌ يَعْمَلُ عِنْدَهُ بِالْأَجْرِ فَفَقَدْنَاهُ وَ بَقِيَ لَهُ مِنْ أَجْرِهِ شَيْءٌ وَ لا نَعْرِفُ لَهُ وَارِثاً.

قَالَ: فَاطْلُبُوهُ.

قَالَ: قَدْ طَلَبْنَاهُ فَلَمْ نَجِدْهُ.

قَالَ: فَقَالَ: مَسَاكِينُ وَ حَرَّكَ يَدَيْهِ.

قَالَ: فَأَعَادَ عَلَيْهِ.

قَالَ: اطْلُبْ وَ اجْهَدْ فَإِنْ قَدَرْتَ عَلَيْهِ وَ إِلَّا فَهُوَ كَسَبِيلِ مَالِكَ حَتَّى يَجِيءَ لَهُ طَالِبٌ فَإِنْ حَدَثَ بِكَ حَدَثٌ فَأَوْصِ بِهِ إِنْ جَاءَ لَهُ طَالِبٌ أَنْ يُدْفَعَ إِلَيْهِ.

۲ ـ يُونُسُ عَنْ أَبِي ثَابِتٍ وَ ابْنِ عَوْنٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ وَهْبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام فِي رَجُلٍ كَانَ لَهُ عَلَى رَجُلٍ حَقٌّ فَفَقَدَهُ وَ لا يَدْرِي أَيْنَ يَطْلُبُهُ وَ لا يَدْرِي أَ حَيٌّ هُوَ أَمْ مَيِّتٌ؟ وَ لا يَعْرِفُ لَهُ وَارِثاً وَ لا نَسَباً وَ لا بَلَداً.

خطّاب اعور در حالی که من حضور داشتم از امام کاظم عليه‌السلام پرسید: اجیری با گرفتن دستمزد نزد پدرم کار می‌کرد، پس او ناپدید شد و مقداری از دستمزدش نزد ما جاماند و کسی را که وارث او باشد نمی‌شناسیم.

فرمود: درپی او بروید.

خطاب عرض کرد: ما در پی او گشتیم اما او را نیافتیم.

فرمود: مساکین.

حضرت دست‌های خود را حرکت داد و فرمود: مساکین (شاید منظور حضرت این بود که به فقرای دور و بر خود بدهید).

خطّاب دو باره سؤال خود را تکرار نمود.

حضرت فرمود: بگرد و در پیدا کردنش تلاش کن؛ پس اگر او را یافتی (دستمزدش را بپردازد) وگرنه دستمزد او، حکم صدقه اموالت را دارد تا این که کسی در پی آن بیاید. پس اگر اتفاقی برای تو افتاد، وصیت کن که اگر در پی آن دستمزد آمد، آن را به او بپردازند.

۲ ـ معاویة بن وهب گوید: امام صادق عليه‌السلام در باره مردی که بر گردن دیگری حقی داشت پس صاحب حق مفقود شد و مدیون نمی‌داند که درکجا در پی او بگردد و نمی‌داند آیا او زنده است یا مرده؟ و نه وارثی برای او می‌شناسد، نه خویشاوندانش و نه شهرش را می‌شناسد.

قَالَ: اطْلُبْ.
قَالَ: إِنَّ ذَلِكَ قَدْ طَالَ فَأَتَصَدَّقُ بِهِ؟
قَالَ: اطْلُبْهُ.

٣ـ يُونُسُ عَنْ نَصْرِ بْنِ حَبِيبٍ صَاحِبِ الْخَانِ قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَى عَبْدٍ صَالِحٍ عليه السلام : قَدْ وَقَعَتْ عِنْدِي مِائَتَا دِرْهَمٍ وَ أَرْبَعَةُ دَرَاهِمَ وَ أَنَا صَاحِبُ فُنْدُقٍ وَ مَاتَ صَاحِبُهَا وَ لَمْ أَعْرِفْ لَهُ وَرَثَةً فَرَأْيُكَ فِي إِعْلامِي حَالَهَا وَ مَا أَصْنَعُ بِهَا فَقَدْ ضِقْتُ بِهَا ذَرْعاً.

فَكَتَبَ: اعْمَلْ فِيهَا وَ أَخْرِجْهَا صَدَقَةً قَلِيلاً قَلِيلاً حَتَّى تَخْرُجَ.

٤ـ يُونُسُ عَنِ الْهَيْثَمِ أَبِي رَوْحٍ صَاحِبِ الْخَانِ قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَى عَبْدٍ صَالِحٍ عليه السلام : أَنِّي أَتَقَبَّلُ الْفَنَادِقَ فَيَنْزِلُ عِنْدِيَ الرَّجُلُ فَيَمُوتُ فَجْأَةً لا أَعْرِفُهُ وَ لا أَعْرِفُ بِلادَهُ وَ لا وَرَثَتَهُ فَيَبْقَى الْمَالُ عِنْدِي كَيْفَ أَصْنَعُ بِهِ وَ لِمَنْ ذَلِكَ الْمَالُ؟

فرمود: در جست وجوی او برو.

عرض کرد: مدت زیادی ازگم شدنش می‌گذرد؛ پس می‌توانم آن مبلغ را صدقه دهم؟

فرمود: در جست وجوی او برو.

۳ـ نصر بن حبیب صاحب الخان گوید: به امام کاظم عليه السلام نوشتم: من صاحب مسافر خانه‌ام و دویست و چهار درهم نزد من جامانده و صاحب آن مرده است و من ورثه او را نمی‌شناسم. نظر خودتان در باره بیان حکم آن و این که چه باید بکنم بیان فرمایید؛ زیرا این مسأله عرصه را بر من تنگ نموده است.

حضرت چنین نگاشت: با آن مبلغ معامله کن و آن را به تدریج با صدقه دادن از اموالت خارج کن تا به طور کامل از اموالت خارج گردد.

۴ـ هیثم ابی روح صاحب الخان گوید: به امام کاظم عليه السلام نوشتم: من سرپرستی مسافر خانه‌ها را بر عهده دارم، مردی نزد من منزل نمود و ناگهانی از دنیا رفت. من او را نمی‌شناسم و از شهرش آگاهی ندارم و ورثه‌اش را نیز نمی‌شناسم. پس اموال او نزد من مانده است؛ با آن چه کنم و این اموال برای کیست؟

فَكَتَبَ: اتْرُكْهُ عَلَى حَالِهِ.

٥ ـ يُونُسُ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ: قَالَ لِي أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام: الْمَفْقُودُ يُتَرَبَّصُ بِمَالِهِ أَرْبَعَ سِنِينَ ثُمَّ يُقْسَمُ.

٦ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ الثَّانِيَ عليه السلام عَنْ دَارٍ كَانَتْ لِامْرَأَةٍ وَ كَانَ لَهَا ابْنٌ وَ ابْنَةٌ فَغَابَ الِابْنُ بِالْبَحْرِ وَ مَاتَتِ الْمَرْأَةُ فَادَّعَتِ ابْنَتُهَا أَنَّ أُمَّهَا كَانَتْ صَيَّرَتْ هَذِهِ الدَّارَ لَهَا وَ بَاعَتْ أَشْقَاصاً مِنْهَا وَ بَقِيَتْ فِي الدَّارِ قِطْعَةٌ إِلَى جَنْبِ دَارِ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِنَا وَ هُوَ يَكْرَهُ أَنْ يَشْتَرِيَهَا لِغَيْبَةِ الِابْنِ وَ مَا يَتَخَوَّفُ مِنْ أَنْ لَا يَحِلَّ لَهُ شِرَاؤُهَا وَ لَيْسَ يُعْرَفُ لِلِابْنِ خَبَرٌ.

فَقَالَ لِي: وَ مُنْذُ كَمْ غَابَ؟

فَقُلْتُ: مُنْذُ سِنِينَ كَثِيرَةٍ.

فَقَالَ: يُنْتَظَرُ بِهِ غَيْبَتُهُ عَشْرَ سِنِينَ ثُمَّ يُشْتَرَى.

فَقُلْتُ لَهُ: فَإِذَا انْتُظِرَ بِهِ غَيْبَتُهُ عَشْرَ سِنِينَ يَحِلُّ شِرَاؤُهَا؟

حضرت نوشت: آن را به حال خود واگذار.

۵ ـ اسحاق بن عمار گويد: امام کاظم عليه السلام به من فرمود: چهار سال به پای اموال شخص گم شده می‌نشينند، سپس آن را تقسيم می‌کنند.

۶ ـ علی بن مهزيار گويد: از امام جواد عليه السلام پرسيدم: خانه‌ای از آنِ زنی بود. آن زن پسر و دختری داشت. پسر به مسافرت دريايی رفت و ناپديد شد. زن از دنيا رفت و دخترش ادعا نمود که مادرش آن خانه را به او داده بود و قطعه‌هايی از آن خانه را فروخت. قطعه‌ای از آن خانه کنار خانه مردی از ياران ما باقی ماند و او به جهت ناپديد بودن پسر آن زن و نيز از بيم آن که خريدن آن برايش حلال نباشد از خريدن آن قطعه کراهت دارد و از طرفی هيچ خبری از پسر در دست نيست.

فرمود: پسر چه مدتی غايب بوده است؟

عرض کردم: سال‌های بسياری.

فرمود: بايد ده سال به انتظار غيبتش بنشينند سپس آن قطعه را خريداری شود.

عرض کردم: پس هرگاه به مدت ده سال در انتظار غيبتش بنشيند، خريد آن حلال می‌گردد؟

قَالَ: نَعَمْ.

۷ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ كَانَ لَهُ وُلْدٌ فَغَابَ بَعْضُ وُلْدِهِ وَ لَمْ يَدْرِ أَيْنَ هُوَ وَ مَاتَ الرَّجُلُ كَيْفَ يُصْنَعُ بِمِيرَاثِ الْغَائِبِ مِنْ أَبِيهِ؟

قَالَ: يُعْزَلُ حَتَّى يَجِيءَ.

قُلْتُ: فُقِدَ الرَّجُلُ فَلَمْ يَجِئْ.

فَقَالَ: إِنْ كَانَ وَرَثَةُ الرَّجُلِ مِلَاءً بِمَالِهِ اقْتَسَمُوهُ بَيْنَهُمْ فَإِذَا جَاءَ رَدُّوهُ عَلَيْهِ.

عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي إِبْرَاهِيمَ عليه السلام مِثْلَهُ.

۸ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنِ ابْنِ رِبَاطٍ وَ عَبْدِاللهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ عليه السلام قَالَ:

فرمود: آری.

۷ ـ اسحاق بن عمار گوید: از امام کاظم عليه السلام پرسیدم: پدری صاحب چند فرزند است، یکی از فرزندان او ناپدید می‌شود و از مکان او بی‌خبر می‌مانند، بعد پدر می‌میرد، با میراث آن فرزند غایب چه باید کرد؟

فرمود: میراث او را جدا می‌کنند و به کناری می‌نهند تا باز گردد.

عرض کردم: اگر از آمدنش مأیوس شوند چه باید کرد؟

فرمود: اگر وارثان آن مرد ثروتمند و مورد اعتماد باشند، می‌توانند ارث او را تقسیم کنند و موقعی که باز گردد به او برگردانند.

۸ ـ اسحاق بن عمار گوید:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ كَانَ لَهُ وُلْدٌ فَغَابَ بَعْضُ وُلْدِهِ وَ لَمْ يَدْرِ أَيْنَ هُوَ وَ مَاتَ الرَّجُلُ فَأَيُّ شَيْءٍ يُصْنَعُ بِمِيرَاثِ الرَّجُلِ الْغَائِبِ مِنْ أَبِيهِ؟

قَالَ: يُعْزَلُ حَتَّى يَجِيءَ.

قُلْتُ: فَعَلَى مَالِهِ زَكَاةٌ؟

قَالَ: لا، حَتَّى يَجِيءَ.

قُلْتُ: فَإِذَا جَاءَ يُزَكِّيهِ؟

قَالَ: لا، حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ فِي يَدِهِ.

فَقُلْتُ: فُقِدَ الرَّجُلُ فَلَمْ يَجِئْ.

قَالَ: إِنْ كَانَ وَرَثَةُ الرَّجُلِ مِلاءً بِمَالِهِ اقْتَسَمُوهُ بَيْنَهُمْ فَإِذَا هُوَ جَاءَ رَدُّوهُ عَلَيْهِ.

۹ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ قَالَ عليه‌السلام.

از امام کاظم عليه‌السلام پرسیدم: پدری صاحب چند فرزند است، یکی از فرزندان او ناپدید می‌شود و از مکان او بی‌خبر می‌مانند، بعداً پدر فوت می‌کند، با میراث آن فرزند غایب چه باید کرد؟

فرمود: میراث او را جدا می‌کنند و به کناری می‌نهند تا باز گردد.

عرض کردم: پس حق زکات به میراث او تعلق خواهد گرفت؟

فرمود: نه، مگر بعد از آمدنش.

عرض کردم: بعد از مراجعت باید زکات نقدینه‌اش را بپردازد؟

فرمود: نه، بعد از آن که یک سال در اختیار خودش باشد باید زکات آن را بدهد.

عرض کردم: اگر از آمدنش مأیوس شوند چه باید کرد؟

فرمود: اگر وارثان آن مرد ثروتمند و مورد اعتماد باشند، می‌توانند ارث او را تقسیم کنند و موقعی که باز گردد به او برگردانند.

۹ ـ سماعه گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

الْمَفْقُودُ يَحْبِسُ مَالَهُ الْوَرَثَةُ عَلَى قَدْرِ مَا يُطْلَبُ فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَ سِنِينَ فَإِنْ لَمْ يُقْدَرْ عَلَيْهِ قُسِمَ مَالُهُ بَيْنَ الْوَرَثَةِ وَ إِنْ كَانَ لَهُ وُلْدٌ حُبِسَ الْمَالُ وَ أُنْفِقَ عَلَى وُلْدِهِ تِلْكَ الْأَرْبَعَ سِنِينَ.

(۵۰)

بَابُ مِيرَاثِ الْمُسْتَهِلِّ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ فِي الْمَنْفُوسِ:

إِذَا تَحَرَّكَ وَرِثَ إِنَّهُ رُبَّمَا كَانَ أَخْرَسَ.

۲ ـ عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ رِبْعِيٍّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ فِي السِّقْطِ:

اموال شخص گمشده را ورثه‌اش به اندازه زمانی که چهار سال در زمین در جست وجوی او بگردند حبس می‌کنند. پس اگر او را نیافتند اموالش را بین ورثه تقسیم می‌کنند واگر شخص گمشده فرزندانی دارد، اموالش را حبس می‌کنند و در این چهار سال، نفقه فرزندان را می‌پردازند.

بخش پنجاهم

حکم میراث نوزاد

۱ ـ ربعی بن عبدالله گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که درباره میراث نوزاد می‌فرمود: در صورتی که نوزاد بعد از زایمان دست و پا بزند و زنده بودنش ثابت شود سپس بمیرد، ارث می‌برد، (هر چند صدایش بلند نشود)؛ چرا که امکان دارد نوزاد لال باشد.

۲ ـ ربعی گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که در باره جنین سقط شده می‌فرمود:

إِذَا سَقَطَ مِنْ بَطْنِ أُمِّهِ فَتَحَرَّكَ تَحَرُّكاً بَيِّناً يَرِثُ وَ يُورَثُ، فَإِنَّهُ رُبَّمَا كَانَ أَخْرَسَ.

۳ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ مَاتَ وَ تَرَكَ امْرَأَتَهُ وَ هِيَ حَامِلٌ فَوَضَعَتْ بَعْدَ مَوْتِهِ غُلاماً ثُمَّ مَاتَ الْغُلامُ بَعْدَ مَا وَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ فَشَهِدَتِ الْمَرْأَةُ الَّتِي قَبِلَتْهَا أَنَّهُ اسْتَهَلَّ وَ صَاحَ حِينَ وَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ مَاتَ بَعْدَ ذَلِكَ.

قَالَ: عَلَى الْإِمَامِ أَنْ يُجِيزَ شَهَادَتَهَا فِي رُبُعِ مِيرَاثِ الْغُلامِ.

٤ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ سِنَانٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

تَجُوزُ شَهَادَةُ الْقَابِلَةِ فِي الْمَوْلُودِ إِذَا اسْتَهَلَّ وَ صَاحَ فِي الْمِيرَاثِ وَ يُوَرَّثُ الرُّبُعَ مِنَ الْمِيرَاثِ بِقَدْرِ شَهَادَةِ امْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ.

قُلْتُ: فَإِنْ كَانَتَا امْرَأَتَيْنِ؟

قَالَ: تَجُوزُ شَهَادَتُهُمَا فِي النِّصْفِ مِنَ الْمِيرَاثِ.

هر گاه از شکم مادرش بیفتد و تحرک آشکاری داشته باشد، ارث می‌برد و از او ارث برده می‌شود؛ زیرا گاهی نوزاد لال است.

۳ـ عمر بن یزید گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر مردی بمیرد و همسرش باردار باشد و بعد از مرگ شوهر پسری به دنیا آورد که بعد از لحظه‌ای بمیرد و قابله گواهی دهد که نوزاد در حین تولد فریاد کشیده سپس مرده است، (تکلیف میراث او چیست؟)

فرمود: بر امام است که شهادت قابله را در یک چهارم میراث نوزاد جایز بداند.

۴ـ عبدالله بن سنان گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

گواهی قابله دربارهٔ حیات نوزاد که فریاد کشیده سپس مرده است جایز خواهد بود، و به مقیاس شهادت یک زن، یک چهارم میراث به نوزاد می‌رسد.

عرض کردم: اگر دو قابله گواهی بدهند (چه صورت دارد؟)

فرمود: با گواهی دو قابله نصف میراث ثابت می‌شود.

۵ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَبْدِاللهِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام فِي مِيرَاثِ الْمَنْفُوسِ مِنَ الدِّيَةِ.

قَالَ: لا يَرِثُ مِنَ الدِّيَةِ شَيْئاً حَتَّى يَصِيحَ وَ يُسْمَعَ صَوْتُهُ.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ عَوْنٍ عَنْ بَعْضِهِمْ قَالَ: سَمِعْتُهُ عليه‌السلام يَقُولُ:

إِنَّ الْمَنْفُوسَ لا يَرِثُ مِنَ الدِّيَةِ شَيْئاً حَتَّى يَسْتَهِلَّ وَ يُسْمَعَ صَوْتُهُ.

(٥١)
بَابُ مِيرَاثِ الْخُنْثَى

١ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنْ صَفْوَانَ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ فَرْقَدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

---

۵ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه‌السلام در باره ارث بری نوزاد از دیه فرمود:

نوزاد به هیچ اندازه از دیه ارث نمی‌برد تا زمانی که هنگام تولد فریاد کشد و صدایش شنیده شود.

۶ ـ نظیر این روایت را راوی دیگری از امام عليه‌السلام نقل می‌کند.

بخش پنجاه و یکم
حکم میراث خنثی

۱ ـ داوود بن فرقد گوید:

سُئِلَ عَنْ مَوْلُودٍ وُلِدَ وَ لَهُ قُبُلٌ وَ ذَكَرٌ كَيْفَ يُوَرَّثُ؟

قَالَ: إِنْ كَانَ يَبُولُ مِنْ ذَكَرِهِ فَلَهُ مِيرَاثُ الذَّكَرِ وَ إِنْ كَانَ يَبُولُ مِنَ الْقُبُلِ فَلَهُ مِيرَاثُ الْأُنْثَى.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ طَلْحَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام يُوَرِّثُ الْخُنْثَى مِنْ حَيْثُ يَبُولُ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: الْمَوْلُودُ يُولَدُ لَهُ مَا لِلرِّجَالِ وَ لَهُ مَا لِلنِّسَاءِ.

قَالَ: يُوَرَّثُ مِنْ حَيْثُ سَبَقَ بَوْلُهُ، فَإِنْ خَرَجَ مِنْهُمَا سَوَاءً فَمِنْ حَيْثُ يَنْبَعِثُ فَإِنْ كَانَا سَوَاءً وُرِّثَ مِيرَاثَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ.

از امام صادق عليه‌السلام پرسیدند: اگر کودکی متولّد شد که هم آلت زنانه داشته باشد و هم آلت مردانه، چگونه ارث می‌برد؟

فرمود: اگر از آلت مردی ادرار می‌کند، میراث مرد را می‌برد و اگر از آلت زنـانه ادرار می‌کند، میراث زن می‌برد.

۲ ـ طلحة بن زید گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

امیر مؤمنان علی عليه‌السلام به استناد مجرای ادرار، میراث خنثی را معین می‌کرد.

۳ ـ هشام بن سالم گوید: به امام صادق عليه‌السلام عرض کردم: اگر کودکی متولد شود که هم آلت مردی دارد و هم آلت زنانه، (چگونه میراث می‌برد؟)

فرمود: میراث خنثی بر اساس مجرای ادرار او مشخص می‌شود؛ اگر گاهی از هر دو آلت ادرار کند، آن مجرایی سند واقع می‌شود که جریان ادرار از آن سبقت بگیرد و اگر جریان ادرار از هر دو آلت با هم شروع شود، ارث مردان و زنان را می‌گیرد می‌گردد.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام فِي مَوْلُودٍ لَهُ مَا لِلذُّكُورِ وَ مَا لِلْأُنْثَى

قَالَ: يُوَرَّثُ مِنَ الْمَوْضِعِ الَّذِي يَبُولُ إِنْ بَالَ مِنَ الذَّكَرِ وُرِّثَ مِيرَاثَ الذَّكَرِ وَ إِنْ بَالَ مِنْ مَوْضِعِ الْأُنْثَى وُرِّثَ مِيرَاثَ الْأُنْثَى.

وَ عَنْ مَوْلُودٍ لَيْسَ لَهُ مَا لِلرِّجَالِ وَ لا لَهُ مَا لِلنِّسَاءِ إِلَّا ثَقْبٌ يَخْرُجُ مِنْهُ الْبَوْلُ عَلَى أَيِّ مِيرَاثٍ يُوَرَّثُ؟

قَالَ: إِنْ كَانَ إِذَا بَالَ نَحَّى بِبَوْلِهِ وُرِّثَ مِيرَاثَ الذَّكَرِ وَ إِنْ كَانَ لا يُنَحِّي بِبَوْلِهِ وُرِّثَ مِيرَاثَ الْأُنْثَى.

٥ ـ وَ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الْمَوْلُودِ لَهُ مَا لِلرِّجَالِ وَ لَهُ مَا لِلنِّسَاءِ يَبُولُ مِنْهُمَا جَمِيعاً.

قَالَ: مِنْ أَيِّهِمَا سَبَقَ؟

قِيلَ: فَإِنْ خَرَجَ مِنْهُمَا جَمِيعاً؟

---

۴ ـ راوی گوید: از امام (باقر عليه السلام یا امام صادق عليه السلام) پرسیدند: نوزادی هم آلت مردی دارد و هم آلت زنانه!

فرمود: ارث او بنا بر موضعی است که ادرار می‌کند: اگر از آلت مردی ادرار می‌کند، ارث مردان را می‌برد و اگر از آلت زنانه ادرار می‌کند، ارث زنان را می‌گیرد.

هم چنین از نوزادی که نه آلت مردانه دارد و نه آلت زنانه و تنها یک سوراخ دارد که ادرار از آن بیرون می‌آید پرسیدند: چه میراثی دارد؟

فرمود: اگر در زمان ادرار نمودن فواره می‌زند، میراث مردان را دارد و اگر فواره نمی‌زند، میراث زنان را دارد.

۵ ـ و در روایتی دیگر چنین است: از امام صادق عليه السلام پرسیدند: نوزادی هم آلت مردی دارد و هم آلت زنانه و از هر دوی آن‌ها ادرار می‌کند.

فرمود: ادرار از کدام آلت شروع می‌شود؟

گفته شد: اگر از هر دو آلت شروع شود (چه حکمی دارد؟)

قَالَ: فَمِنْ أَيِّهِمَا اسْتَدَرَّ؟
قِيلَ: فَإِنِ اسْتَدَرَّا جَمِيعاً؟
قَالَ: فَمِنْ أَبْعَدِهِمَا.

(۵۲)
بَابٌ آخَرُ مِنْهُ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ وَ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ جَمِيعاً عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُسْكَانَ عَنْ إِسْحَاقَ الْفَزَارِيِّ قَالَ:
سُئِلَ وَ أَنَا عِنْدَهُ ـ يَعْنِي أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام ـ عَنْ مَوْلُودٍ وُلِدَ وَ لَيْسَ بِذَكَرٍ وَ لا أُنْثَى وَ لَيْسَ لَهُ إِلَّا دُبُرٌ كَيْفَ يُوَرَّثُ؟

فرمود: از کدام آلت پرفشارتر می‌آید؟
عرض کردند: اگر هر دو پرفشار باشند چه حکمی دارد؟
فرمود: بنا بر این ارث او طبق آلتی محاسبه می‌شود که زمان ادرارش طولانی‌تر باشد.

بخش پنجاه و دوم
[میراث خنثی به روایاتی دیگر]

۱ ـ اسحاق فزاری گوید: من حضور امام صادق عليه السلام بودم که از آن حضرت پرسیدند: اگر نوزادی متولد شود که فقط سوراخ داشته باشد و آلت مردانه و زنانه نداشته باشد، میراث او چگونه خواهد بود؟

قَالَ: يَجْلِسُ الْإِمَامُ وَ يَجْلِسُ مَعَهُ نَاسٌ فَيَدْعُو اللهَ وَ يُجِيلُ السِّهَامَ عَلَى أَيِّ مِيرَاثٍ يُوَرَّثُ مِيرَاثِ الذَّكَرِ أَوْ مِيرَاثِ الْأُنْثَى فَأَيُّ ذَلِكَ خَرَجَ وَرَّثَهُ عَلَيْهِ.

ثُمَّ قَالَ: وَ أَيُّ قَضِيَّةٍ أَعْدَلُ مِنْ قَضِيَّةٍ يُجَالُ عَلَيْهَا بِالسِّهَامِ؟ إِنَّ اللهَ ﷻ يَقُولُ: ﴿فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ﴾.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ فُضَيْلِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ علیه‌السلام عَنْ مَوْلُودٍ لَيْسَ لَهُ مَا لِلرِّجَالِ وَ لا لَهُ مَا لِلنِّسَاءِ.

قَالَ: يُقْرِعُ الْإِمَامُ أَوِ الْمُقْرِعُ بِهِ يَكْتُبُ عَلَى سَهْمٍ عَبْدَاللهِ وَ عَلَى سَهْمٍ آخَرَ أَمَةَ اللهِ.

ثُمَّ يَقُولُ الْإِمَامُ أَوِ الْمُقْرِعُ: «**اللَّهُمَّ أَنْتَ اللهُ لا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ فَبَيِّنْ لَنَا أَمْرَ هَذَا الْمَوْلُودِ كَيْفَ يُوَرَّثُ مَا فَرَضْتَ لَهُ فِي الْكِتَابِ**».

ثُمَّ يُطْرَحُ السَّهْمَانِ فِي سِهَامٍ مُبْهَمَةٍ، ثُمَّ تُجَالُ السِّهَامُ عَلَى مَا خَرَجَ وُرِّثَ عَلَيْهِ.

فرمود: امام در حضور جمعی می‌نشیند و قرعه می‌کشد که بر چه اساسی کودک را میراث دهد: میراث یک مرد، یا میراث یک زن؟ قرعه به هر صورتی که خارج شود ملاک عمل قرار می‌گیرد.

سپس فرمود: کدام داوری از قرعه کشی به عدالت نزدیک‌تر است؟ به راستی که خداوند ﷻ می‌فرماید:

«پس با آن‌ها قرعه کشید و قرعه به نام او (یونس) افتاد و مغلوب شد».

۲ ـ فضیل بن یسار گوید: از امام صادق علیه‌السلام پرسیدم: اگر نوزادی متولد شود که نه آلت مردی داشته باشد و نه آلت زنانه (چگونه ارث می‌برد؟)

فرمود: امام و یا هر کس دیگری باید قرعه‌کشی نماید: بر یک چوب تیری بنویسد: «بندهٔ خدا» و بر چوب دیگر بنویسد «کنیز خدا» آن گاه بگوید: «**اللَّهُمَّ أَنْتَ اللهُ لا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ فَبَيِّنْ لَنَا أَمْرَ هَذَا الْمَوْلُودِ كَيْفَ يُوَرَّثُ مَا فَرَضْتَ لَهُ فِي الْكِتَابِ**».

سپس آن دو چوب را با چند چوب مشابه دیگر درهم بریزند؛ هر یک از آن دو چوب که اول برآید، بر همان اساس ارث او را محاسبه نمایند.

۳ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ وَ الْحَجَّالِ عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سُئِلَ عَنْ مَوْلُودٍ لَيْسَ بِذَكَرٍ وَ لَا أُنْثَى لَيْسَ لَهُ إِلَّا دُبُرٌ كَيْفَ يُوَرَّثُ؟

قَالَ: يَجْلِسُ الْإِمَامُ وَ يَجْلِسُ عِنْدَهُ نَاسٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، فَيَدْعُو اللهَ عزّوجلّ وَتُجَالُ السِّهَامُ عَلَيْهِ عَلَى أَيِّ مِيرَاثٍ يُوَرِّثُهُ أَ مِيرَاثِ الذَّكَرِ أَوْ مِيرَاثِ الْأُنْثَى؟ فَأَيُّ ذَلِكَ خَرَجَ عَلَيْهِ وَرَّثَهُ.

ثُمَّ قَالَ: وَأَيُّ قَضِيَّةٍ أَعْدَلُ مِنْ قَضِيَّةٍ تُجَالُ عَلَيْهَا السِّهَامُ يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: ﴿فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ﴾.

قَالَ: وَ مَا مِنْ أَمْرٍ يَخْتَلِفُ فِيهِ اثْنَانِ إِلَّا وَ لَهُ أَصْلٌ فِي كِتَابِ اللهِ وَ لَكِنْ لا تَبْلُغُهُ عُقُولُ الرِّجَالِ.

۳ـ یکی از اصحاب ما گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدند: نوزادی نه پسر است و نه دختر وفقط سوراخ عقب دارد؛ چگونه ارث می‌برد؟

فرمود: امام عليه السلام می‌نشیند و عده‌ای از مسلمانان نیز نزد او می‌نشینند. آن‌گاه امام خداوند را می‌خواند و برای او قرعه انتخاب می‌کنند که طبق چه میراثی به او ارث دهد: آیا میراث پسر یا میراث دختر؟ پس هر کدام که برای او بیرون آید همان میراث را به او می‌دهد.

سپس فرمود: چه قضاوتی عادلانه‌تر از قضاوتی است که برای آن قرعه انتخاب شود؟! خداوند در قرآن می‌فرماید: «پس با آن‌ها قرعه کشید و قرعه به نام او (یونس) افتاد ومغلوب شد».

فرمود: و هیچ مسأله‌ای نیست که دو نفر در مورد آن اختلاف کنند، جز این که در کتاب خدا اصلی برای آن است؛ اما عقل‌های مردم به آن نمی‌رسد.

(۵۳)

بَابٌ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الْأَذَرْبِيجَانِيِّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ كَيْسَانَ جَمِيعاً عَنْ مُوسَى بْنِ مُحَمَّدٍ أَخِي أَبِي الْحَسَنِ الثَّالِثِ عليه السلام:

أَنَّ يَحْيَى بْنَ أَكْثَمَ سَأَلَهُ فِي الْمَسَائِلِ الَّتِي سَأَلَهُ عَنْهَا قَالَ: وَأَخْبِرْنِي عَنِ الْخُنْثَى وَ قَوْلِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِيهِ يُوَرَّثُ الْخُنْثَى مِنَ الْمَبَالِ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْهِ إِذَا بَالَ وَ شَهَادَةُ الْجَارِّ إِلَى نَفْسِهِ لا تُقْبَلُ مَعَ أَنَّهُ عَسَى أَنْ تَكُونَ امْرَأَةً وَ قَدْ نَظَرَ إِلَيْهَا الرِّجَالُ أَوْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَجُلاً وَ قَدْ نَظَرَ إِلَيْهِ النِّسَاءُ وَ هَذَا مِمَّا لا يَحِلُّ.

فَأَجَابَهُ أَبُو الْحَسَنِ الثَّالِثُ عليه السلام عَنْهَا: أَمَّا قَوْلُ عَلِيٍّ عليه السلام فِي الْخُنْثَى أَنَّهُ يُوَرَّثُ مِنَ الْمَبَالِ فَهُوَ كَمَا قَالَ وَ يَنْظُرُ قَوْمٌ عُدُولٌ يَأْخُذُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ مِرْآةً وَ يَقُومُ الْخُنْثَى خَلْفَهُمْ عُرْيَانَةً فَيَنْظُرُونَ فِي الْمِرْآةِ فَيَرَوْنَ شَبَحاً فَيَحْكُمُونَ عَلَيْهِ.

بخش پنجاه و سوم
[روایتی دیگر درباره میراث خنثی]

۱ ـ موسی بن محمد برادر امام هادی عليه السلام گوید: یحیی بن اکثم در یکی از سؤالاتش از امام هادی عليه السلام چنین گفت: واز مسأله خنثی و سخن امیر مؤمنان علی عليه السلام در مورد آن به من خبر ده که فرمود: «حکم میراث خنثی بنابر محلی است که ادرار می‌کند» که در هنگام ادرار کردن کسی به او نگاه کند و شهادت خودش پذیرفته نیست.

یا این که شاید خنثی زن باشد در حالی که مرد به او نگاه کرده و شاید مرد باشد در حالی که زن به او نگریسته است. و این از موارد حرام است.

امام هادی عليه السلام به او جواب داد: امام علی عليه السلام فرموده در باره خنثی که حکم میراث او بنا بر محل ادرار اوست» همان طور است که گفتی و گروهی عادل، هر کدام آینه‌ای در دست می‌گیرند و خنثی، عریان پشت سر آن‌ها می‌ایستد. پس آن‌ها در آینه نگاه می‌کنند و شبحی می‌بینند و طبق همان حکم می‌کنند.

(٥٤)

بَابٌ آخَرُ مِنْهُ

١ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَشْيَمَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْجَوْهَرِيِّ عَنْ حَرِيزِ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ:

وُلِدَ عَلَى عَهْدِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام مَوْلُودٌ لَهُ رَأْسَانِ وَ صَدْرَانِ فِي حَقْوٍ وَاحِدٍ فَسُئِلَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يُوَرَّثُ مِيرَاثَ اثْنَيْنِ أَوْ وَاحِدٍ؟

فَقَالَ: يُتْرَكُ حَتَّى يَنَامَ ثُمَّ يُصَاحُ بِهِ فَإِنِ انْتَبَهَا جَمِيعاً مَعاً كَانَ لَهُ مِيرَاثُ وَاحِدٍ وَ إِنِ انْتَبَهَ وَاحِدٌ وَ بَقِيَ الْآخَرُ نَائِماً يُوَرَّثُ مِيرَاثَ اثْنَيْنِ.

عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْجَوْهَرِيِّ عَنْ حَرِيزِ بْنِ عَبْدِاللهِ مِثْلَهُ.

بخش پنجاه و چهارم

[دو روایت در حکم میراث نوزاد دو سر]

۱ ـ حریز بن عبدالله گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

در زمان امیر مؤمنان علی عليه السلام نوزادی به دنیا آمد که از کمر به بالا دو تن بودند با دو سر و دو سینه. از امیر مؤمنان علی عليه السلام پرسیدند که میراث این کودک چگونه محاسبه می‌شود: به حساب دو تن، یا یک تن؟

فرمود: او را وابگذارند تا بخوابد، آن‌گاه بر سر او فریاد کشند: اگر هر دو سر با هم بیدار شدند، یک میراث می‌برند و اگر یکی بعد از دیگری بیدار شد، میراث دو تن می‌برند.

۲ ـ عَنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ قَالَ:
رَأَيْتُ بِفَارِسَ امْرَأَةً لَهَا رَأْسَانِ وَ صَدْرَانِ فِي حَقْوٍ وَاحِدٍ مُتَزَوِّجَةً تَغَارُ هَذِهِ عَلَى هَذِهِ وَ هَذِهِ عَلَى هَذِهِ.
قَالَ: وَ حَدَّثَنَا غَيْرُهُ أَنَّهُ رَأَى رَجُلاً كَذَلِكَ وَ كَانَا حَائِكَيْنِ يَعْمَلانِ جَمِيعاً عَلَى حَفٍّ وَاحِدٍ.

(۵۵)

بَابُ مِيرَاثِ ابْنِ الْمُلاعَنَةِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام يَقُولُ:
إِذَا مَاتَ ابْنُ الْمُلاعَنَةِ وَ لَهُ إِخْوَةٌ قُسِمَ مَالُهُ عَلَى سِهَامِ اللهِ.

---

۲ ـ ابو جمیله گوید: در فارس زنی را دیدم که دو سر داشت و دو سینه، اما کمر آن‌ها یکی بود و آن زن ازدواج کرده بود؛ این سر به آن سر غیرت (رشک وحسادت زنانه) می‌ورزید و این سر به آن سر.
راوی گوید: فرد دیگری به ما خبر داده که او نیز مردی به این وضعیت دیده است که هر دو بافنده بوده‌اند و روی یک چوب بافندگی کار می‌کردند.

بخش پنجاه و پنجم

حکم میراث فرزندی که به مادرش تهمت زنا بزنند

۱ ـ منصور گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام می‌فرمود:
هر گاه فرزندی که از تهمت زنا متولد شده بمیرد و برادرانی داشته باشد، اموالش طبق سهام الهی تقسیم می‌گردد.

۲ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام:

أَنَّ مِيرَاثَ وَلَدِ الْمُلاعَنَةِ لِأُمِّهِ، فَإِنْ كَانَتْ أُمُّهُ لَيْسَتْ بِحَيَّةٍ فَلِأَقْرَبِ النَّاسِ إِلَى أُمِّهِ أَخْوَالِهِ.

مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام مِثْلَهُ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ فِي الْمُلاعِنِ:

إِنْ أَكْذَبَ نَفْسَهُ قَبْلَ اللِّعَانِ رُدَّتْ إِلَيْهِ امْرَأَتُهُ وَ ضُرِبَ الْحَدَّ وَ إِنْ أَبَى لاعَنَ وَ لَمْ تَحِلَّ لَهُ أَبَداً وَ إِنْ قَذَفَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ كَانَ عَلَيْهِ الْحَدُّ وَ إِنْ مَاتَ وَلَدُهُ وَرِثَهُ أَخْوَالُهُ فَإِنِ ادَّعَاهُ أَبُوهُ لَحِقَ بِهِ وَ إِنْ مَاتَ وَرِثَهُ الِابْنُ وَ لَمْ يَرِثْهُ الْأَبُ.

---

۲ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

میراث فرزندی که به مادرش تهمت زنا زده شده از آنِ مادر است و اگر مادر زنده نباشد به نزدیک‌ترین خویشاوندان مادرش؛ دایی‌هایش خواهد رسید.

۳ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام در باره کسی که با همسرش لعان می‌کند فرمود:

اگر پیش از انجام مراسم لعان، خود را تکذیب کند، همسرش به او باز می‌گردد و مرد حد می‌خورد و اگر مرد از تکذیب خود امتناع ورزید باید مراسم لعان را انجام دهد و همسرش هیچ گاه برایش حلال نخواهد بود و اگر مرد بیگانه‌ای به همسر او تهمت بزند، حد بر او جاری می‌گردد. و اگر فرزندش بمیرد، دایی‌هایی فرزند از او ارث می‌برند. پس اگر ادعای پدری فرزندش را نمود، فرزند به او ملحق می‌شود و اگر خودش بمیرد، پسرش از او ارث می‌برد، اما پدر از او ارث نمی‌برد.

٤ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام عَنْ وَلَدِ الْمُلاعَنَةِ مَنْ يَرِثُهُ؟

قَالَ: أُمُّهُ.

فَقُلْتُ: إِنْ مَاتَتْ أُمُّهُ مَنْ يَرِثُهُ؟

قَالَ: أَخْوَالُهُ.

٥ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ مُثَنًّى الْحَنَّاطِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام عَنْ رَجُلٍ لاعَنَ امْرَأَتَهُ وَ انْتَفَى مِنْ وَلَدِهَا ثُمَّ أَكْذَبَ نَفْسَهُ بَعْدَ الْمُلاعَنَةِ وَ زَعَمَ أَنَّ وَلَدَهَا وَلَدُهُ هَلْ تُرَدُّ عَلَيْهِ؟

قَالَ: لا، وَ لا كَرَامَةَ لا تُرَدُّ عَلَيْهِ وَ لا تَحِلُّ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

قَالَ: وَ سَأَلْتُهُ مَنْ يَرِثُ الْوَلَدَ؟

---

۴ ـ عبدالرحمان بن ابی عبدالله گوید: از امام صادق عليه‌السلام پرسیدم: چه کسی از فرزند تهمت ارث می‌برد؟

فرمود: مادرش.

گفتم: اگر مادرش مرده باشد چه کسی از او ارث می‌برد؟

فرمود: دایی‌هایش.

۵ ـ محمّد بن مسلم گوید: از امام صادق عليه‌السلام پرسیدم: مردی با همسرش لعان می‌کند و منکر فرزندش می‌شود. سپس بعد از انجام لعان خود را تکذیب می‌کند و ادعا می‌کند فرزند زن، فرزند اوست، آیا همسرش به او برگردانده می‌شود؟

فرمود: نه، به ادعای او اعتنایی نمی‌شود و همسرش به او برگردانده نمی‌شود و تا روز قیامت برایش حلال نخواهد بود.

پرسیدم: چه کسی از فرزند ارث می‌برد؟

قَالَ: أُمُّهُ.

فَقُلْتُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ مَاتَتِ الْأُمُّ فَوَرِثَهَا الْغُلامُ ثُمَّ مَاتَ الْغُلامُ بَعْدُ مَنْ يَرِثُهُ؟

قَالَ: أَخْوَالُهُ.

فَقُلْتُ: إِذَا أَقَرَّ بِهِ الْأَبُ هَلْ يَرِثُ الْأَبُ؟

قَالَ: نَعَمْ وَ لا يَرِثُ الْأَبُ [مِنَ] الِابْنِ.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام يَقُولُ:

إِذَا مَاتَ ابْنُ الْمُلاعَنَةِ وَ لَهُ إِخْوَةٌ قُسِمَ مَالُهُ عَلَى سِهَامِ اللهِ عزّوجلّ.

٧ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ لاعَنَ امْرَأَتَهُ وَ هِيَ حُبْلَى فَلَمَّا وَضَعَتْ ادَّعَى وَلَدَهَا وَ أَقَرَّ بِهِ وَ زَعَمَ أَنَّهُ مِنْهُ.

فرمود: مادرش.

گفتم: به نظر شما اگر مادرش بمیرد و فرزند از او ارث ببرد سپس بعد از آن فرزند بمیرد چه کسی از او ارث می‌برد؟

فرمود: دایی هایش.

گفتم: هرگاه پدر ادعای پدری او را کند، آیا از پدرش ارث می‌برد؟

فرمود: آری، اما پدر از پسرش ارث نمی‌برد.

۶ ـ منصور گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: حضرت علی عليه السلام می‌فرمود:

اگر فرزندی که به مادرش تهمت زنا زده شده بمیرد و چند برادر مادری داشته باشد، میراث او بر اساس سهامی که خدا قرار داده میان آنان تقسیم می‌شود.

۷ ـ حلبی گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی با همسر باردارش لعان می‌کند. هنگامی که فرزند به دنیا می‌آید، مرد ادعا می‌کند فرزند از آنِ اوست.

قَالَ: يُرَدُّ إِلَيْهِ وَلَدُهُ وَ لا يَرِثُهُ وَ لا يُجْلَدُ، لِأَنَّ اللِّعَانَ قَدْ مَضَى.

۸ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سَمَاعَةَ وَ عَلِيُّ بْنُ خَالِدٍ الْعَاقُولِيُّ عَنْ كَرَّامٍ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ لاعَنَ امْرَأَتَهُ وَ انْتَفَى مِنْ وَلَدِهَا ثُمَّ أَكْذَبَ نَفْسَهُ بَعْدَ الْمُلاعَنَةِ وَ زَعَمَ أَنَّ الْوَلَدَ لَهُ هَلْ يُرَدُّ إِلَيْهِ وَلَدُهُ؟

قَالَ: نَعَمْ، يُرَدُّ إِلَيْهِ وَ لا أَدَعُ وَلَدَهُ لَيْسَ لَهُ مِيرَاثٌ وَ أَمَّا الْمَرْأَةُ فَلا تَحِلُّ لَهُ أَبَداً.

فَسَأَلْتُهُ: مَنْ يَرِثُ الْوَلَدَ؟

قَالَ: أَخْوَالُهُ.

قُلْتُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ مَاتَتْ أُمُّهُ فَوَرِثَهَا الْغُلامُ ثُمَّ مَاتَ الْغُلامُ مَنْ يَرِثُهُ؟

قَالَ: عَصَبَةُ أُمِّهِ.

قُلْتُ: فَهُوَ يَرِثُ أَخْوَالَهُ؟

قَالَ: نَعَمْ.

فرمود: فرزند به او داده می‌شود، اما از فرزندش ارث نمی‌برد و حد بر او جاری نمی‌شود؛ زیرا مراسم لعان گذشته است.

۸ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی با همسرش لعان نمود و فرزندش را نیز منکر شد. سپس بعد از لعان خود را تکذیب نموده ادعا نمود که فرزند از آنِ اوست. آیا فرزند به او بازگردانده می‌شود؟

فرمود: آری به او بازگردانده می‌شود و من، فرزند او را بدون میراث نخواهم گذاشت. اما زن هیچ گاه برای مرد حلال نخواهد شد.

از آن حضرت پرسیدم: چه کسی از فرزندش ارث می‌برد؟

فرمود: دایی‌های فرزند.

عرض کردم: به نظر شما اگر مادر فرزند مرده باشد و فرزند از او ارث برده باشد، سپس فرزند بمیرد، چه کسی از او ارث می‌برد؟

فرمود: عصبه مادری‌اش.

عرض کردم: پس او نیز از دایی‌هایش ارث می‌برد؟

فرمود: آری.

۹ ـ عَنْهُ عَنْ وُهَيْبِ بْنِ حَفْصٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ لاعَنَ امْرَأَتَهُ.
قَالَ: يَلْحَقُ الْوَلَدُ بِأُمِّهِ وَ يَرِثُهُ أَخْوَالُهُ وَ لا يَرِثُهُمْ.
فَسَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ إِنْ أَكْذَبَ نَفْسَهُ؟
قَالَ: يَلْحَقُ بِهِ الْوَلَدُ.

۱۰ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْكُوفِيِّ عَنْ عُبَيْسِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
سَأَلْتُهُ عَنْ وَلَدِ الْمُلاعَنَةِ إِذَا تَلاعَنَا وَتَفَرَّقَا، وَقَالَ زَوْجُهَا بَعْدَ ذَلِكَ: الْوَلَدُ وَلَدِي وَ أَكْذَبَ نَفْسَهُ.
قَالَ: أَمَّا الْمَرْأَةُ فَلا تَرْجِعُ إِلَيْهِ وَلَكِنْ أَرُدُّ إِلَيْهِ الْوَلَدَ وَ لا أَدَعُ وَلَدَهُ لَيْسَ لَهُ مِيرَاثٌ فَإِنْ لَمْ يَدَّعِهِ أَبُوهُ، فَإِنَّ أَخْوَالَهُ يَرِثُونَهُ وَلا يَرِثُهُمْ، فَإِنْ دَعَاهُ أَحَدٌ بِابْنِ الزَّانِيَةِ جُلِدَ الْحَدَّ.

---

۹ ـ ابوبصیر گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی با همسر خود لعان نماید (تکلیف فرزند آن زن چگونه خواهد بود؟)

فرمود: فرزند به مادرش ملحق می‌شود ودایی‌هایش از او ارث می‌برند، ولی او از دایی‌هایش ارث نمی‌برد.

من پرسیدم: اگر پدر، خود را تکذیب کند، چه صورت پیدا می‌کند؟

فرمود: این فرزند به پدرش ملحق می‌شود.

۱۰ ـ ابوبصیر گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی با تهمت و لعنت از همسر خود جدا می‌شود، آنگاه خود را تکذیب می‌کند و می‌گوید: این فرزند، از آنِ من است.

فرمود: همسرش به او بازگردانده نمی‌شود، اما فرزند او را به پدر ملحق می‌کنم و او را فاقد میراث نمی‌گذارم؛ اگر پدرش ادعا نکند، دایی‌های کودک از او ارث می‌برند، ولی کودک از آنان ارث نمی‌برد؛ اگر کسی این کودک را زنازاده بخواند، باید هشتاد تازیانه حد بخورد.

قَالَ الْفَضْلُ: ابْنُ الْمُلاعَنَةِ لا وَارِثَ لَهُ مِنْ قِبَلِ أَبِيهِ وَ إِنَّمَا تَرِثُهُ أُمُّهُ وَ إِخْوَتُهُ لِأُمِّهِ وَ أَخْوَالُهُ عَلَى نَحْوِ مِيرَاثِ الْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ وَ مِيرَاثِ الْأَخْوَالِ وَ الْخَالاتِ.

فَإِنْ تَرَكَ ابْنُ الْمُلاعَنَةِ وُلْداً فَالْمَالُ بَيْنَهُمْ عَلَى سِهَامِ اللهِ.

وَ إِنْ تَرَكَ الْأُمَّ فَالْمَالُ لَهَا.

وَ إِنْ تَرَكَ إِخْوَةً فَعَلَى مَا بَيَّنَّا مِنْ سِهَامِ الْإِخْوَةِ لِلْأُمِّ فَإِنْ تَرَكَ خَالاً وَ خَالَةً فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ.

وَ إِنْ تَرَكَ إِخْوَةً وَ جَدّاً فَالْمَالُ بَيْنَ الْإِخْوَةِ وَ الْجَدِّ بَيْنَهُمْ بِالسَّوِيَّةِ الذَّكَرُ وَ الْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ.

وَ إِنْ تَرَكَ أَخاً وَ جَدّاً فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَ أُخْتِهِ وَ جَدّاً فَالْمَالُ لِلْجَدِّ، لِأَنَّهُ أَقْرَبُ بِبَطْنٍ وَ لا يُشْبِهُ هَذَا ابْنَ الْأَخِ لِلْأَبِ وَ الْأُمِّ مَعَ الْجَدِّ.

فضل گوید: فرزندی که به مادرش تهمت زده‌اند وارثی از طرف پدری ندارد و تنها مادر و برادران مادری و دایی‌هایش از او ارث می‌برند؛ طبق سهم میراث برادران مادری و دایی‌ها و خاله‌ها.

پس اگر چنین فردی فرزندانی را به جای گذارد، اموال طبق سهام الهی بین آن‌ها تقسیم می‌گردد.

و اگر مادری بر جای گذارد همه اموال از آنِ اوست.

و اگر برادرانی بر جای نهد، طبق قانونی که از سهام برادران مادری بیان نمودیم خواهد بود.

پس اگر دایی و خاله‌ای بر جای نهد، اموال به صورت مساوی بین آن‌ها تقسیم می‌گردد.

و اگر چند برادر و یک پدر بزرگ بر جای گذارد، اموال بین برادران و پدر بزرگ بین مذکر ومؤنث به صورت یکسان تقسیم می‌شود.

و اگر پدر بزرگ و برادرش را بر جای گذارد، اموال بین آنان به دو نصف تقسیم می‌شود.

و اگر پسر خواهر و پدر بزرگی بر جای نهد، اموال از آنِ پدر بزرگ خواهد بود؛ زیرا اویک شکم به میت نزدیک‌تر است و این مسأله مانند مسأله پسر برادر پدری که با پدر بزرگ است، نیست.

وَ إِنْ تَرَكَ أُمَّهُ وَ امْرَأَتَهُ فَلِلْمَرْأَةِ الرُّبُعُ وَ مَا بَقِيَ فَلِلْأُمِّ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنُ الْمُلاعَنَةِ امْرَأَتَهُ وَ جَدَّهُ أَبَا أُمِّهِ وَ خَالَهُ فَلِلْمَرْأَةِ الرُّبُعُ وَ لِلْجَدِّ الثُّلُثُ وَ مَا بَقِيَ رُدَّ عَلَيْهِ لِأَنَّهُ أَقْرَبُ الْأَرْحَامِ.

فَإِنْ تَرَكَ جَدَّةً وَ أُخْتاً فَالْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ.

وَ إِنْ مَاتَتِ ابْنَةُ مُلاعَنَةٍ وَ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ ابْنَ أَخِيهَا وَ جَدَّهَا فَلِلزَّوْجِ النِّصْفُ وَمَا بَقِيَ فَلِلْجَدِّ، لِأَنَّهُ كَأَنَّهَا تَرَكَتْ أَخاً لِأُمٍّ وَ ابْنَ أَخٍ لِأُمٍّ فَالْمَالُ لِلْأَخِ.

(٥٦)

بَابٌ آخَرُ فِي ابْنِ الْمُلاعَنَةِ

١ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ قَالَ:
ابْنُ الْمُلاعَنَةِ تَرِثُهُ أُمُّهُ الثُّلُثَ وَ الْبَاقِي لِإِمَامِ الْمُسْلِمِينَ لِأَنَّ جِنَايَتَهُ عَلَى الْإِمَامِ.

و اگر مادر و همسرش را بر جای نهد، یک چهارم برای همسر ومانده میراث از آنِ مادرش خواهد بود.

و اگر همسر، پدر، مادر و دایی خود را بر جای نهد، یک چهارم برای همسر، یک سوم برای پدر و مادر خواهد بود ومانده میراث به پدر و مادر باز گردانده می‌شود؛ زیرا او نزدیک‌ترین خویشاوند است.

پس اگر پدر بزرگ و خواهرش را بر جای نهد، اموال بین آنان به دو نیم قسمت می‌گردد.

و اگر دختری که به مادرش تهمت زده‌اند بمیرد و شوهر و پسر برادر و پدر بزرگش را بر جای گذارد، نصف ترکه از آنِ شوهر است و بقیه آن برای پدر بزرگ؛ زیرا مانند این است که یک برادر مادری و یک پسر برادر مادری بر جای گذارد که همه اموال از آن برادر مادری خواهد بود.

بخش پنجاه و ششم
روایتی دیگر در باره میراث فرزندی که به مادرش تهمت زده‌اند

۱ ـ ابو عبیده گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:
پسری که به مادرش تهمت زده‌اند، مادرش یک سوم اموالش را از او ارث می‌برد و بقیه آن برای امام مسلمانان است؛ زیرا حق جنایت چنین پسری بر عهده امام علیه السلام است.

(۵۷)

بَابٌ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ قَالَ: حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا إِبْرَاهِيمَ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ ادَّعَتْهُ النِّسَاءُ دُونَ الرِّجَالِ بَعْدَ مَا ذَهَبَتْ رِجَالُهُنَّ وَ انْقَرَضُوا وَ صَارَ رَجُلاً وَ زَوَّجْنَهُ وَ أَدْخَلْنَهُ فِي مَنَازِلِهِنَّ وَ فِي يَدَيْ رَجُلٍ دَارٌ فَبَعَثَ إِلَيْهِ عَصَبَةُ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ الَّذِينَ انْقَرَضُوا فَنَاشَدُوهُ اللهَ أَنْ لا يُعْطِيَ حَقَّهُمْ مَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ وَ قَدْ عَرَفَ الرَّجُلُ الَّذِي فِي يَدَيْهِ الدَّارُ قِصَّتَهُ وَ أَنَّهُ مُدَّعٍ كَمَا وَصَفْتُ لَكَ وَ اشْتَبَهَ عَلَيْهِ الْأَمْرُ لا يَدْرِي يَدْفَعُهَا إِلَى الرَّجُلِ أَوْ إِلَى عَصَبَةِ النِّسَاءِ أَوْ عَصَبَةِ الرِّجَالِ.

بخش پنجاه و هفتم

روایتی نادر در میراث

۱ ـ اسحاق بن عمار گوید: از امام کاظم عليه السلام پرسیدم:

خانواده‌ای منقرض شده‌اند وبازماندگان دور آنان گروهی از زنان ومردان هستند، در این میان زنان ادّعا کرده‌اند که مردی از بازماندگان آن خانواده است واو را پذیرفته وبه او زن داده وداخل خانوادهٔ خویش نموده‌اند. از طرفی مردی خانه‌ای از این خانواده را در اختیار دارد، بازماندگان دور خانواده منقرض شده به او پیغام داده واو را سوگند داده‌اند که حق آنان را به غیر خودشان ندهد، آن مرد نیز از داستان آن خانواده آگاه است وآن مرد تازه وارد نیز ادعا کننده‌ای بیش نیست، همان طور که بیان کردم اینک این شخص با مشکل مواجه است؛ نمی‌داند خانه را به آن مرد مدّعی بدهد یا به بازماندگان دور از زنان یا مردان؟

قَالَ: فَقَالَ لِي: يَدْفَعُهُ إِلَى الَّذِي يَعْرِفُ أَنَّ الْحَقَّ لَهُمْ عَلَى مَعْرِفَتِهِ الَّتِي يَعْرِفُ يَعْنِي عَصَبَةَ النِّسَاءِ، لِأَنَّهُ لَمْ يُعْرَفْ لِهَذَا الْمُدَّعِي مِيرَاثٌ بِدَعْوَى النِّسَاءِ لَهُ.

(۵۸)

بَابُ مِيرَاثِ وَلَدِ الزِّنَى

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

أَيُّمَا رَجُلٍ وَقَعَ عَلَى وَلِيدَةِ قَوْمٍ حَرَاماً ثُمَّ اشْتَرَاهَا ثُمَّ ادَّعَى وَلَدَهَا فَإِنَّهُ لا يُوَرَّثُ مِنْهُ شَيْءٌ، فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ صلی الله علیه وآله قَالَ:

الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَ لِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ وَ لا يُوَرَّثُ وَلَدَ الزِّنَا إِلَّا رَجُلٌ يَدَّعِي ابْنَ وَلِيدَتِهِ وَ أَيُّمَا رَجُلٍ أَقَرَّ بِوَلَدِهِ ثُمَّ انْتَفَى مِنْهُ فَلَيْسَ ذَلِكَ لَهُ وَ لا كَرَامَةَ يَلْحَقُ بِهِ وَلَدُهُ إِذَا كَانَ مِنِ امْرَأَتِهِ أَوْ وَلِيدَتِهِ.

فرمود: خانه را به کسی بدهد که می‌شناسد که به واقع حق از آنِ اوست، یعنی بازماندگان دور از زنان، چرا که به صرف ادّعای زنان، این مرد مدّعی نمی‌تواند صاحب حق باشد.

بخش پنجاه و هشتم

میراث فرزند زنا

۱ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: هر مردی با کنیز گروهی زنا کند سپس او را خریداری نماید، آن گاه ادعا کند که فرزند کنیز از آن اوست، پس هیچ گونه ارثی از او نخواهد برد؛ زیرا پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: فرزند برای شوهر است و سنگ برای زناکار. و هیچ کس از فرزند زنا ارث نمی‌برد جز صاحب کنیز (در صورتی) که ادعا کند فرزند کنیزش از آن اوست. و هر مردی اقرار کند فرزندش از اوست سپس انکارش نماید، چنین حقی ندارد و اصلاً اعتنایی به آن نمی‌شود؛ در صورتی که فرزند از همسر یا کنیز مرد متولد شده باشد، به او ملحق می‌گردد.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَيْفٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ:

كَتَبَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا كِتَاباً إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ الثَّانِي عليه السلام مَعِي يَسْأَلُهُ عَنْ رَجُلٍ فَجَرَ بِامْرَأَةٍ ثُمَّ إِنَّهُ تَزَوَّجَهَا بَعْدَ الْحَمْلِ فَجَاءَتْ بِوَلَدٍ وَ هُوَ أَشْبَهُ خَلْقِ اللهِ بِهِ.

فَكَتَبَ بِخَطِّهِ وَ خَاتَمِهِ: الْوَلَدُ لِغَيَّةٍ لا يُوَرَّثُ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَالِمٍ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ وَقَعَ عَلَى وَلِيدَةٍ حَرَاماً ثُمَّ اشْتَرَاهَا فَادَّعَى ابْنَهَا.

قَالَ: فَقَالَ: لا يُوَرَّثُ مِنْهُ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وآله قَالَ:

الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَ لِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ وَ لا يُوَرَّثُ وَلَدَ الزِّنَا إِلَّا رَجُلٌ يَدَّعِي ابْنَ وَلِيدَتِهِ.

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ:

---

۲ ـ محمّد بن حسن اشعری گوید: یکی از یاران ما نوشته‌ای همراه من برای امام جواد علیه السلام فرستاد و از ایشان سؤال کرد:

مردی با زنی زنا نمود، آنگاه بعد از باردار شدن زن، با او ازدواج کرد و زن فرزندی آورد که شبیه‌ترین مردم به آن مرد بود.

حضرت با خط خود نوشت ونامه خود را امضا کرد که فرزند، زنازاده است؛ پدر از او ارث نمی‌برد.

۳ ـ یحیی گوید: امام صادق علیه السلام در باره مردی که با کنیزی زنا کرد، سپس او را خریداری نمود و ادعا کرد فرزند کنیز از آنِ اوست، فرمود:

از او ارث نخواهد برد. پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرموده است:

فرزند برای شوهر است و سنگ برای زناکار وهیچ کس جز مالک کنیز ـ که ادعا کند فرزند کنیزش از آنِ اوست ـ از فرزند زنا ارث نخواهد برد.

۴ ـ محمد بن حسن اشعری گوید:

كَتَبَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ الثَّانِي عليه السلام مَعِي يَسْأَلُهُ عَنْ رَجُلٍ فَجَرَ بِامْرَأَةٍ ثُمَّ إِنَّهُ تَزَوَّجَهَا بَعْدَ الْحَمْلِ فَجَاءَتْ بِوَلَدٍ وَ هُوَ أَشْبَهُ خَلْقِ اللهِ بِهِ.

فَكَتَبَ بِخَطِّهِ وَ خَاتَمِهِ: الْوَلَدُ لِغَيَّةٍ لا يُوَرَّثُ.

عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ قَالَ:

مِيرَاثُ وَلَدِ الزِّنَا لِقَرَابَاتِهِ مِنْ قِبَلِ أُمِّهِ عَلَى نَحْوِ مِيرَاثِ ابْنِ الْمُلاعَنَةِ.

(۵۹)

بَابٌ آخَرُ مِنْهُ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ فَجَرَ بِنَصْرَانِيَّةٍ فَوَلَدَتْ مِنْهُ غُلاماً فَأَقَرَّ بِهِ ثُمَّ مَاتَ فَلَمْ يَتْرُكْ وَلَداً غَيْرَهُ أَ يَرِثُهُ؟

یکی از یاران ما همراه من نامه‌ای برای امام جواد عليه السلام فرستاد و از ایشان پرسید:

مردی با زنی زنا نمود، آنگاه بعد از بارداری زن، با او ازدواج کرد. پس زن فرزندی به دنیا آورد که شبیه‌ترین مردم به آن مرد بود.

حضرت با خط خود نوشت و با مهر امضاء کرد که فرزند، زنا زاده است؛ پدر از او ارث نمی‌برد.

یونس گوید: میراث فرزند زنا از آنِ خویشاوندان مادری اوست؛ بنابر قانون میراث فرزندی که به مادرش تهمت زنا زده‌اند.

بخش پنجاه و نهم
روایاتی دیگر در باره میراث فرزند زنا

۱ ـ حنان بن سدیر گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی با زنی مسیحی زنا کرد و آن زن، از او پسری به دنیا آورد. پس مرد اعتراف کرد که فرزند از اوست، سپس از دنیا رفت و فقط همین فرزند را بر جای گذاشت، آیا پسر از او ارث می‌برد؟

قَالَ: نَعَمْ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيعٍ وَ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِيرٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ فَجَرَ بِامْرَأَةٍ يَهُودِيَّةٍ فَأَوْلَدَهَا ثُمَّ مَاتَ وَ لَمْ يَدَعْ وَارِثاً.

قَالَ: فَقَالَ: يُسَلَّمُ لِوَلَدِهِ الْمِيرَاثُ مِنَ الْيَهُودِيَّةِ.

قُلْتُ: فَرَجُلٌ نَصْرَانِيٌّ فَجَرَ بِامْرَأَةٍ مُسْلِمَةٍ فَأَوْلَدَهَا غُلاماً ثُمَّ مَاتَ النَّصْرَانِيُّ وَ تَرَكَ مَالاً لِمَنْ يَكُونُ مِيرَاثُهُ؟

قَالَ: يَكُونُ مِيرَاثُهُ لِابْنِهِ مِنَ الْمُسْلِمَةِ.

فرمود: آری.

۲ ـ حنان بن سدیر گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مسلمانی با زنی یهودی زنا کرد و او را صاحب فرزند نمود. سپس مرد از دنیا رفت و و ارثی بر جای ننهاد.

فرمود: میراث او به فرزندش که از آن زن یهودی است تحویل داده می‌شود.

عرض کردم: مردی مسیحی با زنی مسلمان مرتکب زنا شد و او را فرزند دار نمود. سپس مرد مسیحی از دنیا رفت واموالی بر جای گذاشت؛ میراثش از آنِ کیست؟

فرمود: میراثش از آنِ پسرش که از زن مسلمان متولد شده خواهد بود.

(٦٠)

بَابٌ

١ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سُلَيْمٍ مَوْلَى طِرْبَالٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ كَانَ يَطَأُ جَارِيَةً لَهُ وَ أَنَّهُ كَانَ يَبْعَثُهَا فِي حَوَائِجِهِ وَ أَنَّهَا حَبِلَتْ وَ أَنَّهُ [اتَّهَمَهَا وَ] بَلَغَهُ عَنْهَا فَسَادٌ.

فَقَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام: إِذَا هِيَ وَلَدَتْ أَمْسَكَ الْوَلَدَ وَ لا يَبِيعُهُ وَ يَجْعَلُ لَهُ نَصِيباً مِنْ دَارِهِ [وَ مَالِهِ].

قَالَ: فَقِيلَ لَهُ: رَجُلٌ يَطَأُ جَارِيَةً لَهُ وَ إِنَّهُ لَمْ يَكُنْ يَبْعَثُهَا فِي حَوَائِجِهِ وَ إِنَّهُ اتَّهَمَهَا وَ حَبِلَتْ.

فَقَالَ: إِذَا هِيَ وَلَدَتْ أَمْسَكَ الْوَلَدَ وَ لا يَبِيعُهُ وَ يَجْعَلُ لَهُ نَصِيباً مِنْ دَارِهِ وَ مَالِهِ وَ لَيْسَتْ هَذِهِ مِثْلَ تِلْكَ.

بخش شصتم

[حکم میراث فرزند کنیز متهم به زنا]

۱ ـ حریز گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی که کنیزی داشت که با او نزدیکی می‌نمود و او را برای انجام کارهایی به بیرون از خانه می‌فرستاد. روزی آن کنیز باردار شد و صاحب کنیز او را به زنا متهم نمود و به او خبر رسید که کنیز به فساد می‌پرداخته است.

امام صادق عليه السلام فرمود: آن گاه که کنیز زایمان نمود، صاحب کنیز فرزند را نگه دارد و نفروشد و سهمی از خانه و اموالش را برای او قرار دهد.

به حضرت عرض کردند: مردی کنیزی دارد، اما برای انجام کارها او را بیرون نمی‌فرستد و این مرد کنیزش را به زنا متهم کرده و کنیز نیز باردار است.

فرمود: آن‌گاه که کنیز زایمان نمود، صاحب کنیز فرزند را نگه دارد و نفروشد و سهمی از خانه و اموالش را برای او قرار دهد و این کنیز، مانند آن کنیز (مذکور در مسأله پیشین) نیست.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِنَّ رَجُلاً مِنَ الْأَنْصَارِ أَتَى أَبِي فَقَالَ لَهُ: إِنِّي ابْتُلِيتُ بِأَمْرٍ عَظِيمٍ إِنَّ لِي جَارِيَةً كُنْتُ أَطَأُهَا فَوَطِئْتُهَا يَوْماً وَ خَرَجْتُ فِي حَاجَةٍ لِي بَعْدَ مَا اغْتَسَلْتُ مِنْهَا وَ نَسِيتُ نَفَقَةً لِي فَرَجَعْتُ إِلَى الْمَنْزِلِ لِآخُذَهَا فَوَجَدْتُ غُلامِي عَلَى بَطْنِهَا، فَعَدَدْتُ لَهَا مِنْ يَوْمِي ذَلِكَ تِسْعَةَ أَشْهُرٍ فَوَلَدَتْ جَارِيَةً.

قَالَ: فَقَالَ لَهُ أَبِي: لا يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَقْرَبَهَا وَ لا تَبِيعَهَا وَ لَكِنْ أَنْفِقْ عَلَيْهَا مِنْ مَالِكَ مَا دُمْتَ حَيّاً، ثُمَّ أَوْصِ عِنْدَ مَوْتِكَ أَنْ يُنْفَقَ عَلَيْهَا مِنْ مَالِكَ حَتَّى يَجْعَلَ اللهُ لَهَا مَخْرَجاً.

---

۲ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

مردی انصاری نزد پدرم آمد و عرض کرد: من دچار مسأله‌ای بزرگ شده‌ام. کنیزی داشتم که با او نزدیکی می‌کردم. روزی با او نقدینه‌ای داشتم همبستر شدم و پس از غسل، برای انجام کاری بیرون رفتم. اما فراموش کردم نقدینه‌ای که داشتم را بردارم. پس به خانه‌ام بازگشتم تا آن را بردارم، ناگاه دیدم برده‌ام بر روی شکم کنیز است. پس از همان روز نه ماه شمردم و در ماه نهم کنیز، دختری به دنیا آورد.

پدرم به او فرمود: تو حق نداری با آن کنیز نزدیکی کنی و حق فروش او را هم نداری. اما تا زمانی که زنده‌ای از اموالت به او نفقه بده. آنگاه در هنگام مرگت نیز وصیت کن که از اموالت به او نفقه بپردازند؛ تا وقتی که خداوند راه چاره‌ای برای او قرار دهد.

(٦١)

بَابُ الْحَمِيلِ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى جَمِيعاً عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الْحَمِيلِ.

فَقَالَ: وَ أَيُّ شَيْءٍ الْحَمِيلُ؟

قَالَ: قُلْتُ: الْمَرْأَةُ تُسْبَى مِنْ أَهْلِهَا مَعَهَا الْوَلَدُ الصَّغِيرُ فَتَقُولُ: هَذَا ابْنِي وَ الرَّجُلُ يُسْبَى فَيَلْقَى أَخَاهُ فَيَقُولُ: هُوَ أَخِي وَ لَيْسَ لَهُمْ بَيِّنَةٌ إِلَّا قَوْلُهُمْ.

قَالَ: فَقَالَ: فَمَا يَقُولُ فِيهِمُ النَّاسُ عِنْدَكُمْ؟

قُلْتُ: لا يُوَرِّثُونَهُمْ، لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَلَى وِلادَتِهِمْ بَيِّنَةٌ وَ إِنَّمَا هِيَ وِلادَةُ الشِّرْكِ.

بخش شصت و یکم

حکم میراث بردگان و صغیری که وارد شهر اسلامی می‌نمایند

۱ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: از امام صادق علیه السلام دربارهٔ میراث بردگان صغیری پرسیدم که به شهر اسلامی وارد می‌کنند.

فرمود: منظور از این بردگان چیست؟

عرض کردم: زنی را با فرزندش اسیر کرده و از خطه‌های دور می‌آورند، آن زن می‌گوید: این کودک، فرزند من است. مردی را از مناطق دور به غلامی آورده‌اند و با غلام دیگری برخورد می‌کند، می‌گوید: او برادر من است، در حالی که برای خویشاوندی خود جز این حجت شرعی ندارند.

فرمود: فقهای شهر شما در این باره چه می‌گویند؟

عرض کردم: آنان قانون ارث را درباره آن‌ها اجرا نمی‌کنند، چرا که برای خویشاوندی خود گواه شرعی ندارند و در مناطق شرک به دنیا آمده‌اند.

فَقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ! إِذَا جَاءَتْ بِابْنِهَا أَوْ ابْنَتِهَا وَ لَمْ تَزَلْ مُقِرَّةً بِهِ وَ إِذَا عَرَفَ أَخَاهُ وَ كَانَ ذَلِكَ فِي صِحَّةٍ مِنْهُمَا وَ لَمْ يَزَالا مُقِرَّيْنِ بِذَلِكَ وَرِثَ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ.

۲ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ سَعِيدٍ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلَيْنِ حَمِيلَيْنِ جِيءَ بِهِمَا مِنْ أَرْضِ الشِّرْكِ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَنْتَ أَخِي فَعُرِفَا بِذَلِكَ ثُمَّ أُعْتِقَا وَ مَكَثَا مُقِرَّيْنِ بِالْإِخَاءِ ثُمَّ إِنَّ أَحَدَهُمَا مَاتَ.

فَقَالَ: الْمِيرَاثُ لِلْأَخِ يُصَدَّقَانِ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الْحَمِيلِ.

فَقَالَ: وَ أَيُّ شَيْءٍ الْحَمِيلُ؟

فرمود: سبحان‌الله، در صورتی که مادری دختر و پسر خود را به همراه آورده و همواره به فرزندی آنان اعتراف کرده است؛ در صورتی که برده‌ای در حال سلامت فکری برادرش را می‌شناسد و هر دو به انتساب خود اعتراف دارند، باید از هم ارث ببرند.

۲ ـ سعید عرج گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: دو تن برده از مناطق شرک وارد کرده‌اند، این یک به دیگری می‌گوید: تو برادر منی و به عنوان برادری معروف می‌شوند؛ اگر بعد از مدتی هر دو آزاد شوند و باز هم به نسبت برادری معترف باشند سپس یکی از آن دو بمیرد (ارث او چه حکمی پیدا می‌کند؟)

فرمود: میراث او به برادرش می‌رسد، باید اقرار و اعتراف آنان را تصدیق کنند.

۳ ـ عبدالرحمان بن حجاج نظیر روایت یکم همین بخش را با سند دیگری از امام صادق عليه السلام نقل می‌کند.

فَقُلْتُ: الْمَرْأَةُ تُسْبَى مِنْ أَرْضِهَا وَ مَعَهَا الْوَلَدُ الصَّغِيرُ فَتَقُولُ هُوَ: ابْنِي وَ الرَّجُلُ يُسْبَى فَيَلْقَى أَخَاهُ فَيَقُولُ: هُوَ أَخِي وَ يَتَعَارَفَانِ وَ لَيْسَ لَهُمَا عَلَى ذَلِكَ بَيِّنَةٌ إِلَّا قَوْلُهُمَا.

فَقَالَ: مَا يَقُولُ مَنْ قِبَلَكُمْ؟

قُلْتُ: لا يُوَرِّثُونَهُمْ لِأَنَّهُمْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَلَى ذَلِكَ بَيِّنَةٌ إِنَّمَا كَانَتْ وِلادَةٌ فِي الشِّرْكِ.

قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ! إِذَا جَاءَتْ بِابْنِهَا أَوِ ابْنَتِهَا مَعَهَا وَ لَمْ تَزَلْ بِهِ مُقِرَّةً وَ إِذَا عَرَفَ أَخَاهُ وَ كَانَ ذَلِكَ فِي صِحَّةٍ مِنْ عَقْلِهِمَا وَ لا يَزَالانِ مُقِرَّيْنِ بِذَلِكَ وَرِثَ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ.

عرض كردم: زنی را همراه فرزند كوچكش از سرزمين شان به اسارت می‌آورند. پس زن می‌گويد: اين پسرم است. هم چنين مردی را به اسارت می‌آورند و او با برادرش بر خورد می‌كند و می‌گويد: اين برادرم است و هر دو يكديگر را می‌شناسند اما شاهدی جز سخن خود ندارند.

فرمود: اطرافيان شما چه می‌گويند؟

عرض كردم: آن‌ها، به آنان حق ارث از يک ديگر را نمی‌دهند زيرا آنان شاهدی ندارند. زيرا ولادت در بلاد شرک اتفاق افتاده است.

فرمود: سبحان الله! هنگامی كه با پسر يا دخترش آمده است و دائماً او را فرزند خود خواهنده است؛ و هنگامی كه برادرش را شناخته است. و اين، در حال صحت و سلامت عقلی هر دوی آن‌ها بوده است و هر دو هميشه اقرار به آن نموده‌اند، از هم ديگر ارث خواهند برد.

(٦٢)
بَابُ الْإِقْرَارِ بِوَارِثٍ آخَرَ

قَالَ الْفَضْلُ بْنُ شَاذَانَ: إِنْ مَاتَ رَجُلٌ وَ تَرَكَ ابْنَتَيْنِ وَ ابْنَيْنِ فَأَقَرَّ أَحَدُهُمْ بِأَخٍ آخَرَ فَإِنَّهُ إِنَّمَا أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ وَ عَلَى غَيْرِهِ وَ إِنَّمَا يَجُوزُ إِقْرَارُهُ عَلَى نَفْسِهِ وَ لا يَجُوزُ إِقْرَارُهُ عَلَى غَيْرِهِ وَ لا عَلَى إِخْوَتِهِ وَ أَخَوَاتِهِ فَيَلْزَمُهُ فِي حِصَّتِهِ لِلْأَخِ الَّذِي أَقَرَّ بِهِ نِصْفُ سُدُسِ جَمِيعِ الْمَالِ.

وَ إِنْ تَرَكَ ثَلاثَ بَنَاتٍ فَأَقَرَّتْ إِحْدَاهُنَّ بِأُخْتٍ رَدَّتْ عَلَى الَّتِي أَقَرَّتْ لَهَا رُبُعَ مَا فِي يَدَيْهَا.

وَ إِنْ تَرَكَ أَرْبَعَ بَنَاتٍ وَ أَقَرَّتْ وَاحِدَةٌ مِنْهُنَّ بِأَخٍ رَدَّتْ عَلَى الَّذِي أَقَرَّتْ لَهُ ثُلُثَ مَا فِي يَدَيْهَا وَ هُوَ نِصْفُ سُدُسِ الْمَالِ.

وَ إِنْ تَرَكَ ابْنَيْنِ فَادَّعَى أَحَدُهُمَا أَخاً وَ أَنْكَرَ الْآخَرُ، فَإِنَّهُ يَرُدُّ هَذَا الْمُقِرُّ عَلَى الَّذِي ادَّعَاهُ ثُلُثَ مَا فِي يَدَيْهِ.

بخش شصت و دوم
اقرار به وجود وارثی دیگر

فضل بن شاذان گوید: اگر مردی بمیرد و دو پسر و دو دختر بر جای نهد و یکی از فرزندان اقرار کند که برادر دیگری نیز وجود دارد، پس همانا علیه خود و دیگر ورثه‌ها اقرار کرده وفقط اقرارش علیه خودش جایز است، اما علیه دیگران، برادران وخواهرانش جایز نیست. از این‌رو باید از سهم خودش به آن برادر بپردازد که نیم یک ششم کل میراث است.

و اگر سه دختر بر جای نهد و یکی از آنان به خواهر دیگری اقرار نمود؛ یک چهارم سهم خود را باید به او بپردازد.

و اگر چهار دختر بر جای نهد و یکی از آنان به وجود خواهری دیگر اقرار نمود، یک سوم سهم خود را باید به او بدهد که نیم یک ششم کل اموال است.

و اگر دو پسر بر جای نهد و یکی از آنان به برادری دیگر اقرار کرد و برادر دوم منکر شد، برادری که اقرار کرده یک سوم سهم خود را باید به برادر سوم بپردازد.

وَإِنْ مَاتَ أَحَدُهُمَا لَمْ يُوَرَّثَا، لِأَنَّ الدَّعْوَى إِنَّمَا كَانَ عَلَى أَبِيهِ وَ لَمْ يَثْبُتْ نَسَبُ الْمُدَّعِي بِدَعْوَى هَذَا عَلَى أَبِيهِ.

(۶۳)
بَابُ إِقْرَارِ بَعْضِ الْوَرَثَةِ بِدَيْنٍ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ يَحْيَى عَنِ الشَّعِيرِيِّ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عُتَيْبَةَ قَالَ:

كُنَّا عَلَى بَابِ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام وَ نَحْنُ جَمَاعَةٌ نَنْتَظِرُهُ أَنْ يَخْرُجَ إِذْ جَاءَتِ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ: أَيُّكُمْ أَبُو جَعْفَرٍ؟

فَقَالَ لَهَا الْقَوْمُ: مَا تُرِيدِينَ مِنْهُ؟

قَالَتْ: أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنْ مَسْأَلَةٍ.

فَقَالُوا لَهَا: هَذَا فَقِيهُ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَسَلِيهِ.

و اگر یکی از دو برادر (اولی یا دومی) بمیرد دو برادر دیگر از او ارث نمی‌برند؛ زیرا دعوی بر سر پدر برادر سوم بوده است و نسبت مدعی با ادعای برادری که در خصوص پدرش ادعا کرده، ثابت نمی‌شود.

بخش شصت و سوم
اقرار برخی از وارثان به بدهی میّت

۱ ـ حکم بن عتیبه گوید: گروهی کنار در خانه امام باقر علیه السلام منتظر بودیم که ایشان از منزل بیرون بیایند. ناگاه زنی آمد و گفت: کدام یک از شما امام باقر علیه السلام است؟

مردم به او گفتند: از ایشان چه می‌خواهی؟

گفت: می‌خواهم سؤالی از آن حضرت بپرسم.

به او گفتند: این (حکم بن عتیبه) فقیه اهل عراق است؛ سؤالت را از او بپرس.

فَقَالَتْ: إِنَّ زَوْجِي مَاتَ وَ تَرَكَ أَلْفَ دِرْهَمٍ وَ كَانَ لِي عَلَيْهِ مِنْ صَدَاقِي خَمْسُمِائَةِ دِرْهَمٍ فَأَخَذْتُ صَدَاقِي وَ أَخَذْتُ مِيرَاثِي ثُمَّ جَاءَ رَجُلٌ فَادَّعَى عَلَيْهِ أَلْفَ دِرْهَمٍ فَشَهِدْتُ لَهُ.

فَقَالَ الْحَكَمُ: فَبَيْنَا أَنَا أَحْسُبُ مَا يُصِيبُهَا إِذْ خَرَجَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه‌السلام فَقَالَ: مَا هَذَا الَّذِي أَرَاكَ تُحَرِّكُ بِهِ أَصَابِعَكَ؟ يَا حَكَمُ!

فَأَخْبَرْتُهُ بِمَقَالَةِ الْمَرْأَةِ وَ مَا سَأَلَتْ عَنْهُ.

فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه‌السلام: أَقَرَّتْ بِثُلُثِ مَا فِي يَدَيْهَا وَ لا مِيرَاثَ لَهَا.

قَالَ الْحَكَمُ: فَوَ اللهِ مَا رَأَيْتُ أَحَداً أَفْهَمَ مِنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام.

قَالَ الْفَضْلُ بْنُ شَاذَانَ: وَ تَفْسِيرُ ذَلِكَ أَنَّ الَّذِي عَلَى الزَّوْجِ صَارَ أَلْفاً وَ خَمْسَمِائَةِ دِرْهَمٍ لِلرَّجُلِ أَلْفٌ وَ لَهَا خَمْسُمِائَةِ دِرْهَمٍ هُوَ ثُلُثُ الدَّيْنِ وَ إِنَّمَا جَازَ إِقْرَارُهَا فِي حِصَّتِهَا فَلَهَا مِمَّا تَرَكَ الْمَيِّتُ الثُّلُثُ وَ لِلرَّجُلِ الثُّلُثَانِ فَصَارَ لَهَا مِمَّا فِي يَدَيْهَا الثُّلُثُ وَ يُرَدُّ الثُّلُثَانِ عَلَى الرَّجُلِ وَ الدَّيْنُ اسْتَغْرَقَ الْمَالَ كُلَّهُ فَلَمْ يَبْقَ شَيْءٌ يَكُونُ لَهَا مِنْ ذَلِكَ الْمِيرَاثِ وَ لا يَجُوزُ إِقْرَارُهَا عَلَى غَيْرِهَا.

زن گفت: شوهرم از دنیا رفت و هزار درهم از او به جا ماند، مهریه‌اش پانصد درهم بود، من مهریه را از آن برداشتم، آنگاه میراث خود را دریافت کردم، در این هنگام مردی آمد و ادّعا کرد که هزار درهم از او طلب داشته است. من به نفع او شهادت دادم.

حکم گوید: آن گاه که من در حال محاسبه مسأله آن زن بودم، ناگاه امام باقر عليه‌السلام از منزل بیرون آمد وفرمود: ای حکم! چرا انگشتانت را حرکت می‌دهی؟!

من مسأله آن زن را به حضرت عرضه داشتم.

حضرت فرمود: آن زن به یک سوم آن چه که در دستش دارد (به نفع مرد طلبکار) اقرار نموده است و میراثی ندارد.

حکم گوید: پس به خدا سوگند! هیچ کس را با هوش‌تر از امام باقر عليه‌السلام ندیده‌ام.

فضل بن شاذان گوید: تفسیر مسأله چنین است که بدهی که بر عهدهٔ شوهر است، هزار و پانصد درهم بوده است؛ هزار درهم برای مرد طلبکار و پانصد درهم برای زن که یک سوم ترکه میت برای اوست و دو سوم ترکه برای طلبکار. پس یک سوم مبلغی که در دست زن است، در اختیارش می‌مانده و دو سوم آن به طلبکار برگردانده می‌شود. از طرفی بدهی همه میراث را در برگرفته و چیزی باقی نمانده که زن، حقی از آن میراث داشته باشد و اقرار زن، بر دیگر ورثه‌ها جایز نیست.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ وَ حُسَيْنِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ مَاتَ وَ أَقَرَّ بَعْضُ وَرَثَتِهِ لِرَجُلٍ بِدَيْنٍ قَالَ:

يَلْزَمُهُ ذَلِكَ فِي حِصَّتِهِ.

(٦٤)

بَابٌ

١ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مَرْوَكِ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام قَالَ:

دَخَلْتُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمْتُ وَ قُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ! مَا تَقُولُ فِي رَجُلٍ مَاتَ وَ لَيْسَ لَهُ وَارِثٌ إِلَّا أَخٌ لَهُ مِنَ الرَّضَاعَةِ يَرِثُهُ.

قَالَ: نَعَمْ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلی الله علیه و آله قَالَ:

---

۲ ـ اسحاق بن عمار گوید: امام صادق علیه السلام در باره کسی که بمیرد و یکی از وارثان او اعتراف کند که میّت مبلغی به فلانی بدهکار است. فرمود:

این وارث به اعتراف خود عمل می‌کند و بدهی او را از سهم خود می‌پردازد.

بخش شصت و چهارم

[حکم وارث رضاعی]

۱ ـ مروک بن عبید گوید: خدمت امام رضا علیه السلام شرف‌یاب شدم و سلام کردم و عرض نمودم: فدایت شوم! در باره کسی که از دنیا می‌رود و فقط یک برادر رضاعی دارد چه می‌فرمایید؟ آیا از او ارث می‌برد؟

فرمود: آری؛ پدرم از پدر بزرگم به من خبر داد که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ شَرِبَ مِنْ لَبَنِنَا أَوْ أَرْضَعَ لَنَا وَلَداً فَنَحْنُ آبَاؤُهُ.

(٦٥)
بَابُ مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ لَهُ وَارِثٌ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

مَنْ مَاتَ وَ تَرَكَ دَيْناً فَعَلَيْنَا دَيْنُهُ وَ إِلَيْنَا عِيَالُهُ وَ مَنْ مَاتَ وَ تَرَكَ مَالاً فَلِوَرَثَتِهِ وَ مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ لَهُ مَوَالٍ فَمَالُهُ مِنَ الْأَنْفَالِ.

٢ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ لَهُ وَارِثٌ مِنْ قَرَابَتِهِ وَ لا مَوْلَى عَتَاقِهِ قَدْ ضَمِنَ جَرِيرَتَهُ فَمَالُهُ مِنَ الْأَنْفَالِ.

هر کس از شیر ما بنوشد، یا به فرزندی از ما شیر دهد، پس ما پدران او هستیم [1].

بخش شصت و پنجم
حکم میراث بی‌وارثان

١ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هر کس از دنیا برود و بدهی داشته باشد، بدهی او و سرپرستی خانواده او به عهده ماست و هر کس بمیرد و مالی بر جای نهد، از آنِ ورثه او خواهد بود و هر کس بمیرد و وارثی نداشته باشد، اموالش جزو انفال محسوب می‌شود.

٢ ـ محمد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

هر کس بمیرد و خویشاوندی نداشته باشد که وارث او باشد و آزاد کننده‌ای هم نداشته باشد که جرائم و خطاهای او را ضامن شده باشد، میراث او در حکم انفال است.

١ ـ ١ ـ در مرآة العقول آمده است: به می‌رسد این حکم بدان جهت است که مال او را خلفای جور تصاحب نکنند.

٣ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ عليه السلام قَالَ:

الْإِمَامُ وَارِثُ مَنْ لا وَارِثَ لَهُ.

٤ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ مُحَمَّدٍ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي قَوْلِ اللهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: ﴿يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ﴾.

قَالَ: مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ لَهُ مَوْلًى فَمَالُهُ مِنَ الْأَنْفَالِ.

(٦٦)

بَابٌ

١ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ دَاوُدَ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

---

۳ ـ یکی از اصحاب ما گوید: امام کاظم عليه السلام فرمود:

امام عليه السلام وارث میت بی وارث است.

۴ ـ محمد بن مسلم گوید: امام صادق عليه السلام درباره خداوند متعال که می‌فرماید: «از تو درباره انفال می‌پرسند» فرمود:

هر کس بمیرد شود و وارثی نداشته باشد، میراث او در ردیف انفال خواهد بود.

بخش شصت و ششم

[حکم وارث همشهری]

۱ ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

مَاتَ رَجُلٌ عَلَى عَهْدِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام لَمْ يَكُنْ لَهُ وَارِثٌ، فَدَفَعَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام مِيرَاثَهُ إِلَى هَمْشَهْرِيجِهِ.

٢ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ خَلَّادٍ السِّنْدِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام يَقُولُ فِي الرَّجُلِ يَمُوتُ وَ يَتْرُكُ مَالاً وَ لَيْسَ لَهُ أَحَدٌ: أَعْطِ الْمِيرَاثَ هَمْشَارِيجَهُ.

(٦٧)

بَابُ أَنَّ الْوَلاءَ لِمَنْ أَعْتَقَ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وآله:

الْوَلاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ.

در زمان امیر مؤمنان علی عليه السلام مردی بی وارث از دنیا رفت. پس آن حضرت میراث او را به همشهری او داد.

۲ ـ خلّاد سندی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

حضرت علی عليه السلام در باره کسی که می‌میرد و مالی بر جای می‌نهد و هیچ وارثی ندارد می‌فرمود:

میراثش را به همشهری او بده.

بخش شصت و هفتم

حق ولایت و وابستگی برده از آنِ آزاد کننده اوست

۱ ـ حلبی و محمد بن مسلم گویند: امام صادق عليه السلام فرمود: پیامبر صلى الله عليه وآله فرمود:

حق ولایت و وابستگی برده از آنِ آزاد کننده اوست.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي حَدِيثِ بَرِيرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وآله قَالَ لِعَائِشَةَ: أَعْتِقِي، فَإِنَّ الْوَلاءَ لِمَنْ أَعْتَقَ.

۳ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عِيصِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قَالَتْ عَائِشَةُ لِرَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وآله: إِنَّ أَهْلَ بَرِيرَةَ اشْتَرَطُوا وَلاءَهَا.

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله: الْوَلاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ.

٤ ـ صَفْوَانُ عَنِ الْعِيصِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ اشْتَرَى عَبْداً لَهُ أَوْلادٌ مِنِ امْرَأَةٍ حُرَّةٍ فَأَعْتَقَهُ.

قَالَ: وَلاءُ وُلْدِهِ لِمَنْ أَعْتَقَهُ.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي الصَّبَّاحِ الْكِنَانِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي امْرَأَةٍ أَعْتَقَتْ رَجُلاً لِمَنْ وَلاؤُهُ وَ لِمَنْ مِيرَاثُهُ؟

---

۲ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: پیامبر صلى الله عليه وآله به عایشه فرمود:

کنیزت را آزاد کن که وابستگی ارث بردگان از آنِ آزاد کنندگان اوست.

۳ ـ عیص بن قاسم گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

عایشه به رسول خدا صلى الله عليه وآله گفت که فروشندگان بریره با من شرط کرده‌اند که وابستگی میراث او به آنان باز گردد.

رسول خدا صلى الله عليه وآله به او فرمود: وابستگی ارث بردگان ویژهٔ آزاد کنندگان اوست.

۴ ـ عیص بن قاسم گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی برده‌ای می‌خرد که از زنی آزاد، چند فرزند دارد. سپس او را آزاد می‌کند.

فرمود: ولایت فرزندان برده، برای آزاد کننده اوست.

۵ ـ ابو صباح کنانی گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: زنی که مردی را آزاد نمود؛ ولایت و میراث مرد برای چه کسی است؟

قَالَ: لِلَّذِي أَعْتَقَهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ لَهُ وَارِثٌ غَيْرُهَا.

٦ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

مَاتَ مَوْلًى لِحَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عليهما السلام فَدَفَعَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله مِيرَاثَهُ إِلَى ابْنَةِ حَمْزَةَ.

قَالَ الْحَسَنُ: فَهَذِهِ الرِّوَايَةُ تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لِلْمَوْلَى ابْنَةٌ، كَمَا تَرْوِي الْعَامَّةُ وَ أَنَّ الْمَرْأَةَ أَيْضاً تَرِثُ الْوَلَاءَ لَيْسَ كَمَا تَرْوِي الْعَامَّةُ.

(٦٨)

بَابُ وَلَاءِ السَّائِبَةِ

١ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ قَالَ:

فرمود: برای آزاد کننده است. مگر این که وارث دیگری ـ غیر از آزاد کننده ـ داشته باشد.

۶ ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

یکی از بردگان آزاد شده حمزة بن عبدالمطلب عليهما السلام از دنیا رفت. پس پیامبر خدا صلى الله عليه وآله میراث او را به دختر حمزه عليه السلام داد.

حسن (یکی از راویان) گوید: این روایت نشان می‌دهد که برده آزاد شده حمزه عليه السلام دختری نداشته است؛ چنان که اهل تسنن روایت کرده‌اند. هم چنین زن، از وابستگی ارث می‌برد و آن طور که اهل تسنن روایت کرده‌اند نیست.

بخش شصت و هشتم
حکم آزادی برده بدون وابستگی

۱ ـ عمر بن یزید گوید:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ أَرَادَ أَنْ يُعْتِقَ مَمْلُوكاً لَهُ وَ قَدْ كَانَ مَوْلَاهُ يَأْخُذُ مِنْهُ ضَرِيبَةً فَرَضَهَا عَلَيْهِ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَ رَضِيَ بِذَلِكَ مِنْهُ الْمَوْلَى وَ رَضِيَ الْمَمْلُوكُ بِذَلِكَ فَأَصَابَ الْمَمْلُوكُ فِي تِجَارَتِهِ مَالاً سِوَى مَا كَانَ يُعْطِي مَوْلَاهُ مِنَ الضَّرِيبَةِ.

قَالَ: فَقَالَ: إِذَا أَدَّى إِلَى سَيِّدِهِ مَا كَانَ فَرَضَ عَلَيْهِ فَمَا اكْتَسَبَهُ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ فَهُوَ لِلْمَمْلُوكِ.

قَالَ: ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام. أَ لَيْسَ قَدْ فَرَضَ اللهُ عَلَى الْعِبَادِ فَرَائِضَ فَإِذَا أَدَّوْهَا إِلَيْهِ لَمْ يَسْأَلْهُمْ عَمَّا سِوَاهَا؟!

فَقُلْتُ لَهُ: فَلِلْمَمْلُوكِ أَنْ يَتَصَدَّقَ مِمَّا اكْتَسَبَ وَ يُعْتِقَ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ الَّتِي كَانَ يُؤَدِّيهَا إِلَى سَيِّدِهِ؟

قَالَ: نَعَمْ وَ أَجْرُ ذَلِكَ لَهُ.

قُلْتُ: فَإِذَا أَعْتَقَ مَمْلُوكاً مِمَّا كَانَ اكْتَسَبَ سِوَى الْفَرِيضَةِ لِمَنْ يَكُونُ وَلَاءُ الْمُعْتَقِ؟

از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مولایی می‌خواهد برده خود را آزاد کند، پیش‌تر از برده خود تعهد گرفته بود که هر ساله مبلغ معینی بپردازد و مابقی درآمدش از آنِ خودش باشد، و هر دو به‌این تعهد رضایت داشتند، برده مزبور بر اثر پیشه و تجارت علاوه بر آن مبلغ اندوختهٔ فراوانی تحصیل کرده است؛ اینک که مولا می‌خواهد او را آزاد کند، اندوختهٔ غلام از آنِ کیست؟

فرمود: در صورتی که این برده مبلغ معهود را پرداخته باشد، مابقی درآمد به شخص او تعلق دارد.

سپس فرمود: آیا نه این است که خداوند وظایفی را بر بندگانش لازم نموده است و اگر بندگانش وظایف مقررهٔ او را ادا کنند مسئولیت دیگری ندارند؟

عرض کردم: بنا بر این، آیا این برده بعد از ادای مبلغ معهود از کسب و درآمد خود، می‌تواند برده آزاد کند؟

فرمود: آری، و پاداش آن برای خودش خواهد بود.

عرض کردم: اگر بعد از پرداخت مبلغ معهود برده‌ای بخرد و آزاد کند، وابستگی میراث آن برده از آنِ چه کسی خواهد بود؟

قَالَ: يَذْهَبُ فَيُوَالِي مَنْ أَحَبَّ فَإِذَا ضَمِنَ جَرِيرَتَهُ وَ عَقْلَهُ كَانَ مَوْلاهُ وَ وَرِثَهُ.

قُلْتُ: أَ لَيْسَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْوَلاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ؟

قَالَ: هَذَا سَائِبَةٌ لا يَكُونُ وَلاؤُهُ لِعَبْدٍ مِثْلِهِ.

قُلْتُ: فَإِنْ ضَمِنَ الْعَبْدُ الَّذِي أَعْتَقَهُ جَرِيرَتَهُ وَ حَدَثَهُ أَ يَلْزَمُهُ ذَلِكَ وَ يَكُونُ مَوْلاهُ وَ يَرِثُهُ؟

قَالَ: لا يَجُوزُ ذَلِكَ وَ لا يَرِثُ عَبْدٌ حُرّاً.

۲ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ أَبِي الْأَحْوَصِ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه‌السلام عَنِ السَّائِبَةِ.

فَقَالَ: انْظُرُوا فِي الْقُرْآنِ فَمَا كَانَ فِيهِ ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ فَتِلْكَ يَا عَمَّارُ! السَّائِبَةُ الَّتِي لا وَلاءَ لِأَحَدٍ عَلَيْهَا إِلَّا اللهَ فَمَا كَانَ وَلاؤُهُ لِلَّهِ فَهُوَ لِرَسُولِهِ وَ مَا كَانَ وَلاؤُهُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، فَإِنَّ وَلاءَهُ لِلْإِمَامِ وَ جِنَايَتَهُ عَلَى الْإِمَامِ وَ مِيرَاثَهُ لَهُ.

فرمود: این بردهٔ آزاد شده با هر که دوست دارد مذاکره می‌کند، و آن که مسئولیت خطاهای او را پذیرفت وابستهٔ او خواهد شد، و میراث او به وابسته‌اش خواهد رسید.

عرض کردم: مگر رسول خدا ﷺ نفرموده که وابستگی بردگان از آن آزادکنندگان است؟

فرمود: این بردهٔ آزاد شده وابستگی ندارد وابستگی او به برده‌ای مانند خودش تعلق نمی‌گیرد.

عرض کردم: اگر همین برده که آزادش کرده مسئولیت خطاهای او را بپذیرد، این مسئولیت بر عهدهٔ او قرار می‌گیرد و می‌تواند وابستهٔ میراث او باشد؟

فرمود: این تعهد اجرا نمی‌شود، برده نمی‌تواند از فرد آزاد ارث ببرد.

۲ ـ عمار بن ابی الاحوص گوید: از امام باقر علیه‌السلام پرسیدم: در چه صورت بردهٔ آزاد شده وابستگی نخواهد داشت؟

فرمود: به قرآن بنگرید، هر جا که می‌فرماید: «باید یک برده آزاد کنید» آزادی آن برده بدون وابستگی خواهد بود؛ زیرا برده‌ای که به فرمان خدا آزاد شود وابستگی آن برده از آنِ خداست، و هر کس وابستهٔ خدا باشد وابستهٔ رسول خدا ﷺ است و هر کس وابستهٔ رسول خدا ﷺ باشد وابستهٔ امام است؛ زیرا که مسئولیت خطای او بر امام است و میراث او نیز از آنِ امام خواهد بود.

۳ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

إِذَا وَالَى الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَلَهُ مِيرَاثُهُ وَ عَلَيْهِ مَعْقُلَتُهُ.

٤ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ شُعَيْبٍ الْعَقَرْقُوفِيِّ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْمَمْلُوكِ يُعْتَقُ سَائِبَةً.

قَالَ: يَتَوَلَّى مَنْ شَاءَ وَ عَلَى مَنْ يَتَوَلَّى جَرِيرَتُهُ وَ لَهُ مِيرَاثُهُ.

قُلْنَا لَهُ: فَإِنْ سَكَتَ حَتَّى يَمُوتَ وَ لَمْ يَتَوَالَ أَحَداً؟

قَالَ: يُجْعَلُ مَالُهُ فِي بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ.

٥ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

۳ـ هشام بن سالم گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

اگر مردی با مرد دیگری پیمان وابستگی امضا کند، میراث او از آنِ هم پیمانش خواهد بود و مسئولیت جنایات او بر عهدهٔ هم‌پیمانش قرار خواهد گرفت.

۴ـ ابو بصیر گوید: از امام صادق عليه‌السلام پرسیدند: اگر برده‌ای با نفی وابستگی آزاد شود، (تکلیف او چه خواهد بود؟)

فرمود: برده آزاد شده با هر که بخواهد پیمان وابستگی امضا کند، و هم‌پیمان او باید مسئولیت جنایات او را بر عهده بگیرد و حق دارد میراث او را تصاحب کند.

عرض کردیم: اگر برده آزاد شده با کسی پیمان نبندد و بمیرد چه تکلیفی دارد؟

فرمود: میراث او را در بیت المال مسلمانان واریز می‌کنند.

۵ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

مَنْ أَعْتَقَ رَجُلاً سَائِبَةً فَلَيْسَ عَلَيْهِ مِنْ جَرِيرَتِهِ شَيْءٌ وَ لَيْسَ لَهُ مِنْ مِيرَاثِهِ شَيْءٌ وَلْيُشْهِدْ عَلَى ذَلِكَ.

٦ـابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ جَرِيرٍ عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ قَالَ:

سُئِلَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ السَّائِبَةِ.

فَقَالَ: هُوَ الرَّجُلُ يُعْتِقُ غُلامَهُ ثُمَّ يَقُولُ لَهُ: اذْهَبْ حَيْثُ شِئْتَ لَيْسَ لِي مِنْ مِيرَاثِكَ شَيْءٌ وَ لا عَلَيَّ مِنْ جَرِيرَتِكَ شَيْءٌ وَ يُشْهِدُ عَلَى ذَلِكَ شَاهِدَيْنِ.

٧ـابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ الْعِجْلِيِّ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ كَانَ عَلَيْهِ عِتْقُ رَقَبَةٍ فَمَاتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُعْتِقَ رَقَبَةً فَانْطَلَقَ ابْنُهُ فَابْتَاعَ رَجُلاً مِنْ كَسْبِهِ فَأَعْتَقَهُ عَنْ أَبِيهِ وَ إِنَّ الْمُعْتَقَ أَصَابَ بَعْدَ ذَلِكَ مَالاً ثُمَّ مَاتَ وَ تَرَكَهُ لِمَنْ يَكُونُ مِيرَاثُهُ؟

هر کس بردهٔ خود را با نفی وابستگی آزاد کند، مسئولیت جنایات آن برده بر عهدهٔ او نخواهد بود و حقی به میراث او نخواهد داشت؛ مولای آزاد کننده باید بر این نوع آزادی گواه بگیرد.

۶ـابو ربیع گوید: از امام صادق علیه السلام دربارهٔ آزادی برده با نفی وابستگی پرسیدند.

فرمود: اگر انسان برده خود را آزاد کند و به او بگوید: «به هر جا که می‌خواهی برو، من میراث تو را نمی‌خواهم و مسئولیت جرائم تو را نمی‌پذیرم»، باید بر این قرارداد دو گواه عادل را حاضر کند.

۷ـ برید بن معاویه گوید: از امام باقر علیه السلام پرسیدم: مردی می‌خواسته برده‌ای آزاد کند؛ ولی پیش از آزاد کردن او از دنیا می‌رود. یکی از فرزندانش از عایدی خود برده‌ای می‌خرد و از جانب پدرش آزاد می‌کند، اگر بعدها این بردهٔ آزاد شده صاحب مال و منال فراوانی گردد سپس از دنیا برود، میراثش از آن کیست؟

قَالَ: فَقَالَ: إِنْ كَانَتِ الرَّقَبَةُ الَّتِي عَلَى أَبِيهِ فِي ظِهَارٍ أَوْ شُكْرٍ أَوْ وَاجِبَةً عَلَيْهِ، فَإِنَّ الْمُعْتَقَ سَائِبَةٌ لا سَبِيلَ لِأَحَدٍ عَلَيْهِ وَ إِنْ كَانَ تَوَالَى قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ إِلَى أَحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَضَمِنَ جِنَايَتَهُ وَ حَدَثَهُ كَانَ مَوْلاهُ وَ وَارِثَهُ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ قَرِيبٌ يَرِثُهُ.

قَالَ: وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ تَوَالَى إِلَى أَحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى مَاتَ، فَإِنَّ مِيرَاثَهُ لِإِمَامِ الْمُسْلِمِينَ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ قَرِيبٌ يَرِثُهُ.

قَالَ: وَ إِنْ كَانَتِ الرَّقَبَةُ عَلَى أَبِيهِ تَطَوُّعاً وَ قَدْ كَانَ أَبُوهُ أَمَرَهُ أَنْ يُعْتِقَ عَنْهُ نَسَمَةً، فَإِنَّ وَلاءَ الْمُعْتَقِ هُوَ مِيرَاثٌ لِجَمِيعِ وُلْدِ الْمَيِّتِ مِنَ الرِّجَالِ.

قَالَ: وَ يَكُونُ الَّذِي اشْتَرَاهُ وَ أَعْتَقَهُ بِأَمْرِ أَبِيهِ كَوَاحِدٍ مِنَ الْوَرَثَةِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمُعْتَقِ قَرَابَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَحْرَارٌ يَرِثُونَهُ.

قَالَ: وَ إِنْ كَانَ ابْنُهُ الَّذِي اشْتَرَى الرَّقَبَةَ فَأَعْتَقَهَا عَنْ أَبِيهِ مِنْ مَالِهِ بَعْدَ مَوْتِ أَبِيهِ تَطَوُّعاً مِنْهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ أَبُوهُ أَمَرَهُ بِذَلِكَ، فَإِنَّ وَلاءَهُ وَ مِيرَاثَهُ لِلَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مَالِهِ فَأَعْتَقَ عَنْ أَبِيهِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمُعْتَقِ وَارِثٌ مِنْ قَرَابَتِهِ

فرمود: اگر آزادی برده بر عهدهٔ پدرش در کفارهٔ ظهار و یا نذر شکرانه، یا واجب قطعی بوده، بردهٔ آزاد شده به هیچ کس وابستگی ندارد. پس اگر پیش از مرگ خود با کسی پیمان وابستگی بسته و خویشاوندی نداشته باشد که میراث او را تصاحب کند میراث او به هم پیمانش می‌رسد.

فرمود: واگر با کسی پیمان وابستگی نبسته و خویشاوندی هم نداشته باشد که وارث او باشد، میراث او به امام مسلمانان می‌رسد.

فرمود: واگر آزادی برده بر عهدهٔ پدرش واجب نبوده، بلکه پدر به خاطر جلب رضای خداوند می‌خواسته برده‌ای در راه خدا آزاد کند، از این رو فرزند خود را مأمور کرده که از جانب او یک برده آزاد کند، وابستگی این برده به صورت میراث میان همهٔ پسران او تقسیم می‌شود.

فرمود: و اگر بردهٔ آزاد شده خویشاوند وارثی نداشته باشد، این فرزند در ردیف دیگربرادرانش قرار می‌گیرد و مانند یک تن آنان ارث می‌برد.

فرمود: و اگر این فرزندی که برده را از مال خود خریده و به نیابت پدرش آزاد کرده است به دلخواه خود و برای ثواب و احترام پدر چنین کرده باشد، نه آن که پدر به او دستوری داده باشد، وابستگی این برده از آنِ همین فرزند خواهد بود و اگر این بردهٔ آزاد شده خویشاوند وارثی نداشته باشد، میراث او نیز به همین فرزند خواهد رسید.

۸ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ مَمْلُوكٍ أُعْتِقَ سَائِبَةً.

قَالَ: يَتَوَلَّى مَنْ شَاءَ وَ عَلَى مَنْ تَوَلَّاهُ جَرِيرَتُهُ وَ لَهُ مِيرَاثُهُ.

قُلْتُ: فَإِنْ سَكَتَ حَتَّى يَمُوتَ؟

قَالَ: يُجْعَلُ مَالُهُ فِي بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ.

۹ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ غَيْرُهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِيمَنْ نَكَّلَ بِمَمْلُوكِهِ أَنَّهُ حُرٌّ لا سَبِيلَ لَهُ عَلَيْهِ سَائِبَةٌ يَذْهَبُ فَيَتَوَلَّى إِلَى مَنْ أَحَبَّ فَإِذَا ضَمِنَ جَرِيرَتَهُ فَهُوَ يَرِثُهُ.

۸ـ سلیمان بن خالد گوید: از امام صادق عليه السلام درباره برده‌ای که بدون ولایت و وابستگی آزاد شده است پرسیدم.

فرمود: با هر کس که بخواهد می‌تواند قرارداد وابستگی امضا کند وجرائمش بر عهده کسی که با او پیمان وابستگی بسته است وارث او نیز برای هم‌پیمانش خواهد بود.

گفتم: اگر برده کسی را انتخاب نکند تا این که از دنیا برود چه؟

فرمود: اموالش به بیت المال مسلمانان واریز می‌شود.

۹ـ ابو بصیر گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: مردی در زمان امیر مؤمنان علی عليه السلام از آزادی با نفی وابستگی ممنوع کرد، بردهٔ خود را امیر مؤمنان علی عليه السلام درباره‌اش داوری کرد که این برده از قید بردگی آزاد است با هر که بخواهد پیمان وابستگی امضا کند، هم‌پیمانش هم جرائم او را به عهده می‌گیرد وهم وارث او می‌شود.

(٦٩)
بَابٌ آخَرُ مِنْهُ

١ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُصَدِّقِ بْنِ صَدَقَةَ عَنْ عَمَّارٍ السَّابَاطِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي مُكَاتَبَةٍ بَيْنَ شَرِيكَيْنِ فَيُعْتِقُ أَحَدُهُمَا نَصِيبَهُ كَيْفَ يَصْنَعُ الْخَادِمُ؟

قَالَ: تَخْدُمُ الْبَاقِيَ يَوْماً وَ تَخْدُمُ نَفْسَهَا يَوْماً.

قُلْتُ: فَإِنْ مَاتَتْ وَ تَرَكَتْ مَالاً؟

قَالَ: الْمَالُ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ بَيْنَ الَّذِي أَعْتَقَ وَ بَيْنَ الَّذِي أَمْسَكَ.

٢ ـ عَنْهُ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَى الْخَشَّابِ عَنْ غِيَاثِ بْنِ كَلُّوبٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام:

بخش شصت و نهم
[دو روایت دیگر دربارهٔ میراث بردگان]

۱ ـ عمار ساباطی گوید: امام صادق علیه السلام در مورد دو شریک که با برده خود قرار داد مکاتبه بسته‌اند و یکی از آن‌ها سهم خود را آزاد می‌کند؛ برده چه باید بکند؟

فرمود: یک روز به آن شریکی که سهم خود را آزاد نکرده است خدمت می‌کند و یک روز به خودش خدمت می‌کند.

عرض کردم: اگر برده بمیرد و اموالی بر جای گذارد چه؟

فرمود: اموال بین شریکی که آزاد کرده وشریکی کـه آزاد نکـرده، بـه دو نـیم تـقسیم می‌گردد.

۲ ـ اسحاق بن عمار گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

أَنَّ مُكَاتَباً أَتَى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَقَالَ: إِنَّ سَيِّدِي كَاتَبَنِي وَ شَرَطَ عَلَيَّ نُجُوماً فِي كُلِّ سَنَةٍ فَجِئْتُهُ بِالْمَالِ كُلِّهِ ضَرْبَةً وَاحِدَةً وَ سَأَلْتُهُ أَنْ يَأْخُذَ كُلَّهُ ضَرْبَةً وَاحِدَةً وَ يُجِيزَ عِتْقِي فَأَبَى عَلَيَّ.

فَدَعَاهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام، فَقَالَ: صَدَقَ.

فَقَالَ لَهُ: مَا لَكَ لا تَأْخُذُ الْمَالَ وَ تُمْضِيَ عِتْقَهُ؟

فَقَالَ: مَا آخُذُ إِلَّا النُّجُومَ الَّتِي شَرَطْتُ وَ أَتَعَرَّضُ مِنْ ذَلِكَ لِمِيرَاثِهِ.

فَقَالَ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام: فَأَنْتَ أَحَقُّ بِشَرْطِكَ.

تَمَّ كِتَابُ الْمَوَارِيثِ وَ الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ يَتْلُوهُ كِتَابُ الْحُدُودِ.

برده‌ای به خدمت امیر مؤمنان علی عليه السلام آمد و عرض کرد: مولای من با من قرارداد نوشته که ظرف چند سال بهای خود را با اقساط معین بپردازم و آزاد شوم. من همهٔ اقساط را یک جا تهیه کردم و از او خواستم مبلغ را بپذیرد و مرا آزاد کند، ولی او نپذیرفت.

امیر مؤمنان علی عليه السلام مولای او را احضار کرد و از ماجرا پرسید.

مولا عرض کرد: این برده راست می‌گوید.

حضرت به او فرمود: چرا همهٔ اقساط را نمی‌گیری که آزادی او را قطعی وامضا کنی؟

عرض کرد: من از شرط خود خارج نشده‌ام، من فقط اقساط را در سر موعد دریافت می‌کنم (که اگر پیش از پرداخت اقساط بمیرد) وارث او باشم.

امیر مؤمنان علی عليه السلام به او فرمود: پس تو به شرطی که کرده‌ای شایسته‌تری.

کتاب میراث پایان یافت و سپاس ویژه از آنِ خداوند؛ پروردگار جهانیان است و اینک کتاب حدود آغاز می‌شود.

كِتَابُ الْحُدُودِ

كتاب

احكام حدود

(۱)
بَابُ التَّحْدِيدِ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيعٍ عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِيرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه‌السلام:

حَدٌّ يُقَامُ فِي الْأَرْضِ أَزْكَى فِيهَا مِنْ مَطَرِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَ أَيَّامَهَا.

۲ ـ أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ مُوسَى بْنِ سَعْدَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِي إِبْرَاهِيمَ عليه‌السلام فِي قَوْلِ اللهِ عزوجل: ﴿**يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا**﴾.

قَالَ: لَيْسَ يُحْيِيهَا بِالْقَطْرِ وَ لَكِنْ يَبْعَثُ اللهُ رِجَالاً فَيُحْيُونَ الْعَدْلَ فَتُحْيَا الْأَرْضُ لِإِحْيَاءِ الْعَدْلِ وَ لَإِقَامَةُ الْحَدِّ لِلهِ أَنْفَعُ فِي الْأَرْضِ مِنَ الْقَطْرِ أَرْبَعِينَ صَبَاحاً.

بخش یکم
اجرای حد

۱ ـ سدیر گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود:

برکات حدی که در روی زمین اقامه شود، از چهل شبانه روز باران رحمت بهتر و پاک‌تر است.

۲ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: امام کاظم عليه‌السلام در باره گفتار خدا که می‌فرماید: «زمین را پس از مرگش زنده می‌کند»، فرمود: زمین را با باران زنده نمی‌کند، بلکه مردانی را بر می‌انگیزاند که عدل را احیا می‌کنند. پس به خاطر احیای عدل، زمین احیا می‌شود و به یقین اقامه حد الهی در زمین از باران چهل صبحگاه مفیدتر است.

٣ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله:

إِقَامَةُ حَدٍّ خَيْرٌ مِنْ مَطَرِ أَرْبَعِينَ صَبَاحاً.

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ [الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ] رِبَاطٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وآله لِسَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ:

إِنَّ اللهَ جَعَلَ لِكُلِّ شَيْءٍ حَدّاً وَ جَعَلَ عَلَى كُلِّ مَنْ تَعَدَّى حَدّاً مِنْ حُدُودِ اللهِ عزوجل حَدّاً وَ جَعَلَ مَا دُونَ الْأَرْبَعَةِ الشُّهَدَاءِ مَسْتُوراً عَلَى الْمُسْلِمِينَ.

٥ ـ عَنْهُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

فِي نِصْفِ الْجَلْدَةِ وَ ثُلُثِ الْجَلْدَةِ يُؤْخَذُ بِنِصْفِ السَّوْطِ وَ ثُلُثَيِ السَّوْطِ.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

---

۳ ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: پیامبر خدا صلى الله عليه وآله فرمود:

اقامه حد، از باران چهل صبح‌گاه بهتر است.

۴ ـ حسن بن علی رباط گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: پیامبر خدا صلى الله عليه وآله به سعد بن عباده فرمود:

به راستی که خداوند برای هر چیزی، حدی قرار داد. و برای هر که از یکی از حدود الهی تجاوز کند حدی قرار داد و برای مسلمانان حدّی را که به کمتر از چهار شاهد نیاز دارد پوشیده و مستور قرار داد.

۵ ـ هشام بن سالم گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

در حدی که نصف یا یک سوم ضربه است، نصف تازیانه یا دو سوم آن را می‌گیرند (و با انتهای آن ضربه می‌زنند).

۶ ـ سماعه گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ حَدّاً وَ مَنْ تَعَدَّى ذَلِكَ الْحَدَّ كَانَ لَهُ حَدٌّ.

۷ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ عَنِ ابْنِ دُبَيْسٍ الْكُوفِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

يَا عَمْرَو بْنَ قَيْسٍ! أَ شَعَرْتَ أَنَّ اللهَ عزّوجلّ أَرْسَلَ رَسُولاً وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ كِتَاباً وَ أَنْزَلَ فِي الْكِتَابِ كُلَّ مَا يُحْتَاجُ إِلَيْهِ وَ جَعَلَ لَهُ دَلِيلاً يَدُلُّ عَلَيْهِ وَ جَعَلَ لِكُلِّ شَيْءٍ حَدّاً وَ لِمَنْ جَاوَزَ الْحَدَّ حَدّاً؟!

قَالَ: قُلْتُ: أَرْسَلَ رَسُولاً وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ كِتَاباً وَ أَنْزَلَ فِي الْكِتَابِ كُلَّ مَا يُحْتَاجُ إِلَيْهِ وَ جَعَلَ عَلَيْهِ دَلِيلاً وَ جَعَلَ لِكُلِّ شَيْءٍ حَدّاً؟

قَالَ: نَعَمْ.

قُلْتُ: وَ كَيْفَ جَعَلَ لِمَنْ جَاوَزَ الْحَدَّ حَدّاً؟

برای هر چیزی حدی است و هر کس از آن حد تجاوز کند، حد بر او لازم می‌شود.

۷ـ عمرو بن قیس گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

ای عمرو بن قیس! آیا می‌دانی که خداوند عزّوجلّ پیامبری فرستاد و کتابی بر او نازل نمود و در آن کتاب، هرچه را که مورد نیاز است نازل کرد و دلیلی که بر آن دلالت کند، برای آن قرار داد و برای هر چیزی، حد و مرزی قرار داد و برای هر کس که از آن مرز تجاوز کند، حدی قرار داد؟

عرض کردم: خداوند پیامبری فرستاد، کتابی بر او نازل نمود و موارد نیاز را در آن کتاب نازل نمود و برای آن دلیلی قرار داد و برای هر چیزی حد و مرزی قرار داد؟

فرمود: آری.

عرض کردم: چگونه برای کسی که از آن حد و مرز تجاوز کند، حدی قرار داد؟

قَالَ: قَالَ: إِنَّ اللهَ ﷻ حَدَّ فِي الْأَمْوَالِ أَنْ لا تُؤْخَذَ إِلَّا مِنْ حِلِّهَا فَمَنْ أَخَذَهَا مِنْ غَيْرِ حِلِّهَا قُطِعَتْ يَدُهُ حَدّاً لِمُجَاوَزَةِ الْحَدِّ وَ إِنَّ اللهَ ﷻ حَدَّ أَنْ لا يُنْكَحَ النِّكَاحُ إِلَّا مِنْ حِلِّهِ وَ مَنْ فَعَلَ غَيْرَ ذَلِكَ إِنْ كَانَ عَزَباً حُدَّ وَ إِنْ كَانَ مُحْصَناً رُجِمَ لِمُجَاوَزَتِهِ الْحَدَّ.

۸ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَوْنٍ رَفَعَهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ:

سَاعَةٌ مِنْ إِمَامٍ عَدْلٍ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً وَ حَدٌّ يُقَامُ لِلّهِ فِي الْأَرْضِ أَفْضَلُ مِنْ مَطَرِ أَرْبَعِينَ صَبَاحاً.

۹ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ أَخِي حَسَّانَ الْعِجْلِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ ؑ يَقُولُ:

فرمود: به راستی که خداوند درباره اموال این مرز را قرار داد که فقط از راه حلال به‌دست آید. پس هر کس آن را از راه غیر حلال به دست آورد، دستش قطع می‌شود؛ که حدی است به جهت تجاوز از آن مرز. و به راستی که خداوند این مرز را قرار داد که فقط از راه حلال نکاح صورت می‌گیرد و هر کس از غیر راه حلال نکاح کند، اگر همسر داشته باشد، حد می‌خورد و اگر همسر داشته باشد، سنگسار می‌شود، به جهت تجاوز از آن مرز.

۸ ـ حفص بن عون در روایت مرفوعه‌ای گوید: پیامبر خدا ﷺ فرمود:

یک ساعت از امام عادل، از هفتاد سال عبادت برتر است و حدی که در زمین به خاطر خداوند اقامه گردد، از باران چهل صبحگاه برتر است.

۹ ـ سلیمان، پسر برادر حسان عجلی گوید: از امام صادق ؑ شنیدم که می‌فرمود:

مَا خَلَقَ اللهُ حَلالاً وَ لا حَرَاماً إِلَّا وَ لَهُ حُدُودٌ كَحُدُودِ دَارِي هَذِهِ مَا كَانَ مِنَ الطَّرِيقِ فَهُوَ مِنَ الطَّرِيقِ وَ مَا كَانَ مِنَ الدَّارِ فَهُوَ مِنَ الدَّارِ حَتَّى أَرْشُ الْخَدْشِ فَمَا سِوَاهُ وَ الْجَلْدَةِ وَ نِصْفِ الْجَلْدَةِ.

۱۰ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

الرَّجْمُ حَدُّ اللهِ الْأَكْبَرُ وَ الْجَلْدُ حَدُّ اللهِ الْأَصْغَرُ.

۱۱ ـ عَلِيٌّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ الْمُنْذِرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ الْمَاصِرِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَمْ يَدَعْ شَيْئاً تَحْتَاجُ إِلَيْهِ الْأُمَّةُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا أَنْزَلَهُ فِي كِتَابِهِ وَ بَيَّنَهُ لِرَسُولِهِ صلى الله عليه وآله وَ جَعَلَ لِكُلِّ شَيْءٍ حَدّاً وَ جَعَلَ عَلَيْهِ دَلِيلاً يَدُلُّ عَلَيْهِ وَ جَعَلَ عَلَى مَنْ تَعَدَّى الْحَدَّ حَدّاً.

خداوند هیچ حلال و حرامی را نیافریده است مگر این که حد و مرزهایی دارند ـ مانند حدود و مرزهای این خانه‌ام؛ آن چه که در خیابان است، جزو خیابان و آن چه که در خانه است، جزو خانه می‌باشد ـ حتی دیه خراش و غیر آن و یک تازیانه و نصف تازیانه.

۱۰ ـ عاصم بن حمید گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

سنگسار، حد بزرگ الهی و تازیانه زدن، حد کوچک الهی است.

۱۱ ـ عمرو بن قیس ماصر گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

به راستی که خداوند تبارک و تعالی هر چیزی را که تا روز قیامت مردم به آن احتیاج دارند در کتاب خود نازل نموده و برای پیامبر خود بیان کرده است و برای هر چیزی حد و مرزی قرار داد و برای آن دلیلی قرار داد که بر آن دلالت کند و برای هر که از آن مرز تجاوز کند، حدی قرار داد.

۱۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ بْنِ أَيُّوبَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ فَرْقَدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

إِنَّ أَصْحَابَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالُوا لِسَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ: أَرَأَيْتَ لَوْ وَجَدْتَ عَلَى بَطْنِ امْرَأَتِكَ رَجُلاً مَا كُنْتَ صَانِعاً بِهِ؟

قَالَ: كُنْتُ أَضْرِبُهُ بِالسَّيْفِ.

قَالَ: فَخَرَجَ رَسُولُ اللهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ: مَا ذَا يَا سَعْدُ؟!

قَالَ سَعْدٌ: قَالُوا: لَوْ وَجَدْتَ عَلَى بَطْنِ امْرَأَتِكَ رَجُلاً مَا كُنْتَ تَصْنَعُ بِهِ؟ فَقُلْتُ: أَضْرِبُهُ بِالسَّيْفِ.

فَقَالَ: يَا سَعْدُ! وَ كَيْفَ بِالْأَرْبَعَةِ الشُّهُودِ؟

فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! بَعْدَ رَأْيِ عَيْنِي وَ عِلْمِ اللهِ أَنَّهُ قَدْ فَعَلَ ؟!

قَالَ: إِي وَ اللهِ! بَعْدَ رَأْيِ عَيْنِكَ وَ عِلْمِ اللهِ أَنَّهُ قَدْ فَعَلَ ، لِأَنَّ اللهَ عزّ و جلّ قَدْ جَعَلَ لِكُلِّ شَيْءٍ حَدّاً وَ جَعَلَ لِمَنْ تَعَدَّى ذَلِكَ الْحَدَّ حَدّاً.

---

۱۲ ـ داوود بن فرقد گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود:

اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله به سعد بن عباده گفتند: اگر ببینی که مردی با همسرت زنا می‌کند چه خواهی کرد؟

سعد گفت: او را با شمشیر به دو نیم می‌کنم.

در این اثنا رسول خدا صلی الله علیه و آله از خانه بیرون آمد و به سعد فرمود: ای سعد! این چه سخنی است؟

سعد گفت که اینان گفتند: اگر ببینی که مردی با همسرت زنا می‌کند چه خواهی کرد، و من گفتم: او را با شمشیر خود دو پاره خواهم کرد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: پس تکلیف چهار شاهد چه می‌شود؟

سعد عرض کرد: ای رسول خدا! بعد از آن که با چشم خود ببینم و خداوند، شاهد کردار او باشد (به چهار شاهد نیاز است!)

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: آری به خدا، با آن که با چشم خود ببینی و خداوند، گواه کردار او باشد، باید چهار شاهد پیدا کنی؛ چرا که خداوند عزّ و جلّ برای هر چیزی حدی قرار داده و برای هر متجاوز از آن حد، کیفری معین نموده است.

۱۳ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِنَّ فِي كِتَابِ عَلِيٍّ عليه السلام أَنَّهُ كَانَ يَضْرِبُ بِالسَّوْطِ وَ بِنِصْفِ السَّوْطِ وَ بِبَعْضِهِ فِي الْحُدُودِ وَ كَانَ إِذَا أُتِيَ بِغُلامٍ وَ جَارِيَةٍ لَمْ يُدْرِكَا لا يُبْطِلُ حَدّاً مِنْ حُدُودِ اللهِ عزّوجلّ.

قِيلَ لَهُ: وَ كَيْفَ كَانَ يَضْرِبُ؟

قَالَ: كَانَ يَأْخُذُ السَّوْطَ بِيَدِهِ مِنْ وَسَطِهِ أَوْ مِنْ ثُلُثِهِ ثُمَّ يَضْرِبُ بِهِ عَلَى قَدْرِ أَسْنَانِهِمْ وَ لا يُبْطِلُ حَدّاً مِنْ حُدُودِ اللهِ عزّوجلّ.

---

۱۳ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

در کتاب حضرت علی عليه السلام چنین آمده است: آن حضرت در اجرای حدود، با یک تازیانه و نصف آن و قسمتی از آن ضربه می‌زد و هر گاه پسر یا دختری را نزد ایشان می‌آوردند که بالغ نشده بودند، هیچ حدی از حدود الهی را باطل نمی‌کرد.

عرض شد: چگونه به آن‌ها تازیانه می‌زد؟

فرمود: با دست خود، تازیانه را از وسط یا دو سوم آن می‌گرفت، سپس با آن به اندازه سنّ و سالشان به آن‌ها ضربه می‌زد و هیچ حدی از حدود الهی را باطل نمی‌کرد.

(۲)

بَابُ الرَّجْمِ وَ الْجَلْدِ وَ مَنْ يَجِبُ عَلَيْهِ ذَلِكَ

۱ ـ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ غَيْرُهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

الرَّجْمُ حَدُّ اللهِ الْأَكْبَرُ وَ الْجَلْدُ حَدُّ اللهِ الْأَصْغَرُ، فَإِذَا زَنَى الرَّجُلُ الْمُحْصَنُ يُرْجَمُ وَ لَمْ يُجْلَدْ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

الْحُرُّ وَ الْحُرَّةُ إِذَا زَنَيَا جُلِدَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ فَأَمَّا الْمُحْصَنُ وَ الْمُحْصَنَةُ فَعَلَيْهِمَا الرَّجْمُ.

بخش دوم

سنگسار و تازیانه و محکومان به آن

۱ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

سنگسار، حد بزرگ الهی است و تازیانه زدن حد کوچک الهی. پس هرگاه مرد همسردار زنا کند، سنگسار می‌شود و تازیانه نمی‌خورد.

۲ ـ سماعه گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

هر گاه مرد و زن آزاد مرتکب زنا شوند، هر کدام صد ضربه تازیانه می‌خورند. اما مرد همسر دار و زن شوهر دار، باید سنگسار گردند.

۳ـ وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ يُونُسَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:
الرَّجْمُ فِي الْقُرْآنِ قَوْلُ اللهِ عزّوجلّ: «إِذَا زَنَى الشَّيْخُ وَ الشَّيْخَةُ فَارْجُمُوهُمَا الْبَتَّةَ فَإِنَّهُمَا قَضَيَا الشَّهْوَةَ».

٤ـ وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ يُونُسَ عَمَّنْ رَوَاهُ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:
الْمُحْصَنُ يُرْجَمُ وَ الَّذِي قَدْ أُمْلِكَ وَ لَمْ يَدْخُلْ بِهَا فَجَلْدُ مِائَةٍ وَ نَفْيُ سَنَةٍ.

٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
رَجَمَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله وَ لَمْ يَجْلِدْ وَ ذَكَرُوا أَنَّ عَلِيّاً عليه السلام رَجَمَ بِالْكُوفَةِ وَ جَلَدَ.
فَأَنْكَرَ ذَلِكَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام وَ قَالَ: مَا نَعْرِفُ هَذَا.
أَيْ لَمْ يَحُدَّ رَجُلاً حَدَّيْنِ رَجْمٌ وَ ضَرْبٌ فِي ذَنْبٍ وَاحِدٍ.

٦ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

۳ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
حکم سنگسار در قرآن این فرموده خداوند است: «هرگاه پیر مرد و پیر زن زنا نمودند پس آن‌ها را سنگسار کنید؛ زیرا آن‌ها (دوران جوانی و) شهوت رانی را پشت سر نهاده‌اند».

۴ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:
مرد همسر دار سنگسار می‌گردد و کسی که همسر دارد، اما هنوز با او همبستر نشده است، صد ضربه تازیانه می‌خورد و یک سال تبعید می‌گردد.

۵ـ ابو عباس گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
پیامبر خدا صلى الله عليه وآله حکم سنگسار را اجرا نمود، اما تازیانه نزد. هم چنین مردم معتقد بودند که حضرت علی عليه السلام در کوفه، هم سنگسار نمود و هم تازیانه زد.
پس امام صادق عليه السلام آن را انکار نمود وفرمود: ما چنین چیزی نمی‌شناسیم.
یونس گوید: یعنی حضرت علی عليه السلام بر یک نفر، دو حد جاری نکرد؛ سنگسار و تازیانه برای انجام یک گناه.

۶ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

الَّذِي لَمْ يُحْصَنْ يُجْلَدُ مِائَةَ جَلْدَةٍ وَ لا يُنْفَى وَ الَّذِي قَدْ أُمْلِكَ وَ لَمْ يَدْخُلْ بِهَا يُجْلَدُ مِائَةً وَ يُنْفَى.

۷ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي الشَّيْخِ وَ الشَّيْخَةِ أَنْ يُجْلَدَا مِائَةً وَ قَضَى لِلْمُحْصَنِ الرَّجْمَ وَ قَضَى فِي الْبِكْرِ وَ الْبِكْرَةِ إِذَا زَنَيَا جَلْدَ مِائَةٍ وَ نَفْيَ سَنَةٍ فِي غَيْرِ مِصْرِهِمَا وَ هُمَا اللَّذَانِ قَدْ أُمْلِكَا وَ لَمْ يَدْخُلا بِهَا.

(۳)

بَابُ مَا يُحْصِنُ وَ مَا لا يُحْصِنُ وَ مَا [لا] يُوجِبُ الرَّجْمَ عَلَى الْمُحْصَنِ

۱ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:

مردی که بی همسر است صد ضربه می‌خورد، اما تبعید نمی‌شود و مردی که همسر دارد اما با او نزدیکی نکرده است صد ضربه می‌خورد و تبعید می‌گردد.

۷ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

امیر مؤمنان علی عليه السلام درباره پیر مرد و پیر زنی که زنا کرده بودند چنین داوری فرمود که هر کدام را صد ضربه بزنند و در مورد مرد همسر دار حکم به سنگسار کردنش داد و در مورد مرد مجرد و زن باکره‌ای که هرگاه مرتکب زنا شده‌اند قضاوت فرمود که صد ضربه می‌خورند و یک سال در شهری دیگر تبعید می‌شوند. البته منظور از این دو مرد و زنی هستند که همسر و شوهر دارند، اما نزدیکی نکرده‌اند.

بخش سوم
حکم زنای همسردار و غیر همسردار

۱ ـ اسحاق بن عمار گوید:

سَأَلْتُ أَبَا إِبْرَاهِيمَ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ إِذَا هُوَ زَنَى وَ عِنْدَهُ السُّرِّيَّةُ وَ الْأَمَةُ يَطَؤُهَا تُحْصِنُهُ الْأَمَةُ وَ تَكُونُ عِنْدَهُ.

فَقَالَ: نَعَمْ إِنَّمَا ذَلِكَ لِأَنَّ عِنْدَهُ مَا يُغْنِيهِ عَنِ الزِّنَى.

قُلْتُ: فَإِنْ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَةٌ زَعَمَ أَنَّهُ لا يَطَؤُهَا؟

فَقَالَ: لا يُصَدَّقُ.

قُلْتُ: فَإِنْ كَانَتْ عِنْدَهُ امْرَأَةٌ مُتْعَةً أَ تُحْصِنُهُ؟

قَالَ: لا، إِنَّمَا هُوَ عَلَى الشَّيْءِ الدَّائِمِ عِنْدَهُ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامٍ وَ حَفْصِ بْنِ الْبَخْتَرِيِّ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يَتَزَوَّجُ الْمُتْعَةَ أَ تُحْصِنُهُ؟

قَالَ: لا، إِنَّمَا ذَاكَ عَلَى الشَّيْءِ الدَّائِمِ عِنْدَهُ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ رَبِيعٍ الْأَصَمِّ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِيرَةِ قَالَ:

از امام کاظم عليه السلام پرسیدم: هرگاه مردی کنیزی دارد و با او آمیزش می‌کند، مرتکب زنا گردد، آیا به این کنیزی که نزد اوست او مرد همسرداری است؟

فرمود: آری؛ همانا به این دلیل که چیزی دارد که او را از زنا کفایت می‌کند.

عرض کردم: اگر کنیزی داشته باشد، اما ادعا کند که با او آمیزش نمی‌کند چه؟

فرمود: سخن او تصدیق نمی‌شود.

عرض کردم: پس اگر همسر موقت داشته باشد، آیا او مرد همسرداری است؟

فرمود: نه؛ همسردار ومحصن بودن تنها با همسر دائم حاصل می‌گردد.

۲ ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که ازدواج موقت می‌کند؛ آیا با وجود همسر موقت او مرد همسرداری است؟

فرمود: نه؛ احصان وهمسردار بودن تنها با همسر دائم حاصل می‌گردد.

۳ ـ حارث بن مغیره گوید:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ لَهُ امْرَأَةٌ بِالْعِرَاقِ فَأَصَابَ فُجُوراً وَ هُوَ بِالْحِجَازِ.
فَقَالَ: يُضْرَبُ حَدَّ الزَّانِي مِائَةَ جَلْدَةٍ وَ لا يُرْجَمُ.
قُلْتُ: فَإِنْ كَانَ مَعَهَا فِي بَلْدَةٍ وَاحِدَةٍ وَ هُوَ مَحْبُوسٌ فِي سِجْنٍ لا يَقْدِرُ أَنْ يَخْرُجَ إِلَيْهَا وَ لا تَدْخُلَ هِيَ عَلَيْهِ أَ رَأَيْتَ إِنْ زَنَى فِي السِّجْنِ؟
قَالَ: هُوَ بِمَنْزِلَةِ الْغَائِبِ عَنْ أَهْلِهِ يُجْلَدُ مِائَةَ جَلْدَةٍ.
٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ حَرِيزٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الْمُحْصَنِ.
قَالَ: فَقَالَ: الَّذِي يَزْنِي وَ عِنْدَهُ مَا يُغْنِيهِ.
٥ ـ عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:
الْمُغِيبُ وَ الْمُغِيبَةُ لَيْسَ عَلَيْهِمَا رَجْمٌ إِلَّا أَنْ يَكُونَ الرَّجُلُ مَعَ الْمَرْأَةِ وَ الْمَرْأَةُ مَعَ الرَّجُلِ.

از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی همسری در عراق دارد، او در حجاز مرتکب زنا می‌گردد.
فرمود: حد زناکار که صد ضربه است، بر او جاری می‌شود و سنگسار نمی‌گردد.
گفتم: اگر همسرش با او در یک شهر باشد، اما مرد در زندان باشد و نه می‌تواند پیش همسرش برود و نه همسرش می‌تواند در زندان نزد او بیاید، اگر این مرد در زندان مرتکب زنا شد نظر شما چیست؟
فرمود: این مرد، حکم مرد غایب را دارد؛ صد ضربه تازیانه می‌خورد.
۴ ـ حریز گوید: از امام صادق عليه السلام درباره مرد همسردار پرسیدم.
فرمود: کسی است که زنا کند در حالی که زنی نزد اوست که نیاز جنسی او را رفع می‌کند.
۵ ـ محمد بن مسلم گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:
برای مرد و زن غایب، حکم سنگسار اجرا نمی‌گردد. مگر این که مرد با همسرش و زن با شوهرش در سفر باشند.

٦ ـ عَلِيٌّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:
قُلْتُ لِأَبِي إِبْرَاهِيمَ عليه السلام: الرَّجُلُ تَكُونُ لَهُ الْجَارِيَةُ أَ تُحْصِنُهُ؟
قَالَ: فَقَالَ: نَعَمْ إِنَّمَا هُوَ عَلَى وَجْهِ الِاسْتِغْنَاءِ.
قَالَ: قُلْتُ: وَ الْمَرْأَةُ الْمُتْعَةُ؟
قَالَ: فَقَالَ: لا إِنَّمَا ذَلِكَ عَلَى الشَّيْءِ الدَّائِمِ.
قَالَ: قُلْتُ: فَإِنْ زَعَمَ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ يَطَؤُهَا؟
قَالَ: فَقَالَ: لا يُصَدَّقُ وَ إِنَّمَا يُوجَبُ ذَلِكَ عَلَيْهِ لِأَنَّهُ يَمْلِكُهَا.
٧ ـ عَنْهُ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:
لا يَكُونُ مُحْصَناً حَتَّى تَكُونَ عِنْدَهُ امْرَأَةٌ يُغْلِقُ عَلَيْهَا بَابَهُ.
٨ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ بْنِ أَيُّوبَ عَنْ رِفَاعَةَ قَالَ:
سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ يَزْنِي قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِأَهْلِهِ أَ يُرْجَمُ؟

---

۶ ـ اسحاق بن عمار گوید: از امام کاظم عليه السلام پرسیدم: مردی کنیزی دارد، آیا کنیز، او را مُحصن ساخته است؟
فرمود: آری، زیرا مرد به حال کفایت است.
عرض کردم: و زن موقت؟
فرمود: نه؛ احصان و همسرداری تنها با همسر دائم حاصل می‌گردد.
عرض کردم: اگر مرد ادعا کند با همسر و کنیزش آمیزش نکرده است چه؟
فرمود: سخن او تصدیق نمی‌گردد؛ و همانا احصان بر او لازم می‌شود؛ زیرا ملکیت همسر و کنیزش را در اختیار داشته است.
۷ ـ ابو بصیر گوید: امام عليه السلام فرمود:
مرد محصن و همسردار محسوب نمی‌شود مگر این که همسری داشته باشد که درب خانه را به روی او قفل نماید.
۸ ـ رفاعه گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی پیش از نزدیکی با همسرش مرتکب زنا می‌شود؛ آیا سنگسار می‌گردد؟

قَالَ: لا.

۹ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ فِي الْعَبْدِ يَتَزَوَّجُ الْحُرَّةَ ثُمَّ يُعْتَقُ فَيُصِيبُ فَاحِشَةً.

قَالَ: فَقَالَ: لا رَجْمَ عَلَيْهِ حَتَّى يُوَاقِعَ الْحُرَّةَ بَعْدَ مَا يُعْتَقُ.

قُلْتُ: فَلِلْحُرَّةِ عَلَيْهِ خِيَارٌ إِذَا أُعْتِقَ؟

قَالَ: لا [قَدْ] رَضِيَتْ بِهِ وَ هُوَ مَمْلُوكٌ فَهُوَ عَلَى نِكَاحِهِ الْأَوَّلِ.

۱۰ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

قُلْتُ: مَا الْمُحْصَنُ؟ رَحِمَكَ اللهُ!

قَالَ: مَنْ كَانَ لَهُ فَرْجٌ يَغْدُو عَلَيْهِ وَ يَرُوحُ فَهُوَ مُحْصَنٌ.

فرمود: نه.

۹ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام در باره برده‌ای که با زنی آزاد ازدواج می‌کند سپس آزاد می‌شود و مرتکب زنا می‌گردد، فرمود:

او سنگسار نمی‌شود مگر این که پس از آزاد شدن با همسرش نزدیکی کند.

گفتم: هنگامی که برده آزاد شد، همسرش حق انتخاب بین ادامه زندگی و ترک آن را دارد؟

فرمود: نه؛ زیرا در حالی که برده بود، همسرش به ازدواج با او رضایت داده بود؛ بنا بر این بر همان ازدواج اول باقی است.

۱۰ ـ اسماعیل بن جابر گوید: به امام باقر عليه السلام عرض کردم: محصن وهمسردار کیست؟ خداوند شما را مورد رحمت قرار دهد!

فرمود: کسی که زنی دارد که می‌تواند صبح و شام نزد او برود، او محصن وهمسردار است.

۱۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ رَفَعَهُ قَالَ:
الْحَدُّ فِي السَّفَرِ الَّذِي إِذَا زَنَى لَمْ يُرْجَمْ إِنْ كَانَ مُحْصَناً؟
قَالَ: إِذَا قَصَّرَ وَ أَفْطَرَ.

۱۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:
قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي الرَّجُلِ الَّذِي لَهُ امْرَأَةٌ بِالْبَصْرَةِ فَفَجَرَ بِالْكُوفَةِ أَنْ يُدْرَأَ عَنْهُ الرَّجْمُ وَ يُضْرَبَ حَدَّ الزَّانِي.
قَالَ: وَ قَضَى عليه السلام فِي رَجُلٍ مَحْبُوسٍ فِي السِّجْنِ وَ لَهُ امْرَأَةٌ حُرَّةٌ فِي بَيْتِهِ فِي الْمِصْرِ وَ هُوَ لا يَصِلُ إِلَيْهَا فَزَنَى فِي السِّجْنِ قَالَ:
عَلَيْهِ الْجَلْدُ وَ يُدْرَأُ عَنْهُ الرَّجْمُ.

۱۳ ـ عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ قَالَ:

---

۱۱ ـ محمد بن حسین در روایت مرفوعه‌ای گوید: از امام عليه السلام پرسیدم: مسافرتی که هرگاه مرد محصن در آن مرتکب زنا گردد سنگسار نمی‌شود حد و مرزش چیست؟
فرمود: هر گاه که نمازش را شکسته بخواند و روزه‌اش را افطار کند.

۱۲ ـ ابو عبیده گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:
امیر مؤمنان علی عليه السلام در مورد مردی که زنی در بصره داشت و در کوفه مرتکب زنا شده بود، قضاوت نمود که حکم سنگسار از او برداشته شود و حد زانی بر او جاری گردد.
فرمود: ودرباره مردی که در زندان بود و در خانه خود و در همان شهر، همسری آزاد داشت که نمی‌توانست با او باشد و در زندان مرتکب زنا شد قضاوت نمود وفرمود: باید تازیانه بخورد وحکم سنگسار از او برداشته می‌شود.

۱۳ ـ عمرو بن یزید گوید:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام: أَخْبِرْنِي عَنِ الْغَائِبِ عَنْ أَهْلِهِ يَزْنِي هَلْ يُرْجَمُ إِذَا كَانَتْ لَهُ زَوْجَةٌ وَ هُوَ غَائِبٌ عَنْهَا؟

قَالَ: لا يُرْجَمُ الْغَائِبُ عَنْ أَهْلِهِ وَ لا الْمُمْلَكُ الَّذِي لَمْ يَبْنِ بِأَهْلِهِ وَ لا صَاحِبُ الْمُتْعَةِ.

قُلْتُ: فَفِي أَيِّ حَدِّ سَفَرِهِ لا يَكُونُ مُحْصَناً؟

قَالَ: إِذَا قَصَّرَ وَ أَفْطَرَ فَلَيْسَ بِمُحْصَنٍ.

(٤)

بَابُ الصَّبِيِّ يَزْنِي بِالْمَرْأَةِ الْمُدْرِكَةِ وَ الرَّجُلِ يَزْنِي بِالصَّبِيَّةِ غَيْرِ الْمُدْرِكَةِ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام فِي غُلامٍ صَغِيرٍ لَمْ يُدْرِكْ ابْنِ عَشْرِ سِنِينَ زَنَى بِامْرَأَةٍ.

به امام صادق عليه‌السلام عرض کردم: بفرمایید مرد غایب دارای همسر که زنا کند آیا سنگسار می‌گردد؟

فرمود: مردی که از خانواده‌اش غایب است، مردی که همسر دارد اما با او زفاف نکرده و مردی که همسر موقت دارد، سنگسار نمی‌شوند.

عرض کردم: پس در کدام از حد و مرز سفرش همسردار محسوب نمی‌شود؟

فرمود: هر گاه که نمازش را شکسته بخواند و روزه‌اش را بخورد.

بخش چهارم
حکم زنای کودکان با افراد بالغ

۱ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه‌السلام در باره پسر بچه نابالغ ده ساله‌ای که با زنی زنا کرده بود فرمود:

قَالَ: يُجْلَدُ الْغُلامُ دُونَ الْحَدِّ وَ تُجْلَدُ الْمَرْأَةُ الْحَدَّ كَامِلاً.
قِيلَ لَهُ: فَإِنْ كَانَتْ مُحْصَنَةً؟
قَالَ: لا تُرْجَمُ، لِأَنَّ الَّذِي نَكَحَهَا لَيْسَ بِمُدْرِكٍ وَ لَوْ كَانَ مُدْرِكاً رُجِمَتْ.
۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي آخِرِ مَا لَقِيتُهُ عَنْ غُلامٍ لَمْ يَبْلُغِ الْحُلُمَ وَقَعَ عَلَى امْرَأَةٍ أَوْ فَجَرَ بِامْرَأَةٍ أَيُّ شَيْءٍ يُصْنَعُ بِهِمَا؟
قَالَ: يُضْرَبُ الْغُلامُ دُونَ الْحَدِّ وَ يُقَامُ عَلَى الْمَرْأَةِ الْحَدُّ.
قُلْتُ: جَارِيَةٌ لَمْ تَبْلُغْ وُجِدَتْ مَعَ رَجُلٍ يَفْجُرُ بِهَا؟
قَالَ: تُضْرَبُ الْجَارِيَةُ دُونَ الْحَدِّ وَ يُقَامُ عَلَى الرَّجُلِ الْحَدُّ [الْكَامِلُ].
۳ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
لا يُحَدُّ الصَّبِيُّ إِذَا وَقَعَ عَلَى امْرَأَةٍ وَ يُحَدُّ الرَّجُلُ إِذَا وَقَعَ عَلَى الصَّبِيَّةِ.

پسر بچه کمتر از حد کامل تازیانه می‌خورد و بر زن حد کامل جاری می‌گردد.
عرض کردند: اگر زن شوهردار باشد چه؟
فرمود: سنگسار نمی‌شود؛ زیرا کسی که با او زنا کرده بالغ نبود. و اگر بالغ بود زن سنگسار می‌شد.
۲ ـ ابن بکیر گوید: در آخرین مرتبه‌ای که امام صادق عليه السلام را دیدم از آن حضرت پرسیدم: پسری که به سن بلوغ نرسیده است با زنی زنا می‌کند با آن دو چه باید کرد؟
فرمود: پسر را کمتر از حد تازیانه می‌زنند، اما بر زن حد کامل اجرا می‌شود.
عرض کردم: دختر بچه‌ای را با مردی می‌یابند که با او زنا می‌کند.
فرمود: دختر بچه را کمتر از حد کامل تازیانه می‌زنند و بر مرد حد کامل جاری می‌گردد.
۳ ـ ابان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
هر گاه پسر بچه‌ای با زنی زنا کند حد نمی‌خورد، اما هنگامی که مردی با دختر بچه‌ای زنا کند حد می‌خورد.

(۵)

بَابُ مَا يُوجِبُ الْجَلْدَ

۱ ـ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: حَدُّ الْجَلْدِ أَنْ يُوجَدَا فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ، فَالرَّجُلانِ يُجْلَدَانِ إِذَا أُخِذَا فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ الْحَدَّ وَ الْمَرْأَتَانِ تُجْلَدَانِ إِذَا أُخِذَتَا فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ الْحَدَّ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ مُفَضَّلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ زَيْدٍ الشَّحَّامِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ وَ الْمَرْأَةِ يُوجَدَانِ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ. قَالَ: يُجْلَدَانِ مِائَةً مِائَةً غَيْرَ سَوْطٍ.

۳ ـ عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ:

بخش پنجم

آن چه موجب حد تازیانه می‌شود

۱ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

حد تازیانه زدن در موردی است که دو نفر را در زیر یک لحاف پیدا نمایند. از این‌رو هرگاه دو مرد را در زیر یک لحاف دستگیر نمایند، حد بر آن‌ها جاری می‌شود و هر گاه دو زن را در زیر یک لحاف بگیرند، حد بر آن‌ها جاری می‌گردد.

۲ ـ زید شحام گوید: امام صادق عليه السلام در باره مرد و زنی را که در زیر یک لحاف می‌یابند فرمود:

هر کدام را نود و نه ضربه تازیانه می‌زنند.

۳ ـ عبدالله بن سنان گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

حَدُّ الْجَلْدِ فِي الزِّنَى أَنْ يُوجَدَا فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ وَ الرَّجُلانِ يُوجَدَانِ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ وَ الْمَرْأَتَانِ تُوجَدَانِ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ.

٤ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ سَمَاعَةَ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ عَنْ أَبَانٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

إِذَا وُجِدَ الرَّجُلُ وَ الْمَرْأَةُ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ وَ قَامَتْ عَلَيْهِمَا بِذَلِكَ بَيِّنَةٌ وَ لَمْ يُطَّلَعْ مِنْهُمَا عَلَى مَا سِوَى ذَلِكَ جُلِدَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ.

٥ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ الْحَذَّاءِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

إِذَا وُجِدَ الرَّجُلُ وَ الْمَرْأَةُ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ جُلِدَا مِائَةَ جَلْدَةٍ.

حد تازیانه زدن در مسأله زنا این است که مرد و زن را در زیر یک لحاف بیابند. هم چنین است دو مردی که در زیر یک لحاف پیدا می‌کنند و دو زنی که در زیر یک لحاف می‌یابند.

۴ ـ عبدالرحمان بن ابی عبدالله گوید: امام صادق علیه السلام می‌فرمود:

هرگاه مرد و زنی را در زیر یک لحاف بیابند و شاهدی بر این کار اقامه شود و جز از این از آن چیزی دیده نشود، هر کدام صد ضربه تازیانه می‌خورند.

۵ ـ عبدالرحمان حذّا گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود:

هرگاه مرد و زنی را در زیر یک لحاف بیابند هر کدام صد ضربه تازیانه می‌خورند.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيعٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي الصَّبَّاحِ الْكِنَانِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ وَ الْمَرْأَةِ يُوجَدَانِ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ:

جُلِدَا مِائَةً مِائَةً.

٧ ـ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام إِذَا أَخَذَ الرَّجُلَيْنِ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ ضَرَبَهُمَا الْحَدَّ فَإِذَا أَخَذَ الْمَرْأَتَيْنِ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ ضَرَبَهُمَا الْحَدَّ.

٨ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

---

۶ ـ ابو صباح کنانی گوید: امام صادق عليه السلام در باره مرد و زنی که در زیر یک لحاف پیدا می‌شوند فرمود:

هر کدام صد ضربه تازیانه می‌خورند.

۷ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

هر گاه حضرت علی عليه السلام دو مرد را در زیر یک لحاف دستگیر می‌نمود، آنها را حد می‌زد و هر گاه دو زن را در زیر یک لحاف دستگیر می‌کرد، آنها را حد می‌زد.

۸ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

إِذَا شَهِدَ الشُّهُودُ عَلَى الزَّانِي أَنَّهُ قَدْ جَلَسَ مِنْهَا مَجْلِسَ الرَّجُلِ مِنِ امْرَأَتِهِ أُقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدُّ.

قَالَ: وَ كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنْ أَمْكَنْتَنِي مِنَ الْمُغِيرَةِ لَأَرْمِيَنَّهُ بِالْحِجَارَةِ.

۹ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ [عَنْ أَبَانٍ] عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنِ امْرَأَةٍ وُجِدَتْ مَعَ رَجُلٍ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ.

فَقَالَ: يُجْلَدَانِ مِائَةَ جَلْدَةٍ.

۱۰ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام إِذَا وَجَدَ رَجُلَيْنِ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ مُجَرَّدَيْنِ جَلَدَهُمَا حَدَّ الزَّانِي مِائَةَ جَلْدَةٍ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا وَ كَذَا الْمَرْأَتَانِ إِذَا وُجِدَتَا فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ مُجَرَّدَتَيْنِ جَلَدَ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ.

هرگاه شهود شهادت دهند که مرد زناکار در جایی از بدن زنی نشسته بود که مرد از بدن همسرش می‌نشیند بر او حد جاری می‌گردد.

و حضرت علی عليه السلام همواره می‌فرمود: خداوندا! اگر مرا امکان دسترسی بر مغیره را دهی به یقین او را سنگسار می‌نمایم.

۹ ـ ابوبصیر گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: زنی را می‌یابند که با مردی در یک لباس وزیر یک پوشش بوده است.

فرمود: هر کدام صد ضربه تازیانه می‌خورند.

۱۰ ـ ابو عبیده گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

هرگاه حضرت علی عليه السلام دو مرد را عریان در زیر یک لحاف می‌یافتند، به هر کدام از آن‌ها حد زناکار ـ که صد ضربه تازیانه است ـ می‌نواخت. هم چنین هرگاه دو زن را عریان در زیر یک لحاف می‌یافتند هر کدام را صد ضربه تازیانه می‌زند.

۱۱ ـ عَلِيٌّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ:

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبَّادٌ الْبَصْرِيُّ وَ مَعَهُ أُنَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ.

فَقَالَ لَهُ: حَدِّثْنِي إِذَا أُخِذَ الرَّجُلانِ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ.

فَقَالَ لَهُ: كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام إِذَا أَخَذَ الرَّجُلَيْنِ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ ضَرَبَهُمَا الْحَدَّ.

فَقَالَ عَبَّادٌ: إِنَّكَ قُلْتَ لِي: غَيْرَ سَوْطٍ.

فَأَعَادَ عَلَيْهِ ذِكْرَ الْحَدِيثِ حَتَّى أَعَادَ عَلَيْهِ ذَلِكَ مِرَاراً فَقَالَ: غَيْرَ سَوْطٍ.

فَكَتَبَ الْقَوْمُ الْحُضُورُ عِنْدَ ذَلِكَ الْحَدِيثَ.

---

۱۱ ـ عبدالرحمان بن حجاج گوید: من در خدمت امام صادق عليه السلام بودم که ناگاه عباد بصری با عده‌ای از یارانش داخل شد و به حضرت گفت: برای من روایت کن که هر گاه دو مرد را در زیر یک لحاف بیابند (چه حکمی دارند؟)

حضرت به او فرمود: حضرت علی عليه السلام هر گاه دو مرد را در زیر یک لحاف می‌یافتند، بر آن‌ها حد جاری می‌کردند.

عباد گفت: تو پیش‌تر به من گفته بودی که صد ضربه به جز یک ضربه به او تازیانه می‌زنند.

پس عباد حدیث را برای حضرت تکرار کرد؛ به حدی که چند مرتبه تکرارش نمود.

پس حضرت فرمود: جز یک ضربه.

پس در این هنگام گروهی که حاضر بودند حدیث را یادداشت نمودند.

(٦)

بَابُ صِفَةِ حَدِّ الزَّانِي

١ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام قَالَ:

يُضْرَبُ الرَّجُلُ الْحَدَّ قَائِماً وَ الْمَرْأَةُ قَاعِدَةً وَ يُضْرَبُ كُلُّ عُضْوٍ وَ يُتْرَكُ الرَّأْسُ وَ الْمَذَاكِيرُ.

٢ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا إِبْرَاهِيمَ عليه‌السلام عَنِ الزَّانِي كَيْفَ يُجْلَدُ؟

قَالَ: أَشَدَّ الْجَلْدِ.

قُلْتُ: فَمِنْ فَوْقِ ثِيَابِهِ؟

بخش ششم
چگونگی اجرای حد زنا

١ ـ زراره گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود:

در اجرای حدود، مردها را بر پا کنند و زنان را بنشانند و تازیانه بزنند؛ تازیانه را باید بر همهٔ تن جز قسمت سر و عورت بزنند.

٢ ـ اسحاق بن عمار گوید: از امام کاظم عليه‌السلام پرسیدم: چگونه بر زناکار تازیانه می‌زنند؟

فرمود: شدیدترین ضربه‌ها.

گفتم: از روی لباس‌هایش؟

قَالَ: بَلْ يُخْلَعُ ثِيَابُهُ.

قُلْتُ: فَالْمُفْتَرِي؟

قَالَ: يُضْرَبُ بَيْنَ الضَّرْبَيْنِ يُضْرَبُ جَسَدُهُ كُلُّهُ فَوْقَ ثِيَابِهِ.

۳ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا إِبْرَاهِيمَ عليه السلام عَنِ الزَّانِي كَيْفَ يُجْلَدُ؟

قَالَ: أَشَدَّ الْجَلْدِ.

فَقُلْتُ: فَوْقَ الثِّيَابِ؟

فَقَالَ: بَلْ يُجَرَّدُ.

فرمود: نه، بلکه لباس‌هایش را بیرون می‌آورند.

گفتم: کسی که تهمت زنا می‌زند چه طور؟

فرمود: ضربه‌ای بین ضربه نرم و شدید می‌زنند. از روی لباس‌هایش بر تمام بدنش می‌زنند.

۳ ـ اسحاق بن عمار گوید: امام کاظم عليه السلام پرسیدم: حد زنا به چه صورت اجرا می‌شود؟

فرمود: به سخت‌ترین صورت.

عرض کردم: از روی لباس؟

فرمود: باید بدن او را عریان کنند.

(۷)

بَابُ مَا يُوجِبُ الرَّجْمَ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

حَدُّ الرَّجْمِ أَنْ يَشْهَدَ أَرْبَعَةٌ أَنَّهُمْ رَأَوْهُ يُدْخِلُ وَ يُخْرِجُ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام:

لا يُرْجَمُ رَجُلٌ وَ لا امْرَأَةٌ حَتَّى يَشْهَدَ عَلَيْهِ أَرْبَعَةُ شُهُودٍ عَلَى الْإِيلاجِ وَ الْإِخْرَاجِ.

بخش هفتم

آن چه موجب سنگسار می‌گردد

۱ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

حد سنگسار این است که چهار شاهد گواهی دهند که عمل همبستری را مشاهده کرده‌اند.

۲ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود:

هیچ مرد و زنی سنگسار نمی‌گردند تا این که چهار شاهد گواهی به مشاهده عمل همبستری دهند.

٣ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
لا يَجِبُ الرَّجْمُ حَتَّى تَقُومَ الْبَيِّنَةُ الْأَرْبَعَةُ أَنَّهُمْ قَدْ رَأَوْهُ يُجَامِعُهَا.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:
لا يُرْجَمُ الرَّجُلُ وَ الْمَرْأَةُ حَتَّى يَشْهَدَ عَلَيْهِمَا أَرْبَعَةُ شُهَدَاءَ عَلَى الْجِمَاعِ وَالْإِيلاجِ وَ الْإِدْخَالِ كَالْمِيلِ فِي الْمُكْحُلَةِ.

٥ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ شُعَيْبٍ الْعَقَرْقُوفِيِّ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
حَدُّ الرَّجْمِ فِي الزِّنَى أَنْ يَشْهَدَ أَرْبَعَةٌ أَنَّهُمْ رَأَوْهُ يُدْخِلُ وَ يُخْرِجُ.

---

۳ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
مرد و زن سنگسار نمی‌شوند تا این که چهار شاهد به پاخیزند که دیده‌اند مرد با زن زنا کرده است.

۴ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
مرد و زن سنگسار نمی‌شوند تا این که چهار شاهد بر آنان گواهی دهند که عمل زنا ودخول و خروج مانند میل در سرمه دان بوده است.

۵ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
حد سنگسار در زنا این است که چهار نفر گواهی دهند که عمل زنا را دیده‌اند.

(۸)

بَابُ صِفَةِ الرَّجْمِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

تُدْفَنُ الْمَرْأَةُ إِلَى وَسَطِهَا إِذَا أَرَادُوا أَنْ يَرْجُمُوهَا وَ يَرْمِي الْإِمَامُ ثُمَّ النَّاسُ بَعْدُ بِأَحْجَارٍ صِغَارٍ.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

تُدْفَنُ الْمَرْأَةُ إِلَى وَسَطِهَا ثُمَّ يَرْمِي الْإِمَامُ ثُمَّ يَرْمِي النَّاسُ بِأَحْجَارٍ صِغَارٍ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ صَفْوَانَ عَمَّنْ رَوَاهُ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

بخش هشتم

چگونگی اجرای سنگسار

۱ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هنگامی که می‌خواهند زنی را سنگسار کنند، او را تا کمر در گودالی دفن می‌کنند و امام به سوی او سنگ می‌اندازد. سپس مردم بعد از امام با سنگ‌های کوچک سنگ می‌اندازند.

۲ ـ سماعة بن مهران نظیر این روایت را از امام صادق عليه السلام نقل می‌کند.

۳ ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

إِذَا أَقَرَّ الزَّانِي الْمُحْصَنُ كَانَ أَوَّلَ مَنْ يَرْجُمُهُ الْإِمَامُ ثُمَّ النَّاسُ فَإِذَا قَامَتْ عَلَيْهِ الْبَيِّنَةُ كَانَ أَوَّلَ مَنْ يَرْجُمُهُ الْبَيِّنَةُ ثُمَّ الْإِمَامُ ثُمَّ النَّاسُ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

تُدْفَنُ الْمَرْأَةُ إِلَى وَسَطِهَا ثُمَّ يَرْمِي الْإِمَامُ وَ يَرْمِي النَّاسُ بِأَحْجَارٍ صِغَارٍ وَ لا يُدْفَنُ الرَّجُلُ إِذَا رُجِمَ إِلَّا إِلَى حَقْوَيْهِ.

٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ عليه السلام: أَخْبِرْنِي عَنِ الْمُحْصَنِ إِذَا هُوَ هَرَبَ مِنَ الْحَفِيرَةِ هَلْ يُرَدُّ حَتَّى يُقَامَ عَلَيْهِ الْحَدُّ؟

فَقَالَ: يُرَدُّ وَ لا يُرَدُّ.

فَقُلْتُ: وَ كَيْفَ ذَلِكَ؟

هر گاه مرد همسر دار زنا کار، به ارتکاب زنا اقرار کند، اولین کسی که به او سنگ می‌زند، امام سپس مردم‌اند. پس هر گاه شهود علیه مرد زنا کار گواهی دهند، اولین کسی که به او سنگ می‌زند، شهود هستند؛ سپس امام و پس از آن، مردم.

۴ ـ سماعه گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

زن را تا کمر در گودالی دفن می‌کنند، سپس امام به سوی او سنگ می‌اندازد و (پس از آن) مردم؛ با سنگ‌های کوچک و هنگامی که مردی سنگسار می‌گردد، فقط تا پهلوهایش در گودالی دفن می‌شود.

۵ ـ حسین بن خالد گوید: به امام کاظم عليه السلام عرض کردم: به من خبر دهید هنگامی که مرد همسر دار از گودال فرار نمود، آیا او را بر می‌گردانند تا بر او حد جاری گردد؟

فرمود: گاهی برگردانده می‌شود و گاهی برگردانده نمی‌شود.

عرض کردم: و آن چگونه است؟

فَقَالَ: إِذَا كَانَ هُوَ الْمُقِرَّ عَلَى نَفْسِهِ ثُمَّ هَرَبَ مِنَ الْحَفِيرَةِ بَعْدَ مَا يُصِيبُهُ شَيْءٌ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمْ يُرَدَّ وَ إِنْ كَانَ إِنَّمَا قَامَتْ عَلَيْهِ الْبَيِّنَةُ وَ هُوَ يَجْحَدُ ثُمَّ هَرَبَ رُدَّ وَ هُوَ صَاغِرٌ حَتَّى يُقَامَ عَلَيْهِ الْحَدُّ.

وَ ذَلِكَ أَنَّ مَاعِزَ بْنَ مَالِكٍ أَقَرَّ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِالزِّنَى فَأَمَرَ بِهِ أَنْ يُرْجَمَ فَهَرَبَ مِنَ الْحَفِيرَةِ فَرَمَاهُ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ بِسَاقِ بَعِيرٍ فَعَقَلَهُ فَسَقَطَ فَلَحِقَهُ النَّاسُ فَقَتَلُوهُ ثُمَّ أَخْبَرُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ بِذَلِكَ.

فَقَالَ لَهُمْ: فَهَلَّا تَرَكْتُمُوهُ إِذَا هَرَبَ يَذْهَبُ؟ فَإِنَّمَا هُوَ الَّذِي أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ.

وَ قَالَ لَهُمْ: أَمَا لَوْ كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام حَاضِراً مَعَكُمْ لَمَا ضَلَلْتُمْ.

قَالَ: وَ وَدَاهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

أَتَى النَّبِيَّ ﷺ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنِّي زَنَيْتُ فَطَهِّرْنِي.

فرمود: هنگامی که مرد خودش بر ارتکاب گناه اعتراف کرده باشد، آن‌گاه بعد از این که تعدادی سنگ به او اصابت کرد از گودال فرار کند، برگردانده نخواهد شد. و چنان چه شهود علیه او گواهی داده باشند، در حالی که او انکار می‌کرد، سپس از گودال فرار نمود، به حالتی تحقیرآمیز برگردانده می‌شود تا حد بر او جاری گردد.

این حکم به این علت است که ماعز بن مالک نزد پیامبر خدا ﷺ به انجام زنا اقرار نمود. پیامبر خدا ﷺ دستور داد که سنگسارش کنند. پس ماعز از گودال فرار کرد. در این هنگام زبیر بن عوام ساق شتری به سوی او پرتاب نمود و او را بر زمین افکند. پس مردم رسیدند و او را کشتند. سپس پیامبر خدا ﷺ را از ماجرا مطلع کردند.

فرمود: پس چرا هنگامی که فرار کرد او را وانگذاشتید که برود؟! زیرا او خودش علیه خودش اقرار کرده بود.

هم چنین به آنان فرمود: آگاه باشید! اگر علی عليه السلام با شما حاضر بود، گمراه نمی‌شدید.

امام کاظم عليه السلام فرمود: پیامبر خدا ﷺ دیه ماعز بن مالک را از بیت المال مسلمانان پرداخت نمود.

۶ـ ابو عباس گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

شخصی نزد پیامبر خدا ﷺ آمد و گفت: من زنا کرده‌ام تطهیرم نما.

فَصَرَفَ النَّبِيُّ ﷺ وَجْهَهُ عَنْهُ فَأَتَاهُ مِنْ جَانِبِهِ الْآخَرِ، ثُمَّ قَالَ مِثْلَ مَا قَالَ، فَصَرَفَ وَجْهَهُ عَنْهُ.

ثُمَّ جَاءَ الثَّالِثَةَ فَقَالَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي زَنَيْتُ وَ عَذَابُ الدُّنْيَا أَهْوَنُ لِي مِنْ عَذَابِ الْآخِرَةِ.

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. أَ بِصَاحِبِكُمْ بَأْسٌ؟ يَعْنِي جِنَّةً.

فَقَالُوا: لَا.

فَأَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ الرَّابِعَةَ، فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُرْجَمَ فَحَفَرُوا لَهُ حَفِيرَةً فَلَمَّا وَجَدَ مَسَّ الْحِجَارَةِ خَرَجَ يَشْتَدُّ فَلَقِيَهُ الزُّبَيْرُ فَرَمَاهُ بِسَاقِ بَعِيرٍ فَسَقَطَ فَعَقَلَهُ بِهِ فَأَدْرَكَهُ النَّاسُ فَقَتَلُوهُ، فَأَخْبَرُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ بِذَلِكَ.

فَقَالَ: هَلَّا تَرَكْتُمُوهُ؟

ثُمَّ قَالَ: لَوِ اسْتَتَرَ ثُمَّ تَابَ كَانَ خَيْراً لَهُ.

حضرت روی خود را از او برگرداند. آن مرد از سوی دیگر آمد و همان سخن خود را بازگو کرد. پس حضرت روی خود را از او برگرداند. سپس برای بار سوم آمده و عرضه داشت: ای پیامبر خدا! من زنا کرده‌ام و عذاب دنیا برای من از عذاب آخرت آسان‌تر است.

پیامبر خدا ﷺ به اطرافیان فرمود: آیا رفیق شما دیوانه است؟

عرض کردند: نه.

پس آن مرد برای چهارمین بار علیه خود اقرار نمود. پس پیامبر خدا ﷺ دستور داد که گودالی برایش حفر کنند. هنگامی که او برخورد سنگ‌ها را احساس کرد، از گودال بیرون آمد و به سرعت گریخت. پس زبیر به او برخورد و ساق شتری به سوی او انداخت. آن مرد به زمین افتاد. مردم رسیدند و او را کشتند. خبر به پیامبر خدا ﷺ رسید.

حضرت فرمود: چرا رهایش نکردید؟!

سپس فرمود: اگر گناهش را پوشیده می‌داشت سپس توبه می‌نمود، برای او بهتر بود.

(۹)

بَابٌ آخَرُ مِنْهُ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مِيثَمٍ أَوْ صَالِحِ بْنِ مِيثَمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ:

أَتَتِ امْرَأَةٌ مُجِحٌّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَقَالَتْ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنِّي زَنَيْتُ فَطَهِّرْنِي طَهَّرَكَ اللهُ، فَإِنَّ عَذَابَ الدُّنْيَا أَيْسَرُ مِنْ عَذَابِ الْآخِرَةِ الَّذِي لا يَنْقَطِعُ.

فَقَالَ لَهَا: مِمَّا أُطَهِّرُكِ؟

فَقَالَتْ: إِنِّي زَنَيْتُ.

فَقَالَ لَهَا: أَ وَ ذَاتُ بَعْلٍ أَنْتِ أَمْ غَيْرُ ذَلِكِ؟

فَقَالَتْ: بَلْ ذَاتُ بَعْلٍ.

فَقَالَ لَهَا: أَ فَحَاضِراً كَانَ بَعْلُكِ إِذْ فَعَلْتِ مَا فَعَلْتِ أَمْ غَائِباً كَانَ عَنْكِ؟

بخش نهم

روایاتی در چگونگی حد سنگسار

۱ ـ میثم گوید: زنی آبستن خدمت امیر مؤمنان علی عليه السلام آمد و گفت: ای امیر مؤمنان! من زنا داده‌ام مرا تطهیر کن؛ خداوند تطهیرت نماید! زیرا عذاب دنیا از عذاب آخرت که هیچ گاه تمام نمی‌شود آسان‌تر است.

حضرت به او فرمود: از چه چیزی تو را تطهیر کنم؟

گفت: من زنا داده‌ام.

فرمود: آیا شوهر داری یا بدون شوهری؟

گفت: بلکه شوهر دارم.

فرمود: هنگامی که آن عمل را مرتکب شدی، شوهرت حاضر بود یا (در مسافرت) غایب؟

فَقَالَتْ: بَلْ حَاضِراً.

فَقَالَ لَهَا: انْطَلِقِي فَضَعِي مَا فِي بَطْنِكِ ثُمَّ ائْتِنِي أُطَهِّرْكِ.

فَلَمَّا وَلَّتْ عَنْهُ الْمَرْأَةُ فَصَارَتْ حَيْثُ لا تَسْمَعُ كَلامَهُ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّهَا شَهَادَةٌ فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ أَتَتْهُ.

فَقَالَتْ: قَدْ وَضَعْتُ فَطَهِّرْنِي.

قَالَ: فَتَجَاهَلَ عَلَيْهَا فَقَالَ: أُطَهِّرُكِ يَا أَمَةَ اللهِ! مِمَّا ذَا؟

فَقَالَتْ: إِنِّي زَنَيْتُ فَطَهِّرْنِي.

فَقَالَ وَ ذَاتُ بَعْلٍ إِذْ فَعَلْتِ مَا فَعَلْتِ؟

قَالَتْ: نَعَمْ.

قَالَ: وَ كَانَ زَوْجُكِ حَاضِراً أَمْ غَائِباً؟

قَالَتْ: بَلْ حَاضِراً.

قَالَ: فَانْطَلِقِي وَ أَرْضِعِيهِ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ كَمَا أَمَرَكِ اللهُ.

گفت: بلکه حاضر بود.

فرمود: برو و فرزندت را زایمان کن سپس بیا تا تطهیرت کنم.

پس هنگامی که زن از نزد حضرت رفت وبه جایی رسید که صدای حضرت را نمی‌شنید حضرت فرمود: خداوندا! این یک شهادت.

پس زمانی نگذشت که زن آمد و گفت: من وضع حمل کرده‌ام مرا تطهیر نما.

اما حضرت انگار که او را نمی‌شناسد فرمود: ای کنیز خدا! از چه چیزی تو را تطهیر کنم؟

گفت: من زنا داده‌ام؛ پس تطهیرم نما.

فرمود: آیا در هنگامی که مرتکب آن عمل شدی شوهر داشتی؟

گفت: آری.

فرمود: شوهرت حاضر بود یا غایب؟

گفت: بلکه حاضر بود.

فرمود: برو و همان طور که خداوند به تو دستور داده است فرزندت را دو سال کامل شیر بده.

قَالَ: فَانْصَرَفَتِ الْمَرْأَةُ فَلَمَّا صَارَتْ مِنْ حَيْثُ لا تَسْمَعُ كَلامَهُ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّهُمَا شَهَادَتَانِ.

قَالَ: فَلَمَّا مَضَى حَوْلانِ أَتَتِ الْمَرْأَةُ فَقَالَتْ: قَدْ أَرْضَعْتُهُ حَوْلَيْنِ فَطَهِّرْنِي يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ!

فَتَجَاهَلَ عَلَيْهَا وَ قَالَ: أُطَهِّرُكِ مِمَّا ذَا؟

فَقَالَتْ: إِنِّي زَنَيْتُ فَطَهِّرْنِي.

قَالَ: وَ ذَاتُ بَعْلٍ أَنْتِ إِذْ فَعَلْتِ مَا فَعَلْتِ؟

فَقَالَتْ: نَعَمْ.

قَالَ: وَ بَعْلُكِ غَائِبٌ عَنْكِ إِذْ فَعَلْتِ مَا فَعَلْتِ أَوْ حَاضِرٌ؟

قَالَتْ: بَلْ حَاضِرٌ.

قَالَ: فَانْطَلِقِي فَاكْفُلِيهِ حَتَّى يَعْقِلَ أَنْ يَأْكُلَ وَ يَشْرَبَ وَ لا يَتَرَدَّى مِنْ سَطْحٍ وَ لا يَتَهَوَّرَ فِي بِئْرٍ.

زن رفت. هنگامی که زن به جایی رسید که صدای حضرت را نمی‌شنید، حضرت فرمود: خدایا! این دو شهادت.

آن‌گاه که دو سال گذشت، زن آمد و گفت: من دو سال فرزندم را شیر دادم؛ پس مرا تطهیر کن، ای امیر مؤمنان!

اما حضرت به حالتی که انگار او را نمی‌شناسد فرمود: از چه چیزی تو را تطهیر کنم؟

گفت: من زنا داده‌ام؛ پس تطهیرم نما.

فرمود: هنگام انجام آن عمل شوهر داشتی؟

گفت: آری.

فرمود: شوهرت در هنگام ارتکاب آن عمل غایب بود یا حاضر؟

گفت: بلکه حاضر بود.

فرمود: برو و فرزندت را سرپرستی کن تا خوردن و آشامیدن را یاد بگیرد و از بام نیفتد و در چاه سقوط نکند.

قَالَ: فَانْصَرَفَتْ وَ هِيَ تَبْكِي فَلَمَّا وَلَّتْ فَصَارَتْ حَيْثُ لا تَسْمَعُ كَلامَهُ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّهَا ثَلاثُ شَهَادَاتٍ.

قَالَ: فَاسْتَقْبَلَهَا عَمْرُو بْنُ حُرَيْثٍ الْمَخْزُومِيُّ فَقَالَ لَهَا: مَا يُبْكِيكِ يَا أَمَةَ اللهِ! وَ قَدْ رَأَيْتُكِ تَخْتَلِفِينَ إِلَى عَلِيٍّ تَسْأَلِينَهُ أَنْ يُطَهِّرَكِ.

فَقَالَتْ: إِنِّي أَتَيْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَسَأَلْتُهُ أَنْ يُطَهِّرَنِي فَقَالَ: اكْفُلِي وَلَدَكِ حَتَّى يَعْقِلَ أَنْ يَأْكُلَ وَ يَشْرَبَ وَ لا يَتَرَدَّى مِنْ سَطْحٍ وَ لا يَتَهَوَّرَ فِي بِئْرٍ وَ قَدْ خِفْتُ أَنْ يَأْتِيَ عَلَيَّ الْمَوْتُ وَ لَمْ يُطَهِّرْنِي.

فَقَالَ لَهَا عَمْرُو بْنُ حُرَيْثٍ: ارْجِعِي إِلَيْهِ فَأَنَا أَكْفُلُهُ.

فَرَجَعَتْ فَأَخْبَرَتْ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام بِقَوْلِ عَمْرٍو.

فَقَالَ لَهَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ هُوَ مُتَجَاهِلٌ عَلَيْهَا: وَ لِمَ يَكْفُلُ عَمْرٌو وَلَدَكِ؟

فَقَالَتْ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنِّي زَنَيْتُ فَطَهِّرْنِي.

فَقَالَ: وَ ذَاتُ بَعْلٍ أَنْتِ إِذْ فَعَلْتِ مَا فَعَلْتِ؟

پس زن با گريه رفت. هنگامى كه او رفت و به جايى رسيد كه صداى حضرت را نمى‌شنيد، حضرت فرمود: خداوندا! اين سه شهادت.

در اين هنگام عمرو بن حريث به زن برخورد نمود و به او گفت: اى كنيز خدا! چرا گريه مى‌كنى؟ و من تو را ديده‌ام كه خدمت حضرت على عليه السلام مى‌آيى و مى‌روى و از ايشان مى‌خواهى كه تطهيرت كند.

زن گفت: من نزد امير مؤمنان على عليه السلام رفتم و از ايشان خواستم مرا تطهير نمايد. اما ايشان فرمود: سرپرستى فرزندت را به عهده گير تا خوردن و آشاميدن را ياد بگيرد و از بامى سقوط نكند و در چاهى نيفتد. من مى‌ترسم كه مرگ به سراغم بيايد در حالى كه حضرت مرا تطهير نكرده باشد.

عمرو بن حريث به زن گفت: نزد آن حضرت بازگرد؛ من سرپرستى كودكت را به عهده مى‌گيرم.

زن بازگشت و سخن عمرو را براى حضرت باز گفت.

حضرت با حالتى كه انگار زن را نمى‌شناسد به او فرمود: چرا عمرو سرپرستى كودكت را به عهده گرفت؟

گفت: اى امير مؤمنان! من زنا داده‌ام؛ پس مرا تطهير نما.

فرمود: هنگامى كه مرتكب آن عمل شدى شوهر داشتى؟

قَالَتْ: نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَغَائِباً كَانَ بَعْلُكِ إِذْ فَعَلْتِ مَا فَعَلْتِ أَمْ حَاضِراً؟

فَقَالَتْ: بَلْ حَاضِراً.

قَالَ: فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ وَ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّهُ قَدْ ثَبَتَ لَكَ عَلَيْهَا أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ وَإِنَّكَ قَدْ قُلْتَ لِنَبِيِّكَ صلى الله عليه وآله فِيما أَخْبَرْتَهُ بِهِ مِنْ دِينِكَ: يَا مُحَمَّدُ! مَنْ عَطَّلَ حَدّاً مِنْ حُدُودِي فَقَدْ عَانَدَنِي وَ طَلَبَ بِذَلِكَ مُضَادَّتِي. اللَّهُمَّ فَإِنِّي غَيْرُ مُعَطِّلٍ حُدُودَكَ وَ لا طَالِبٍ مُضَادَّتَكَ وَ لا مُضَيِّعٍ لِأَحْكَامِكَ بَلْ مُطِيعٌ لَكَ وَ مُتَّبِعٌ سُنَّةَ نَبِيِّكَ صلى الله عليه وآله.

قَالَ: فَنَظَرَ إِلَيْهِ عَمْرُو بْنُ حُرَيْثٍ وَ كَأَنَّمَا الرُّمَّانُ يُفْقَأُ فِي وَجْهِهِ.

فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ عَمْرٌو قَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنَّنِي إِنَّمَا أَرَدْتُ أَكْفُلُهُ إِذْ ظَنَنْتُ أَنَّكَ تُحِبُّ ذَلِكَ فَأَمَّا إِذَا كَرِهْتَهُ فَإِنِّي لَسْتُ أَفْعَلُ.

فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام: أَ بَعْدَ أَرْبَعِ شَهَادَاتٍ بِاللهِ لَتَكْفُلَنَّهُ وَ أَنْتَ صَاغِرٌ؟

گفت: آری.

فرمود: هنگامی که آن عمل را انجام دادی، شوهرت غایب بود یا حاضر؟

گفت: بلکه حاضر بود.

در این هنگام حضرت سر مبارک را به آسمان نمود و فرمود:

خدایا! به راستی که برای تو چهار شهادت علیه این زن ثابت شد. به راستی که در آن مسائل از دین خود که به پیامبر خود خبر دادی، به ایشان فرمودی: «ای محمّد! هر کس یکی از حدود مرا تأخیر بیندازد، به راستی که با من دشمنی نموده و با این کار، در پی مخالفت با من بوده است». خدایا! پس من حدود تو را به تأخیر نمی‌اندازم. و در پی مخالفت با تو نیستم و احکام تو را ضایع نخواهم کرد؛ بلکه مطیع تو و تابع سنّت پیامبرت هستم.

عمرو بن حریث به حضرت نگاهی کرد و (از ناراحتی چهره مبارکش سرخ شده بود) مانند این که اناری در صورت مبارکش ترکیده است. هنگامی که عمرو این صحنه را دید عرض کرد: ای امیر مؤمنان! من فقط می‌خواستم سرپرستی کودک را به عهده گیرم. زیرا گمان کردم شما از این کار خشنود می‌شوید. اما هنگامی که شما از آن نار احتید، من چنین کاری نخواهم کرد.

حضرت فرمود: آیا پس از این چهار شهادت الهی؟! باید سرپرستی کودک را بپذیری در حالی که تحقیر خواهی شد.

فَصَعِدَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام الْمِنْبَرَ فَقَالَ: يَا قَنْبَرُ! نَادِ فِي النَّاسِ الصَّلاةَ جَامِعَةً.

فَنَادَى قَنْبَرٌ فِي النَّاسِ فَاجْتَمَعُوا حَتَّى غَصَّ الْمَسْجِدُ بِأَهْلِهِ وَ قَامَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَحَمِدَ اللهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ:

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ إِمَامَكُمْ خَارِجٌ بِهَذِهِ الْمَرْأَةِ إِلَى هَذَا الظَّهْرِ لِيُقِيمَ عَلَيْهَا الْحَدَّ إِنْ شَاءَ اللهُ فَعَزَمَ عَلَيْكُمْ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ لَمَّا خَرَجْتُمْ وَ أَنْتُمْ مُتَنَكِّرُونَ وَ مَعَكُمْ أَحْجَارُكُمْ لا يَتَعَرَّفُ أَحَدٌ مِنْكُمْ إِلَى أَحَدٍ حَتَّى تَنْصَرِفُوا إِلَى مَنَازِلِكُمْ إِنْ شَاءَ اللهُ.

قَالَ: ثُمَّ نَزَلَ فَلَمَّا أَصْبَحَ النَّاسُ بُكْرَةً خَرَجَ بِالْمَرْأَةِ وَ خَرَجَ النَّاسُ مُتَنَكِّرِينَ مُتَلَثِّمِينَ بِعَمَائِمِهِمْ وَ بِأَرْدِيَتِهِمْ وَ الْحِجَارَةُ فِي أَرْدِيَتِهِمْ وَ فِي أَكْمَامِهِمْ حَتَّى انْتَهَى بِهَا وَ النَّاسُ مَعَهُ إِلَى الظَّهْرِ بِالْكُوفَةِ فَأَمَرَ أَنْ يُحْفَرَ لَهَا حَفِيرَةٌ ثُمَّ دَفَنَهَا فِيهَا ثُمَّ رَكِبَ بَغْلَتَهُ وَ أَثْبَتَ رِجْلَيْهِ فِي غَرْزِ الرِّكَابِ ثُمَّ وَضَعَ إِصْبَعَيْهِ السَّبَّابَتَيْنِ فِي أُذُنَيْهِ ثُمَّ نَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ:

آن گاه امیر مؤمنان علی عليه السلام بر فراز منبر رفت و فرمود: ای قنبر! در بین مردم نداکن تا جمع شوند.

قنبر بین مردم ندا داد و مردم گرد آمدند به حدی که مسجد از جمعیت پر شد. حضرت برخاست و حمد و ثنای الهی به جای آورد. سپس فرمود:

مردم! به راستی که امام شما این زن را به پشت کوفه می‌آورد تا ان شاء الله بر او حد جاری نماید. هنگامی که بیرون آیید امیر مؤمنان به سوی شما خواهد آمد و شما به صورت ناشناخته بیرون آیید و همراهتان سنگ‌هایی باشد و هیچ کدام دیگری را نشناسد تا زمانی که به خانه‌هایتان باز گردید؛ ان شاء الله.

سپس از منبر فرود آمد. هنگامی که مردم صبحگاهان بر خاستند، حضرت آن زن را بیرون آورد و مردم در حالی که یک دیگر را نمی‌شناختند و با عمامه و عبا خود را پوشانده بودند و سنگ‌هایی در عبا و آستین خود داشتند، بیرون آمدند تا این که به آن زن رسیدند. مردم همراه آن حضرت در پشت کوفه بودند. حضرت دستور داد که گودالی برای زن حفر کنند. سپس زن را در آن قرار داد و (تا کمر او را) دفن کرد. سپس بر اسب خود سوار شد و پای مبارک را در رکاب محکم کرد. آنگاه انگشت‌های سبابه خود را درگوش اسب خود قرار داد، سپس با بلندترین صدای خود فریاد زد:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَهِدَ إِلَى نَبِيِّهِ ﷺ عَهْداً عَهِدَهُ مُحَمَّدٌ ﷺ إِلَيَّ بِأَنَّهُ لا يُقِيمُ الْحَدَّ مَنْ لِلهِ عَلَيْهِ حَدٌّ فَمَنْ كَانَ عَلَيْهِ حَدٌّ مِثْلُ مَا عَلَيْهَا فَلا يُقِيمُ عَلَيْهَا الْحَدَّ.

قَالَ: فَانْصَرَفَ النَّاسُ يَوْمَئِذٍ كُلُّهُمْ مَا خَلا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ عليهما السلام فَأَقَامَ هَؤُلاءِ الثَّلاثَةُ عَلَيْهَا الْحَدَّ يَوْمَئِذٍ وَ مَا مَعَهُمْ غَيْرُهُمْ.

قَالَ: وَ انْصَرَفَ فِيمَنِ انْصَرَفَ يَوْمَئِذٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام.

عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

جَاءَتِ امْرَأَةٌ حَامِلٌ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَقَالَتْ: إِنِّي فَعَلْتُ فَطَهِّرْنِي. ثُمَّ ذَكَرَ نَحْوَهُ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَمَّنْ رَوَاهُ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام أَوْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

ای مردم! به راستی که خداوند تبارک و تعالی با پیامبر خود عهدی بست. محمد ﷺ آن پیمان را با من قرار داد که کسی که حد الهی بر گردن دارد، به اقامه حد نپردازد. از این رو هر کس حدی مانند حد این زن بر گردن دارد، به اقامه حد این زن نپردازد.

میثم گوید: در آن روز همه مردم برگشتند جز امیر مؤمنان علی عليه السلام ، امام حسن عليه السلام و امام حسین عليه السلام. پس همین سه نفر در آن روز حد آن زن را اجرا کردند و شخص دیگری با آنان نبود.

میثم گوید: از کسانی که در آن روز برگشتند، محمد بن امیر المؤمنین عليه السلام بود.

نظیر همین روایت را خلف بن حمّاد از امام صادق عليه السلام نقل می‌کند.

۲ ـ راوی گوید:

امام (باقر عليه السلام یا امام صادق عليه السلام) فرمود:

أُتِيَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام بِرَجُلٍ قَدْ أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ بِالْفُجُورِ.
فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام لِأَصْحَابِهِ: اغْدُوا غَداً عَلَيَّ مُتَلَثِّمِينَ.
فَغَدَوْا عَلَيْهِ مُتَلَثِّمِينَ فَقَالَ لَهُمْ. مَنْ فَعَلَ مِثْلَ فِعْلِهِ فَلا يَرْجُمْهُ فَلْيَنْصَرِفْ.
قَالَ: فَانْصَرَفَ بَعْضُهُمْ وَ بَقِيَ بَعْضٌ فَرَجَمَهُ مَنْ بَقِيَ مِنْهُمْ.
۳ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ رَفَعَهُ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ: أَتَاهُ رَجُلٌ بِالْكُوفَةِ فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنِّي زَنَيْتُ فَطَهِّرْنِي.
قَالَ: مِمَّنْ أَنْتَ؟
قَالَ: مِنْ مُزَيْنَةَ.
قَالَ: أَ تَقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئاً؟
قَالَ: بَلَى.
قَالَ: فَاقْرَأْ.
فَقَرَأَ فَأَجَادَ فَقَالَ: أَ بِكَ جِنَّةٌ؟

شخصى را نزد امير مؤمنان على عليه السلام آوردند كه به انجام زنا اعتراف نموده بود.
حضرت به ياران خود فرمود: فردا صبح در حالى كه چهرهٔ خود را پوشانده‌ايد، نزد من بياييد.
بامدادان در حالى كه چهره خود را پوشانده بودند خدمت حضرت رسيدند. به آنان فرمود: هر كس عمل اين مرد را مرتكب شده، نبايد او را سنگسار كند.
برخى از مردم برگشتند و بعضى ماندند. كسانى كه مانده بودند آن شخص را سنگسار كردند.
۳ـ احمد بن محمد بن خالد در روايت مرفوعه‌اى گويد:
در كوفه مردى به خدمت امير مؤمنان على عليه السلام آمد و گفت: اى امير مؤمنان! من زنا كرده‌ام مرا تطهير نما.
فرمود: از چه قبيله‌اى هستى؟
گفت: از قبيله مزينه.
فرمود: آيا مى‌توانى مقدارى از قرآن بخوانى؟
گفت: آرى.
فرمود: پس بخوان.
پس آن شخص قرآن خواند و خوب قرائت مى‌كرد.
پس حضرت فرمود: آيا ديوانه‌اى؟

قَالَ: لا.
قَالَ: فَاذْهَبْ حَتَّى نَسْأَلَ عَنْكَ.
فَذَهَبَ الرَّجُلُ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ بَعْدُ فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنِّي زَنَيْتُ فَطَهِّرْنِي.
فَقَالَ: أَ لَكَ زَوْجَةٌ؟
قَالَ: بَلَى.
قَالَ: فَمُقِيمَةٌ مَعَكَ فِي الْبَلَدِ؟
قَالَ: نَعَمْ.
قَالَ: فَأَمَرَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَذَهَبَ وَ قَالَ: حَتَّى نَسْأَلَ عَنْكَ.
فَبَعَثَ إِلَى قَوْمِهِ فَسَأَلَ عَنْ خَبَرِهِ.
فَقَالُوا: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! صَحِيحُ الْعَقْلِ.
فَرَجَعَ إِلَيْهِ الثَّالِثَةَ، فَقَالَ لَهُ مِثْلَ مَقَالَتِهِ.
فَقَالَ لَهُ: اذْهَبْ حَتَّى نَسْأَلَ عَنْكَ.

گفت: نه
فرمود: برو تا در مورد تو پرس و جو کنیم.
آن مرد رفت، آنگاه بعد از مدتی بازگشت و گفت: ای امیر مؤمنان! من مرتکب زنا شده‌ام تطهیرم نما.
فرمود: آیا همسر داری؟
گفت: آری.
فرمود: با تو در همین شهر ساکن است.
گفت: آری.
پس حضرت به او امر نمود که برود و فرمود تا در باره تو تحقیق کنیم.
آنگاه حضرت شخصی را به سوی قبیله آن مرد روان نمود و در باره آن مرد تحقیق کرد.
اهل قبیله‌اش گفتند: ای امیر مؤمنان! او عقلش سالم است.
آن مرد برای سومین مرتبه بازگشت و سخن خود را تکرار کرد.
حضرت به او فرمود: برو تا در باره تو تحقیق کنیم.

فَرَجَعَ إِلَيْهِ الرَّابِعَةَ فَلَمَّا أَقَرَّ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام لِقَنْبَرٍ: احْتَفِظْ بِهِ.

ثُمَّ غَضِبَ ثُمَّ قَالَ: مَا أَقْبَحَ بِالرَّجُلِ مِنْكُمْ أَنْ يَأْتِيَ بَعْضَ هَذِهِ الْفَوَاحِشِ فَيَفْضَحَ نَفْسَهُ عَلَى رُءُوسِ الْمَلَإِ! أَفَلا تَابَ فِي بَيْتِهِ؟ فَوَ اللهِ! لَتَوْبَتُهُ فِيما بَيْنَهُ وَ بَيْنَ اللهِ أَفْضَلُ مِنْ إِقَامَتِي عَلَيْهِ الْحَدَّ.

ثُمَّ أَخْرَجَهُ وَ نَادَى فِي النَّاسِ: يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ! اخْرُجُوا لِيُقَامَ عَلَى هَذَا الرَّجُلِ الْحَدُّ وَ لا يَعْرِفَنَّ أَحَدُكُمْ صَاحِبَهُ.

فَأَخْرَجَهُ إِلَى الْجَبَّانِ فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! أَنْظِرْنِي أُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ.

ثُمَّ وَضَعَهُ فِي حُفْرَتِهِ وَ اسْتَقْبَلَ النَّاسَ بِوَجْهِهِ.

فَقَالَ: يَا مَعَاشِرَ الْمُسْلِمِينَ! إِنَّ هَذَا حَقٌّ مِنْ حُقُوقِ اللهِ عزّ و جلّ فَمَنْ كَانَ لِلَّهِ فِي عُنُقِهِ حَقٌّ فَلْيَنْصَرِفْ وَ لا يُقِيمُ حُدُودَ اللهِ مَنْ فِي عُنُقِهِ لِلَّهِ حَدٌّ.

آن مرد برای چهارمین مرتبه بازگشت. هنگامی که اعتراف نمود، امیرمؤمنان علی عليه السلام به قنبر فرمود: او را نگه دار.

آنگاه خشمگین شد و فرمود: چه قدر برای یکی از شما زشت و قبیح است که مرتکب برخی از گناهان گردد و خود را در پیشگاه مردم رسوا سازد! چرا در خانه‌اش توبه نمی‌کند؟! به خدا سوگند! توبه کردن او در بین خود و خدای خود، از اجرای حد توسط من بر او برتر است.

سپس او را به بیرون شهر برد و بین مردم اعلام کرد: ای مسلمانان! بیرون آیید تا بر این شخص حد اجرا گردد. و (طوری خود را بپوشانید که) هیچ کدامتان رفیق خود را نشناسد.

پس آن مرد را به صحرا برد. آن مرد گفت: ای امیر مؤمنان! به من مهلت ده دو رکعت نماز بخوانم.

سپس حضرت او را در گودال قرار داد و مردم در مقابل صورت آن مرد ایستادند.

پس حضرت فرمود: ای مسلمانان! این حقی از حقوق خداوند متعال است. بنا بر این هر کس حق الهی بر گردن دارد، بازگردد و کسی که حدی الهی بر گردن دارد نمی‌تواند حدود الهی را به پا دارد.

فَانْصَرَفَ النَّاسُ وَ بَقِيَ هُوَ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ عليهما السلام فَأَخَذَ حَجَراً فَكَبَّرَ ثَلاثَ تَكْبِيرَاتٍ ثُمَّ رَمَاهُ بِثَلاثَةِ أَحْجَارٍ فِي كُلِّ حَجَرٍ ثَلاثَ تَكْبِيرَاتٍ، ثُمَّ رَمَاهُ الْحَسَنُ عليه السلام مِثْلَ مَا رَمَاهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام ثُمَّ رَمَاهُ الْحُسَيْنُ عليه السلام فَمَاتَ الرَّجُلُ فَأَخْرَجَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَأَمَرَ فَحُفِرَ لَهُ وَ صَلَّى عَلَيْهِ وَ دَفَنَهُ.

فَقِيلَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! أَلا تُغَسِّلُهُ؟

فَقَالَ: قَدِ اغْتَسَلَ بِمَا هُوَ طَاهِرٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَقَدْ صَبَرَ عَلَى أَمْرٍ عَظِيمٍ.

(۱۰)
بَابُ الرَّجُلِ يَغْتَصِبُ الْمَرْأَةَ فَرْجَهَا

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ بُرَيْدٍ الْعِجْلِيِّ قَالَ:

سُئِلَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ اغْتَصَبَ امْرَأَةً فَرْجَهَا.

پس همه مردم بازگشتند، ایشان با امام حسن و امام حسین عليهما السلام ماندند. آنگاه حضرت سنگی برداشت و سه بار تکبیر گفت، سپس سه سنگ به سوی او انداخت و برای هر سنگی سه بار تکبیر گفت. سپس امام حسن عليه السلام همان طور که حضرت به سوی او سنگ انداخت به سویش سنگ انداخت. سپس امام حسین عليه السلام او را با سنگ زد. در این هنگام آن مرد از دنیا رفت. پس حضرت او را از گودال بیرون آورد و دستور داد برای او قبری کندند و بر او نماز خواند و دفنش نمود.

به حضرت عرض کردند: ای امیر مؤمنان! چرا غسلش ندادید؟

فرمود: به راستی که با آبی پاکیزه تا روز قیامت غسل داده شد؛ زیرا امر بزرگی (سنگسار) را تحمل نمود.

بخش دهم
حکم تجاوز مرد به زن

۱ ـ برید عجلی گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدند: مردی به زنی تجاوز می‌کند. (چه حکمی دارد؟)

قَالَ: يُقْتَلُ مُحْصَناً كَانَ أَوْ غَيْرَ مُحْصَنٍ.

۲ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَدِيدٍ عَنْ جَمِيلٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي رَجُلٍ غَصَبَ امْرَأَةً نَفْسَهَا.

قَالَ: قَالَ: يُضْرَبُ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ بَلَغَتْ مِنْهُ مَا بَلَغَتْ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام فِي رَجُلٍ غَصَبَ امْرَأَةً نَفْسَهَا.

قَالَ: يُقْتَلُ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِذَا كَابَرَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ عَلَى نَفْسِهَا ضُرِبَ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ مَاتَ مِنْهَا أَوْ عَاشَ.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ حُمْرَانَ جَمِيعاً عَنْ زُرَارَةَ قَالَ:

فرمود: چه همسردار باشد و چه مجرّد کشته می‌شود.

۲ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام در باره مردی که به زنی تجاوز می‌کند فرمود:

با شمشیر به او ضربه می‌زنند؛ هر زخمی که به او وارد کند.

۳ ـ زراره گوید: امام (باقر عليه السلام یا امام صادق عليه السلام) در باره مردی که به زنی تجاوز می‌کند فرمود: کشته می‌شود.

۴ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هرگاه مردی به زنی تجاوز نماید، یک ضربه شمشیر به او می‌زنند، چه بمیرد و چه زنده بماند.

۵ ـ زراره گوید:

قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام: الرَّجُلُ يَغْصِبُ الْمَرْأَةَ نَفْسَهَا.
قَالَ: يُقْتَلُ.

(۱۱)
بَابُ مَنْ زَنَى بِذَاتِ مَحْرَمٍ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ: سَمِعْتُ بُكَيْرَ بْنَ أَعْيَنَ يَرْوِي عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام قَالَ:
مَنْ زَنَى بِذَاتِ مَحْرَمٍ حَتَّى يُوَاقِعَهَا ضُرِبَ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ أَخَذَتْ مِنْهُ مَا أَخَذَتْ وَ إِنْ كَانَتْ تَابَعَتْهُ ضُرِبَتْ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ أَخَذَتْ مِنْهَا مَا أَخَذَتْ.
قِيلَ لَهُ: فَمَنْ يَضْرِبُهُمَا وَ لَيْسَ لَهُمَا خَصْمٌ؟
قَالَ: ذَاكَ عَلَى الْإِمَامِ إِذَا رُفِعَا إِلَيْهِ.

به امام باقر عليه السلام عرض کردم: مردی به زنی تجاوز می‌کند. (چه حکمی دارد؟)
فرمود: کشته می‌شود.

بخش یازدهم
حکم زنای با محارم

۱ ـ ابو ایّوب گوید: از بکیر بن اعین شنیدم که از امام (باقر عليه السلام یا امام صادق عليه السلام) روایت می‌کرد که آن حضرت فرمود:
هر کس با محرم خویش زنا کند به گونه‌ای که با او آمیزش نماید، یک ضربه شمشیر به او می‌زنند؛ هر زخمی که به او برساند و اگر زن با او همکاری کرده باشد، یک ضربه شمشیر نیز به زن می‌زنند؛ هر زخمی که به او برساند.
عرض کردند: چه کسی به آنها ضربه وارد کند در حالی که آنها طرف دعوی ندارند؟!
فرمود: اجرای این حکم با امام عليه السلام است؛ هر گاه آنها را نزد او برده باشند.

۲ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مِسْكِينٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام. أَيْنَ يُضْرَبُ الَّذِي يَأْتِي ذَاتَ مَحْرَمٍ بِالسَّيْفِ؟ أَيْنَ هَذِهِ الضَّرْبَةُ؟

قَالَ: يُضْرَبُ عُنُقُهُ. أَوْ قَالَ: تُضْرَبُ رَقَبَتُهُ.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ مِهْرَانَ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ وَقَعَ عَلَى أُخْتِهِ.

قَالَ: يُضْرَبُ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ.

قُلْتُ: فَإِنَّهُ يُخَلَّصُ؟

قَالَ: يُحْبَسُ أَبَداً حَتَّى يَمُوتَ.

---

۲ ـ جمیل بن درّاج گوید: به امام صادق عليه‌السلام عرض کردم: به کجای بدن کسی که با محرم خویش زنا می‌کند ضربه وارد می‌شود؟

فرمود: گردنش را می‌زنند.

۳ ـ راوی گوید: به امام صادق عليه‌السلام گفتم: مردی با خواهر خود زنا می‌کند.

فرمود: یک ضربه شمشیر به او می‌زنند.

عرض کردم: اگر پس از این ضربه زنده بماند چه حکمی دارد؟

فرمود: برای همیشه زندانی می‌شود تا بمیرد.

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ رَجُلٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: الرَّجُلُ يَأْتِي ذَاتَ مَحْرَمٍ.

قَالَ: يُضْرَبُ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ.

قَالَ ابْنُ بُكَيْرٍ: حَدَّثَنِي حَرِيزٌ عَنْ بُكَيْرٍ بِذَلِكَ.

٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مِسْكِينٍ عَنْ جَمِيلٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام الرَّجُلُ يَأْتِي ذَاتَ مَحْرَمٍ أَيْنَ يُضْرَبُ بِالسَّيْفِ؟

قَالَ: رَقَبَتُهُ.

٦ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

مَنْ أَتَى ذَاتَ مَحْرَمٍ ضُرِبَ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ أَخَذَتْ مِنْهُ مَا أَخَذَتْ.

---

۴ ـ راوی گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی با محرم خود زنا می‌کند. (چه حکمی دارد؟)

فرمود: ضربه‌ای با شمشیر به او می‌زنند.

۵ ـ جمیل گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: این ضربه را به کجای بدن کسی که با محرم خود زنا می‌کند می‌زنند؟

فرمود: گردنش را می‌زنند.

۶ ـ بکیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هر کس با محرم خود زنا کند ضربه‌ای با شمشیر به او می‌زنند؛ هر زخمی که به او وارد کند.

۷ ـ سَهْلٌ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مِسْكِينٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: أَيْنَ تُضْرَبُ هَذِهِ الضَّرْبَةُ يَعْنِي مَنْ أَتَى ذَاتَ مَحْرَمٍ؟ قَالَ: يُضْرَبُ عُنُقُهُ أَوْ قَالَ: رَقَبَتُهُ.

(۱۲)

بَابٌ فِي أَنَّ صَاحِبَ الْكَبِيرَةِ يُقْتَلُ فِي الثَّالِثَةِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

الزَّانِي إِذَا زَنَى جُلِدَ ثَلاثاً وَ يُقْتَلُ فِي الرَّابِعَةِ يَعْنِي إِذَا جُلِدَ ثَلاثَ مَرَّاتٍ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْمَاضِي عليه السلام قَالَ:

أَصْحَابُ الْكَبَائِرِ كُلِّهَا إِذَا أُقِيمَ عَلَيْهِمُ الْحَدُّ مَرَّتَيْنِ قُتِلُوا فِي الثَّالِثَةِ.

---

۷ ـ جمیل بن درّاج نظیر روایت پنجم همین بخش را با سند دیگر از امام صادق عليه السلام نقل می‌کند.

بخش دوازدهم

کشتن زناکار در سومین مرتبه

۱ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هرگاه زناکار زنا نمود تا سه بار حد می‌خورد و در مرتبه چهارم کشته می‌شود.

۲ ـ یونس گوید: امام کاظم عليه السلام فرمود:

هرگاه برای مرتکبان گناهان کبیره دو مرتبه حد اجرا شد، در مرتبه سوم کشته می‌شوند.

(۱۳)
بَابُ الْمَجْنُونِ وَ الْمَجْنُونَةِ يَزْنِيَانِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي امْرَأَةٍ مَجْنُونَةٍ زَنَتْ فَحَبِلَتْ، قَالَ: هِيَ مِثْلُ السَّائِبَةِ لا تَمْلِكُ أَمْرَهَا وَ لَيْسَ عَلَيْهَا رَجْمٌ وَ لا جَلْدٌ وَ لا نَفْيٌ.

وَ قَالَ فِي امْرَأَةٍ أَقَرَّتْ عَلَى نَفْسِهَا أَنَّهُ اسْتَكْرَهَهَا رَجُلٌ عَلَى نَفْسِهَا، قَالَ: هِيَ مِثْلُ السَّائِبَةِ لا تَمْلِكُ نَفْسَهَا فَلَوْ شَاءَ قَتَلَهَا فَلَيْسَ عَلَيْهَا جَلْدٌ وَ لا نَفْيٌ وَ لا رَجْمٌ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام فِي امْرَأَةٍ مَجْنُونَةٍ زَنَتْ.

بخش سیزدهم
حکم زنای زن و مرد دیوانه

۱ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام در باره زن دیوانه‌ای که زنا نمود و آبستن شد فرمود:

این زن مانند زن بی سرپرست است، او اختیار خود را ندارد. نه سنگسار می‌شود، نه تازیانه می‌خورد و نه تبعید می‌گردد.

آن حضرت در باره زنی که اعتراف نمود مردی او را مجبور به انجام زنا کرد فرمود:

این زن مانند زن بی سرپرست است. او اختیار خود را ندارد؛ زیرا اگر آن مرد می‌خواست، او را می‌کشت. بنا بر این نه بر او تازیانه می‌زنند نه تبعید می‌گردد و نه سنگسار می‌شود.

۲ ـ محمد بن مسلم گوید: امام (باقر عليه السلام یا امام صادق عليه السلام) در باره زن دیوانه‌ای که زنا نموده بود فرمود:

قَالَ: إِنَّهَا لا تَمْلِكُ أَمْرَهَا وَ لَيْسَ عَلَيْهَا شَيْءٌ.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

إِذَا زَنَى الْمَجْنُونُ أَوِ الْمَعْتُوهُ جُلِدَ الْحَدَّ وَ إِنْ كَانَ مُحْصَناً رُجِمَ.

قُلْتُ: وَ مَا الْفَرْقُ بَيْنَ الْمَجْنُونِ وَ الْمَجْنُونَةِ وَ الْمَعْتُوهِ وَ الْمَعْتُوهَةِ؟

قَالَ: الْمَرْأَةُ إِنَّمَا تُؤْتَى وَ الرَّجُلُ يَأْتِي وَ إِنَّمَا يَزْنِي إِذَا عَقَلَ كَيْفَ يَأْتِي اللَّذَّةَ وَ إِنَّ الْمَرْأَةَ إِنَّمَا تُسْتَكْرَهُ وَ يُفْعَلُ بِهَا وَ هِيَ لا تَعْقِلُ مَا يُفْعَلُ بِهَا.

(١٤)

بَابُ حَدِّ الْمَرْأَةِ الَّتِي لَهَا زَوْجٌ فَتَزَوَّجُ أَوْ تَتَزَوَّجُ وَ هِيَ فِي عِدَّتِهَا وَ الرَّجُلِ الَّذِي يَتَزَوَّجُ ذَاتَ زَوْجٍ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

او اختیار خود را ندارد و بر او حدی لازم نیست.

۳ ـ ابان بن تغلب گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هر گاه مرد دیوانه یا کم عقل مرتکب زنا گردد، حد تازیانه می‌خورد. و اگر همسردار باشد، سنگسار می‌شود.

عرض کردم: فرق بین مرد و زن دیوانه و کم عقل چیست؟

فرمود: همانا با زن زنا صورت می‌گیرد، اما مرد مرتکب زنا می‌گردد و مرد هنگامی که بداند چگونه به لذّت شهوت رانی بپردازد، مرتکب زنا می‌شود؛ ولی زن مجبور می‌شود و مورد بهره برداری قرار می‌گیرد و او خودش نمی‌داند چه کاری با او صورت می‌گیرد.

بخش چهاردهم

حکم حدّ زن شوهرداری که ازدواج می‌کند یا در دوران عده ازدواج می‌کند و حکم مردی که با زن شوهردار ازدواج می‌کند

۱ ـ ابو عبیده گوید:

سَأَلْتُهُ عَنِ امْرَأَةٍ تَزَوَّجَتْ رَجُلاً وَ لَهَا زَوْجٌ.

قَالَ: فَقَالَ: إِنْ كَانَ زَوْجُهَا الْأَوَّلُ مُقِيماً مَعَهَا فِي الْمِصْرِ الَّذِي هِيَ فِيهِ تَصِلُ إِلَيْهِ وَ يَصِلُ إِلَيْهَا فَإِنَّ عَلَيْهَا مَا عَلَى الزَّانِي الْمُحْصَنِ الرَّجْمَ.

قَالَ: وَ إِنْ كَانَ زَوْجُهَا الْأَوَّلُ غَائِباً عَنْهَا أَوْ كَانَ مُقِيماً مَعَهَا فِي الْمِصْرِ لا يَصِلُ إِلَيْهَا وَ لا تَصِلُ إِلَيْهِ فَإِنَّ عَلَيْهَا مَا عَلَى الزَّانِيَةِ غَيْرِ الْمُحْصَنَةِ وَ لا لِعَانَ بَيْنَهُمَا وَ لا تَفْرِيقَ.

قُلْتُ: مَنْ يَرْجُمُهُمَا أَوْ يَضْرِبُهُمَا الْحَدَّ وَ زَوْجُهَا لا يُقَدِّمُهَا إِلَى الْإِمَامِ وَ لا يُرِيدُ ذَلِكَ مِنْهَا؟

فَقَالَ: إِنَّ الْحَدَّ لا يَزَالُ لِلَّهِ فِي بَدَنِهَا حَتَّى يَقُومَ بِهِ مَنْ قَامَ أَوْ تَلْقَى اللَّهَ وَ هُوَ عَلَيْهَا غَضْبَانُ.

قُلْتُ: فَإِنْ كَانَتْ جَاهِلَةً بِمَا صَنَعَتْ؟

قَالَ: فَقَالَ: أَ لَيْسَ هِيَ فِي دَارِ الْهِجْرَةِ؟

از امام صادق علیه‌السلام در باره زن شوهرداری که با مرد دیگر ازدواج نمود پرسیدم.

فرمود: چنان چه شوهر اولش با او در همان شهری که زن اقامت داشت، ساکن بود و هر دو به هم دسترسی داشتند، حد زناکار محصن بر عهده زن می‌آید که سنگسار است.

فرمود: و اگر شوهر اولش غایب بود یا در همان شهر محل اقامت زن ساکن بود، اما به هم دسترسی نداشتند، حد زناکار غیر محصنه بر او لازم می‌شود و نه لازم است با هم لعان کنند و نه از یک دیگر جدا می‌شوند.

گفتم: چه کسی زن و شوهر دوم را سنگسار کند یا حد بزند در حالی که شوهر اول زن را نزد امام علیه‌السلام نمی‌برد و از زن مطالبه‌ای ندارد؟!

فرمود: به راستی همواره حد الهی بر عهده زن خواهد بود تا زمانی که قیام کننده‌ای آن را اقامه کند یا این که خداوند را در حالی که بر او غضبناک است ملاقات نماید.

گفتم: اگر از کاری که کرده است نا آگاه بود چه؟

فرمود: مگر او در کشور اسلامی زندگی نمی‌کند؟

قُلْتُ: بَلَى.

قَالَ: فَمَا مِنِ امْرَأَةٍ الْيَوْمَ مِنْ نِسَاءِ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا وَ هِيَ تَعْلَمُ أَنَّ الْمَرْأَةَ الْمُسْلِمَةَ لايَحِلُّ لَهَا أَنْ تَتَزَوَّجَ زَوْجَيْنِ.

قَالَ: وَ لَوْ أَنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا فَجَرَتْ قَالَتْ: لَمْ أَدْرِ أَوْ جَهِلْتُ أَنَّ الَّذِي فَعَلْتُ حَرَامٌ وَلَمْ يُقَمْ عَلَيْهَا الْحَدُّ إِذاً لَتَعَطَّلَتِ الْحُدُودُ.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ يَزِيدَ الْكُنَاسِيِّ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنِ امْرَأَةٍ تَزَوَّجَتْ فِي عِدَّتِهَا.

قَالَ: إِنْ كَانَتْ تَزَوَّجَتْ فِي عِدَّةِ طَلاقٍ لِزَوْجِهَا عَلَيْهَا الرَّجْعَةُ فَإِنَّ عَلَيْهَا الرَّجْمَ وَ إِنْ كَانَتْ تَزَوَّجَتْ فِي عِدَّةٍ لَيْسَ لِزَوْجِهَا عَلَيْهَا الرَّجْعَةُ فَإِنَّ عَلَيْهَا حَدَّ الزَّانِي غَيْرِ الْمُحْصَنِ وَ إِنْ كَانَتْ تَزَوَّجَتْ فِي عِدَّةٍ مِنْ بَعْدِ مَوْتِ زَوْجِهَا مِنْ قَبْلِ انْقِضَاءِ الْأَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ وَ الْعَشَرَةِ أَيَّامٍ فَلا رَجْمَ عَلَيْهَا وَ عَلَيْهَا ضَرْبُ مِائَةِ جَلْدَةٍ.

گفتم: آری.

فرمود: بنا بر این امروزه هر زن مسلمانی می‌داند که برایش جایز نیست که با دو شوهر ازدواج کند.

فرمود: واگر هنگامی که زن مرتکب زنا شد بگوید: نمی‌دانستم یا جاهل بودم که کاری که انجام دادم حرام است وبر او حد جاری نگردد، بنا بر این حدود الهی تعطیل خواهد شد.

۲ ـ یزید کناسی گوید: از امام باقر علیه السلام در باره زنی که در دوران عده‌اش ازدواج کرده بود پرسیدم.

فرمود: اگر در عده طلاق رجعی ازدواج کرده است، باید سنگسار گردد و اگر در عده طلاق بائن ازدواج کرده است، حد زناکار بدون همسر بر او جاری می‌شود و اگر در عده وفات و پیش از پایان چهار ماه و ده روز، ازدواج کرده باشد، سنگسار نمی‌شود و صد ضربه تازیانه به او می‌زنند.

قُلْتُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ كَانَ ذَلِكَ مِنْهَا بِجَهَالَةٍ؟
قَالَ: فَقَالَ: مَا مِنِ امْرَأَةٍ الْيَوْمَ مِنْ نِسَاءِ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا وَ هِيَ تَعْلَمُ أَنَّ عَلَيْهَا عِدَّةً فِي طَلاقٍ أَوْ مَوْتٍ وَ لَقَدْ كُنَّ نِسَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ يَعْرِفْنَ ذَلِكَ.
قُلْتُ: فَإِنْ كَانَتْ تَعْلَمُ أَنَّ عَلَيْهَا عِدَّةً وَ لا تَدْرِي كَمْ هِيَ؟
قَالَ: فَقَالَ: إِذَا عَلِمَتْ أَنَّ عَلَيْهَا الْعِدَّةَ لَزِمَتْهَا الْحُجَّةُ فَتَسْأَلُ حَتَّى تَعْلَمَ.
٣ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَرَّارٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
سَأَلْتُهُ عَنِ امْرَأَةٍ تَزَوَّجَهَا رَجُلٌ فَوَجَدَ لَهَا زَوْجاً.
قَالَ: عَلَيْهِ الْجَلْدُ وَ عَلَيْهَا الرَّجْمُ لِأَنَّهُ قَدْ تَقَدَّمَ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ تَقَدَّمَتْ هِيَ بِعِلْمٍ وَ كَفَّارَتُهُ إِنْ لَمْ يُتَقَدَّمْ إِلَى الْإِمَامِ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِخَمْسَةِ أَصْوُعٍ دَقِيقٍ.
٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

عرض کردم: اگر از روی ناآگاهی دست به چنین کاری زده باشد، چه حکمی دارد؟
فرمود: امروزه هر زن مسلمان می‌داند که در طلاق و وفات باید عده نگه دارد و زنان دوران جاهلی نیز از این حکم آگاه بودند.
عرض کردم: اگر زن بداند که باید عده نگه دارد، اما نمی‌داند که عده‌اش چند روز است، چه؟
فرمود: هر گاه بداند که باید عده نگه دارد، حجت بر او تمام است. بنا بر این باید از دیگران بپرسد تا بداند.
۳ ـ ابو بصیر گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: مردی با زنی ازدواج کرد و بعد متوجه شد که زن شوهر داشته است.
فرمود: مرد تازیانه می‌خورد و زن سنگسار می‌گردد، زیرا مرد با عدم آگاهی و زن با آگاهی اقدام به ازدواج کرده است و اگر مرد را (برای اجرای حکم) نزد امام علیه السلام نبردند، کفاره‌اش این است که پنج صاع آرد صدقه دهد.
۴ ـ ابو بصیر گوید:

سُئِلَ عَنِ امْرَأَةٍ كَانَ لَهَا زَوْجٌ غَائِبٌ عَنْهَا فَتَزَوَّجَتْ زَوْجاً آخَرَ.

قَالَ: إِنْ رُفِعَتْ إِلَى الْإِمَامِ ثُمَّ شَهِدَ عَلَيْهَا شُهُودٌ أَنَّ لَهَا زَوْجاً غَائِباً وَ أَنَّ مَادَّتَهُ وَ خَبَرَهُ يَأْتِيهَا مِنْهُ وَ أَنَّهَا تَزَوَّجَتْ زَوْجاً آخَرَ كَانَ عَلَى الْإِمَامِ أَنْ يَحُدَّهَا وَ يُفَرِّقَ بَيْنَهَا وَ بَيْنَ الَّذِي تَزَوَّجَهَا.

قُلْتُ: فَالْمَهْرُ الَّذِي أَخَذَتْ مِنْهُ كَيْفَ يُصْنَعُ بِهِ؟

قَالَ: إِنْ أَصَابَ مِنْهُ شَيْئاً فَلْيَأْخُذْهُ وَ إِنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ شَيْئاً فَإِنَّ كُلَّ مَا أَخَذَتْ مِنْهُ حَرَامٌ عَلَيْهَا مِثْلُ أَجْرِ الْفَاجِرَةِ.

۵ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام:

أَنَّ عَلِيّاً عليه السلام ضَرَبَ رَجُلاً تَزَوَّجَ امْرَأَةً فِي نِفَاسِهَا قَبْلَ أَنْ تَطْهُرَ الْحَدَّ.

از امام باقر عليه السلام پرسیدند: زنی شوهری داشته که در مسافرت بوده است و با مرد دیگری ازدواج کرد.

فرمود: اگر قضاوت را نزد امام عليه السلام بیاورند و شهود گواهی دهند که زن، شوهری غایب دارد و نفقه و خبر شوهر به او می‌رسد و زن با مرد دیگر ازدواج کرده است، امام عليه السلام زن را حد می‌زند و بین او و شوهر دوم جدایی بیندازد.

عرض کردم: مهریه‌ای که زن از شوهر دوم گرفته است چه می‌شود؟

فرمود: اگر شوهر دوم به مقداری از آن دست یافت، بردارد و اگر به هیچ مقدار از آن دست نیافت، تمام مهریه‌ای که زن گرفته است، مانند دستمزد زن بدکاره برایش حرام است.

۵ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

حضرت علی عليه السلام مردی را که با زنی در دوران نفاس پیش از پاک شدن ازدواج کرده بود، حد زد.

(۱۵)

بَابُ الرَّجُلِ يَأْتِي الْجَارِيَةَ وَ لِغَيْرِهِ فِيهَا شِرْكٌ وَ الرَّجُلِ يَأْتِي مُكَاتَبَتَهُ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ صَالِحِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَوْمٌ اشْتَرَكُوا فِي شِرَاءِ جَارِيَةٍ فَائْتَمَنُوا بَعْضَهُمْ وَ جَعَلُوا الْجَارِيَةَ عِنْدَهُ فَوَطِئَهَا.

قَالَ: يُجْلَدُ الْحَدَّ وَ يُدْرَأُ عَنْهُ مِنَ الْحَدِّ بِقَدْرِ مَا لَهُ فِيهَا وَ تُقَوَّمُ الْجَارِيَةُ وَ يُغَرَّمُ ثَمَنَهَا لِلشُّرَكَاءِ فَإِنْ كَانَتِ الْقِيمَةُ فِي الْيَوْمِ الَّذِي وَطِئَهَا أَقَلَّ مِمَّا اشْتُرِيَتْ بِهِ، فَإِنَّهُ يُلْزَمُ أَكْثَرَ الثَّمَنِ لِأَنَّهُ قَدْ أَفْسَدَ عَلَى شُرَكَائِهِ وَ إِنْ كَانَتِ الْقِيمَةُ فِي الْيَوْمِ الَّذِي وَطِئَ أَكْثَرَ مِمَّا اشْتُرِيَتْ بِهِ يُلْزَمُ الْأَكْثَرَ لِاسْتِفْسَادِهَا.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

بخش پانزدهم
حکم زنا با کنیز شراکتی و نیمه آزاد

۱ ـ عبدالله بن سنان گوید: به امام صادق عليه‌السلام عرض کردم: چند تن با شرکت هم کنیزی می‌خرند و از میان خود یکی را امین شمرده و کنیز را به او می‌سپارند و شریک با آن کنیز همبستر می‌شود (تکلیف او چه خواهد بود؟)

فرمود: از نظر حد، به اندازه سهمی که از کنیز دارد از صد تازیانه کم می‌کنند و بقیهٔ آن را بر بدن او می‌نوازند، از نظر حق شرکا، باید کنیز را مجدداً بـه قـیمت بـرسانند و شـریک خطاکار را مجبور نمایند تا سهم شرکا را بپردازد و کنیز را برای خـودش بـردارد. بـه ایـن صورت که اگر قیمت فعلی از قیمت قبلی که برای خرید آن پرداخته‌اند کمتر باشد، باید همان قیمت قبلی را منظور کنند؛ چراکه این شریک خاطی باعث خسارت آنان شده است و اگر قیمت فعلی آن بیشتر باشد، بر اساس همین قیمت فعلی سهم شرکا را ادا نماید، زیرا کنیز را از ردیف یک کالای تجاری خارج کرده است.

۲ ـ یکی از اصحاب ما گوید:

سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ أَصَابَ جَارِيَةً مِنَ الْفَيْءِ فَوَطِئَهَا قَبْلَ أَنْ تُقْسَمَ.

قَالَ: تُقَوَّمُ الْجَارِيَةُ وَ تُدْفَعُ إِلَيْهِ بِالْقِيمَةِ وَ يُحَطُّ لَهُ مِنْهَا مَا يُصِيبُهُ مِنْهَا مِنَ الْفَيْءِ وَ يُجْلَدُ الْحَدَّ وَ يُدْرَأُ عَنْهُ مِنَ الْحَدِّ بِقَدْرِ مَا كَانَ لَهُ فِيهَا.

فَقُلْتُ: وَ كَيْفَ صَارَتِ الْجَارِيَةُ تُدْفَعُ إِلَيْهِ هُوَ بِالْقِيمَةِ دُونَ غَيْرِهِ؟

قَالَ: لِأَنَّهُ وَطِئَهَا وَ لا يُؤْمَنُ أَنْ يَكُونَ ثَمَّ حَبَلٌ.

٣ ـ يُونُسُ عَنِ الْحَلَبِيِّ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ وَقَعَ عَلَى مُكَاتَبَتِهِ.

قَالَ: إِنْ كَانَتْ أَدَّتِ الرُّبُعَ جُلِدَ وَ إِنْ كَانَ مُحْصَناً رُجِمَ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ أَدَّتْ شَيْئاً فَلَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي وَلَّادٍ الْحَنَّاطِ قَالَ:

از امام صادق عليه السلام پرسیدند: مردی کنیزی را از اموال غنیمتی به دست می‌آورد و پیش از تقسیم غنایم با او نزدیکی می‌کند.

فرمود: کنیز را قیمت گذاری می‌کنند و باگرفتن قیمت کنیز از مرد، کنیز را به او می‌دهند اما سهمی راکه مرد از این کنیز، از غنایم دارد از مبلغ کسر می‌کنند و مرد را حد می‌زنند، اما به اندازه سهمی که از کنیز دارد، از تعداد ضربه‌ها کاسته می‌شود.

گفتم: چگونه حکم شد که کنیز را باگرفتن قیمتش به آن مرد می‌سپارند، اما به افراد دیگر نمی‌دهند؟

فرمود: زیرا او با کنیز آمیزش کرده واطمینانی نیست که کنیز بدان جهت باردارشده باشد.

۳ ـ حلبی گوید: از امام صادق عليه السلام در باره مردی که با کنیز مکاتبه‌اش آمیزش کرده است پرسیدم.

فرمود: اگر کنیز یک چهارم مبلغ قرارداد را پرداخته باشد، مرد تازیانه می‌خورد و اگر دارای همسر باشد، سنگسار می‌گردد و اگر کنیز، هیچ مقداری از مبلغ قرار داد را نپرداخته است، چیزی بر مرد لازم نمی‌آید.

۴ ـ ابوولاد حناط گوید:

سُئِلَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه‌السلام عَنْ جَارِيَةٍ بَيْنَ رَجُلَيْنِ أَعْتَقَ أَحَدُهُمَا نَصِيبَهُ مِنْهَا فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ شَرِيكُهُ وَثَبَ عَلَى الْجَارِيَةِ فَوَقَعَ عَلَيْهَا.

قَالَ: فَقَالَ: يُجْلَدُ الَّذِي وَقَعَ عَلَيْهَا خَمْسِينَ جَلْدَةً وَ يُطْرَحُ عَنْهُ خَمْسِينَ جَلْدَةً وَ يَكُونُ نِصْفُهَا حُرّاً وَ يُطْرَحُ عَنْهَا مِنَ النِّصْفِ الْبَاقِي الَّذِي لَمْ يُعْتَقْ وَ إِنْ كَانَتْ بِكْراً عُشْرُ قِيمَتِهَا وَ إِنْ كَانَتْ غَيْرَ بِكْرٍ نِصْفُ عُشْرِ قِيمَتِهَا وَ تُسْتَسْعَى هِيَ فِي الْبَاقِي.

۵ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام فِي أَمَةٍ بَيْنَ رَجُلَيْنِ أَعْتَقَ أَحَدُهُمَا نَصِيبَهُ فَلَمَّا سَمِعَ ذَلِكَ مِنْهُ شَرِيكُهُ وَثَبَ عَلَى الْجَارِيَةِ فَافْتَضَّهَا مِنْ يَوْمِهِ. قَالَ:

يُضْرَبُ الَّذِي افْتَضَّهَا خَمْسِينَ جَلْدَةً وَ يُطْرَحُ عَنْهُ خَمْسِينَ جَلْدَةً لِحَقِّهِ مِنْهَا وَ يُغَرَّمُ لِلْأَمَةِ عُشْرَ قِيمَتِهَا لِمُوَاقَعَتِهِ إِيَّاهَا وَ تُسْتَسْعَى فِي الْبَاقِي.

از امام صادق عليه‌السلام پرسیدند: کنیزی به طور مشترک از آنِ دو نفر بود. یکی از آن‌ها سهم خود را آزاد نمود. هنگامی که شریک دوم متوجه شد، روی کنیز پرید وبا او آمیزش کرد. (چه حکمی دارد؟)

فرمود: شریک دوم پنجاه ضربه می‌خورد و پنجاه ضربه دیگر از او ساقط می‌گردد و نصف کنیز آزاد است و از نصف دیگر کنیز که در کنیزی باقی است، اگر باکره بوده است یک دهم و اگر باکره نبوده است، یک بیستم قیمتش از کنیز ساقط می‌گردد و باکار کردن بقیه آن را می‌پردازد.

۵ ـ مالک بن اعین گوید: امام صادق عليه‌السلام در باره کنیزی که از آنِ دو نفر بود و یکی از آن‌ها سهم خود را آزاد کرد و هنگامی که شریک دوم متوجه شد، بر روی کنیز پرید و در همان روز پرده بکارتش را برداشت فرمود:

شریک دوم پنجاه تازیانه می‌خورد و به جهت سهمی که از کنیز دارد پنجاه ضربه از او ساقط می‌گردد و یک دهم قیمت کنیز را به خاطر آمیزش با او به کنیز بدهکار می‌شود و کنیز با کار کردن مانده آن را می‌پردازد.

٦ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْكُوفِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ النَّهْدِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ الْجُعْفِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي جَارِيَةٍ بَيْنَ رَجُلَيْنِ وَطِئَهَا أَحَدُهُمَا دُونَ الْآخَرِ فَأَحْبَلَهَا.

قَالَ: يُضْرَبُ نِصْفَ الْحَدِّ وَ يُغَرَّمُ نِصْفَ الْقِيمَةِ.

٧ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْمِيثَمِيِّ عَنْ أَبَانٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ الْجُعْفِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي رَجُلَيْنِ اشْتَرَيَا جَارِيَةً فَنَكَحَهَا أَحَدُهُمَا دُونَ صَاحِبِهِ.

قَالَ: يُضْرَبُ نِصْفَ الْحَدِّ وَ يُغَرَّمُ نِصْفَ الْقِيمَةِ إِذَا أَحْبَلَ.

٨ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ:

سَمِعْتُ عَبَّادَ الْبَصْرِيَّ يَقُولُ: كَانَ جَعْفَرٌ عليه السلام يَقُولُ:

---

۶ ـ اسماعیل بن عبدالرحمان جعفی گوید: امام باقر علیه السلام در خصوص کنیزی که به طور مشترک از آنِ دو شریک بود و یکی از شریک‌ها با او نزدیکی نمود و آبستنش کرد فرمود:

به مقدار نصف حد تازیانه می‌خورد و نصف قیمت کنیز را بدهکار می‌شود.

۷ ـ اسماعیل جعفی گوید: امام باقر علیه السلام درباره دو نفر که به شرکت هم کنیزی بخرند و یک تن از آنان با کنیز همبستر شود، فرمود:

پنجاه تازیانه به عنوان حد زنا بر او می‌نوازند و اگر کنیز آبستن شده باشد، نصف بهای کنیز را به عنوان تاوان از او می‌گیرند.

۸ ـ عبّاد بصری گوید: امام باقر علیه السلام همواره می‌فرمود:

يُدْرَأُ عَنْهُ مِنَ الْحَدِّ بِقَدْرِ حِصَّتِهِ مِنْهَا وَ يُضْرَبُ مَا سِوَى ذَلِكَ يَعْنِي فِي الرَّجُلِ إِذَا وَقَعَ عَلَى جَارِيَةٍ لَهُ فِيهَا حِصَّةٌ.

(١٦)

بَابُ الْمَرْأَةِ الْمُسْتَكْرَهَةِ

١ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: أُتِيَ عَلِيٌّ عليه السلام بِامْرَأَةٍ مَعَ رَجُلٍ قَدْ فَجَرَ بِهَا فَقَالَتِ: اسْتَكْرَهَنِي وَ اللهِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! فَدَرَأَ عَنْهَا الْحَدَّ.

وَ لَوْ سُئِلَ هَؤُلاءِ عَنْ ذَلِكَ لَقَالُوا: لا تُصَدَّقُ وَ قَدْ فَعَلَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام.

اگر کسی در خرید کنیزی سهیم شود سپس با آن کنیز همبستر گردد، به اندازه سهمی که دارد از حد او می‌کاهند و مانده حد را اجرا می‌کنند.

بخش شانزدهم
حکم زنی که از روی اجبار و اکراه او را به زنا وادار کنند

۱ ـ ابوعبیده گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

مرد و زن زناکاری را به خدمت امیر مؤمنان علی عليه السلام آوردند زن گفت: ای امیر مؤمنان! به خدا سوگند که من با جبر و اکراه به این کار تن دادم.

امیرمؤمنان علی عليه السلام حد را از آن زن برداشت.

اگر همین مسئله را از فقهای اهل سنّت بپرسند، خواهند گفت که ادّعای زن قابل تصدیق نیست و باید حد الهی را بر او جاری کنند، با آن که امیرمؤمنان عليه السلام حد الهی را از او ساقط کرد.

(۱۷)

بَابُ الرَّجُلِ يَزْنِي فِي الْيَوْمِ مِرَاراً كَثِيرَةً

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَزْنِي فِي الْيَوْمِ الْوَاحِدِ مِرَاراً كَثِيرَةً.

قَالَ: فَقَالَ: إِنْ زَنَى بِامْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ كَذَا وَ كَذَا مَرَّةً فَإِنَّمَا عَلَيْهِ حَدٌّ وَاحِدٌ وَ إِنْ هُوَ زَنَى بِنِسْوَةٍ شَتَّى فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ وَ فِي سَاعَةٍ وَاحِدَةٍ، فَإِنَّ عَلَيْهِ فِي كُلِّ امْرَأَةٍ فَجَرَ بِهَا حَدّاً.

بخش هفدهم

حکم انجام چند زنا در یک روز

۱ ـ ابو بصیر گوید: از امام باقر علیه السلام پرسیدم: مردی در یک روز دفعات فراوانی مرتکب عمل زنا می‌شود. (چه حکمی دارد؟)

فرمود: اگر با یک زن به چنان و چنین تعداد مرتکب زنا گردد، فقط یک حد بر او لازم می‌شود و اگر در یک روز و در یک ساعت با چند زن زنا کند، در ازای هر زنی که با او زنا کرده است، یک حد بر او لازم می‌گردد.

(۱۸)

بَابُ الرَّجُلِ يُزَوِّجُ أَمَتَهُ ثُمَّ يَقَعُ عَلَيْهَا

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ زَوَّجَ أَمَتَهُ رَجُلاً ثُمَّ وَقَعَ عَلَيْهَا.

قَالَ: يُضْرَبُ الْحَدَّ.

(۱۹)

بَابُ نَفْيِ الزَّانِي

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

النَّفْيُ مِنْ بَلْدَةٍ إِلَى بَلْدَةٍ.

بخش هیجدهم

حکم آمیزش صاحب کنیز با کنیزش که شوهر دارد

۱ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که کنیزش را به ازدواج مردی در آورد سپس با او آمیزش کرد فرمود: بر او حد جاری می‌شود.

بخش نوزدهم

تبعید مرد زناکار

۱ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: تبعید از یک شهر به شهر دیگر است.

وَ قَالَ: قَدْ نَفَى عَلِيٌّ عليه السلام رَجُلَيْنِ مِنَ الْكُوفَةِ إِلَى الْبَصْرَةِ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ زُرْعَةَ عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

إِذَا زَنَى الرَّجُلُ فَجُلِدَ يَنْبَغِي لِلْإِمَامِ أَنْ يَنْفِيَهُ مِنَ الْأَرْضِ الَّتِي جُلِدَ فِيهَا إِلَى غَيْرِهَا، فَإِنَّمَا عَلَى الْإِمَامِ أَنْ يُخْرِجَهُ مِنَ الْمِصْرِ الَّذِي جُلِدَ فِيهِ.

۳ ـ يُونُسُ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الزَّانِي إِذَا زَنَى أَ يُنْفَى؟

قَالَ: فَقَالَ: نَعَمْ مِنَ الَّتِي جُلِدَ فِيهَا إِلَى غَيْرِهَا.

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ مُثَنًّى الْحَنَّاطِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنِ الزَّانِي إِذَا جُلِدَ الْحَدَّ.

قَالَ: يُنْفَى مِنَ الْأَرْضِ إِلَى بَلْدَةٍ يَكُونُ فِيهَا سَنَةً.

و فرمود: حضرت علی عليه السلام دو مرد را از کوفه به بصره تبعید کرد.

۲ ـ سماعه گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هر گاه مردی زنا کند و بر او حد جاری گردد، امام حق دارد او را از شهری که در آن حد خورده است به شهری دیگر تبعید کند. پس همانا بر عهده امام است که او را از شهری که در آن تازیانه خورده است تبعید کند.

۳ ـ ابو بصیر گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: هر گاه مرد زنا کار مرتکب زنا گردد، آیا تبعید می‌شود؟

فرمود: آری، از شهری که در آن تازیانه خورده است، به شهری دیگر تبعید می‌شود.

۴ ـ مثنی حنّاط گوید: از امام صادق عليه السلام در باره مرد زناکاری که حد می‌خورد پرسیدم.

فرمود: از آن سرزمین، به شهری دیگر تبعید می‌گردد و یک سال در آن شهر می‌ماند.

(۲۰)

بَابُ حَدِّ الْغُلَامِ وَ الْجَارِيَةِ اللَّذَيْنِ يَجِبُ عَلَيْهِمَا الْحَدُّ تَامّاً

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْعَبْدِيِّ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ حُمْرَانَ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه‌السلام قُلْتُ لَهُ: مَتَى يَجِبُ عَلَى الْغُلَامِ أَنْ يُؤْخَذَ بِالْحُدُودِ التَّامَّةِ وَتُقَامَ عَلَيْهِ وَ يُؤْخَذَ بِهَا؟

فَقَالَ: إِذَا خَرَجَ عَنْهُ الْيُتْمُ وَ أَدْرَكَ.

قُلْتُ: فَلِذَلِكَ حَدٌّ يُعْرَفُ بِهِ؟

فَقَالَ: إِذَا احْتَلَمَ أَوْ بَلَغَ خَمْسَةَ عَشَرَ سَنَةً أَوْ أَشْعَرَ أَوْ أَنْبَتَ قَبْلَ ذَلِكَ أُقِيمَتْ عَلَيْهِ الْحُدُودُ التَّامَّةُ وَ أُخِذَ بِهَا وَ أُخِذَتْ لَهُ.

قُلْتُ: فَالْجَارِيَةُ مَتَى تَجِبُ عَلَيْهَا الْحُدُودُ التَّامَّةُ وَ تُؤْخَذُ لَهَا وَ يُؤْخَذُ بِهَا؟

بخش بیستم

پسر و دختر زناکاری که حد کامل بر آن‌ها لازم می‌شود

۱ ـ حمران گوید: از امام صادق علیه‌السلام پرسیدم: چه هنگامی پسر را برای اجرای حد کامل دستگیر نموده، بر او حد جاری می‌کنند؟

فرمود: هرگاه که دوران کودکی را پشت سر بگذارد و درک کند.

عرض کردم: آیا محدوده و مرزی دارد که به وسیله آن شناسایی گردد؟

فرمود: هرگاه محتلم شود، یا به پانزده سالگی برسد و یا پیش از پانزده سالگی موی در آورد، در صورت ارتکاب زنا بر او حدود کامل جاری می‌گردد و به خاطر آن و برای آن دستگیر می‌شود.

عرض کردم: برای دختر بچه چه هنگامی حدود کامل واجب می‌گردد و به خاطر آن وبرای آن دستگیر می‌شود؟

قَالَ: إِنَّ الْجَارِيَةَ لَيْسَتْ مِثْلَ الْغُلامِ؛ إِنَّ الْجَارِيَةَ إِذَا تَزَوَّجَتْ وَ دُخِلَ بِهَا وَ لَهَا تِسْعُ سِنِينَ ذَهَبَ عَنْهَا الْيُتْمُ وَ دُفِعَ إِلَيْهَا مَالُهَا وَ جَازَ أَمْرُهَا فِي الشِّرَاءِ وَ الْبَيْعِ وَأُقِيمَتْ عَلَيْهَا الْحُدُودُ التَّامَّةُ وَ أُخِذَ لَهَا بِهَا.

قَالَ: وَ الْغُلامُ لا يَجُوزُ أَمْرُهُ فِي الشِّرَاءِ وَ الْبَيْعِ وَ لا يَخْرُجُ مِنَ الْيُتْمِ حَتَّى يَبْلُغَ خَمْسَةَ عَشَرَ سَنَةً أَوْ يَحْتَلِمَ أَوْ يُشْعِرَ أَوْ يُنْبِتَ قَبْلَ ذَلِكَ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ يَزِيدَ الْكُنَاسِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام قَالَ:

الْجَارِيَةُ إِذَا بَلَغَتْ تِسْعَ سِنِينَ ذَهَبَ عَنْهَا الْيُتْمُ وَ زُوِّجَتْ وَ أُقِيمَتْ عَلَيْهَا الْحُدُودُ التَّامَّةُ عَلَيْهَا وَ لَهَا.

قَالَ: قُلْتُ: الْغُلامُ إِذَا زَوَّجَهُ أَبُوهُ وَ دَخَلَ بِأَهْلِهِ وَ هُوَ غَيْرُ مُدْرِكٍ أَ تُقَامُ عَلَيْهِ الْحُدُودُ وَ هُوَ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ؟

فرمود: دختر بچه مانند پسر بچه نیست؛ زمانی که ازدواج کند و شوهرش با او نزدیکی کند در حالی که دختر نه ساله باشد، اموالش را به او می‌پردازند و اختیار خرید و فروش دارد.

فرمود: اما پسر بچه حق خرید و فروش ندارد و از دوران کودکی خارج نمی‌گردد تا این که به پانزده سالگی برسد یا محتلم شود و یا پیش از آن موی در آورد.

۲ ـ یزید کنّاسی گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود:

هنگامی که دختر بچه به نه سالگی برسد، دوران کودکی او به پایان می‌رسد، می‌تواند ازدواج کند و در صورت ارتکاب زنا حدود کامل بر او جاری می‌گردد.

گفتم: هنگامی که پسر بچه غیر بالغی را پدرش به ازدواج زنی در آورد و با همسرش آمیزش کند، آیا در این حال، در صورت ارتکاب زنا حدود بر او جاری می‌شود؟

قَالَ: فَقَالَ: أَمَّا الْحُدُودُ الْكَامِلَةُ الَّتِي يُؤْخَذُ بِهَا الرِّجَالُ فَلا، وَلَكِنْ يُجْلَدُ فِي الْحُدُودِ كُلِّهَا عَلَى مَبْلَغِ سِنِّهِ فَيُؤْخَذُ بِذَلِكَ مَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ خَمْسَةَ عَشَرَ سَنَةً وَ لا تَبْطُلُ حُدُودُ اللهِ فِي خَلْقِهِ وَ لا تَبْطُلُ حُقُوقُ الْمُسْلِمِينَ بَيْنَهُمْ.

(۲۱)

بَابُ الْحَدِّ فِي اللِّوَاطِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْعَلاءِ بْنِ الْفُضَيْلِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

حَدُّ اللُّوطِيِّ مِثْلُ حَدِّ الزَّانِي.

وَ قَالَ: إِنْ كَانَ قَدْ أُحْصِنَ رُجِمَ وَ إِلَّا جُلِدَ.

۲ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ قَالَ:

فرمود: اما حدود کاملی که مردان را به خاطر آن دستگیر می‌کنند، بر او جاری نمی‌شود، اما در همه حدود، به اندازه سنش تازیانه می‌خورد. بنا بر این پسری را که بین تا پانزده سالگی است به خاطر حدود دستگیر می‌کنند و حدود الهی در بین آفریده‌هایش باطل نمی‌گردد و هم چنین حقوق مسلمانان در بین خودشان باطل نمی‌شود.

بخش بیست و یکم

حد لواط

۱ ـ علا بن فضیل گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: حد لواط کننده مانند حد زناکار است.

و فرمود: اگر لواط کننده همسردار باشد سنگسار می‌گردد و گرنه تازیانه می‌خورد.

۲ ـ حمّاد بن عثمان گوید:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: رَجُلٌ أَتَى رَجُلاً.
قَالَ: إِنْ كَانَ مُحْصَناً فَعَلَيْهِ الْقَتْلُ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ مُحْصَناً فَعَلَيْهِ الْجَلْدُ.
قَالَ: فَقُلْتُ: فَمَا عَلَى الْمُوطَإِ؟
قَالَ: عَلَيْهِ الْقَتْلُ عَلَى كُلِّ حَالٍ مُحْصَناً كَانَ أَوْ غَيْرَ مُحْصَنٍ.
٣ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام:
لَوْ كَانَ يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يُرْجَمَ مَرَّتَيْنِ لَرُجِمَ اللُّوطِيُّ.
٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ بَكْرِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
أُتِيَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام بِرَجُلٍ وَ امْرَأَةٍ قَدْ لاطَ زَوْجُهَا بِابْنِهَا مِنْ غَيْرِهِ وَ ثَقَبَهُ وَ شَهِدَ عَلَيْهِ بِذَلِكَ الشُّهُودُ فَأَمَرَ بِهِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَضُرِبَ بِالسَّيْفِ حَتَّى قُتِلَ وَ ضُرِبَ الْغُلامُ دُونَ الْحَدِّ وَ قَالَ:

به امام صادق عليه السلام گفتم: مردی با مردی نزدیکی نمود. (چه حکمی دارد؟)
فرمود: اگر همسردار است باید کشته شود و اگر همسردار نباشد باید تازیانه بخورد.
گفتم: لواط دهنده چه حکمی دارد؟
فرمود: در هر حال ـ چه همسردار باشد و چه غیر همسردار ـ باید کشته بشود.
۳ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام از پدران بزرگوار خود عليهم السلام روایت نمود که امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود:
اگر روا بود که یک نفر دو بار سنگسار شود، به یقین لواط کننده دو بار سنگسار می‌شد.
۴ـ ابو بکر حضرمی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
مرد و زنی را خدمت امیر مؤمنان علی عليه السلام آوردند که شوهر زن با پسر زن که از شوهر دیگری بود لواط نموده بود و شهود به آن گواهی داده بودند. پس حضرت دستور فرمود که او را با شمشیر بزنند تا بمیرد. اما پسر را مقداری کمتر از حد تازیانه زد و فرمود:

أَمَا لَوْ كُنْتَ مُدْرِكاً لَقَتَلْتُكَ لِإِمْكَانِكَ إِيَّاهُ مِنْ نَفْسِكَ بِثَقْبِكَ.

۵ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ يُوسُفَ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ الْعَرْزَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام عَنْ أَبِيهِ عليه‌السلام قَالَ: أُتِيَ عُمَرُ بِرَجُلٍ وَ قَدْ نُكِحَ فِي دُبُرِهِ فَهَمَّ أَنْ يَجْلِدَهُ، فَقَالَ لِلشُّهُودِ: رَأَيْتُمُوهُ يُدْخِلُهُ كَمَا يُدْخَلُ الْمِيلُ فِي الْمُكْحُلَةِ؟

فَقَالُوا: نَعَمْ.

فَقَالَ لِعَلِيٍّ عليه‌السلام: مَا تَرَى فِي هَذَا.

فَطَلَبَ الْفَحْلَ الَّذِي نَكَحَهُ فَلَمْ يَجِدْهُ.

فَقَالَ عَلِيٌّ عليه‌السلام: أَرَى فِيهِ أَنْ تُضْرَبَ عُنُقُهُ.

قَالَ: فَأَمَرَ بِهِ فَضُرِبَتْ عُنُقُهُ.

ثُمَّ قَالَ: خُذُوهُ فَقَدْ بَقِيَتْ لَهُ عُقُوبَةٌ أُخْرَى.

قَالُوا: وَ مَا هِيَ؟

قَالَ: ادْعُوا بِطُنٍّ مِنْ حَطَبٍ.

اگر بالغ بودی تو را به جهت این که اجازه داده بودی که این مرد با تو لواط کند می‌کشتم.

۵ـ عبدالرحمان گوید: امام صادق عليه‌السلام از پدر بزرگوار خود عليه‌السلام نقل نمود که آن حضرت فرمود: مردی را نزد عمر آوردند که لواط داده بود. عمر تصمیم گرفت به او تازیانه بزند. بنا بر این به شهود گفت: آیا مشاهده کردید که مانند میل در سرمه دان داخل می‌گردد؟

گفتند: آری.

عمر به حضرت علی عليه‌السلام گفت: نظر تو در این باره چیست؟

حضرت خواستار حضور لواط کننده شد، اما او را نیافت. پس فرمود: نظر من این است که گردنش را بزنی.

عمر دستور داد که گردنش را زدند.

آن گاه حضرت فرمود: او را بگیرید؛ زیرا عقوبتی دیگر برای او مانده است.

مردم گفتند: آن عقوبت چیست؟

فرمود: درخواست کن که دسته‌ای هیزم بیاورند.

فَدَعَا بِطُنٍّ مِنْ حَطَبٍ فَلُفَّ فِيهِ ثُمَّ أَخْرَجَهُ فَأَحْرَقَهُ بِالنَّارِ.
قَالَ: ثُمَّ قَالَ: إِنَّ لِلَّهِ عِبَاداً لَهُمْ فِي أَصْلابِهِمْ أَرْحَامٌ كَأَرْحَامِ النِّسَاءِ.
قَالَ: فَمَا لَهُمْ لا يَحْمِلُونَ فِيهَا؟
قَالَ: لِأَنَّهَا مَنْكُوسَةٌ فِي أَدْبَارِهِمْ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَعِيرِ فَإِذَا هَاجَتْ هَاجُوا وَ إِذَا سَكَنَتْ سَكَنُوا.

٦ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْكُوفِيِّ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ الْعَرْزَمِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:
وُجِدَ رَجُلٌ مَعَ رَجُلٍ فِي إِمَارَةِ عُمَرَ فَهَرَبَ أَحَدُهُمَا وَ أُخِذَ الْآخَرُ فَجِيءَ بِهِ إِلَى عُمَرَ فَقَالَ لِلنَّاسِ: مَا تَرَوْنَ؟
قَالَ: فَقَالَ هَذَا: اصْنَعْ كَذَا وَ قَالَ هَذَا: اصْنَعْ كَذَا.
قَالَ: فَقَالَ: مَا تَقُولُ يَا أَبَا الْحَسَنِ؟
قَالَ: اضْرِبْ عُنُقَهُ.

پس عمر دستور داد که دسته‌ای هیزم آورند.
فرمود: به راستی که خداوند بندگانی دارد که در کمرهایشان رحم‌هایی مانند رحم‌های زنان دارند.
عمر گفت: پس چرا باردار نمی‌شوند.
فرمود: زیرا رحم آنان واژگون و بر عکس است و در دبر آن‌ها غده‌ای مانند غده شتر است. پس هرگاه آن غده به هیجان آید، آن‌ها هیجانی می‌شوند و هرگاه آرام گیرد آن‌ها آرام می‌شوند.

۶ ـ عبدالرحمان حضرمی گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:
در دوران خلافت عمر مردی را با مردی دیگر یافتند. یکی از آن‌ها فرار کرد و دیگری دستگیر شد. پس او را نزد عمر آوردند.
عمر به مردم گفت: نظر شما چیست؟
پس یکی گفت: چنین کن و دیگری گفت: چنان کن.
عمر گفت: ای ابالحسن! چه می‌گویی؟
حضرت علی عليه السلام فرمود: گردنش را بزن.

فَضَرَبَ عُنُقَهُ.

قَالَ: ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَحْمِلَهُ فَقَالَ: مَهْ! إِنَّهُ قَدْ بَقِيَ مِنْ حُدُودِهِ شَيْءٌ.

قَالَ: أَيُّ شَيْءٍ بَقِيَ؟

قَالَ: ادْعُ بِحَطَبٍ.

قَالَ: فَدَعَا عُمَرُ بِحَطَبٍ فَأَمَرَ بِهِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام فَأُحْرِقَ بِهِ.

۷ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْجَوْهَرِيِّ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِيرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام فِي الرَّجُلِ يَفْعَلُ بِالرَّجُلِ

قَالَ: فَقَالَ: إِنْ كَانَ دُونَ الثَّقْبِ فَالْجَلْدُ وَ إِنْ كَانَ ثَقَبَ أُقِيمَ قَائِماً ثُمَّ ضُرِبَ بِالسَّيْفِ ضَرْبَةً أَخَذَ السَّيْفُ مِنْهُ مَا أَخَذَ.

فَقُلْتُ لَهُ: هُوَ الْقَتْلُ؟

قَالَ: هُوَ ذَلِكَ.

عمر گردن او را زد، سپس خواست که جسدش را ببرد.

حضرت فرمود: صبر کن؛ زیرا چیزی از حدودش مانده است.

عمر گفت: چه چیزی مانده است.

فرمود: درخواست کن که هیزم بیاورند.

عمر هیزم خواست وآوردند پس فرمان داد و او را با هیزم سوزانیدند.

۷ ـ سلیمان بن هلال گوید: امام صادق عليه‌السلام در باره مردی که با مردی دیگر لواط می‌کند فرمود:

اگر ادخال صورت نگرفته باشد، لواط کننده تازیانه می‌خورد و اگر صورت گرفته باشد او را سرپا نگه می‌دارند، سپس یک ضربه شمشیر به او می‌زنند؛ هر زخمی که شمشیر به او وارد کند.

گفتم: آن، همان قتل است؟

فرمود: آن، همان است.

۸ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام قَالَ:

الْمَلُوطُ حَدُّهُ حَدُّ الزَّانِي.

۹ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ عَبْدِاللهِ جَبَلَةَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام مُحْرِمٌ قَبَّلَ غُلاماً مِنْ شَهْوَةٍ.

قَالَ: يُضْرَبُ مِائَةَ سَوْطٍ.

۱۰ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام. رَجُلٌ أَتَى رَجُلاً.

قَالَ: عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مُحْصَناً الْقَتْلُ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ مُحْصَناً فَعَلَيْهِ الْحَدُّ.

قَالَ: قُلْتُ: فَمَا عَلَى الْمُؤْتَى؟

---

۸ ـ زراره گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود:

حکم لواط دهنده حکم مرد زناکار است.

۹ ـ اسحاق بن عمار گوید: به امام صادق عليه‌السلام گفتم: مرد مُحرمی پسر بچه‌ای را با شهوت بوسید. (چه حکمی دارد؟)

فرمود: صد ضربه تازیانه می‌خورد.

۱۰ ـ حماد بن عثمان گوید: به امام صادق عليه‌السلام عرض کردم: مردی با دیگری لواط نمود.

فرمود: اگر همسردار است کشته می‌شود و اگر همسردار نیست حد می‌خورد.

عرض کردم: لواط دهنده چه حکمی دارد؟

قَالَ: عَلَيْهِ الْقَتْلُ عَلَى كُلِّ حَالٍ مُحْصَناً كَانَ أَوْ غَيْرَ مُحْصَنٍ.

۱۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ عَنْ أَبِي يَحْيَى الْوَاسِطِيِّ رَفَعَهُ قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلَيْنِ يَتَفَاخَذَانِ.

قَالَ: حَدُّهُمَا حَدُّ الزَّانِي فَإِنِ ادَّعَمَ أَحَدُهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ ضُرِبَ الدَّاعِمُ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ أَخَذَتْ مِنْهُ مَا أَخَذَتْ وَ تَرَكَتْ مِنْهُ مَا تَرَكَتْ يُرِيدُ بِهَا مَقْتَلَهُ وَ الدَّاعِمُ عَلَيْهِ يُحْرَقُ بِالنَّارِ.

۱۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ:

إِنَّ فِي كِتَابِ عَلِيٍّ عليه‌السلام: إِذَا أُخِذَ الرَّجُلُ مَعَ غُلامٍ فِي لِحَافٍ مُجَرَّدَيْنِ ضُرِبَ الرَّجُلُ وَ أُدِّبَ الْغُلامُ وَ إِنْ كَانَ ثَقَبَ وَ كَانَ مُحْصَناً رُجِمَ.

فرمود: در هر حال ـ چه همسردار باشد و چه غیر همسردار ـ کشته می‌شود.

۱۱ ـ ابویحیی واسطی در روایت مرفوعه‌ای گوید: از امام صادق عليه‌السلام در باره دو مردی که از روی ران عمل زشت انجام می‌دهند پرسیدم.

فرمود: حد آنها زناکار است. پس اگر یکی از آنها به دیگری دخول نمود به فاعل یک ضربه شمشیر می‌زنند؛ هر مقداری را که فرا گرفت و هر مقداری را که واگذاشت و با آن ضربه اراده قتل (یا موضع قتل) او را می‌کنند و مفعول را با آتش می‌سوزانند.

۱۲ ـ ابو بصیر گوید: از امام صادق عليه‌السلام شنیدم که می‌فرمود:

در کتاب حضرت علی عليه‌السلام چنین آمده است: هر گاه مردی را با پسری در زیر لحافی دستگیر کنند و هر دو عریان باشند، مرد را تازیانه می‌زنند و پسر را تأدیب می‌کنند و اگر مرد همسردار دخول کرده باشد سنگسار می‌گردد.

(۲۲)
بَابٌ آخَرُ مِنْهُ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

بَيْنَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي مَلَإٍ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنِّي قَدْ أَوْقَبْتُ عَلَى غُلامٍ فَطَهِّرْنِي.

فَقَالَ لَهُ: يَا هَذَا! امْضِ إِلَى مَنْزِلِكَ لَعَلَّ مِرَاراً هَاجَ بِكَ.

فَلَمَّا كَانَ مِنْ غَدٍ عَادَ إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنِّي أَوْقَبْتُ عَلَى غُلامٍ فَطَهِّرْنِي.

فَقَالَ لَهُ: يَا هَذَا! امْضِ إِلَى مَنْزِلِكَ لَعَلَّ مِرَاراً هَاجَ بِكَ.

حَتَّى فَعَلَ ذَلِكَ ثَلاثاً بَعْدَ مَرَّتِهِ الْأُولَى، فَلَمَّا كَانَ فِي الرَّابِعَةِ قَالَ لَهُ.

بخش بیست و دوم
[روایتی دیگر در باره لواط]

۱ ـ مالک بن عطیه گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

آن گاه که امیر مؤمنان علی عليه السلام در میان گروهی از یاران خود بودند، ناگاه مردی آمد وگفت: ای امیر مؤمنان! من با پسری لواط کردم؛ مرا تطهیر نما.

حضرت به او فرمود: به خانه ات برو شاید صفرا تو را هیجانی کرده بود.

پس فردای آن روز به نزد حضرت بازگشت و گفت: ای امیر مؤمنان! من با پسری لواط کرده‌ام، مرا تطهیر نما!

حضرت به او فرمود: به خانه ات برو شاید صفرا تو را هیجانی کرده بود.

تا این که پس از اولین مرتبه سه مرتبه دیگر نیز سخن خود را تکرار کرد. پس در چهارمین مرتبه حضرت به او فرمود:

يَا هَذَا! إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ حَكَمَ فِي مِثْلِكَ بِثَلاثَةِ أَحْكَامٍ فَاخْتَرْ أَيَّهُنَّ شِئْتَ.

قَالَ: وَ مَا هُنَّ؟ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ!

قَالَ: ضَرْبَةٌ بِالسَّيْفِ فِي عُنُقِكَ بَالِغَةً مَا بَلَغَتْ أَوْ إِهْدَاءٌ مِنْ جَبَلٍ مَشْدُودَ الْيَدَيْنِ وَ الرِّجْلَيْنِ أَوْ إِحْرَاقٌ بِالنَّارِ.

فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! أَيُّهُنَّ أَشَدُّ عَلَيَّ؟

قَالَ: الْإِحْرَاقُ بِالنَّارِ.

قَالَ: فَإِنِّي قَدِ اخْتَرْتُهَا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ!

قَالَ: خُذْ لِذَلِكَ أُهْبَتَكَ؟

فَقَالَ: نَعَمْ.

فَقَالَ: فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ جَلَسَ فِي تَشَهُّدِهِ فَقَالَ:

فلانی! پیامبر خدا ﷺ دربارهٔ امثال تو به سه گونه حکم نموده است. پس هر کدام را می‌خواهی انتخاب کن.

گفت: ای امیر مؤمنان! آن‌ها کدامند؟

فرمود: یک ضربه شمشیر به گردنت؛ هر آسیبی که برساند، سقوط از بالای کوه با دست و پاهای بسته است و سوزاندن در آتش.

گفت: ای امیر مؤمنان کدام برای من سخت‌تر است؟

فرمود: سوزاندن با آتش.

گفت: ای امیر مؤمنان! پس من آن را انتخاب کردم.

فرمود: پس برای این کار وسایل سوزاندن خود را بردار.

گفت: باشد.

آن‌گاه آن مرد گنه‌کار برخاست و دو رکعت نماز خواند و در تشهدش نشست و گفت:

اللَّهُمَّ إِنِّي قَدْ أَتَيْتُ مِنَ الذَّنْبِ مَا قَدْ عَلِمْتَهُ وَ إِنِّي تَخَوَّفْتُ مِنْ ذَلِكَ فَجِئْتُ إِلَى وَصِيِّ رَسُولِكَ وَ ابْنِ عَمِّ نَبِيِّكَ فَسَأَلْتُهُ أَنْ يُطَهِّرَنِي فَخَيَّرَنِي بَيْنَ ثَلاثَةِ أَصْنَافٍ مِنَ الْعَذَابِ، اللَّهُمَّ فَإِنِّي قَدِ اخْتَرْتُ أَشَدَّهَا، اللَّهُمَّ فَإِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَ ذَلِكَ كَفَّارَةً لِذُنُوبِي وَ أَنْ لا تُحْرِقَنِي بِنَارِكَ فِي آخِرَتِي.

ثُمَّ قَامَ وَ هُوَ بَاكٍ حَتَّى جَلَسَ فِي الْحُفْرَةِ الَّتِي حَفَرَهَا لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ هُوَ يَرَى النَّارَ تَتَأَجَّجُ حَوْلَهُ.

قَالَ: فَبَكَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ بَكَى أَصْحَابُهُ جَمِيعاً، فَقَالَ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام:

قُمْ يَا هَذَا! فَقَدْ أَبْكَيْتَ مَلائِكَةَ السَّمَاءِ وَ مَلائِكَةَ الْأَرْضِ، فَإِنَّ اللهَ قَدْ تَابَ عَلَيْكَ فَقُمْ وَ لا تُعَاوِدَنَّ شَيْئاً مِمَّا قَدْ فَعَلْتَ.

خداوندا! من گناهی مرتکب شده‌ام که خود می‌دانی و من از تو می‌ترسم. پس نزد وصی و پسر عموی پیامبر تو آمده‌ام و از ایشان خواستم مرا تطهیر کند، پس او مرا بین سه نوع عذاب مخیر نمود. خداوندا! من سخت‌ترین آن هار ا برگزیدم. خداوندا! من از تو می‌خواهم که آن را کفاره گناهانم قرار دهی و در آخرت با آتش خود مرا مسوزانی.

سپس گریان برخاست تا این که در گودالی که آن حضرت برایش کنده بود نشست؛ در حالی که می‌دید آتش را که دور و برش زبانه می‌کشد.

در این هنگام امیرمؤمنان علی عليه السلام گریست و همه یاران ایشان گریستند. حضرت به او فرمود: فلانی! بر خیز! زیرا فرشتگان آسمان و زمین را به گریه آوردی. پس به راستی که خداوند تو را بخشید پس برخیز و به هیچ وجه چیزی از گناهی را که مرتکب شدی تکرار نکن.

(۲۳)

بَابُ الْحَدِّ فِي السَّحْقِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ وَ هِشَامٍ وَ حَفْصٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام أَنَّهُ دَخَلَ عَلَيْهِ نِسْوَةٌ فَسَأَلَتْهُ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ عَنِ السَّحْقِ.

فَقَالَ: حَدُّهَا حَدُّ الزَّانِي.

فَقَالَتِ الْمَرْأَةُ: مَا ذَكَرَ اللهُ عزّوجلّ ذَلِكَ فِي الْقُرْآنِ؟

فَقَالَ: بَلَى.

قَالَتْ: وَ أَيْنَ هُوَ؟

قَالَ: هُنَّ أَصْحَابُ الرَّسِّ.

۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ:

بخش بیست و سوم

حد سحق و هم جنس بازی زنان

۱ ـ محمد بن ابی حمزه، هشام و حفص گویند: تعدادی زن خدمت امام صادق عليه السلام شرف یاب شدند. یکی از آنان در باره سحق از آن حضرت پرسید.

فرمود: حد آن همان حد زناکار است.

زن گفت: خداوند حکم آن را در قرآن بیان نکرده است؟

فرمود: آری.

گفت: آن کجا است؟

فرمود: آنها اصحاب رس هستند.

۲ ـ سماعة بن مهران گوید:

سَأَلْتُهُ عَنِ الْمَرْأَتَيْنِ تُوجَدَانِ فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ.

قَالَ: تُجْلَدُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ.

٣ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

السَّحَّاقَةُ تُجْلَدُ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

لَيْسَ لِامْرَأَتَيْنِ أَنْ تَبِيتَا فِي لِحَافٍ وَاحِدٍ إِلَّا أَنْ يَكُونَ بَيْنَهُمَا حَاجِزٌ، فَإِنْ فَعَلَتَا نُهِيَتَا عَنْ ذَلِكَ، فَإِنْ وُجِدَتَا مَعَ النَّهْيِ جُلِدَتْ كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا حَدّاً حَدّاً، فَإِنْ وُجِدَتَا أَيْضاً فِي لِحَافٍ جُلِدَتَا فَإِنْ وُجِدَتَا الثَّالِثَةَ قُتِلَتَا.

از امام عليه السلام در باره دو زن که در زیر یک لحاف پیدا می‌شوند پرسیدم.

فرمود: هر کدام صد ضربه تازیانه می‌خورند.

۳ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

زن سحق کننده، تازیانه می‌خورد.

۴ ـ ابو خدیجه گوید: امام عليه السلام فرمود:

دو زن حق ندارند در زیر یک لحاف شب را به سر ببرند، مگر این که مانعی بین آن‌ها باشد. پس اگر چنین کنند، باید آن‌ها را از این کار باز دارند. پس اگر با وجود نهی، در زیر یک لحاف دیده شدند هر کدام به مقدار حد، تازیانه می‌خورند. پس اگر باز هم در زیر یک لحاف دیده شدند، تازیانه می‌خورند. پس اگر برای سومین مرتبه دیده شدند، کشته می‌شوند.

(۲٤)

بَابٌ آخَرُ مِنْهُ

۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ وَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنْ هَارُونَ بْنِ الْجَهْمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام وَأَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولانِ:

بَيْنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عليه السلام فِي مَجْلِسِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام إِذْ أَقْبَلَ قَوْمٌ فَقَالُوا: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ! أَرَدْنَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام.

قَالَ: وَ مَا حَاجَتُكُمْ؟

قَالُوا: أَرَدْنَا أَنْ نَسْأَلَهُ عَنْ مَسْأَلَةٍ.

قَالَ: وَ مَا هِيَ؟ تُخْبِرُونَا بِهَا.

بخش بیست و چهارم

[روایاتی دیگر در این باره]

۱ ـ محمد بن مسلم گوید: از امام باقر عليه السلام و امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمودند: در هنگامی که امام حسن عليه السلام در جایگاه امیر مؤمنان علی عليه السلام نشسته بود، ناگاه عده‌ای آمدند و گفتند: ای ابا محمد! ما امیر مؤمنان علی عليه السلام را می‌خواهیم.

فرمود: حاجت شما چیست؟

گفتند: ما می‌خواهیم مسأله‌ای را از ایشان بپرسیم.

فرمود: آن مسأله چیست؟ ما را از آن مطلع کنید.

فَقَالُوا: امْرَأَةٌ جَامَعَهَا زَوْجُهَا فَلَمَّا قَامَ عَنْهَا قَامَتْ بِحُمُوَّتِهَا فَوَقَعَتْ عَلَى جَارِيَةٍ بِكْرٍ فَسَاحَقَتْهَا فَأَلْقَتِ النُّطْفَةَ فِيهَا فَحَمَلَتْ فَمَا تَقُولُ فِي هَذَا؟

فَقَالَ الْحَسَنُ عليه‌السلام: مُعْضِلَةٌ وَ أَبُو الْحَسَنِ عليه‌السلام لَهَا وَ أَقُولُ فَإِنْ أَصَبْتُ فَمِنَ اللهِ ثُمَّ مِنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام وَ إِنْ أَخْطَأْتُ فَمِنْ نَفْسِي فَأَرْجُو أَنْ لا أُخْطِئَ إِنْ شَاءَ اللهُ: يُعْمَدُ إِلَى الْمَرْأَةِ فَيُؤْخَذُ مِنْهَا مَهْرُ الْجَارِيَةِ الْبِكْرِ فِي أَوَّلِ وَهْلَةٍ، لِأَنَّ الْوَلَدَ لا يَخْرُجُ مِنْهَا حَتَّى تُشَقَّ فَتَذْهَبَ عُذْرَتُهَا ثُمَّ تُرْجَمُ الْمَرْأَةُ، لِأَنَّهَا مُحْصَنَةٌ ثُمَّ يُنْتَظَرُ بِالْجَارِيَةِ حَتَّى تَضَعَ مَا فِي بَطْنِهَا وَ يُرَدُّ الْوَلَدُ إِلَى أَبِيهِ صَاحِبِ النُّطْفَةِ ثُمَّ تُجْلَدُ الْجَارِيَةُ الْحَدَّ.

قَالَ: فَانْصَرَفَ الْقَوْمُ مِنْ عِنْدِ الْحَسَنِ عليه‌السلام فَلَقُوا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام.

فَقَالَ: مَا قُلْتُمْ لِأَبِي مُحَمَّدٍ؟ وَ مَا قَالَ لَكُمْ؟

فَأَخْبَرُوهُ فَقَالَ: لَوْ أَنَّنِي الْمَسْئُولُ مَا كَانَ عِنْدِي فِيهَا أَكْثَرُ مِمَّا قَالَ ابْنِي.

گفتند: زنی با شوهرش آمیزش کرد، هنگامی که شوهرش از نزد او بر خاست، زن با نطفه مرد که هنوز گرم بود برخاست و با دختری باکره مساحقه نمود و نطفه را در رحم او ریخت و دختر باردار شد. شما در این خصوص چه می‌فرمایید؟

فرمود: مسأله‌ای پیچیده است و ابوالحسن عليه‌السلام باید قضاوت کند. اما من نظر خود را می‌گویم، پس اگر درست گفتم، از جانب خداوند سپس امیر مؤمنان علی عليه‌السلام بوده است و اگر اشتباه کردم از جانب خودم بوده است. پس امیدوارم که ان شاء الله اشتباه نکنم.

زن را می‌گیرند و در آغاز مهریه دختر باکره را از او دریافت می‌کنند؛ زیرا فرزند متولد نمی‌شود تا این که پرده بکارت پاره شود و باکره گی دختر از بین برود. سپس زن را سنگسار می‌کنند؛ زیرا شوهردار بوده است. سپس منتظر می‌مانند تا دختر فرزند را به دنیا آورد و فرزند را به پدرش که صاحب نطفه است بر می‌گردانند. سپس حد تازیانه بر دختر جاری می‌کنند.

آنان از نزد امام حسن عليه‌السلام بازگشتند و با امیر مؤمنان علی عليه‌السلام ملاقات کردند.

حضرت فرمود: به ابو محمّد چه گفتید؟ و او به شما چه گفت؟

آنان پاسخ امام حسن عليه‌السلام بازگو کردند.

فرمود: اگر از من سؤال می‌شد، درباره این مسأله نزد من چیزی بیشتر از آن چه که پسرم گفت، نبود.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

دَعَانَا زِيَادٌ فَقَالَ: إِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ كَتَبَ إِلَيَّ أَنْ أَسْأَلَكَ عَنْ هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ.

فَقُلْتُ: وَ مَا هِيَ؟

فَقَالَ: رَجُلٌ أَتَى امْرَأَةً فَاحْتَمَلَتْ مَاءَهُ فَسَاحَقَتْ بِهِ جَارِيَةً فَحَمَلَتْ.

فَقُلْتُ لَهُ: فَسَلْ عَنْهَا أَهْلَ الْمَدِينَةِ.

قَالَ: فَأَلْقَى إِلَيَّ كِتَاباً فَإِذَا فِيهِ سَلْ عَنْهَا جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ، فَإِنْ أَجَابَكَ وَ إِلَّا فَاحْمِلْهُ إِلَيَّ.

قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: تُرْجَمُ الْمَرْأَةُ وَ تُجْلَدُ الْجَارِيَةُ وَ يُلْحَقُ الْوَلَدُ بِأَبِيهِ.

قَالَ: وَ لا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ وَ هُوَ الَّذِي ابْتُلِيَ بِهَا.

---

۲ ـ اسحاق بن عمار گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

زیاد (حاکم مدینه) مرا فرا خواند و گفت: امیرمومنان به من نامه نوشته که در باره این مسأله از شما بپرسم.

گفتم: مسأله چیست؟

گفت: مردی با همسرش نزدیکی کرد و زن آب شوهر را برداشت و با آن با دختری مساحقه نمود و دختر، باردار شد.

به او گفتم: پس این مسأله را از اهل مدینه بپرس.

در این هنگام زیاد نوشته‌ای به طرف من انداخت. پس در آن نوشته چنین بود: از جعفر بن محمد عليه‌السلام این مسأله را بپرس. پس اگر جوابت را داد (چه بهتر) و گرنه او را به سوی من بفرست.

من به زیاد گفتم: زن سنگسار می‌شود و دختر تازیانه می‌خورد و فرزند به پدرش ملحق می‌گردد.

فقط این را می‌دانم که و خلیفه همان کسی بود که به این مسأله دچار شده بود.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي امْرَأَةٍ افْتَضَّتْ جَارِيَةً بِيَدِهَا.
قَالَ: عَلَيْهَا مَهْرُهَا وَ تُجْلَدُ ثَمَانِينَ.

(۲۵)
بَابُ الْحَدِّ عَلَى مَنْ يَأْتِي الْبَهِيمَةَ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ جَرِيرٍ عَنْ سَدِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يَأْتِي الْبَهِيمَةَ.
قَالَ: يُحَدُّ دُونَ الْحَدِّ وَ يُغْرَمُ قِيمَةَ الْبَهِيمَةِ لِصَاحِبِهَا لِأَنَّهُ أَفْسَدَهَا عَلَيْهِ وَ تُذْبَحُ وَ تُحْرَقُ وَ تُدْفَنُ إِنْ كَانَتْ مِمَّا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ وَ إِنْ كَانَتْ مِمَّا يُرْكَبُ ظَهْرُهُ أُغْرِمَ قِيمَتَهَا وَ جُلِدَ دُونَ الْحَدِّ وَ أَخْرَجَهَا مِنَ الْمَدِينَةِ الَّتِي فَعَلَ بِهَا فِيهَا إِلَى بِلَادٍ أُخْرَى حَيْثُ لَا تُعْرَفُ فَيَبِيعُهَا فِيهَا كَيْلَا يُعَيَّرَ بِهَا.

---

۳ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام در باره زنی که پرده دختری را با انگشت خود پاره نمود فرمود:
زن باید مهریه دختر را بپردازد و به او هشتاد ضربه تازیانه نواخته شود.

بخش بیست و پنجم
حد کسی که با حیوانات نزدیکی می‌کند

۱ ـ سدیر گوید: امام باقر عليه السلام در باره مردی که با حیوانی نزدیکی می‌کند فرمود:
حدی کمتر از حد کامل بر او جاری می‌شود و اگر حیوان حلال گوشت باشد قیمت آن را به صاحبش بدهکار می‌شود؛ زیرا حیوانش را تباه کرده است و حیوان را ذبح می‌کنند و می‌سوزانند و دفنش می‌نمایند و اگر حیوان سواری باشد قیمت آن را بدهکار می‌شود و حدی کمتر از حد کامل می‌خورد و صاحب حیوان آن را از شهری که مورد تجاوز قرار گرفته است به شهرهای دیگر می‌برد، به گونه‌ای که حیوان شناسایی نشود و آن حیوان را در آن شهر را می‌فروشد تا بر صاحب حیوان به خاطر حیوان عیب و عار نگیرند.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ علیه السلام عَنِ الرَّجُلِ يَأْتِي بَهِيمَةً أَوْ شَاةً أَوْ نَاقَةً أَوْ بَقَرَةً.

قَالَ: فَقَالَ: عَلَيْهِ أَنْ يُجْلَدَ حَدّاً غَيْرَ الْحَدِّ ثُمَّ يُنْفَى مِنْ بِلادٍ إِلَى غَيْرِهَا.

وَ ذَكَرُوا أَنَّ لَحْمَ تِلْكَ الْبَهِيمَةِ مُحَرَّمٌ وَ لَبَنَهَا.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِي حَمَّادٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ يُونُسَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ علیه السلام وَ الْحُسَيْنُ بْنُ خَالِدٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام وَصَبَّاحٌ الْحَذَّاءُ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي إِبْرَاهِيمَ علیه السلام فِي الرَّجُلِ يَأْتِي الْبَهِيمَةَ.

فَقَالُوا جَمِيعاً: إِنْ كَانَتِ الْبَهِيمَةُ لِلْفَاعِلِ ذُبِحَتْ فَإِذَا مَاتَتْ أُحْرِقَتْ بِالنَّارِ وَ لَمْ يُنْتَفَعْ بِهَا وَ ضُرِبَ هُوَ خَمْسَةً وَ عِشْرِينَ سَوْطاً رُبُعَ حَدِّ الزَّانِي وَ إِنْ لَمْ تَكُنِ الْبَهِيمَةُ لَهُ قُوِّمَتْ فَأُخِذَ ثَمَنُهَا مِنْهُ وَ دُفِعَ إِلَى صَاحِبِهَا وَ ذُبِحَتْ وَ أُحْرِقَتْ بِالنَّارِ وَ لَمْ يُنْتَفَعْ بِهَا وَ ضُرِبَ خَمْسَةً وَ عِشْرِينَ سَوْطاً.

فَقُلْتُ: وَ مَا ذَنْبُ الْبَهِيمَةِ؟

---

۲ ـ سماعه گوید: از امام صادق علیه السلام در باره مردی که با حیوانی، یا گوسفندی، یا شتری و یا گاوی نزدیکی کند پرسیدم.

فرمود: باید حدی کمتر از حد کامل بر او اجرا گردد. سپس او را به شهرهای دیگر تبعید می‌کنند.

و امامان معصوم علیهم السلام ذکر کرده‌اند که گوشت و شیر این حیوان حرام است.

۳ ـ عبدالله بن سنان از امام صادق علیه السلام، حسین بن خالد از امام رضا علیه السلام و اسحاق بن عمار از امام کاظم علیه السلام نقل می‌کنند که آن امامان بزرگوار علیهم السلام در باره مردی که با حیوانی نزدیکی می‌کند، همگی فرمودند:

اگر حیوان از آنِ گناه‌کار باشد، ذبح می‌شود. پس هرگاه آن حیوان بمیرد با آتش سوزانده می‌شود و نمی‌توان از آن استفاده نمود و گناه‌کار بیست و پنج ضربه تازیانه می‌خورد که یک چهارم حد زنا کار است. اگر حیوان از آنِ گناه‌کار نباشد، آن را قیمت گذاری می‌کنند و قیمتش را از گناه‌کار می‌گیرند و به صاحب حیوان می‌دهند و حیوان را ذبح می‌کنند و با آتش می‌سوزانند و نمی توان از آن استفاده کرد وگناه‌کار را بیست و پنج ضربه می‌زنند.

عرض کردم: گناه و تقصیر حیوان چیست؟

فَقَالَ: لا ذَنْبَ لَهَا وَ لَكِنْ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَعَلَ هَذَا وَ أَمَرَ بِهِ لِكَيْلا يَجْتَرِئَ النَّاسُ بِالْبَهَائِمِ وَ يَنْقَطِعَ النَّسْلُ.

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الَّذِي يَأْتِي الْبَهِيمَةَ فَيُولِجُ.

قَالَ: عَلَيْهِ الْحَدُّ.

(٢٦)

بَابُ حَدِّ الْقَاذِفِ

١ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أَنَّ الْفِرْيَةَ ثَلاثَةٌ يَعْنِي ثَلاثَ وُجُوهٍ: إِذْ رَمَى الرَّجُلُ الرَّجُلَ بِالزِّنَى، وَإِذَا قَالَ: إِنَّ أُمَّهُ زَانِيَةٌ وَ إِذَا دُعِيَ لِغَيْرِ أَبِيهِ فَذَلِكَ فِيهِ حَدٌّ ثَمَانُونَ.

فرمود: حیوان گناهی نکرده است، اما پیامبر خدا ﷺ چنین انجام داد و به این کار فرمان داد، تا مردم به حیوانات جرأت نیابند و در نتیجه نسل آدمیان قطع شود.

۴ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که با حیوانی نزدیکی می‌کند و به آن تجاوز می‌کند فرمود: باید بر او حد جاری گردد.

بخش بیست و ششم

حد تهمت و بهتان

۱ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

در قضاوت امیرمؤمنان علی عليه السلام سه نوع تهمت حد الهی را ایجاب می‌کند: (اول) در صورتی که رویاروی کسی را به زنا متهم کنند، (دوم) مادر کسی را در غیاب متهم به زنا کند و به فرزندش بگویند: مادرش زناکار است، (سوم) فرزند کسی را به دیگران نسبت بدهند که در این صورت حد جاری می‌شود هشتاد ضربه تازیانه.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ زُرْعَةَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ فِي الرَّجُلِ إِذَا قَذَفَ الْمُحْصَنَةَ.

قَالَ: يُجْلَدُ ثَمَانِينَ حُرّاً كَانَ أَوْ مَمْلُوكاً.

۳ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يَقْذِفُ الرَّجُلَ بِالزِّنَى.

قَالَ: يُجْلَدُ هُوَ فِي كِتَابِ اللهِ عزوجل وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله.

قَالَ: وَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يَقْذِفُ الْجَارِيَةَ الصَّغِيرَةَ.

فَقَالَ: لا يُجْلَدُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ قَدْ أَدْرَكَتْ أَوْ قَارَبَتْ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي امْرَأَةٍ قَذَفَتْ رَجُلاً.

قَالَ: تُجْلَدُ ثَمَانِينَ جَلْدَةً.

---

۲ ـ سماعه گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی هنگامی که زنی شوهر دار را متهم به زنا کند فرمود:

چه آزاد باشد و چه برده، هشتاد تازیانه می‌خورد.

۳ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام در مورد مردی که مردی دیگر را متهم به زنا می‌کند فرمود:

شخصی که تهمت زده است، طبق کتاب خدا و سنت پیامبرش تازیانه می‌خورد.

هم چنین از حضرت امام صادق عليه السلام در مورد مردی که به دختری خردسال تهمت زنا می‌زند پرسیدم.

فرمود: تازیانه نمی‌خورد مگر این که دختر بالغ یا نزدیک بلوغ باشد.

۴ ـ ابو بصیر گوید: امام باقر عليه السلام درباره زنی که به مردی تهمت بزند فرمود:

باید هشتاد تازیانه بر او بنوازند.

٥ ـ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنِ الْغُلامِ لَمْ يَحْتَلِمْ يَقْذِفُ الرَّجُلَ هَلْ يُجْلَدُ؟

قَالَ: لا وَ ذَاكَ لَوْ أَنَّ رَجُلاً قَذَفَ الْغُلامَ لَمْ يُجْلَدْ.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْحَكَمِ الْأَعْمَى وَ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ عَمَّارٍ السَّابَاطِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ قَالَ لِرَجُلٍ: يَا ابْنَ الْفَاعِلَةِ! يَعْنِي الزِّنَى.

قَالَ: فَإِنْ كَانَتْ أُمُّهُ حَيَّةً شَاهِدَةً ثُمَّ جَاءَتْ تَطْلُبُ حَقَّهَا ضُرِبَ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَإِنْ كَانَتْ غَائِبَةً انْتُظِرَ بِهَا حَتَّى تَقْدَمَ فَتَطْلُبَ حَقَّهَا وَ إِنْ كَانَتْ قَدْ مَاتَتْ وَ لَمْ يُعْلَمْ مِنْهَا إِلَّا خَيْرٌ ضُرِبَ الْمُفْتَرِي عَلَيْهَا الْحَدَّ ثَمَانِينَ جَلْدَةً.

٧ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ الْخَزَّازِ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْهَاشِمِيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ:

۵ـ ابو مریم انصاری گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدم: اگر پسری نابالغ به کسی تهمت بزند آیا بر او تازیانه زده می‌شود؟

فرمود: نه، زیرا اگر کسی به پسر نابالغ تهمت بزند تازیانه بر او زده نخواهد شد.

۶ ـ عمّار ساباطی گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که به مردی دیگر گفت: ای پسر زن بدکاره! فرمود:

اگر مادر مرد دوم زنده و شاهد ماجرا باشد، سپس بیاید و حق خود را خواستار شود، مرد تهمت زننده هشتاد ضربه می‌خورد. و اگر مادرش غایب باشد، صبر می‌کنند تا بیاید و حق خود را خواستار شود، مرد تهمت زننده هشتاد ضربه می‌خورد و اگر مادرش از دنیا رفته باشد و فقط خیر و نیکی از او مشاهده شده باشد، مرد تهمت زننده را هشتاد ضربه تازیانه می‌زنند.

۷ ـ اسماعیل هاشمی گوید:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ وَ أَبَا الْحَسَنِ عليه السلام عَنِ امْرَأَةٍ زَنَتْ فَأَتَتْ بِوَلَدٍ وَ أَقَرَّتْ عِنْدَ إِمَامِ الْمُسْلِمِينَ بِأَنَّهَا زَنَتْ وَ أَنَّ وَلَدَهَا ذَلِكَ مِنَ الزِّنَى، فَأُقِيمَ عَلَيْهَا الْحَدُّ وَ إِنَّ ذَلِكَ الْوَلَدَ نَشَأَ حَتَّى صَارَ رَجُلاً فَافْتَرَى عَلَيْهِ رَجُلٌ هَلْ يُجْلَدُ مَنِ افْتَرَى عَلَيْهِ؟

فَقَالَ: يُجْلَدُ وَ لا يُجْلَدُ.

فَقُلْتُ: كَيْفَ يُجْلَدُ وَ لا يُجْلَدُ؟

فَقَالَ: مَنْ قَالَ لَهُ: يَا وَلَدَ الزِّنَى! لَمْ يُجْلَدْ إِنَّمَا يُعَزَّرُ وَ هُوَ دُونَ الْحَدِّ وَ مَنْ قَالَ لَهُ: يَا بْنَ الزَّانِيَةِ! جُلِدَ الْحَدَّ تَامّاً.

فَقُلْتُ: كَيْفَ يُجْلَدُ هَذَا هَكَذَا؟

فَقَالَ: إِنَّهُ إِذَا قَالَ: يَا وَلَدَ الزِّنَى! كَانَ قَدْ صَدَقَ فِيهِ وَ عُزِّرَ عَلَى تَعْيِيرِهِ أُمَّهُ ثَانِيَةً وَ قَدْ أُقِيمَ عَلَيْهَا الْحَدُّ وَ إِذَا قَالَ لَهُ: يَا بْنَ الزَّانِيَةِ! جُلِدَ الْحَدَّ تَامّاً لِفِرْيَتِهِ عَلَيْهَا بَعْدَ إِظْهَارِهَا التَّوْبَةَ وَ إِقَامَةِ الْإِمَامِ عَلَيْهَا الْحَدَّ.

از امام صادق عليه السلام و امام کاظم عليه السلام پرسیدم: زنی مرتکب زنا شد و فرزندی آورد و نزد امام مسلمانان اعتراف نمود که مرتکب زنا شده است و این فرزندش از زنا حاصل شده است. پس بر زن حد جاری شد. این فرزند رشد کرد تا این که مردی شد. پس شخصی به او تهمت زد؛ آیا بر تهمت زننده تازیانه می‌زنند؟

فرمود: تازیانه می‌خورد و نمی‌خورد.

عرض کردم: چگونه تازیانه می‌خورد و نمی‌خورد؟

فرمود: هر کس به او بگوید: «ای زنا زاده» تازیانه نمی‌خورد. تنها تعزیر می‌شود که کمتر از حد است و هر کس به او بگوید: «ای پسر زن بدکاره!» حد تازیانه کامل بر او جاری می‌گردد.

عرض کردم: چگونه شخص دوم این چنین تازیانه می‌خورد؟

فرمود: هنگامی که بگوید: «ای زنا زاده» راست گفته است وبدین جهت که برای دومین بار بر مادرش عیب و عار گرفته و در حالی که بر مادرش حد جاری شده بود، تعزیر می‌گردد و هر گاه به او بگوید: «ای پسر زن بدکاره» حد تازیانه کامل می‌خورد؛ زیرا بعد از اظهار توبه و اجرای حد بر او توسط امام عليه السلام به او تهمت زده است.

۸ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ قَذَفَ مُلاعَنَةً.

قَالَ: عَلَيْهِ الْحَدُّ.

۹ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: سُئِلَ عَنِ ابْنِ الْمَغْصُوبَةِ يَفْتَرِي عَلَيْهِ الرَّجُلُ فَيَقُولُ: يَا ابْنَ الْفَاعِلَةِ!

فَقَالَ: أَرَى أَنَّ عَلَيْهِ الْحَدَّ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَ يَتُوبُ إِلَى اللهِ عزوجل مِمَّا قَالَ.

۱۰ ـ عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي امْرَأَةٍ وَهَبَتْ جَارِيَتَهَا لِزَوْجِهَا فَوَقَعَ عَلَيْهَا فَحَمَلَتِ الْأَمَةُ فَأَنْكَرَتِ الْمَرْأَةُ أَنَّهَا وَهَبَتْهَا لَهُ وَقَالَتْ: هِيَ خَادِمِي. فَلَمَّا خَشِيَتْ أَنْ يُقَامَ عَلَى الرَّجُلِ الْحَدُّ أَقَرَّتْ بِأَنَّهَا وَهَبَتْهَا لَهُ فَلَمَّا أَقَرَّتْ بِالْهِبَةِ جَلَدَهَا الْحَدَّ بِقَذْفِهَا زَوْجَهَا.

۸ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که به زن لعان شده‌ای تهمت زنا زد فرمود: بر او حد جاری می‌شود.

۹ ـ حریز گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدند: اگر انسان به کسی بگوید: «ای فرزند زن زناکار» با آن که مادرش را با جبر و زور تصرف کرده‌اند. چه صورت دارد؟

فرمود: باید حد الهی بر او جاری شود و هشتاد تازیانه بر او بنوازند ودشنام دهنده باید از گناه خود به سوی خداوند عزوجل توبه کند.

۱۰ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

امیر مؤمنان علی عليه السلام در باره زنی که کنیز خود را به شوهرش بخشید و شوهرش با کنیز نزدیکی کرد و کنیز باردار شد. پس زن انکار نمود که کنیز را به شوهرش بخشیده است و گفت: کنیز، خدمتکار من است. پس هنگامی که ترسید شوهرش را حد بزنند اعتراف کرد که کنیز را به شوهرش بخشیده است، پس وقتی که زن اعتراف کرد حضرت داوری نمود او را به جهت تهمت زدن به شوهرش تازیانه زد.

۱۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْحَكَمِ الْأَعْمَى وَ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ عَمَّارٍ السَّابَاطِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ فِي رَجُلٍ قَالَ لِرَجُلٍ: يَا بْنَ الْفَاعِلَةِ! يَعْنِي الزِّنَى.

قَالَ: إِنْ كَانَتْ أُمُّهُ حَيَّةً شَاهِدَةً ثُمَّ جَاءَتْ تَطْلُبُ حَقَّهَا ضُرِبَ ثَمَانِينَ جَلْدَةً، وَإِنْ كَانَتْ غَائِبَةً انْتُظِرَ بِهَا حَتَّى تَقْدَمَ فَتَطْلُبَ حَقَّهَا، وَ إِنْ كَانَتْ قَدْ مَاتَتْ وَ لَمْ يُعْلَمْ مِنْهَا إِلَّا خَيْرٌ ضُرِبَ الْمُفْتَرِي عَلَيْهَا الْحَدَّ ثَمَانِينَ جَلْدَةً.

۱۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ رَفَعَهُ قَالَ: كَانَ عَلَى عَهْدِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام رَجُلانِ مُتَوَاخِيَانِ فِي اللهِ عزّوجلّ فَمَاتَ أَحَدُهُمَا وَ أَوْصَى إِلَى الْآخَرِ فِي حِفْظِ بُنَيَّةٍ كَانَتْ لَهُ فَحَفِظَهَا الرَّجُلُ وَأَنْزَلَهَا مَنْزِلَةَ وَلَدِهِ فِي اللُّطْفِ وَ الْإِكْرَامِ وَ التَّعَاهُدِ.

---

۱۱ ـ عمار ساباطی گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که به مردی دیگر بگوید: ای پسر زن بدکاره! فرمود:

اگر مادر مرد دوم زنده و شاهد ماجرا باشد سپس بیاید و حق خود را طلب کند، مرد تهمت زننده هشتاد تازیانه می‌خورد، اگر مادرش غایب باشد منتظر می‌مانند تا برگردد و حق خود را بخواهد و اگر مادرش مرده باشد و فقط خوبی و نیکی از او مشاهده شده باشد، تهمت زننده هشتاد ضربه می‌خورد.

۱۲ ـ یکی از یاران یونس در روایت مرفوعه‌ای گوید: در زمان امیر مؤمنان علی عليه السلام دو مرد برادر دینی بودند. یکی از آن‌ها از دنیا رفت و به دیگری وصیت کرد که از دخترش نگه داری کند. پس وصی دختر را نگه داری نمود و مانند فرزندان خود به او لطف و اکرام و پایبندی نمود.

ثُمَّ حَضَرَهُ سَفَرٌ فَخَرَجَ وَ أَوْصَى امْرَأَتَهُ فِي الصَّبِيَّةِ، فَأَطَالَ السَّفَرَ حَتَّى إِذَا أَدْرَكَتِ الصَّبِيَّةُ وَ كَانَ لَهَا جَمَالٌ وَ كَانَ الرَّجُلُ يَكْتُبُ فِي حِفْظِهَا وَ التَّعَاهُدِ لَهَا، فَلَمَّا رَأَتْ ذَلِكَ امْرَأَتُهُ خَافَتْ أَنْ يَقْدَمَ فَيَرَاهَا قَدْ بَلَغَتْ مَبْلَغَ النِّسَاءِ فَيُعْجِبَهُ جَمَالُهَا فَيَتَزَوَّجَهَا فَعَمَدَتْ إِلَيْهَا هِيَ وَ نِسْوَةٌ مَعَهَا قَدْ كَانَتْ أَعَدَّتْهُنَّ فَأَمْسَكْنَهَا لَهَا ثُمَّ افْتَرَعَتْهَا بِإِصْبَعِهَا.

فَلَمَّا قَدِمَ الرَّجُلُ مِنْ سَفَرِهِ وَ صَارَ فِي مَنْزِلِهِ دَعَا الْجَارِيَةَ فَأَبَتْ أَنْ تُجِيبَهُ اسْتِحْيَاءً مِمَّا صَارَتْ إِلَيْهِ.

فَأَلَحَّ عَلَيْهَا بِالدُّعَاءِ كُلَّ ذَلِكَ تَأْبَى أَنْ تُجِيبَهُ، فَلَمَّا أَكْثَرَ عَلَيْهَا قَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ: دَعْهَا، فَإِنَّهَا تَسْتَحْيِي أَنْ تَأْتِيَكَ مِنْ ذَنْبٍ كَانَتْ فَعَلَتْهُ.

قَالَ لَهَا: وَ مَا هُوَ؟

قَالَتْ: كَذَا وَ كَذَا وَ رَمَتْهَا بِالْفُجُورِ.

سپس برای وصی مسافرتی پیش آمد و از شهر خارج شد و به همسرش در خصوص دختر توصیه نمود. سفرش طولانی شد به حدی که زمان بلوغ دختر فرا رسید و آن دختر زیبا بود وآن مرد در حفظ و پایبندی به دختر مراقبت می‌کرد. پس هنگامی که همسرش چنین دید ترسید که شوهرش بیاید و دختر را ببیند که به سن زنان رسیده است و فریفته زیبایی دختر گردد و با او ازدواج کند پس او و زنانی که همراه خود آماده ساخته بود به سوی دختر رفتند و زنان دختر را نگه داشتند، سپس زن پرده بکارت دختر را با انگشت خود پاره کرد.

هنگامی که آن مرد از مسافرت برگشت و در خانه‌اش قرار گرفت دختر را فراخواند. اما دختر به خاطر بلایی که بر سرش آمده بود از جواب دادن خودداری کرد.

آن مرد در فراخواندنش اصرار نمود اما دختر هر بار امتناع می‌کرد. پس هنگامی که خیلی اصرار کرد همسر مرد به او گفت: دختر را واگذار؛ زیرا به خاطر گناهی که مرتکب شده است شرم می‌کند نزدت بیاید.

آن مرد به همسرش گفت: آن گناه چیست؟

زن گفت: فلان گناه و دختر را متهم به زنا کرد.

فَاسْتَرْجَعَ الرَّجُلُ ثُمَّ قَامَ إِلَى الْجَارِيَةِ فَوَبَّخَهَا وَ قَالَ لَهَا: وَيْحَكِ! أَ مَا عَلِمْتِ مَا كُنْتُ أَصْنَعُ بِكِ مِنَ الْأَلْطَافِ؟! وَ اللهِ! مَا كُنْتُ أَعُدُّكِ إِلَّا لِبَعْضِ وُلْدِي أَوْ إِخْوَانِي، وَإِنْ كُنْتِ لابْنَتِي فَمَا دَعَاكِ إِلَى مَا صَنَعْتِ؟

فَقَالَتِ الْجَارِيَةُ: أَمَّا إِذَا قِيلَ لَكَ مَا قِيلَ فَوَ اللهِ! مَا فَعَلْتُ الَّذِي رَمَتْنِي بِهِ امْرَأَتُكَ وَ لَقَدْ كَذَبَتْ عَلَيَّ وَ إِنَّ الْقِصَّةَ لَكَذَا وَ كَذَا وَ وَصَفَتْ لَهُ مَا صَنَعَتْ بِهَا امْرَأَتُهُ.

قَالَ: فَأَخَذَ الرَّجُلُ بِيَدِ امْرَأَتِهِ وَ يَدِ الْجَارِيَةِ فَمَضَى بِهِمَا حَتَّى أَجْلَسَهُمَا بَيْنَ يَدَيْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام وَ أَخْبَرَهُ بِالْقِصَّةِ كُلِّهَا وَ أَقَرَّتِ الْمَرْأَةُ بِذَلِكَ.

قَالَ: وَ كَانَ الْحَسَنُ عليه‌السلام بَيْنَ يَدَيْ أَبِيهِ فَقَالَ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام: اقْضِ فِيهَا.

فَقَالَ الْحَسَنُ عليه‌السلام: نَعَمْ عَلَى الْمَرْأَةِ الْحَدُّ لِقَذْفِهَا الْجَارِيَةَ وَ عَلَيْهَا الْقِيمَةُ لِافْتِرَاعِهَا إِيَّاهَا.

قَالَ: فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام: صَدَقْتَ.

پس آن مرد آیه استرجاع خواند و برخاست به طرف دختر رفت و او را سرزنش کرد و به او گفت: وای بر تو! مگر نمی‌دانی چه خوبی‌هایی به تو کردم؟ من تو را برای یکی از فرزندان یا برادرانم آماده کرده بودم و اگر تو دختر من بودی مرتکب آن گناه نمی‌شدی؟

دختر گفت: اما هنگامی که آن چیزها را به تو گفتند پس به خدا سوگند! من گناهی را که همسرت به من نسبت داده مرتکب نشده‌ام و او به من نسبت دروغ داده است. و به راستی که داستان چنین و چنان بوده است. و برایش تعریف نمود که همسرش با او چه کرده است.

آن مرد دست همسر و دختر را گرفت و برد مقابل امیر مؤمنان علی عليه‌السلام نشاند و همه ماجرا را برای آن حضرت بیان کرد و زن به کردار خود اعتراف نمود.

امام حسن عليه‌السلام در پیش روی پدربزرگوارش نشسته بود، پس حضرت به او فرمود: در باره این مسأله داوری کن.

امام حسن عليه‌السلام عرض کرد: آری! زن به خاطر تهمت زدن به دختر باید حد بخورد، هم چنین به خاطر برداشتن پرده بکارت دختر باید تاوان آن را بپردازد.

پس امیر مومنان علی عليه‌السلام فرمود: راست گفتی!

ثُمَّ قَالَ: أَمَا لَوْ كُلِّفَ الْجَمَلُ الطَّحْنَ لَفَعَلَ.

۱۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ عَطِيَّةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

يُجْلَدُ قَاذِفُ الْمُلاعَنَةِ.

١٤ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ نُعَيْمِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبَّادٍ الْبَصْرِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليهما السلام قَالَ:

إِذَا قَذَفَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَقَالَ: إِنَّكَ لَتَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ تَنْكِحُ الرِّجَالَ.
قَالَ: يُجْلَدُ حَدَّ الْقَاذِفِ ثَمَانِينَ جَلْدَةً.

١٥ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ وَ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يَقْذِفُ الرَّجُلَ فَيُجْلَدُ فَيَعُودُ عَلَيْهِ بِالْقَذْفِ

سپس فرمود: همان که اگر فردی به انجام کاری مکلف شود، انجام می‌دهد (آن سان که امام حسن عليه السلام داوری کرد)

۱۳ ـ سلیمان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

کسی که به زنی که با شوهرش ملاعنه کرده تهمت زند، به تهمت زننده (هشتاد تازیانه) زده می‌شود.

۱۴ ـ عباد بصری گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هرگاه مردی، مردی دیگر را متهم کند و بگوید: تو عمل قوم لوط را انجام می‌دهی و با مردان آمیزش می‌کنی، برای مرد تهمت زننده هشتاد ضربه زده می‌شود.

۱۵ ـ محمد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام درباره کسی که تهمت بزند و هشتاد تازیانه بخورد سپس باز گردد و مجدداً به همان شخص تهمت بزند، فرمود:

قَالَ: إِنْ قَالَ لَهُ: إِنَّ الَّذِي قُلْتُ لَكَ حَقٌّ لَمْ يُجْلَدْ وَ إِنْ قَذَفَهُ بِالزِّنَى بَعْدَ مَا جُلِدَ فَعَلَيْهِ الْحَدُّ، وَإِنْ قَذَفَهُ قَبْلَ أَنْ يُجْلَدَ بِعَشْرِ قَذَفَاتٍ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ إِلَّا حَدٌّ وَاحِدٌ.

١٦ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبَّادِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام يَقُولُ:

إِذَا قَالَ الرَّجُلُ لِلرَّجُلِ: يَا مَعْفُوجَ! وَ يَا مَنْكُوحَ فِي دُبُرِهِ! فَإِنَّ عَلَيْهِ الْحَدَّ حَدَّ الْقَاذِفِ.

١٧ ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْعَبْدِيِّ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَارَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

لَوْ أُتِيتُ بِرَجُلٍ قَدْ قَذَفَ عَبْداً مُسْلِماً بِالزِّنَى لا نَعْلَمُ مِنْهُ إِلَّا خَيْراً لَضَرَبْتُهُ الْحَدَّ حَدَّ الْحُرِّ إِلَّا سَوْطاً.

اگر این شخص در نوبت دوم بگوید: تهمتی که بر تو زدم حق و درست است، مجدداً تازیانه نخواهد خورد واگر در نوبت دوم مجدداً بگوید: تو زناکاری، باید حد الهی بر او تجدید شود؛ اما اگر قبل از اجرای حد همین نسبت را ده نوبت تکرار کند، فقط یک نوبت حد الهی بر او جاری می‌شود.

۱۶ ـ عباد بن صهیب گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: حضرت علی علیه السلام فرمود:

هرگاه مردی به مردی دیگر بگوید: ای مورد لواط واقع شده از دبر بر او حد مرد تهمت زننده جاری می‌شود.

۱۷ ـ عبید بن زراره گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود:

اگر مردی را نزد من بیاورند که برده مسلمانی را تهمت زنا زده باشد و ما از برده فقط خوبی و نیکی مشاهده کرده باشیم، به مرد تهمت زن حد مرد آزاد را ـ جز یک ضربه ـ خواهم زد.

۱۸ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ أَعْتَقَ نِصْفَ جَارِيَتِهِ ثُمَّ قَذَفَهَا بِالزِّنَى.

قَالَ: فَقَالَ: أَرَى عَلَيْهِ خَمْسِينَ جَلْدَةً وَ يَسْتَغْفِرَ اللهَ عزّ وجلّ مِنْ فِعْلِهِ.

قُلْتُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ جَعَلَتْهُ فِي حِلٍّ مِنْ قَذْفِهِ إِيَّاهَا وَ عَفَتْ عَنْهُ؟

قَالَ: لا ضَرْبَ عَلَيْهِ إِذَا عَفَتْ عَنْهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَرْفَعَهُ.

۱۹ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

---

۱۸ ـ حمزة بن حمران گوید: از امام (باقر عليه السلام یا صادق عليه السلام) پرسیدم: مردی نصف کنیزش را آزاد کرده سپس او را به زنا متهم نموده است.

فرمود: نظر من این است که باید پنجاه ضربه بخورد و از کاری که کرده از خداوند آمرزش بخواهد.

گفتم: به نظر شما اگر کنیز مرد را از تهمتی که به او زده حلال کند و او را عفو کند (چه حکمی دارد؟)

فرمود: هرگاه پیش از شکایت نزد حاکم او را عفو کند تازیانه نخواهد خورد.

۱۹ ـ راوی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

يُحَدُّ قَاذِفُ اللَّقِيطِ وَ يُحَدُّ قَاذِفُ ابْنِ الْمُلاعَنَةِ.

۲۰ ـ عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام:

إِذَا سُئِلَتِ الْفَاجِرَةُ: مَنْ فَجَرَ بِكِ؟ فَقَالَتْ: فُلانٌ؛ فَإِنَّ عَلَيْهَا حَدَّيْنِ حَدّاً لِفُجُورِهَا وَحَدّاً لِفِرْيَتِهَا عَلَى الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ.

۲۱ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

النَّصْرَانِيَّةُ وَ الْيَهُودِيَّةُ تَكُونُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ فَتُجْلَدُ فَيُقْذَفُ ابْنُهَا.

قَالَ: تُضْرَبُ حَدّاً لِأَنَّ الْمُسْلِمَ حَصَّنَهَا.

۲۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

کسی که به فرزند سر راهی تهمت بزند حد می‌خورد و کسی که به فرزند ملاعنه تهمت بزند حد می‌خورد.

۲۰ ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود:

هر گاه از زن بدکاره بپرسند: چه کسی با تو زنا کرد؟ و زن بگوید: فلانی؛ دو حد بر او جاری می‌شود: یک حد برای انجام زنا و یک حد برای تهمت زدن به مرد مسلمان.

۲۱ ـ عبدالرحمان بن ابی عبدالله گوید: امام صادق عليه السلام دربارهٔ زن مسیحی و یهودی که همسر مردی مسلمان است حد می‌خورد و به فرزندش تهمت می‌زنند فرمود:

تهمت زننده حد می‌خورد؛ زیرا مرد مسلمان همسرش را محصنه کرده و باز داشته است.

۲۲ ـ ابو بصیر گوید:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يَقْذِفُ الْجَارِيَةَ الصَّغِيرَةَ.
قَالَ: لا يُجْلَدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ قَدْ أَدْرَكَتْ أَوْ قَارَبَتْ.

۲۳ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يَقْذِفُ الصَّبِيَّةَ يُجْلَدُ.
قَالَ: لا، حَتَّى تَبْلُغَ.

(۲۷)

بَابُ الرَّجُلِ يَقْذِفُ جَمَاعَةً

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ افْتَرَى عَلَى قَوْمٍ جَمَاعَةً.
قَالَ: إِنْ أَتَوْا بِهِ مُجْتَمِعِينَ ضُرِبَ حَدّاً وَاحِداً وَ إِنْ أَتَوْا بِهِ مُتَفَرِّقِينَ ضُرِبَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ حَدّاً.

از امام صادق عليه السلام در باره مردی که دختری خرد سال را به زنا متهم می‌کند پرسیدم.
فرمود: تازیانه نمی‌خورد، مگر این که دختر بالغ یا نزدیک بلوغ باشد.

۲۳ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام درباره کسی که به دختر نابالغی تهمت بزند باید تازیانه بخورد، فرمود:
نه، مگر آن که بعد از بلوغ به او تهمت بزنند.

بخش بیست و هفتم

حکم مردی که به گروهی تهمت می‌زند

۱ ـ جمیل بن دراج گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر انسان جماعتی را دسته جمعی متهم کند (چه حکمی دارد؟)

فرمود: اگر دسته جمعی به شکایت بیایند، فقط یک حد در حضور آنان بر او جاری می‌شود و اگر تک تک به شکایت بیایند، با شکایت هر نفر یک نوبت تازیانه خواهد خورد.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحَسَنِ الْعَطَّارِ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام : رَجُلٌ قَذَفَ قَوْماً.

قَالَ: قَالَ: بِكَلِمَةٍ وَاحِدَةٍ؟

قُلْتُ: نَعَمْ.

قَالَ: يُضْرَبُ حَدّاً وَاحِداً، فَإِنْ فَرَّقَ بَيْنَهُمْ فِي الْقَذْفِ ضُرِبَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ حَدّاً.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ افْتَرَى عَلَى قَوْمٍ جَمَاعَةً.

قَالَ: فَقَالَ: إِنْ أَتَوْا بِهِ مُجْتَمِعِينَ ضُرِبَ حَدّاً وَاحِداً وَ إِنْ أَتَوْا بِهِ مُتَفَرِّقِينَ ضُرِبَ لِكُلِّ رَجُلٍ حَدّاً.

---

۲ ـ حسن عطار گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: اگر کسی جماعتی را به زنا متهم کند (چه صورت دارد؟)

فرمود: با یک جمله متهم کرده است؟

عرض کردم: آری.

فرمود: یک نوبت تازیانه می‌خورد و اگر در یک مجلس تک تک آنان را متهم کند، برای هر یک تهمت، یک نوبت تازیانه خواهد خورد.

۳ ـ محمد بن حمران گوید: از امام صادق عليه السلام در باره کسی که به گروهی تهمت زنا می‌زند پرسیدم.

فرمود: اگر دسته جمعی او را به محکمه بیاورند، یک حد می‌خورد و اگر هر کدام جدا گانه او را به محکمه بیاورند، برای هر کدام یک حد می‌خورد.

عَنْهُ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام مِثْلَهُ.

(۲۸)

بَابٌ فِي نَحْوِهِ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ نُعَيْمِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبَّادٍ الْبَصْرِيِّ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ ثَلاثَةٍ شَهِدُوا عَلَى رَجُلٍ بِالزِّنَى وَ قَالُوا: الْآنَ نَأْتِي بِالرَّابِعِ.

قَالَ: يُجْلَدُونَ حَدَّ الْقَاذِفِ ثَمَانِينَ جَلْدَةً كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام:

لا أَكُونُ أَوَّلَ الشُّهُودِ الْأَرْبَعَةِ عَلَى الزِّنَى أَخْشَى أَنْ يَنْكُلَ بَعْضُهُمْ فَأُجْلَدَ.

بخش بیست و هشتم

روایاتی دیگر در این زمینه

۱ ـ عبّاد بصری گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدم: اگر سه نفر شاهد گواهی بدهند که فلانی زنا کرده است و بگویند: هم اینک می‌رویم و گواه چهارم را می‌آوریم (چه حکمی دارد؟)

فرمود: به هر سه تن باید هشتاد تازیانه که حد تهمت است زده شود.

۲ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود:

من نخستین شاهد از شهود چهارگانه زنا نخواهم شد، زیرا بیم دارم که بعضی از شهود از شهادت دادن سرپیچی کنند و من تازیانه بخورم.

٣ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُصَدِّقِ بْنِ صَدَقَةَ عَنْ عَمَّارِ بْنِ مُوسَى عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ شَهِدَ عَلَيْهِ ثَلاثَةٌ أَنَّهُ زَنَى بِفُلانَةَ وَ شَهِدَ الرَّابِعُ أَنَّهُ لا يَدْرِي بِمَنْ زَنَى.

قَالَ: لا يُجْلَدُ وَ لا يُرْجَمُ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ أَبِيهِ عليه السلام فِي ثَلاثَةٍ شَهِدُوا عَلَى رَجُلٍ بِالزِّنَى فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام: أَيْنَ الرَّابِعُ؟

فَقَالُوا: الْآنَ يَجِيءُ.

فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام: حُدُّوهُمْ فَلَيْسَ فِي الْحُدُودِ نَظِرَةُ سَاعَةٍ.

---

۳ ـ عمار بن موسی گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: سه شاهد علیه مردی گواهی می‌دهند که با فلان زن زنا کرده است و شاهد چهارم شهادت می‌دهد که نمی‌داند آن مرد با چه زنی زنا کرده است.

فرمود: مرد متّهم نه تازیانه می‌خورد نه سنگسار می‌شود.

۴ ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام از پدرگرامی خود امام باقر عليه السلام این‌گونه نقل فرمود: سه نفر شهادت دادند که شخصی مرتکب زنا شده است.

امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود: چهارمین شاهد کجاست؟

عرض کردند: هم اینک می‌آید.

حضرت فرمود: آن‌ها را حد بزنید؛ زیرا در حدود مهلت یک ساعته هم نیست.

(۲۹)

بَابُ الرَّجُلِ يَقْذِفُ امْرَأَتَهُ وَ وَلَدَهُ

۱ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ رَزِينٍ وَ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي رَجُلٍ قَالَ لِامْرَأَتِهِ: يَا زَانِيَةُ! أَنَا زَنَيْتُ بِكِ، قَالَ:

عَلَيْهِ حَدٌّ وَاحِدٌ لِقَذْفِهِ إِيَّاهَا، وَأَمَّا قَوْلُهُ: «أَنَا زَنَيْتُ» بِكِ فَلا حَدَّ فِيهِ إِلَّا أَنْ يَشْهَدَ عَلَى نَفْسِهِ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِالزِّنَى عِنْدَ الْإِمَامِ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: الرَّجُلُ يَقْذِفُ امْرَأَتَهُ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا.

قَالَ: يُضْرَبُ الْحَدَّ وَ يُخَلَّى بَيْنَهُ وَ بَيْنَهَا.

بخش بیست و نهم

حکم مردی که به زن و فرزندش تهمت می‌زند

۱ ـ محمد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام در باره مردی که به همسرش گفت: ای زناکار! من با تو زنا کرده‌ام، فرمود:

برای تهمت زدن به همسرش یک حد می‌خورد و اما این که گفته است: «من با تو زنا کرده‌ام»، حد ندارد، جز این که چهار بار نزد امام علیه خودش شهادت دهد که زنا کرده است.

۲ ـ راوی گوید: به امام صادق عليه السلام گفتم: مردی پیش از دخول به همسرش او را به زنا متهم می‌کند.

فرمود: مرد حد می‌خورد و آن‌ها را از هم جدا می‌کنند.

۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُضَارِبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ علیه السلام قَالَ:

مَنْ قَذَفَ امْرَأَتَهُ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا جُلِدَ الْحَدَّ وَ هِيَ امْرَأَتُهُ.

٤ ـ عَنْهُ عَنْ يُونُسَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ علیه السلام قَالَ:

إِذَا قَذَفَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ ثُمَّ أَكْذَبَ نَفْسَهُ جُلِدَ الْحَدَّ وَ كَانَتِ امْرَأَتَهُ وَ إِنْ لَمْ يُكْذِبْ عَلَى نَفْسِهِ تَلاعَنَا وَ يُفَرَّقُ بَيْنَهُمَا.

٥ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ مُثَنًّى الْحَنَّاطِ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ:

سُئِلَ أَبُو عَبْدِاللهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللهِ عزّوجلّ: ﴿وَ الَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ﴾.

---

۳ ـ محمد بن مضارب گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس پیش از دخول به همسرش او را متهم به انجام زنا نماید حد تازیانه می‌خورد و زن همسر اوست.

۴ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

هر گاه مردی به همسرش تهمت زنا بزند، سپس خود را تکذیب کند، حد تازیانه‌ای می‌خورد و زن، همسرش خواهد بود و اگر خود را تکذیب نکند، با یکدیگر ملاعنه می‌کنند و بین آن‌ها جدایی می‌اندازند.

۵ ـ زراره گوید: از امام صادق علیه السلام در باره فرموده خداوند «و کسانی که به همسرانشان تهمت می‌زنند و شاهدانی جز خود ندارند» پرسیدند.

قَالَ: هُوَ الَّذِي يَقْذِفُ امْرَأَتَهُ فَإِذَا قَذَفَهَا ثُمَّ أَقَرَّ بِأَنَّهُ كَذَبَ عَلَيْهَا جُلِدَ الْحَدَّ وَ رُدَّتْ إِلَيْهِ امْرَأَتُهُ وَ إِنْ أَبَى إِلَّا أَنْ يَمْضِيَ فَشَهِدَ عَلَيْهَا أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ وَ الْخَامِسَةُ يَلْعَنُ فِيهَا نَفْسَهُ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَ إِنْ أَرَادَتْ أَنْ تَدْرَأَ عَنْ نَفْسِهَا الْعَذَابَ وَ الْعَذَابُ هُوَ الرَّجْمُ شَهِدَتْ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ غَضَبَ اللهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ رُجِمَتْ فَإِنْ فَعَلَتْ دَرَأَتْ عَنْ نَفْسِهَا الْحَدَّ ثُمَّ لا تَحِلُّ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبَّادِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ أَوْقَفَهُ الْإِمَامُ لِلِّعَانِ فَشَهِدَ شَهَادَتَيْنِ ثُمَّ نَكَلَ وَ أَكْذَبَ نَفْسَهُ قَبْلَ أَنْ يَفْرُغَ مِنَ اللِّعَانِ قَالَ: يُجْلَدُ حَدَّ الْقَاذِفِ وَ لا يُفَرَّقُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْمَرْأَةِ.

فرمود: او کسی است که به همسرش تهمت زنا می‌زند. پس هر گاه به همسرش تهمت زند، سپس اعتراف کند که به زن نسبت دروغ داده است حد تازیانه می‌خورد و همسرش به او بازگشت داده می‌شود و اگر از اعتراف خود داری کند. پس چهار بار علیه همسرش شهادت می‌دهد که خود راستگوست و در پنجمین بار خودش را لعن می‌کند چنان که دروغ گو باشد.

و اگر زن بخواهد عذاب را که همان سنگسار است از خود دور کند چهار بار شهادت الهی می‌دهد که شوهرش دروغ گو است و در پنجمین مرتبه شهادت می‌دهد که غضب خداوند بر خودش باد چنان چه شوهرش راست گفته باشد.

و اگر زن چنین نکند سنگسار می‌شود. پس اگر چنین کند حد را از خود دور می‌کند سپس تا روز قیامت برای شوهرش حلال نخواهد بود.

۶ ـ عبّاد بن صهیب گوید: امام صادق عليه السلام درباره کسی که به همسر خود تهمت بزند و چون امام او را برای شهادت و لعنت دروغ گو اعلام کند، فرمود:

باید به این شوهر هشتاد تازیانه بزنند، و میان زن و شوهر متارکه و جدایی برقرار نخواهد شد.

۷ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ لاعَنَ امْرَأَتَهُ وَ هِيَ حُبْلَى ثُمَّ ادَّعَى وَلَدَهَا بَعْدَ مَا وَلَدَتْ وَ زَعَمَ أَنَّهُ مِنْهُ

قَالَ: يُرَدُّ إِلَيْهِ الْوَلَدُ وَ لا يُجْلَدُ لِأَنَّهُ قَدْ مَضَى التَّلاعُنُ.

۸ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَفْتَرِي عَلَى امْرَأَتِهِ.

قَالَ: يُجْلَدُ ثُمَّ يُخَلَّى بَيْنَهُمَا وَ لا يُلاعِنُهَا حَتَّى يَقُولَ: أَشْهَدُ أَنِّي رَأَيْتُكِ تَفْعَلِينَ كَذَا وَ كَذَا.

۹ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ:

فِي الرَّجُلِ يَقْذِفُ امْرَأَتَهُ يُجْلَدُ ثُمَّ يُخَلَّى بَيْنَهُمَا وَ لا يُلاعِنُهَا حَتَّى يَقُولَ: إِنَّهُ قَدْ رَأَى مَنْ يَفْجُرُ بِهَا بَيْنَ رِجْلَيْهَا.

---

۷ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که با زن باردارش لعان می‌کند سپس بعد از زایمان همسرش ادّعا می‌کند فرزند از آن اوست فرمود:

فرزند به مرد بازگردانده می‌شود و مرد حد نمی‌خورد؛ زیرا زمان لعان گذشته است.

۸ ـ محمد بن مسلم گوید: از امام (باقر عليه السلام و یا امام صادق عليه السلام) پرسیدم: اگر کسی به همسر خود افترا بزند چه حکمی دارد؟

فرمود: باید تازیانه بر پشت و پهلوی شوهر بنوازند، و اجازه بدهند که با هم زندگی نمایند؛ شوهر نمی‌تواند همسر خود را لعنت کند جز در صورتی که بگوید: من شخصاً گواه بودم و دیدم تو چنین و چنان می‌کردی.

۹ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که به همسرش تهمت می‌رند فرمود:

مرد حد می‌خورد سپس بین آن‌ها فاصله می‌اندازند و حق ملاعنه با همسرش را ندارد جز این که بگوید که در بین پاهای همسرش مردی را دیده است که با او زنا می‌کند.

۱۰ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فَتَلاعَنَا ثُمَّ قَذَفَهَا بَعْدَ مَا تَفَرَّقَا أَيْضاً بِالزِّنَى أَعَلَيْهِ حَدٌّ؟

قَالَ: نَعَمْ عَلَيْهِ حَدٌّ.

۱۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ قَالَ لِامْرَأَتِهِ: لَمْ أَجِدْكِ عَذْرَاءَ.

قَالَ: يُضْرَبُ.

قُلْتُ: فَإِنَّهُ عَادَ.

قَالَ: يُضْرَبُ، فَإِنَّهُ يُوشِكُ أَنْ يَنْتَهِيَ.

قَالَ يُونُسُ: يُضْرَبُ ضَرْبَ أَدَبٍ لَيْسَ بِضَرْبِ الْحُدُودِ لِئَلَّا يُؤْذِيَ امْرَأَةً مُؤْمِنَةً بِالتَّعْرِيضِ.

---

۱۰ ـ ابوبصیر گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی به همسر خود تهمت بزند و با نفرین و لعنت از هم جا شوند و شوهر مجدداً او را به زنا نسبت دهد، آیا باید حد تهمت بر او جاری شود؟

فرمود: آری، بر او حد جاری می‌شود.

۱۱ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که به همسرش گفته است: «من تو را باکره نیافته‌ام» فرمود: تازیانه می‌خورد.

عرض کردم: او باز هم سخن خود را تکرار کرد.

فرمود: تازیانه می‌خورد؛ زیرا احتمال دارد که مرد از این تهمت بازداشته شود.

یونس گوید: مرد تازیانه تأدیبی می‌خورد نه تازیانه حدود، تا این که زن با ایمانی به گوشه و کنایه شوهرش آزار نبیند.

۱۲ ـ يُونُس عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ قَالَ لِامْرَأَتِهِ: لَمْ تَأْتِنِي عَذْرَاءَ.
قَالَ: لَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ، لِأَنَّ الْعُذْرَةَ تَذْهَبُ بِغَيْرِ جِمَاعٍ.

۱۳ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ قَذَفَ ابْنَهُ بِالزِّنَى.

قَالَ: لَوْ قَتَلَهُ مَا قُتِلَ بِهِ وَ إِنْ قَذَفَهُ لَمْ يُجْلَدْ لَهُ.

قُلْتُ: فَإِنْ قَذَفَ أَبُوهُ أُمَّهُ؟

فَقَالَ: إِنْ قَذَفَهَا وَ انْتَفَى مِنْ وَلَدِهَا تَلَاعَنَا وَ لَمْ يُلْزَمْ ذَلِكَ الْوَلَدَ الَّذِي انْتَفَى مِنْهُ وَفُرِّقَ بَيْنَهُمَا وَ لَمْ تَحِلَّ لَهُ أَبَداً.

قَالَ: وَإِنْ كَانَ قَالَ لِابْنِهِ وَ أُمُّهُ حَيَّةٌ: يَا ابْنَ الزَّانِيَةِ! وَ لَمْ يَنْتَفِ مِنْ وَلَدِهَا جُلِدَ الْحَدَّ لَهَا وَ لَمْ يُفَرَّقْ بَيْنَهُمَا.

---

۱۲ ـ زراره گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که به همسرش گفته است: «تو با باکره‌گی نزد من نیامده‌ای» فرمود:

چیزی بر عهده مرد نخواهد بود؛ زیرا باکره‌گی با غیر از آمیزش نیز از بین می‌رود.

۱۳ ـ محمد بن مسلم گوید: از امام باقر عليه السلام پرسیدم: مردی به فرزند خود تهمت می‌زند (چه حکمی دارد؟)

فرمود: اگر پدر فرزند خود را بکشد، قصاص نخواهد شد و اگر تهمت بزند تازیانه نخواهد خورد.

عرض کردم: اگر پدر فرزند خود را زنازاده بخواند چه صورت دارد؟

فرمود: اگر کسی همسر خود را زناکار بخواند وفرزند او را فرزند خود نداند، باید با همسر خود مراسم لعنت را اجرا کند؛ با اجرای این مراسم لعنت ثابت نمی‌شود که فرزند او زنازاده باشد، اما میان پدر و مادر او متارکه و جدایی برقرار می‌شود و دیگر برای هم حلال نخواهند بود.

فرمود: و اگر پدر به فرزندش بگوید: «فرزند زن بدکاره!» و مادر آن پسر زنده باشد ومراسم لعنت انجام نگرفته باشد، پدر باید به جهت تهمت به مادر آن پسر هشتاد تازیانه بخورد و با این تهمت و اجرای حد، شوهر و همسر نسبت به هم حلال خواهند بود.

قَالَ: وَ إِنْ كَانَ قَالَ لِابْنِهِ: يَا ابْنَ الزَّانِيَةِ! وَ أُمُّهُ مَيِّتَةٌ وَ لَمْ يَكُنْ لَهَا مَنْ يَأْخُذُ بِحَقِّهَا مِنْهُ إِلَّا وَلَدُهَا مِنْهُ، فَإِنَّهُ لا يُقَامُ عَلَيْهِ الْحَدُّ، لِأَنَّ حَقَّ الْحَدِّ قَدْ صَارَ لِوَلَدِهِ مِنْهَا وَ إِنْ كَانَ لَهَا وَلَدٌ مِنْ غَيْرِهِ فَهُوَ وَلِيُّهَا يُجْلَدُ لَهُ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ مِنْ غَيْرِهِ وَ كَانَ لَهَا قَرَابَةٌ يَقُومُونَ بِأَخْذِ الْحَدِّ جُلِدَ لَهُمْ.

١٤ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبَانٍ عَنِ ابْنِ مُضَارِبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

مَنْ قَذَفَ امْرَأَتَهُ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا ضُرِبَ الْحَدَّ وَ هِيَ امْرَأَتُهُ.

(۳۰)

بَابُ صِفَةِ حَدِّ الْقَاذِفِ

١ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ:

و اگر پدر به فرزندش بگوید: «ای پسر زن بدکاره» و مادرش مرده باشد و جز همین فرزند وارث دیگری نباشد که حق آن زن را مطالبه کند، پدر تازیانه نخواهد خورد؛ چرا که حق مطالبه به فرزند می‌رسد و فرزند نمی‌تواند علیه پدر شکایت کند. اما اگر آن زن فرزند دیگری داشته باشد که از نسل این پدر نباشد، آن پسر می‌تواند شکایت کند و حق مادرش را مطالبه نماید و هشتاد تازیانه بر ناپدریش بنوازد؛ و یا اگر آن زن خویشان دیگری داشته باشد که حق ارث و شکایت داشته باشند، می‌توانند حق آن زن را مطالبه کنند و بر شوهرش اجرای حد نمایند.

۱۴ ـ ابن مضارب گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هر کس پیش از دخول به همسرش به او تهمت زنا بزند حد می‌خورد و زن، همسر او خواهد بود.

بخش سی ام
چگونگی اجرای حد تهمت

۱ ـ سماعة بن مهران گوید:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ يَفْتَرِي كَيْفَ يَنْبَغِي لِلْإِمَامِ أَنْ يَضْرِبَهُ؟

قَالَ: جُلِدَ بَيْنَ الْجَلْدَيْنِ.

٢ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام:

أَمَرَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله أَنْ لا يُنْزَعَ شَيْءٌ مِنْ ثِيَابِ الْقَاذِفِ إِلَّا الرِّدَاءُ.

٣ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام قَالَ:

يُجْلَدُ الْمُفْتَرِي ضَرْباً بَيْنَ الضَّرْبَيْنِ يُضْرَبُ جَسَدُهُ كُلُّهُ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام قَالَ:

الْمُفْتَرِي يُضْرَبُ بَيْنَ الضَّرْبَيْنِ يُضْرَبُ جَسَدُهُ كُلُّهُ فَوْقَ ثِيَابِهِ.

از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی افترا بسته باشد چگونه باید تازیانه بخورد؟

فرمود: حد وسط دو حد: نه بسیار سخت و محکم و نه آهسته.

۲ ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود:

پیامبر خدا صلى الله عليه وآله دستور فرمود که جز عبا هیچ کدام از لباس‌های مرد تهمت زننده را از اندامش بیرون نیاورند.

۳ ـ اسحاق بن عمار گوید: امام کاظم عليه السلام فرمود:

کسی که افترا بسته باشد در حد وسط او را تازیانه می‌زنند: نه محکم و نه آهسته؛ تازیانه را باید به تمام بدنش بزنند.

۴ ـ اسحاق بن عمار گوید: امام کاظم عليه السلام فرمود:

مرد تهمت زننده را ضربه‌ای بین ضربه سخت و نرم می‌زنند وهمه ضربه‌ها از روی لباس‌هایش بر تمام بدنش زده می‌شود.

۵ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَمُّونٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ عَنْ مِسْمَعِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله:

الزَّانِي أَشَدُّ ضَرْباً مِنْ شَارِبِ الْخَمْرِ وَ شَارِبُ الْخَمْرِ أَشَدُّ ضَرْباً مِنَ الْقَاذِفِ وَالْقَاذِفُ أَشَدُّ ضَرْباً مِنَ التَّعْزِيرِ.

(۳۱)

بَابُ مَا يَجِبُ فِيهِ الْحَدُّ فِي الشَّرَابِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ شَرِبَ حُسْوَةَ خَمْرٍ.

قَالَ: يُجْلَدُ ثَمَانِينَ جَلْدَةً قَلِيلُهَا وَ كَثِيرُهَا حَرَامٌ.

---

۵ ـ مسمع بن عبدالملک گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: پیامبر خدا صلى الله عليه وآله فرمود:

ضربه‌ای که به زناکار نواخته می‌شود از ضربه‌ای که به شراب خوار زده می‌شود شدیدتر است وضربه‌ای که به شراب خوار نواخته می‌شود از ضربه‌ای که به تهمت زننده می‌نوازند شدیدتر است وضربه‌ای که به تهمت زننده می‌زنند از تعزیر شدیدتر است.

بخش سی و یکم

حد شراب خواری

۱ ـ اسحاق بن عمار گوید: از امام صادق عليه السلام درباره مردی که جرعه‌ای شراب نوشیده است پرسیدم.

فرمود: هشتاد ضربه می‌خورد؛ اندک و فراوان شراب حرام است.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: كَيْفَ كَانَ يَجْلِدُ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله؟

قَالَ: فَقَالَ: كَانَ يَضْرِبُ بِالنِّعَالِ وَ يَزِيدُ كُلَّمَا أُتِيَ بِالشَّارِبِ ثُمَّ لَمْ يَزَلِ النَّاسُ يَزِيدُونَ حَتَّى وَقَفَ عَلَى ثَمَانِينَ أَشَارَ بِذَلِكَ عَلِيٌّ عليه السلام عَلَى عُمَرَ فَرَضِيَ بِهَا.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ:

أُقِيمَ عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ وَ قَدْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَأَمَرَ بِهِ عُمَرُ أَنْ يُضْرَبَ فَلَمْ يَتَقَدَّمْ عَلَيْهِ أَحَدٌ يَضْرِبُهُ حَتَّى قَامَ عَلِيٌّ عليه السلام بِنِسْعَةٍ مَثْنِيَّةٍ فَضَرَبَهُ بِهَا أَرْبَعِينَ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

إِنَّ فِي كِتَابِ عَلِيٍّ عليه السلام يُضْرَبُ شَارِبُ الْخَمْرِ ثَمَانِينَ وَ شَارِبُ النَّبِيذِ ثَمَانِينَ.

۲ـابو بصیر گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: پیامبر خدا صلى الله عليه وآله چگونه تازیانه می‌زد؟

فرمود: با نعال می‌زد و هرگاه شراب خواری را می‌آوردند می‌افزود. سپس همین طور مردم می‌افزودند تا این که روی هشتاد ضربه توقف نمود. حضرت علی عليه السلام آن را به عمر گوشزد نمود و عمر پذیرفت.

۳ـزراره گوید: از امام باقر عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

عبیدالله بن عمر را که شراب نوشیده بود سر پا نگه داشتند و عمر دستور داد که او را بزنند، اما کسی پیش قدم نشد که او را بزند. پس حضرت علی عليه السلام با تسمه دو تایی برخاست و با آن چهل ضربه به عبدالله نواخت.

۴ ـ برید بن معاویه گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم می‌فرمود:

در کتاب حضرت علی عليه السلام چنین آمده است: کسی که شراب نوشیده است هشتاد ضربه می‌خورد و کسی که نبیذ نوشیده است هشتاد ضربه.

۵ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: أَ رَأَيْتَ النَّبِيَّ صلى الله عليه وآله كَيْفَ كَانَ يَضْرِبُ فِي الْخَمْرِ؟

فَقَالَ: كَانَ يَضْرِبُ بِالنِّعَالِ وَ يَزِيدُ إِذَا أُتِيَ بِالشَّارِبِ ثُمَّ لَمْ يَزَلِ النَّاسُ يَزِيدُونَ حَتَّى وَقَفَ ذَلِكَ عَلَى ثَمَانِينَ أَشَارَ بِذَلِكَ عَلِيٌّ عليه السلام عَلَى عُمَرَ.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ:

إِنَّ الْوَلِيدَ بْنَ عُقْبَةَ حِينَ شُهِدَ عَلَيْهِ بِشُرْبِ الْخَمْرِ قَالَ عُثْمَانُ لِعَلِيٍّ عليه السلام: اقْضِ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ هَؤُلاءِ الَّذِينَ زَعَمُوا أَنَّهُ شَرِبَ الْخَمْرَ.

فَأَمَرَ عَلِيٌّ عليه السلام فَجُلِدَ بِسَوْطٍ لَهُ شُعْبَتَانِ أَرْبَعِينَ جَلْدَةً.

٧ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: قَالَ إِنَّ عَلِيّاً عليه السلام كَانَ يَقُولُ:

---

۵ ـ حلبی گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: به نظر شما پیامبر خدا صلى الله عليه وآله چگونه تازیانه می‌زد؟

فرمود: ایشان با نعال می‌زد و هر گاه شراب خواری می‌آوردند حضرت بیشتر می‌زد، سپس مردم همین طور می‌افزودند تا این که روی هشتاد ضربه توقف می‌نمود. حضرت علی عليه السلام آن را به عمر گوشزد نمود و عمر پذیرفت.

۶ ـ زراره گوید: از امام باقر عليه السلام شنیدم که می‌فرمود:

هنگامی که شهود گواهی دادند که ولید بن عتبه شراب خواری کرده است، عثمان به حضرت علی عليه السلام گفت: بین ولید و این گروهی که ادعا می‌کنند که او شراب نوشیده است داوری کن.

حضرت دستور داد ولید را با تازیانه‌ای دو شاخه، چهل ضربه زدند.

۷ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام همواره می‌فرمود:

إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا شَرِبَ الْخَمْرَ سَكِرَ وَ إِذَا سَكِرَ هَذَى وَ إِذَا هَذَى افْتَرَى فَاجْلِدُوهُ حَدَّ الْمُفْتَرِي.

٨ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَحَدِهِمَا علیهما السلام قَالَ:

كَانَ عَلِيٌّ علیه السلام يَضْرِبُ فِي الْخَمْرِ وَ النَّبِيذِ ثَمَانِينَ الْحُرَّ وَ الْعَبْدَ وَ الْيَهُودِيَّ وَ النَّصْرَانِيَّ.

قُلْتُ: وَ مَا شَأْنُ الْيَهُودِيِّ وَ النَّصْرَانِيِّ؟

قَالَ: لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يُظْهِرُوا شُرْبَهُ يَكُونُ ذَلِكَ فِي بُيُوتِهِمْ.

٩ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ:

كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام يَجْلِدُ الْحُرَّ وَ الْعَبْدَ وَ الْيَهُودِيَّ وَ النَّصْرَانِيَّ فِي الْخَمْرِ وَ النَّبِيذِ ثَمَانِينَ.

هنگامی که شخصی شراب بنوشد، مست می‌شود و هنگامی که مست شود، هذیان می‌گوید و هنگامی که هذیان بگوید تهمت می‌زند. پس بر او حد تهمت زننده را جاری کنید.

٨ ـ ابو بصیر گوید: امام (باقر علیه السلام یا امام صادق علیه السلام) فرمود:

حضرت علی علیه السلام برای شراب‌خوار و نبیذ خوار، آزاد و برده، یهودی و مسیحی هشتاد ضربه می‌زد.

عرض کردم: گناه یهودی و نصرانی چیست؟

فرمود: آن‌ها حق ندارند شراب خواری را آشکارا انجام دهند. این عمل باید در خانه هایشان باشد.

٩ ـ ابوبصیر گوید: امام علیه السلام فرمود:

امیر مؤمنان علی علیه السلام مرد آزاد، برده، یهودی و مسیحی را در خصوص شراب‌خواری ونبیذ خواری، هشتاد ضربه می‌زد.

فَقُلْتُ: مَا بَالُ الْيَهُودِيِّ وَ النَّصْرَانِيِّ؟

فَقَالَ: إِذَا أَظْهَرُوا ذَلِكَ فِي مِصْرٍ مِنَ الْأَمْصَارِ، لِأَنَّهُمْ لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يُظْهِرُوا شُرْبَهَا.

۱۰ ـ يُونُسَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه‌السلام:

الْحَدُّ فِي الْخَمْرِ إِنْ شُرِبَ مِنْهَا قَلِيلاً أَوْ كَثِيراً.

قَالَ: ثُمَّ قَالَ: أُتِيَ عُمَرُ بِقُدَامَةَ بْنِ مَظْعُونٍ وَ قَدْ شَرِبَ الْخَمْرَ وَ قَامَتْ عَلَيْهِ الْبَيِّنَةُ فَسَأَلَ عَلِيّاً عليه‌السلام فَأَمَرَهُ أَنْ يَجْلِدَهُ ثَمَانِينَ.

فَقَالَ قُدَامَةُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! لَيْسَ عَلَيَّ حَدٌّ أَنَا مِنْ أَهْلِ هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿**لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا**﴾.

قَالَ: فَقَالَ عَلِيٌّ عليه‌السلام: لَسْتَ مِنْ أَهْلِهَا، إِنَّ طَعَامَ أَهْلِهَا لَهُمْ حَلَالٌ لَيْسَ يَأْكُلُونَ وَ لَا يَشْرَبُونَ إِلَّا مَا أَحَلَّهُ اللهُ لَهُمْ.

ثُمَّ قَالَ عَلِيٌّ عليه‌السلام: إِنَّ الشَّارِبَ إِذَا شَرِبَ لَمْ يَدْرِ مَا يَأْكُلُ وَ لَا مَا يَشْرَبُ فَاجْلِدُوهُ ثَمَانِينَ جَلْدَةً.

گفتم: گناه یهودی و نصرانی چیست؟

فرمود: هرگاه شراب خواری را در یکی از شهرهای مسلمانان آشکار کنند؛ زیرا آنان حق ندارند آن را آشکار بنوشند.

۱۰ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

حد شراب در این است که مقداری از آن را بنوشند؛ چه کم باشد و چه زیاد.

سپس فرمود: قدامة بن مظعون را که شراب نوشیده بود نزد عمر آوردند و شهود علیه او گواهی دادند. پس عمر از حضرت علی عليه‌السلام در خواست حکم نمود. حضرت فرمان داد که او را هشتاد ضربه بزنند.

قدامه گفت: ای امیر مؤمنان! حدی بر عهده‌ام نیست. من از مصادیق این آیه‌ام: «کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند، گناهی بر آنان در آن چه که می‌خورند نیست».

حضرت علی عليه‌السلام فرمود: تو از مصادیق این آیه نیستی، به راستی که غذای افراد این آیه برایشان حلال است؛ آنان جز آن چیزهایی را که خداوند برایشان حلال نموده نمی‌خورند و نمی‌آشامند.

آن گاه فرمود: هنگامی که شراب خوار شراب بنوشد نمی‌داند چه می‌خورد و چه می‌آشامد. پس او را هشتاد ضربه بزنید.

۱۱ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام يَقُولُ:

فِي كِتَابِ عَلِيٍّ عليه السلام يُضْرَبُ شَارِبُ الْخَمْرِ وَ شَارِبُ الْمُسْكِرِ.

قُلْتُ: كَمْ؟

قَالَ: حَدُّهُمَا وَاحِدٌ.

۱۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام يَجْلِدُ الْحُرَّ وَ الْعَبْدَ وَ الْيَهُودِيَّ وَ النَّصْرَانِيَّ فِي الْخَمْرِ ثَمَانِينَ.

۱۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ أَبِي الصَّبَّاحِ الْكِنَانِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

كُلُّ مُسْكِرٍ مِنَ الْأَشْرِبَةِ يَجِبُ فِيهِ كَمَا يَجِبُ فِي الْخَمْرِ مِنَ الْحَدِّ.

---

۱۱ ـ عمر بن يزيد گويد: از امام صادق عليه السلام شنيدم كه مى‌فرمود:

در كتاب حضرت على عليه السلام چنين آمده است: شراب خوار و كسى كه آشاميدنى مست كننده مى‌نوشد، تازيانه مى‌خورند.

عرض كردم: چه تعدادى؟

فرمود: حد آن‌ها يكسان است.

۱۲ ـ ابو بصير گويد: امام صادق عليه السلام فرمود:

حضرت على عليه السلام آزاد، برده، يهودى و مسيحى را در خصوص آشاميدن شراب هشتاد ضربه مى‌زد.

۱۳ ـ ابو صباح كنانى گويد: امام صادق عليه السلام فرمود:

براى هر آشاميدنى مست كننده‌اى همان حدى واجب مى‌شود كه در خصوص شراب واجب مى‌گردد.

١٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: قَالَ:

حَدُّ الْيَهُودِيِّ وَ النَّصْرَانِيِّ وَ الْمَمْلُوكِ فِي الْخَمْرِ وَ الْفِرْيَةِ سَوَاءٌ وَ إِنَّمَا صُولِحَ أَهْلُ الذِّمَّةِ أَنْ يَشْرَبُوهَا فِي بُيُوتِهِمْ.

قَالَ: وَ سَأَلْتُهُ عَنِ السَّكْرَانِ وَ الزَّانِي.

قَالَ: يُجْلَدَانِ بِالسِّيَاطِ مُجَرَّدَيْنِ بَيْنَ الْكَتِفَيْنِ فَأَمَّا الْحَدُّ فِي الْقَذْفِ فَيُجْلَدُ عَلَى ثِيَابِهِ ضَرْباً بَيْنَ الضَّرْبَيْنِ.

١٥ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ رَفَعَهُ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ:

أُتِيَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام بِالنَّجَاشِيِّ الشَّاعِرِ قَدْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فَضَرَبَهُ ثَمَانِينَ ثُمَّ حَبَسَهُ لَيْلَةً ثُمَّ دَعَا بِهِ مِنَ الْغَدِ فَضَرَبَهُ عِشْرِينَ سَوْطاً.

---

۱۴ ـ ابو بصیر گوید: امام عليه‌السلام فرمود:

حد یهودی، مسیحی و برده در خصوص شراب و تهمت زدن یکسان است و همانا با اهل ذمه مصالحه شده است که شراب را در خانه‌هایشان بنوشند.

ابوبصیر گوید: همچنین از آن حضرت در باره حد مرد مست و زناکار پرسیدم.

فرمود: در حالی که عریان هستند با تازیانه به بین کتف‌هایشان می‌نوازند، اما حد تهمت زننده را از روی لباس‌های شخصی او می‌زنند؛ ضربه‌ای بین ضربه شدید و ضربه آرام.

۱۵ ـ ابو مریم گوید: نجاشی شاعر در ماه رمضان شراب نوشیده بود. او را محضر امیر مؤمنان علی عليه‌السلام آوردند. حضرت هشتاد ضربه به او نواخت، سپس یک شب او را زندانی نمود. آنگاه فردا او را فراخواند و بیست ضربه به او زد.

فَقَالَ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! فَقَدْ ضَرَبْتَنِي فِي شُرْبِ الْخَمْرِ وَ هَذِهِ الْعِشْرُونَ مَا هِيَ؟

فَقَالَ: هَذَا لِتَجَرِّيكَ عَلَى شُرْبِ الْخَمْرِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ.

١٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

شَرِبَ رَجُلٌ الْخَمْرَ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ فَرُفِعَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ لَهُ: أَشَرِبْتَ خَمْراً؟

قَالَ: نَعَمْ.

قَالَ: وَ لِمَ وَ هِيَ مُحَرَّمَةٌ؟

قَالَ: فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: إِنِّي أَسْلَمْتُ وَ حَسُنَ إِسْلامِي وَ مَنْزِلِي بَيْنَ ظَهْرَانَيْ قَوْمٍ يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ وَ يَسْتَحِلُّونَهَا وَ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّهَا حَرَامٌ اجْتَنَبْتُهَا.

فَالْتَفَتَ أَبُو بَكْرٍ إِلَى عُمَرَ فَقَالَ: مَا تَقُولُ فِي أَمْرِ هَذَا الرَّجُلِ؟

نجاشی به آن حضرت عرض کرد: ای امیر مؤمنان! مرا برای شراب خواری تازیانه زدی و این بیست ضربه برای چیست؟

فرمود: این بیست ضربه برای جرأت نمودن تو بر شراب خواری در ماه رمضان است.

۱۶ ـ ابن بکیر گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

در دوران ابو بکر، مردی شراب نوشید و او را نزد ابوبکر آوردند. ابو بکر به او گفت: آیا شراب نوشیدی؟

گفت: آری.

ابو بکر گفت: چرا شراب نوشیدی در حالی که حرام است؟!

گفت: من اسلام آوردم و اسلام خوبی داشتم. اما در پشت خانه‌ام گروهی بودند که شراب می‌نوشیدند و آن را حلال می‌دانستند و اگر من می‌دانستم که شراب حرام است از آن دوری می‌کردم.

پس ابوبکر به عمر رو کرد وگفت: نظر تو درباره این مرد چیست؟

فَقَالَ عُمَرُ: مُعْضِلَةٌ وَ لَيْسَ لَهَا إِلَّا أَبُو الْحَسَنِ.

قَالَ: فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: ادْعُ لَنَا عَلِيّاً.

فَقَالَ عُمَرُ: يُؤْتَى الْحَكَمُ فِي بَيْتِهِ.

فَقَامَا وَ الرَّجُلُ مَعَهُمَا وَ مَنْ حَضَرَهُمَا مِنَ النَّاسِ حَتَّى أَتَوْا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام فَأَخْبَرَاهُ بِقِصَّةِ الرَّجُلِ وَ قَصَّ الرَّجُلُ قِصَّتَهُ.

قَالَ: فَقَالَ: ابْعَثُوا مَعَهُ مَنْ يَدُورُ بِهِ عَلَى مَجَالِسِ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ مَنْ كَانَ تَلَا عَلَيْهِ آيَةَ التَّحْرِيمِ فَلْيَشْهَدْ عَلَيْهِ فَفَعَلُوا ذَلِكَ بِهِ فَلَمْ يَشْهَدْ عَلَيْهِ أَحَدٌ بِأَنَّهُ قَرَأَ عَلَيْهِ آيَةَ التَّحْرِيمِ فَخَلَّى عَنْهُ وَ قَالَ لَهُ:

إِنْ شَرِبْتَ بَعْدَهَا أَقَمْنَا عَلَيْكَ الْحَدَّ.

(۳۲)
بَابُ الْأَوْقَاتِ الَّتِي يُحَدُّ فِيهَا مَنْ وَجَبَ عَلَيْهِ الْحَدُّ

۱ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي دَاوُدَ الْمُسْتَرِقِّ قَالَ:

عمر گفت: مسأله مشکلی است که حل آن فقط به دست ابوالحسن است.

ابوبکر گفت: علی را برای ما فراخوان.

عمر گفت: علی حکم را در خانه خود بیان می‌کند.

پس عمر و ابوبکر بر خاستند و مرد شراب خوار نیز با گروهی همراه آن‌ها بودند تا این که خدمت امیر مؤمنان علی عليه‌السلام رسیدند. آن‌گاه داستان را برای حضرت تعریف نمودند و آن مرد نیز داستان خود را بازگو کرد.

حضرت فرمود: کسی را همراه او بفرستید که بین مجالس مهاجر و انصار بگردد؛ هر کس آیه تحریم شراب را برای این مرد تلاوت کرده است، علیه او شهادت دهد.

پس طبق دستور عمل کردند و هیچ کس علیه مرد شراب خوار شهادت نداد که آیه تحریم را برای او خوانده است. پس حضرت او را رها نمود و به او فرمود: اگر بعد از این شراب بنوشی بر تو حد جاری خواهیم کرد.

بخش سی و دوم
زمان اجرای حد

۱ ـ ابو داوود مسترق گوید:

حَدَّثَنِي بَعْضُ أَصْحَابِنَا قَالَ: مَرَرْتُ مَعَ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام بِالْمَدِينَةِ فِي يَوْمٍ بَارِدٍ وَ إِذَا رَجُلٌ يُضْرَبُ بِالسَّوْطِ.

فَقَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه السلام: سُبْحَانَ اللهِ! فِي مِثْلِ هَذَا الْوَقْتِ يُضْرَبُ ؟!

قُلْتُ لَهُ: وَ لِلضَّرْبِ حَدٌّ؟

قَالَ: نَعَمْ إِذَا كَانَ فِي الْبَرْدِ ضُرِبَ فِي حَرِّ النَّهَارِ وَ إِذَا كَانَ فِي الْحَرِّ ضُرِبَ فِي بَرْدِ النَّهَارِ.

٢ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَطِيَّةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ أَحْمَرَ عَنِ الْعَبْدِ الصَّالِحِ عليه السلام قَالَ:

كَانَ جَالِساً فِي الْمَسْجِدِ وَ أَنَا مَعَهُ فَسَمِعَ صَوْتَ رَجُلٍ يُضْرَبُ صَلاةَ الْغَدَاةِ فِي يَوْمٍ شَدِيدِ الْبَرْدِ.

قَالَ: فَقَالَ: مَا هَذَا؟

فَقَالُوا: رَجُلٌ يُضْرَبُ.

یکی از یاران ما برای من گفت: در روزی سرد همراه امام صادق عليه السلام در مدینه عبور می‌کردیم. ناگاه مردی را تازیانه می‌زدند. حضرت فرمود: سبحان الله! در چنین وقتی او را تازیانه می‌زنند؟

عرض کردم: آیا تازیانه زدن وقت معینی دارد؟

فرمود: آری؛ هنگامی که فصل سرما باشد، در گرمای روز تازیانه می‌زنند و هنگامی که فصل گرما باشد، در خنکی روز تازیانه می‌زنند.

۲ ـ هشام بن احمر گوید: امام کاظم عليه السلام در مسجد نشسته بود و من نیز همراه ایشان بودم. پس حضرت صدای مردی را شنید که هنگام نماز صبح در روزی بسیار سرد او را تازیانه می‌زدند.

فرمود: چه خبر است؟

گفتند: مردی را تازیانه می‌زنند.

فَقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ! فِي مِثْلِ هَذِهِ السَّاعَةِ؟! إِنَّهُ لا يُضْرَبُ أَحَدٌ فِي شَيْءٍ مِنَ الْحُدُودِ فِي الشِّتَاءِ إِلَّا فِي آخِرِ سَاعَةٍ مِنَ النَّهَارِ وَ لا فِي الصَّيْفِ إِلَّا فِي أَبْرَدِ مَا يَكُونُ مِنَ النَّهَارِ.

۳ ـ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مِرْدَاسٍ عَنْ سَعْدَانَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا قَالَ:

خَرَجَ أَبُو الْحَسَنِ عليه‌السلام فِي بَعْضِ حَوَائِجِهِ فَمَرَّ بِرَجُلٍ يُحَدُّ فِي الشِّتَاءِ فَقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ! مَا يَنْبَغِي هَذَا.

فَقُلْتُ: وَ لِهَذَا حَدٌّ؟

قَالَ: نَعَمْ يَنْبَغِي لِمَنْ يُحَدُّ فِي الشِّتَاءِ أَنْ يُحَدَّ فِي حَرِّ النَّهَارِ وَ لِمَنْ حُدَّ فِي الصَّيْفِ أَنْ يُحَدَّ فِي بَرْدِ النَّهَارِ.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام:

فرمود: سبحان الله! در چنین ساعتی؟! به راستی که کسی را به خاطر یکی از حدود، در زمستان تازیانه نمی‌زنند مگر در آخرین ساعت روز و در تابستان نیز تازیانه نمی‌زنند مگر در خنک‌ترین ساعت روز.

۳ ـ یکی از اصحاب ما گوید: امام کاظم عليه‌السلام برای انجام برخی از امورشان از منزل بیرون آمد. پس به مردی برخورد نمود که در فصل زمستان بر او حد جاری می‌کردند.

فرمود: سبحان الله! چنین کاری شایسته نیست.

من عرض کردم: آیا اجرای حد وقت معینی دارد؟

فرمود: آری؛ برای کسی که در زمستان حد می‌خورد، شایسته است که در گرمای روز حد بزنند و برای کسی که در تابستان حد می‌خورد، شایسته است که در خنکی روز حد بزنند.

۴ ـ ابو مریم گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه‌السلام فرمود:

لا يُقَامُ عَلَى أَحَدٍ حَدٌّ بِأَرْضِ الْعَدُوِّ.

(۳۳)

بَابُ أَنَّ شَارِبَ الْخَمْرِ يُقْتَلُ فِي الثَّالِثَةِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنِ الْمُعَلَّى عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

كَانَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله إِذَا أُتِيَ بِشَارِبِ الْخَمْرِ ضَرَبَهُ ثُمَّ إِنْ أُتِيَ بِهِ ثَانِيَةً ضَرَبَهُ ثُمَّ إِنْ أُتِيَ بِهِ ثَالِثَةً ضَرَبَ عُنُقَهُ.

۲ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنْ عَادَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنْ عَادَ فَاقْتُلُوهُ.

برای کسی در سرزمین دشمن حد نمی‌زنند.

بخش سی و سوم

شراب خوار در سومین مرتبه کشته می‌شود

۱ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هرگاه شراب خوار را نزد پیامبر خدا صلى الله عليه وآله می‌آوردند، او را تازیانه می‌زد. سپس اگر دومین مرتبه او را می‌آوردند تازیانه می‌زد. سپس اگر سومین مرتبه او را می‌آوردند، گردنش را می‌زد.

۲ ـ ابو عبیده گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هر کس شراب بنوشد، تازیانه‌اش بزنید. پس اگر تکرار نمود، تازیانه‌اش بزنید. پس اگر باز هم تکرار کرد، او را بکشید.

۳ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله:
مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنْ عَادَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنْ عَادَ الثَّالِثَةَ فَاقْتُلُوهُ.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَدِيدٍ وَ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ فِي شَارِبِ الْخَمْرِ:
إِذَا شَرِبَ ضُرِبَ فَإِنْ عَادَ ضُرِبَ فَإِنْ عَادَ قُتِلَ فِي الثَّالِثَةِ.
قَالَ جَمِيلٌ: وَ رَوَى بَعْضُ أَصْحَابِنَا أَنَّهُ يُقْتَلُ فِي الرَّابِعَةِ.
قَالَ ابْنُ أَبِي عُمَيْرٍ: كَانَ الْمَعْنَى أَنْ يُقْتَلَ فِي الثَّالِثَةِ وَ مَنْ كَانَ إِنَّمَا يُؤْتَى بِهِ يُقْتَلُ فِي الرَّابِعَةِ.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام قَالَ:
مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنْ عَادَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنْ عَادَ فَاقْتُلُوهُ.

۳ـ نظیر این روایت را سلیمان بن خالد از امام صادق علیه السلام و ایشان از پیامبر خدا صلى الله عليه وآله نقل می‌کند.

۴ ـ جمیل بن درّاج گوید: امام صادق علیه السلام در باره شراب خوار فرمود:
هر گاه شراب بنوشد تازیانه بخورد. اگر تکرار کرد، تازیانه می‌خورد. پس اگر باز هم تکرار کرد، در سومین مرتبه کشته می‌شود.
جمیل گوید: و بعضی از اصحاب ما روایت نموده‌اند که در چهارمین مرتبه کشته می‌شود.
ابن ابی عمیر گوید: معنای آن چنین است که در سومین مرتبه کشته می‌شود و هر کس که در چهارمین مرتبه او را بیاورند، کشته می‌شود.

۵ ـ ابو بصیر گوید: امام (باقر علیه السلام یا امام صادق علیه السلام) فرمود:
هر کس شراب بنوشد، تازیانه‌اش بزنید. پس اگر تکرار نمود، تازیانه‌اش بزنید. پس اگر تکرار نمود، او را بکشید.

٦ ـ مُحَمَّدٌ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْمَاضِي عليه السلام قَالَ:

أَصْحَابُ الْكَبَائِرِ كُلِّهَا إِذَا أُقِيمَ عَلَيْهِمُ الْحُدُودُ مَرَّتَيْنِ قُتِلُوا فِي الثَّالِثَةِ.

(٣٤)

بَابُ مَا يَجِبُ عَلَى مَنْ أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ بِحَدٍّ وَ مَنْ لا يَجِبُ عَلَيْهِ الْحَدُّ

١ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي رَجُلٍ أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ بِحَدٍّ وَ لَمْ يُسَمِّ أَيَّ حَدٍّ هُوَ؟

قَالَ: أَمَرَ أَنْ يُجْلَدَ حَتَّى يَكُونَ هُوَ الَّذِي يَنْهَى عَنْ نَفْسِهِ [فِي] الْحَدَّ.

٢ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَدِيدٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام فِي رَجُلٍ أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ بِالزِّنَى أَرْبَعَ مَرَّاتٍ وَ هُوَ مُحْصَنٌ:

---

۶ ـ یونس گوید: امام کاظم عليه السلام فرمود:

مرتکبان تمامی انواع گناه کبیره، هرگاه دو بار بر آن‌ها حد جاری شد، در سومین مرتبه کشته می‌شوند.

بخش سی و چهارم
حکم اعتراف کنندگان به حد

۱ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

امیر مؤمنان علی عليه السلام در باره مردی که اعتراف نمود که حدی بر او واجب شده است اما بیان نکرد که آن حد، چه حدی است، فرمان داد که او را به اندازه‌ای تازیانه بزنند تا این که خودش در خواست کند که رهایش کنند.

۲ ـ راوی گوید: امام (باقر عليه السلام یا امام صادق عليه السلام) در باره مرد همسر داری که چهار مرتبه اعتراف به انجام زنا کرد فرمود:

يُرْجَمُ إِلَى أَنْ يَمُوتَ أَوْ يُكَذِّبَ نَفْسَهُ قَبْلَ أَنْ يُرْجَمَ فَيَقُولَ: لَمْ أَفْعَلْ، فَإِنْ قَالَ ذَلِكَ تُرِكَ وَ لَمْ يُرْجَمْ

وَ قَالَ: لا يُقْطَعُ السَّارِقُ حَتَّى يُقِرَّ بِالسَّرِقَةِ مَرَّتَيْنِ فَإِنْ رَجَعَ ضَمِنَ السَّرِقَةَ وَ لَمْ يُقْطَعْ إِذَا لَمْ يَكُنْ شُهُودٌ.

وَ قَالَ: لا يُرْجَمُ الزَّانِي حَتَّى يُقِرَّ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ بِالزِّنَى إِذَا لَمْ يَكُنْ شُهُودٌ فَإِنْ رَجَعَ تُرِكَ وَ لَمْ يُرْجَمْ.

٣ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

إِذَا أَقَرَّ الرَّجُلُ عَلَى نَفْسِهِ بِحَدٍّ أَوْ فِرْيَةٍ ثُمَّ جَحَدَ جُلِدَ.

قُلْتُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ أَقَرَّ بِحَدٍّ عَلَى نَفْسِهِ يَبْلُغُ فِيهِ الرَّجْمَ أَ كُنْتَ تَرْجُمُهُ؟

قَالَ: لا، وَلَكِنْ كُنْتُ ضَارِبَهُ.

سنگسارش می‌کنند تا بمیرد یا این که پیش از سنگسار، خودش را تکذیب نماید و بگوید: چنین عملی مرتکب نشدم. پس اگر این سخن را بگوید، او را رها می‌کنند و سنگسارش نمی‌کنند.

و فرمود: دست دزد را قطع نمی‌کنند تا این که دو بار به انجام سرقت اعتراف کند. پس اگر از اعترافش برگشت ضامن اموال دزدی است، اما هنگامی که شاهدی نباشد دستش را قطع نمی‌کنند.

و فرمود: هنگامی که شاهدی نباشد زناکار سنگسار نمی‌گردد تا این که چهار مرتبه به انجام زنا اعتراف کند. پس اگر از اعتراف خود برگشت، رهایش می‌کنند و سنگسار نمی‌شود.

۳ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هر گاه شخصی اقرار کند که حدی بر او واجب است یا تهمت زنا زده است، سپس انکار کند، تازیانه می‌خورد.

عرض کردم: به نظر شما اگر به وجوب حدی اقرار کند که در حد سنگسار باشد، آیا شما او را سنگسار می‌کنید؟

فرمود: نه، اما به او تازیانه می‌زنم.

٤ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبَانٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ بِحَدٍّ ثُمَّ جَحَدَ بَعْدُ.

فَقَالَ: إِذَا أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ عِنْدَ الْإِمَامِ أَنَّهُ سَرَقَ ثُمَّ جَحَدَ قُطِعَتْ يَدُهُ وَ إِنْ رَغِمَ أَنْفُهُ فَإِنْ أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ أَنَّهُ شَرِبَ خَمْراً أَوْ بِفِرْيَةٍ فَاجْلِدُوهُ ثَمَانِينَ جَلْدَةً قُلْتُ فَإِنْ أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ بِحَدٍّ يَجِبُ فِيهِ الرَّجْمُ أَ كُنْتَ رَاجِمَهُ؟

قَالَ: لا، وَ لَكِنْ كُنْتُ ضَارِبَهُ الْحَدَّ.

٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

مَنْ أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ بِحَدٍّ أَقَمْتُهُ عَلَيْهِ إِلَّا الرَّجْمَ، فَإِنَّهُ إِذَا أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ ثُمَّ جَحَدَ لَمْ يُرْجَمْ.

٦ ـ عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام أَنَّهُ قَالَ:

---

۴ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام در مورد مردی که اعتراف نمود حدی بر عهده دارد سپس آن را انکار کرد فرمود:

هر گاه نزد امام عليه السلام اعتراف کند که مرتکب سرقت شده است، سپس آن را انکار کند، دستش قطع می‌شود؛ گرچه ناراضی باشد. پس اگر اعتراف به شراب خواری یا تهمت زنا زدن کند او را هشتاد ضربه بنوازید.

عرض کردم: پس اگر اعتراف به وجوب حدی کند که سنگسار واجب شود، آیا او را سنگسار می‌کنید؟

فرمود: نه، بلکه به او حد تازیانه می‌زنم.

۵ ـ محمد بن مسلم گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هر کس اعتراف کند که حدی بر او واجب است، آن را بر او اجرا می‌کنم، جز سنگسار؛ زیرا هر گاه اقرار کند سپس انکار نماید سنگسار نمی‌گردد.

۶ ـ راوی گوید: امام (باقر عليه السلام یا امام صادق عليه السلام) فرمود:

إِذَا أَقَرَّ الرَّجُلُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْقَتْلِ قُتِلَ إِذَا لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ شُهُودٌ فَإِنْ رَجَعَ وَ قَالَ: لَمْ أَفْعَلْ تُرِكَ وَ لَمْ يُقْتَلْ.

٧ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ ضُرَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام قَالَ:

الْعَبْدُ إِذَا أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ عِنْدَ الْإِمَامِ مَرَّةً أَنَّهُ قَدْ سَرَقَ قَطَعَهُ وَ الْأَمَةُ إِذَا أَقَرَّتْ عَلَى نَفْسِهَا بِالسَّرِقَةِ قَطَعَهَا.

٨ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

السَّارِقُ إِذَا جَاءَ مِنْ قِبَلِ نَفْسِهِ تَائِباً إِلَى اللهِ عزوجل وَ رَدَّ سَرِقَتَهُ عَلَى صَاحِبِهَا فَلَا قَطْعَ عَلَيْهِ.

هر گاه شخصی به قتل اعتراف کند وشاهدی علیه او نباشد کشته می‌شود. پس اگر از اعتراف خود برگردد و بگوید: من چنین کاری نکردم، او را رها می‌کنند و نمی‌کشند.

۷ ـ ضریس گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود:

هر گاه برده نزد امام یک بار به انجام دزدی اعتراف کند، امام دستش را قطع می‌کند و هر گاه کنیز به دزدی اعتراف کند، امام دستش را قطع می‌کند.

۸ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

اگر سارق به درگاه خداوند عزوجل توبه کند وخود نزد حاکم حاضر شود و اموال مسروقه را به صاحبش برگرداند، دست او بریده نخواهد شد.

۹ـ ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنِ الْفُضَيْلِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ:
مَنْ أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ عِنْدَ الْإِمَامِ بِحَقٍّ أَحَدٍ مِنْ حُقُوقِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ عَلَى الْإِمَامِ أَنْ يُقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدَّ الَّذِي أَقَرَّ بِهِ عِنْدَهُ حَتَّى يَحْضُرَ صَاحِبُ حَقِّ الْحَدِّ أَوْ وَلِيُّهُ فَيَطْلُبَهُ بِحَقِّهِ.

(۳۵)

بَابُ قِيمَةِ مَا يُقْطَعُ فِيهِ السَّارِقُ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:
قَطَعَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي بَيْضَةٍ.
قُلْتُ: وَ مَا بَيْضَةٌ؟
قَالَ: بَيْضَةٌ قِيمَتُهَا رُبُعُ دِينَارٍ.

---

۹ ـ فضیل بن یسار گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:
هر کس در محضر امام اعتراف کند که حقی از حقوق مسلمانان را ضایع کرده است، امام مکلف نیست که حد الهی را دربارهٔ او اجرا کند، مگر آن که صاحب حق و یا ولیّ او به شکایت حاضر شود و حق خود را مطالبه کند.

بخش سی و پنجم

میزان مال مسروقه در اجرای حد سرقت

۱ ـ سماعة بن مهران گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام به خاطر یک کلاه خود، دست دزد را قطع کرد.
عرض کردم: چه نوع کلاه خودی بود؟
فرمود: کلاه خودی که یک چهارم دینار قیمت داشت.

وَ قُلْتُ: هُوَ أَدْنَی حَدِّ السَّارِقِ؟

فَسَکَتَ.

۲ ـ عَنْهُ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

لا يُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ إِلَّا فِي شَيْءٍ تَبْلُغُ قِيمَتُهُ مِجَنّاً وَ هُوَ رُبُعُ دِينَارٍ.

۳ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

لا يُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ حَتَّى تَبْلُغَ سَرِقَتُهُ رُبُعَ دِينَارٍ، وَ قَدْ قَطَعَ عَلِيٌّ عليه السلام فِي بَيْضَةِ حَدِيدٍ.

قَالَ عَلِيٌّ: وَ قَالَ أَبُو بَصِيرٍ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ أَدْنَى مَا يُقْطَعُ فِيهِ السَّارِقُ؟

فَقَالَ: فِي بَيْضَةِ حَدِيدٍ.

قُلْتُ: وَ كَمْ ثَمَنُهَا؟

عرض کردم: آن کم‌ترین حد و اندازه دزدی است؟

پس حضرت سکوت فرمود.

۲ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

دست دزد قطع نمی‌شود مگر در خصوص چیزی که قیمت آن به اندازه قیمت یک سپر جنگی برسد که یک چهارم دینار است.

۳ ـ علی بن ابی حمزه گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

دست دزد قطع نمی‌گردد تا این که دزدی او به یک چهارم دینار برسد؛ چراکه حضرت علی عليه السلام به خاطر یک کلاه خود آهنی، دست دزد را قطع کرد.

علی بن ابی حمزه گوید: ابو بصیر گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: کم‌ترین چیزی که دست دزد به خاطر آن قطع می‌شود چیست؟

فرمود: برای سرقت یک کلاه خود آهنی.

گفتم: قیمت آن چه قدر است؟

قَالَ: رُبُعُ دِينَارٍ.

٤ ـ عَلِيٌّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمْرَانَ وَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ جَمِيعاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

أَدْنَى مَا يُقْطَعُ فِيهِ يَدُ السَّارِقِ خُمُسُ دِينَارٍ.

٥ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

أَقَلُّ مَا يُقْطَعُ فِيهِ الرَّجُلُ خُمُسُ دِينَارٍ.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام: فِي كَمْ يُقْطَعُ السَّارِقُ؟

فَقَالَ: فِي رُبُعِ دِينَارٍ.

قَالَ: قُلْتُ لَهُ: فِي دِرْهَمَيْنِ؟

فرمود: یک چهارم دینار.

۴ ـ محمد بن مسلم گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

کم‌ترین مقداری که دست دزد به جهت آن قطع می‌شود، یک پنجم دینار است.

۵ ـ نظیر این روایت را زراره از امام باقر عليه السلام نقل می‌کند.

۶ ـ محمد بن مسلم گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: در چه میزان مال مسروقه دست سارق بریده خواهد شد؟

فرمود: با یک چهارم دینار طلا.

عرض کردم: یعنی با دو درهم نقره؟

فَقَالَ: فِي رُبُعِ دِينَارٍ بَلَغَ الدِّينَارُ مَا بَلَغَ.

قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: أَ رَأَيْتَ مَنْ سَرَقَ أَقَلَّ مِنْ رُبُعِ دِينَارٍ هَلْ يَقَعُ عَلَيْهِ حِينَ سَرَقَ اسْمُ السَّارِقِ؟ وَ هَلْ هُوَ عِنْدَ اللهِ سَارِقٌ فِي تِلْكَ الْحَالِ؟

فَقَالَ: كُلُّ مَنْ سَرَقَ مِنْ مُسْلِمٍ شَيْئاً قَدْ حَوَاهُ وَ أَحْرَزَهُ فَهُوَ يَقَعُ عَلَيْهِ اسْمُ السَّارِقِ وَ هُوَ عِنْدَ اللهِ سَارِقٌ وَ لَكِنْ لا يُقْطَعُ إِلَّا فِي رُبُعِ دِينَارٍ أَوْ أَكْثَرَ وَ لَوْ قُطِعَتْ أَيْدِي السُّرَّاقِ فِيما هُوَ أَقَلُّ مِنْ رُبُعِ دِينَارٍ لَأَلْفَيْتَ عَامَّةَ النَّاسِ مُقَطَّعِينَ.

(۳۶)
بَابُ حَدِّ الْقَطْعِ وَ كَيْفَ هُوَ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ: مِنْ أَيْنَ يَجِبُ الْقَطْعُ؟

فرمود: قیمت دینار به هر مبلغی برسد، اندازه حد همان یک چهارم دینار است.

عرض کردم: اگر کسی کم‌تر از یک چهارم دینار دزدیده باشد، از نظر خداوند عنوان دزد بر او صدق می‌کند یا نه؟

فرمود: هر کس مال مسلمانی را بدزدد که صاحبش آن مال را در اختیار داشته و نهان کرده باشد، به نام دزد خوانده می‌شود و از نظر خداوند نیز سارق شناخته می‌شود؛ ولی بریدن دست دزد بستگی دارد به این که مال مسروقه یک چهارم دینار و یا بیشتر قیمت داشته باشد؛ اگر قرار می‌شد که دست هر دزدی بریده شود، بیشتر مردم بی دست و پا بودند.

بخش سی و ششم
چگونگی اجرای حد سرقت

۱ ـ حلبی گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: قطع دست دزد از چه قسمت دست واجب است؟

فَبَسَطَ أَصَابِعَهُ وَ قَالَ: مِنْ هَاهُنَا يَعْنِي مِنْ مَفْصِلِ الْكَفِّ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

الْقَطْعُ مِنْ وَسَطِ الْكَفِّ وَ لا يُقْطَعُ الْإِبْهَامُ وَ إِذَا قُطِعَتِ الرِّجْلُ تُرِكَ الْعَقِبُ لَمْ يُقْطَعْ.

۳ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام لا يَزِيدُ عَلَى قَطْعِ الْيَدِ وَ الرِّجْلِ وَ يَقُولُ: إِنِّي لَأَسْتَحْيِي مِنْ رَبِّي أَنْ أَدَعَهُ لَيْسَ لَهُ مَا يَسْتَنْجِي بِهِ أَوْ يَتَطَهَّرُ بِهِ.

قَالَ: وَ سَأَلْتُهُ إِنْ هُوَ سَرَقَ بَعْدَ قَطْعِ الْيَدِ وَ الرِّجْلِ؟

فَقَالَ: أَسْتَوْدِعُهُ السِّجْنَ أَبَداً وَ أُغْنِي عَنِ النَّاسِ شَرَّهُ.

حضرت انگشتان خود را باز نمود و فرمود: از این جا؛ یعنی از مفصل کف دست.

۲ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

قطع دست دزد از وسط دست است و انگشت ابهام قطع نمی‌شود و هنگامی که پا را قطع کنند، پاشنه پا را وا می‌گذارند و قطع نمی‌کنند.

۳ ـ زراره گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

امیرمؤمنان علی عليه السلام از بریدن یک دست و یک پای دزد تجاوز نمی‌کرد. و می‌فرمود: من از پروردگارم شرم می‌کنم که بنده‌ای را بی‌دست و پا رها کنم که دستی برای تطهیر کردن نداشته باشد.

زراره گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر دزدی بعد از بریدن یک دست و یک پایش باز هم دزدی کند چه باید کرد؟

فرمود: او را برای همیشه زندانی می‌نمایم و شر او را از سر مردم کوتاه می‌کنم.

٤ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام قَالَ:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام فِي السَّارِقِ إِذَا سَرَقَ قَطَعْتُ يَمِينَهُ وَ إِذَا سَرَقَ مَرَّةً أُخْرَى قَطَعْتُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، ثُمَّ إِذَا سَرَقَ مَرَّةً أُخْرَى سَجَنْتُهُ وَ تَرَكْتُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى يَمْشِي عَلَيْهَا إِلَى الْغَائِطِ وَ يَدَهُ الْيُسْرَى يَأْكُلُ بِهَا وَ يَسْتَنْجِي بِهَا.

وَ قَالَ: إِنِّي لَأَسْتَحْيِي مِنَ اللهِ أَنْ أَتْرُكَهُ لا يَنْتَفِعُ بِشَيْءٍ وَ لَكِنِّي أَسْجُنُهُ حَتَّى يَمُوتَ فِي السِّجْنِ.

وَ قَالَ: مَا قَطَعَ رَسُولُ اللهِ صلى‌الله‌عليه‌وآله مِنْ سَارِقٍ بَعْدَ يَدِهِ وَ رِجْلِهِ.

٥ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ سَرَقَ.

---

۴ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود:

امیر مؤمنان علی عليه‌السلام در باره دزد این گونه قضاوت نمود که هر گاه فردی دزدی کند، دست راستش را قطع می‌کنم و هر گاه دومین بار دزدی کند، پای چپش را قطع می‌کنم. و هرگاه بار دیگر دزدی کند، او را زندانی می‌نمایم. و پای راستش را وا می‌گذارم تا با آن به قضای حاجت رود و دست چپش را واگذارم تا با آن غذا بخورد و استنجا نماید.

و فرمود: به راستی که من از خداوند شرم می‌کنم که او را به گونه‌ای رها کنم که نتواند از زندگی هیچ استفاده‌ای ببرد؛ اما من او را زندانی می‌کنم تا در زندان بمیرد.

و فرمود: پیامبر خدا صلى‌الله‌عليه‌وآله پس از قطع دست و پای دزد هیچ عضوی از او را قطع نکرد.

۵ ـ قاسم گوید: از امام صادق عليه‌السلام پرسیدم: کسی که سرقت کند حد الهی چگونه اجرا می‌شود؟

فَقَالَ: سَمِعْتُ أَبِي عليه السلام يَقُولُ: أُتِيَ عَلِيٌّ عليه السلام فِي زَمَانِهِ بِرَجُلٍ قَدْ سَرَقَ فَقَطَعَ يَدَهُ ثُمَّ أُتِيَ بِهِ ثَانِيَةً فَقَطَعَ رِجْلَهُ مِنْ خِلافٍ ثُمَّ أُتِيَ بِهِ ثَالِثَةً فَخَلَّدَهُ فِي السِّجْنِ وَ أَنْفَقَ عَلَيْهِ مِنْ بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ. وَقَالَ: هَكَذَا صَنَعَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله لا أُخَالِفُهُ.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قَطْعُ رِجْلِ السَّارِقِ بَعْدَ قَطْعِ الْيَدِ ثُمَّ لا يُقْطَعُ بَعْدُ فَإِنْ عَادَ حُبِسَ فِي السِّجْنِ وَأُنْفِقَ عَلَيْهِ مِنْ بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ.

٧ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي رَجُلٍ أُمِرَ بِهِ أَنْ يُقْطَعَ يَمِينُهُ فَقُدِّمَتْ شِمَالُهُ فَقَطَعُوهَا وَ حَسَبُوهَا يَمِينَهُ وَ قَالُوا: إِنَّمَا قَطَعْنَا شِمَالَهُ أَ تُقْطَعُ يَمِينُهُ؟

فرمود: از پدرم عليه السلام شنیدم که می‌فرمود: سارقی را خدمت حضرت علی عليه السلام آوردند. آن حضرت دست راست او را برید. بعد از چندی همان سارق را آوردند که باز هم دزدی کرده بود و آن حضرت پای چپ او را برید. نوبت سوم که به جرم دزدی آوردند، حضرتش او را زندانی نمود و از بیت المال مسلمانان هزینه او را تأمین کرد، وفرمود: رسول خدا صلى الله عليه وآله درباره دزد این گونه رفتار کرد و من با آن حضرت مخالفت نخواهم کرد.

۶ ـ ابو بصیر گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

بعد از بریدن دست دزد، پای او را قطع می‌کنند، وبریدن دست و پا مجاز نخواهد بود، اگر سارق باز هم دست به سرقت بزند، باید در زندان بماند و از بیت المال مسلمانان هزینه او تأمین شود.

۷ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

در زمان امیر مؤمنان علی عليه السلام مرد دزدی را دستور داده بودند که دست راستش را قطع کنند، اما دست چپ آن مرد پیش افتاد و آن‌ها نیز آن را بریدند و گمان کردند دست راستش می‌باشد و گفتند: ما دست چپ او را قطع کردیم؛ آیا دست راست او را قطع کنیم؟

قَالَ: فَقَالَ: لا يُقْطَعُ يَمِينُهُ وَ قَدْ قُطِعَتْ شِمَالُهُ.

وَ قَالَ فِي رَجُلٍ أَخَذَ بَيْضَةً مِنَ الْمَغْنَمِ وَ قَالُوا: قَدْ سَرَقَ اقْطَعْهُ؟ فَقَالَ: إِنِّي لَمْ أَقْطَعْ أَحَداً لَهُ فِيما أَخَذَ شِرْكٌ.

۸ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ: قَالَ:

إِذَا أُخِذَ السَّارِقُ قُطِعَتْ يَدُهُ مِنْ وَسَطِ الْكَفِّ فَإِنْ عَادَ قُطِعَتْ رِجْلُهُ مِنْ وَسَطِ الْقَدَمِ فَإِنْ عَادَ اسْتُودِعَ السِّجْنَ فَإِنْ سَرَقَ فِي السِّجْنِ قُتِلَ.

۹ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ سَرَقَ سَرِقَةً فَكَابَرَ عَنْهَا فَضُرِبَ فَجَاءَ بِهَا بِعَيْنِهَا هَلْ يَجِبُ عَلَيْهِ الْقَطْعُ؟

امیر مؤمنان علی عليه السلام قضاوت نمود وفرمود: دست راستش را قطع نمی‌کنند در حالی که دست چپش قطع شده است.

هم چنین امام باقر عليه السلام فرمود: حضرت درباره مردی که کلاه خودی از غنایم جنگی برداشت و مردم گفتند: او دزدی کرده است؛ دستش را قطع کن فرمود: من دست کسی را که در اموال دزدی حق و سهمی داشته است، قطع نمی‌کنم.

۸ ـ سماعة بن مهران گوید: امام عليه السلام فرمود:

اگر دزد را دستگیر کنند، چهار انگشت دست راست او را قطع می‌کنند؛ و اگر مجدداً به جرم سرقت دستگیر شود، پای چپ او از وسط قدم قطع می‌شود. اگر باز هم دستگیر شود، برای همیشه به زندان می‌افتد و اگر در زندان نیز دزدی کند، کشته می‌شود.

۹ ـ سلیمان بن خالد گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی سرقت کند، ولی منکر شود، هنگامی که او را مضروب سازند مال دزدی را آشکار کند و تحویل بدهد، آیا باید دست او را ببرند؟

قَالَ: نَعَمْ، وَ لَكِنْ لَوِ اعْتَرَفَ وَ لَمْ يَجِئْ بِالسَّرِقَةِ لَمْ تُقْطَعْ يَدُهُ لِأَنَّهُ اعْتَرَفَ عَلَى الْعَذَابِ.

۱۰ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ ثَقَبَ بَيْتاً فَأُخِذَ قَبْلَ أَنْ يَصِلَ إِلَى شَيْءٍ.

قَالَ: يُعَاقَبُ فَإِنْ أُخِذَ وَ قَدْ أَخْرَجَ مَتَاعاً فَعَلَيْهِ الْقَطْعُ.

قَالَ: وَ سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ أَخَذُوهُ وَ قَدْ حَمَلَ كَارَةً مِنْ ثِيَابٍ وَ قَالَ: صَاحِبُ الْبَيْتِ أَعْطَانِيهَا.

قَالَ: يُدْرَأُ عَنْهُ الْقَطْعُ إِلَّا أَنْ يَقُومَ عَلَيْهِ الْبَيِّنَةُ فَإِنْ قَامَتِ الْبَيِّنَةُ عَلَيْهِ قُطِعَ.

قَالَ: وَ يُقْطَعُ الْيَدُ وَ الرِّجْلُ ثُمَّ لا يُقْطَعُ بَعْدُ وَ لَكِنْ إِنْ عَادَ حُبِسَ وَ أُنْفِقَ عَلَيْهِ مِنْ بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ.

فرمود: آری. اما اگر اعتراف کند و مال دزدی را آشکار نکند، نباید دست او را ببرند؛ چرا که اعتراف دزد بر اثر شکنجه صورت گرفته است.

۱۰ ـ حلبی گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: مردی خانه‌ای را سوراخ کرد، اما پیش از آن که به چیزی دسترسی بیابد دستگیر شد.

فرمود: او تعقیب را می‌نمایند، پس اگر در حالی دستگیر شد که متاعی را از خانه بیرون آورده بود، قطع دست بر او واجب می‌گردد.

هم چنین پرسیدم: مردی را دستگیر کردند که یک بسته لباس با خود می‌برد و گفت: صاحب خانه آن را به من داده است.

فرمود: حد از او ساقط می‌شود، مگر این که شاهدی علیه او باشد. پس اگر شاهدی علیه او بود، قطع دست بر او واجب می‌شود.

فرمود: و دست و پای او قطع می‌شوند. سپس بعد از قطع و دست و پا عضوی قطع نمی‌شود. اما اگر دزدی را دو باره انجام داد، زندانی می‌گردد و از بیت المال مسلمانان به او هزینه می‌دهند.

۱۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي السَّارِقِ إِذَا أُخِذَ وَ قَدْ أَخَذَ الْمَتَاعَ وَ هُوَ فِي الْبَيْتِ لَمْ يَخْرُجْ بَعْدُ. فَقَالَ:

لَيْسَ عَلَيْهِ الْقَطْعُ حَتَّى يَخْرُجَ بِهِ مِنَ الدَّارِ.

۱۲ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ بُكَيْرِ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي رَجُلٍ سَرَقَ فَلَمْ يُقْدَرْ عَلَيْهِ ثُمَّ سَرَقَ مَرَّةً أُخْرَى فَلَمْ يُقْدَرْ عَلَيْهِ وَ سَرَقَ مَرَّةً أُخْرَى فَأُخِذَ فَجَاءَتِ الْبَيِّنَةُ فَشَهِدُوا عَلَيْهِ بِالسَّرِقَةِ الْأُولَى وَ السَّرِقَةِ الْأَخِيرَةِ.

فَقَالَ: تُقْطَعُ يَدُهُ بِالسَّرِقَةِ الْأُولَى وَ لا تُقْطَعُ رِجْلُهُ بِالسَّرِقَةِ الْأَخِيرَةِ.

فَقِيلَ: كَيْفَ ذَاكَ؟

فَقَالَ: لِأَنَّ الشُّهُودَ شَهِدُوا جَمِيعاً فِي مَقَامٍ وَاحِدٍ بِالسَّرِقَةِ الْأُولَى وَ الْأَخِيرَةِ قَبْلَ أَنْ يُقْطَعَ بِالسَّرِقَةِ الْأُولَى. وَلَوْ أَنَّ الشُّهُودَ شَهِدُوا عَلَيْهِ بِالسَّرِقَةِ الْأُولَى ثُمَّ أَمْسَكُوا حَتَّى يُقْطَعَ ثُمَّ شَهِدُوا عَلَيْهِ بِالسَّرِقَةِ الْأَخِيرَةِ قُطِعَتْ رِجْلُهُ الْيُسْرَى.

۱۱ ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

امیر مؤمنان علی عليه السلام درباره دزدی که با وسایل واثاث دزدیده شده در خانه دستگیر شود که پس از برداشتن اثاث، بیرون نرفته است فرمود:

واجب نیست دست او قطع شود تا این که همراه اثاث از خانه خارج گردد.

۱۲ ـ بکیر بن اعین گوید: امام باقر عليه السلام درباره مردی که سرقت کند، ولی او را به چنگ نیاورند، نوبت دوم سرقت کند و بازهم از چنگ مردم بگریزد و نوبت سوم که سرقت کند او را به چنگ آورند و دو گواه عادل گواهی بدهند که در نوبت اول و نوبت آخر دیده‌اند که این مرد سرقت کرده است، فرمود:

فقط دست راست او را باید ببرند، نمی‌توانند پای چپ او را به جرم سرقت دوم ببرند.

پرسیدند: چرا نمی‌توانند پای او را ببرند؟

فرمود: زیرا گواهان، پیش از بریدن دست سارق، در یک جلسه و یک جایگاه به هر دو سرقت گواهی داده‌اند؛ اگر این دو شاهد تنها به سرقت اول گواهی بدهند و از سرقت بعدی دم فرو بندند تا دست سارق را ببرند، سپس در جایگاه شهادت قرار بگیرند و از نو گواهی بدهند که یک نوبت دیگر او را در حین ارتکاب سرقت دیده‌اند، باید پای چپ او را نیز ببرند.

۱۳ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي إِبْرَاهِيمَ عليه‌السلام قَالَ:

تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ وَ يُتْرَكُ إِبْهَامُهُ وَ صَدْرُ رَاحَتِهِ وَ تُقْطَعُ رِجْلُهُ وَ تُتْرَكُ لَهُ عَقِبُهُ يَمْشِي عَلَيْهَا.

۱۴ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه‌السلام:

أُتِيَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام بِرِجَالٍ قَدْ سَرَقُوا فَقَطَعَ أَيْدِيَهُمْ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الَّذِي بَانَ مِنْ أَجْسَادِكُمْ قَدْ وَصَلَ إِلَى النَّارِ، فَإِنْ تَتُوبُوا تَجُرُّوهَا وَ إِنْ لَمْ تَتُوبُوا تَجُرَّكُمْ.

۱۵ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ عليه‌السلام:

إِذَا سَرَقَ السَّارِقُ قُطِعَتْ يَدُهُ وَ غُرِّمَ مَا أَخَذَ.

---

۱۳ ـ اسحاق بن عمار گوید: امام کاظم عليه‌السلام فرمود:

انگشتان دزد را می‌برند و شست او را به همراه کف دست به جا می‌گذارند؛ پای دزد را می‌برند و پاشنهٔ پا را به جا می‌گذارند تا بر روی آن راه برود.

۱۴ ـ سماعه گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

چند تن دزد را به نزد امیر مؤمنان علی عليه‌السلام آوردند، آن حضرت دست آنان را قطع کرد، سپس فرمود:

این انگشتان شما که از دست شما جدا شدند به آتش دوزخ می‌روند؛ اگر شما توبه کنید، انگشتان خود را از آتش دوزخ بیرون می‌کشید و به بهشت می‌روید؛ وگرنه انگشتان شما را به درون دوزخ خواهند کشید.

۱۵ ـ سلیمان بن خالد گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

هر گاه دزد، دزدی کند دستش قطع می‌شود و آن چه را که دزدیده است بدهکار می‌شود.

١٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام فِي رَجُلٍ أَشَلِّ الْيَدِ الْيُمْنَى أَوْ أَشَلِّ الْيَدِ الشِّمَالِ سَرَقَ

قَالَ: تُقْطَعُ يَدُهُ الْيُمْنَى عَلَى كُلِّ حَالٍ.

١٧ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

قُلْتُ لَهُ: أَخْبِرْنِي عَنِ السَّارِقِ لِمَ تُقْطَعُ يَدُهُ الْيُمْنَى وَ رِجْلُهُ الْيُسْرَى وَ لا تُقْطَعُ يَدُهُ الْيُمْنَى وَ رِجْلُهُ الْيُمْنَى؟

فَقَالَ عليه السلام: مَا أَحْسَنَ مَا سَأَلْتَ! إِذَا قُطِعَتْ يَدُهُ الْيُمْنَى وَ رِجْلُهُ الْيُمْنَى سَقَطَ عَلَى جَانِبِهِ الْأَيْسَرِ وَ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى الْقِيَامِ فَإِذَا قُطِعَتْ يَدُهُ الْيُمْنَى وَ رِجْلُهُ الْيُسْرَى اعْتَدَلَ وَ اسْتَوَى قَائِماً.

قُلْتُ لَهُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ! وَ كَيْفَ يَقُومُ وَ قَدْ قُطِعَتْ رِجْلُهُ؟

---

۱۶ ـ عبدالله بن سنان گوید: امام صادق عليه السلام درباره کسی که دست راست او و یا دست چپ او شل باشد و سرقت کند، فرمود:

در هر حال، چه شل باشد و چه سالم، انگشتان دست راست او را می‌برند.

۱۷ ـ عبدالله بن هلال گوید: به امام صادق عليه السلام عرض کردم: به من بفرمایید چرا دست راست و پای چپ دزد قطع می‌شود؛ اما دست راست و پای راستش قطع نمی‌شود؟

فرمود: چه پرسش خوبی پرسیدی! هرگاه دست راست و پای راست دزد قطع شود، بر سمت چپ بدن خود سقوط می‌کند و توانایی ایستادن را ندارد. پس هنگامی که دست راست و پای چپش قطع شود بدنش اعتدال خواهد داشت و می‌تواند صاف بایستد.

گفتم: قربانت گردم! چگونه می‌تواند بایستد در حالی که پایش قطع شده است؟!

قَالَ: إِنَّ الْقَطْعَ لَيْسَ مِنْ حَيْثُ رَأَيْتَ يُقْطَعُ إِنَّمَا يُقْطَعُ الرِّجْلُ مِنَ الْكَعْبِ وَ يُتْرَكُ مِنْ قَدَمِهِ مَا يَقُومُ عَلَيْهِ يُصَلِّي وَ يَعْبُدُ اللهَ.

قُلْتُ لَهُ: مِنْ أَيْنَ تُقْطَعُ الْيَدُ؟

قَالَ: تُقْطَعُ الْأَرْبَعُ أَصَابِعَ وَ تُتْرَكُ الْإِبْهَامُ يَعْتَمِدُ عَلَيْهَا فِي الصَّلَاةِ وَ يَغْسِلُ بِهَا وَجْهَهُ لِلصَّلَاةِ.

قُلْتُ: فَهَذَا الْقَطْعَ مَنْ أَوَّلُ مَنْ قَطَعَ؟

قَالَ: قَدْ كَانَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ حَسَّنَ ذَلِكَ لِمُعَاوِيَةَ.

(۳۷)

بَابُ مَا يَجِبُ عَلَى الطَّرَّارِ وَ الْمُخْتَلِسِ مِنَ الْحَدِّ

۱ ـ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ:

فرمود: به راستی که قطع کردن واقعی از آن جایی که تو دیدی قطع می‌شود؛ قطع نمی‌گردد. همانا پا از کعب پا (قوزک یا استخوان بر آمده جلوی پا) قطع می‌شود و مقداری از پایش را به اندازه‌ای که روی آن بایستد و نماز بخواند و عبادت الهی را به جای آورد وامی‌گذارند.

گفتم: دست از چه جایی قطع می‌شود؟

فرمود: چهار انگشت را قطع می‌کنند و انگشت ابهام را وامی گذارند تا در نماز به آن تکیه کند و برای نماز با آن صورت خود را بشوید.

گفتم: پس چه کسی اولین بار این‌گونه کرد؟

فرمود: عثمان بن عفان این گونه قطع کردن را برای معاویه نیکو دانسته بود.

بخش سی و هفتم
حکم حد کیسه بر و رباینده

۱ ـ ابوبصیر گوید: از امام (باقر علیه السلام یا امام صادق علیه السلام) شنیدم که می‌فرمود:

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام: لا أَقْطَعُ فِي الدَّغَارَةِ الْمُعْلَنَةِ وَ هِيَ الْخَلْسَةُ وَ لَكِنْ أُعَزِّرُهُ.

٢ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي رَجُلٍ اخْتَلَسَ ثَوْباً مِنَ السُّوقِ فَقَالُوا: قَدْ سَرَقَ هَذَا الرَّجُلُ.

فَقَالَ: إِنِّي لا أَقْطَعُ فِي الدَّغَارَةِ الْمُعْلَنَةِ وَ لَكِنْ أَقْطَعُ يَدَ مَنْ يَأْخُذُ ثُمَّ يُخْفِي.

٣ ـ حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ أَبِي عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ:

لَيْسَ عَلَى الَّذِي يَسْتَلِبُ قَطْعٌ وَ لَيْسَ عَلَى الَّذِي يَطُرُّ الدَّرَاهِمَ مِنْ ثَوْبِ الرَّجُلِ قَطْعٌ.

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ: قَالَ:

امیرمؤمنان علی عليه السلام فرمود:

اگر کسی به آشکار چنگ بزند و چیزی برباید، من دست او را نمی‌برم، بلکه او را تأدیب و تعزیر می‌کنم.

۲ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

در باره مردی که از بازار، لباسی دزدید و مردم گفتند: این مرد دزدی کرده است امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود:

من برای دزدی آشکار دست دزد را قطع نمی‌کنم، اما دست کسی را قطع می‌کنم که چیزی را بر می‌دارد سپس پنهان می‌کند.

۳ ـ عبدالرحمان بن ابوعبدالله گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

دست کسی را که ناگهانی چنگ می‌زند وچیزی می‌رباید، نمی‌برند هم چنین دست کسی را که جیب مردم را می‌برد و نقدینهٔ مردم را می‌رباید، نمی‌برند.

۴ ـ سماعه گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

مَنْ سَرَقَ خُلْسَةً اخْتَلَسَهَا لَمْ يُقْطَعْ وَ لَكِنْ يُضْرَبُ ضَرْباً شَدِيداً.

٥ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: أُتِيَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام بِطَرَّارٍ قَدْ طَرَّ دَرَاهِمَ مِنْ كُمِّ رَجُلٍ.

قَالَ: فَقَالَ: إِنْ كَانَ قَدْ طَرَّ مِنْ قَمِيصِهِ الْأَعْلَى لَمْ أَقْطَعْهُ وَ إِنْ كَانَ طَرَّ مِنْ قَمِيصِهِ الدَّاخِلِ قَطَعْتُهُ.

٦ ـ عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام:

أَرْبَعَةٌ لا قَطْعَ عَلَيْهِمْ: الْمُخْتَلِسُ وَ الْغُلُولُ وَ مَنْ سَرَقَ مِنَ الْغَنِيمَةِ وَ سَرِقَةُ الْأَجِيرِ فَإِنَّهَا خِيَانَةٌ.

٧ ـ وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ: أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أُتِيَ بِرَجُلٍ اخْتَلَسَ دُرَّةً مِنْ أُذُنِ جَارِيَةٍ.

قَالَ: هَذِهِ الدَّغَارَةُ الْمُعْلَنَةُ فَضَرَبَهُ وَ حَبَسَهُ.

دست کسی را که چنگ می‌زند وچیزی می‌رباید، نمی‌برند، بلکه به شدت مضروب می‌سازند و ادب می‌کنند.

۵ ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

مردی جیب بر را خدمت امیر مؤمنان علی عليه السلام آوردند که از آستین مردی چند درهم ربوده بود.

حضرت فرمود: اگر از پیراهن بالایی (و روپوشی) شخص دزدی کرده باشد دستش را قطع نمی‌کنم و اگر از پیراهن داخلی (و زیر) شخص ربوده باشد، دستش را قطع می‌کنم.

۶ ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه السلام فرمود:

چهار گروهند که در هنگام دزدی دستشان قطع نمی‌شود: اختلاس گر، خیانت گر، کسی که از غنیمت جنگی دزدی می‌کند و دزدی کارگر؛ زیرا که آن خیانت است.

۷ ـ سکونی گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

مردی را نزد امیر مؤمنان علی عليه السلام آوردند که از گوش دختر بچه‌ای مرواریدی ربوده بود.

حضرت فرمود: این ربودن به صورت آشکار است پس او را تازیانه زد و زندانی نمود.

۸ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَمُّونٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ عَنْ مِسْمَعٍ أَبِي سَيَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام:

أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أُتِيَ بِطَرَّارٍ قَدْ طَرَّ مِنْ رَجُلٍ مِنْ رُدْنِهِ دَرَاهِمَ.

قَالَ: إِنْ كَانَ طَرَّ مِنْ قَمِيصِهِ الْأَعْلَى لَمْ نَقْطَعْهُ وَ إِنْ كَانَ طَرَّ مِنْ قَمِيصِهِ الْأَسْفَلِ قَطَعْنَاهُ.

(۳۸)

بَابُ الْأَجِيرِ وَ الضَّيْفِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ فِي رَجُلٍ اسْتَأْجَرَ أَجِيراً فَأَقْعَدَهُ عَلَى مَتَاعِهِ فَسَرَقَهُ.

قَالَ: هُوَ مُؤْتَمَنٌ.

---

۸ ـ مسمع ابو سیّار گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

جیب بری را نزد امیر مؤمنان علی عليه السلام آوردند که از درز آستین مردی تعدادی درهم ربوده بود.

حضرت فرمود: اگر از پیراهن بالایی ربوده باشد، دستش را قطع نمی‌کنیم واگر از پیراهن زیرین ربوده باشد، دستش را قطع می‌کنیم.

بخش سی و هشتم

دزدی کارگر و مهمان

۱ ـ حلبی گوید: امام صادق عليه السلام در باره مردی که کارگری را اجیر نمود و او را مراقب اثاث خود نمود، اما کارگر، اثاث او را دزدید فرمود:

کارگر مورد اعتماد است.

وَ قَالَ فِي رَجُلٍ أَتَى رَجُلاً فَقَالَ: أَرْسَلَنِي فُلانٌ إِلَيْكَ لِتُرْسِلَ إِلَيْهِ بِكَذَا وَ كَذَا فَأَعْطَاهُ وَ صَدَّقَهُ فَلَقِيَ صَاحِبَهُ، فَقَالَ لَهُ: إِنَّ رَسُولَكَ أَتَانِي فَبَعَثْتُ إِلَيْكَ مَعَهُ بِكَذَا وَ كَذَا فَقَالَ: مَا أَرْسَلْتُهُ إِلَيْكَ وَ مَا أَتَانِي بِشَيْءٍ وَ زَعَمَ الرَّسُولُ أَنَّهُ قَدْ أَرْسَلَهُ وَ قَدْ دَفَعَهُ إِلَيْهِ

فَقَالَ: إِنْ وَجَدَ عَلَيْهِ بَيِّنَةً أَنَّهُ لَمْ يُرْسِلْهُ قُطِعَتْ يَدُهُ وَ مَعْنَى ذَلِكَ أَنْ يَكُونَ الرَّسُولُ قَدْ أَقَرَّ مَرَّةً أَنَّهُ لَمْ يُرْسِلْهُ وَ إِنْ لَمْ يَجِدْ بَيِّنَةً فَيَمِينُهُ بِاللهِ مَا أَرْسَلَهُ وَ يَسْتَوْفِي الْآخَرُ مِنَ الرَّسُولِ الْمَالَ.

قُلْتُ: أَ رَأَيْتَ إِنْ زَعَمَ أَنَّهُ إِنَّمَا حَمَلَهُ عَلَى ذَلِكَ الْحَاجَةُ؟

فَقَالَ: يُقْطَعُ، لِأَنَّهُ سَرَقَ مَالَ الرَّجُلِ.

۲ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ:

و در باره مردی که نزد دیگری آمد و گفت: فلانی مرا سوی تو فرستاده است تا فلان مبلغ برایش بفرستی. پس آن شخص آن مبلغ را به او داد و تصدیقش کرد. پس از مدتی شخص دوم اولی را دید و به او گفت: پیک تو نزد من آمد و من فلان مبلغ را همراه او برای تو فرستادم. اولی گفت: من او را نزد تو نفرستاده بودم و او چیزی برایم نیاورد. اما پیک ادعا می‌کند که نفر اولی او را فرستاده بود و او مبلغ را به او تحویل داده بود.

حضرت فرمود: اگر نفر اول علیه پیک شاهدی بیاید که پیک را او نفرستاده بود، دست پیک قطع می‌شود و معنای آن این است که پیک یک مرتبه اعتراف کرده باشد که نفر اول او را نفرستاده بود. و اگر شاهدی نیافت، باید به خدا سوگند یاد کند که من پیک را نفرستاده بودم و نفر دوم تمام مبلغ را از پیک می‌گیرد.

عرض کردم: اگر پیک ادعا کند که نیاز مالی او را به چنین عملی واداشته است، نظر شما چیست؟

فرمود: دستش قطع می‌شود؛ زیرا او اموال نفر دوم را دزدیده است.

۲ ـ علی بن سعید گوید:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ اكْتَرَى حِمَاراً ثُمَّ أَقْبَلَ بِهِ إِلَى أَصْحَابِ الثِّيَابِ فَابْتَاعَ مِنْهُمْ ثَوْباً أَوْ ثَوْبَيْنِ وَ تَرَكَ الْحِمَارَ.

فَقَالَ يُرَدُّ الْحِمَارُ عَلَى صَاحِبِهِ وَ يُتْبَعُ الَّذِي ذَهَبَ بِالثَّوْبَيْنِ وَ لَيْسَ عَلَيْهِ قَطْعٌ إِنَّمَا هِيَ خِيَانَةٌ.

٣ ـ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يَسْتَأْجِرُ أَجِيراً فَيَسْرِقُ مِنْ بَيْتِهِ هَلْ تُقْطَعُ يَدُهُ؟ قَالَ: هَذَا مُؤْتَمَنٌ لَيْسَ بِسَارِقٍ هَذَا خَائِنٌ

٤ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:

الضَّيْفُ إِذَا سَرَقَ لَمْ يُقْطَعْ وَ إِنْ أَضَافَ الضَّيْفُ ضَيْفاً فَسَرَقَ قُطِعَ ضَيْفُ الضَّيْفِ.

از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر کسی اُلاغی را کرایه کند و به بازار بزّازها برود و یک یا دو طاقه قماش بخرد و اُلاغ را نزد فروشنده بگذارد و فرار کند، چه باید کرد؟

فرمود: اُلاغ را باید به صاحبش برگردانند و به تعقیب کلاه بردار بپردازند؛ اگر او را بیابند حق ندارند که دست او را ببرند، چرا که این کار او خیانت است نه سرقت.

۳ ـ سلیمان بن خالد گوید: از امام صادق عليه السلام پرسیدم: اگر انسان کسی را استخدام کند تا در خانهٔ او خدمتی انجام دهد و مستخدم از وسائل خانه چیزی به سرقت ببرد، آیا دست او را قطع می‌کنند؟

فرمود: اجیر و مستخدمی که وارد منزل می‌شود به عنوان امین وارد می‌شود و اگر چیزی بردارد و نهان کند دزد نخواهد بود، بلکه خیانت‌کار به شمار می‌آید.

۴ ـ محمد بن قیس گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

هر گاه مهمان دزدی کند دستش قطع نمی‌شود واگر مهمان، مهمانی دیگر را دعوت کند ومهمانِ مهمان دزدی کند دست مهمانِ مهمان قطع می‌گردد.

۵ ـ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ:

سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ اسْتَأْجَرَ أَجِيراً فَأَخَذَ الْأَجِيرُ مَتَاعَهُ فَسَرَقَهُ.

فَقَالَ: هُوَ مُؤْتَمَنٌ.

ثُمَّ قَالَ: الْأَجِيرُ وَ الضَّيْفُ أُمَنَاءُ لَيْسَ يَقَعُ عَلَيْهِمْ حَدُّ السَّرِقَةِ.

٦ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه‌السلام عَنْ قَوْمٍ اصْطَحَبُوا فِي سَفَرٍ رُفَقَاءَ فَسَرَقَ بَعْضُهُمْ مَتَاعَ بَعْضٍ.

فَقَالَ: هَذَا خَائِنٌ لا يُقْطَعُ وَ لَكِنْ يُتْبَعُ بِسَرِقَتِهِ وَ خِيَانَتِهِ.

قِيلَ لَهُ: فَإِنْ سَرَقَ مِنْ مَنْزِلِ أَبِيهِ؟

فَقَالَ: لا يُقْطَعُ ؛ لِأَنَّ ابْنَ الرَّجُلِ لا يُحْجَبُ عَنِ الدُّخُولِ إِلَى مَنْزِلِ أَبِيهِ هَذَا خَائِنٌ وَ كَذَلِكَ إِنْ سَرَقَ مِنْ مَنْزِلِ أَخِيهِ وَ أُخْتِهِ إِذَا كَانَ يَدْخُلُ عَلَيْهِمْ لا يَحْجُبَانِهِ عَنِ الدُّخُولِ.

---

۵ ـ سماعه گوید: از امام صادق عليه‌السلام پرسیدم: اگر انسان کسی را اجیر کند تا در منزل کاری انجام دهد و آن شخص وسائل خانه را برباید، چه صورت دارد؟

فرمود: کارگر مورد اعتماد است.

سپس فرمود: مستخدم و میهمان امین و مورد اعتمادند، حد سرقت بر آنان جاری نمی‌شود.

۶ ـ ابو بصیر گوید: از امام باقر عليه‌السلام پرسیدم: گروهی با هم رفیق سفر می‌شوند و در اثنای سفر بعضی از دیگران چیزی می‌رباید، تکلیف او چیست؟

فرمود: این شخص دزد نیست، بلکه خائن است، دست او را نمی‌برند، بلکه او را تعقیب و توقیف می‌کنند تا آن‌چه ربوده برگرداند.

پرسیدند: اگر کسی از خانهٔ پدرش سرقت کند چه صورت دارد؟

فرمود: دست او بریده نخواهد شد؛ چرا که فرزندان را از وارد شدن به منزل پدر مانع نمی‌شوند، این پسر که از منزل پدرش چیزی می‌رباید خائن است. هم چنین اگر کسی از منزل برادر یا خواهرش چیزی برباید سارق محسوب نمی‌شود، در صورتی که از وارد شدن به منزل آنان ممنوع نباشد.

(۳۹)

بَابُ حَدِّ النَّبَّاشِ

۱ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَفْصِ بْنِ الْبَخْتَرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام يَقُولُ:

حَدُّ النَّبَّاشِ حَدُّ السَّارِقِ.

۲ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آدَمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيِّ قَالَ:

كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام وَ جَاءَهُ كِتَابُ هِشَامِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ فِي رَجُلٍ نَبَشَ امْرَأَةً فَسَلَبَهَا ثِيَابَهَا ثُمَّ نَكَحَهَا، فَإِنَّ النَّاسَ قَدِ اخْتَلَفُوا عَلَيْنَا هَاهُنَا فَطَائِفَةٌ قَالُوا: اقْتُلُوهُ وَ طَائِفَةٌ قَالُوا: أَحْرِقُوهُ.

بخش سی و نهم

کفن دزد

۱ ـ حفص بن بختری گوید: از امام صادق عليه‌السلام شنیدم که می‌فرمود:

حد کسی که گور مردم را بشکافد و چیزی برباید، همان حد سارق است.

۲ ـ عبدالله بن محمد جعفی گوید: من در خدمت امام باقر عليه‌السلام بودم که نوشته‌ای از جانب هشام بن عبدالملک به امام رسید: (در آن نامه آمده بود)

مردی قبر زنی را شکافت و لباس‌های او را در آورد، سپس با او آمیزش نمود. پس در این جا مردم درباره حد او با ما اختلاف کردند، گروهی گفتند: او را بکشید و گروهی گفتند: او را بسوزانید. (پاسخ شما چیست؟)

فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَبُو جَعْفَرٍ عليه‌السلام: إِنَّ حُرْمَةَ الْمَيِّتِ كَحُرْمَةِ الْحَيِّ، حَدُّهُ أَنْ تُقْطَعَ يَدُهُ لِنَبْشِهِ وَ سَلْبِهِ الثِّيَابَ وَ يُقَامَ عَلَيْهِ الْحَدُّ فِي الزِّنَى إِنْ أُحْصِنَ رُجِمَ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ أُحْصِنَ جُلِدَ مِائَةً.

٣ ـ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ مِنْ أَصْحَابِنَا قَالَ: أُتِيَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام بِرَجُلٍ نَبَّاشٍ فَأَخَذَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام بِشَعْرِهِ فَضَرَبَ بِهِ الْأَرْضَ، ثُمَّ أَمَرَ النَّاسَ أَنْ يَطَئُوهُ بِأَرْجُلِهِمْ، فَوَطِئُوهُ حَتَّى مَاتَ.

٤ ـ حَبِيبُ بْنُ الْحَسَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه‌السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام:

يُقْطَعُ سَارِقُ الْمَوْتَى كَمَا يُقْطَعُ سَارِقُ الْأَحْيَاءِ.

٥ ـ عَنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْعَطَّارِ عَنْ سَيَّارٍ عَنْ زَيْدٍ الشَّحَّامِ عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ عليه‌السلام قَالَ:

پس حضرت امام باقر عليه‌السلام برای هشام این گونه نوشت: به راستی حرمت مرده مانند حرمت زنده است. حد آن شخص این است که دستش به جهت نبش قبر و در آوردن لباس‌های زن قطع شود و در خصوص زنا نیز حد بر او جاری گردد؛ اگر همسردار باشد سنگسار شود و اگر همسردار نیست صد تازیانه می‌خورد.

۳ـ راویان متعددی از اصحاب ما گویند: کفن دزدی را نزد امیر مؤمنان علی عليه‌السلام آوردند. حضرت موی او را گرفت و او را به زمین افکند. سپس به مردم دستور داد که باپاهایشان او را لگد کنند، آن چنان او را لگد مال کردند تا از دنیا رفت.

۴ ـ ابوالجارود گوید: امام باقر عليه‌السلام فرمود: امیر مؤمنان علی عليه‌السلام فرمود:

دست سارق از مردگان قطع می‌شود؛ همان طور که دست سارق از زندگان قطع می‌گردد.

۵ ـ زید شحّام گوید: امام صادق عليه‌السلام فرمود:

أُخِذَ نَبَّاشٌ فِي زَمَنِ مُعَاوِيَةَ فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ: مَا تَرَوْنَ؟

فَقَالُوا: تُعَاقِبُهُ وَ تُخَلِّي سَبِيلَهُ.

فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: مَا هَكَذَا فَعَلَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه‌السلام قَالَ: وَ مَا فَعَلَ ؟

قَالَ: فَقَالَ: يُقْطَعُ النَّبَّاشُ.

وَ قَالَ: هُوَ سَارِقٌ وَ هَتَّاكٌ لِلْمَوْتَى.

٦ ـ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْكُوفِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِاللهِ عليه‌السلام يَقُولُ:

يُقْطَعُ النَّبَّاشُ وَ الطَّرَّارُ وَ لا يُقْطَعُ الْمُخْتَلِسُ.

کفن دزدی را در زمان معاویه دستگیر کردند. معاویه به اطرافیانش گفت: نظرتان در باره او چیست؟

گفتند: او را شکنجه کن، آنگاه آزادش ساز.

یکی از آنها گفت: علی بن ابی طالب عليه‌السلام با کفن دزد این گونه برخورد نکرد.

معاویه گفت: پس چه کار کرد؟

گفت: ایشان فرمود: دست کفن دزد قطع می‌شود.

و فرمود: کفن دزد، همان دزد و هتک حرمت کننده مردگان است.

۶ ـ منصور بن حازم گوید: از امام صادق عليه‌السلام شنیدم که می‌فرمود:

دست کفن دزد و جیب بر قطع می‌شود، اما دست اختلاس گر قطع نمی‌شود.